

5.22.05

From the Library of
Professor Samuel Miller
in Memory of
Judge Samuel Miller Breckinridge
Presented by
Samuel Miller Breckinridge Long
to the Library of
Princeton Theological Seminary

SCC
7649
v. 3

THE
L I F E
OF
E R A S M U S.

BY THE LATE REVEREND
JOHN JORTIN, D. D.

ARCHDEACON OF LONDON, RECTOR OF ST. DUNSTAN'S IN THE EAST,
AND VICAR OF KENSINGTON.

VOL. III.

APPENDIX,

CONTAINING EXTRACTS FROM ERASMUS AND FROM OTHER WRITERS,
WITH INDEX TO THE THREE VOLUMES.

LONDON :

Printed by RICHARD TAYLOR AND Co., Shoe Lane
FOR JOHN WHITE, FLEET-STREET;
LONGMAN, HURST, REES, AND ORME, PATERNOSTER-ROW;
F. C. AND J. RIVINGTON, ST. PAUL'S CHURCH YARD;
VERNOR, HOOD, AND SHARPE, POULTRY; AND
F. WINGRAVE, IN THE STRAND.

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
Princeton Theological Seminary Library

BOOK III.

APPENDIX,

CONTAINING

EXTRACTS FROM ERASMUS,

AND

FROM OTHER WRITERS.

11200

11200

11200

11200

11200

11200

11200

IT is a common thing for Writers of History to give an Appendix, at the end of the work, containing original records, letters, instructions, memorials, vouchers, and so forth. If I may judge of others from myself, these collections are often passed over in a cursory manner by the reader ; and his attention is only fixed here and there upon some extract, which hath a promising aspect. And yet candid and reasonable judges will not hastily condemn an author for having given them such compilations : they know that in curious and critical disquisitions, those records may be very useful or absolutely necessary to be consulted.

The following Extracts, if I mistake not, are much better adapted to the general taste of the learned, than most of the above-mentioned appendages.

In the first place, these pieces are, for the most part, composed by Erasmus ; they are also usually upon interesting or entertaining subjects ; and they tend to illustrate the life of Erasmus ; for which reason the reader is here desired, when he takes this appendix in hand, to have the former volumes by him, and to consult the passages to which references are made.

Some of these pieces are indeed to be found in the editions of Leyden, or of Basil; and therefore it may be thought needless, in the opinion of certain persons, to reprint them. But how many men of letters have those editions by them to consult? — perhaps not one in five hundred.

Another design in this Appendix, is to give a supplement to the edition of Leyden, containing such smaller tracts, prefaces, and dedications of Erasmus, and such letters of him and of his correspondents, as are not in that edition.

CONTENTS

OF

THE APPENDIX.

*No. I. A LETTER of Erasmus to Grunnius, in which (under the name of Florentius) he desires to be absolved from his monastic vows.	1
*II. The Characters of Colet and Vitrarius	14
*III. A letter of Erasmus to Servatius, in which he refuseth to return to his convent	26
IV. An Extract from Knight's Life of Erasmus, relating to cardinal Wolsey, and to Dr. Fiddes	30
*V. The Apotheosis of Reuchlin	35
VI. A letter of Dorpius to Erasmus	39
VII. A letter of Dorpius to Erasmus	42
*VIII. A letter of Erasmus to Franciscus	44
*IX. A letter of Erasmus to Brixius, concerning Canossa	45
X. A letter of Polydore Virgil to Edward Lee, and another to queen Mary	46
XI. Extract from a letter of Capito to Luther	48
XII. Preface of Erasmusto Suetonius	48
XIII. A letter of Pace to Erasmus	50
XIV. A letter of Pace to Wolsey	53
XV. Remarks on a Latin Treatise of Pace	53
XVI. Preface to Livy by Erasmus	54
XVII. A letter of Mossellanus to Pflug, concerning the conference at Leipsic	56
XVIII. A letter of Melanchthon to $\text{\O}$ colampadius on the same subject	61
*XIX. The character of More, by Erasmus	62
*XX. The same subject	63
XXI. A letter of Hutten to Erasmus	71
XXII. Letters against Lee	73
*XXIII. A letter of Erasmus to More, describing his conference with Egmond	80
XXIV. A letter of More to Erasmus, in which he defends himself against Brixius	85
*XXV. A letter of Erasmus to Pace	85
XXVI. A letter of Leo X. to Erasmus	87
*XXVII. Part of a letter of Erasmus, relating to St. Hilary, and to the Arian Controversy	88
XXVIII. The first Epistle dedicatory of the Colloquies of Erasmus	90
XXIX. A letter of Paracelsus to Erasmus, with the answer of Erasmus	90
*XXX. A letter of Erasmus to Gaverus	92
*XXXI. A letter of Erasmus to Hermannus	99
XXXII. Two letters of Erasmus to Morillonus	102

CONTENTS.

*XXXIII. A letter of Erasmus to Botzem, with a catalogue of his works	105
XXXIV. An answer given by Erasmus to the magistrate of Basil, concerning the Reformation	134
XXXV. An account of Ludovicus Berus, by Iselius	135
XXXVI. A letter of Erasmus to Pirckheimerus, prefixed to some tracts of Chrysostom	138
XXXVII. Prefaces of Erasmus to Ambrose	140
XXXVIII. A letter from George of Saxony to Erasmus	143
XXXIX. A letter of Erasmus to Carinus	144
XL. A letter of Wimpfelingus to Erasmus, and the answer of Erasmus	144
XL I. Prefaces, &c. of Erasmus to Augustin	147
XLII. Letters between Agricola and Erasmus	156
*XLIII. A letter of Erasmus to Vergara, in which is contained the character of Paungarten	160
*XLIV. A letter of Paungarten to Erasmus	164
XLV. Remarks on Erasmus by Seckendorf	165
XLVI. A letter from professor Burchard, with the will of Erasmus	174
XLVII. A letter of Erasmus to Schwebelius	177
XLVIII. A letter of Erasmus to Zuinglius	178
XLIX. A letter from Erasmus to the Faculty of Paris	181
I. A letter of Erasmus to Fisher	184
II. A treatise of Erasmus against Lee	185
LII. The first Dedication of Jerom to Warham	216
LIII. The second Dedication of Jerom to Warham	224
LIV. A Dedication of the second tome of Jerom to Warham	224
LV. A Dedication of the third tome of Jerom to Warham	228
LVI. A Dedication of the fourth tome of Jerom to Warham	229
LVII. Preface to Jerom by Erasmus	230
LVIII. Preface to the fourth tome of Jerom, by Erasmus	232
LIX. Preface to the third Section of the fourth tome of Jerom by Erasmus	243
LX. The Life of Jerom by Erasmus	253
LXI. Extracts from Maittaire's Annales Typographici	278
LXII. Julius Exclusus, a dialogue	280
LXIII. Some Latin Epistles of sir Thomas More	308
Specimens of the hand-writing of Erasmus &c.	401
Index of Names in the three Volumes	414

The numbers in this appendix, which are marked thus (*) are to be found in the edition of Leyden: the rest are additional.

APPENDIX

TO

THE LIFE OF ERASMUS.

N^o I.

A Letter of Erasmus to Grunnius, in which (under the name of Florentius) he desires to be absolved by the Pope from his monastic vows.

Erasmus Rot. Lamberto Grunnio, Scribæ Apostolico, S.

HACTENUS, eruditissime Lamberte, ab hoc genere causarum lubens abstinui, licet a multis interpellatus, neque cuiquam amicorum modestus esse sustinui: verum hic singularis quædam pietas me depulit a vetere instituto, fecitque ut et ipse novum patrocinium susciperem, et tibi viro amicissimo in amici negotio negotium facesserem. Quapropter hoc operæ primum abs te peto, ut totam rei seriem digneris cognoscere. Siquidem confido futurum, ut, si hoc impetro, et meum comprobes officium, et tuum non illibenter impertias jam non amicitiæ nostræ, cuius gratia scio te nihil non facturum, sed ipsi causæ. Agitur enim non de lana, quod aiunt, caprina; sed de salute indolis multo omnium felicissimæ, quæ plane viva spiransque defossa peribit, nisi nos fuerimus optulati. Utinam tibi perinde nota esset atque mihi est totius negotii ratio; tribus verbis, sat scio, causam hanc apud te peroravero. Sed tamen rem omnem optima fide sic tibi depingam, ut nihil aut certe quam minimum te fugiat, quod scire sit operæ pretium. Nam et is, cuius causam ago, a puero mihi sic cognitus est, ut vix ipse mihi sim notior, et pleraque quæ ad causam pertinent, non audivi tantum, sed perspexi oculis. Tanta autem est rei indignitas, ut vix ipse hæc absque lacrimis commemorare queam, nec tu fortassis, quæ naturæ tuæ bonitas est, siccis oculis lecturus sis. Sed est hoc Christianæ pietatis, mi Grunhi, non tantum gaudere cum gaudentibus, sed etiam flere cum flentibus. Scio tibi, vir optime, et probe notam, et insigniter invisam esse quorundam Pharisæorum improbitatem, qui juxta testimonium Evangelicum, non solum per maria perque terras, sed per omnes principum aulas, per omnes divitum ædes, per omnes scholas, per omnes compotationes obambulant, ut proselytum aliquem in nassam illiciant, vixque credendis artibus insidiantur puerorum ac puellarum simplicitati; norunt ætatem et injuriæ et fraudi idoneam, ut eos in vitæ genus pertrahant, unde se non possint extricare, semel irrètiti, qua non alia servitutis species

^a Life of Erasm. p. 4.

miserior. Nam mancipium de lapide emtum ita potest demerere dominum suum, ut ex servo fiat libertus. Itaque non te remorabor nimium nota commemorando, posteaquam istorum strategematis mundus undique plenus est. Quis enim fuit unquam eximiae indolis, aut honesto loco natus, aut opulentus puer, quem isti non tentarint insidiis, cui non tetenderint retia, quem non captarint dolis, frequenter insciis, nonnunquam et invitis parentibus? Id quum sit quovis plagiō sceleratus, tamen histriones pietatis etiam titulum audent sceleri prætexere. Ad Christum, inquiunt, etiam calcatis parentibus fugiendum est, et adversus afflatum divini Spiritus nihil valet parentum auctoritas: quasi vero Satanus non sit et inter Monachos, aut quasi quicunque cucullam accipiunt, afflati sint Christi Spiritu, quum multo maxima turba vel stultitia, vel inscitia, vel desperatione, vel otii ventrisque studio ducatur. Quod Deus jussit liberos parentibus obtemperare, extra controversiam est: quis spiritus instiget hominem ad Monachismum, nec ipsi certum est qui trahitur. Hic vides quantum campum nobis aperiat locus communis; sed non libet in eo commorari, quum quotidianis illaqueatorum querimonii omnium aures caleant. Evidem nolim improbare cujusquam institutum, nec istis patrocinabor, qui ut incogitanter se præcipitarent in foveam, ita quod male cœperant, pejus relinquent, non ad libertatem, sed ad peccandi licentiam fugientes. Cæterum in tanta corporum et ingeniorum varietate, non omnibus omnia congraunt, neque quicquam accidere potest præclaris ingenii infelicius, quam ut in aliquod vitæ genus vel arte inducantur, vel vi propellantur, unde se non possint explicare. In hoc enim potissimum sita est hominum felicitas, si quisque ad hoc applicetur, ad quod natura compositus est. Quosdain enim ad cœlibatum aut ad monachisimum adigere, nihilo felicius cedat, quam si asinum ducas ad certamen Olympicum, aut bovem ad ceroma, ut aiunt. Hoc præfatum esse sat est. Nunc accipe simul et optimi juvenis calamitatem, et istorum plagiiorum detestandam improbitatem. Atque hic rursus oro, ut mihi te præbeas attentum. Vehementer enim cupio tuo judicio comprobari quod ago. Nam obsequii nonnunquam pœnituit: quod judicio fit, nunquam non placet. Duo fratres sunt, Florentius, et hoc natu major Antonius. Admodum pueri matre orbati sunt, pater aliquando post decedens, exile quidem patrimonium reliquit, sed quod absolvendis studiis abunde sufficeret, nisi cognitorum rapacitas, qui morienti aderant, rem minuisset. Nam præsentis pecuniae ne pilus quidem repertus est. Attamen quod supererat in rebus soli, aut in syngraphis, nec perinde promptum harpyiarum unguibus, utcunque satis erat perdiscendis artibus liberalibus, ni rursus tutorum indiligentia bona pars intercidisset. Scis quam pauci mortales sint, qui in alieno negotio bona fide vigilant. Tutores autem hoc animum adjecerant, ut eos educarent monasterio, miram existimantes pietatem, si illis de victu prospectum esset. Hac suapte sponte propensos Guardianus quidam, homo superciliosus, magnaqua pietatis opinione, perpulerat, præsertim unum, sub quo ludi literarii magistro in prima pueritia grammatices prima rudimenta didicerat. Erat autem is, juxta vulgarem existimationem, vir pius et innocens; hoc est, nec alea, nec scortis, nec luxu, nec temulentia, nec aliis criminibus infamis; sed homo sibi vivens, ac mire parcus, nec judicio quicquam vulgo præstantior, nec literas approbans, nisi quas ipse perturbatas ac paucas didicerat. Nam Florentio decimum quartum annum agenti, quum illi scripsisset aliquanto politius, respondit severiter, ut, si posthac mitteret tales epistolas, adiungeret commentarium: ipsi

semper hunc fuisse morem, ut plane scriberet et *punctuatum*, nam hoc verbo est usus. Is videtur hoc affectu fuisse, quo plurimos esse novi, ut existimaret se victimam Deo gratissimam immolare, si quem discipulorum addixisset vitæ monastice. Soletque gloriabundus commemorare quot adolescentulos quoque anno vel Francisco, vel Dominico, vel Benedicto, vel Augustino, vel Brigida lucrificisset. Proinde quoniā jam essent maturi scholis, quas *Universitates* appellant; nam et satis erant Grammatici, et Petri Hispani Dialecticam magua ex parte didicerant; tamen metuens ne illic haurirent aliquid mundani spiritus, ac jugum detrectarent, curavit illos ablegandos in contubernium quorundam, qui vulgo Fratres Collationarii vocantur, qui nusquam gentium non nidulantes, instituendis pueris quæstum facilitant. Horum illud præcipuum est studium, ut si quem puerum videant inde generosiore et alacriore, cuiusmodi fere sunt ingenia felicissima, eam plagis, mitis, objurgationibus, aliisque variis artibus frangant ac dejiciant, id appellant cicurare, vitæ monastice singant. Quo quidem nomine satis amantur a Dominicanis ac Franciscanis, quod dicant ipsorum Ordines brevi interituros, nisi penes illos aleretur seminarium. Ex illorum enim cortibus legunt suos tirones. Evidem arbitror et inter illos esse viros quosdam minime malos; sed quoniā optimorum Auctorum inopia laborent, quoniam in suis tenebris, suis quibusdam moribus ac ritibus degant, seque non aliis, sed sibi ipsis comparent, quoniam bonam diei partem cogantur precum et operarum pensis impendere, non video quo pacto valeant liberaliter instituere pueritiam: certe res ipsa loquitur non aliunde prodire adolescentes inelegantiis doctos, aut moribus deterioribus. Apud hos igitur bierinium et eo amplius perdidere. Certe junior ille perdidit, ipsis præceptoribus aliquanto doctior, in his duntaxat literis, quas illi profitebantur. Unus præceptorum talis erat, ut Florentius neget se usquam vidisse monstrum vel indoctius, vel gloriiosius. Et tales non raro præficiuntur pueris. Non enim eliguntur eruditorum judicio, sed arbitrio Patriarchæ, qui plerumque literas nescit. Alter vero, qui semper visus est unice delectari indole Florentiana, quoniam sentiret agi de redditu in patriam, cœpit privatis colloquiis sollicitare animum adolescentis, ut ipsorum accederet instituto, multa commemorans quibus pueri solent illectari. Quod utinam esset factum! Nam aut volentem pietatis amor apud illos detinuisse, aut si res ita tulisset, licuisse in pristinam redire libertatem. Neque enim hoc hominum genus, quod habent præcipuum bonum, ac priscæ religionis vestigium, votis insolubilibus adstringitur: et si vere piorum ac spiritualium sententia plus valeret quam crassorum judicia, nullum posthac esset votum insolubile præter vota baptismi, præsertim ut nunc habet mortalium vel malitia, vel imbecillitas. Quum igitur instaret ille crebris hortatibus, interim addens et blanditias et munuscula, et oscula denique, puer haud pueriliter respondit, nec vitæ genus, nec ipsum sibi satis adhuc notum esse, simul ac maturuisset ætas, tum hac de re deliberaturum. Cessit quidem ille vir non omnino stultus ac malus; verum ex hac hominum sodalitate novi, qui non modo terriculamentis ac blanditiis, verum etiam horrendis obtestationibus, ac, prope dixerim, exorcismis et incantamentis, pueros nondum egressos annum decimum quartum, divites ac bene natos conati sunt obtundere, ut, insciis parentibus, ipsorum instituto semet addicerent. Quid est plagium, si hoc non est? Ergo quoniā in patriam rediissent Antonius ac Florentius, tunores, qui rem, quamvis exilem, non optima fide tractarant, agunt de instituto monastico; partim quo citius expedirentur a cura, partim quia

ille ludimagister, qui solus rem administrabat (nam unus pestilentia corruptus subito decessit, nec ratione reddita, tertius homo negotiator leviter hac sollicitudine tangebatur) gratissima, ut dixi, victima se Deo litaturum arbitrabatur, si duas oves illi mactasset. Florentius ut sensit illos sic agere, quasi pupillorum voluntatem haberent obligatam, contulit cum germano, quem habebat fere triennio majorem, ipse vixdum egressus annum decimum quintum, num vere esset ejus animi, ut se vellet illigari nodis, quos in posterum non posset explicare. Is ingenue fatebatur, se non duci amore religionis, sed trahi metu tutorum. Quid, inquit Florentius, te dementius, si stulto pudore metuque hominum, a quibus tibi certe non sunt metuenda verbera, temetipsum conjicias in vita genus, quod nec cuiusmodi sit nosti, nec, si semel ingressus sis, queas referre pedem? Ibi Antonius allegare coepit facultatas, quum per se exigas, tum tutorum etiam attritas negligentia. Nihil est, inquit Florentius, quod metuas: corrademus quicquid superest, et conflata summula petemus Academiam, non deerunt amici, et multi, quibus omnino nihil est, sua aluntur industria. Postremo Deus aderit ad honesta tendentibus. Hoc responsum adeo probavit Antonius, ut multas etiam spes ostenderit, quae minori non venerant in mentem. Itaque communis consilio decreatum est, ut monasticum negotium in aliud tempus rejiceretur, donec tres etiam aut quatuor annos in scholis versati, per aetatem ac rerum usum rectius possent dispicere quid expedire. Constante ambobus placuit haec sententia. Sed major angebatur etiamnum scrupulo, quomodo respondendum esset tutoribus, qui non explorata pupillorum voluntate negotium hoc sedulo serioque agebant. Hic concepta est responsionis formula; quam Antonius approbavit quidem, tantum orabat, ut minor esse vellet dux verbi, et amborum nomine respondere: nam erat is ad dicendum timidior, quemadmodum et inductior. At Florentius accepit quidem conditionem, sed diligenter a fratre stipulatus propositi constantiam; ne, si me, inquit, post datum responsum destitueris, tota tragedia devolvatur in caput meum. Nunc potius muta sententiam, si vel blandimentis vel saevis dictis putas te posse depelli gradu. Neque enim, mihi crede, res agitur ludicra. Sancte dejeravit Antonius, deditque fidem se dictis mansurum. Venit post aliquot dies tutor ille, multaque praefatus de sua erga pupillos pietate, deque miro studio ac vigilantia, coepit illis gratulari, quod ambobus reperisset locum apud eos, qui bis Canonici gaudent appellari. Hic Florentius puer ex pacto pro utrisque respondens, egit quidem gratias pro benevolentia proque sedulitate. Ceterum negavit sibi fratrique suo videri consultum, ut id aetatis ad haec rerum humanarum imperiti, semet addiccerent alicui vita instituto, nec ipsi adhuc satis noti sibi, ac prorsus ignari quale foret illud quod aggrederentur. Nondum enim ullum monasterium fuerant ingressi. Nec suspicari poterant, quodnam animantis genus esset Monachus. Multo videri satius ut, post aliquot annos in studiis honestissimis actos, tempestivius hoc negotium ageretur. Ita rem felicius successuram. Hanc pueri tam non puerilem responsionem, quum tutor debuerit exosculari, si vir fuisset vere pius et Evangelica prudentia praeditus, imo quum adolescentes, si forte conspexisset eo puerili calore propensiores, remorari debuerit, nec statim affectui temporario fidere; tamen haud aliter incanduit, quam si pugno cæsus esset: et homo aliqui lenis, ut videbatur, ingenii, hic impotens iræ, vix manus pudore continuuit, sed miro supercilie Florentium appellavit nebulonem, negavit habere spiritum: agnoscis Monachorum vocem: abdicavit tutelam, recusavit esse fide-

jussor apud eos, apud quos illis victum emerat : testatus est nihil superesse : ipsi dispicerent, ubi cuperent cibum. His aliquis multis saevis ac plagosis convitis verberabat minorem, quae tunc puer quidem excutiebant lacrimas, propositum tamen judicio susceptum non excutiebant. Accipimus, inquit, tutelæ abdicationem, teque nostri cura liberamus. Ita tum discessum est. Tutor ubi perspicit se minis et jurgiis nihil proficere, adhibet fratrem suum negotiatorem, de quo dictum est, virum mire cornem et blandiloquentem. Convenitur in viridarium, jubentur considerare pueri, proferuntur pocula ; post amicas fabulas cœptum est accuratius etiam agi negotium, sed alia ratione. Blanda omnia, multa mentiebantur de mirifica felicitate illius instituti, ostendebant magnarum rerum præclaras spes, addebat preces. Quid non ? His delinitus major cœpit labascere, videlicet oblitus non semel dejeratæ constantiæ. Minor nihil secus perstat in sententia. Breviter, perfidus ille, prodiit fratre, accepit jugum, sed clam suffuratus si quid erat rei paratae, quod tamen illi novum non erat. Atque illi quidem pulchre cessit res. Erat enim ut ingenio tardus, ita corpore robustus, attentus ad rem, ibi vafer et callidus, pecuniarum furax, strenuus compotor, nec scortator ignavus ; in summa, adeo minori dissimilis, ut suppositius videri posset. Nec enim unquam aliud fuit germano quam malus genius. Non ita nulto post, hoc munus gessit inter suos sodales, quod Iscariotes inter Apostolos. Is tamen ubi vidit fratrem misere illaqueatum, tactus conscientiæ stimulis deplorabat, quod eum in nassam protractum perdidisset. Audis Judæ confessionem, et utinam ad illius exemplum sese suspendisset, an tequam facinus hoc tam impium admitteret ! Erat Florentius, ut fere solent nati literis, rerum communium et imperitus et negligens, atque in his mira simplicitas. Reperias enim quosdam ante pilos, astutia pu-beres. Nec alibi quam in studiis valebat ingenium. Nam huc totum intenderat, et huc vi naturæ rapiebatur, ab infantiæ crepundiis versatus in scholis. Corpore delicato, sed tamen ingenii rebus satis accommodo, vix dum ætatis annum ingressus decimum sextum. Postremo febri quartana languidus, quæ puerum jam supra annum tenebat, ex illa sordida et illiberali educatione collecta. Quo se verteret talis adolescentulus uniduque proditus ac destitutus, rerum omnium rudis, nec a morbo liber ? An non hic satis adhibitum est violentiæ ad propellendum quovis puerilem animum ? Perstitit ille tamen in non temere concepta sententia. Interea tutor ille stolidus, ne non perficeret quod instituerat, ad peragendam fabulam subornat varias personas diversi status, atque etiam sexus, monachos, semi-monachos, cognatos et cognatas, juvenes ac senes, notos et ignotos. Inter quos erant quidam adeo natura fatui, ut nisi eos commendasset sacra vestis, pro morionibus cum auriculis et tintinnabulis publicitus obambulasset. Erant et alii, quos arbitror superstitione peccasse magis quam malitiosa voluntate ; sed quid refert pereuntis, stultitia juguletur, an perverso studio ? Ibi quot arietibus quatitur puerilis animus ? Alius depingebat amabile simulacrum monasticæ tranquillitatis, optima quæque decerpens ; sic laudari potest et quartana febris, non pauca largiter admetiens, sed diversa supprimens. Alius μάλα τρέγγικως exaggerabat hujus mundi pericula, quasi Monachi sint extra mundum, quemadmodum seipso pingunt in bene munita navi, cæteros omnes undis jactari, perituros nisi ab illis contus porrigitur, aut funis. Alius ponebat ob oculos terrificos inferorum cruciatus, quasi ex monasteriis non pateat iter in tartara. Alius fabulosis exemplis territabat : sunt enim his instructissimi. Quidam viator labore fessus insedit tergo

draconis, putans truncum arboris esse. Excitatus draco, reflexo collo devoravit hominem. Sic mundus devorat suos. Quidam forte inviserat Monachorum sodalitatem, quum vehementer invitatus ut illic maneret, persisteret in sententia, discessit, sed in via obvius leo dilaceravit miserum. Narrabantur et visa prodigiosa, non minus inepta quam quæ animalia de spectris ac lemuribus soient commemo^{ra}re. Quidam diverso fabularum genere sollicitabant, de Monacho, quicun horis aliquot quotidie confabulabatur Christus, de Catharina Senensi, cui pueræ tanta fuit cum Christo sponso vel annasio potius familiaritas, ut ultro citroque deambularent in cubiculo, nonnunquam et preces horarias simul absolvarent. Cumprinmis exaggerabant communionem illam bonorum operum; quasi ipsis hæc supersint, ac non potius interdum magis egeant misericordia Domini quam laici, aut quasi non sit in toto corpore Christi benefactorum communio. Ne longior sim, nullum machinarum genus non admotum est ingenio pueri simplicis, destituti perfidia fratri, denique valetudine fracti: nec minore cura, studio, vigilanteque advigilatum est, quam si civitas opulenta fuisse capienda. Tanti visum est illis plusquam Pharisæis unum adolescentem spirantem ac vivum defodere. Inter hos erant qui sui Ordinis negotium agebant, cui tantopere faveant, ut hæc gratia miris modis inter se dissident, et Christianam professionem tantum non pro nihilo ducant. Puer erat et ingenio, et literis, et facundia præstantior quam pro ætate: unde sperabant exiunium aliquod orname^{nt}um suo sodalitio accessurum. Hæc erat illa pietas, hic erat ille zelus. Multa sciens prætero, doctissime Grunni, ne singulis commemorandi tibi sim tædio; et tuæ prudentiæ est ex commemoratis conjicere cætera. Florentius interim hæret inter sacrum et saxum, ut est in proverbii. Dum ita pendet circumspectans sicunde Deus aliquis apparens spem salutis ostenderet, forte fortuna invisit quoddam Collegium, urbi, in qua tum agebat, vicinum. Ibi reperit Cantelium quendam, quicun ab infantia fuerat enutritus. Is erat annis aliquot natu grandior, ingenio vafro, et nunquam non spectante ad suum commodum, animi tamen excelsi. Hunc non tam pietas quam ventris studium et amor otii pellexerant in monasterium. Erat enim natura γλυσχός, et eximie piger, in literis parum feliciter progressus, tantum canendi peritus, quam ad rem fuerat a teneris exercitatus. In Italia frustra venatus fortunam, quum parentes rei familiaris angustiam, ac liberorum turbam occinerent, ad cucullæ confugit aram, quæ vel hoc nomine laudanda est, quod sat comode multa nutrit Σπέμπατα, alioqui fame peritura. Ibi Cantelius ex colloquio deprehendens quam feliciter Florentius processisset in literis, illico de suo negotio cogitans, incredibili affectu cœpit ad ejus vitæ consortium exhortari (erat autem natura Mercurialis) admirandam quandam ejus instituti imaginem verbis repræsentans, exaggerans beatam illam tranquillitatem, libertatem, concordiam, quid multis? Angelorum contubernium. Illud præcipue repetens et inculcans, quanta esset librorum copia, quantum otium studiis. Noverat escam qua capi poterat adolescentis animus. In summa, si audisses hominem, dixisses illic esse non monasterium, sed vireta Musarum. Amabat Florentius, pro naturæ suæ candore, Cantelium puerili vehementi affectu, præsertim ex tanto intervallo præter spem repertum, ut fere solet ea ætas fervidos amores in sodales quosdam concipere. Nondum enim noverat mortaliū ingenia, sed ex suo animo æstimabat omnes. Cantelius quidem nullum non movebat lapidem, in omnia se vertens, ut incantamentis subigeret animum pueri, nec flexit tamen. Ab eo colloquio digressus Flo-

rentius, ab alteris majore jam impetu exceptus est. Adornarant enim validiiores arietes. Ingerebatur summa rerum desperatio, amicorum omnium simultas, denique, quo genere mortis non aliud cruciabilius, βασάνια, nisi mundo renuntiaret: sic enim illi loquuntur, contumelioso vocabulo mundum appellantes, quos Christus suo sanguine redemit a mundo, ac Monachis seu proprium asserentes, quod est Christianorum omnium commune. Ab his diu vexatus magis quam labefactatus, redit ad Cantelium tantum fabulandi gratia. Ille suumis jam viribus hoc agebat, ut sibi secretum et gratuitum praeceptorem adjungeret. Erat autem Florentius mire propensus ad amicitias, ac facilis ad obsequendum amiculis. Itaque quum nullus esset obtundendi finis, nec ulla spes affulgeret, ad collegium se contulit, non illud quod paraverat tutor, sed in quo forte reperit veterem collactaneum. Erat autem locus ille tam putris et insalubris, ut vix bubus alendis esset idoneus, nedum tam delicato corpusculo. Verum aetas illa nec ciborum, nec cœli, nec loci rationem ullam habere didicerat. Nec tamen hic eo se contulit animo, ut institutum amplecteretur, sed ut interim obtundentium voces effugeret, donec ipsa dies adferret melius consilium. Cantelius interim sedulo suam rem agebat, abutens sodalis et facilitate ei simplicitate. Nam Florentius illi clam una nonnunquam nocte concediam Terentianam totam prælegebat, ut intra paucos menses præcipios auctores absolverent furtivis ac nocturnis congressibus, magno discrimine tenelli corpusculi: verum hoc nihil ad Canteliuni, qui nactus occasionem sibi intus canebat, nec enim quenquam amabat ex animo præter seipsum. Interca, ne Florentius resiliret a cœptis, nihil illi non permittebatur: arridebat puerο aequalium grata sodalitas: canebat, ludebat, certabatur versiculis: non adigebatur ad jejunium, non excitabatur ad cantiones nocturnas: nemo monebat, nemo objurgabat, favebant et arridebant omnes. Atque ita per incogitantiam menses aliquot effluxerunt. Ubi jam immineret dies deponendæ vestis profanæ, et induendæ sacræ, Florentius ad se rediens, cœpit canere veterem cantilenam, et accersitis tutoribus agere de libertate. Ibi rursus minæ crudelēs, et ostensa rerum extrema desperatio, nisi pergeret in bene cœptis. Nec hic instrenue partes suas egit Cantelius, cui non expediebat amittere nocturnum et gratuitum præceptorem. Obsecro te, an non hæc mera vis est in puerum natura simplicem, imperitum, et incogitantem? Quid moror? Reclamanti injecta est vestis, quum scirent animum nihil immutatum. Eo facto, rursus blanditiis et indulgentia lactabatur puerilis animus. Itaque rursus per lusum et incogitantiam annus fere totus effluxit. At jam propemodum compererat illud vita genus nec animo nec corpusculo suo congruere. Nam animo præter studia nihil erat suave. Ibi vero nullus studiis vel honos, vel usus. Alioqui non abhorrebat a pietate, sed cantionibus ac ceremoniis non perinde capiebatur, quibus fere tota illorum vita constat. Ad hæc, in talia sodalitia plerumque protruduntur ingenio tardi, natura semifatui, ἄναστοι, ventrisque quam literarum amantiores. Inter hos si quod exoriatur ingenium excellens, ac disciplinis natum, per illos opprimitur, ne emergat. Et tamen tales sibi vindicant tyrannidem, ac fere fit, ut qui stolidissimus est, maximeque improbus, modo robusto corpore, is in eo grege valeat plurimum. Jam mihi cogita quanta sit crux ingenio Musis nato, inter tales ætatem omnem degere. Nec ulla illuc manumissionis spes, nisi si forte contingat præfici collegio virginum, qua servitute nihil est infelicius. Nam præter fœminei gregis assiduam curam, quotidie desiderandum est in prolixis computationibus, non sine pudicitia periculo;

neque raro fit, ut Patriarcham suum jam ætate fractum, et inutilem, ad pristina relegenit præsepio, hoc etiam miseriorem, quod aliquamdiu voluptariam vitam egerit. Corpusculum autem adolescentis erat natura tam impatiens inediæ, ut, cibo ultra solitam horam prolato, frequenter sit periclitatus, quum ipse tamen sui ignarus nihil tale cogitaret, tantum stomachi cruciatu, et cordis defectu admonebatur. Hæc fortasse rident crassæ pecudes, quas etiam si foeno pascas, lascivirent. At periti medici non ignorant hanc esse proprietatem corporis admodum rari, subtili-umque spirituum, cuiusmodi præscribunt cibos concoctu faciles, frequenter ac parce sumtos, quum alios reperias qui semel expleto ventre sine ulla molestia diutius durent quam vultures. Eadem corpora medici docet impatientissima frigoris, ventorum, ac nebularum esse, ac citius ostendi circumfuso aëre, quam infusis cibis. Habebat adolescens aliud peculiare incommodum, quod illi a teneris annis in hanc usque ætatem hæret, invincibile. Non nisi profunda vespera potest obdormiscere, et a semel interrupto somno non redormiscit, nisi post horas aliquot. Quoties hoc deplorare solet in familiaribus colloquiis, sibi negatum, aureis illis horis frui, suavissinamque diei partem somno perire? quoties conatus est vi naturam expellere, sed frustra! Porro, incœnem pervigilium excipit, non absque valetudinis incommodo. A piscibus sic abhorrebat adolescens, ut ad odorem modo, protinus sentiret gravem capitis dolorem, non sine febri. Quid talis animus, quid tale corpus faciat in monasterio, præsertim ita sito? nimirum quod piscis faceret in arvo, aut bos in mari. Hæc quum illi patres non ignorarent, si fuisse in illis mica sinceræ charitatis, nonne debuerant ultro subvenire puerili vel inscitæ, vel incogitantiæ, et his admonere verbis? Fili, stultum est frustra niti, nec tu congruis huic instituto, nec hoc institutum tibi dum integrum est, aliud vitæ genus delige. Ubique Christus habitat, non hic tantum: sub quavis veste colitur pietas, si non desit animus. Dabimus operam, ut propitiis tutoribus et amicis redeas in libertatem. Ita nec tu nobis futurus es oneri, nec nos tibi exitio. Hæc erat digna vere piis oratio. At nullus verbo monuit, quin potius omnes machinas admovebant, ne miser ille thynnus elaberetur e nassa. Alius dicebat, hunc esse Satanæ morem, ut in tali articulo omnes technas, omnes dolos admoveat, quo supplantet novum Christi tironem. Hunc conflictum si fortiter sustineret, cætera fore prona atque etiam jucunda. Affirmabat, idem ipsi usu venisse quondam, nunc sibi videri in paradiso vivere. Alius injiciebat scrupulum, ostendens ingens periculum, ne divus Augustinus irritatus, magnum aliquod malum immitteret ob contumeliam desertæ vestis: atque hujus rei commemorabat horrenda aliquot exempla: alius inciderat in morbum immedicabilem, alius perierat ictus fulmine, alius a vipera morsus interierat. Addebat, vestem sumtam habere tacitam professionem: nec apud Deum esse multo levius crimen, nec apud homines minus infamia, quam si professus descivisset. Nullo non genere telorum urgebant adolescentem, sed nullo graviore quam infamia metu. Nunc, inquiunt, serum est resilire, missa est manus ad aratum, non est fas in tergum respicere: si vestem multis testibus acceptam deposueris, semper eris hominum fabula. Hic *Apostolæ* vocabulum miris tragœdiis exaggerabant. Quo tandem ibis? inquiunt. Non poteris unquam in honorum virorum venire conspectum. Et Monachis eris exsecrabilis, et profanis invisus. Erat autem adolescentis ingenium virgineo quodam pudore, ut mortem levius horreret quam probrum. Ex altera parte urgebant et tutores et amici, quorum aliqui rem furtæ minuerant. In

summa, vicerunt improbatate. Adolescens et animo abhorrens, et verbis reluctans, coactus est capistrum accipere, non aliter quam bello capti vinciendas manus victori præbent, aut diutinis victi tormentis faciunt, non quod volunt, sed quod collibuit potentiori. Animum Florentius utecumque vicisset, cræterum corpus nemo sibi fingere potest. Interim fecit adolescens, quod solent ii qui carcere sunt conclusi, solabatur se studiis quatenus ibi licuit. Nam hoc ipsum furtim erat agendum, quum palam inepti liceat. Literis igitur fallebat captivitatis tædium, donec casus insperatus, veluti Deus quispiam $\alpha\pi\delta\mu\chi\alpha\tau\eta\varsigma$ spem salutis ostenderet: id evenit, nam ab Episcopo quodam præpotente evocatus in ipsius familiam, inde gradu facto profectus est ad celebrem Academiam. Quod ni accidisset, tam insignis indoles in otio, in deliciis, in computationibus computruisset; non quod criminetur suum sodalitum, sed quod ipsius naturæ non congruebat: frequenter enim quod aliis vita est, aliis mors est. Ea autem est juvenis verecundia, modestiaque, ut nihil inimice de suo sodalitio veteri prædicet; sed quidam silentio et pudore plus loquuntur, quam si multa verba facerent. Nec tamen horum quicquam factum est, nisi permisso atque adeo jussu Episcopi ordinarii, permisso Præpositi, tum domestici, tum generalis, denique cum pace totius sodalitatis. Quanquam autem esset libera conscientia, sciretque se voto adacto non teneri; illud tamen interim dedit partim verecundiæ naturali, prorsus immodicæ, quæ illi sæpenumero magno fuit malo, partim hominum imperitorum ac superstitionum invincibili offendiculo, ne vestem mutaret, quamvis ad hoc a suo præsule invitatus. Ali quanto post evenit per occasionem, ut in longinquam regionem amore studiorum proficeretur. Ibi juxta morem Gallicæ gentis togulam lineam supra vestem gestabat, putans hoc illuc non insolitum esse. Verum hinc bis in præsens capitis periculum incidit, quod illuc chirurgi, qui pestilentia laborantes curant, candidum linteum gestant humero lævo, a fronte et a tergo pensile, quo facile conspicui, possint et ab obviis et a sequentibus vitari: qui tamen ipsi nisi per desertas vias obambularent, saxis impeterentur a concurrentibus; usque adeo gens ea mortem horret, ut ad thuris etiam odorem efferentur, quod in funeribus soleat accendi. Quodam tempore quam Florentius viseret amicum eruditum, duo forte obvii lenones, aut certe satellites, vocibus mire parriedibus, ac strictis gladiis erant ipsum occisuri, nisi matrona commodum præteriens illos admonuisset, non chirurgi, sed Ecclesiastici cultum esse. Nec illi tamen desinebant fremere, nec gladios recondebant, donec pulsatis foribus (nam domus erat in proximo) intro receptus esset. Alio quodam die vissebat quosdam sodales conterraneos. Ibi repente fit undique concursus cum saxis ac fustibus, furioso clamore invicem se cohortantium, Occidite canem, Occidite canem. Interim occurrit sacrificus, qui tantum arridens, illi dixit, sed voce tacita et Latina, *Asini, Asini*. Illis adhuc tumultuantibus, mox juvenis quidam perquam elegans et purpurata chlamyde prodiit ex ædibus. Ad hunc velut ad aram confugit Florentius. Nam vulgi linguam prorsus ignorabat: miratur quid sibi vellent. Hoc, inquit, certum habe, nisi ponis istud linteum, aliquo die lapidaberis; moneo te, tu monitus cave. Itaque linteolum non depositus, sed texit summa veste. Bone Deus, quantum tragœdiarum ex re nihili! Hic exhorrescent stolidi, qui summam religionis in ueste collocant, quam nec ego dixerim temere abiciendam, sed hanc Cartusiani sæpe negotiatoria commutant, quo tutius perveniant ad Synodum. Canonici vero vel studii gratia, vel longinquæ profectionis causa mutant aut

celant nullius auctoritate, citra omnem reprehensionem. Non enim est eadem religio lineæ vestis quæ cæterarum: nam olim Canonici non erant Monachi, et nunc medium genus est, in favorabilibus Monachi, in odiosis non Monachi. Sed horrendum facinus est, si quis Dominicanus aut Franciscanus sacram vestem abjiciat: nam Dominicanum pallium totam divitum domum sospitat prosperatque, et pueris aliquot annis ex voto matris gestatum, tuetur a morbis et horrendis casibus: Franciscana tunica, etiam mortuo indueta, liberat ab inferis. Quin et summus Pontifex Monachos quosdam, qui diversis vestium formis convenerant, admonet, ut, offendiculi vitandi gratia, simili cultu uterentur omnes. Nec Pontificia decretalis fulminat in eos, qui honestis de causis vestem sacrae ponerent, sed qui id facerent, ut licentius cum profanis ea facerent quæ solet vulgus: nam linea vestis non est Monachorum, sed Episcoporum, et fortassis olim Clericorum. Nec Augustinus in sua regula formam ullam vestis præscribit, imo damnat potius insignem cultum, admonens ne sit notabilis Clericorum habitus, nec affectent vestibus placere, sed moribus: licet satis constet eani regulam mulieribus scriptam, non viris; sed cum illis nunc ago, qui viris scriptam existimant. Postremo, cultus hic est Romani Pontificis, quum maxime pontificaliter ornari solet. Hæc quum non ignoraret Florentius, tamen, ut omnem impleret justitiam, examinorum consilio facillime impetravit a summo Pontifice, ut pro suo arbitrio, quocunque signum instituti quacunque corporis parte gestaret. Quum illic revocatus esset ad suos Mæcænates, quos habebat nec indoctos, nec infimæ sortis, recepit cultum Gallicum, qui, præter linteolum pensile, nihil differt a veste presbyteri secularis: sic enim ignominioso verbo nunc vocantur legitimi Ecclesiæ ministri, et ab Apostolis Christoque instituti. Nec id fecit absque gravium virorum consilio. Quum ita cultus prodisset in publicum, admonitus est ab amicissimis, eum ornatum in ea regione prorsus intolerabilem esse. Celaret linteum. Dices, poterat totum ejus gentis cultum sumere. Verum eo nihil est operiosius, opus est qui sustineat fluentem caudam, laeva retinenda est sinuosissima cuculla. Nam hoc illic in primis habetur magnificum, nimurum ad exemplum Cardinalem. Tum negotia cogebant eum subinde mutare regionem, ac veste polypum fieri. Nam cultus qui alicubi reverendus est, alibi prodigiosus habetur. Postremo erat hospes, et quotidie illi versandum erat cum magnatibus, qui non quavis veste delectantur. Tandem visum est sincerissimis amicis, ut, quemadmodum habebat liberam conscientiam, ita Pontificis auctoritate in totum omni scrupulo sublato, sue libertati restitueretur, ne toties ponenda sumienda veste gravius etiam scandalum pariat male loquacibus. Addam et illud: vitæ genus, in quod protrusus est adolescens, adeo liberum est, ut minimum absit a libertate secularium. Nec jam loquor de libertate arrepta, sed de concessa ab iis qui fuerunt auctores. Hoc admoneo, quod Pontifices solent in talibus esse faciliores ad relaxandum, quam quum disceditur ab ordine Seraphico, Cartusiano, aut Brigidensi. Nam hi nec recipiunt hic Pontificis auctoritatem, quam eandem largientem immensa privilegia, ac prærogativas, habeant sacra-anctam, ac tantum non Christo præponant. Non hic disputabo de votis Monasticis, quæ quidam supra modum exaggerant, quam hoc genus obligationis, pene dixeram servitutis, nec in Novo nec in Vetere Testamento reperiatur. Deinde quum sabbatum, auctore Christo, sit constitutum propter hominem, non homo propter sabbatum, multo magis hujusmodi constitutiones cedere debent, quoties officiunt hominis salutem, præsertim animæ, quam Dominus loquatur de salute corporis:

agitur enim de fame, et homine sanato die sabbati. Sed isti vere sunt illi Pharisaici, qui bovem et asinum delapsos in puteum extrahunt, violato Dei sabbato, hominem totum perire sinunt ob suum sabbatum. Non hue adducam, quanta sit turba monasteriorum, in quibus adeo nulla vigeat disciplina pietatis, ut prae his lupanaria sint et magis sobria, et magis pudica; tum quam multa, in quibus praeter ceremonias et specie ueroe nihil est religionis. Hi sunt illis propemodum deteriores, quod cum spiritu Christi careant, tamen ex illis Pharisaicis ceremoniis incredibile dictu quam attollant supercilium, universam pietatem in extrariis constituentes, et ob has pueros ad necem quotidie cedentes. Quanquam ipsi eas miro tædio peragunt, nec omnino peracturi, nisi crederent hoc spectaculum populo videri mirificum. Postremo, quam nulla paucitas collegiorum, in quibus ex animo vivitur juxta regulam pietatis, et in his ipsis, si Silenceum aperias, si proprius inspicias, si ad veræ pietatis cotulam explores, immane quam pauculos reperias sinceros! Quam callidæ sunt artes Satanæ, quam sinuosum est cor hominum, quanta simulandi vafrities, quibus rebus, etiam senibus rerum peritissimis frequenter imponitur, et hæc postulant ut paucis mensibus perspiciat puer? Atque hanc vocant professionem. Jam donemus repertum collegium, in quo constent omnia, quid fiet, quum mutatur corpus ejus qui professus est? quum in locum boni patriarchæ succedit stupidus, temulentus et tyrannus, quum probi sodales mutantur improbis? Mutet, inquiunt, vel domum, vel institutum. Verum hic quam ægre dimitunt suos, sed multo ægrius alii recipiunt, suspicantes aliquid latere monstri, quod a vetere sodalitio recesserit, et si quem ibi nutu offendit, protinus audit, Quin redit ad tuos? Ad hæc, quam anxia disputatio, qui sit ordo strictior, qui laxior? nam suum quisque vult videri strictissimum. Et hæc est illa præclara facultas mutandæ donis aut instituti, ut denuo subeat aleam, ne miser in duriorum incidat servitutem. Porro, quoniam plerosque fraudibus illecent, illectos non ad spiritualem pietatem, sed ad Pharisaismum instituunt, et ad servitutem hominem adiungunt, plurimos sequitur instituti pœnitudo. Itaque veriti ne ipsorum orgia proferantur in publicum, virgis, devotionibus, brachio seculari, muris, cancellis, carceribus, atque etiam mortibus suos retinent. Mentior nisi Matthæus Cardinalis Sedunensis in convivio, multis auditibus, nominatim commemoravit vicum, personas, et monasterium, in quo vivum adolescentem defoderant Dominicani, quod pater eques filium furtim eo pertractum minis reposceret. Tum in Polonia nobilis quidam, qui bene potus forte in templo obdormierat, vedit duos Franciscanos, post cantiones nocturnas, vivos defodi. Hic pondus habet illis Pontificum auctoritas, qui forte concessit hoc illis citra discriminem irregularitatis. Idem ubi liberat aliquem veste illa sacra, scinditur diploma, et qui procuravit conjicitur in carcerem. Et post hæc jactant auctores ordinum suorum Benedictum, Basilium, Hieronymum, Augustinum, Dominicum, Franciscum, Brunonem: excutiant vitam illorum, et videant numquid unquam tale fuerit ab illis institutum aut factum; longe aliam reperient politiam. Exemplis, salubri doctrina, amicis monitis, fraterna correptione tota res agebatur. Qui his modis non emendabatur, ejiciebatur e contubernio, etiamsi sua sponte non discessisset: tantum aberat ut abire volentem retinerent. Omitto tot constitutiones humanas, tot formas vestium, tot preces ac ceremonias, in quibus quod est levissimi momenti, nempe vestis, fit apud istos plurimi. Qui in sacra veste indulget quotidiane temulentiae, qui gulæ servit et ventri, qui scortatur clam et palam, nihil enim addam obscenius, qui luxu profundit Ecclesiæ pecuniam, qui sortilegiis, aliis-

que maleficiis artibus dat operam, probus est **Monachus**, et vocatur ad **Abbatiam**: qui quacunque de causa posuit vestem, ut apostatam exsecrantur, quod nomen olim merito ducebatur abominandum, quum eo notarentur, qui defecissent a Christi professione, ad **Judaismum seu Paganismum**. Quod si latius porrigas, quicunque deditus est mundi deliciis, pompis, opibus, ceterisque cupiditatibus, quas abjuravit in baptismo, apostata est, isto nihilo melior, sed nocentior, utcunque turba levatur criminis invidia. Itidem **Monachi** qui impie vivunt, quod passim faciunt apostatae sunt duplices, primum quia desciverunt ab illa sanctissima professione, qua Christo dedere nomen deinde ab instituto quod professi sunt. In hos, inquam, oportebat exsecrandum apostatae nomen torqueare, etiamsi decem cucullis essent obvoluti. Hæc quum ita habeant, mi **Lamberte**, quantum flagitium est simplicem ætatem vi, seu technis in nassam impellere? Si palam mali sunt, ut sunt plerique, quid aliud quam pueros in perniciem pertrahunt? Sin neque calidi, neque frigidi, in quam miseram servitutem implicant illos? Sin probitatis specie commendabiles, quum sit tanta corporum et animorum varietas, quum tam ingeniosa simulatio, quum tanta pueritiae simplicitas, quum nodus sit insolubiliis, ut ipsi volunt, in quod periculum tum animi tum corporis mittunt adolescentes? At pubertas, inquiunt, adserit boni malique discriminem. At non eodem anno pubescunt omnibus corpora, sed multo minus animi. Ut nihil intersit, pubertas fortasse reddit idoneum matrimonio, non item professioni monasticæ, quam quidam aggressi, annos nati plus minus triginta, et alioqui rerum humanarum peritissimi, resiluerunt ante professionem, dicentes, Non putaram. Olim vix ad presbyterii gradum admittebantur triginta annos nati, et ad monasticam vitam statim idonei sunt pubescentes? Et interim perperam usurpati vocabulis imponunt impenititis: mundi, quasi ipsi sint extra-mundani: obedientiæ, quum Scriptura magis commendet obedientiam Dei quam hominum: voti insolubilis, quum nondum invenire potuerint differentiam inter votum solubile et insolubile, nisi quod **Scotus** commentus est, ideo Monachorum votum solvi non posse, quod per hominem fiat Deo: nam quod soli Deo fit, facile solvitur. Atqui quuin istorum status oannis Romanorum Pontificum auctoritate nitatur, cur illi quoties libuit strenue oppedunt? Is quum multos liberet a monachismo, licet non sine causa, si potest quod facit, cur illius auctoritatem hic pro nihilo ducunt? Si negant illum posse quod facit, an non illi crimen atrox impingunt? Ita quoties ipsis commodum est, Pontifex Christi Vicarius non potest errare: quoties secus visum est, nihil agit. Sed non est nunc animus adversus Ordines depugnare: sit hoc aut illud vitæ genus huic aut illi commodum, aut etiam necessarium, probetur nodus insolubilis; quo sanctior, quo magis ardua professio est, hoc circumspectius, lentius ac serius esset suscipienda; sati mature, si ante annum quadragesimum, mea quidem sententia. Cætera vota non sunt rata, nisi constet sanam fuisse mentem, sobrium animum, a terroribus aliisque violentis curis liberum: Et hic valebit, quum puer illecebris, minis, fucis, terriculamentis, reclamans in laqueum impulsus est? Hic scilicet profertur metus cadens in constantem virum; potius citetur fucus et terror, cadens in simplicem ac rerum imperitum adolescentem. Adde quod in multis genuina simplicitas est, ætatis et peculiariis naturæ. Nullum hic discriminem, si pubes habet lanuginem, valet votum, et adeo valet, ut hujus gratia deseratur sponsa nondum cognita. O leges! Proinde Florentium, quando tot machinis, perpetuo reluctans ac reclamans huc protrusus est, nec unquam quicquam gestavit præter vestem, sed conscientiam habuit liberam, mihi videtur nullo te-

neri voto, non magis quam si quid turpe jurasset piratis mortem intenantibus. Nec dubito quin Romani Pontificis pietas nihil minus sit indignatura plagiariis istis, quam hominis causæ fautura. Dices, Pontifex poterit illum suæ libertati restituere, quod ad forum humanum attinet, quando conscientiam habet ex se liberam; at hominum lingua non potest compescere. Atqui quum vere summus ille Pontifex Ecclesiae Christus, et hujus haud degener discipulus Paulus, doceant neminem esse judicandum, præsertim in his rebus, quæ nec per se pium faciunt, nec impium, certe tantum momenti deberet habere summi Pontificis auctoritas, ut hominum suspicione in bonam partem ibi defleteret, ubi male suspicari vitium est. Sed quid tandem futurum est de rebus humanis, si talium hominum insulis judiciis, et scurrilibus obtrectationibus perpetuo obsequemur? Infirmitati, seu persuasiōni invincibili nos vult obsecundare Paulus, sed ad tempus: stultis autem ac malitiosis judiciis obsequi, quid aliud est quam christianæ pietatis vigorem obruere? Christus hactenus obsecutus est Cæsari, quod solvit didrachnum: hactenus Iudeis, quod abstinuit a cibis lege vetitis: at in sananda contracta, in illuminando cæco, in restituendo manco, in vellendis spicis palam neglexit, imo studio provocavit scandalum Scribarum et Pharisæorum: quod ni idem fecisset beatus Paulus, ubi nunc esset Christianismus? Quid autem objiciunt homines stolidissimi? Deposuit vestem lineam. Qui sciunt an intus gerat? Et si deposuit, unde sciunt quas ob causas deposuerit? Unde sciunt, quorum auctoritate id factum sit? Si nesciunt, cur judicant? Et si norunt hoc summi Pontificis auctoritate factum, cur non revertantur damnare illius judicium, quod alibi volunt haberi inviolatum? Ubi est hic illa mirabilis totiesque jactata obedientia, quum nec auscultant Christo, et ecclesiæ principem Christique Vicarium lacerant? Ubi est illa simplicitas, quam incurvata cervice præ se ferunt? Ubi est ille spiritus mundo mortuus? Mittamus hæc, ubi est humanitas, ubi sensus communis? Quum tot sint scelera, non hic referenda, quæ ipsis possunt objici, ut in quibus quotidie pene palam deprehenduntur, ne moveam $\tau\alpha\pi\delta\phi\beta\eta\tau\alpha$ καὶ $\alpha\kappa\iota\gamma\eta\tau\alpha$, tamen sine fine mutatam vestem velut inexpibile crimen objiciunt. Quid autem inhumanius quam objicere cuiquam suam calamitatem, in quam aliena malitia præcipitatus est? Quis tam incivilis est, ut claudicationem opprobret homini, cui mula calce fregit tibiam? Quis monophthalmiam ei, quem in bello eluscavit hostis? Quis morbum comitiale, aut lepram ei, quem natura sic genuit? Quis paupertatem ei, qui naufragio rem amisit? Qui vere sunt homines, talium miserentur potius ac favent, et si qua possunt opitulantur; et quo malum est atrocius, hoc impensius illis favent. Quod autem infortunium majus possit adolescenti felicis ingenii accidere, quam si in tale vitæ genus protrudatur? Ergo si vehementer inhumanus est, qui calamitatem pro crimine objicit, quid de illo dicendum est, qui malum opprobrat, quod ipse suo vitio dedit? Veluti si chirurgus imperitus per convitum luscum appellat eum, cui ipse perdidisset oculum; aut si pirata servitutem objiciat illi, quem ex libero traxisset in servitutem. Nonne id optimo jure dicant omnes, insignitæ cuiusdam impudentiæ esse, suum scelus in altero criminari? Quid porro aliud isti faciunt, qui pessimis artibus imposuerunt ætati simplici, et postea suum crimen aliis exprobrant? An non hic vides summam inhumanitatem cum summa stultitia parique inipudentia conjunctam? In istos recidit ignominia, et tamen alium volunt pudescere. Neque enim ignominia est ejus, qui delapsus est in foveam, sed eorum qui præcipitarunt. Posuit vestem, sed vos coegeritis accipere. Quis unquam vitio vertit homini capto, quod proflugit a piratis? Ne piratae qui dem ipsi, opinor. Cæteri gratulantur omnes. Quisque pirata est ei, qui

per vim adimit homini suam libertatem. Et, si placet minus odiosis exemplis uti, si sutor stomachetur in quempiam quod calceum elegantem quidem, sed pedi non congruentem, abjecit, nonne merito respondeat, Te ipsum accusas, qui talem calceum induxeris pedi. Pulchrum esse non nego, sed nihil misere torquet pedem. Nihil enim vetat quo minus aliquod institutum sit per se praeclarum, quod tamen huic aut illi sit perniciensum. Ut finem faciam, vir amicissime, si tibi probavi causam mei Florentii, majorem in modum te rogo, ut negotium hoc et quam celerime, et quam maxime ex animi nostri sententia cures expediendum. De impendio ne fueris sollicitus, me fidejussorem accipe. In spatio, quod in hujus epistolæ calce vacare videtur, signavi quædam, quæ fortassis ad conficiendum diploma requirentur: signavi autem notulis, quas proximis literis ad te misi, nec has tamen leges, nisi chartam pruniis admoveris. Per hunc veredarium exspecto responsum, hærebit enim Romæ diëbus quindecim, aut certe per proximum. Bene vale.

Epist. 442. C. 1821.

The Pope, to whom this request was presented, and who granted it, was (as I observed in the Life of Erasmus,) not Julius II, but Leo X. Here is proof of it.

Erasmus ad Julium secundum misit supplicem libellum, quo sibi religiosi cultus utendi aut non utendi gratiam faceret. Id—haud gravatim concessum:—quod Leo decimius dein—in plenissima (quod aiunt) forma corroboravit, *&c. Beat. Rhenanus, Vit. Erasmi.*

Add to this, that Grunnius, in his reply to the letter of Erasmus, says that he read it all to the Pope, and that, *Beatissimus Pater, ut stylo tuo visus est unice delectari, ita vix credas quam incanduerit adversus istos vere plagiarios, &c.*

This suits the character and temper of Leo X. a polite man and a man of letters; but not the character of Julius II.

Nº II.

^b *The characters of Colet and Vitrarius.*

Erasmus Rot. Jodoco Jonaæ Erphordiensi S. D.

QUOD tam impense rogas, vir optime, ut tibi Joannis Coleti vitam paucis velut in brevi tabella depingam, hoc faciam lubentius, quod suspicer te tibi quærere egregium aliquod pietatis exemplar, ad quod tuum institutum attemperes. Evidem, mi Jona charissime, ut fateor me cum multis habuisse consuetudinem, quorum integritas mihi valde probaretur, tamen nullum adhuc vidi, in cuius moribus nescio quid adhuc Christianæ puritatis non desiderarem, quoties ad horum ducrum sinceritatem conferrem aliquem: quorum alterum mihi nosse contigit apud oppidum Artesiae, quod vulgo dicitur Sancti Audomari, dum huc me pestis, hac sane in parte mihi felix, Lutetia propulisset: alterum in Britannia, quo me Montjoii mei charitas pertraxerat. Lucrum facies, cuius scio te avidissimum; pro uno duos dabo. Prior dictus est Joannes Vitrarius Ordinis Franciscani: nam in hoc vitæ genus adolescens inciderat, meo judicio, nullus ex parte posthabendus Coleti, nisi quod, ob servitutem instituti, minus multis prodesse poterat. Annos natus erat ferme quadraginta quatuor, quum hominem nosse cœpisset. Ac statim adamare me cœpit, hominem sui multum dissimilem. Erat auctoritatis maxiæ apud optimos quosque, multis magnatibus gratissimus, corpore procero et eleganti, natura felici, animo sic celso, ut nihil esset illo humanius. Scoticas

argutias puer imbiberat, quas nec prorsus improbabat, quod quædam seite dicerentur, licet sordidis verbis, nec rursus magni faciebat. Cæterum, tibi contigisset Ambrosium, Cyprianum, Hieronymum degustare, mirum quæ pre his illa fastidiebat. Nullius ingenium magis admirabatur in Saeris Literis quam Origenis: quumque cavillarer me mirari, quod hominis hæretici scriptis delectaretur, ille mira alacritate, fieri non potuit, inquit, quin hoc pectus inhabitarit Spiritus Sanctus, unde tot libri tam eruditæ, tanto ardore scripti prodierunt. Quanquam autem illud vitæ institutum, in quod per inscitiam ætatis fuerat vel delapsus, vel pertractus, nequaquam probabat, subinde dictitans apud me fatuorum esse vitam potius, quam religiosorum, ad nolæ signum dormire, expurgisci, redornis-cere, loqui, tacere, ire, redire, cibum capere, desinere pastu, denique nihil non facere ad præscriptum humanum, potius quam ad Christi regula: nihil iniquius esse, quam inter tam inæquales, æqualitatem, maxime quod illic sæpenumero cœlestia ingenia, ac melioribus rebus nata, cere-moniiis, et constitutiunculis humanis, aut etiam livore sepelirentur: tamen nec euquam umquam fuit auctor mutandæ vitæ, nec ipse quicquam hu-jusmodi molitus est, paratus omnia ferre potius, quam ulli mortalium offendiculo esse, Pauli sui exemplum in hoc quoque referens. Nihil autem erat tam iniquum, quod ille pacis servandæ studio non summâ cum alacritate perpetreretur. Libros divinos, præsertim Epistolas Pauli, sic edidicerat, ut nemo melius teneret ungues digitosque suos, quam ille Pauli sui sermones. Dedisses initium ex quacunque parte, ille mox totam Epistolam absque ullo lapsu fuisse prosecutus. Ambrosii pleraque tene-bat memoriter. Vixque credibile est, quantum item ex aliis orthodoxis veteribus memoria complecteretur. Præstitit hoc illi partim memoria naturâ felix, partim assidua meditatio. Rogatus a me in familiari collo-quiò, quibus modis præpararet animum suum iturus ad concionandum; respondit se solitum in manus sumere Paulum, et in ejus lectione tam diu commorari, donec sentiret incalescere pectus. Illic hærebat, addens igneas ad Deum preces, donec admoneretur esse tempus incipiendi. Non dividebat fere conciones suas, quod vulgus ita facit, quasi secus facere non licet, unde fit ut frequenter sit frigidissima distinctio. Quanquam omnis illa distinctionum cura frigus addit orationi, et artificii significationem præbens, fidem elevat dicentis. At hic perpetuo quodam sermonis fluxu connectebat sacram Epistolam cum Evangelica lectione, ut auditor do-mum rediret et eruditior et inflammator ad studium pietatis. Neque gesticulationibus ineptiebat, nec vociferationibus tumultuabatur, sed totus apud se sic promebat verba, ut sentires ex ardenti ac simplici, sed sobrio pectore profici: nec usquam immorabatur ad tedium u-que, neque jactabat sese variis citationibus nominum, quemadmodum nunc e Scoto, Thoma, Durando, nunc e juris utriusque libris, nunc e Philosophis, nunc e Poëtis centones frigidos consarcinant, quo populo nihil nescire videantur. Totus sermo, quem promebat, erat sacrae Scripturæ plenus, nec aliud ructare poterat. Amabat quod loquebatur. Habebat hominem incredibilis quidam ardor pertrahendi mortales ad sinceram Christi philosophiam. Ambiebat ex hujusmodi laboribus martyrii gloriam. Proinde quemadmodum ex illius familiafissimis cognovi, olim a suis auctoribus impetrarat veniam adeundi regiones in quibus Christus aut ignoratur aut impie colitur, se felicem fore judicans, si hæc obiens, martyrii palmam meruisset. At e medio cursu revocatus est, voce velut cœlitus audita: *Redi; Joannes; non defuturum est tibi apud tuos martyrium.* Paruit oraculo, et reperit esse verum quod vox illa piædixerat. Erat illic monasterium sororcula-

rum, in quo sic erat prolapsa omnis religiosæ vitæ disciplina, ut lupanar verius esset quam monasterium. Et tamen inter has erant quæ sanari possent, et cuperent. Has dum crebris concionibus hortatibusque revocaret ad Christum, octo deploratae ex eo numero conspirarant, et hominem observatum in locum semotum pertrahunt, atque ibi fasciis injectis præfocant. Nec finem faciunt donec casu nescio qui intervenientes impium facinus dirimunt. Atque ille jam exanimatus erat, vixque revocatus est, ut spiraret: nec tamen usquam hac de re questus est, ne his quidem quos habebat intimos, nec ullum officium prætermisit, quo solet illarum saluti subvenire; imo ne vultus quidem unquam visus est in illas solito tristior. Noverat auctorem hujus conspirationis, is erat Theologus Dominicanus, Episcopi Morinensis a suffragiis Episcopus, vir palam impiaæ vitæ. Nec huic unquam verbo molestus fuit, tametsi nulli hominum generi erat iniquior, quam qui doctores ac duces pietatis professi, moribus ac doctrina impia populum a Christo alienarent. Nonnunquam septies concionabatur uno die, nec unquam illi deerat sermonis eruditæ copia, quoties de Christo loquendum erat. Quanquam tota illius vita nihil erat nisi sacra concio. Erat alacer, minimeque tetricus in convivio: sed sic ut nullam unquam præberet speciem levitatis, aut ineptiæ, luxus aut intemperantiæ multo minus. Miscebat sermones eruditos, plerumque sacros, et ad pietatem facientes. Talia erant colloquia, si quis illum adibat, aut si quem ille viseret. Aut si quo faceret iter, habebat potentes amicos, qui illi in itinere mulum aliquoties, aut equum subjiciebant, quo commodius liceret confabulari: ibi promebat vir optimus exhilarato spiritu, quæ nullis gemmis poterant æstimari. Neminem ab se tristem dimittebat, imo neminem non dimittebat meliorem, et ad pietatis amorem animationem. Nihil erat in quo sentire possis illum ulli suo commodo servire, non ventri, non ambitioni, non avaritiæ, non voluptati, non odio, non livori, non ullis malis affectibus erat obnoxius. Quicquid acciderat, agebat gratias Deo: nec aliud erat gaudium, quam si quos inflammasset ad studium Evangelicæ pietatis. Nec irritus fuit illius conatus. Complures, tum viros, tum feminas lucrificerat Christo: qui quantum different ab hoc Christianorum vulgo, mors arguebat: vidisses enim hujus discipulos summa cum alacritate spiritus mori, et sub mortem vere cygneam canere cantionem, ea promentes quæ pectus afflatum sacro numine testarentur: cum cæteri peractis ceremoniis, et adhibitis solennibus illis protestationibus fidentes, diffidentes, exhalarent animam. Testis est hujus rei medicus eximus ejus oppidi Ghisbertus, ac pertinax veræ pietatis cultor, qui plurimis utriusque scholæ morientibus adfuit. Pertraxerat aliquot et e sui gregis sodalibus, sed pauciores: quemadmodum et Christus apud suos non potuit multas virtutes facere; nam illis fere placent qui sua doctrina plurimum commeatus convehunt in culinam, potius quam qui plurimas animas asserunt Christo. Cum autem ab omnibus vitiis abhorrebat animus ille purissimus, ac vere templum Christo dicatum, tum maxime a libidine, adeo ut odore talium gravissime offenderetur, tantum aberat ut turpiloquium ferre posset. In vitiis nunquam odiose debacchabatur, neque quicquam afferebat e secretis confessionibus: sed ita depingebat honestatis imaginem, ut se quisque tacitus agnosceret. In consiliis dandis mira prudentia, mira integritas, mira dexteritas. Secretas confessiones non admodum volens audiebat, sed tanien in hoc quoque serviebat charitati: anxiæ et subinde repetitas confessiones palam detestabatur. Superstitioni ac ceremoniis minimum tribuebat; vescebatur cibis quibuslibet sobrie et cum gratiarum actione. Vestitus erat nihil ab aliis differens.

Solet nonnunquam et valetudinis causa suscipere iter aliquod, si quando senserat corpus humore degravari. Quodam igitur die, cum persolveret pensum precum matutinarum cum suo sodali, sensissetque stomachum, fortassis ob pridiarianum inediam nauseantem, ingressus domum proximam sumsis cibi nonnihil, ac repetito itinere pergebat precari: ibi cum sodalis illius putaret omnia repetenda ab initio, quod primæ horæ precibus nondum dictis sumisset cibum, ille alacer negavit quicquam esse admissum, inno Deo nonnihil fore lucri. Autem, inquit, languidi et segnes precabamur: nunc alacribus animis illi dicemus hymnos spirituales, et ejusmodi sacrificiis ille delectatur, quæ ab hilari datore offeruntur. Ego cum id temporis diversarer apud Antonium a Bergis Abbatem Bertinicum, nec nisi post meridiem illic pranderetur, neque meus stomachus ferret tam diutinam inediam (erat autem tempus Quadragesimæ) præsertim cum totus essem in studiis, solebam ante prandium sorbitiuncula tepida fulcire stomachum, quo duraret in horam prandii. Hac de re cum illum consulerem num licet, ille circumspecto sodali, quem tum habebat laicum, ne quid offenderetur, Imo, inquit, peccares nisi faceres, et ob cibulum omittentes ista tua sacra studia, tuoque corpusculo faceres injuriam. Cum Alexander Pontifex ex uno Jubilæo fecisset duos, quo quæstus esset uberior, ejusque dispensationem Episcopus Tornacensis præsente pecunia suo periculo redemisset, summo studio adnitembantur Commissarii, ne sortem perderet Episcopus, imo ut lucrum non pénitendum accederet. **Hic** in primis ad fabulæ partes vocabantur ii qui in concionibus populo essent gratiosi. Noster sentiens id in scrinia conferri, quo sublevabantur ante pauperes, non improbabat quod offerebat Pontifex, nec probabat tamen: Cæterum, illud improbabat, quod tenues fraudarentur solito subsidio: damnabat stultam eorum fiduciam, qui nummo in scrinium conjecto putarent se liberos a peccatis. Tandem obtulerunt Commissarii centum florenos ad structuram templi, nam id tum ædificabatur in ejus Monasterio, ut si nollet commendare venias Pontificias, saltem ea taceret quæ officerent. Ibi vir velut afflatus sacro percitus, 'Abite, inquit, hinc, 'Simoniaci, cum vestra pecunia. An eum me putatis, qui ob pecuniam 'sim suppressurus Evangelicam veritatem? ea si vestro quæstui obstat, 'mibi major esse debet cura animarum quam vestri compendii.' Ces- sere tum vigori pectoris Evangelici, homines male sibi consci, sed interim præter expectationem summo diluculo affixa est excommunicatio, quæ tamen a civi quodam detracta est priusquam multis innotesceret. Ille nihil his minis territus, suinam cum animi tranquillitate docebat popu- lum, et Christo sacrificabat: nec ullum metum præ se ferebat talis an- thematis; quod ob Christum prædicaturn intentaretur. Mox citatus est ad Episcopum Morinensem, paruit Episcopo suo, venit uno sodali comi- tatus, nihil ipse de se sollicitus: sed tamen inscio illo cives equitum præ- sidia collocarant in itinere, ne per insidias interceptus in antrum aliquod coniceretur. Quid enim non audet auri sacra famæ? Episcopus objecit articulos aliquot, quos ex illius collegerant concionibus: ille magnò ani- mo respondit, et Episcopo satisfecit. Ali quanto post deinde vocatus est, objecti sunt plures. Ubi et ad hos respondisset, rogabat cur non ades- sent accusatores, ut suo quoque periculo accusarent: se jam bis venisse honoris illius gratia, quod Episcopus esset; cæterum, non venturum tertio, si simili modo vocaretur: esse sibi domi melius negotium. Ita suo ingenio relictus est, sive quia deerat ansa nocendi, sive quia timebant populi tumultum, in quo probitas illius habebat optimum quemque addic- tissimum: etiamasi ille tale nihil ambebat. Jamtudum rogabis, scio;

quis hujus viri fuerit exitus. Non solum displicuit Commissariis, sed etiam suis fratribus aliquot, non quod non probarent vitam, sed quod ea melior esset quam ipsis expediebat. Totus inhibabat in lucrum animarum, cæterum ad instruendam culinam, aut extruendos parietes, ad illectandos dotatos adolescentes segnior erat quam illi vellent: etiamsi hoc quoque non negligebat vir optimus, duntaxat si quid ad sublevandam necessitatem pertineret, verum non, ut plerique, præpostere curabat ista. Imo quendam etiam *Thynnum* alienarat: is erat aulicus, ac prorsus aulicis moribus, foris per omnia cubilia se volvens, passim matrimonia aliena contaminans, et uxorem pro derelicta habens, quam habebat et claro genere natam, et aliquot liberorum matrem. Per occasionem evenit, ut hæc quoque seduceretur: illico rejicit mulierculam primo lapsu, qui sibi tot lapsus ignoraverat. Illa tandem longius etiam prolapsa ad extremam devenit calamitatem, præter infamiam, scabiei etiam, quam Gallicam vocant, obnoxia. Hic cum omnibus tentatis, quo uxorem marito reconciliaret, nihil ageret, nec durus ille, vel affinium respectu, vel liberorum communium affectu, vel sua ipsius conscientia, qui tot adulteriis, qui suo neglectu occasionem dedisset, flecteretur, reliquit hominem eum deploratum. Is paulo post ex more, petasonem, aut armum suillum misit. Cæterum Joannes, nam tum *Guardianum* agebat, mandarat janitori, ne quid recipere nisi se vocato. Cum adesset manus, vocatus est: ibi famulis, qui deferebant heri nomine, Referte, inquit, onus vestrum unde attulisti, nos non recipimus munera Diaboli. Itaque tametsi non ignorabant illius vitam ac doctrinam esse seminarium egregium Evangelicæ pietatis, tamen quoniam non perinde conducebat proventui culinæ, jussus est deponere *Guardiani* manus, quo nihil ille fecit lubentius: et suffectus est illi quidam, quem ego novi, aliunde adscitus, homo non dicam qualis, aut quam alteri dissimilis; in summa is mihi visus est, cui nemo prudens cauletum suum vellet committere: sive hunc obtruserunt, qui cupiebant abesse, sive is visus est ad rem magis idoneus. Porro cum ex ejus convictu subolesceret unus atque alter, qui simili spiritu raperetur ad studium consolendi pietati Christianæ potius quam ad augendum penitentiæ, relegarunt hominem Curtracum in monasteriolum Virginum. Ibi quantum licuit, sui similis, docens, consolans, adhortans, diem suum feliciter obiit, relictis aliquot libellis, quos e sacris auctoribus decerpserat Gallice, quos non dubito tales esse, qualis erat hominis vita et oratio. Et tamen audio nunc a nonnullis damnari, qui putant esse ingens periculum, si populus aliquid legat præter ineptas fabulas historiarum, aut somnia Monachorum. Vivit adhuc illius doctrinæ scintilla in multorum pectoribus, quos, si conferas cum cæteris, dices hos non esse Christianos, sed Judæos. Sic contemtim habitus est a suis vir ille singularis, qui si Paulo Apostolo collega contigisset, nihil addubito, quin illum suo Barnabæ aut Timotheo fuisset antepositurus. Habes vere gemmeum Vitrarium nostrum, ignotum mundo, celebrem et clarum in regno Christi. Nunc Coletum huic simillimum accipe. Alterum alteri depinxeram, et uterque alterius videndi desiderio flagrabit, atque hac gratia Vitrarius in Angliam trajecerat, ac mihi post narrabat Coletus apud se fuisse Minoritam quendam, cuius colloquio prudenti pioque mirum in modum fuisset delectatus, sed exhibitum alterum quendam ejusdem Ordinis Stoicum, qui visus indigne ferre, Christianum colloquium interruperit. Ac fortasse Coletus hoc nomine plus laudis meretur, quod nec indulgentia fortunæ, nec impetu naturæ, longe alio trahentis, potuerit ab Evangelicæ vitæ studio depelli. Natus est enim e claris et opulentis parentibus, idque Londini. Siquidem pater bis in urbe sua præfecturam summam

gessit, quam illi *Majoritatem* appellant. Mater, quæ adhuc superest, insigni probitate mulier, marito suo undecim filios peperit, ac totidem filias. Quorum omnium natu maximus erat Coletus, ac proinde solus haeres futurus juxta leges Britannicas, etianisi illi fuissent superstites: sed ex omnibus ille superfluit solus, cum illum nosse cœpisset. Accesserat his fortunæ commodis corpus elegans ac procerum. Adolescens apud suos quicquid est scholasticæ philosophiæ diligenter perdidicit, ac titulum assecutus est, qui septem Liberalium Artium scientiam profitetur. Quarum nulla erat, in qua ille non fuisse gnaviter ac feliciter exercitatus: nam et libros Ciceronis avidissime devorarat, et Platonis Plotinique libros non oscitanter excusserat, nec ullam mathematics partem intactam reliquit. Post, tanquam avidus bonarum rerum negotiator, adiit Galliam, mox Italiam. Ibi se totum evolvendis sacris Auctoribus dedit, sed prius per omnia literarum genera magno studio peregrinatus, priscis illis potissimum delectabatur, Dionysio, Origene, Cypriano, Ambrosio, Hieronymo. Atque inter Veteres nulli erat iniquior quam Augustino. Neque tamen non legit Scotum, ac Thomam, aliosque hujus farinæ, si quando locus postulabat. In utriusque Juris libris erat non indiligerenter versatus. Denique nullus erat liber, historiam aut constitutiones continens majorum, quem ille non evolverat. Habet gens Britannica qui hoc præstiterunt apud suos, quod Dantes ac Petrarcha apud Italos. Et horum evolvendis scriptis linguam expolivit, jam tum se præparans ad præconium sermonis Evangelici. Reversus ex Italia, mox relictis parentum ædibus, Oxoniæ maluit agere. Illic publice et gratis Paulinas Epistolas omnes enarravit. Hic hominem nosse cœpi, nam eodem tum me Deus nescio quis adegerat; natus tum erat annos ferme triginta, me minor duobus aut tribus mensibus. In Theologica professione nullum omnino gradum nec assecutus erat, nec ambierat: tamen nullus erat illic doctor vel Theologæ vel Juris, nullus Abbas, aut alioqui dignitate prædictus, quin illum audiret, etiam allatis codicibus: sive hoc laudis debetur Coleti auctoritati, sive illorum studio, quos non puduerit senes a juvene, doctores a non doctore discere: tametsi post ultro delatus est Doctoris titulus, quem ille recepit magis ut illis gereret morem, quam quod ambiret. Ab his sacris laboribus, Regis Henrici, ejus noniniis septimi, favore Londinum est revocatus, ac Decanus apud Divum Paulum factus, ut illius præcesset Collegio, cuius literas sic adamanabat. Est autem dignitas ejus nominis apud Anglos prima, tametsi sunt aliæ proventu magis opima. Hic vir optimus tanquam ad opus vocatus, non ad dignitatem, collegii sui collapsam disciplinam sarsit, et, quod erat illic novum, singulis diebus festis in suo templo concionari instituit, præter conciones extraordinarias, quas nunc in regia, nunc aliis atque aliis locis habebat. Porro in suo templo non sumebat sibi carptim argumentum ex Evangelio, aut ex Epistolis Apostolicis, sed unum aliquod argumentum proponebat, quod diversis concionibus ad finem usque prosequebatur: puta Evangelium Matthæi, Symbolum fidei, Precationem Dominicam. Et habebat auditorium frequens, in quo plerosque primores suæ civitatis, et aulæ regiæ. Mensam Decani, quæ ante sub hospitalitatis titulo luxui servierat, contraxit ad frugalitatem. Nam cum et ante annos aliquot in totum abstinuissest a cœna, caruit vespertinis convivis. Porro quum serius pranderet, etiam tum minus habuit multos: sed hoc pauciores, quod et frugalis esset apparatus, tametsi nitidus, et brevis accubitus, denique sermones, qui non delectarent nisi doctos ac bonos. Consecrata mensa, mox puer aliquis clara voce distincte pronunciabat caput aliquod ex Epistolis Pauli, aut Proverbiis Salomonis.

Ex eo delectum locum ipse fere repetebat, ac sermonis occasionem sumebat, sciscitans ab eruditis, aut ingeniosis etiam idiotis, quod hoc aut illud dictum sibi vellet. Atque ita sermonem temperabat, ut quanquam et pius et gravis, tamen nihil haberet tædii aut supercilii. Rursus sub convivii finem, cum jam utcunque satisfactum esset, non voluptati, sed necessitatibus, aliud argumentum injecit: atque ita convivas dimisit et animo et corpore refectos, ut meliores discederent, quam venerant, et stomachum minime cibis onustum referrent. Impense delectabatur amicorum colloquiis, quæ saepe differebat in multam noctem: sed omnis illius sermo, aut de literis erat, aut de Christo. Si grati confabulonis non erat copia (nec enim quibuslibet delectabatur) puer aliquis e sacris Libris aliquid pronunciabat. Me nonnunquam et peregrinationis comitem adscivit; nihil erat illic eo festivius; sed semper libellus erat itineris comes, nec alii sermones quam de Christo. Impatiens erat omnium sordium, adeo ut nec sermonem ferret solœcum ac barbarie spurcum. Quicquid erat domesticæ supellectilis, quicquid apparatus in cibis, quicquid in vestibus, quicquid in libris, nitidum esse volebat, de magnificencia non laborabat. Non nisi pullis vestibus utebatur, cum illic vulgo sacerdotes ac Theologi vestiantur purpura. Summa vestis semper erat lana ac simplex; si frigus hoc postulabat, interulis pelliceis se muniebat. Quicquid e sacerdotiis redibat, id in usus domesticos œconomico suo dispensandum reliquit: quod erat patrimonii (erat autem amplissimum) ipse in pios usus distribuebat. Nam patre defuncto, cum ingentem pecuniaæ vim accepisset ex hæreditate, ne servata gigneret in eo aliquid morbi, novam scholam extruxit in cœmterio S. Pauli, puerο Jesu sacram, opere magnifico: adjecit ædes magnificas, in quibus agerent duo ludi-magistri, quibus amplum salarium designavit, quo gratuito docerent, sed sicuti schola non capiat nisi certum numerum. Eam distinxit in partes quatuor. Primus ingressus habet ceu Catechumenos. Nullus autem admittitur, nisi qui jam norit et legere et scribere. Secunda pars habet eos, quos hypodidascalus instituit. Tertia quos Superior erudit. Alteram ab altera dirimit velum quoddam, quod adducitur ac diducitur, cum libet. Supra cathedram præceptoris sedet puer Jesus singulari opere, docentis gestu, quem totus grex adiens scholam ac relinquentis hymno salutat. Et iniminet Patris facies, dicentis, *Ipsum audite*: nam hæc verba, me auctore, adscripsit. In postremo sacellum est, in quo licet rem divinam facere. Tota schola nulos habet angulos, aut secessus, adeo ut nec cœnaculum sit ullum, aut cubiculum. Pueris singulis suis est locus in gradibus paulatim ascendentibus, distinctis spatiis. Quæque classis habet sedecim, et qui in sua classe præcellit, sellulam habet cæteris paululo eminentiorem. Nec quosvis admittunt teinere, sed delectus sit indolis et ingeniorum. Videlicet illud vir perspicacissimus, in hoc esse præcipuum Reipublicæ spem, si prima ætas bonis rationibus institueretur. Ea res cum constet immensa pecunia, tamen nullum in hujus consortium admisit. Quidam legarat in eam structuram centum libras monetæ Britannicae: ubi sensit Coletus hac gratia sibi nescio quid juris vendicare laicos, permisso Episcopi sui, eam pecuniam contulit in sacras vestes templi. Reditis totique negotio præfecit, non sacerdotes, non Episcopum, aut capitulum, ut vocant, non magnates, sed cives aliquot conjugatos, probatæ famæ. Roganti causam ait, nihil quidem esse certi in rebus humanis, sed tamen in his se minimum invenire corruptelæ. Atque ut hoc opus nemo non probavit, ita multi demirabantur, cur magnificissimas ædes exstrueret intra pomæria Monasterii Carthusiensium, quod non

procul abest a regia quæ dicitur Richemonda. Aiebat se parare sedem illam suæ senectuti, cum jam impar laboribus, aut morbo fractus cogeretur se submovere ab hominum consortio. Illic erat animus philosophari cum duobus aut tribus amiculis eximiis, inter quos me solitus est numerare, sed mors antevertit. Nam cum ante paucos annos correptus esset sudore pestilenti, qui morbus peculiariter infestat Britanniam, et ab eodem tertio repetitus, utecumque tamen revixit; sed ex inorbi reliquiis contracta viscerum tabes, qua perii. Medicus unus hydropem esse judicavit. Anatomia nihil indicavit novi, nisi quod hepar repertum est extremas fibras cirrhis prominentibus hirsutum. Sepultus est ad australi chori latus in suo templo humili sepulchro, quod in eum usum jam ante annos aliquod delegerat, inscriptione addita, JOAN. COL.^c

Finem faciam, mi Jona, si pauca commenioraro primum de ipsis natura, deinde de opinionibus paradoxis, postremo de procellis, quibus explorata est hominis ingenua pietas, cuius minimam portionem dehebat naturæ suæ. Siquidem animo prædictus erat insigniter excuso, et omnis injuriæ impatientissimo, ad venarem, ac luxum, ac somnum mire propensus, ad jocos et facetias supra modum proclivis: hæc ipse mihi fassus est, nec omnino tutus a morbo philargyriæ. Adversus hæc ita pugnavit philosophia, sacrisque studiis, vigiliis, jejuniis, ac precibus, ut totum vitæ cursum ab hujus seculi inquinamentis purum peregerit. Nam quantum mihi licuit ex illius consuetudine, colloquiisque familiaribus colligere, virginitatis florem ad mortem usque servavit. Opes in pios usus dissipavit, adversus animi celsitudinem ratione pugnavit, adeo ut a puer quoque moneri se pateretur. Venerem, somnum, ac luxum, abstinentia cœnæ perpetua, jugi sobrietate, indefessis laboribus studiorum, sanctisque colloquiis profligavit, et tamen si quando sese obtulisset occasio, vel jocandi apud facetos, vel colloquendi cum feminis, vel accumbendi in opiparis conviviis, vidisses aliqua naturæ vestigia. Et ob id fere a laicorum consuetudine abstinuit, sed præcipue a conviviis: ad quæ si quando cogebatur, me aut mei similem adhibebat, quo Latinis fabulis declinaret profana colloquia. Atque interim sumto ex uno tantum genere cibi pusillo, uno aut altero cerevisiæ haustu contentus erat, a vino temperans, quo tamen delectabatur eleganti, sed temperatissime utens. Ita se sibi semper habens suspectum, cavebat ab omnibus, quibus esse posset offendiculo cuiquam. Nec enim ignorabat omnium oculos in se conjectos. Nunquam vidi ingenium felicius, atque ob id similibus ingenii unice delectabatur: sed ad hæc se malebat demittere, quæ præpararent ad immortalitatem vite futuræ. Nulla in re non philosophabatur, si quando se laxaret fabulis amœnioribus. In pueris ac pueris delectabat naturæ puritas, ac simplicitas, ad cuius imitationem suos vocat Christus, Angelis eos solitus comparare. Jam ut alteram exsolvam partem, opinionibus a vulgo multum dissidebat, sed inira prudentia hac in re sese attemperabat aliis, ne quos offenderet, aut ne quid labii in famam contraheret, non ignarus quam iniqua sint hominum judicia, quamque prona in malum credulitas, quantoque facilius sit maledicis linguis contaminare famam homini, quam benedictis sarcire: inter amicos ac doctos liberrime profitebatur quid sentiret. *Scotistas*, quibus hæc in valgus ceu peculiare tribuit acumen, aiebat sibi videri stupidos, et hebetes, et quidvis potius quam ingeniosos. Nam argutari circa alienas senten-

^c See Knight's Life of Colet, p. 250.

tias ac verba, nunc hoc arrodere nunc illud, et omnia minutatim disse-
care, ingenii esse sterilis et inopis. *Thomæ* tamen, nescio qua de causa,
iniquior erat quam *Scoto*. Etenim cum hunc apud illum aliquando
laudarem, ut inter recentiores non aspernandum, quod et sacras Literas et
auctores veteres videretur evolvisse, cuius rei suspicionem mihi fecerat
Catena, quæ vocatur *aurea*, et aliquid haberet in scriptis affectuum, se-
mel atque iterum dissimulavit obticescens: verum, ubi rursus in aliō
colloquio inculcarem eadem vehementius, obtutus est me, velut obser-
vans serione hæc dicerem, an *εἰσωγείων*. Cum animadverteret me ex
animo loqui, tanquam afflatus spiritu quodam, Quid tu, inquit, mihi præ-
dictas istum, qui nisi habuisset multum arrogantiæ, non tanta temeritate,
tantoque supercilio definisset omnia: et nisi habuisset aliquid spiritus
mundani, non ita totam Christi doctrinam sua profana philosophia conta-
minasset? Admiratus sum hominis *ἐνθουσιασμού*, cœpique diligentius ejus
viri scripta evolvere. Quid verbis opus est? omnino decessit aliquid
meæ de illo existimationi. Cum nemo magis faveret Christianæ pietati,
tamen erga Monasteria, quæ nunc falso nomine pleraque sic vocantur,
minimum habebat affectus: eisque aut nihil, aut quam minimum largie-
batur, ac ne moriens quidem aliquid illis decidit: non quod invisos ha-
beret ordines, sed quod homines suæ professioni non responderent. Nam
ipsi in votis erat, se prorsus ab hoc mundo extricare, sicubi reperisset
Sodalitium vere conjuratum in vitam Evangelicam. Atque id negotii
mihi delegarat Italiam adituro, narrans sese apud Italos comperisse quos-
dam Monachos vere prudentes ac pios. Nec enim ille judicabat esse
religionem quam vulgus judicat, cum sit aliquoties ingenii penuria.
Laudabat et Germanos aliquot, apud quos residerent etiamnum priscæ
religionis vestigia. Dictitare solet se nusquam reperire minus corruptos
mores quam inter conjugatos, quod hos affectus naturæ, cura liberorum
ac res familiaris ita veluti cancellis quibusdam distringerent, ut non pos-
sint in ornne flagitii genus prolabi. Cum ipse castissime viveret, tamen
inter illaudatos, minus erat iniquus his, qui tametsi sacerdotes essent, aut
etiam Monachi, Venere duntaxat peccarent: non quod impudicitiae vi-
tium non detestaretur, sed quod hos experiretur multo minus malos, quo-
ties eos cum aliis conferret, qui cum essent elatis animis, invidi, maledici,
obtrectatores, fucati, vani, indocti, toto pectore pécuniaæ et ambitioni
dediti, tamen sibi magnum quiddam esse viderentur, cum alteros infir-
mitas agnita redderet humiliores ac modestiores. Aiebat magis exse-
crandam in sacerdote avaritiam et superbiam, quam si centum haberet
concubinas. Ne vero quisquam hæc huc rapiat, ut putet leve crimen
esse in sacerdote aut Monacho libidinem, sed ut intelligat alterum genus
longius abesse a vera pietate. Nulli mortalium generi erat infensior
quam Episcopis, qui pro pastoribus lupos agebant, nec ullos magis exse-
crabatur, quod cultu sacro, ceremoniis, benedictionibus, ac veniolis sese
venditarent populo, cum toto pectore servirent mundo, hoc est, gloriæ
et quæstui. È Dionysio cæterisque priscis Theologis quædam hauserat,
quibus non ita favebat, ut usquam contenderet adversus decreta Ecclesi-
astica, sed tamen ut minus esset iniquus iis, qui non probarent sic passim
in templis adorari imagines pictas, ligneas, saxeas, æreas, aureas, argen-
teas; item iis, qui dubitarent an sacerdos insigniter ac palam improbus
conficeret aliquid sacramentali functione, haudquaque favens istorum
errori, sed indignans iis, qui vita palam et undique contaminata, præberent
causam hujusmodi suspicionis. Coilegia, quæ multo magnificoqe sum-

tu sunt apud Anglos instituta, dicebat officere bonis studiis, nec aliud esse quam invitabula otiosorum: neque scholis publicis perinde multum trahuebat, quod ambitio profitendi et quæstus omnia vitians, corrumperet sinceritatem omnium disciplinarum. Ut confessionem secretam vehementer probabat, negans se ulla ex re capere tantundem consolationis ac boni spiritus, ita anxiæ ac subinde repetitam vehementer damnabat. Cum apud Anglos mos sit, ut sacerdotes fere quotidie faciant rem divinam, ille tamen contentus erat diebus Dominicis ac festis sacrificare, aut certe pauculis diebus extra hos: sive quod sacris studiis, quibus se parbat ad concionandum, et Ecclesiæ suæ negotiis distineretur: sive quod comperiret se majore cum affectu sacrificare, si id ex intervallo ficeret: haudquaquam tamen improbabat illorum institutum, quibus placeat quotidie adire mensam Dominicam. Cum esset ipse doctissimus, tamen anxiæ hanc et laboriosam sapientiam non probabat, quæ ex omnium disciplinarum cognitione, et ex omnium auctorum lectione, velut ansis omnibus absolvitur: dictitans ita deteri nativam illam ingenii sanitatem ac sinceritatem, hominesque reddi minus sanos, et ad Christianam innocentiam puramque ac simplicem charitatem minus idoneos. Plurimum tribuebat Epistolis Apostolicis, sed ita suspiciebat admirabilem illam Christi majestatem, ut ad hanc quodammodo sordescerent Apostolorum scripta. Omnia fere Christi dicta miro ingenio revocarat ad terniones, unde et librum instituerat scribere. Quod sacerdotes etiam occupati quotidie tam prolixas preces exhaustire cogerentur, etiam domi atque in itinere, vehementer admirabatur. Nam cultum Ecclesiasticum magnifice fieri valde probabat. Innumera sunt hodie in publicis scholis receptissima, a quibus ille plurimum dissentiebat, de quibus inter amiculos solet aliquando conferre: apud alios dissimulabat, ne geminum caperet incommodum: ut et nihil proficeret nisi in pejus, et existimationis suæ jacturam faceret. Nullus erat liber tam hæreticus, quem ille non attente evolveret, dicens se plus aliquoties ex illis capere fructus, quam ex horum libris, qui sic omnia definiunt, ut frequenter adulentur coryphaeis, non nunquam et sibi ipsis. Recte loquendi copiam non ferebat peti e præceptionibus Grammaticorum, quas asseverabat officere ad bene dicendum, nec id contingere nisi evolvendis optimis auctoribus, sed hujus opinionis ipse poenas dedit. Cum enim esset et natura et eruditione facundus, ac ^d dicenti mira suppeterit orationis ubertas, tamen scribens subinde labebatur in his quæ solent notare Critici. Atque hac, ni fallor, gratia a libris scribendis abstinebat; atque utinam non abstinuisset, nam hujus viri cogitationes quacunque etiam lingua proditas optarim. Jam ne quid defuisse putetur absolutæ Coleti pietati, tempestates, quibus agitatus est, accipe. Nunquam illi bene convenerat cum suo Episcopo, de cuius manibus ne quid dicam, superstitiosus atque invictus erat *Scotista*, et hoc nomine sibi semideus videbatur: quo quidem ex genere cum aliquot novirim, quos nolim improbos appellare, nullum tamen adhuc vidi, quem, mea quidem sententia, possis vere pureque dicere Christianum. Nec admodum gratus erat plerisque sui collegii, quod tenacior esset disciplinæ regularis, ac subinde quiritabantur se pro Monachis haberi, quamquam hoc collegium olim fuit, et in vetustis syngraphis vocatur orientale Monasterium. Sed cum jam odium senis Episcopi, erat enim non minor annis octoginta, atrocius esset, quam, ut premi posset, adscitis duo-

bus Episcopis æque cordatis, nec minus virulentis, incipit Coletō negotiū facessere, non alio telo quam quo solent isti, si quando cui exitium moliuntur. Defert eum apud Archiepiscopum Cantuariensem, articulūs aliquot notatis, quos ex illius concionib⁹ decerpserat. Quorum unus erat, quod docuisset non adorandas imagines: Alter, quod sustulisset a Paulo laudatam hospitalitatem, qui enarrans illud ex Evangelio, *Pasce, pasce oves meas*, cum in prioribus duobus cum reliquis Interpretibus consentiret, pasce exemplis vitæ, pasce sermone doctrinæ, in tertio dissensisset, negans convenire, ut Apostoli, qui tum erant pauperes, ju- berent oves suas pascere subsidio temporali, et hujus loco aliud quiddam substituisset. Tertius, quod cum in concione dixisset, quosdam de chara concionari (id quod multi frigide faciunt in Anglia) oblique taxasset Episcopum, qui ob senium id solitus sit facere. Archiepiscopus, cui Coleti dotes erant egregie cognitæ, patrocinium innocentium suscepit, e judice factus patronus, cum ipse Coletus ad hæc aliaque stultiora responderet dignaretur. Non conquievit tamen senis odium, tentavit aulam regiam in Coletum concitare, atque in primis regem ipsum, jam aliud telum nacti, quod publice dixisset in concione, pacem iniquam præferendam bello æquissimo. Id enim temporis adornabatur bellum in Gallos, et hujus fabulæ non minimam partem Minoritæ duo agebant: quorum alter, fax belli, mitram meruit, alter bonis lateribus vociferabatur in concionibus in Poëtas: sic enim designabat Coletum, cum is a poëticis numeris esset alienissimus, alioqui non imperitus Musices. Hic Rex, egregius juvenis, dedit evidens specimen ingenii sui regno dignissimi, privatim hortans Coletum, pergeret sua doctrina libere succurrere moribus ejus seculi corruptissimis, neque subduceret lucem suam temporibus tenebricosissimis: se non ignorare quid in illum stimularet Episcopos illos, neque nescire quantum ipse fructus attulisset genti Britannicæ sua vita sacraque doctrina. Addebat sese sic cohibitum illorum conatus, ut aliis liqueret non impune fore, si qui Coletum impeterent. Hic Coletus egit quidem gratias pro animo regio; cæterum, quod obtulit, deprecatus est, negans se velle, ut cuiquam pejus esset sua causa, se potius cessurum munus quod gerebat. Sed aliquando post data est illis ansa, ut sperarent jam posse confici Coletum. A Pascha parabatur expeditio in Gallos: in die Parasceves Coletus apud Regem et aulicos mire concionatus est de victoria Christi, adhortans Christianos omnes, ut sub Regis sui vexillo militarent ac vincerent. Etenim qui odio, qui ambitione mali pugnarent cum malis, seque vicissim trucidarent, non sub Christi, sed sub Diaboli signis militare: simulque ostendit, quam res esset ardua Christianam obire mortem, quam pauci bellum susciperent non odio aut cupiditate vitiati; quam vix consisteret eundeum habere fraternalm charitatem sine qua neinō visurus esset Deum, et ferrum in fratris viscera demergere. Addidit, ut Christum Principem suum imitarentur potius quam Julios et Alexandros. Multaque alia tum declamavit in hanc sententiam, sic ut Rex nomihil metueret, ne hæc concio adincret animos militibus quos educeret. Huc velut ad bubonem omnes convolant mali sperantes fore, ut Regis animus jam in illum posset exacerbari. Accersitus est Coletus jussu Regis; venit, pransus est in Monasterio Franciscanorum, quod adhaeret regiæ Grienwikensi. Rex ubi sensit, descendit in hortum Monasterii, et, Coletō prodeunte, dimisit suos omnes. Ubi solus esset cum solo, jussit ut tecto capite familiariter colloqueretur, atque ita exorsus est juvenis humanissimus: Ne quid temere

suspiceris, Decane, non huc accersivi te, quo turbem tuos sanctissimos labores, quibus unice faveo, sed ut exonerem conscientiam meam scrupulis aliquot, tuoque consilio rectius satisfaciam officio meo. Verum ne totum colloquium repetam, quod fere sesquihoram productum est; interim in aula ferociebat Bricotus ex Franciscano Episcopus, existimans periclitari Coletum, cum per omnia conveniret illi cum Rege: nisi quod Rex optabat, ut quod Coletus vere dixisset, diceret aliquando expiatio-
tius ob rudes milites, qui secus interpretarentur, quam ipse dixisset, vi-
delicet Christianis nullum esse bellum justum. Coletus pro sua pruden-
tia, proque singulare animi moderatione, non solum animo regio satisfecit,
verum etiam auxit gratiam pristinam. Ubi relictum est in regiam, Rex
dimissurus Coletum, allato poculo præhibit, et complexus hominem hu-
mauissime, omniaque pollicitus, quæ sint ab amantissimo rege expectan-
da, dimisit. Jam aulica turba circumstans, expectabat exitum ejus
colloquii. Ibi Rex, omnibus audientibus, *Sæus, inquit, cuique Doctor
esto, et suo quisque faveat; hic est Doctor meus.* Ita discesserunt quidam
lupi, quod aiunt, hiantes, et præcipue Bricotus, nec ab eo die quisquam
est ausus impetere Coletum. Habes, Jodoce, duos, quos ætas nostra
tulit, mea sententia, vere sincereque Christianos, non tam depictos, quam
delineatos, quantum passa est epistolaris angustia. Tuum erit ex utroque
decerpere, quod tibi videbitur ad veram pietatem maxime conducere.
Jam si quæres utrum alteri præferam, mihi videntur pari laude digni, cum
dissimili fuerint conditione. Siquidem ut magnum erat, Coletum in ea
fortuna constanter secutum esse, non quo vocabat Natura, sed quo
Christus: ita speciosior est laus Vitrarii, quod in eo genere vitæ tantum
obtinuerit ac præstiterit spiritus Evangelici: perinde quasi piscis in pa-
lude vivens, nihil trahat de sapore palustri. Sed in Coleto quædam erant,
quæ testarentur illum hominem esse: in Vitrario nihil unquam vidi,
quod ullo pacto saperet affectum humanum. Quod si me audies, Jona,
non dubitabis hos duos Divorum adscribere catalogo: etiamsi nullus un-
quam Pontifex eos referat in canonem. Felices animæ, quibus ego
multum debo, vestris precibus adjuvante luctantem adhuc in hujus vitæ
malis Erasmus, ut in vestrum contubernium remigrem, nusquam postea
divellendus. Vale, mi Jona. Bene habet, si tuo desiderio feci satis:
nam argumento scio nequaquam esse satisfactum.

Ep. 435. See also Ep. 671. in this Appendix, N^o. xxx.

Nº III.

A Letter of Erasmus to Servatius, in which he refuseth to return to his Convent.

• Reverendo Patri Servatio Erasmus S. P. D.

HUMANISSIME Pater, Literæ tuæ per plurimorum manus jactatæ tandem ad me quoque pervenerunt jam Angliam egressum, quæ mihi sane voluptatem incredibilem attulerunt, quod veterem illum tuum in me animum adhuc spirant. Paucis autem respondeo, utpote ex itinere jam scribens, et ad ea potissimum quæ tu scribis ad rem maxime pertinere. Tam varia est hominum sententia, et ^g suus cuique avium cantus, ut omnibus satisfieri non possit. Ego certe hoc sum animo, ut quod sit factu optimum, sequi velim, testis est mihi Deus: nam si quid olim juveniliter sensi, id partim ætas, partim rerum correxit usus. Nunquam fuit cohilium, vel vitæ genus, vel cultum mutare, non quod probarem, sed ne cui scandalo essem. Scis enim me ad id vitæ genus tutorum pertinacia, et aliorum improbis hortatibus adactum magis quam inductum. Tunc Cornelii Werdeni ^h conviciis et pudore quodam puerili fuisse retentum, quum intelligerem mihi hoc vitæ genus haudquaquam aptum esse. Nam non omnibus congruant omnia. Jejuniorum impatiens semper fui, idque peculiari quadam corporis ratione. Semel excitatus a somno, nunquam potui redormiscere, nisi post horas aliquot. Ad literas tantum rapiebatur animus, quarum isthic nullus usus. Adeo ut non dubitem, quin si in liberius aliquod vitæ genus incidisset, non solum inter felices, verum etiam inter bonos potuisse numerari. Itaque cum intelligerem me nequaquam esse idoneum isti generi vitæ, et coactum, non sponte suscepisse, tamen quia receptum est publica nostri seculi opinione piaculum esse a semel suscepto vitæ genere desistere, decreveram et hanc infelicitatis meæ partem fortiter perpeti. Scis enim me multis in rebus infortunatum esse, at unum hoc cæteris omnibus gravius semper duxi, quod in hujusmodi vitæ genus detrusus essem, a quo tum animo tum corpore essem alienissimus: animo, quod a cæremoniis abhorrerem, et libertatis amans essem; corpore, quod, etiamsi maxime placuisset vitæ institutum, corporis natura non ferebat istiusmodi labores. At objiciet mihi aliquis annum probationis, ut vocant, et ætatem maturam. Ridiculum, quasi quis postulet, ut puer anno decimo septimo, maxime in literis educatus, norit seipsum, quod magnum est

^e Life of Erasm. p. 30. 54.

^f This letter is inserted in the first volume of Erasmus; and again, amongst his Epistles, Ep. S. c. 1527. There is a considerable difference between these two copies of the same letter. I have here selected from each of them those readings which I take to be the best.

^g Perhaps *ut*.

^h In the other copy *Wertemi*.

etiam in sene. An anno uno id discere potuerit, quod multi cani nondum intelligent? Quanquam ipse nunquam probavi, et gustatum jam multo minus, sed iis, quas dixi, rationibus sum irretitus. Tametsi fateor eum, qui vere sit bonus, in quovis vitæ genere bene victurum. Nec diffiteor me ad magna vitia fuisse propensum, non tamen usque adeo corrupta natura, quin si commodus accessisset gubernator, et vere Christianus, non Judaice supersticiosus, potueram ad bonam perduci frugem. Hoc igitur interim spectavi, in quo vitæ genere minime malus essem, atque id sane me assecutum puto. Vixi interim inter sobrios, vixi in studiis literarum, quæ me a multis vitiis avocaverunt. Licitus consuetudinem habere cum viris vere Christum sapientibus, quorum colloquii factus sum melior. Nihil jam jacto de libris meis, quos fortassis vos contemnitis: at multi fatentur se redditos eorum lectione non solum eruditiores, verum etiam meliores. Pecuniae studium nunquam me attigit. Famae gloria nec tantillum tangor. Voluptatibus, etsi quondam fui inquinatus, nunquam servivi. Crapulam, ebrietatem, semper horru fugique. Quoties cogitabam de repetendo contubernio vestro, succurrebat invidia multorum, contemptus omnium, colloquia quam frigida, quam inepta, quam non sapientia Christum! convivia quam laica! denique tota vitæ ratio, cui ἦν ἀραιός τὰς, ὡς καλοῦσι, καὶ σεμνιας, οὐκ ὅδα τὶ ἀπολείποις ἔχειστον. Postremo succurrebat corporis imbecillitas, quæ jam ætate et morbis ac laboribus aucta est, quæ facit, ut nec vobis satisfactorus essem, et meipsum occiderem. Jam annis aliquot obnoxius sum calculo, gravi sane morbo et capitali. Jam annis aliquot nihil bibo, nisi vinum, neque quodvis vinum, idque cogente morbo. Non fero quemvis eibum, nec cœlum quidem quodlibet. Nam morbus hic facile recurrens, maximam postulat vitæ moderationem: et novi cœlum Hollandicum, novi victus vestri rationem, ut de moribus nihil dicam. Itaque si redisset, nihil aliud fuisse assecutus, nisi quod vobis molestiam attulisset, mihi mortem. Sed tu fortassis bonam felicitatis partem existimas inter confratres emori. At fallit ac imponit ista persuasio non solum tibi, verum etiam propemodum universis. In loco, in cultu, in victu, in cæremoniolis quibusdam Christum et pietatem collocamus. Actum putamus de illo, qui vestem albam commutavit in nigrum, aut qui cucullam pileo verterit, qui locum subinde mutet. Ausim illud dicere μέγιστον τῆς Χριστιανῆς εὐτελείας ὄλεθρον, ἐκ τοῦτων, ὡς καλοῦσι, βελιγρίνων ἐκπεποεύσθαι tametsi pio fortassis studio primum inductæ sint. Deinde paulatim creverunt, et in sex millia sese discriminum sparserunt. Accessit summorum Pontificum auctoritas nimium ad multa facilis et indulgens. Quid enim laxis istis religionibus ἡ μιαρώτερον, ἡ ἀτελέστερον; Jam ad laudatas si te conferas, imo laudatissimas, εἰ μή Φύκιας τινας καὶ Ιουδαικὰς ^{καὶ} θρετηιας, haud scio quam Christi reperias imaginem. Ex his sibi placent, ex his alios judicant et contemnunt. Quanto majus est e Christi sententia totum orbem Christianum unam domum, et velut unum habere Monasterium, omnes concanonicos et confratres putare? baptismi sacramentum summam religionem ducere, nec spectare ubi vivas, sed quam bene vivas? Vis me sedem stabilem figere, quod etiam ipsa suadet senectus. At laudatur Solonis, Pythagoræ, Platonisque peregrinatio. Vagabuntur et Apostoli, præcipue Paulus: D. Hieronymus etiam monachus nunc Romæ est, nunc in Syria, nunc in Africa, nunc

* Read Θρετηιας.

alibi atque alibi ; et canus etiam sacras prosecutur literas. At non sum cum hoc conferendus, fateor ; sed tamen nunquam mutavi locum, nisi vel peste cogente, vel studii causa, vel valetudinis ; et ubicumque vixi (dicam enim de me fortassis arrogantius, sed tamen vere) probatus sum a probatissimis, laudatus sum a laudatissimis. Nec ulla est regio, nec Hispania, nec Italia, nec Germania, nec Gallia, nec Anglia, nec Scotia, quæ me ad suum non invitet hospitium. ¹ Etsi non probor ab omnibus (quod nec studeo) certe primis placeo. Romæ nullus erat Cardinalis, qui me non tanquam fratrem acciperet, cum ipse nihil tale ambiret : præcipue vero Cardinalis S. Georgii, Cardinalis Bononiensis, Cardinalis Grimanus, Cardinalis ^m Navetensis, et hic ipse qui nunc Pontifex Maximus est, ut ne dicam de Episcopis, Archidiaconis, et viris eruditis. Atque hic honos non tribuebatur opibus, quas nec habeo nec desidero ; non ambitioni, a qua semper fui alienissimus ; sed literis duntaxat, quas nos trates rident, Itali adorant. In Anglia nullus est Episcopus, qui non gaudeat a me salutari, qui non cupiat me convivam, qui nolit domesticum. Rex ipse paulo ante patris obitum, cum essem in Italia, scripsit ad me suapte manu literas amantissimas, nunc quoque sæpe sic de me loquitur, ut nemo honorificentius, nemo amantius ; et quoties eum saluto, blandissime amplectitur, et oculis amicissimis obtuetur, ut intelligas eum non minus bene de me sentire, quam loqui. Regina conata est me sibi præceptorem adsciscere. Nemo est, qui nesciat, quin si vel paucos menses velim in aula Regis vivere, quantum libeat sacerdotiorum mihi accumulaturum ; sed ego huic otio meo, et studio, et laboribus omnia posthabeo. Cantuariensis Archiepiscopus totius Angliae primas, et regni hujus Cancellarii, vir doctus et probus, me sic amplectitur, ut, si pater esset, aut frater, non posset amantius. Et ut intelligas hoc eum ex animo facere, dedit mihi sacerdotum centum fere nobilium, quod postea, volente me, in pensionem centum coronatorum mutavit, ex mea resignatione : ad hæc dedit dono supra cccc nobiles, his pauculis annis, idque nihil unquam petenti. Dedit uno die nobiles cl. Ab aliis Episcopis supra centum nobiles accepi gratuita liberalitate oblatos. D. Montjoius, hujus regni Baro, quondam meus discipulus, dat annue mihi pensionem centum coronatorum. Rex et Episcopus Lincolnensis, qui nunc per regem omnia potest, magnifice multa promittit. Sunt hic duæ Universitates, Oxonia et Cantabrigia, quarum utraque ambit habere me : nam Cantabrigia menses complures docui Graecas et sacras literas, sed gratis, et ita facere semper decretum est. Sunt hic Collegia, in quibus tantum est religionis, tanta vita modestia, ut nullam Religionem præ hac non sis contemturus, si videas. Est Londini D. Joannes Coletus, D. Pauli Decanus, vir, qui summam doctrinam cum admirabili pietate copulavit, magnæ apud omnes auctoritatis : is me sic amat, id quod sciunt omnes, ut cum nemine vivat libentius quam mecum : ut omittam alios immenses, ne sim bis molestus, et jactantia et loquacitate. Jam ut de operibus meis dicam aliqua ; Enchiridion, opinor, te legisse, quo non pauci fatentur sese ad pietatis studium inflammatos ; nihil mihi arrogo, sed gratulor Christo, si quid per me boni contigit illius dono. Adagiorum opus ab Aldo impressum au videris nescio : est quidem profanum, sed ad omnem doctrinam utilissimum ; mihi certe inæstimabilib[us] constituit laboribus ac

¹ Read *Et si.*

^m In the other copy *Novoforensis.*

Vigiliis. Edidi opus de Rerum Verborumque Copia, quod inscripsi Collecto meo, opus utilissimum concionaturis: at ista contemnunt ii, qui omnes bonas contemnunt literas. His duobus annis, praeter alia multa, castigavi Hieronymi Epistolas; adulterina et subdititia obelis jugulavi, obscura scholii illustravi. Ex Græcorum et antiquorum codicum collatione castigavi Novum totum Testamentum, ac supra nulle loca annotavi non sine fructu Theologorum. Commentarios in Epistolas Pauli cœpi, quos absolvam, ubi hæc edidero: nam mihi decretum est in sacris emori literis. In hisce rebus colloco otium et negotium meum. In his magni viri dicunt me valere, quod alii non valent. In vestro vitæ genere nihil validurus sum. Cum tam multis doctis et gravibus viris habui consuetudinem et hic, et in Italia et in Gallia: neminem adhuc reperi, qui mihi consuleret, ut ad vos me reciparem, aut qui hoc judicaverit melius. Quin et ipse felicis memoriae D. Nicolaus Wereerusⁿ, qui te præcessit, semper mihi hoc solitus est dissuadere, suadens ut alicui Episcopo potius me adjungerem, addens se nosse et animum meum, et fraterculorum suorum mores: nam iis utebatur verbis lingua ^o vernacula. Et in hoc vitæ genere, in quo sum, video quæ fugiam; sed, quid potius sequar, non video. Nunc restat, ut de ornatu quoque tibi satisfaciam. Semper anteliac usus sum cultu Canonicorum, et ab Episcopo Trajectino, cum essem Lovanii, impetravi, ut sine scrupulo uteberem scapulari linea, pro ueste linea integra, et capitio nigro, pro pallio nigro, juxta morem Lutetiorum. Cum autem adirem Italianam, videremque toto itinere Canonicos nigra ueste uti cum scapulari, ne quid offendere nolitatem cultus, ueste nigra illic uti cœpi cum scapulari. Postea pestis orta est Bononiæ, et illic qui curant peste laborantes, linteum album ex humeris pendens, ex more gestant: hi congressus hominum fugitant. Itaque cum die quodam doctum amicum viserem, quidam nebulones eductis gladiis parabant me invadere: fecissentque, ni matrona quedam admonuisset Ecclesiasticum me esse. Altero item die, cum Thesaurarii filios adirem, undique cum fustibus in me concurrerunt, et pessimis clamoribus. Itaque a bonis viris admonitus, occultavi scapulare, et impetravi veniam a Julio II. ut ornatu religionis uteberem, aut non uteberem, ut mihi visum esset, modo uestem haberem sacerdotalem: et si quid ante peccatum esset ea in re, is Literis id totum condonavit. In Italia ergo perseveravi ueste sacerdotali, ne mutatio esset alicui scandalo. Postquam autem in Angliam redii, decrevi meo solito uti ornatu, et domum arcessito amico quodam prime laudis et in vita et in doctrina, ostendi cultum, quo uti statuisse. Rogavi an in Anglia conveniret? probavit, atque ita in publicum prodi. Statim admonitus sum ab his amicis, eum cultum in Anglia ferri non posse; ut celarem; celavi: et quoniam ita celari non potest, quin aliquando deprehensus scandalum pariat, reposui scrinio, et veteri Pontificis auctoritate sum usus usque adhuc. Excommunicant Pontificia leges eum, qui religionis habitum abjecerit, quo liberius inter seculares versetur. Ego coactus deposui in Italia, ne occiderer quidem; deinde coactus deposui in Anglia, quia tolerari non poterat quum ipse multo maluerim uti. At nunc denio recipere plus gigneret scandali, quam mutatio ipsa gignebat. Habet universam vitæ meæ rationem, habet meum consilium. Cupio et hoc vitæ genus mutare, si quod videro melius. Sed in Hollandia

ⁿ In the other copy *Wittenherus*.

^o In the other copy; *vernacula, sed quid potius sequar non video*.

quid agam, non video. Scio non converturum cum coelo, neque cum victu: omnium oculos in me excitabo. Redibo senex et canus, qui juvenis exivi: redibo valetudinarius: exponar contemtui etiam infimorum, solitus et a maximis honorari: studia mea compotationibus permutabo. Nam quod polliceris officium tuum in quærenda sede, ubi cum maximo, ut scribis, vivam emolumento; quid sit non possum cogitare, nisi forte collocabis me apud monachas aliquas, et serviam mulieribus, qui nec Archiepiscopis, nec Regibus servire volui. Emolumentum nihil moror, neque enim studeo ditescere, modo tantum sit fortunæ, ut valitudini et otio literarum suppetat, et vivam nulli gravis. Atque utinam liceat hisce de rebus coram commentari: nam literis nec satis commode nec tuto licet. Tuæ enim quanquam per certissimos missæ, sic tamen aberrant, ut nisi ipse casu in arcem hanc me contulisset, nunquam fuerim visurus; et accepi jam a pluribus inspectas. Quare ne quid scripseris arcani, ni certo cognoveris ubi sim, et nuncium nactus sis fidelissimum. Peto nunc Germaniam, i. e. Basileam, editurus lucubrations meas. Hac hieme fortassis futurus Romæ. In reditu dabo operam, ut pariter colloquaniur alicubi. Sed nunc æstas ferme præterit, et longum est iter. De morte Guilhelmi, Francisci, et Andreæ, sciebam ex ^P Rasbondo, et ejus uxore. Dominum Henricum resaluta diligenter, reliquosque, qui tecum vivunt, omnes, in quos habeo eum animum, quem debo. Nam pristinas tragedias meis imputo erratis, aut, si ita vis, meis fatis. Literas tuas tertio a Pascha die scriptas accepi Nonis Juliis. Rogo ut salutem meam tuis piis votis Christo commendare non negligas: cui si certo scirem rectius fore consultum, si ad vestrum rediero contubernium, hac die ad iter accingerer. Bene vale, quondam sodalis suavissime, nunc pater observande. Ex arce ^q Hanniensi juxta ^{*} Calecium, postridie Nonas Julias.

Nº IV.

An Extract, from Knight's Life of Erasmus, relating to Cardinal Wolsey, and to Fiddes, p. 370.

^r I think it incumbent upon me to vindicate Erasmus from the aspersions thrown upon him by a late writer [Fiddes], who having mentioned several passages out of the writings of Erasmus, which seem very favourable to Wolsey's character, concludes: *After all the advantageous things spoken by Erasmus of the Cardinal, did he not at last expose him to the view of the world in a new, and perhaps a much truer light, as being no longer under the awe of his power and promises? or as having nothing more either to fear or to hope from him? This is an exception which may*

^p In the other copy Ronstondo.

^q Read Hammensi.

* In the other copy Caletum 9 Julii, Anno 1514.

^r Life of E. p. 50.

be naturally made, and I am willing to give it all the force I can: but at the same time recommend it to be considered, how far a change of fortune in our patrons and friends is commonly apt (though that is an effect which ought not to follow in generous minds) to cause a change both in our sentiments, and our behaviour towards them: and especially if we have thought ourselves much neglected, or very ill used by them.

By this insinuation, it is plain, he would make Erasmus a time-server, who flattered the Cardinal while in his prosperity, and was hard upon him after his fall. But Erasmus, in what he says both before and after his misfortunes, doth not deviate from the common stream of writers, who own not only that he had magnificent designs of promoting learning and good discipline, in Oxford especially; but also that his ambition and insolence had justly rendered him very obnoxious to the censure of all mankind.—One instance, instead of many, may serve to prove how ill Erasmus was treated by him, viz. in the affair of a prebend^{*} in Tournay, of which see Wolsey was for some time bishop. When the Cardinal had actually given him this prebend,—on a sudden he proved false, and Erasmus lost his preferment. Indeed Sir T. More tells Erasmus that the Cardinal had written him word, that this preferment was not proper for Erasmus (i. e. he had no mind to give it him), but that he should soon have something better: but this was so far from coming to pass, that it seemed not to be so much as thought of by him.—

Demolendinus, one of the Canons of Tournay, in a letter to Erasmus, directly says that the Cardinal had not only given Erasmus an expectation of a Canonry at Tournay (as Doctor Fiddes would have it) but actually had granted it to him.—

We do not find that Erasmus did much depend upon the Cardinal after this disappointment, or ever was inclined to inscribe any of his books to him. But I much wonder that Fiddes should be so great a stranger to the works of Erasmus, as not to know that he had dedicated more than one of his books to the Cardinal. His paraphrase on the Epistles of St Peter, and a piece of Plutarch relating to the benefit we may gain from our enemies, were both inscribed to him, and we may from them collect his character drawn to great advantage by Erasmus, I mean that part of it which belonged to him, as being a great patron of learning and learned men, and his being likewise a great statesman, and an able counsellor to King Henry. It is certain that the kingdom very much flourished under his administration, till at last he became *inebriated with success*, as Archbishop Warham said of him, and spoilt all by his ambition and insolence: but yet in this best part of his character, of being a *McCænas* to learned men, it is plain that he was not so to Erasmus, otherwise Erasmus would not so often have complained of being deceived, and of the empty promises that were made him, chiefly by Cardinal Wolsey, on whom he most relied, and by whom he had been more than once induced to come over to England, with a design to settle here the remainder of his life.

In an Epistle to Sir T. More, he acquaints him with the doublings and artifices of the Cardinal, who at that time was Chancellor; for Warham, quite wearied out by Wolsey's encroachments upon that office, had resigned it. Wolsey it seems paid Erasmus part of his pension, but

---

* See Life of E. p. 49. 63.

he knew how to be repaid ; and to deceive him further, promised him a bishopric, which Erasmus looked upon only as a sham, to avoid paying him what was further promised, and was really due to him. We do not find any thing certain settled upon him, unless a small pension out of the Church of York, which was much below his expectation and deserts, as well as the promises made to him at his coming hither. And if he had not been helped out by the favours of his best patrons, Archbishop Warham, and Lord Montjoy, we had to our great disadvantage lost him much sooner out of England. Doth not such treatment of the most learned man then in Europe quite mar the best part of the Cardinal's character, his being a *Mecænas* and an encourager of learning? though towards the gaining of it he made such havoc of Religions Houses, that, even the writer of his life being judge, he incurred more than a suspicion of being both sacrilegious and unjust, and paved the way for that thorough dissolution of them, which soon after ensued by the King himself.

Let it be considered also, that though Erasmus doth in some of his Epistles resent the usage he met with from the Cardinal; yet as he was very far removed from ambition, and had himself the offer of being made a Cardinal, as also more than once of being a Bishop, and despised both the honour and the advantages arising from them, it cannot be supposed that he was under any temptation either to daub and flatter, or to be afraid of Wolsey; and therefore we must attribute the change of his style to the alterations visible in the Cardinal some time before his fall. For though in no part of his life he could be called a good man, yet, towards the latter part of his administration, he had arrived to that insolence and haughtiness of temper, that he became the very scourge of the kingdom; which might reasonably cause Erasmus to apply that aphorism of Solomon to him, that *a haughty spirit goeth before a fall*; being, no doubt, an intimation of his unprecedented treatment of Archbishop Warham, and picking a quarrel with him for subscribing himself *Your bro'her William of Canterbury*, as too familiar a style from the Metropolitan of all England, and just before Lord Chancellor, to an Archbishop of York, because the Pope's Legate. Erasmus occasionally mentions the Cardinal as not ordinarily civil, or easy of access to his inferiors; but that he should use one that was his superior no better, is, I think, the finishing of his character as to haughtiness and pride. Therefore we find that Erasmus had conceived a terrible idea of the Cardinal, by an expression he uses to one who had some matters to transact with him, intimating that *there was no standing before him*. I have already, as occasion offered, mentioned how ill most of the friends of Erasmus were used by the Cardinal: I shall only add, that, in one of his epistles, he blesses himself that he had nothing to do with him, and pities his friends for the hardships he put upon them, under the semblance of love and favour. And yet when this great oppressor was upon the decline, and to the joy of the people was losing that power, with which he had so harassed mankind, it must be imputed as a crime in Erasmus, not to

⁴ *Nihil moror episcopatus, quos promittit Regia Majestas: exhaui-
rent me præsente pecunia, quæ satis exigua est; onerarent me ære
alieno; involverent curis; eriperent hanc libertatem, sine qua non viverem
triduum.* *Ep. Franc. Molino.*

express his concern for it ; and it can be called nothing less than *insulting a great man under circumstances of distress.*—

But why should this author be so angry with Erasmus for saying no more in the Cardinal's favour, when he owns (p. 3.) that all historians but himself had given him a very bad character ? And though he set himself towards restoring the discipline of the Church, and reforming abuses amongst the Clergy, must this atone for his accumulated vices ? It is to little purpose that he has taken so much pains to make his birth less ignoble, no wise man regarding him the less for what was not in his power to prevent ; but if he could have cleared him from those foul immorality, of which he stands charged, he had done something towards finishing his hero. Dr. Fiddes wishes that the Cardinal would have handed down to us his own life ; but he was too wise to engage in it, knowing the part he had acted, and the flagrant crimes he had been guilty of were too notorious to admit of any colour or varnish. And indeed he must be looked upon as a very bold man, who, even two hundred years after his death, should offer to labour out an encomium on him, and put all his actions in a false light, running against the stream of all who have writ concerning him. His character is briefly and more truly summed up in what is said of him by an eminent writer in the following words : *The intolerable pride, extortion, bribery, and luxury of Wolsey, who can be ignorant of ? Selling dispensations by his power Legantine for all offences ; insulting over the dukes and peers, of whom some he brought to destruction by bloody policy ; playing with state aff'airs according to his humour or benefit ; causing Tournay, got with the blood of many a good soldier, to be rendered at the French King's secret request made to him, not without bribes, with whom one while siding, another while with the Emperor, he sold the honour and peace of England ; and other crimes, &c.*

As to his opposition to the Reformation, our author vindicates him from that charge, and shows his own zeal also upon the same topic, gives hard names to the poor Lollards and Waldenses (p. 34.) and thinks they deserved the punishment adjudged them. Our countryman Wickliff has likewise no better quarter from him. In short, he has most partially, and indeed scandalously, reflected upon the opening of the Reformation, laying on the grossest colours to hide the deformities of Popery. But all this, and a great deal more that might be added, plainly shows how little regard the author had to truth, and how good an inclination to Popery ; which will appear very evident, if we do but give the true rise and occasion of writing this life of Wolsey, which was as follows :

Dr. Wake, now archbishop of Canterbury, in the beginning of the Convocation Controversy, had justly reflected upon the exorbitant power of Cardinal Wolsey. Upon which Dr. Atterbury, late Bishop of Rochester, was angry, and upbraided Dr. Wake with ingratitude to the founder of Christ's-Church in Oxford, where he ate his bread. Dr. Wake, in his defence, had made answer, that their proper founder was not the Cardinal, but Henry VIII. Dr. Atterbury for reply was hunting long for materials to illustrate the character of Cardinal Wolsey ; but finding that with all his art they would not make a good piece, he threw-by his collections to be put together by another hand. And hearing at last of a writer capable of dressing up a panegyric upon the worst of men, he set him upon the life of this great Cardinal, supplied him with

his own collections, directed him to the stock of others, procured him the whole party of subscribers, entertained him at his Deanry of Westminster, suggested matter and method, turned him to authorities and conjectures, and laid the whole plan for forming such a life as might blacken the Reformation, cast lighter colours upon Popery, and even make way for a Popish Pretender ; and, under all, to show that the great restorer of the Church must be another English Cardinal. This was really the design of the work, and a workman was found suitable to it, for none but a man in the worst circumstances would have submitted to such drudgery. The character then that this performance deserves, is plainly this, that nothing ever was undertaken with a meaner and more mercenary spirit, or executed with such implicit faith. The compiler, when told of many curious manuscripts and other papers proper for the true purpose of such a life, made no other reply, but that he had *enough* : too much indeed of such materials, which had been cooked up for him.

As then nothing can be more destructive to our constitution, and nothing at that juncture especially could have a more fatal influence on the minds of the people, than to believe such a story to be true ; I hope I have not said too much, or expressed myself with more than suitable warmth, where both our Religion and Constitution are so much concerned. For truth is what every one has a right to, and it is every man's duty to disabuse those who have been wronged by any evil arts whatsoever, especially in matters of so much moment as these before us. Though at the same time I must profess myself to have a hearty love and esteem for good men, let them be of what party or denomination soever. A man of wit, upon reading this performance, told a person of eminence and character, that *he should have thought it impossible that any one could make such a saint of such a devil.*

It is not to be omitted that this author, to make his work the more complete, passes the seas, and brings in Luther for a share of obloquy ; and no wonder, he being so great an agent in the Reformation, as well as having shown a just indignation against Wolsey for his bigotry and vices, which he sufficiently lashes in his answer to King Henry's book. And though Luther's zeal might have carried him too far from the rules of decency, in treating a crowned head in so very uncouthly a manner (for which afterwards he submitted himself and begged pardon), yet we do not find he ever did make any acknowledgments, or soften any thing he had therein said against the Cardinal ; judging rightly that all mankind agreed in his character.

May we not then, from what has been said, very reasonably conclude, that Erasmus's using his pen in ridiculing the corrupt practices of the Church, and exposing the senseless jargon of the schools, of which the Cardinal was very fond^v, occasioned Wolsey's spleen against him, and his breaking his promises to him ? Wolsey was aiming at St. Peter's chair ; how then could he affect one who had made it totter ? or give any encouragement to Erasmus, in whom he found so much heretical pravity, as appeared by his satirical way of writing ? Since then the Cardinal had engrossed all power, and disposed of all preferments as he

^v He was so : he was a zealous Scotist. See Strype's Memor. vol. iii. p. (235.)

thought fit, and did really more reign than the King himself, Erasmus's way to preferment was quite precluded, and he had reason to repent his coming hither, and refusing greater offers abroad.

But I need say no more, since the severest thing that Erasmus says against the Cardinal, that *he was feared by all, and beloved by few or none*, is confirmed by all the historians of that time, who also give a general consent as to the other parts of his character, being the very reverse to what we find of him in this panegyrist. But if he or any other writer will make use of such varnish, and have a mind to appear singular in their accounts of things and persons, making vice virtue, and virtue vice, it is to be hoped they do not expect to be believed. —

Nº V.

* *De incomparabili heroe Joanne Reuchlino in Divorum numerum relato.*

POMPILIUS, BRASSICANUS.

PO. UNDE nobis petasatus? BR. E Tubinga. PO. Nihilne istic rei novae? BR. Equidem demiror usque adeo mortales omnes teneri siti quadam rerum novarum. At ego Lovanii^x Camelum quendam audivi concionantem, fugiendum quicquid esset novum. PO. Vocem Camelo dignam. Dignus erat homo, si tamen homo fuit, qui nunquam mutet veteres calceos, aut putre subligar, semper vescatur putribus ovis, nec aliud bibat quam vappam. BR. At idem, ne sis inscius, non usque adeo delectatur rebus veteribus, ut malit jus pridianum quam recens. PO. Sed, omisso Camelo, dic si quid adfers novi. BR. Adfero quidem, sed, ut ille aiebat, malum. PO. Atqui istuc ipsum olim erit vetus. Ita fieri necesse est, ut si omnia vetera sint bona, omnia nova mala, quæcunque nunc bona sunt, fuerint olim mala; et quæ nunc sunt mala, sint olim futura bona. BR. Ita videtur juxta decretum Cameli. Imo consequitur, ut qui olim adolescens fuit malus fatuus, quia recens; idem nunc sit bonus fatuus, quia senuit. PO. Sed age, prome quicquid est. BR. Egregius ille trilinguis eruditionis phenix Joannes Reuchlinus vita defunctus est. PO. Rem certam narras? BR. Certiorem quam vellem. PO. Sed quid istuc mali, relicta posteris honestissimi nominis immortalis memoria, ab hujus vitæ malis demigrare in consortium beatorum? BR. Quis istuc tibi indicavit? PO. Res ipsa. Nec enim potest aliter mori, qui sic vixit. BR. At magis etiam istuc diceres, si scias quod ego. PO. Quidnam? obsecro. BR. Non est fas referre. PO. Quam ob rem? BR. Quia qui credidit, stipulatus est arcani silentium. PO. Eadem lege committe et mihi: recipio tibi silentium optimæ fidei. BR. Quamquam ista fides me jam sæpenumero fefellit; tamen age, committam: præ-

* Life of Erasmus, p. 60.

^x Egmond the Carmelite, whom Erasmus and others, out of derision, used to call the Camelite.

certim cuim res sit ejus generis, ut expeditat etiam esse notam bonis omnibus. Est Tubingæ quidam instituti Franciscani, vir omnibus habitus eximiæ sanctimoniae, præterquam ipsi. **po.** Magnum dicis argumentum vere sanctimoniae. **BR.** Agnosceres hominem, et fatereris verum, si nomen ederem. **po.** Quid, si divinum? **BR.** Licet. **po.** Admove aurem. **BR.** Quid opus, cum simus soli? **po.** Ita mos est. **BR.** Is ipse est. **po.** Est homo certissimæ fidei. Mibi Sibyllæ folium erit quicquid ille dixerit. **BR.** Audi igitur totum dialogum bona fide. *Ægrotabat noster Reuchlinus, satis quidem periculose, sed ita ut bona spes esset fore, ut revalesceret; vir dignus qui nunquam senesceret, ægrotaret, aut moreretur. Mane visebam meum Franciscanum, ut animi mei molestiam oratione sua leniret. Nam ægrotabam una cum ægrotante amico, quem amabam ut patrem, **po.** Phy! quis illum usquam non amavit, nisi vir pessimus?* **BR.** Hic Franciscanus mens, Brassicane, inquit, Emove penitus ex animo mœrorem omnem: Reuchlinus noster desit ægrotare. Quid? inquam, an subito revaluit? nam ante biduum non admodum læta promittebant medici. Tun ille, Revuluit, inquit, sed ita ut posthac non sit illi fornida valetudo adversa. Noli flere (nam videbat erumpentes lacrymas) priusquam audias rem omnem. Sex dies sunt, quod hominem non inviseram, sed tamen quotidianis precibus illius salutem Domino commendabam. Hodierna nocte eum me a matutinis hymnis in strato compostissim, blandus quidam minimeque gravis somnus obrepserit. **po.** Nescio quid læti mihi præsagit animus. **BR.** Non est tibi læva mens. Visus sum mihi, inquit, consistere ad ponticulum quendam, per quem transitus erat in pratum quoddam longe amœnissimum. Adeo blandiebatur oculis graminum et frondium plusquam smaragdinus viror, sic arridebant incredibili colorum varietate flosculorumstellulæ; sic spirabant omnia, ut quod erat pratorum citra rivum, quo dirimebatur felicissimus ille campus, nec vivere nec virere videretur, sed mortua, inamoena, putidaque omnia. Atque interim dum totus sum in eo spectaculo, commodum præterierat Reuchlinus; præteriens Hebraice precatus est pacem. Jam medium pontis transierat priusquam sentirem: parantem accurrere, respiciens vetuit. *Nondum fas, inquit. Quinto abhinc anno nos sequeris. Interim eorum que aguntur, testis ac spectator assistito.* Hic ego: Nudus erat, inquam, Reuchlinus, an vestitus? solus, an comitatus? Vestium, inquit, nihil habebat, præter unam candidissimam: Damascanam esse dixisses, candore mire lucido: pone sequebatur puer incredibili specie, alatus: suspicabar illius esse genium bonum. **po.** Sed nullusne comitabatur genius malus? **BR.** Imo aliquot, ut Franciscanus ille arbitrabatur. Procul, inquit, a tergo sequebantur ^y aves aliquot pennis cætera nigris, nisi quod explicatu alarum gilvas verius quam candidas plumas ostenderent. Picæ, inquit, videri poterant colore et voce, nisi quod singulæ sedecim picas æquarent magnitudine corporis, nihilo minores vulturibus cristam gestantes vertice, rostris et unguibus aduncis, ventre prominentem. Harpyiæ videri poterant, si tres modo fuissent. **po.** Quid moliebantur istæ furiæ? **BR.** Procul, inquit, obstrepebant heroi Reuchlini et impenititæ videbantur si licuisset. **po.** Qui minus licuit? **BR.** Quia versus Reuchlinus, objecta manu crucis imaginem exprimens, Abite, inquit, quo dignum est, malæ pestes. Satis sit vobis negotium facescere mor-

^y The Monks, who were Reuchlin's persecutors.

talibus: in me jam immortalibus adscriptum nihil habet juris vestra dementia. Vix ea dixerat, inquit Franciscanus, mox aberant foedissimæ volucres, sed relieto fætore, ad quem collatum oletum videri posset² samsucinum, aut foliatum. Dejerabat se citius vel ad inferos descendens, quam sustineret iterum afflari tali thymiamate. *po.* Male sit illis pestibus. *BR.* Sed audi cætera quæ narravit mihi Franciscanus. Dum hæc intentus contemplor, inquit, jam ponti vicinus erat divus Hieronymus, qui Reuchlinum hisce verbis compellabat: *Salve, collega sanctissime. Datum est hoc mihi negotium, ut te exceptum deducam in consortium cælitum, quod tuis sanctissimis laboribus destinavit divina benignitas.* Simulque vestem protulit, qua Reuchlinum induit. Tum ego, Dic, inquam, mihi quo cultu, quave specie videbatur Hieronymus? Eratne tam senilis, quam illum pingunt? aut cucullam habebat, aut galerum³, ac pallium cardinalitium, aut leonem comitem? Ad hæc ille: Nihil, inquit, istiusmodi. Species erat amœna, quæ sic ætatem testabatur, ut nihil haberet squaloris, dignitatis plurimum. Quorsum autem illic opus erat comite leone, quem illi pictores adjunxerunt? vestem gerebat ad talos usque demissam; crystallum dices pellucidum. Ejusdem erat formæ, quam Reuchlino tradidit. Tota undique picta erat linguis, triplici colorum varietate. Quædam pyropum præ se ferebant, nonnullæ smaragdum, tertiae sapphirum. Pellucebant omnia, nec mediocrem gratiam addebat ordo. *po.* Conjicio id fuisse insigne trium linguarum, quas calluerunt. *BR.* Non est dubium. Nam et fimbriæ, ut aiebat, trium linguarum literis, triplici colore distinctis, visebantur inscriptæ. *po.* Nam incomitatus aderat Hieronymus? *BR.* Incomitatus, inquis? Totus ille campus obsidebatur myriadibus Geniorum, nec aliter oppleverant aërem totum, quam videmus in solis radiis volitare minuta corpuscula, quæ vocant ἄτομα, si tamen a re tam humili luc ducenda est comparatio. Neque cælum videre licuisset, neque campum, nisi pelluerent omnia. *po.* Euge, Reuchlino gratulor. Quid deinde factum est? *BR.* Hieronymus, inquit, honoris gratia complexus dextrum Reuchlinum, deduxit in medium pratum. Ibi collis erat in medio prominens. In hujus vertice uterque alterum blando osculo complexus est. Atque interea vasto hiatu cælum superne diduxit sese, majestatem quandam inenarrabilem exhibens, sic ut ad eam speciem, cætera pene sorderent, quæ tamen antea videbantur esse mirifica. *po.* Non possis aliquam imaginem nobis depingere? *BR.* Qui possim ego, qui non vidi? Is qui vidit, negabat se ullis vocibus vel sonnum rei posse depingere: tantum hoc aiebat, se vel inillies mori paratum, si liceat iterum eo spectaculo, quamlibet exiguo momento, frui. *po.* Quid tandem? *BR.* Ex hiatu cæli demissa est ingens columna igne pellucido, sed amœno: per eam in complexu due sanctissimæ animæ subiectæ sunt in cælum, choris angelicis tanta melodia delinientibus omnia, ut Franciscanus neget se unquam ejus voluptatis meminisse posse, quin erumpant lacrymæ. Secuta est mira fragrantia. Ubi somnus reliquit hominem, si tamen ille somnus dicendus est, erat dementi similis; non credebat se esse in cellula sua; requirebat pontem ac pratum suum;

² Oleum, quod Sampsuchinum vocatur. *Plin. xxi. 22.*

³ Imperiti, nimirum, non ita multum ante Erasmi ætatem, ex putidis fabulis, existimabant Hieronymum fuisse Romanæ Ecclesiæ Cardinalem; quod commentum non semel risit Erasmus, in Scholiis ad Hieronymi Opera. *Clericus.*

nec aliud loqui, nec aliud cogitare poterat. Seniores ejus collegii, ubi senserunt rem non esse fabulosam (nam compertum est eadem hora terris excessisse Reuchlinum qua visio viro illi sanctissimo apparuit) concordibus animis egerunt gratias Deo, qui benefacta piorum præmiis amplissimis remuneratur. **ro.** Quid igitur superest, nisi ut sanctissimi viri nomen adscribamus calendario Sanctorum? **BR.** Id ego facturus eram, etiam si nihil tale vidisset Franciscanus, et quidem aureis literis, proxime divum Hieronymum. **ro.** Emoriar, nisi idem facturus sum in codice meo. **BR.** Quin et in meo larario stabit aureus inter divos selectos. **ro.** Stabit et in meo vel gemmeus, si suppetat animo facultas. **BR.** Ponetur et in bibliotheca, Hieronymo proximus. **ro.** Addetur et meæ. **BR.** Imo si grati volent esse, idem facient omnes, qui colunt et amant linguas ac bonas literas, præsertim sacras. **ro.** Dignus est videlicet. Sed nihil te movet ille scrupulus, quod nondum relatus est in numerum divisorum, auctoritate Romani Pontificis? **BR.** Quis canonizavit (sic enim vocant) divum Hieronymum? quis Paulum? quis Virgineam Matrem? Utrorum memoria sanctior apud pios omnes? horum quos insignis pietas, quos ingenii, vitæque monumenta commendant affectibus omnium; an Catharinae Senensis, quam in divarum numerum retulisse fertur Pius, ejus nominis secundus, in gratiam ordinis et urbis? **ro.** Vera prædicas. Ille demum verus cultus est, qui sponte cœlo dignis meritis defunctorum exhibetur, quorum beneficia perpetuo sentiuntur. **BR.** Quid igitur? Putas tu hujus viri mortem deplorandam? Diu vixit, si quid ea res facit ad felicitatem hominis. Reliquit nunquam intermortuorum virtutis suæ monumenta. Benefactis consecravit nomen suum immortalitati. Nunc exenitus malis, cœlo fruatur, et cum Hieronymo confabulatur. **ro.** At multa passus est in vita. **BR.** Sed plura passus est divus Hieronymus. Felicitas est ob bona pati a malis. **ro.** Fateor certe; ob optimæ a pessimis multa perpessus est Hieronymus. **BR.** Quod olim fecit Satanæ per Scribas et Pharisæos in Dominum Jesum, hoc et nunc facit per Pharisæicos quosdam in optimos quosque viros, ac de genere mortalium suis vigiliis bene merentes. Nunc ille metit optimam messem pro semente, quam fecit. Interim nostræ partes erunt, illius memoriani habere sacrosanctam; illius nomen ferre landibus; ac subinde illum salutare verbis hujusmodi: *O sancta anima, sis felix linguis, sis felix linguarum cultoribus, fave o linguis sanctis, perditu malas linguis, infectas veneno gehennæ.* **ro.** Ita faciam, ac sedulo prædicabo cæteris, ut idem faciant. At non dubito, multos futuros, qui precatiunculam aliquam desiderent, quandoquidem hoc receptum, qua sanctissimi herois memoriam celebrent. **BR.** Hoc dicis, quod isti *Collectam* appellant? **ro.** Scilicet. **BR.** Hanc paraveram et ante mortem. **ro.** Recita, quæso. **BR.** *Amator humani generis Deus, qui donum linguarum, quo quondam Apostolos tuos ad Evangelii prædicationem per Spiritum tuum sanctum cælitus instruxeras, per electum famulum tuum Ioannem Reuchlinum mundo renovasti: da, ut omnibus linguis, omnes ubique prædacent gloriam jilii tui Jesu, ut confundas linguis pseudapostolorum, qui conjurati substrinxerunt impiam turrim Babel, tuam gloriam obscurare conantes, dum suam student attollere: cum uni tibi debeat gloria cum Jesu filio tuo unigenito, Domino nostro, et Spiritu Sancto, in æterna æcula. Amen.* **ro.** Elegans profecto et pia precatio: dispeream nisi mihi quotidie dicetur. Et hanc œcursum mihi felicem duco, qui rem tam lætam ex te didicerim. **BR.** Isto gaudio diu fruere, ac vale. **ro.** Vale tu quoque. —

Nº VI.

^b *Martinus Dorpius Erasmo Roterodamo sacræ Theologiæ professori undecunque doctissimo S. D. P.*

^c **C**AVB credas, mi Erasme, nam hoc solum nomen ita nunc est doctrinæ excellentiæque nomen, ut nihil sit adjiciendum, cave credas, inquam, ullum esse omnium amicorum tuorum, quos tu sane pro ista eruditione, istisque tam candidis moribus plurimos habes, ubique ferme, qua patet Christiana ditio, sparsos, qui te sinceriore complectatur amore, quam ego primum olim tibi familiarissimus: deinde nuper cum hic essem, humanissime abs te jussus accersi pene solus. Postremo, quod in prima parte puto, conterraneus etiam tuus, ut ne dicam tantus admirator ingenii, præcoque gloriæ tuæ, quantus nemo aliis. Proinde quicquid ad te, quamvis libere, scribam, id ex amicissimo proficiisci pectore tibi persuadeas, ut tuo nomini consulatur. Nam tua, arbitror, refert resciscere quid de ^d absentia vulgo homines sentiant. Primum itaque scito *Moriam* tuam multum omnino turbarum excitasse, idque inter tui nominis pridem studiosissimos. Quis enim non candide faveat isti pectori, quod sibi Musæ, quod sibi Philosophia, quod sibi Theologia gratissimum deligit hospitium? Nec defuerunt tamen, uti et nunc minime desunt, qui rem ^e graviter excusaverint, sed qui omnibus numeris probarint ii sane fuerunt perpauci. Quid enim, inquiunt, etiam si verissima scripserunt ^f, nonne dementiæ est, nihil aliud se fatigando, quam odium querere? nonne stultum sit, si vel optimam agas fabulam, quam nemo sportet ^g inoffensus, quaque plurimi offendantur? Jam vero Theologorum ordinem, quem tantopere expedit non contemni a plebe, quid ^h profuit, imo vero quantum Oberit, tam acriter sugillasse, ut donemus interim vera dixisse de quibusdam? Præterea de Christo, vitaque beata, an hoc ⁱ p'aures ferant, quod illi stultitiam tribuat, hanc nihil aliud futuram dicat, quam demensum quiddam? Neque enim quod falsum est, id solum esse scandalo, sed quicquid infirnis fratribus possit esse ruinæ occasio, pro quibus ^k æquæ ac pro magnis sophis animam suam Christus impedit. Multaque in plerisque Conciliorum damnata fuisse ejusmodi, alioqui verissima; id quod de Concilio Constantiensi Gerson Doctor præclarus, quique ejus pars magna fuerit, affirmet. Evidem, mi charissime Erasme, quid ego iis argumentis responderim, longum foret narrare, certe nunquam obmutui, nunquam cessavi quod ex ^l te tua esse censuerim, animadvertere, non modo quid ii de te loquantur, ut amusi, ita neutiquam mali, verum etiam quid pessimus quisque effutiat, quo possit vel coram ab amicis, vel abs te absente literis repelli. Neque eo confugias velim, Quid ad me pertinet, quidnam blaterones isti illiterati

^b From Von der Hardt. ^c Life of Erasm. p. 66. ^d Perhaps *absenti*.

^e Perhaps *gnaviter*. ^f Perhaps *scripserit*. ^g *spectet*, I suppose.

^h Perhaps *profuerit* or *proderit*. ⁱ *Piæ* or *piorum*.

^k *Æquæ*, read *æque*. ^l Read *•e*.

ac barbari moleste obstrepent? Mihi quidem ad conscientiam abunde satis est ^m doctissimus quibusdam me meaque probare, etsi ab iis, qui ⁿ damnet, numero superatis. Quid enim vetuit et parum literatos, ne dicam barbaros, tuam eruditonem admirari, ^o prædicarer atque, quod sedulo prius factitabant, in cælum ferre? Deinde, quid inde fructus, imo vero quantum mali, si iidem illi offensi palinodiam canant, detrahant, calumnientur, ac toto agmine, tuo infesti nomini, obscurare niantur? Asperæ ^p facetiae, ubi multum est veri admixtum, acrem sui memoriam relinquunt. Pridem mirabantur te omnes, tua legebant, præsentem expetebant summi Theologorum, sumni etiam Jurisconsultorum, et ecce repente infausta Moria, quasi Davus, interturbat omnia. Stylum quidem et inventionem acumenque probant, irrisiones non probant, ne literati quidem. Et profecto, mi Erasme multo eruditissime, quid istuc sit velle literatis solis placere, nœtquam intelligo. Nonne præstat vel a rusticis probari quam reprehendi? nonne volupe est, si vel catelli cauda, velut amicitiae symbolo, blandiantur? Sed ut bonus sis, recteque facias, præstare potes; ut alii de te bene sentiant, ut nihil obloquentur, id præstare videlicet non in tua ^q manu. Ideoque Christi exemplo Phariseos contemni, utpote malevolos, cæcosque, ac duces cæcorum. Audio sane, mi Erasme longe omnium charissime. Atqui humanum patiuntur, qui te tuaque damnant, vel oderunt; infirmitate faciunt, non malitia: nisi putas sola humanitatis studia, non etiam philosophiam, non item Sacras Literas bonos efficere. Occasione faciunt, non accepta solum ab eis, verum etiam abs te, ut videtur, data, quam ut ne dares in te situm erat. Sed quid, inquires, faciendum tandem? Quod semel factum est, fieri non potest ut non sit factum. Cupio mutare consilium, cupio ut quicumque amice unquam faverint, ii nunc etiam faveant. O mi Erasme meilitissime, o si istuc dicas a me persuasus, o si istuc sentias! Tibi pro ista industria non deerit consilium, neque convenit ut ego tibi Minervæ sus. Sed spero pro meo captu omnia consequeris, si contra Moriam composueris Sapientiae apologiam, eamque edideris. Argumentum est fecundum, dignum tuo ingenio tui, que studiis, amabile gratissimumque futurum universis, et, quod multo plus tibi est favoris, amicitiae, celebritatis, addo etiam emoluimentum, etsi hoc contentas, conciliaturui, quam Moria ista tam, uti videtur, inauspicata. Habes meum consilium, quod sive probes, sive minus, ego certe tuus sum, eroque semper. Quod reliquum est hujus tam verbosissimæ epistolæ argumentum, audio ^r de divi Hieronymi Epistolas a mendis, quibus perscatabant, repurgasse, adulterina ^s injugulasse obelis, obscura elucidasse, rem profecto te dignari, ut qua de Theologis optime sis meritus, iis potissimum, qui sacris literis ornatum elegantiamque ^t convertere volunt. Sed Novum quoque Testamentum te castigasse intelligo, et supra mille locos annotasse, non sine fructu Theologorum. Hic denuo est quod ^u amicissimi amicum commonitum esse volui; et taceo in primis quod ^v Laurentius et Jacobus Faber eadem in arena desndaverint; quos tu quidem, nihil ambigo, longe superarabis. Verum eujusmodi istuc sit sacras Literas castigare, idque Latinos codices ex Græcis, dispicien-

^m Read *doctissimis*. ⁿ Read *damnent*. ^o Read *prædicare, atque*.

^p Taken from Tacitus, *Anna!*, xv. 58. ^q Perhaps, *manu est*.

^r Read *te*.

^s He should have said *jugulasse*.

^t Nonsense. Perhaps *conferre*. ^u Perhaps *amicissime*. ^v *Valla*.

āum est. Nam si ostendam Latinam translationem nihil habere falsi erroris admixtum, nonne fateberis supervacuam esse operam omnem, qui eam student emendare, nisi subinde admoneant, sicubi significantius quipiam Interpres vertere potuisset? Sed ego nunc de veritate integritateque dispuco, eamque nostrā pervulgatā Editioni assero. Non enim est consentaneum universam Ecclesiam tot iam seculis errasse, quae et usq; est semper, et mire quoque tum probat, tum utitur hac editione, neque simile est vero, falsos fuisse tot sanctos Patres, tot consummatisimos viros, qui eidem innixi, arduissima quæque in Conciliis generalibus definiverunt, fidem defendenterunt, elucidaruntque, ac Canones ediderunt, quibus et reges suos fasces submiserunt. Et hujusmodi Concilia rite congregata nunquam errare, quatenus fidem contingunt, apud plurimos tum Theologos, tum Jureconsultos, in confessō est. Quod si qua nova necessitas novum exposceret generale Concilium, hanc dubio procul editionem ^x sequerentur, quoties de fide nodus incidet. Aut ergo temere fatendum est fecisse Patres, temereque facturos si hanc editionem interpretationemque sequantur, aut eam veram integrumque esse. Quid autem, an libros Græcos credas esse Latinis emendatores? numquid illis major fuit quam Latinis cura integre servandi libros sacros, apud quos Christiana Religio sæpenumero sit labefactata, quique præter unum Joannis Evangelium cætera omnia affirmant non-nihil erroris continere, ut alia interim taceam, cum apud Latinos semper inviolata perseveraverit sponsa Christi Ecclesia? Jam vero quinam scias te in castigata, si modo pluscula sis nactus, ^y ineditisse exemplaria, ut vel maxime donem aliqua esse Græcis castigata? His rationibus adducor, mi Erasme, ut Laurentii Fabrique operas non ita magnificiam, nam contemnere nihil volui non omnino malum. Neque video quid illi tanto molimine contulerint, nisi quoties significantius, ut dixi, aliquid verti potuisse admonent, hoc libenter recipio, si quando etiam Græcis- sare interpretem, si quando Barbare vertisse notent. Nam elegantius multo verti potuisse quis nescit? Quod si sententiam a Latino Interprete redditam, a Greco codice ^z veritati contendunt, ibi vero valedictis Græcis, Latinis adhæreo, quod animum ^a induere non possim Latinis codicibus Græcos esse integriores. Atqui Augustinus jubet Latinos rivulos ex Græcanicis fontibus irrigari. Ita sane ipsius seculo, quo neque ita erat ab Ecclesia recepta una aliqua Editio Latina, neque ita corrupti Græci fontes, ut nunc esse verisimile est. At enim dices: Nolim in tuo codice quicquam immutes, neque credas falsam esse Latinam editionem: solum ostendo quid in Græcis voluminibus deprehenderim, quod discrepat a Latinis; et hoc quid officiat? Ita mehercle officiet, mi Erasme. Nam de sacrarum Literarum integritate plurimi disputabunt, multi ambigent, si vel tantillum, in iis esse falsi, non dico ex tua opera didicerint, sed narrantem duntaxat quempiam audiverint, et fieri quod Augustinus scribit ad Hieronymum: Si ad sacras Scripturas admissa fuerint vel officiosa mendacia, quid in eis remanebit autoritatis? Hæc omnia me induxerunt, charissime Erasme, ut te orem obsecrumque per amicitiam inter nos mutuam, quam tu absens tueris, perque nativam humanitatem candoremque tuum, ut vel solos illos Novi Testamenti libros emendes, ubi, manente sententia, significantius aliquid

^x He was a true prophet: the Council of Trent did so.

^y Read *incidisse*. ^z Perhaps *variare*. ^a *Inducere*, I suppose.

substituere potes ; vel si omnino sententiam mutandam esse annotabis, his rationibus in Epistola liminari respondeas. Habes epistolam prolixam ac ineptam, sed quæ tibi ingrata esse non potest, utpote ab amantissimo tui profecta. Theodoricus Martinus Alostensis, Chalcographus noster, qui Enchiridion et Panegyricum impressit, oravit me uti se commendem tuæ humanitati. Cupivit plurimum videre te, cupivit hospitio liberaliter excipere, et ea de causa Antwerpianam profectus : ut rescivit te non illic sed Lovaniæ esse, illico recurrit, ac totam noctem ambulans, venit postridie Lovanium, sesquihora ferme postquam abiisses. Si qua in re potest tibi gratificari, omnia pollicetur, et haud scio an omnium hominum vivat homo tui amantior. Catonem abs te castigatum, mihiique creditum, ^b castigare impressit, me erratorum ^c vindicet. Eam operam M. Joanni Nævio Lilianorum Gymnasiarchæ, uti jussisti, dicavi, qui te ob hoc beneficium ita complectitur, ut, cum redieris, sis aliquando sensurus. Editionum tuarum si aliquam D. Abbatii Hæc mundensi, patrono meo dicaveris, scio gratissimum illi futurum, et beneficium haud illiberaliter pensaturum. Quod ut facias, te etiam atque etiam oro. Hollandus est, et Hollandiæ nostræ primas ^d religionis vir doctus quidem, sed religiosior tamen, quam doctior, tametsi omnes doctos non mediocriter amet, ^e ut qui sibi, si usu veniat, multis in rebus possit esse auxilio. Nomen ejus est Menardus Vir. Vale, doctissime, mihiique multo charissime Erasme.

N° VII.

^t *Martinus Dörpius clarissimo Domino Erasmo Roterodamo S. D. P.*

^s **M**IROR vehementer, eruditissime Domine, quid acciderit istis, ut ita sursum ac deorsum omnia versent, ut eximios aliquot, sic de studiis, sic de re Christiana meritos male vexent. Pollicor tibi et Domino Deo, me non habebunt istius turbæ consortem. Quanto Christianius est recte omnia ac sane intelligere, et in meliorem partem interpretari ? Secus qui faciunt, nonne ipsi malum ^b inferant doctorum virorum lucubrationibus ? Quæso te, per gloriam Christi, mihi Erasme, omnis eruditionis princeps, ut ne animo frangaris ob quorumdam et paucorum, et inernum ineptissimam simul et stultissimam importunitatem. Magis te consolentur tot eximiorum tum Principum, tum Episcoporum, tum eruditissimorum toto orbe virorum amicissima de te tuaque eruditione judicia, eaque quam verissima, tum constantissima. Hic ⁱ certe ita ex animo favent tibi, ita admirantur, ita prædicanter opera tua insignia, ut non

^b Read *castigate.*

^c Read *vindice.*

^d Perhaps *regionis.*

^e Perhaps, *et qui tibi.*

^f From Von der Hardt.

^g Life of Erasm. p. 66. 125. 348.

^h Perhaps *inferunt.*

ⁱ Perhaps *Hi.*

credam simile contigisse cuiquam mortalium omnibus retro seculis : ne Hieronymo quidem ipsi. Non fingo hoc, teste Deo, mi Erasme : omnes eruditi gratulantur mihi de *Orationis* meæ editione, quod animum sententiamque meam ingenue testatus sim sine ullo fupo. Magnificus idemque eruditissimus Jurisconsultus D. Nicolaus, Præses Hollandiæ, et cæterarum Provinciarum, ita amplectitur, ut nunquam lætius prandeat, quam de te cum est prolixa et imprimis honorifica mentio, eaque de causa magno favore me prosequitur. Quidam Domini Consiliarii omnibus modis student bene mereri de me, quod audierint, et in Oratione aperte legerint, ex animo me tuum esse. Omnes Scholæ, omnia eruditorum conventicula, omnis Magnatum corona Erasmus prædicat, inter quos præcipuus est magnificus, idemque illustris ac doctus Dominus de Assenfeldt, qui tuis monumentis unice delectatur, ea in manibus habet pene assidue, quum vacat. Me student hic inaurare. Non desunt passim eximie viri religiosi, qui te, uti par est, summis in cœlum efferrunt laudibus. Inter quos duo præcipue me hortati sunt summo studio, tuus ut essem, quum hortatione non foret opus. Alter est Guardianus Mechliniensis, vir cordatus, rerum experientissimus, idem eximie doctus. Proximus Amandus, Grece Hebraiceque doctus, quem nosti, opinor. Ii sic favent tuis sanctis laboribus, ut ne suis quidem magis queant. In Germania, in Anglia, in Francia, quot sunt chiliades mortalium, sic ex animo faventium Erasmo, ut ne aris quidem ac focis impensius ! et o me dementem, qui non semper nitus sim manibus ac pedibus, ne nasceretur de me pessima suspicio, quasi is ego essem, qui tali viro adversarer, staremque ab nescio quibus, &c. Cur non ab initio id pâlam testatus fui ? Cur tamdiu distuli ? Malo fato actus fui, o mi Erasme : sed præstat recurrere, quam cursum male institutum pergere. Quam gaudeo me *Orationem* illam edidisse, quo omnibus constet, quam repugnante animo meo facta fuerunt, quæ contigerunt ! Neque enim unquam mihi placuerunt, quæ moliebantur. Sed in hoc errorem meum ingenue confiteor tibi, mi Erasme humanissime, quod non aperte explicuerim quid sentirem. Id si denuo futurum est, male peream, quantus quantus sum. Quæso te, ut aliquo in loco, quum erit opportunum, mei mentionem facias amicam, quo intelligent omnes pulchre inter nos convenire : hoc mihi gratius facere non potes. Non desunt epistolæ quædam ad me tuæ, et meæ ad te ; harum si quæ erunt idoneæ quæ imprimantur, per illas fieri poterit, quod peto. R. D. Edmondensis amice sentit de te, vir pius, et qui nativa bonitate dissidia ista odit. Apud eum et apud omnes nihil cessabit Dorpius tuus, neque id clam habebit. *Orationem* meam, etsi ineptam et indoctam, mire tanen cupio Basileæ impressum iri typis Frobeniæ. Id tu si voles, factum est. Quid enim tibi neget vel Rhenus, vel Frobenius ? Cum scribis ad Morum, ad Paceum, ad Rhenanum, ad Huttenum, ad Budæum, facito, quæso, amicam Dorpii tui mentionem. Pater meus, vir senex et * bene octogenarius, plurimam salutem tibi adscribi jussit. Fortasse non meminiisti, unde te norit : collocutus est tecum suavissime annis abhinc paulo plus duobus in Collegio Atrebatenzi. Magister Jacobus Mauricius, Consiliarius, qui olim fuit Pensionarius Goudensis, toto pectore tibi addictissimus, jubet te salvare meis verbis. Rapior hic a viris doctrina fortunaque præstantibus. Raro prandeo domi, non quod amem convivia, sed ut confabulemur.

* Perhaps *penc.*

Nº VIII.

*Erasmus Rot. Francisco, Cardinalis Eboracensis
Medico, S.*

^k FREQUENTER et admirari et dolere soleo, qui fiat ut Britannia tot jam annis assidua pestilentia vexetur, præsertim sudore lethali, quod malum pene videtur habere peculiare. Legimas civitatem a diutina pestilentia liberatam, consilio Philosophi mutatis ædificiis. Aut me fallit animus, aut simili ratione liberari possit Anglia. Primum quam cœli partem spectent fenestræ ostiave, nihil habent pensi: deinde sic fere constructa sunt conclave, ut nequaquam sint perflabilia, quod in primis admonet Galenus. Tum magnam parietis partem habent vitreis tessellis pellucidañ, qui sic admittunt lucem, ut ventos excludant, et tamen per rimulas admittunt auram illam colatam, aliquanto pestilentio-rem, ^l ibi diu quiescentem. Tum sola fere strata sunt argilla, tum scirpis palustribus, qui subinde sic renovantur, ut fundamentum maneat aliquoties annos viginti, sub se fovens sputa, vomitus, mictum cauum et hominum, projectam cervisiam, et piscium reliquias, aliasque sordes non nominandas. Hinc mutato cœlo vapor quidam exhalatur, mea sententia minime salubris humano corpori. Adde quod Anglia non solum undique circumfusa est mari, verum etiam multis in locis palustris est, salsisque fluminibus intersecta, ne quid dicam interim de ^m salsamentis, quibus vulgus mirum in modum delectatur. Confiderem insulam fore multo salubriorem, si scirporum usus tolleretur, tum si sic extruerentur cubicula, ut duobus aut tribus lateribus paterent cœlo, fenestræ omniibus vitreis ita confectis, ut totæ possint aperiri, totæ claudi, et sic claudi, ut non pateat per hiantes rimas aditus ventis noxiis. Siquidem ut aliquando salutiferum est admittere cœlum, ita nonnunquam salutiferum est excludere. Ridet vulgus si quis offendatur cœlo nubiloso. Ego et ante annos triginta si fuisse ingressus cubiculum, in quo mensibus aliquot nemo versatus esset, illico incipiebam febricitari. Conferret huc, si vulgo parcius vicius persuaderi posset, ac salsamentorum moderatior usus. Tum si publica cura demandaretur AEdilibus, ut viæ mundiores essent a cœno nictuque: curarentur et ea quæ civitati vicina sint. Scio ridebis otium meum, qui his de rebus sollicitus sim. Faveo regioni, quæ mihi tam diu præbuit hospitium: in qua libens finirem quod superest xvi, si liceat. Non dubito, quin tu hæc pro prudentia rectius noris; libuit tamen admonere, ut si meum judicium cum tuo consentit, hæc viris Principibus persuadeas. Hæc enim olim Regum cura consuevit esse. Scripsisse perlibenter Rev. D. Cardinali; sed nec otium erat, nec argumentum, nec ignoro quibus ille negotiis distingatur. Bene vale, vir humanissime, cui debo plurimum.

Ep. 432. c. 1815.

^k Life of Erasm. p. 69.

^l Perhaps *ubi*.

^m That is, not only *salt fish*, but *salt meat*, beef, pork, &c.

Nº IX.

Erasmus Rot. Germano Brixio.

ⁿ DECREVISTI, ut video, Canossæ nomen immortalitati consecrare. Ante complures annos novi hominem in Anglia, sed ignotum notus. Rumor erat tum illuc venisse Legatum Pontificium Cardinalem, sed cultu profano. Invitarat me Andreas Ammonius ad prandium, veni nihil suspicans insidiarum: amabam enim hominem familiariter. Apud eum reperi quandam veste oblonga, sed capillis in reticulum collectis, unico tantum famulo. Multa fabulatus sum cum Andrea, nihil omnino suspicans de Canossa. Admirabar tamen hominis militarem ferociam, itaque Græce percunctatus sum Andream, Τις ἐστιν ὁ τοῦ; Is respondit, ἔμπορος μέγας. Atque ego contra, ὁτις τε πάντα δοκεῖ, et persuasus esse negotiatorem, plane neglexi hominem. Accubitum est. Canossa præsedit, ego proximus. Toto convivio cum Andrea familiariter ex more fabulas miscui, non dissimulans negotiatoris contemtum. Tandem percutetatus sum Andream, num verus esset rumor venisse Legatum, qui jussu Leonis X. dissidium inter Galliarum et Angliæ reges componcret. Annuebat. Summus, inquam, Pontifex non eget meis consiliis, si tamen hic me adhibuisset, aliud suasissem. Quid? inquit Ammonius. Non expediebat, inquam, fieri mentionem pacis. Quamobrem? Quoniam pax, inquam, subito coire non potest. Atque interea dum Monarchæ tractant de conditionibus, milites ad odorem pacis pejora moliuntur quam in bello. Per inducias autem præscriberem trium annorum, quo licet commode de duraturi fæderis legibus dispicere. Approbavit Andreas, et hoc, inquit, opinor, agit hic Legatus. His ita dissertis redii ad id, quod Ammonius non responderat liquido. Estne, inquam, Cardinalis? Unde, inquit, tibi istuc in mentem venit? Quoniam, inquam, hoc narrant Itali. Et illi, inquit, unde norunt? Hic, inquam, te novi: si post annos aliquot te viderem in Brabantia, quereres unde te agnoscerem? Subriserunt inter se, me ne tantulum quidem etiam suspicante. Mox urgebam, num revera esset Cardinalis. Tergiversatus est Ammonius: tandem, Est, inquit, animo Cardinalitio. Hic ego suaviter arridens, Isthuc aliquid est, inquam, gerere animum Cardinalitium. Hæc aliaque multa Canossa audivit tacitus. Tandem dixit nescio quid Italice. Mox admiscerunt voces Latinas, sed sic ut posses negotiatorem ingeniosum agnoscere. Quum nihil responderem, ad me versus, dixit: ^o Demiror te in hac barbara natione velle vivere, nisi forte hic mavis esse solus, quam Romæ primus. Hanc argutiani demiratus in negotiatore, respondi me vivere in ea regione, quæ plurimos haberet insigniter doctos, inter quos

ⁿ Life of Erasm. p. 81.

^o Sed tu velim — nos aliquando revisas: sed ibi malis esse ubi aliquo numero sis, quam istic ubi solus sapere videare. *Cicero*, Epist. ad Famil. i. 10.

mihi satis esset ultimum tenere locum, quum Romæ nullo in numero futurus essem. Hæc aliaque dixi, non nihil iratus negotiatori. Puto mihi tunc genium aliquem bonum adfuisse, alioqui in summum discrimen me pertraxerat Ammonius, qui non ignorabat, quanta libertate soleam apud amicos effutus quicquid in buccam venerit. Surreximus. Andreas et ego diutius ambulavimus in horto, qui ædes dirimit, ac post diutinam confabulationem officii causa produxit ad ostium terrestre, nam ea pars domus, in qua pransi fueramus, spectat flumen Thamisin, malebam enim redire pedibus quam cymba. Post aliquot dies, quum redisemus in colloquium, aperit Andreas fabulæ scenam, ac mecum sedulo agit, ut Canossam comiter in Italiam, plurima testificans quam ille de me magnifice tum loqueretur, tum sentiret. Sed surdo canebat fabulam. At interim parum amice factum est ab Ammonio, qui non ignorabat linguae meæ *παρθηγιαν*. Poteram aliiquid vel in Pontificem, vel in Legatum effutire, quod mihi post fraudi fuisset. Si nunc Canossa parum bene est in Erasmum animatus, nihil est novæ rei: solet spretus amor in iram verti. Et video quosdam esse, qui similem pestem conantur injicere studiis, qualem injecerunt religioni. Apud Italos fervet Ciceronianorum factio, quuni nulli sint minus, quam qui vociferantur maxime. De fortuna tua non ignorabam, de animo tuo credo tibi, et gratulor. Sed arbitror dignitatem vel non adscitam accessuram. In Chrysostomo malueram te minus esse Callipidem, id enim fit luculenta fraude typographi. Bene vale. Friburgo Brisgoiæ, anno 1532.

Ep. 1239.

Nº X.

P A letter of Polydore Vergil to Edward Lee.

¶ Nos 4 Septembri in Betica datas abhinc triduo accepi, quæ me summa perfuderunt lætitia, erant enim aliquot menses cum ne sacerdos tuus quidem quicquam literarum a te habebat. Perlegi Satyros ¹ Germani nostri omni prope tempore in te scriptos, quorum ipse bonam partem ignorabam, qui non libenter in iis versor scriptis, quæ de canina loquentia plena sunt. A principio cum Erasmus scripserit dolere se esse ² q^u vestras similitates senescere non sinerent, totum illud æquū bonique feci, ac idecirco ad te omnia detuli. Verum cum nunc sim a te recte edocetus, unde tantum injuriarum per vestros animos pervadat, si rem amplius ³ tetiger ego illi describam caput literarum tuarum, in quo reconciliationis conditiones existunt, id est, ut palinodiam cantet, id quod ei faciendum est, qui prior offenderit, cupidusque sit pacificationis. Quare

P Life of Erasm. p. 90. and 256.

¹ Transcribed by me from the original, in the *Museum Britannicum*, which is somewhat damaged.

² He means Erasmus, I suppose.

³ *Tetigeris*, or *tetigerit*, ego—

⁴ *Quæ*, or *qui*.

proxime ad me scribas, an malis ut occasionem scribendi ab eo ^vg—ram, vel caput literarum tuarum ipse sponte recitem, quo intelligat, ubi culpa resideat. Nam in ejusmodi negotio cavendum censeo, ne noceas dum vis prodesse. Quod admones ut caute cum homine agam, sedulo cum omnibus facio, quos presertim intus et in eute ^wn—. Quod etiam scribis me illius insinuasse amicitiae, erras; nam mea illi multo, quam ejus amicitia mihi fructuosior est. Hoc tamen boni artificis est, qui modum ser—. Tu vero interim rogo, ne te maceres, quod ^xto—desta in te collata sint quæ apud posteros ^yauctori —— fraudi, quam ullo nomini tuo malo erunt. Sed dum ista scribo ipse jam jam ^zmoveor si tot conficta sint, eujus rei, si volueris, periculum faciam, an ^a ut Erasmo bellum quam pax potius sit. Hæc haet. Expectabam a te aliquid de hominum locorumque ingenio istius Beticæ, cum tu nihil docuisti. Quare in posterum scribas, cum Hispania alia sit quam olim fuerit. Talia sunt cognitu digna, si tuto scribi possunt. Apud nos statur, et recte, Dei opt. beneficio. Tu vale, et, ut facis, scribe. De Dialogo recte consulis, non enim res apud me tanti momenti committenda tabelariis, qui ob temporum calamitatem, nusquam facile inveniuntur. Ego putabam pacem diuturniorem, quæ vix nata subito cecidit, id quod Turca in rem suam esse cognoscit, qui nos possessione multarum rerum sibi cedere in dies singulos cogit, ut nuper ad vos quoque fama amissæ Pannoniæ, credo, pertulit. Sed Deus faxit ut de altera vita, magis quam de imperio cogitationem suscipere maturam possimus. Iterum vale. Lond. die 19 Oct. MDXXVI.

Tuus Poly. Verg.

THE superscription is preserved, and put at the bottom of the second page, by another and a modern hand.

Rdo. in Chro pri. D. Edouardo Lælio Regis Anglieæ Eleemosynario, ejusque apud Cæsarem Oratori Digmo. In Hispania.

It should not have been *Lælio*, but *Leo*.

It may seem from this letter, that Polydore sided with *Lee* against Erasmus.

There is also, in our *Museum*, a letter of Polydore Vergil to Queen Mary, complimenting her upon her accession to the throne, and exhorting her to re-establish true religion, and correct the faults of the licentious times, *pie, modice, severaque*; that is, by *fair* and by *foul* means. He concludes:—

Ego vero homo senecta jam ætate volui te Dominam sicut servus literis salutare, officii causa, quod deinceps coram sæpius præstabo. Die 5 Augusti, 1553.

He begins his letter with an allusion to the Salutation of the Virgin Mary:

Salve, Regina, Virgo, Maria, brevi futura renascentis Regni Genetrix.

As though she had been the *Virgin Mary*, and he the *Angel Gabriel*! He understood the cant of the times; for the Papists extolled Mary beyond measure, vaunted her sobriety, and mercy, and love for her

^v Perhaps *queram*.

^w Perhaps *non nori*.

^x Perhaps *tot inmodesta*.

^y Perhaps *auctori potius fraudi*.

^z Or *moneor*.

^z Perhaps *et that is etiam*.

subjects (says Strype), called her a *Miroir* of these *virtues*, styled her *Mary the Virgin*, nay, blasphemously *The most blessed Virgin*. Memor. vol. iii. p. 12.

Polydore Vergil left England A. 1551. and died A. 1555. at Urbino, the city in which he was born. See Bayle, &c.

Nº XI.

Extract from a letter of Wolfgang. Fabritius Capito to Luther.

¶ PROXIMIS tue charitati ex Argentina respondi, simul addens de te judicium Erasmi, quam videlicet honorifice, quam candide tuam Veniarum istani disputationera miratur. —

Habes non unum Theseum, Carolstadium, Spalatinum, Joannem Egratum, et Melanchthonem, quibus si communicaveris consilia, nihil vellendum aut infirmum evulgabis. — Egrani libellum Erasmus mire probat, quam nervo e agit, se statim expedit, arguit clare. Voluit ut Basileæ nunc denuo edatur, quem tamen sine stomacho hic primum impressum nunquam legisset. — Basileæ, A. 1518.

Hasæc Eibl. Erem. class. iv. fasc. v. p. 894.

Nº XII.

* Praefatio Erasmi in Suetonium, &c.

CUM hanc editionem jam adornassem, commodum jam allatus est Suetonius, Aldinis typis excusus, sed emendatus opera Bapt. Egnatii, viri cum primis tum integri, tum eruditi: nam utrumque juxta requirendum arbitror in eo, qui veterum lucubrationes emendandas aut explicandas suscipit. Evidem Aldi mei mortem hoc fere moderatius fero, quod in hanc restituendi bonos auctores provinciam ei successerit, qui demortui per se clari gloriam obscureret, si tamen hoc est obscurare, virtutem virtute vinceat. Atque utinam ut Suetonium, Aurelium Victorium, et Eutropius dedit, itidem et Aelium Spartanum, ceterosque huic adjunctos nobis dedisset in quibus nos permulta restituimus. Nam omnia, qui poteram, nisi codicem antiquorum auxilio adjutus? Tametsi et in Tranquillo nonnulla restituimus, quæ Egnatium licet oculatissimum

* Life of Erasm. p. 105.

* Life of Erasm. p. 124.

suffugerant. Velut in Cæsare Dictatore, 17. *Eodem modo Nonium Questorem quod compellari apud se majorem potestatem passus esset.* *Modo* expunximus ex fide vetustissimi codicis, siquidem *codem* heic adverbium est, ut subaudias, *conjectit*. Sunt hoc genus et alia nonnulla, sed minutiora, quam ut operæ pretium sit sigillatim recensere. Ceterum quod in Othonē 7. Egnatius legendum putat, *τι γάρ με δεῖ καὶ τοῖς μανεῖς ἀνλοῖς ἀνλεῖν*; ab illo dissentio, quod haec fere verba Beroaldus ab erudito quodam admonitus ex Dione huic transtulerit. Neque variant heic quæ viderim exemplaria: tantum in nonnullis pro ἀνλοῖς vitiatum erat ἀσυλοῖς. Legendum igitur haud dubie, *τι γάρ μη καὶ μανεῖς ἀνλοῖς*; id est, *quid mihi cum longis tibiis?* Qua de re copiosius nobis dictum in Adagiorum chiliadibus. In Caligula 38. pro *nec dicendi finem factum*, restitueramus ex exemplari pervertusto, *nec licendi finem factum*: etiam si post coniperi locum hunc a Budæo nostro correctum in *Asse*. Hoc admonere visum est, quo plus ponderis habeat Budæana castigatio, quamquam ea nullius vetusti codicis præfert auctoritatem. Porro quod in Augusto 99. legitur, *Δότε κρότον, καὶ πάντες ώμεις μετὰ χαρᾶς τι ποιεῖτε*, id est, *Date plausum, et omnes vos cum gaudio quippiam facite*: in quo et Egnatius hallucinatus est: ego, ni fallor, et unus, et primus restitui, idque ex qualibuscumque vestigiis antiquissimi codicis. Legendum igitur ad hunc modum, *Δότε κρότον, καὶ πάντες ώμεις μετὰ χαρᾶς κτυπήσατε*, id est, *Date plausum, et vos omnes cum gaudio plaudite*. Est enim versus trochaicus. Præcesserat autem in exemplari nostro et alter huic similis trochaicus, aut certe hemistichion, sed figuris elementorum adeo depravatis, ut quid scriptum esset, non quiverimus conjicere. Jam quod est in Vespasiano, 23. ὡ *Λάχης Λάχης, ὅταν ἀποθάνῃς, αὐθὶς ἐξ ὑπαρχῆς εἰρήσῃ Κήρυλος*. Si quid suffragarentur exemplaria, lubens legerim ad hunc modum, ὡ *Λάχης Λάχης, ὅταν ὁ ἀποθάνῃς, αὐθὶς ἔστῃ Κήρυλος*: id est, *O Laches Laches, at ubi mortuus fueris, rursus eris Cerylus*: ut ὡ *Λάχης Λάχης* sit clausula prioris carminis, cui succedit integer Iambicus trimeter, tametsi hac de re nolim contendere. Ceterum de nummorum analogia, si quid a Budæo dissensit Egnatius, Portium suum secutus, quod nobis nec otium suppetebat, nec ad hunc laborem proprie pertinebat, non fuit studium excutere. Addidimus autem indicem, quo potissimum annotavimus, si quid nove, præterque superiorum auctorum consuetudinem, aut si quid etiam Græcanice dictum sit, ne nihil sit lucri, quod lectorem ad emendum invitet. Nec hoc tamen solum accedet, quin et quicquid adjecit Egnatius, heic habes, et præterea nonnulla, quæ nos soli etiam restituimus. Bene vale, carissime lector, et hisce nostris laboribus feliciter fruere. Anno 1517.

^c Life of Erasm. vol. ii. p. 54.

Nº XIII.

^d *A letter of Pace ^e to Erasmus.*

^f *Ri. Pacæus Erasmo suo, S. P. D.*

^g **J**AMPRIDEM, suavissime mi Erasme, allatae mihi fuerunt complures Epistolæ tuæ, Budæi, Ammonii, Mori, aliorumque doctorum virorum, Lovaniæ typis excusæ. Inter has unam tuam ad ^h Bovillum reperi, in qua mentionem facis literarum duorum ad te Cardinalium, Grymani et Georgiani, quas ait te nunquam accepisse; ejusque rei culpam in me transferre videris. A qua tamen vel te judice (nisi nimium fallor) facillime me liberabo. Etenim apertissime ostendam, nihil in illis literis ad te fidelissime perferendas a me factum esse, quod a nostra amicitia, quam ego religiosissime colo, semperque colam, alienum fuerit. Fateor igitur illas literas mihi ab Ammonio nostro fuisse missas atque redditas, cum in castris Elveticis essem prope Mediolanum. Sed eo tempore mihi fuerunt allatae, quo non modo non tibi tuas, sed nec Regi meo (re id maxime postulante) tabellarium aliquem mittere potuerim. Nam omnia itinera quæ Germaniam versus tendebant ab hostibus undique occupata fuere: idque consulto factum fuit, ut, et literæ meæ, et pecunia in stipendium militum missa interciperetur. Quo factum est, ut tuas apud me literas compluribus diebus retinere cogerer, ne negligentia mea manifeste perirent. Sed ut primum hostes, cum vi tum necessitate compulsi, illa reliquerunt loca, literas perferendas ad te dedi cuidam (ut videbatur) perquam honesto viro, recta Basileam profecturo, et cui fama tu (quod mihi pergratium fuit) fuisti notissimus. Uno vero post mense pervenii Tridentum, ubi intellexi te ex Basilea nescio quo discessisse: id quod fortasse feceras ante adventum illius, cui tuas ad te dedi literas. Itaque hinc conjicio evenisse, ut literæ illæ perierint, et fortasse nuncius una cum literis. Nam ut periculum ab hostibus imminens taceam, latronum plena erant omnia. Hac de re sæpius tibi scripturus eram: sed ab illo tempore nunquam ubi locorum esses audire potui, ante instantis mensis diem decimum quintum, quo literas a Moro nostro, non tam Britanno nunc quam Utopiano accepi, quibus intellexi tibi apud illustrissimum Principem tuum, Regem Catholicum, optime esse et honorifice. Es enim (ut audio) ampio auctus Sacerdotio; et in Consiliariorum Regiorum ordinem ascitus. De quo ut vehementer gaudeo, ita supra modum doleo te Britanniam nostram reliquisse, nec ulla illic conditione retineri potuisse: tametsi, ut Morus mihi scripsit, a reverendissimo Domino Cardinali Eboracensi magnifica esset tibi oblata conditio. Sed ubicumque terrarum eris, Deum immortalem precor, ut omnia secunda fausta et felicia tibi eveniant. Postquam ex Basilea mihi scripsisti, vitam odiosissimam, et a natura mea alienissimam traduxi: nam partim bello

^d Transcribed by me from the manuscript in the *Museum Britannicum*.

^e Life of Erasm. p. 135. ^f Pace's hand. ^g Another hand. ^h Ep. 148.

(quod cum Musis nihil habet commune) interfui: (in quo magis strenue spoliatum est, quam pugnatum) partim Principum negotis implicatissimus fui. In quibus maxime laboratum est, ut nihil bene fieret. Nam quem finem haec omnia sunt sortita, fama, certum scio, ad te perlatum est; vel saltem in nova Mori nostri Utopiana Republica clare intellexisti, ubi agit more suo de fugiente Neapoli et aliis omnibus huc spectantibus. In ⁱ eadem, cuius supra mentionem feci epistola, effusissimum mihi risum movit Collegium illud, quod gravi, ut ait, senatus-consulto cavit, ne quis Novum Testamentum, tua industria maximisque laboribus instauratum, equis aut navibus aut plaustris aut bajulis intra ejus Collegii pomaria invehheret. Istud Collegium tu *Σεολογικώτατον* vocas: sed ego ne *Σεολογον* quidem, imo vix *ἀρχότινον* judico. Nam si esset inter illos vel pietas (quae Theologorum præcipue mater esse debet) vel humanitas, vel doctrina, non optimum et doctissimum opus pessime et imperitissime vituperarent, convellerent, lacerarent; et quæ fortasse nunquam viderunt, et si viderent non intelligerent, turpissime damnarent: qua in re judicium est nullum, sed malevolentia, quidvis potius quam Theologica, ne dicam plane impia. Quod nihil hujusmodi nisi ex auctoritate generalis Concilii fieri volunt, istud magis mihi ridiculum videtur, quam ipsi homines. Quasi vero non licet errores emendari, et menda insignia ex libris tolli, nisi hoc Concilii mandet auctoritas! Quod si omnino volunt defendere, cur homines quotidie peccantes a peccatis absolvunt, absque Synodi auctoritate? Nam hoc, meo judicio, majus est quam quod tu fecisti; siquidem ad liberandam ipsam animam, vel perpetuis suppliciis damnandam pertinet: nisi fortasse volunt objicere hoc Synodi decretis imperatum esse. Quod si est, equidem nec illud a Synodi decretis abhorre opinor, ut omnes libri vel continentis vel explanantes Christi præcepta, emendati, puri, et incorrupti legantur. Atque ut tibi et quid de isto Collegio, et Novi Testamenti Editione brevibus dicam, quod sentio; si huius indicta esset Synodus, ego in alio tuis libris legendis, vacare quam illi interesse, si penes istud Collegium esset de rebus omnibus consulendi et judicandi potestas. Qui enim fieri potest ut recte de fide Christiana consulere possint, vel velint, qui ejus præcepta incorrupta videre et legere gravantur. Præterea, quod ad istorum facundiam pertinet, barbaras eorum orationes Christus (ut opinor) ipse aversaretur, malletque fidem suam periclitari, quam tanta barbarie fœdari. Sane miror, mi Erasme, cur in Epistola tua tam longa oratione usus es ad istos asinos ad lyram placandos; nisi fortasse illud eleganti gravique epistola agere velles, ut alios quoque id genus homines (quod difficile est) a consimili fatuitate deterres. Satis enim erat istis illud quod scripsisti de *mumpsimus* et *sumpsimus* nostri Sacrifici. Quod si ulterius progredi, et in eos scribere vis, cupio hoc unum abs te impearè, ut hoc titulo Epistolam ad illos scribas: *Τῇ τῷν ἀνοίτων συνόδῳ κακοῦ πράτειν*. Principium autem Epistolæ: *Ἄπαγε εἰς τὸ βάπταθρον τῆς αὐτοῦ ὑμῶν, ἀτεχνῶς καὶ ἀελιῶς ἀγέθος ἀφέσῃς*. Budæi viri eruditissimi atque humanissimi ad te epistolam, et tuam ad ipsum, in quibus disputatis de interpretando Lucæ Evangelistæ loco in operis præfatione, vidi; ac translationem tuam et illius opinioneⁱⁱ notavi. Et, ut summatis loquar, nihil in illo loco difficultatis, aut δυσνόησιν τι, ut Budæus sentit, video, sed παρηκολεθηκότι in sua trita et vulgari significatione

ⁱ Ep. 148. Life of Erasm. p. 45. ^k He should have said ἐτώσιον.

acciendum censeo : ut cum dicimus, *ταῦτα παρακολεύθετα προσώπων*, sequuntur. Ut sit sensus : *Visum est mihi ætate posteriori, et eis succedenti et sequenti, ut scriberem, &c.* Sequi autem Lucas se ait, non *αὐτοὶ λαοί*, ut opinatur Budæus, sed posterioris ætatis auctores, qui *αὐτοὶ λαοί* istos sunt secuti. Itaque nec *prosecuto* nec *persecuto*, nec *assecuto* in hoc loco admitto. At vero in secundo loco, quem Budæus ex Demosthene citat, cum ipso sentio. Nam nullus alioqui ibi esset intellectus, sicut nec apud Galenum. Sed notandum est Demosthenem illo in loco *ἀτιμίζειν*. Nam in primo, qui ab eodem Budæo citatur, loco, etiam in usitata significatione acciendum est verbum *παρακολεύθηκας*, quod vel hinc liquet, quod verbum *εἰδώς* præposuit. Nam si Demosthenes vidit *Æschinīs* flagitia, necesse est eum fuisse secutum ; nec intellectu assecutum illa, sed præsentem affuisse. Illud verbum *ἐπεχείρησαν* in principio positum videtur te movisse ut *diligenter persecuto* verteres. Scribis enim in tua in hunc locum annotatione, *ἐπεχείρησαν dixit, ut intelligamus illos priores scriptores maluisse magis quam præstissime.* Sed ego de hoc quoque verbo tibi dicam quod sentio. *Ἐπεχείρειν* aggredi quidem significat : sed non magis de his dicitur, qui male vel parum bene, quam de his, qui optime efficiunt quod volunt, et præstant quæ pollicentur, cui est contrarium *conari* apud Latinos. Itaque magis probo tuum *aggressi*, quam alterius interpretis *conati* hoc loco : non solum propter verbi proprietatem, sed etiam propter ipsam sententiam. Non enim mihi videtur Lucas notare prioris ætatis scriptores, tanquam parum diligentes ; quippe quos fatetur scripsisse, referentibus illis qui interfuerunt rebus gestis, et viderunt, a quibus solis, et non aliis veritas scribenda intelligi potest. Ego de illo *λόγῳ* quod sequitur, longe magis dubito ; ad Christumne referendum sit, ut Valla sentit (quem tu cavillari dicis) an ad res gestas. Nam si ad res gestas Lucas referri voluisse, deberet potius uti numero plurali quam singulari, meo quidem judicio, ideo quod sic magis Græce fuisse locutus. Præterea non video cur hic locus non possit commode sic verti : *Sicuti tradiderunt nobis ii qui Christum viderunt, eique ministrarunt.* Sed istud tibi discutiendum diligentius relinquo. Sed heus tu, Richarde, retrahie calamus. Sentisne quantum deliras, quantumque bellum tibi paraturus es, ut qui imbecillis homuncio duos conaris robustissimos provocare in certamen Hercules ? Bona verba, quæso. Neminem provoco, neminem improbo, meo memet metior pede, amice amicis meam dico sententiam, ut amice, si quid erro, corrigar. Vale.¹ *Ex Constantia ix Idus Aug.*

Non potui per negotia manu mea in præsentia ad te scribere. Ignosce igitur dictanti, et epistolæ male scriptæ : male autem scriptæ non modo ad manum et ^m

¹ Pacc's hand.

^m Thus it breaks off, abruptly.

Nº XIV.

" *A letter of Pace to Wolsey.*

PLEAS itt your Grace. I advertise the same as of myselfe, that we be nowe troblydde here wylle fere of the greate plague : for the yonge Lorde Graye is thys nyght past deade of that syknesse, and an Almayne servante to the Kynge dyede affore him off the same, and some othre be disseasydde here in lyke manner as it is thought. *Deus bene vortat.* Here arrivydde thys daye a Spanishe frere, namydde by his cumpany a Saynte : allegyngt that in the late grete tempeste in the see, he by hys prayers schewede miracles, and causydde the sayde tempest to cease : *ipso celo id protestante, dimissis in navim magnis luminaribus.* The sayde frere desyrydde to have wylle the Kynge secrete communication, and hadde by the space of ^þ ooy houre: but of what matiers I know nott. Albeit thys I knowe, that the Kynge estemyth hym more a frere than a Saynte. He haith professydde the Ordre off S. Hierome many yers ; and yitt haith no maner of lernynge. *Audaciam enim habet plusquam Hyspanicam.* The Kynge is passe tyme nowe is all in hawkyng. And thus Jesu preserve your Grace in longe helth and continuall prosperitie. Ffrom Wyndesore this xv off Octo. By your Graces most humble and faythfull servant

Ri. Pace.

Nº XV.

" *Richardi Pacei De Fructu qui ex doctrina percipitur Liber. Basil. apud Frobenium, A. 1517.*

THERE is a Preface of Paulus Bombasius to this treatise. Pace takes occasion in it to praise Bombasius, Colet, Erasmus very often, John Clerke, Thomas Langton bishop of Winchester, who had been his first patron, pope Julius II, (but ironically, I fancy) Leo X very seriously, sir Thomas More, Linaceer, Leonicus, Leonicenus, Budæus, Tonstal, Latimer, Stokesly, Henry VIII, and Wolsey.

He gently blames Erasmus and More for spelling some Latin words contrary to the rules of orthography. He insults those who censured the New Testament and the Adages of Erasmus. He defends him also against the cavils of some illiterate Italian Scotist.

He introduces a sort of English Esquire and Fox-hunter railing at learning, and saying :

^a Transcribed by me from the manuscript in the *Museum Britannicum.*

[•] Life of Erasm. p. 136. ^þ Perhaps one. ^q Life of Erasm. p. 135, 136, 141.

Abeant in malam rem istæ stultæ literæ: omnes docti sunt mendici; etiam Erasmus ille doctissimus (ut audio) pauper est, et in quadam epistola vocat execrandam Paupertatem uxorem suam, &c.

Afterwards Pace says :

Doctrina [Erasmi] tam admirabilis est et multiplex, ut Pontifices Maximi, omnes Cardinales, omnes Reges et Principes, uno consensu de eo certare videantur, nec immerito. Nam apud quemcumque is orbis doctrinæ erit, is vivam habebit imaginem, quam omnibus suis stemmatis longe possit anteferre. Verum, quod risum mihi movit, Erasmus ipse dixisse fertur, nihil sibi hoc certamine longo tempore infelicius accidisse. Nam dum illi strenue certarunt, ipse misere eguit, propterea quod hujus tempestatis homines libertius admirantur doctos quam nutriunt.

Cujus [Henrici VIII] doctrinæ experientiam ego non ex hoc solo habeo, quod audivi eum promte et expedite lingua, loqui Latina, sed etiam quod olim adhuc pene puer, ausus est Erasmum nostrum, epistola sua ipsis manu scripta, provocare, quæ nihil non Latinissimum sapiebat: nam hanc mihi Erasmus Ferrariae legendam olim exhibuit. Solebat enim eam, quoconque ibat, in arcula quadam, ceu thesaurum reconditam, secum circumferre.

These are some of the passages which seem to have offended Erasmus.

There is in this book, as Erasmus truly observed, a perpetual endeavour to be arch and witty, which disappoints and disgusts the reader.

Nº XVI.

Preface to Livy.

Erasmus Rot. Misobarbaris atque iisdem Philomusis omnibus S. D.

¹SI laudem haudquaque vulgarem meruerunt, qui Origeni et Hieronymo notarios ac membranas suppeditaverunt, quantum vero laudis debetur typographorum officinis, quæ nobis cotidie bonorum voluminum effundunt examina, idque minimo pretio? Si Ptolemæus ille Philadelphus memoriam apud posteros sibi paravit inimortalem, ob bibliothecam Alexandriæ comparatam, iusignem quidem illam ac locupletem, sed tamen unam, quid præmii debetur iis, qui nobis cotidie totas bibliothecas totoque, ut ita dixerim, librorum mundos in omni genere linguarum ac literarum subministrant? Atque hujus quidem laudis præcipua portio debetur, hujus pene divini dixerim opificii repertoribus, quorum princeps fuisse fertur totius ævi memoria celebrandus Joannes Faust, avus ejus, cui Livium hunc, tuin auctum duobus voluminibus, tum innumeris locis ex codice vetustissimo castigatum, debemus; ut hoc egregium decus partim ad Joannem Scheffer velet hæreditario jure devolvatur, partim ad Moguntiaci civitatis, et alias multis nominibus inclytæ, gloriam

¹ Life of Erasm. p. 143.

pertineat. Etenim si de laude reperti tormenti, quod novo vocabulo *Bombardam* vocant, non pauci certant, quanto justius laudibus vehendi sunt, quorum industria pulcherrimum hoc eruditio[n]is ac veræ felicitatis instrumentum contigit? Atque utinam ut inventum est exiniu[m], ita non nisi libris ac disciplinis egregiis excudendis dedicetur. Atque hic rursus malum veterum monumentis restituendis, quam novis adglomerandis, operam dari. Tametsi non desunt his quoque temporibus, fateor, qui scribant haud indigna posteris. In hujus igitur pulcherrime laudis studium incumbat nostra Germania, cui multos bonos authores, ab inferis in lucem revocatos, cum olim debet orbis, tum nuper Cornelii Taciti libros aliquot. Pergat ex tam vasto librorum ac disciplinarum omnium incendio, ex inaudito naufragio, ex miserabili ruina, fragmenta, quæ licet, rapere, rumpantur ut ilia Codris istis, qui cum rursus in hoc conspirarunt, ut sub prætextu tuendæ religionis, quicquid est elegantioris eruditio[n]is, conspurcent atque extinguant, nihil aliud assequentur, quam ut, quod oppugnant, reddant illustrius, et suum livorem stoliditatem parem magis ac magis denobilitent. Hanc laudem expetant Germani Principes, hactenus ornamenti rei bellicæ abunde clari. Fuit hoc olim Regum studium, aut exstructis pontibus, aut communis fluminum ripis, aut alio deductis amnibus, tum thermis, porticibus, basilicis, aqueductibus, stratis viis, oppidis erectis, aliove quopiam insigni monumento sui memoriam posteris relinquere; nunc fere ex miserandis urbium ac vicorum ruinis, ex vastatis atque iucensis agris nobiles sunt. Belli gloria tum verum habet decus, cum ad id coegerit necessitas, aut patriæ pietas; hujus laudis semper parata seges est, neque desunt exempla. Huc provocat insignis ille nobilitatis pariter ac religionis antistes Albertus Cardinalis et Archiepiscopus Moguntinus. Huc clarissimus Saxoniæ Dux Fridericus, ne quid interim dicam de notæ inferioris proceribus. Porro tametsi ex hac editione non ita multum accessit Tito Livio, tamen habenda non mediocris gratia primum incomparabili viro Theodorico Tzobel, ædis Moguntinæ summae Scholastico, et Reverendissimi Domini Moguntinensis Vicario, qui singulari studio curavit hoc laudis suæ civitati asserere; deinde non vulgariter eruditio viro Nicolao Carbachio, quinquennium jam Titum Livium publico salario summa cum laude profitenti, tum Wolphgango Augusto, a quibus quantum laboris exhaustum sit, dum ex codice non scripto sed picto coguntur addivinare quid sit legendum, difficile fuerit aestimare. Nullum autem tam depravatum exemplar, unde solers conjectator non multa queat restituere. Proinde, juvenes optimi, Livium illum, olim orbis delicium, veluti renatum emite, complectimini, legit, ediscite, præter uberrimam rerum gestarum cognitionem, haud mediocrem eloquentiæ fructum lucrifacturi. Bene valete. vii Cal. Mart. An. **MDXIX.**

From *Drakenborch's Livy*, tom. vii. p. 267.

Nº XVII.

Petri Mosellani ad Jul. Pfugium, de Disputatione Lipsiensi Epistola.

— QUOD^t ad Martini [Lutheri] Theologi causam tanta tot sophistarum æmulatione in summam invidiam hic adductam attinet, cuius historiæ te imprimis cupidum video, quamquam ita habet mea sententia, ut eam literis quantumvis obsignandis committere parum sit tutum, ne tamen Julio meo negare videar quicquam, paucis totius tragœdiæ summa bona cum fide repræsentabo. Sed heus tu, cave quenquam præterea spectatorem admittas. Alioqui scito mihi personam in media actione casuram. Principio satis constat, ut nullus repetam, quæ fuerit invidiae Martino suus conatus apud omnes, et qui vel Romanensium istorum impietatem ignorant, vel eorum vitiis aluntur, et qui totam æatem in sophisticis tricis consumserunt; quamque conclusionibus per totam Germaniam sparsis utrinque sit pugnatum, dum ille philosophiam Aristotelicam, quam solam, quamvis nunquam intellectam, isti tenent, ex Theologorum theatro explodit, hi eam ceu amasiam suam mordicus tenent, et quibus possunt armis tueri student, dolone an virtute, quis in hoste requirat? Non enim soli Lipsienses nostri conclusiones suas Martinianis opposuerunt, sed et Eccius in Bavaris Theologum agens, *αρχολαῖον τε καὶ τὸν Θεὸν ὀπερ Σωκράτης ἀπὸ ταχέων ὑπερέφερων*, rei no-vitate permotus, Episcopo Eistettensi corollaria aliquot contra Martinum exhibuit. Quod ubi Martinus per amicos rescivisset, mox Carolostadium, Wittembergensem Archidiaconum, in eum immisit, hominem *αὐτολιθίαν* cogere nisus. Ille semel atque iterum respondit, sed, meo judicio, frigidius, quam ut doctrinæ alicujus eminentis fidem lectori cordato facere videatur. Neque enim Eccius, quam est lingua promptus, tam et calamus habet expeditum, *δεινὸς μὲν λαλεῖν, ἀδύνατος δὲ λέγειν*. Quare hoc genere pugnæ victoriam desperans, ad theatricum illum publicæ disceptionis congressum provocat: *nimirum ἵππος εἰς πεδίον*. Non detrectant certamen Wittembergenses. Sic utrisque pugnandi fit copia in Theologorum nostrorum vere *φροντιστριῶν*, xxvii Junii mensis die ad congregendum conducta. Mature utrique advenerunt. Eccius solus cum solo ministro eoque commodatitio, Principi nostro ^v Fuccari literis commendatus. Martinus ac Carolostadius optimam Academiæ partem secum trahebant: inter quos insignis erat Barnimus, Pomeranorum Princeps, juvenis modestissimus, et literarum amantissimus, et mihi peculiariter favens. Confluebant autem eventus videndi studio omnis ordinis homines, Abbates, Comites, Equites aurati, docti simul atque indocti, ut ex tot auditoriis, quot amplissima habet hæc schola, nullum tantæ multitudinis capax esset. Qua in re Principis providentia clarissime ex-

• From Gerdésius, H. Evang. Renov. tom. i. Append. p. 192.

^t Life of Erasm. p. 147.

^v Id est Fuggeri.

stitit. Is enim quod futurum erat animo prospiciens, capacissimum illud atrium, quod est in arce, in praesentem usum destinatum apparari jusserrat. Et quia invito Episcopo Merseburgense, reclamantibus Theologis nostris, partibus disputandi copiam fecerat, in se quoque omne procurandæ rei onus sponte suscepit. Dat negotium Senatui, ut pro hospitum dignitate hospitja procurent, et, ne in re tanta quid tumultus oboriatur, in armis esse jubet. Curantur omnia recte: praesertim cum Principis nomine ^x pater tuus non solum omnibus interesset, sed et praesesset. Jam dies condicta illuxerat, cum mane hora (ut hic numeramus) sexta in prosperiore cœpti negotii successum, apud Divi Thomæ, Sacrum, omne genus musicis adhibitis, magnifice peragebatur. Post magnifica plane instructa pompa agminatum in arcem festinarent omnes. Verum ne turbæ omnis citra delectum irrueret, armatis aliquot, qui forces obsidebant, cautum erat. Ut vero introgressi jam quisque pro suo ordine sedem caperant, miser ego homuncio non nihil adhuc febricitans per posticum intromissus suggestum ascendo, Principis nomine, et summa omnium expectatione dicturus. Terrebat me primum, fateor, tantus tantorum hominum consensus, tanta omnium exspectatio, tanta tanti Principis persona: cui gerendæ ut par futurus essem, verebar. Dixi ^y tamen, si non magna cum laude, ita tamen ut cum optimis quibusque id Princeps ipse boni consuleret. Ubi jam peroratum esset, et jam omnes finem cuperent (effluxerant enim duæ pene clepsydræ) musici aliquot, meo consilio in hoc adornati, itidem per posticum introducti canticum illud, cuius initium est: *Veni, sancte Spiritus*, suavissimo concentu modulabantur, auditoribus omnibus in genua venerabunde procumbentibus. His quasi ~~ταρασσεντι~~ antemeridiano tempore consumto, in prandium discessum est, et per praeconem totum auditorium a prandio redire jussum. Rediere omnes exspectabundi. Carolostadius atque Eccius, uterque pro se ex more veniam præfati in arenam desceudere. Inter hos certatum est de libero arbitrio, videlicet ut illud se haberet erga opus hominis salutare. Nam Carolostadius obtinere studebat, quicquid in dictis ac factis hominis salutare esset, id totum Deo ceu soli bonorum omnium fonti deberi; porro hominis voluntatem suo consensu nihil bonitatis addere, sed tantum cœlestis gratiæ influxum excipere: breviter Deum esse fabrum, nostrum arbitrium malleum, quo ille nostram salutem fabricet. Cui sententiae haudquaquam absurdæ (si quid in his ipse intelligo) totum pene triduum ab Eccio reclamatum est, opus meritorum (sic enim vocare solebat) partim gratiæ, partim hominis voluntati tribuente. Huc tandem res devolvebatur, ut Eccius daret, totum opus bonum esse a Deo, sed non totaliter. — Quam distinctiunculam non tantum in praesens elusit Carolostadius, sed et postea longissima epistola in vulgus edita frigidissimum commentum confutavit. — Successit Carolostadio Martinus, sustentatus hoc, Romanam Ecclesiam ejusque Episcopum cæteris superiori probari tantum ex decretis nuper natis: contra quæ staret et Scripturæ et Niceni Concilii auctoritas. Quam sententiam ut everteret,

^x Cæsar Pflugius, Duci Georgii Minister primarius. Ejus mentionem facit Seckendorfius, Hist. Luth. p. 89. et 389.

^y Inseruit hanc Mosellani Orationem Ven. Loescherns Actis Reformationis.—Edita ea primum fuerat Lipsiæ, et Ottoni à Pack inscripta, ipso illo anno 1519.

Eccius nihil non tentavit, hucque omnes ingenii sui machinas admovit, et dies continuos octo impendit, obiter illud potissimum studens, ut plerisque Bojemicæ factionis articulis objectis, hominem in majorem invidiā adduceret. Quas insidias statim intelligens Martinus, graviter et velut spiritu quodam infremuit, huc se *παρέργως* insidiose trahi. Porro objecta dogmata partim magna cum indignatione rejecit, partim etiam ut Christiana amplectebatur, nisus ubique vel Scripturæ libratissimis testimoniis, vel veterum Conciliorum decretis. In summa, nihil tam studuit, quam Bojemici dissidii per se approbandi suspicionem procul a se amovere. Rursus Eccius in hoc erat totus, ut hanc de Martino opinionem omnibus ingereret, ipso Martino quantumvis reclamante. His et id genus aliis, de statu animalium in Purgatorio degentium, de pénitentiæ scintilla timore, de ^z condonationibus, viginti pene dies consūmebantur—Itaque sic est discessum, ut utraque factio victoriæ palmam sibi vendicaret. Eccius enim triumphat apud omnes, qui vel *ὅντος λύπας ακροδακτύλιον* totum negotium non intelligunt, vel jam inde a pueris in Petro Hispano consenuerunt, vel qui alia aliqua ex causa Wittenbergensibus male volunt. Martini ac Carolostadii victoria eo minus est celebris, quo docti et judicio prædicti sunt pauciores, et in suis rebus deprædicandis modestiores. Habes fabulam breviter et quasi saltuatin, multis parum ad causæ statum facientibus in medio relictis, a me tibi perscriptam. Sed quid? non planum etiam attollis; ineptus fortasse tibi video *ὑποπρίης*, aut neendum satur plura exspectas. Explebo igitur te vel ad fastidium usque his epulis, et ipsos belli hujus duces tibi quasi in tabula depictedos ostendam. Martinus statura est mediocri, corpore gracilento, curis pariter ac studiis exhausto, sic, ut proprius intuenti omnia pene ossa liceat dinumerare; ætate virili adhuc et integra: voce acuta et clara: doctrina vero et Scripturæ cognitio in eo admirabilis, adeo ut omnia pene in numerato habeat. Græce et Hebraice hactenus didicit, ut de interpretationibus judicium facere possit. Nec ei deest dicendi materia; suppetit enim et rerum, et verborum silva ingens. Judicium fortasse et utendi rationem in eo desideres. Porro in ipsa vita ac moribus civilis et facilis, nihil Stoicum, nihil superciliosum præ se fert, imo omnium horarum hominem agit: in congressibus festivis et jucundus nugator: alacris et securus, ubique et semper læta facie florens, quantumvis atrocias comminenter adversarii: ut haud facile credas, hominem tam ardua sine nomine Divum moliri. Sed quod ei vitio dant plerique omnes, in reprehendendo imprudentior paulo et mordacior quam vel tutum sit *τῷ τῷ θεῖᾳ καινολομεῖναι*, vel decorum homini Theologo. Quod vitium haud scio, an non cum omnibus *τοῖς ὀψιμαθέσιν* habeat commune. Hæc pleraque omnia in Carolostadio paulo minora deprehendas: nisi quod huic statura est brevior, facies et nigricans et adusta, vox obscura et inamœna, memoria infirmior, et iracundia promitor. Jam Eccio status est procerus, corpus solidum et quadratum, vox plena et plane Germanica, lateribus fortissimis subnixa, ut non tragœdis tantum, sed et præconiis sufficere possit; aspera tamen magis, quam expressa. Tantum abest ut nativam illam Romani oris suavitatem, Fabio ac Ciceroni tantopere laudatam, referat. Os et oculi, totus denique vultus, sunt ejusmodi, ut hinc certe quemvis lanium aut Carem militem citius quam theologum,

^z i. e. *indulgentiis.*

possit agnoscere. Quod ad ingenium attinet, memoria pollet insigni: quæ si in parem incidisset intellectum, jam omnibus numeris naturæ opus fuisse absolutum. Deest homini intelligendi prompta vis, deest iudicandi acumen: sine quo cæteræ dotes omnes frustra contingunt. Atque hæc causa est, quod, cum disputat, tot argumenta, tot Scripturæ testimonia, tot auctorum dicta citra ullum emmuno delectum congerit, interim non advertens, quam pleraque sint frigida, quam suis locis recte intellecta ad præsens nihil faciant, quam denique sint^a *απόρια*, vel sophistica. Hoc enim tantum curat, ut copiosam farraginem spargens auditoribus magna ex parte stupidis sucum faciat, et victoriæ opinionem de se præbeat. Adde his incredibilem audaciam, quam admirabili tegit vaficie. Etenim si quando per hanc in adversarii laqueos incidisse se sentit, disputationem paulatim alio deflectit: nonnunquam vero et adversarii sententiam aliis verbis conceptam pro sua amplectens, absurdam suam in adversarium mirabili calliditate detorquet: ut quemvis Socratem vincere videri possit: nisi quod ille τὸ εἰρωνεστθαι professus nihil decernebat; hic Peripateticam sciendi fiduciam professus, τὴν περιστολὴν exprimit. En tibi bona fide Apellem, si non, quam fuit ille, artificem, sedulum tamen et industrium. Jam vero animus erat et de meis rebus ad te perscribere. Sed quia vel hæc epistolæ modum excedunt, et Decanus tuus major est, quam ut plurimis chartis sit onerandus, finem faciam, paucula prius aliena si adjecero. Non credis, quam pene omnes, ex quo huc concessimus, in Martinum mitiores redditi sint: imprimis ^b ὁ γραμματοφόρος: tantum abest, ut in eum quicquam scribat: quid enim scriberet γέγονον παλιμπολις? Doctor Heinitz tuus de hoc negotio recte sentit, Doctor Gabelentz item, Henricus monachus, Doctor Hermestorf, Joannes de Maltitz, homo optimus, hoc est, tui simillimus. Cum reliquis non multum mihi nec rei est nec spei. At vero Archiepiscopus Trevirensis, cui Martini causa a Pontifice est commissa, homini non admodum vult male: id quod ex mutuo colloquio, cum nuper in patria ad prandium ab eo vocatus essem, didici. Hic heros prudentissimus est, et animi plane magni; ut Romanenses istos nihil noretur. Franciscus de Sickengen, ille magnus in Germania dux, Hogestratum ac suos *sodales* graviter urget, quo Capnioni nostro rei familiaris jacturam, quam propter eos fecit, intra statum tempus resarciant: alioqui se eos pariter et Coloniensem rempublicam afflicturum. Devoluti enim sunt hostes Reuchlini in expensarum condemnationem, ut vocant. Ulrichus Huttensus Principis sui sumtibus Moguntiæ trium linguarum scholam adornat. Vides quam paucis annis tota Germania literas cœperit amplecti. Et in hac laude Friderico, Principi Electori, primæ debentur. Is jam ingentibus præmiis^c Matthæum Hadrianum, Hebræum nostræ memoræ doctissimum suæ linguæ, medicum, e Lovanio Wittenbergam accersit. Quod Gymnasium, velimus nolimus, in Lipsiæ perniciem, supra quam credi possit, accrescit: usque adeo, ut me Lipsiensium pœniteret, nisi spes quædam in te tuique similibus juvenibus meliorum temporum ostenderetur. Paravit me in Treviris detinere nuper Princeps meus. Idem

^a Id est, *supposititia*.

^b Id est, Emserus.

^c Erat Judæus gente, religione Christianus. Videtur idem esse, quem laudavit Wolfius.—De eo satis disces e Calomesii Hispania Orientali. De eodem multa colligit Kraftius.

Erphurdienses aliquoties sunt conati. Nec Moguntia excipere nos de-dignatur. Quid tu nobis suadeas, nescio. Ipse hoc animo sum, ut non libenter hirundinum ritu migrem ac remigrem. At Italia certe tituli Doctorei coēmendi causa omnino est adeunda: cui rei annum destinavi unum aut alterum, non amplius. Sed consilia in hac re mea ad te alias per otium scribam. Princeps mihi faventior reddi videtur, item pater tuus, cæterique magnates. Imprimis autem me fovet nunc *exsulem* Reverendus Pater, Martinus, Abbas Cellensis, e cuius ædibus, quas Misnæ habet, hæc ad te scribo. Wolfgangus Fabricius Capito, doctissimus trium linguarum Theologus, Moguntinæ Ecclesiæ concionator lectus est: quod quæstuosum illic est sacerdotium, hactenus a Theologistis possessum. Theologia in pristinam sinceritatem strenue restituitur. Quod ut pro mea virili adjuvem, quatuor libros de Theologia Gregorii Nazianzeni in Latinum vertere corpi. Verum hand scio an feliciter. Nam his diebus scripsit Oecolampadius, concionator Augustanus, et se idem moniti: quare cupere se, ut meis literis de meo instituto certior reddatur; se enim si resciat nos idem conari, nobis cessurum. At me tanto viro cedere æquius, opinor, erit. Erasmus in Paulo illustrando commentarii versatur. Germania jam a bellis quiescit, sed pestilentia pene tota labo-rat. Vix angulum habemus, in quo tuti resideamus. Hessum nostrum rectissime valere cupio, cui libellos Croci, quos cupit, jamdiu misisse, si haberi possent. Nusquam, quod sciām, prostant. Is noster Crocus in aula Regis sui agit, et me jam literis in Angliam vocat. Sed an fiden-dum sit nescio. Meas nugas, quas edidi, propterea ad vos non mitto, quod Italorum nasum metuam: tametsi Beatus Rhenanus ad me scripsit, eas Basileæ denuo excusas, a Calvo bibliopola istuc in Italianam deportari. Spigelio omnia fausta precor. Petrus Suavenius^d, Eques Pomeranus, meus discipulus, tui amantissimus, quia sinillimus, te reverenter salutat. Insinuabo te tuasque virtutes hic omnibus, præsertim doctis. Neque enim est aliquis in Germania celebriter doctus, cum quo mihi non intercedat familiaritas: Laus Superis. Plus mihi tribuitur, quam vel ipse agnoscam, vel hæc ætas et tenuitas capere possit. Tu bene vale, et longissimis literis per Decanum nobis responde. Tecum jam agerem in Italia, si de reditu tuo quicquam præcivissem, et in hoc res meas domi et hic cum Principe composuisse. Iterum vale.—Misnæ octavo Ei-dus Decembr. an. MDXIX. raptum ac celerrime, ut vides.

---

^d Hujus pro præceptore Petro Mosellano, *Apologia*, hoc ipso anno 1519. edita, exhibetur a Locschero.

Nº XVIII.

*Ph. Melanchthonis e ad Jo. Occolampadium Epistola de
Colloquio Lipsiensi.*

—HÆC^f disceptandi provincia primum non ob aliud suscepta est, nisi ut palam fieret, inter veterem et Christi Theologiam, ac novitiam et Aristotelicam, quantum intersit.—Varia proculdubio fama ad vos perferret, quapropter fide historica, et ^g quæ simplicissime subnotatis capitibus disceptationis agam.—Lipsiam veniunt Joannes Eckius Ingolstadiensis, Andreas Carolostadii et Martinus Lutherus Wittenbergenses.—Congrediuntur Eckius et Carolostadius. De libero arbitrio propositum est.—His auctoribus primum didici, quid sit, quod veteres ~~πολεμεῖσιν~~ dixerunt. Mirum hæc omnia, quo tumultu, quam tragice tractata sint, quo minus mirum est parum profectum esse.—Sub hæc et D. Martinus Lutherus in arenam descendit.—Agit cœptum est de Romani Pontificis auctoritate.—Posthæc de Purgatorio agi cœptum, cuius quæstionis arbitror scopum ne attigisse quidem.—De Indulgentiis minore contentione disputatum est, imo ipsi Eckio jocum et ludum ciebant. Ad summum de pœnitentia actum est.—Cæterum apud nos magnæ admirationi plerisque fuit Eckius, ob varias et insigneas ingenii dotes. Carolostadium e scriptis, credo, novisti. Bonus est vir, et rara doctrina, planeque nonnihil extra vulgi aleam eruditus. In Luthero, longo jam usu mihi familiariter cognito, vivax ingenium, eruditio et facundiam admiror, sincerum et pure Christianum animum non possum non deamare.—Scis, quod dici Græcis solet, $\pi\alpha\lambda\epsilon\mu\pi\pi\alpha\tau\alpha\lambda\lambda\alpha$. Quare non est ut de hujus disceptationis eventu, neque famæ, neque iis qui in ea famæ studuerant, omnia credas.

Melanchthon afterwards wrote a defence of himself, and of this Epistle, against Eckius, who, it seems, had been greatly, but unreasonably, displeased at it. See Epist. Melanchth. p. 127. Ed. Lond.

• From Gerdesius H. Ev. Ren. tom. i. Append. p. 203.

^f Life of Erasm. p. 147. ^g Read *quam*.

^h It should be $\kappa\epsilon\tau\alpha$. Cicero ad Attic. v. 20. *Scis enim dici quædam πανικά: dici item τὰ κεῖται τῷ παλέμῳ.*

Nº XIX.

A character of More.

Erasmus Rot. Ulrico Hutteno S. D.

QUOD¹ Thomæ Mori ingenium sic deamas, ac, pene dixerim, deperis, nimirum scriptis illius inflammatus, quibus, ut vere scribis, nihil esse potest neque doctius, neque festivius, istuc, mihi crede, clarissime Huttene, tibi cum multis commune est, cum Moro mutuum etiam. Nam is vicissim adeo scriptorum tuorum genio delectatur, ut ipse tibi prope modum invideam. Hæc videlicet est illa Platonis omnium maximè amabilis sapientia, quæ longe flagrantiores amores excitat inter mortales, quam ullæ quamlibet admirabiles corporum formæ. Non cernitur illa quidem oculis corporeis, sed et animo sui sunt oculi, ut hic quoque verum comperiat illud Gracorum, *ἐν ταῖς ὁραῖς γνῶσαι ἀνθρώποις ἐραν.* Per hos fit aliquoties, ut ardentissima charitate conglutinentur, inter quos nec colloquium, nec mutuus conspectus intercessit. Et quemadmodum vulgo fit, ut incertis de causis alia forma alios rapiat: ita videtur et ingeniorum esse tacita quædam cognatio, quæ facit ut certis ingenii impense delectemur, cæteris non item. Cæterum, quod a me flagitas, ut tibi totum Morum velut in tabula depingam, utinam tam absolute præstare queam, quam tu vebementer cupis. Nam mihi quoque non injundum fuerit, interim in amici multo omnium suavissimi contemplatione versari. Sed primum *ἐπανῆσαι ἀνθρόπος ἐστιν* omnes Mori dotes perspexisse. Deinde haud scio an ille latirus sit, a quolibet artifice depingi sese. Nec enim arbitror levioris esse operæ Morum effingere, quam Alexandrum magnum, aut Achillem, nec illi quam hic noster immortalitate digniores erant. Tale argumentum prorsus Apellis cujuspiam manum desiderat: at vereor, ne ipse Fulvii Rutubæque similior sim quam Apellis. Experiar tamen tibi totius hominis simulacrum delineare verius quam exprimere, quantum ex diutina domesticaque consuetudine vel animadvertere licuit, vel meminisse. Quod si quando fiet, ut vos aliqua legatio committat, tum denum intelliges, quam non probum artificem ad hoc negotii delegeris, vereorque plane, ne me aut invidentias incuses, aut cæcutientias, qui ex tam multis bonis tam pauca vel viderim lippus, vel commemorare voluerim invidus. Atque ut ab ea parte exordiar, qua tibi Morus est ignotissimus, statura modoque corporis est infra proceritatem, supra tamen notabilem humilitatem. Verum omnium membrorum tanta est symmetria, ut nihil hic omnino desideres; cute corporis candida, facies magis ad candorem² vergi, quam ad pallorem, quamquam a rubore procul abest, nisi quod tenuis admodum rubor ubique sublucet, capilli subnigro flavore, sive mavis, susflavo nigrore, barba rarior, oculi subcæsii, inæculis quibusdam interspersi, quæ species

¹ Life of Erasm. p. 162.² It should be *vergit.*

ingenium arguere solet felicissimum, apud Britannos etiam amabilis habetur, cum nostri nigrore magis capiantur. Negant ullum oculorum genus minus infestari vitiis. Vultus ingenio respondet, gratam et amicam festivitatem semper præ se forens, ac nonnihil ad ridentis habitum compositus; atque, ut ingenue dicam, appositor ad jucunditatem, quam ad gravitatem aut dignitatem, etiam longissime abest ab inceptia seurilitateque. Dexter humerus paulo videtur eminentior laeo, præsertim cum incedit, id quod illi non accedit natura, sed assuetudine, qualia permulta nobis solent adhaerere. In reliquo corpore nihil est quod ostendat, manus tantum subrustice sunt; ita duntaxat, si ad reliquam corporis speciem conferantur. Ipse omnium quæ ad corporis cultum attinent semper a puero negligentissimus fuit, adeo ut nec illa magnopere curare sit solitus, quæ sola viris esse curanda docet Ovidius. Formæ venustas quæ fuerit adolescenti, nunc etiam libet *ἐν τῆς κατάρυς* conjicere: quanquam ipse novi hominem, non majorem annis viginti tribus, nam nunc non multum excessit quadragesimum. Valetudo prospera magis quam robusta, sed tamen quæ quantislibet laboribus sufficiat, honesto cive dignis, nullis aut certe paucissimis morbis obnoxia. Spes est vivacem fore, quando patrem habet admodum natu grandem, sed mire virenti vegetaque senectute. Neminem adhuc vidi minus morosum in delectu ciborum. Ad juvenilem usque ætatem aquæ potu delectatus est, id illi patrium fuit. Verum hac in re ne cui molestus esset, fallebat convivas e stanneo poculo cervisiam bibens, eamque aquæ proximam, frequenter aquam meram. Vinum, quoniam illic mos est ad idem poculum vicissim invitare sese, summo ore nonnunquam libabat, ne prorsus abhorrere videretur, simul ut ipse communibus rebus assuesceret. Carnibus bubulis, salsa mentis, pane secundario ac vehementer fermentato libentius vescebat, quam his cibis, quos vulgus habet in deliciis. Alioqui neutquam abhorreens ab omnibus quæ *voluta:em* [voluptate] innoxiam adserunt etiam corpori. Lactariam, et eorum fætuum, qui nascentur in arboribus, semper fuit appetentior: esum ovorum in deliciis habet. Vox neque grandis est, nec admodum exilis, sed quæ facile penetret aures, nihil habens canorum ac molle, sed plane loquentis est: nam ad musicam vocalem a natura non videtur esse compositus, etiam si delectatur omni musices genere. Lingua mire explanata artieulataque, nihil habens nec præceps nec hæsitanter. Caltu simplici delectatur, nec sericis, purpurave, aut catenis aureis uititur, nisi cum integrum non est ponere. Dictu mirum, quam negligens sit ceremoniarum, quibus hominum vulgus æstimat morum civilitatem: has ut a nemine exigit, ita aliis non anxie præstat, nec in congressibus, nec in conviviis, licet harum non sit ignarus, si lubeat uti. Sed muliebre putat, viroque indignum, ejusmodi ineptis bonam temporis partem absumere. Ab aula Principumque familiaritate olim fuit alienor, quod illi semper peculiariter invisa fuerit tyrannis, quemadmodum æqualitas gratissima. Vix autem reperias ullam aulam tam modestam, quæ non multum habeat strepitus atque ambitionis, multum fuci, multum luxus, quæque prorsus absit ab omni specie tyrannidis. Quin nec in Henrici octavi aulam pertrahi potuit, nisi multo negotio, cum hoc Principe nec optari quicquam possit civilius ac modestius. Natura libertatis atque otii est avidior, sed quemadmodum otio cum datur lubens uititur; ita quoties poscit res, nemo vigilanter aut patientior. Ad amicitiam natus factusque videtur, cuius et

sincerissimus est cultor, et longe tenacissimus est. Nec ille metuit ^{πολυχίλαρ} ab Hesiodo parum laudatam. Nulli non patet ad necessitudinis fœdus. Nequaquam inorosus in deligendo, commodissimus in alendo, constantissimus in retinendo. Si fors incidit in quempiam, cuius vitis mederi non possit, hinc per occasionem dimittit, dissuens amicitiam, non abrumpeus. Quos sinceros reperit, et ad ingenium suum appositos, horum consuetudine fabulisque sic delectatur, ut in his rebus præcipuam vitæ voluptatem ponere videatur. Nam a pila, alea, chartis, cæterisque lusibus, quibus vulgus procerum temporis tedium solet fallere, prorsus abhorret. Porro ut propriarum rerum est negligentior, ita nemo diligentior in curandis amicorum negotiis. Quid multis? si quis absolutum veræ amicitiae requirat exemplar, a nenine rectius petierit quam a Moro. In convictu tam rara comitas, ac morum suavitas, ut nemo tam tristi sit ingenio, quem non exhilaret: nulla res tam atrox, cuius tedium non discutiat. Jam inde a puerो sic jocis est delectatus, ut ad hos natus videri possit, sed in his nec ad scurrilitatem usque progressus est, nec mordacitatem unquam amavit. Adolescens comoediolas et scripsit et egit. Si quod dictum esset salsius etiam in ipsum tortum, tamen amabat; usque adeo gaudet salibus argutis, et ingenium redolentibus; unde et epigrammatis lusit juvenis, et Luciano cum primis est delectatus, quin et mihi ut Morias Encomium scriberem, hoc est, ut camelus saltarem, fuit auctor. Nihil autem in rebus humanis obvium est, unde ille non venetur voluptatem, etiam in rebus maxime seriis. Si cum eruditis et cordatis res est, delectatur ingenio: si cum indoctis ac stultis, fruatur illorum stultitia. Nec offenditur morionibus, mira dexteritate ad omnium affectus sese accommodans. Cum mulieribus fere, atque etiam cum uxore, non nisi lusus jocosque tractat. Diceres alterum quandam esse Democritum, aut potius Pythagoricum illum philosophum, qui vacuus animo per mercatum obanbulans, contemplatur tumultus vendentium atque ementium. Nemo minus ducitur vulgi judicio, sed rursus nemo minus abest a sensu communi. Præcipua illi voluptas est spectare formas ingenia et affectus diversorum animantium: proinde nullum fere genus est avium, quod domi non alat, si quod aliud animal vulgo rarum, veluti siniia, vulpes, viverra, mustela, et his consimilia. Ad hæc si quid exoticum, aut alioqui spectandum occurrat, avidissime mercari solet, atque his rebus undique domum habet instructam, ut nusquam non sit obvium, quod oculos ingredientium demoretur: ac toties sibi renovat voluptatem, quoties alios conspicit oblectari. Cum ætas ferret, non abhorruit a puellarum amoribus, sed citra infamiam, et sic ut oblati magis frueretur quam captatis, et animo mutuo caperetur, potius quam coitu. Bonas literas a primis statim annis hauserat. Juvenis ad Græcas literas ac philosophiæ studium sese applicuit, adeo non opitulante patre, viro alioqui prudenti proboque, ut ea conantem omni subsidio destitueret; ac pene pro abdicato haberet, quod a patriis studiis desciscere videretur, nam is Britannicarum legum peritiam profitetur. Quæ professio, ut est a veris literis alienissima: ita apud Britannos cum primis habentur magni clarique, qui in hoc genere sibi pararunt auctoritatem, nec temere apud illos alia via ad rem ac gloriam parandam magis idonea. Siquidem ple-

¹ See Hesiod, 'Eg. 715.

ramque nobilitatem illius insulæ peperit hoc studiorum genus. In eo negant quenquam absoluvi posse, nisi plurimos annos insudarit. Ab hoc igitur cum non injuria abhorret adolescentis ingenium, melioribus rebus natum, tamen post degustatas scholasticas disciplinas, sic in hoc versatus est, ut neque consulerent quenquam libentius litigatores, neque quæstum uberiorem faceret quisquam eorum, qui nihil aliud agebant. Tanta erat vis ac celeritas ingenii. Quin et evolvendis orthodoxorum voluminibus non segnem operam impendit. Augustini libros de Civitate Dei publice professus est adhuc pene adolescentis auditorio frequenti, nec puduit nec pœnituit sacerdotes ac senes a juvene profano sacra discere. Interim et ad pietatis studium totum animum appulit, vigiliis, jejunis, precationibus, aliisque consimilibus pro gymnasimatis sacerdotium meditans. Qua quidem in re non paulo plus ille sapiebat, quam plerique isti, qui temere ad tam arduam professionem ingerunt sese, nullo prius sui periculo facto. Neque quicquam obstabat quo minus sese huic vitæ generi addiceret, nisi quod uxoris desiderium non posset excutere. Maluit igitur maritus esse castus, quam sacerdos impurus. Tamen virginem duxit admodum puellam, claro genere natam, rudem adhuc, utpote ruri inter parentes ac sorores semper habitam, quo magis illi liceret illam ad suos mores fingere. Hanc et literis instruendam curavit, et omni musices genere doctam reddidit, planeque talem finxerat, quicum libuisset universam ætatem exigere, ni mors præmatura puellam sustulisset e medio, sed eniam liberos aliquot, quorum adhuc supersunt puellæ tres, Margareta, Aloysia, Cecilia, puer unus Joannes. Neque diu cœlebs vivere sustinuit, licet alio vocantibus amicorum consiliis; paucis mensibus a funere uxoris viduam duxit magis curandæ familiæ quam voluptati, quippe nec bellam admodum nec puellam, ut ipse jocari solet, sed acrem ac vigilantem matrem familias, quicum tamen perinde comiter suaviterque vivit, ac si puella foret forma quantumlibet amabili. Vix ullus maritus a sua tantum obsequii impetrat imperio atque severitudine, quantum hic blanditiis jocisque. Quid enim non impetrat, posteaquam efficit, ut mulier jam ad senium vergens, ad hoc animi minime mollis, postremo ad rem attentissima, citbara, testudine, monochordo, tibiis canere disceret, et in hisce rebus quotidie præscriptum operæ pensum exigenti marito redderet? Consimili comitate totam familiam moderatur, in qua nulla tragœdia, nulla rixa. Si quid exstiterit, protinus aut medetur, aut componit. Neque quenquam unquam dimisit ut inimicum, aut ut inimicus. Quin hujus domus fatalis quædam videtur felicitas, in qua nemo vixit, qui non proiectus sit ad meliorem fortunam, nullus unquam ullam famæ labem contraxit. Quin vix ullos reperias, quibus sic convenerit cum matre, ut huic cum noverca, nam pater jam alteram induxerat; utramque non minus adamavit, ac matrem. Nuper induxit tertiam, hac Morus sancte dejerat se nihil unquam vidisse melius. Porro erga parentes ac liberos, sororesque, sic affectus est, ut nec amet moleste, nec unquam desit officio pietatis. Animus est a sordido lucro alienissimus. Liberis suis semovit e facultatibus, quod illis satis esse pœnat, quod superest largiter effundit. Cum adovationibus adhuc aleretur, nulli non dedit amicum verumque consilium, magis illorum commodis prospiciens quam suis; plerisque solitus persuadere, uti litem componerent, minus enim hic fore dispendi. Id si minus impetrabat, tum rationem indicabat, qua possent quam minimo dispendio litigare, quando quibusdam hic animus est, ut litibus etiam delectentur. In urbe Londiniensi, in qua natus est,

annos aliquot judicem egit in causis civilibus ; id munus, ut minimum habet oneris (nam non sedetur nisi die Jovis usque ad prandium) ita cum primis honorificum habetur. Nemo plures causas absolvit, nemo se gessit integrus, remissa plerisque pecunia, quam ex præscripto debent, qui litigant. Siquidem ante litis contestationem actor deponit tres drachmas, totidem reus, nec amplius quicquam fas est exigere. His moribus efficit, ut civitati suæ longe charissimus esset. Decreverat autem hac fortuna esse contentus, quæ et satis haberet auctoritatis, nec tamen esset gravibus obnoxia periculis. Semel atque iterum extrusus est in legationem, in qua cum se cordatissime gessisset, non conqueievit serenissimus Rex Henricus, ejus nominis octavus, donec hominem in aulam suam pertraheret. Cur enim non dicam pertraheret? Nullus unquam vehementius ambit in aulam admitti, quam hic studuit effugere. Verum cum esset optimo Regi in animo familiam suam eruditis, gravibus, cordatis, et integris viris differtam reddere, cum alios permultos, tum Morum in primis accivit, quem sic in intimis habet, ut a se nunquam patiatur discedere. Sive seriis utendum est, nihil illo consultius ; sive visum est Regi fabulis amœnioribus laxare animum, nullus conies festivior. Sæpe res arduæ judicem gravem et cordatum postulant, has sic Morus discutit, ut utraque pars habeat gratiam. Nec tamen ab eo quisquam impetravit, ut munus a quoquam acciperet. Felices res publicas, si Mori similes magistratus ubique præficeret Princeps. Nec interim ullum accessit supercilium. Inter tantas negotiorum moles, et veterum amiculorum meminit, et ad literas adamat as subinde reddit. Quicquid dignitate valet, quicquid apud amplissimum Regem gratia pollet, id omne juvandæ Reipublicæ, juvandis amicis impendit. Semper quidem adfuit animus de cunctis bene merendi cupidissimus, mireque pronus ad misericordiam : eum nunc magis exserit, quando potest plus prodesse. Alios pecunia sublevat, alios auctoritate tuetur, alios commendatione provehit : quos alioqui juvare non potest, his consilio succurrit, nullum unquam a se tristem dimisit. Diceres Morum esse publicum omnium inopum patronum. Ingens lucrum sibi putat accessisse, si quem oppressum sublevavit, si perplexum et impeditum explicuit, si alienatum redegit in gratiam. Nemo lubentius collocat beneficium, nemo minus exprobrat. Jam cum tot nominibus sit felicissimus, et felicitatis comes fere soleat esse jactantia, nullum adhuc mortalium mihi videre contigit, qui longius abesset ab hoc vitio. Sed ad studiorum commemorationem redeo, quæ me Moro, mihique Morum potissimum conciliarunt. Primam ætatem carmine potissimum exercuit, mox diu luctatus est, ut prosam orationem redderet molliorem, per omne scripti genus stylum exercens, qui cuiusmodi sit, quid attinet commemorare ? tibi præsertim, qui libros ejus semper habeas in manibus. Declarationibus præcipue delectatus est, et in his, materiis adoxis, quod in his acrior sit ingeniorum exercitatio. Unde adolescens etiamnum dialogum moliebatur, in quo Platonis communitatem ad uxores usque defendit. Luciani Tyrannicidæ respondit, quo in argumento me voluit antagonistam habere : quo certius periculum faceret, ecquid profecisset in hoc genere. Utopiam hoc concilio edidit, ut indicaret quibus rebus fiat, ut minus commode habeant Reipublicæ, sed Britannicam potissimum effinxit, quam habet penitus perspectam cognitamque. Secundum librum prius scripserat per otium, mox per occasionem primum adjecti ex tempore. Atque hinc nonnulla dictionis inaequalitas. Vix alium reperiis, qui felicius dicat ex tempore, adeo felici ingenio felix

lingua subseruit. Ingenium præsens et ubique prævolans, memoria parata, quæ cum omnia habeat velut in numerato, promte et incunctanter suggerit quicquid tempus aut res postulat. In disputationibus nihil fingi potest acutius, adeo ut summis etiam Theologis sæpe negotium fasescat, in ipsorum arena versans. Joannes Coletus, vir acris, exactique judicii, in familiaribus colloquiis subinde dicere solet, *Britannæ non nisi unicum esse Ingenium*; cum hæc insula tot egregiis ingeniis floreat. Veræ pietatis non indiligens cultor est, etiam si ab omni superstitione alienisimus. Habet suas horas, quibus Deo litet precibus non ex^m more, sed e pectore deponit. Cum amicis sic fabulatur de vita futuri seculi, ut agnoscas illum ex animo loqui, neque sine optima spe. Ac talis Morus est etiam in aula. Et postea sunt, qui putent Christianos non inveniri nisi in monasteriis. Tales viros cordatissimus Rex in familiam suam atque adeo in cubiculum non solum admittit, verum etiam invitat, nec invitat modo, verum etiam pertrahit. Hos habet arbitros ac testes perpetuos vitæ suæ, hos habet in consiliis, hos habet itinerum comites. Ab his stipari gaudet, potius quam luxu perditis juvenibus, aut mulierculis, aut etiam torquatis Midis, aut insinceris officiis, quorum aliis ad voluptates ineptas avocet, aliis ad tyrannidem inflammet, aliis ad expilandum populum novas technas suggerat. In hac aula si vixisses, Huttene, sat scio rursus aliam aulam describeres, et *misaulos* esse desineres, quanquam tu quoque cum eo Principe vivis, ut integriorem nec optare possis. Neque desunt qui rebus optimis faveant, veluti Stromerus ac Cappus. Sed quid ista paucitas ad tantum examen insignium virorum, Montjöii, Linacri, Pacæi, Coleti, Stoschleii, Latimeri, Mori, Toastalli, Clerici, atque aliorum his adsimilium? quorum quemcumque nominaris, mundum omnium virtutum ac disciplinarum semel dixeris. Mihi vero spes est haudquaquam vulgaris, fore ut Albertus, unicum his temporibus nostræ Germaniæ ornamentum, et plures sui similes in suam allegat familiam, et cæteris Principibus gravisit exemplo, ut idem et ipsi suæ quisque domi facere studeant. Habes imaginem ad optimum exemplar a pessimo artifice non optime delineatam. Ea tibi minus placebit, si continget Morum nosse proprius. Sed illud tamen interim cavi, ne mihi possis impingere, quod tibi minus paruerim, neve semper opprobres nimium breves epistolas. Etiam si hæc nec mihi scribenti visa est longior, nec tibi legenti, sat scio, prolixa videbitur: id faciet Mori nostri snavitas. Verum, ne nihil ad postremam tuam epistolam respondeam, quam prius excusam legi quam scriptam, clarissimi Principis Alberti humanitatem ex ipsius etiam ad me literis intellexi. Sed qui, quæso, factum, ut patera prius ad omnes pervenerit tuis literis quam ad me? Certe per neminem certius mittere poteras, quam per Richardum Pacæum, serenissimi Angliæ Regis Oratorem, sive me haberet Brabantia, sive Britannia. Tu, quantum video, et calamo et ense gnaviter belligeraris, nec minus tamen feliciter quam fortiter. Nam apud Cardinalem Cajetanum audite magnam etiam iniisse gratiam. Capnioni bene esse gaudeo. Francisci Sichnii nomen non sinent emori literæ, nisi velint ingratitudinis postulari. De rebus nostris alias: nunc illud tantum. Res hic sor-

^m Some may conjecture *ex ore*; but it is not necessary to alter the place.

didissimis sycophantiis agitur, quibus artibus ut imparem me fatear, necesse est. Si quis est isthic qui cupiat artem sycophanticam discere, indicabo illi quendam hujus disciplinæ mirum artificem, quem huic rei plane natum dicas. Minus bonus orator Cicero, quam hic sycophanta: et reperit dociles multos apud nos. Nondum tempus est, verum brevi vobis hominem commendabo, ut quo dignus est, quodque misere ambit, omnium eruditorum literis celebretur, portentum verius quam homo. Bene vale. Antuerpia 23 Julii, Anno 1519.

Ep. 447.

Nº XX.

A character of More.

Erasmus Rot. Guil. Budæo, S. D.

—ⁿ EST quod Moro gratuleris: nam Rex hunc, nec ambientem, nec flagitantem, munere magnifico honestavit, addito salario nequaquam pœnitendo: est enim Principi suo a Thesauris. Ea functio apud Britanos, ut est splendida cum primis atque honorifica, ita non admodum est obnoxia nec invidiae, nec molestis negotiis. Erat ^o competitor, homo sat gratiosus, qui sic ambiebat hoc muneris, ut non gravaretur suo victu ciboque gerere. At Rex optimus hic certissimum in Morum favoris argumentum dedit, qui non ambienti salarium etiam addere maluerit, quam gratuitum magistratum admittere. Nec hoc contentus Princeps benignissimus, equitis aurati dignitatem adjecit. Neque dubitandum est, quin illum sit amplioribus ornamentis aliquando cumulaturus, quum sese offeret occasio. Siquidem cœlibes evehere longe proclivius est Principibus. At Morus sic est admixtus ordini conjugum, ut nec uxoris obitu sit emancipandus. Priorem enim, quam virginem duxerat, extulit, et hanc viduus viduam duxit. Sed hunc Principis animum hoc magis gratulor Moro, quod quicquid huic accesserit vel auctoritatis vel gratiæ, id existimem bonis studiis accedere, quibus ille sic favet ut si pares essent animo facultates, non deesset apud Britanos felicibus ingenis candidus ac benignus Mæcenas. Solent aulæ Principum idem facere quod Medici, qui corpus sibi traditum primum inaniunt, mox implet ac vegetant. Nec dubito quin Moro nostro simile quippiam acciderit hactenus. Quid tibi venerit usu, tute melius nosti. Et tamen illius benignitatem senserunt ingenia, quum adeo non abundaret illi quod largiretur, ut æte gravaretur alieno. Nec hac parte solum ornat studia, quod ipse doctissimus candide favet doctis omnibus, verum etiam quod universam familiam honestissiniis literarum studiis excolendam curat, novo quidem hactenus exemplo, sed quod brevi plures, nisi fallor, sint imitaturi: adeo feliciter succedit. Habet filias tres, quarum

ⁿ Life of Erasm. vol. i. p. 260.

^o Who was he?

maxima natu, Margareta, jam nupta est juveni, primum beato, deinde moribus integerrimis ac modestissimis, postremo non alieno a nostris studiis. Omnes a teneris annis curavit imbuendas, primum castis ac sanctis moribus, deinde politioribus literis. Filiabus tribus quartam adjunxit puellani, quam benignitatis gratia alit, ut illis sit sodalis. Habet privignam mira forma raroque ingenio puellam, annos jam aliquot nuptam juveni non indocto, sed cuius moribus nihil sit magis aureum. Habet filium ex uxore priore, natum annos plus minus tredecim, ex liberis natu minimum. Ante annum visum est Moro mihi specimen aliquod exhibere, quantum in literis profecissent. Jussit ut omnes ad me scribebent, et quidem suo quisque Marte: nec argumentum est suppeditatum, nec in scrmone quicquam est correctum; etenim cum illi schedas obtulissent patri castigandas, ille velut offensus incommoda scriptura, jussit ut eadem accuratius ac purius describerent. Id ubi factum est, ne syllaba quidem mutata, literas obsignatas ad me misit. Crede mihi, Budæ, nihil æque sum admiratus. In sensibus nihil erat ineptum aut puellare: sermo talis, ut sentires esse quotidie proficiuntum. Hunc choruni amabilem una cum sponsis duobus domi habet. Nullam illic videbis otiosam, nullam ineptis muliebribus occupatam. Illis T. Livius est in manibus. Nam eo progressæ sunt, ut auctores hujusmodi legant et intelligent citra interpretem, nisi si quod incidat verbum, quod me quoque fortassis aut mei similem fuerat remoraturum. Uxor, ingenio magis ac rerum usu quam eruditione valens, mira dexteritate moderatur omne collegium, ἐφεδιάλεις cuiuspiam vicibus fungens, pensum cuique præscribens atque exigens, neque sinens cessare quemquam, nec frivolis occupari. Soles in literis tuis subinde queri, quod tua causa male audiret philologia, quæ tibi duo mala conciliasset, valetudinis ac rei familiaris dispendium. At Morus hoc agit, ut omnibus nominibus, et apud omnes bene audiat, hoc literis debere se prædicans, quod prospere sit valetudine, quod optimo Principi, quod suis et exteris charus et gratiosus, quod re lautiore, quod sibi, quod amicis jucundior, quod patriæ, quod cognatis et affinibus utilior, quod ad aulæ commercium, quod ad procerum convictum, quod ad omnem vitæ consuetudinem accommodatior, denique quod Superis gratior. Primum male audiebant studia, quod sensum communem adimerent addicto cultori. Nulla est profectio, nulla negotia tam multa, tam ardua, quæ libellos Moro de manibus excutiant, et tamen vix alium repieres, qui magis sit omnibus omnium horarum homo, qui ad obsequium facilior, ad congressus magis obvius, in colloquio magis alacer, quique tantum veræ prudentiæ cum tanta morum suavitate conjunxerit. Quibus rebus factum est, ut quum ante paucos dies literarum amor ad omne vitæ vel præsidium, vel ornamentum haberetur inutilis, nunc nemo pene sit magnatum, qui liberos ut majorum imaginibus dignos agnoscat, nisi bonis literis eruditos. Quin et Monarchis ipsis bona regalium decorum pars abesse videtur, in quibus literarum peritia desideretur. Jam neminem fere mortalium non habebat hæc persuasio, sexui faemino literas et ad castitatem et ad famam esse inutiles. Nec ipse quoniam prorsus ab hac abhorri sententia; verum hanc mihi Morus penitus excussit animo. Etenim quum duabus rebus potissimum periclitetur puellarum castitas, otio ac lascivis lusibus, ab horum utroque literarum arcet amor. Nec alia res melius tuetur famam integrum, quam mores incontaminati. Nec ullæ firmius castæ sunt, quam quæ judicio

castæ sunt. Neque vero improbo consilium eorum, qui manuariis operis prospiciunt pudicitiae filiarum. Verum nulla res sic totum puellæ pectus occupat, ut studium. Atque hinc præter hoc fructus, quod animus ab otio perniciose prohibetur, hauriuntur optima præcepta, quæ mentem ad virtutem et instituant et inflamment. Multis simplicitas et rerum inscitia pudicitie jacturam attulit, priusquam scirent quibus rebus tantus thesaurus periclitaretur. Neque video cur maritis sit metuendum, ne minus habeant morigeras, si doctas habeant, nisi si qui tales sint, ut ea velint exigere ab uxoribus, quæ non sunt exigenda a probis matronis. Imo mea sententia nihil est intractabilius inscitia. Certe hoc præstat animus cultura studiorum exercitatus, ut intelligat æquas probasque rationes, videatque quid deceat, quid expediatur. Atqui proprium persuasit, qui rem docuit. Ad hæc quum jucunditas firmitasque conjugii magis ab animorum benevolentia, quam corporum amore profiscatur, multo tenacioribus vinculis junguntur, quos ingeniorum quoque charitas copulat: magisque veretur maritum uxori, quem agnoscit et præceptorem. Nec ideo minus habebit pietatis, quia minus habebit superstitionis. Equidem malo talentum auri puri, quam tria talenta multo plumbo scoriaque vitiata. Audimus passim alias mulierculas sic a concione redeuntes, ut prædident mirifice fuisse concionatum qui dixit, ac vultum hominis graphicè depingunt. Cæterum neque quid dixerit, neque quale sit quod dixit, recensere possunt. Hæc tibi totam pene concionem ordine referunt non sine defectu; si quid stulte, si quid impie, si quid extra rem efficiunt Ecclesiastes, quemadmodum hodie non raro fieri videmus, id norunt vel ridere, vel negligere, vel detestari. Atque hoc demum est audire sacras conciones. Cum hujusmodi demum vere jucundum est convivere. Plurimum enim ab istis dissentio, qui conjuges non in alium usum habent, quam ad obsequium voluptatis, quam ad rem magis appositæ sunt semifatuæ. Pectus habeat oportet, quæ familiam contineat in officio, quæ liberorum mores fingat ac formet, quæ marito per omnia satisfaciat. Cæterum cum proximo colloquio illud objecisset Moro, quod si quid humanitus accideret, fore ut gravius discruciatetur earum desiderio, in quibus instituendis tantum insumisset operæ, respondit incunctanter, si quid acciderit, quod vitari non potest, malim eas mori doctas quam indoctas. Moxque mihi venit in mentem Phocionis, ni fallor, apophthegma, cui bibituro cicutam cum uxori acclamaret, Mi vir, innocens morieris: Quid, inquit, ais, uxori, an nie malles nocentem mori? Interim illa cogitatio subiit animum meum, ut vos duos ceu duces quosdam eximios in hoc laudis genere componam, veluti si quis Camillum committat cum Scipione Africano. Tu et pluribus amis et iniquiore seculo cum literarum hostibus es conflictatus, hoc certe calculo Moro superior. Cæterum quod tu in filiis tantum ac fratribus ausus es moliri, hoc ille non dubitat et in uxoribus et in filiabus facere, fortiter contenta novi exempli invidia. Quo nomine vicissim ille te præcellit. Tu rursum libris editis utriusque literaturæ proventum magis auxisti quam ille, copiosius etiam, uti nobis pollicemur, in posterum aucturus, si modo cœperis opes tuas e scriniis deponuntas in populum elargiri. Quanquam et a Moro magnum aliquid exspectat juventus, quod ille multum adhuc absit a senectute, et patrem habet non minorem annis octoginta, mire virenti senectute, ut vix alium reperias, qui bellus gestet ætatem. Unde licet et Moro longævitatem ominari. Video qua in re plurimum adju-

menti possis adferre Græcanicis studiis, nimirum si copiosissimo Lexico nobis non tantum recenseas vocabula, verum etiam idiomata, et Græci sermonis tropos non quibuslibet notos et obvios explices. Est quidem, fateor, hoc argumentum humilius et infra tuam dignitatem, sed arbitror esse boni viri, publicæ utilitatis gratia semet aliquo usque demittere, quod a sapienti suo exigit Plato. Aleander jam diu apud nos est, sed hujus hactenus nobis maligna fuit copia, quod sategerit in hoc Lutherano negotio, in quo sane fortem ac strenuum virum se præbuit. Hoc ubi defunctus erit, imo quia jam prope defunctus est, licebit aliquoties hominis consuetudine frui, non minus amœna quam erudita. Vives in stadio literario non minus feliciter quam gnaviter decertat; at si satis ingenium hominis novi, non conquiescat, donec omnes a tergo reliquerit. Amo vos omnes, quod Brixium vestro consilio viceritis, et illum amo, quod se amicorum judiciis permiserit. Morus adeo nihil molietur hostile, ut ne meminerit quidem superiori; conflictatiunculæ. Valde mihi placuit, quod ad exemplum tuum, sese bilingibus epistolis exercet: nec dubito quin illi sit successum quod tu sane juveniliter, sed felicissime primus es ausus, et apud Gallos, et hoc seculo. Ejus literis non minus humanis quam eruditis respondebo, si quid dabitur otii. Hæc scripsimus ex rure Anderlacensi, quando tuo exemplo provocati, cœpimus et ipsi rusticari; sed utinam liceat et tuo exemplo aedificare. Utcumque habet, sic mihi successit hæc rusticatio, ut posthac singulis annis eam sim repetiturus. Bene valc. Anderlaco, Anno 1521.

Ep. 605.

N° XXI.

P A letter of Hutten to Erasmus.

HUTTENUS Erasmo suo S. Tuas infinitas ad me epistolas non vidi: nam unam accepi in exercitu cum Tubingam obsideremus, eamque perbrevem: quod videre te oportet, cui infinitas illas committas. Verum de eo, quem hoc cum libro ¹ Principi offerendo misisti, nihil est quod sollicitus sis: omnia pertulit. Neque ego segnius rem curavi tuam; et Principem habui ad id negotium alacrem. Non egebat præconio meo tuum munus; ornabat ipsum semet abunde. Ut legendo percurrerat: En dignam, inquit, Erasmo rem! sic ille ut diu faciat, diu nobis supersit! precatusque est felicitatem tibi omnem, plenus optimæ de te spei. Quippe intelligit quam tu lucem studiis, quod studiosis commodum invehas. Venit post Stromer; nam in Saxonia uxorem duxerat, neque statim secutus erat aulam, qui quum tua alioquin omnia,

^P This letter was printed in some editions of Erasmus *De ratione veræ Theologie*. I have taken it from Burckhard's Life of Hutten. T. iii. p. 167. It was written A. 1519.

⁹ Life of Erasm. vol. i. p.188. ¹ Alberto Archiep. Moguntinensi, &c.

magis quam ⁸ credas aliquis, admiretur, tum vel in primis hoc opus adorat. Gregorium Coppum, alterum Principis medicum, fecisti totum Erasmicum. Habet tuos labores in manibus semper, legitque, ut vix alias, avide. Hoc nomine irascuntur tibi multi, quod ex Medicis aiunt Theologos facere te. Jam et Jureconsultis molestus es, quosdam a Bartolo transversos agens, qui in tuis nunc otiantur, relicto penitus foro. Eandem cladem Theologistarum studio quam intuleris, adhuc miraris quod te oderint? faciunt ipsum hoc suo quodam jure: nam bene raro faciunt aliquid. Fuit totum hic mensem rumor, et credo ad vos usque pervenit, in bello occubuisse me. Hoc illi exsultabant, hoc triumphabant. Quod si mihi accidisset, certum habeo, a Christo hoc impetrasse se, dicturos fuisse. Jam scio enim, male precari nobis. Legi Dialogum Latomi, et risi. Tu vero non debes putare te hoc perdidisse tempus, quod scribendæ Apologiae dedisti; nam id nobis magni lucri vice fuit. Quod scribis de Ferdinandi, mire placet, studia nostra amare adolescentem. Erexi animum mihi speranti fore ut orbis capita adversus barbariem nobiscum conspirent. Albertus Cardinalis strenue nos tuetur, meque adhuc habet liberaliter; et tui desiderio tenetur maximo. Inique facis, qui te non offers illi; non credens mihi toties clamitanti propensam illius erga te benignitatem. Mihi commisit munus, quo te vicissim honorat. Patera est ex argento deaurato, præter id quod pondere permagna est, arte adhuc commendabilis. Non judicabis indignum Principe munus: quamquam ipse dicat, hoc se dare fugienti tibi, daturum, si quando accedas, ampliora multa; vocatque *Amoris* hoc *Poculum*. Ipse quo tibi mittam dubius sum. Nam in Angliam aiunt abire te. Scribe quid fieri velis de patera primum, deinde quid tibi proponas. Belli prospere omnia evene-runt. Magno Germaniam periculo, publico metu liberavimus. Quid magnopere curemus enim, quod vivat ^t ille, cui, quia ademimus omnia, vivendum misere est? totam aliquando rem leges. Studgardiæ Capnionem conveni, positum magno in timore. Militares furores metuebat bonus pater. Sed ego, ⁹ Francisco ductore apud duces intercedente, caveram, si vi capienda Stutgardia esset, in exercitu ut proclamaretur, Capnionis penatibus ne quis noceret. Hoc nescis quantum ille et quale beneficium interpretetur: quum ego conscius mihi sim, officii mei fuisse ut viderem ne quid pateretur se indignum vir doctissimus atque optimus. Præcipue eo in negotio magnitudinem suam ostendit Franciscus, vir, qualem diu non habuit Germania; et qui meretur ut eum tuis quoque literis posteritati commendes. Mihi quidem spes est, magnam hoc ex viro laudem accessuram huic nationi. Nihil in antiquis admiramus, quod non studiose imitetur ille. Viget in homine consilium, viget eloquentia: alacriter omnia adgreditur: industria est, qualem in summo Duce quæras: nihil humiliter dicit; nihil facit. Et jam forte rem molitur longe pulcherrimam. Deus opt. max. fortissimi viri conatus adjuvet. Mecum ipse Capnionem adfatus est perquam familiariter, qui nos salutando *Flagellum Dei* appellabat. Promisitque Franciscus opem nobis omnem suam. Quid multa? Intelligis quale nobis ex illo præsidium esse possit: in primis Capnionem non patietur opprimi. Hæc magna nobis fiducia esto. Vale, mihique ocyssine scribe de rebus communibus copiose. Quid enim breves tuas epistolas mihi objicis? Iterum vale. Moguntiæ.

⁸ Perhaps *credat*.

^t Ulrichus Wirtenberg. Dux.

⁹ Sickingio.

Nº XXII.

Letters against Lee.

IN a collection of Tracts in Quarto, which was put into my hands by a Friend, there is, besides some pieces of Erasmus, and a Dialogue of Jacobus Latomus, a Book called:

* *Epistolæ aliquot eruditorum virorum, ex quibus perspicuum quanta sit Eduardi Lei virulentia. Basileæ, ex Aedibus Joannis Frobenii, A. 1520.*

It contains:

1. A letter of Hermannus Nuenarius to Erasmus.
2. Of Erasmus to Lupset: which is in the Edition of Leyden, Ep. 481. c. 523.
- * 3. Of Lupset to Nesenus.
- * 4. Of Nesenus to Lupset: with two epigrams of Conr. Goclenius against Lee.
- * 5. Of More to Lee.
- * 6. Of Lupset to Lee.
- * 7. Of Lupset to Paynell.
8. Of More to Lee.
9. Of More to Lee.
10. Of Pace to Lee.
- * 11. Of Bonif. Amorbaclius to Erasmus.
- * 12. Of More to an anonymous Monk. In this long and elegant letter, there is nothing against Lee.
13. Of Marquard de Hastein to Colet.
- * 14. Of Capito to Erasmus.
15. Of Listrius to Rhenanus.
16. Of Hutten to Lee.
17. Of Buschius to Erasmus; which in the Ed. of Leyden is Ep. 513. c. 559.
18. Of Pirckheimer to Erasmus; which in the Ed. of Leyden is Ep. 504. c. 549.
19. Of Pace to Erasmus.
20. Of Engentinus to Erasmus.
21. Of Zasius to Rhenanus.
22. Of Volzius to Dorpius.
23. Of Beatus Rhenanus to Spiegellius.
24. Of Sapidus to Lee.
25. Of Henner to Herm. Buschius.
26. Of Buschius to Henner: with a poem against Lee.

Then follows another book, without the name of the place or printer.

The title is :

Epistolæ aliquot Eruditorum, nunquam antehac excusæ, multis nomini-

---

* Life of Erasm. vol. i. p. 90.

bus dignæ quæ legantur a bonis omnibus, quo magis liqueat quanta sit insignis cujusdam Sycophantæ virulentia.

This is a smaller collection, containing only those eight letters above mentioned, which are marked thus, *.

The same Friend lent me a collection of poems against Lee. It is a very thin book in quarto.

In Edvardum Leum quorundam e sodalitate literaria Erphurdiensi Erasmici nominis studiosorum Epigrammata. Moguntiæ M. D. XX.

These books are very scarce. I imagine that Lee and his friends destroyed as many copies as fell into their hands. From this collection of letters I have here given five, addressed to Erasmus.

I.

Doctissimo Erasco Roterodamo Theologo Hermannus y Nuenarius Comes, S. D.

PRODIIT tandem larvatus iste Leus, non Leo, sed Asinus ille Cummanus, cuius rugitus toto biennio studiosis hominibus magnum minabatur periculum. Sed nunc demum minus nobis incussit terroris illius ferox conspectus, quam qui de illo sonitus ferebatur. ὁ γάρ Λειος ἄτος, ὃν ἡμεῖς ὡς ἄγροντε καὶ μάλα θυμολέον* ἐφοβήσαμεν, εἰδὲ ὄνυχας εἰδὲ κράτος ἔχει, μόνον δὲ καὶ τῷ σώματι ἀμέτριος ἡν, ἀναθλος καὶ πάνω γελεῖος, πρὸς τὴν μάχην εἰσεπήδησεν. * Hæc sunt illæ adnotationes cœlum atque terram (si Diis placet) obturbaturæ? Hic ille triumphus de quo tantam tragœdiam præluserunt apud nos atrati quidam? Quod si sic triumphant, Leo ac suis plausoribus, nihil aliud his optamus, quam perpetuo ut agant triumphos. Cum primum hoc perlata sunt exemplaria Leicarum adnotationum, cœpimus conferre loca Gerardus noster et ego, anxi interim, ne id esset Leus quod dicebatur. Sed vidi mus statim rem in tuto esse. Nihil enim nisi meram invidiam, et odii fraterni seminaria continet hæc seditiosa charta. Cæcus ira odioque non intelligit quid loquatur, sed fundit sine mente sonum. Apologiam illius ideo nolui perlegere, quod videbatur mihi Christianas aures ferre vix posse tam contentiousam objurgationem, quæ parum contineret eruditiois, multo minus utilitatis, prorsus vero nihil charitatis. Nunquam mihi sic displicerunt sophistica hæc ingenia, etsi displicerint semper illa, quod ad excitandas in religione Christiana turbas seditioseque, et ad publicam pacem pervertendam nata. Si hoc est sacras profiteri literas, quem nou pudeat Christianum dici? Si his artibus ornatur Theologiae studium, quid non esse malum quam Theologus? Est enim temperantiae quædam ratio, quam ne vulgus quidem mortalium facile transgreditur; sed hæc adeo nihil obtinet loci apud quosdam qui se Theologiae ornant ἐπιθέτω, ut incidere in latrones, quam in horum manus præstare videatur. Expertus hæc Capnion noster vix etiamnum respirat. Hoc ego malum sensi: eadem te sors manet, o Erasme. Me nihil æque pudet quam non tacuisse; re-

* Life of Erasm. vol. i. p. 121. should have said, θυμολέοντα.

* Nuenarius would have said, or * Read γελοῖος. * Read Hæc.

quiro nunc meam modestiam : sed quis non aliquando limitem **excedat** temperantiae, nimirum tantopere provocatus ? Tu vero germanum veri Theologi animum geres, nec acceptam dissimulabis, nec agnitarum atrocios ulceris injuriam, ut salva tibi maneat Theologicæ et gravitatis et modestiae palma; neque quid egerit ille curandum tibi est, sed quod te deceat, quod bona studia promoveat, quod nos ornet. Hæc cum mihi monitor esses nuper tu ipse sentiebas, et erat sane digna te sententia, qua meæ modestiæ consultum cupiebas ; nunc invicem moneri a me, et quidem tuis verbis, non feres gravate, καίτοι πρεσβύτερος ὑπὸ νέος. Augebit fiduciam atque spem X. Leonis Pont. patrocinium, sub quo quantum incrementi bona studia ceperint, nemio tam stupidus est, qui non intelligat. Porro pro Cæsare Maximiliano ortum est nobis Sidus Carolinum, in quo paternus et avitus adhuc splendor reluet, imo, si dicere licet, in quo parentum radii velut in sole quodam luculentissimo deficiunt. De Germanis nostris polliceor tibi faustissima, tot habet hæc natio principes, satrapas, cives plebeios in bonis artibus versatos et candidos ut alia nulla. Pauci adhuc restant ^b ἀλιγάτοι κολοσοί καὶ μέλαγες ἄνδρες, illa filix nullo mansuescit aratro. Sunt qui putent ab iis subornatum esse Leum, quo ad hoc negotium perficiendum velut emissario abuterentur, interim ipsi in suis culinis satis tuti. Quod hominum genus quo pacto nobis exemplum patientiae exhibeat Christi, fatis exploratum tibi credo, nam et ipsos suis coloribus depinxisti. Leus vero hoc nunc agit, quod in apolo^c γή μὲν ὄνος ἐν τοῖς πιθήκοις. Sed caveat sibi ne reliquum fabellæ absolvat, priorem enim partem satis infeliciter lusit. Apologiam tuam avide exspectamus, fac ut exeat brevi, et clamoras istas obtere ranas. Qua in re si quid est quod ipse tibi præstare queam, non deero; me semper fidum experieris Achatem. Satis felicem me puto si ab hoc hominum genere persecutiones sustineam, εἰναι γὰρ τῆς ἀνακτιας ἀκόλθος ποθῶ. Adventum tuum ad proximum ver exspectamus. Nulla hic pestilens grassatur, qua absterrei debeas; tantum huc advola, et inter nemora Bedburtina miscebimus prolixiorum de nostris rebus sermonem. Nam multa adhuc dicenda restant. Vel si libebit invisere nostrum Principem, accedes mecum, facturus illi proculdubio rem gratissimam. Favent tibi in illius aula primarii, ipse quoque Princeps de te honorificentissime sentit, ac itidem factitiant illius germani fratres. Breviter nobilitas Germaniæ ad mentem reddit, incipit nunc odisse barbariem, amplecti candorem. Meus frater cum tota familia et cognatione te obseruant. Vale feliciter. Coloniæ **1520** Martii, Anno 1520.

^b Read *ἀλιγάτοι κολοσοί*.

^c Read *οὐ μὲν*. Concerning this proverb see Erasmus *Adag.* c. 198.

II.

Magno Erasmo Roterodamo Bonifacius Amorbachius S. D.

VIDE nunquid verum sit, quod Graeci dicere solent, unicum seculi deus Erasme, ὁ τῇ ἀμαθεῖᾳ θρασεῖς, ὀνυηρὸς δὲ τὸ λελογισμένον ἀπεργάζεται. Quousque tua humanitate abutor? Scio quantæ in maximis veræ Theologiæ studiis sint occupationes tuæ. Scio quam hæc te velut ἀλεξικακον Herculem continuo implorare soleant, quamque pro illis indefatigabili excubes animo, nec tamen interim meis nugis te molestare cesso. Verum si quid temeritatis ea in re incurro, nemini acceptum referas velim, nisi summo meo in te amori, qui cum semper solliciti timoris plenus sit, quo plus scribo, hoc minus mihi ipsi satisfacio. Quippe vel nolentem trahit, vel invitum cogit, ut animi studium in te meum novis subinde, velim nolim, literis declarem. Qua de causa si forsitan tibi molestior sum quam me deceat, et magna tua patientur studia, non gravaberis quicquid id erit in meliorem interpretari partem. Esto, tuo favore sim indigens, habeasque alios amicos eruditionis nomine insignes, quæ tamen tua est humanitas, non aversaberis hominem tibi toto pectore addictissimum. Certe ut omnibus eruditione sum inferior, ita studio et amore in te meo nulli, quisquis ille fuerit, cessurus sum unquam. Quare ne semper longo verborum paratu tibi aequo molestior sim, breviculo hoc rursus animum meum tibi testatum volo eum fore, quem a tuorum deditissimo exspectare et conveniet et par est. Quod felix faustumque sit, audio Martinum Dorpium resipuisse, nuncque a tuis doctrinis, imo a veræ Theologiæ stare præscriptis. Id tum omnibus apud nos, tum maxime D. Ulrico Zazio maximo Jureconsulto summæ voluptati fuit. Gratulatus sum homini per literas, licet invitus, nempe alieno stomacho, compellente huc me Zazio, et sacramento suo adidente. Cui cum nihil denegare debeam, certe hac in parte mrigerari volui, præsertim cum Dorpius tuus factus sit, quo quid poterat nobis evenisse optatius? Felicem te et vere magnum, qui non solum optima studia in integrum restituis, sed in debellandis etiam barbarorum copiis, ex sophistis homines, ex matæologis Theologos facis! De rebus nostris quid attinet dicere? Ni fallar, quam misere præteritus annus nos acceperit, tenes. Brunonem fratrem peste jugulatum non sine spirantibus lacrymis amisisimus. Cujus obitus quin tibi vulnus inflixerit haud dubito; non enim nobis tam sanguine, quam tibi summa devotione erat conjunctissimus, qui tua adorare, te complecti solebat religiosissime. Sed mortuus est, quem vivum cupieramus; decessit, qui nunc primum literas adjuvare poterat; obiit non sine summa nostra jactura. Ego Basileæ hucusque ob traxis mortem me continui. Vere tamen ineunte ad Avenionam proficiscor, cœpta studia prosecuturus, et ordini juridico si e re mea videbitur, nomen datus: tametsi nesciam si quid minus possim quam lingam habere venalem; verum aliud vitæ institutum erit. Domino Ulrico Zazio Principum quorundam negotiis involuto nunc scribere non fuit integrum. Proximo tamen nuncio ad te et ad Dorpium literas dabit, interim omnia fausta tibi adscribi jussit. Sed hens tu, quisnam iste et re et nomine λαζ, qui in tuas in Novum Testamentum annotationes non

tam sinistre quam sophistice cavillare pergit? o deploratum ingenium, quam eximum insignis suæ stoliditatis specimen præbuit? Cave quicquam me tuis auribus dare putas: ex animo loquor. Quæ, malum, impudentia est frivolis nugis vera et inexpugnabilia oppugnare? Unde homini tantum licentiae, ne dicam amentiae? Quam valide pugnat conciis, quam pueriliter, imo stulte, rationibus? Siene a Sycophantæ morsu nihil uspiam tutum est? Bene ab Apollonio dictum est, sapienti magis periculum imminere ab invidia, quam vel naviganti a tempestate, vel prælanti ab hostibus. Quamquam quid culex contra elephatum? sed quid ego te hæc majoribus occupatissimum? Deus opt. max. te omnibus nobis et bonis studiis longævum foveat atque conservet. Salve et vale feliciter, orbis literati lumen Erasme, Bonifaciumque te quam maxime amantem, colentem et observantein tuo favore prosequi, quin et redamare non cessa. Basileæ Rauracorum xiii Cal. April. Anno 1520.

Paucis abhinc diebus, cum quædam mihi Zazio scribenda fuerant, inter cætera etiam de novis Lei annotationibus facta est mentio. Dum hæc scribo, is mihi ad omnia respondit, nescio tamen si ad quæ vel verius vel elegantius, quam ad istud Lei attentatum facinus. Hæc, quoniam ad te pertinere videbatur, nolui committere quin his meis subjungerem literis, quo doctissimi illius viri de te judicium vel eo certius deprehenderes, quod ad alium hæc, non ad te scripsisset. Sed audi.

“ De sophista Edvardo quid scribis? Quam bene majores nostri dicere solebant in fatis aliquando esse, ut ad perniciem adcurratur velut ad brabium? Quod nisi esset, non tentassent Gigantes oppugnare cœlum. Quid enim aliud sophista ille, quam cœlum, quam omnium divinarum humanarumque literarum præsidium oppugnare aggreditur? Tantum laborum heros ille incomparabilis exantlat, semper ad novos labores integer, ut nobis post Hieronymos, post Cyprianos Theologiæ majestatem nobis adferat, applaudentibus Diis atque hominibus quotquot aut adest eruditio, aut mentis sanitas; et exoritur e suis tenebris iste gurgulio, qui tam exiam segetem nobis arrodat, ipse nullo literarum genere conspicuus. Si grammaticam requiras, solœcissat subinde; si rhetoricam, balbutit et Battalum agit; si dialecticam, pistillum esse jures, aut si quid magis etiam abest ab acumine. Philosophiæ nusquam ullum sese exserit specimen. Theologicam supellectilem his modis tractat, ut ipsa res clamitet ei quod adfert ab aliis suggestum esse. Et hujusmodi nugones audent libros scribere hoc seculo tam eruditio: et audent scribere in Erasmus. Quis enim non ausit posthac, postquam ausus est Leus? Væ tibi, sophista infelix, væ matri-quæ te peperit, væ utero, væ sideri quod tibi præsidet. Ineptias tuas cum viderint Gerinani, viri doctissimi, quid credis futurum esse? Quam tu misere tractaberis? Quam tu infame traduceris? Mille modis et te et tua ^d laceras, non erit satis nisi usque ad exitiosum interitum concerparis.”

Hactenus Zarius noster. Denuo vale, bonis avibus, omnis eruditionis princeps et monarcha.

^d This is not sense. Perhaps: *lacerabunt.* *Non,* &c.

III.

Guolphangus Capito Erasmo Roterodamo, S. D.

SCRIPSI proximis literis, opinor nudius quartus, de libro Eduardi Lei, quem Conradus bibliopola Parisiensis Frobenio affinis, suo illic sumtu excusum huc attulit. Si pateris ut Capito consilium det Erasmo, hoc est, sus Minervæ, præstiterit rem totam, et inane fulgor ex vitro quod aiunt, negligere ridereque secure. Non est enim quod metuas, ne liber tam insulsus, ne dicam rabiosus, apud graves et eruditos viros noceat existimationi tuæ. Verum hoc ambit gloriosulus, ut tecum videatur fuisse congressus. Si te ipsum satis nosti, non dignaberis illum hoc honore. Nemo non perspicit Leum ad tantam impudentiam ex stimulatum nominis et famæ desiderio. Postquam extorquere non potuit ut et sui memoria exstaret in annotationibus tuis, tentavit vel suo periculo noscitari. Dolet ingenio gloriosulo, quod quicquid habes eruditio nis, ipsi non tuleris acceptum. Famam sitit misellus, et habebit quod sitit, usque ad satietatem. Nam reddemus illum et Erostrato nobiliorem, si quid poterunt styli Germaniæ. Mihi blanditur etiam laudatiuncula fucata. Adeo nos judicat hebetes, ut non odoremur tales technas. Habeat sibi suas laudes: nemo Germanus feret tales præconem, a quo laudari turpius sit quam vituperari. Blanditur etiam Huttenu et Capnioni stultulus iste. Nos credo, pro stipitibus habet, non pro hominibus. At sentiet homines, non fungos. Tractabitur cornicula ut meretur, nec hac pœna erimus contenti, ut illi plumas non suas detrahamus. Audio Huttensi stylum jam esse in opere. Oecolampadius tanetsi mitissimus est ingenio, tamen ac tam insignes sycophantias mirum quam excanduerit homo vere Christiani pectoris. Eximus Cæsarei juris professor Zasius, non potest satis admirari in homine tam indocto tantum arrogantiae; in sacerdote tantum Diabolici veneni. De eo quod bis jam admones, faciam quantum potero. Nam quod suades ut nihil omnino respondeam, non possum imperare animo meo. Porro quod proximum concedis, ut si quid respondeam, inodeste respondeam, facturus sum, quatenus illius patitur modestia. Quanquam ille magis eget medico quam redargutore, si satis ex illius scriptis ingenium colligo. Certe genti parcerut, ut jubes, et æquum jubes. Nihil enim illa commeruit: non magis quam hortulus in quo subriatur aconitum, alias optimorum olerum ferax. Jam nunc ad te missem operis mei gustum, si certus aliquis obtigisset. Non edam tamen nisi recognitum aut approbatum a Rhenano, ne mihi novitas inventionis imponat. Lei libellum nondum perlegi totum. Illud video, si ademeris calida convicia, et mendaces indices, reliqua esse frigidissima. Plura scripturus eram, sed ultima navis jam hinc abit Frankfordiam: properandum erat. Agam amici partes fidelissimi. Res ipsa declarabit brevi. Vale. Basileæ xvi Cal. April. A. 1530.

IV.

Pacæus Erasmo suo.

EPISTOLIO mihi significasti te Lei respondisse apoloji. Legi ipse versum, imo perlegi $\alpha\mu\psi\iota$ a capite ad calcem, pellectus admiratione illius qua uteoris ubique modestiæ: quod nunquam in tali re credidissem te præstare potuisse, nisi vidissem. Res mirifice arridet eruditis auribus. Cavebunt, opinor, in posterum alii, ne te impetant conviciis, qui tam modeste et sancte mordere nosti. Quod Germani frendent in Leum, sicut non miror, ita vehementer doleo. Non miror idcirco, quod conetur Leus coronæ Germanorum pretiosissimam conspurcare gemmam: doleo, quod frendendi ansam in conterraneum meum et amicum nacti sint. Vale. Ex Grenvico, ii. April.

V.

Erasmo Roterodamo Theologo Philippus Engentinus, S. D.

NON possum non scribere ad te, Erasme candidissime, præsertim cum ad manus nunc sit qui meas tibi commodissime reddere potest. Intellexi autem Zasium nostrum et Bonifacium Amorbachium idem facturos, unde piaculum arbitrarer, si literariæ militiæ, quamquam forte satis infeliciter, eodem sacramento adstrictus, ex hoc munere me subtraherem, quamquam non sim nescius te esse in bonis literis amplificandis longe occupatissimum, ut ad te sribentium quantumvis breves epistolas vix legere queas. Tamen ut tibi veteris convictus memoriam refricem, simulque admoneam me esse tui nominis studiosissimum, nolui committere ut absque meis literis tam opportune oblatus nuncius ad te proficeretur. Atque eo nomine minime gravari debes, poteris enim tantillum temporis suffurari tuis negotiis ut citra nauseam, quasi ludendo mihi nonnihil impertias. Neque a tua humanitate alienum fuerit, si candidum meum in te animum meliori calculo comprobaveris: quod si feceris, exsiliï mei perpetuam meam molestiam sublevare videbere, quod usque adeo me fregit pene, ut etiam post redditum ad nostra studia vix mihi ipsi constem. Exsulavimus autem mensibus decem ob inclemrem aëris intemperiem, quæ multas centurias hominum, imo chiliadas absorpsit. Eo tamen gratior fuit mihi isthæc absentia, quod publico Senatus nostri literarii decreto decenter abesse licuit. Interim a quibusdam accepi esse quendam, qui, egregie cordatus homo (si Diis placet) contra tuas in Novum Testamentum annotationes ingentem pararit Iliada. Erant qui summo desiderio talem censuram expectare videbantur, ut vel ea nomenclatura elevaretur in Erasmo summæ eruditionis auctoritas. At rursum qui te extra omnem ingeniorum aleam positum venerabantur, in hoc tantummodo efflagitare

ead se nugas dicebant, ut viderent quam novitatis speciem camelus Bactriana esset allatura. Hic vero eandem audivimus cantilenam, accessione tamen facta auctoris, qui in te superciliosae talia meditatur, quem in postrema tuae farraginis epistola satis luculententer expressisti, * amicus admonuisti, ne in eam arenam descendat. Statim partum istum addivinabam, non qui alicubi a te dissentiret, quando hoc semper inter eruditos licuit, ut interim homini ignoto eam doctrinæ gloriam condonemus, sed conjecturam faciebat felix illa tardidiscentia, qua tantum intra paucos menses Græcitatis et Hebraismi devoravit, ut tanquam ad Lesbiam regulam omnis earum literarum usus ad hunc unum devolvi debeat, qua potissimum ratione eam foeturam anxie exspectamus, ut ea novitas mirifice suis gratiis nos oblectet, et fortassis pariet, quod nunc ad biennium non sine laboribus parturiit, nisi Elephantum conceperit. Apologiam autem contra istum tuam nunc animo fingimus; neque enim tibi deesse poteris, qua ita adversarium conficies, ut eo nihil unquam miserius futurum ducam, habebit enim Marsyas suum Apollinem. Quanquam ex mediocriter illis eruditis nullus unquam sit dignus cui tu respondeas, merebitur tamen hoc quorundam colluvies, qui ex tua taciturnitate amplissimum sibi triumphum sperarent: scis enim quale sit hoc hominum genus, quod sub eximia religionis specie tyrannidem exercet impudentissimam; utcumque ferendam, nisi in bonas quoque literas debaccharetur. Tale quoddam portentum nuper ad plebem ruderem audivimus, non sine risu, nam plerumque excogitat *Grande aliquid*, quod pulmo animæ *prælargus anhelet*; quod ubi introspexeris, cum Evangelicis doctrinis nihil habet commune. Tu macte ingenio, Erasme, Theologiæ maxime antistes, tuorum laborum pensum (ut facere soles) nunquam intermitte; plane enim persuasum est omnibus eruditis ad infelicia monstra confienda te natum esse Herculem. Nemo ex hoc fastigio te dejiciet, quando tua omnia Christum Deum opt. max. feliciter spirant. Salutat te frater meus Antonius tibi addictissimus, qui nunc Spirensis ecclesiæ suffraganeum agit Episcopum. Vale, optime Erasme. Ex Friburgo Brisgoico, Nono Calend. Junias, Anno MDXX.

Nº XXIII.

• *Erasmus Rot. Thomæ Moro S. D.*

QUE tibi narrata sunt de concertatiuncula, quæ mihi fuit apud hujus Academiæ Rectorem, cum Nicolao Egmondano, nec omnino vera sunt, neque tamen nihil habent veri: sic enim solet rumor, et augere quod gestum est, et variare fabulas: neque vero mihi tam inimicus est, ut patiar illum mendaciis traduci. Rem igitur ut habet accipe; quandoquidem video vobis isthic tantum esse otii, ut quid hic ineptiamus vacet cognoscere. Ubi literis expostulassem apud hujus Academiæ Rectorem,

* Perhaps *amicusque*.

• *Life of Erasm. vol. i. p. 217.*

quod Egmondanus in concione nos perstrinxisset, rescripsit ille: Si placeret ipsum audire coram sua verba sonantem, fortasse rem posse componi. Respondi, me nihil detrectare, tametsi non essem nescius, ab illo *μηδὲν ὑγίεις* proditurum. Convenimus, consedit rector; huic ego dexter assedi, sinister ille. Nec erat inanis ordo; noverat Egmondani mores, ac de me sibi falso persuaserat eum esse, qui possem irritari: proinde medius consedit, quo pugnam dirimeret, si forte *λογογυαχία* ad ungues ac pugnos effervesceret. Rem igitur paucis exponit Rector. Ibi composito ad miram, sed ridiculam gravitatem vultu, infit Egmondanus: Ego nulli feci injuriam in sacris concionibus; si Erasmus se putat læsum, proferat, sum illi responsurus. Rogabam, an putaret ullam atrociorem injuriam, quam hominem immerntem in publica concione traducere mendaciis. Ibi continuo permotus homo, et relictam quam ceperat persona, magis etiam purpurascens (nam rubebat et antea, erat enim tempus pomeridianum). Et cur, inquit, tu nos traducis tuis sacris libris? In libris, inquam, meis nusquam est nomen tuum. Nec in concionibus, inquit, meis auditum est nomen tuum. Negavi libros meos esse sacros, in quibus aliquando narrem etiam somnia mea, nihilque non nuger; non idem licere in sacris concionibus. Præterea longe minus, inquam, scripsi de te quam res habet. Tu de me publice mentitus es, dicens favisse Luthero, cui nunquam favi in eum sensum, in quem tua dicta interpretatur populus, et ipse sentis. Ibi jam non commotus, sed furenti similis: Imo, inquit, tu es auctor horum omnium, tu es versipellis ac veterator, et nihil non intorques cauda quadam. Atque his similia multa evomuit verius quam dixit, quæ illi tum suggerebat splendida bilis. Sensi et mihi concitari stomachum, jamque vox quædam eruperat, sermonis non satis temperati procēdium, non quidem *rucha*, sed aliud quiddam, quod pejus oleat quam sonat^f. Sed repressi me illico, satius dicens et meæ (nam parum valebam) et Rectoris parcere valetudini, cui et ipsi cuni medicis res erat, postremo stultum et indecorum ratus adversus furentem furere: itaque subridens verti me ad Rectorem: Possem, inquam, testari de insigni contumelia, possem regerere convicia: appellat me versipelle, licet ipsum vicissim appellare vulpem: appellat me duplicem, possem ipsum appellare quadruplicem: ait me cauda contorquere omnia, possem dicere illum lingua sua inficere omnia: sed hæc nec viris digna sunt, ac vix etiam mulieribus. Agamus argumentis: Finge me—Hic ille protinus interpellans magno clamore nautico: Non fingo, inquit, nolo fingere, hoc vestrum est, vos poëtæ fingitis, ac mentimini omnia. Jam magis ridere libebat, quam indignari. Si fingere non vis, inquam, da igitur. Nolo, inquit, dare. Fac, inquam, ita esse. Non faciam, inquit. At pone ita esse, inquam. Non ponam, inquit. Sit igitur ita, inquam. At non est, inquit. Quid igitur, inquam, vis me dicere? Dic, inquit, ita est. Vix Rector impetravit, ut sineret me loqui. Ut verum sit, inquam, me in libris meis quædam scripsisse secus quam oportet, non tamen hoc erat tuum, ad animi tui vindictam abuti sacri loci, sacræ concionis auctoritate, et populi simplicis credulitate. Poteras vicissim in me scribere, poteras me in jus vocare. Nunc non tan mihi facis injuriam, quam toti huic academiæ, quam toti populo, quam sacræ

^f Perhaps it was *sterquilinium*.

concioni, quæ longe aliis fabulis dicata est. Hic quum deesseset homini quod responderet, alio, ut solet, deflexit. *Ja*, inquit, optares tibi similem auctoritatem. Quam, inquam, concionandi? Annuit. Atqui, inquam, et olim sum concionatus, et arbitror me posse meliora dicere, quam audio te aliquando proferentem. Quin igitur, inquit, facis? Quia puto me, inquam, magis operæ pretium facere scribendis libris, tametsi tuam industriam non improbare, si modo doceres ea quæ faciunt ad bonos mores. Ibi venit homini in mentem quod scripsisset ad Rectorem (legerat enim) hæc mihi immerenti, imo bene merenti, indigne fieri. Ubi, inquit, tu bene mereris? Fatentur, inquam, hoc plurimi, me non male meritum de bonis literis. *Ja*, inquit, sic vos eas appellatis, sunt malæ literæ. Et in sacris, inquam, literis multa restitui. Imo, inquit, multa falsasti. Cur igitur, inquam, approbat Romanus pontifex suo diplomate? *Ja*, diplomate, inquit: quis vidit tuum diploma? subindicans a me confictum esse. An postulas, inquam, ut diploma per singulos circumferam, aut in foro exhibeam? Exhibui Atensi, vidit Dorpius. *Ja*, Dorpius, inquit, additus et in illum aliquid convitti, ni Rector illum suo vultu compescuisset. Videbis et tu, si voles, inquam. Nolo, inquit, videre tua. Cur igitur damnas, inquam? Cur in Luthero damnando tantum apud te valet pontificis auctoritas, in meis probandis pluma levior est? Hoc sermone omisso, cœpit commemorare, jam velut affectum moturus arte rhetorica, quantis honoribus affecissent me theologi Lovanienses, priusquam in eos scripsisset. Quid non fecimus, inquit, tibi? Cæterum de virulentis obrectationibus, quibus me laniarat Egmondanus, etiam priusquam Lovanium commigrarem, nulla mentio. Respondi, non esse mei moris extenuare cujusquam in me beneficium: cæterum me hactenus theologorum beneficio non admodum usum fuisse. Ibi nescio quo pacto factus mitior. Verum, inquit, quia non potuimus, Ergo, inquam, ne imputes, quod non præstistis. Nam quantum potueritis male faciendo sensi; officii nihil expertus sum, nisi quod me vocastis ad *Actus*, quos vocatis, et convivia quædam solennia, a quibus nemo magis abhorret quam ego: tautum abest ut existinem me hoc nomine multum debere vobis. Vos me ultiro invitastis ad amicitiam; ego ut nunquam ambii, ita nunquam dedi ansam dirimendæ. Ex hoc sermone venit homini in mente, de sarta inter nos amicitia, uno ipso nondum satis placato, cum nemo stolidius læsisset, quam ille. Putant hoc esse religionis Colophonem, ut illis supplices sint, etiam qui non ferendis injuriis sint affecti: tantum abest ut quenquam ipsi reconcilient, aut juxta doctrinam evangelicam benefaciant ei qui læserit. Bene mones, inquit, jactas inter nos sartam fuisse concordiam. Quid? an non fuit, inquam? Nonne compotavimus splendide in collegio Falconis? (Constiterat hoc prandium ejus domus moderatori non mediocri pecunia. Et quoniam erat dies Mercurii, tantum piscium erat paratum uni Egmondano, quantum satis esset quatuor athletis) nonne proposita pacis conditio, ut utriusque deleret offensas omnes amnesia? Negavit ille fortiter, quod tot testibus actum erat. Rector interpellans ita moderatorum est litem, ut fateretur inter omnes Christianos esse aliquam concordiam, cæterum eam pacem non fuisse numeris omnibus absolutam. Ego arridens rogabam, quata compotatione pax theologica absolveretur. Me simplicem arbitrari, vel sine compotatione confici pacem inter bonos. Hinc rursus aliud illi venit in mentem. Recte admones, inquit, tu nos habes ludibrio, et

traducis tanquam ebrios. Expostulante me ubi vocassem eum ebrium, Seribus, inquit, me fuisse uidum a prandio largiore, quid hoc aliud est, quam esse ebriosum? Hoc, inquam, neque te nominato scripsi, et narro ab aliis dictum: nam tui *Carmelite* hoc lemmate te excusabant, ne quis gravius ferret, quod dixeras uidus a prandio largiore. *Ja*, tui, inquit, indignans opinor, quod *tui* dixissem, non *vestri*. Quod si maxime, inquam, edidisse nomen, quid erat flagitii, si quod tu publice ausus es dicere, ego simili libertate retulisse? nunc honoris tui gratia supra primo nomen tuum, et rem atrocem civiliter narro. Dixeras *Fabrum*, ac me, qui nunc pugnaremus inter nos, olim pugnaturos in profundo tartaro. *Ja*, inquit, hoc ab aliis audisti. Verum, inquam, non ab uno, sed aedes tu negare dictum? Obticuit, qua quidem in re primum sum admiratus novum hominis pudorem. Mox in alium campum exspatiatus, negavit se unquam facturum finem vociferandi in Lutherum, donec illum confecisset. Respondi, per me licere illi vociferari usque ad illum disruptionem, modo ne in me blateraret: neque me queri, quod in Lutherum clamasset, sed quod in me: quod ipsum, si illi usque adeo cordi esset, pergeret, nihil tamen lucri facturus, nisi ut esset bonis omnibus libidrio, quandoquidem in ea concione vidisseni passim omnes ridentes. Hic ille, *Ja*, inquit, illi tui erant. Quamme sint, inquam, nescio, plerosque ne de facie quidem noveram. Inter cætera crimina objecit et hoc, quod alle-garem epistolas illustrum virorum, qui mihi nonnihil tribuerent; significans eas a me configi, nec ullos esse qui mea probarent, cum ego ferme totum hoc epistolarum genus premam: simulque indicans nihil oportere probatum haberi, quod ipsius calculo non esset commendatum. Hinc conjicere licet simul et modestiam hominis, qui sibi tam parum tribuat, et simplicem pureque Christianum animum, qui nihil mali non suspicetur de proximo. Cum inter cætera dixissem, non debere videri mirum, sicuti querar nonnihil de theologis in libris meis, cum *Joannes Stan-ditius* Minorita, theologus, episcopus a *Sancto Asino*, apud regem et reginam Angliae, multis proceribus et eruditis adstantibus, impudentissime me detulerit tribus nominibus, primi, quod tollerem resurrectionem: deinde quod nihil facerem sacramentum matrimonii: præterea, quod male sentirem de eucharistia: cum in omnibus libris meis nihil magis asseram quam resurrectionem ac matrimonium, edita declamatione, sic prædicarim, ut theologi putarint errorem esse hæreticum, quod matrimonio plus satis tribuerim: postremo cum de eucharistia nusquam neque scripserim, neque locutus sim, nisi sicut deget, id est, summa cum reverentia. *Ja*, inquit, hæc omnia fortasse sunt vera. O vocem impotentis animi, sibique nihil non indulgentis! Cur hæc potius in me vera essent, quam si quis dicat *Ægmondanum* compilasse sacrarum ædium gazophylacium? quam incantasse morituros, ut sibi traderent hæreditatem, frustratis hæredibus? quam ad quæstum pro-didisse, quæ audivit in arcanis confessionibus? hæc fortasse probabilius in illum competenter, quam quæ volebat ille videri non abhorrentia a veris in me. Huic divo committant parentes liberos suos ut imbibant veræ religionis semina. Quid tibi nunc referam singula? quicquid quoconque casu dicebatur, rapiebatur in occasionem convicci; non aliter quam solent pueri rixantes, ac mulierculæ procaces, quicquid dixeram regerebat in diversum. Objiciebat epistolam ad Lutherum scriptam. Illic, inquam, moneo quæ debuerit vitare. Imo, inquit, doces eum scribere. Etiam hoc videbatur male habiturum hominem, si Lutherus

aliquanto melius scripsisset: adeo illum perire cupiebat, non corrigi: Sed illud nullo modo concoquebat, quod adjecisset: *Non admoneo quid facias, sed ut quod facis perpetuo facias.* Hic cum excusarem civilitatem rhetoramicam, qua negamus nos admonere, cum maxime admonemus, rursus incanduit. Pulchre, inquit, dixi, hoc vere rhetorum est; omnia fucare, fingere, mentiri. Arridens fassus sum aliquando mentiri rhetores, sed interim mentiri nonnunquam et *magistros nostros.* Rursum cum dicerem me consuluisse dignitati theologorum, respondit: Nobis hanc curam relinque, nos prospiciemus. Cum adderem exurendis Lutheri libris, eum e bibliothecis eximi posse, ex animis non item. *Ja,* inquit, ex animis: ibi eum tu posuisti. Cum nihil inter nos conveniret, adeo ut si dicerem literas bonas, ille continuo vocaret malas: si librum castigatum, ille falsatum: si me dixisset alienum a factione, ille protinus caput factionis appellaret, negaturus et intra oleam esse duri quicquam, si quid tale affirmassem, Rector intersecans rixam jam nimis longam, negavit hæc esse digna theologis: se lubentius auditurum, si quid faceret ad concordiam sarcendam. Age, inquam, quando negas eam concordiam unica compotatione potuisse coire, quid superest ad consummandam? Hortante Rectore, dixit: ut sarcias famam nostram abs te læsam. Ubi, inquam? in epistolis? annuit. Illis, inquam, jam evulgatis, mihi non est in manu quod petis, quanquam illic nullius famam læsi. Ergo palinodiam, inquit, cane. Quam? scribe Lovanii sinceros et probos esse Theologos. Id, inquam, haud unquam negavi; sed quos ego taxavi, si mihi præbebunt probam materiam, magnifice de illis scribam. Hic irritatus: Et tu, inquit, si nobis præbueris bene loquendi materiam, bene de te loquemur. Tu stylum habes, nos linguam habemus. Taxas, inquit, nos quod tibi oblatremus a tergo, audeo tibi in os dicere. Nec mirum, inquam, tu quibus es moribus, auderes etiam conspuere os boni viri. Negavit se adhuc esse tam contumacem. Hoc sermone interrupto, Rector admonuit ut de Lutherio, quod erat caput, ageretur. Age, inquit, scripsisti pro Lutherio, nunc scribe adversus illum. Hic iniiciatus me scripsisse pro illo, sed pro theologis potius adversus illum, cum excusassem multa, otium, imperitiam, metum, inter alia prætexui suspicionem crudelitatis; si sævirem stylo meo in hominem prostratum ac victimi. Imo hoc ipsum, inquit, scribe, Lutherum a nobis victimum esse. Respondi non deesse qui vociferarentur, vel me taceente. Præterea magis fore decorum, si ipsi suam celebrarent victoriam, qui peperissent. Postremo mihi non constare, quod eum vicissent, cum libri illorum nondum prodissent in lucem. Sub hæc desperans, versus ad Rectorem ait: Nonne prædixi nos nihil arturos? Quamdiu, inquit, detrectat scribere adversus Lutherum, tamdiu habebimus eum pro Lutherano. At isthoc, inquam, nomine tu mihi Lutheranus eris, qui nihil scribas adversum illum, neque tu solus tantum, sed innumeri tecum. Atque ita non dicto, sed significato Vale, Rectori, non mihi, discessit: quemadmodum qui in gladiatoria schola vulnis præter certaminis leges acceperunt, cæteris quidem dant dextram, ei a quo læsi sunt non dant. Habes fere suminam illius præclari colloquiū, quod illi tamen visum est admodum blandum, cum hoc ageretur, ut me pelliceret eloquentia sua ad insectandum stylo meo Lutherum. Neque passus est ille sibi perire hujus conflictationis gloriam. Jactitavit apud compotores suos, quam fortiter obstisisset in os Erasmo. Rector eademi suis denarrans, non sine risu, negavit se unquam crediturum fuisse, mihi tantum esse tem-

perantiæ. Quanquam non hinc mihi laudem hanc arrogo, qui prorsus insanus fuisset, si cum illo contendissem. Et tamen est unus aut alter hoc sceleratior. Nam hic ut molestus est et pertinax, ita minus habet fuci, semper sui similis, Talem aiunt fuisse puerum, talem magistellum, talem baccalaureum, talem theologiæ professorem, qualis nunc est Carmelita. Ne Vulcanus quidem hunc recudat, neque refingat Mercurius. Sibi tamen videtur præcipua basis Christianæ religionis, et ordinis Carmelitici decus. Tamen jucundus est huic academiæ, quam sunt fici in oculis. Sed vomicam hanc nemo potest excutere. Bene vale, mi More. Lovanio, anno 1520.

Ep. 554.

Nº XXIV.

Thomas Morus Des. Erasmo.

Ecquid vidisti, &c.

[In the present Edition this Letter will be found in its proper place, as the 4th of the Latin Epistles of Sir Thomas More, Nº LXIII.]

Nº XXV.

¶ Erasmus Richardo Pacæo salutem.

^hUTINAM huic fabulæ, quam nobis parum auspicato exorsus ^{est} Lutherus, Deus aliquis *ἀπὸ μηχανῆς* felicem imponat finem. Dedit ipse telum hostibus suis, quo confoderetur; atque ita rem gessit quasi servari nollet, frequenter et meis literis, et amicorum vocibus admonitus, ut styli mucronem temperaret. Tanta est enim in eo acerbitas, ut etiamsi omnia essent verissima, quæ scripsit, tamen res non potuerit habere felicem exitum. At vero ne Jacobitæ et theologi quidam parum moderate sint usuri victoria sua: præsertim Lovanienses, quos habet privatum quoddam in me odium, et nacti sunt ad eam rem organum longe accommodatissimum Hieronymum Aleandrum. Is satis insanit suapte natura, etiamsi nullus instiget; nunc habet instigatores, qui possint etiam moderatissimum ingenium ad insaniam adigere. Provolant undique libelli virulentissimi; hos omnes mihi tribuit Aleander, cum ego multos nescirem natos, priusquam ex illo cognoscerem. Agnovit Lutherus suos libros apud

¶ Life of Erasm. vol. i. p. 249.

^h This Letter is amongst the Epistles of Erasmus, with various readings at the end, Ep. 583. I have transcribed it from the *original*, in the *Museum Britannicum*.

Cæsarem, et tamen ex his mihi ⁱ tribuit Captivitatem Babyloniam. O me ^k fœcundum, qui tot libellis scribendis sufficerem, cum interim difficilissimo labore ^l reconcinnem Novum Testamentum, ^m castigem Augustini libros, præter alias studii portiones. Dispeream si in omnibus Lutheri libris est ⁿ unica syllaba mea, aut si ullus maledicus liber me auctore prodiit. Imo deterreo sedulo. Nunc hoc agunt, ut doceant Lutherum quaedam hausisse ex meis libris, quasi non plura hauserit ex Epistolis Paulinis. Nunc demum sentio hoc fuisse consilium Germanorum, ut me volentem nolentem pertraherent in Lutheri negotium. Inconsultum me hercle consilium. Qua re me potius alienassent? Aut quid ego potuisse opitulari Lutheru, si me periculi comitem fecisset, nisi ut pro uno perirent duo? Quo spiritu ille scripsisset non queo satis demirari, certe bonarum literarum cultores ingenti gravavit invidia. Multa quidem præclare, et docuit et monuit. Atque utinam sua bona malis intolerabilibus non vitiasset. Quod si omnia pie scripsisset, non tamen erat animus ob veritatem capite periclitari. Non omnes ad martyrium satis habent roboris, vereor autem, ne si quid inciderit tumultus, Petrum sim imitaturus. Pontifices ac Cæsares bene decernentes sequor, quod pius est; male ^o statuentes fero, quod tutum est. Id opinor etiam bonis viris licere, si nulla sit spes profectus. Ac rursus libellum de Julio mihi impingunt; adeo nihil relinquunt intentatum, quo lædant non tam me quam bona studia, quæ nollent isti sic efflorescere. Sed de me viderit Christus, cui semper meæ servierunt literulæ. Posteaquam Lutherus abiit in favillas, ^p undique laudem sibi vindicant prædicatores ac theologi quidam non admodum sinceri. Videndum est cordatis Principibus, ne jus laxetur istis sœviendi in innoxios ac de religione Christiana bene merentes; neve ita feramur odio in ea, quæ male scripsit Lutherus, ut e bene dictis fructum amittamus. Cætera cognosces e Mori literis. R. D. Cardinali, patrono ac domino meo incomparabili, facies, quam potes, commendatissimum. Bene vale, Pacæ clarissime. Bruxellis, 3 Nonas Julias. Anno 1521. Erasmus tuus.

ⁱ tribuit, nempe, Aleander.

^k fœcundum, as I conjecture, for

it is blindly written.

^l reconcinnem: or reconcinnarem, for I know

not which it is.

^m Of castigem there is nothing left but castig.

ⁿ una, or unica, I know not which.

^o statuentes, I think.

^p Libri ejus ex mandato Caroli V. Wormatiæ fuerant combusti.

Nº XXVL

^q *A letter of Leo X. to Erasmus.*

^r *Desiderio Erasmo Roterodamo.*

DILECTE fili, salutem &c. Gratæ nobis admodum fuerunt literæ tuæ: declararunt enim id, de quo addubitatæ aliquantum cœperamus, neque tantum ex quorumdam quamvis prudentium et proborum testimonio, quantum ex scriptis nonnullis tuis quæ circumferuntur; te nihilominus egregia et constante esse cum in nos sanctamque hanc apostolicam sedem, tum erga communem pacem concordiamque, et imprimis publicam Christianam et rem et legem voluntate; quod profecto præclare convenit, et huic ingenio, quod Dei beneficio summum ad optimas disciplinas attulisti, et eis studiis pietatis, quæ semper es professus. Itaque nos, quorum sæpe ob animum versabatur tui quamquam absensis memoria, cum de tuis eximiis virtutibus aliquo præmio honestandis cogitaremus, paulisper ex ea opinione deturbati, valde jucunde accipimus, restitutam in nobis esse, officio et diligentia litterarum tuarum, mentem pristinam diligendi tui. Atque utinam, quod jam nobis constat certumque est de officio et voluntate tua in hanc sedem sanctam, communemque Dei fidem, id apud cæteros omnes cerneremus constare. Nam nec tempus ullum opportunius, nec causa justior unquam fuit, ingenium atque doctrinam impiorum hominibus opponendi: nec vero quisquam ipso te, ut nostrum est de tua eruditione judicium, ad tam laudabile opus aptior; in quo elaborant quidem et elaborarunt permulti summa cum pietatis et scientiæ farma. Sed et illorum corda direxit Deus, et de te tuæ prudentiæ permittendum est. Nos ad probra et contumelias seditiosorum hominum, divina ope et patientia armati, illud magis moleste ferimus, quod cum zizaniis non parum bonæ segetis corrumpitur, omnisque de grege nobis credito jactura animum nostrum solicitudine afficit. Qui enim possumus non dolere detimento bonarum mentium, quæ trahuntur in errorem, cum istos ipsos errorum et impietatis auctores salvos esse cupiamus? Sed neque deerit nobis Deus, neque nos muneri atque officio nostro sumus defuturi. Quod autem ad litteras tuas attinet, nos et de tua optima voluntate certum jam habemus, et tuum adventum in hanc urbem, quandocumque is fuerit, læte et gratanter sumus accepturi. Datum Romæ 11 Januar. 1521. Anno octavo.

Jacobus Sadoletus.

^q Life of Erasm. vol. i. p. 261. From this letter it appears that the court of Rome was dissatisfied with the conduct of Erasmus.

^r Epistolæ Clarorum Virorum, &c. et Sadoleti. Romæ, 1754. p. 397.

Nº XXVII.

Extract from Erasmus, Ep. 613. relating to the Writings of Hilary, and to the Arian Controversy.

IN his evolvendis, illud obiter subiit animum meum, fortasse non defuturos, qui mirentur, quod quum tot libris, tanto studio, tantoque molimine, tot argumentis, tot sententiis, tot anathematis agatur, ut credamus Filium esse verum Deum ejusdem essentiæ; sive, ut aliquoties loquitur Hilarius, ejusdem generis, aut naturæ cum Patre, quod Græci vocant ^{* ὄμοστον}, potentia, sapientia, bonitate, æternitate, immortalitate, cæteris, que rebus omnibus parem; de Spiritu Sancto interim vix ulla fiat mentio; cum tota controversia de cognomine veri Dei, de cognomine homusii, de æqualitate, non minus pertineat ad Spiritum, quam ad Filium. Imo nusquam scribit [Hilarius] adorandum Spiritum Sanctum, nusquam tribuit Dei vocabulum, nisi quod uno aut altero loco in *synodis* refert improbatos eos, qui Patrem, Filium, et Spiritum Sanctum auderent dicere tres Deos: sive quia putarit tum magis patrocinandum Filio, cuius humana natura faciebat, ut difficilius persuaderetur Deum esse, qui idem esset homo, et hunc Ariani divinitate spoliare tentabant, quum de Spiritu Sancto nondum esset agitata quæstio; sive hæc veterum religio fuit, ut licet Deum pie venerantur, nihil tamen de eo pronunciare auderent, quod non esset aperte traditum in sacris voluminibus. In quibus ut aliquoties Filio tribuitur Dei cognomen, ita Spiritui Sancto nusquam aperte; etiamsi post orthodoxorum pia curiositas idoneis argumentis comperit e sacris libris, in Spiritum Sanctum competere quicquid Filio tribuebatur, excepta personarum proprietate: sed ob impervestigabilem rerum divinarum obscuritatem, in nominibus tribuendis erat religio: de re divina nefas esse ducebant aliis verbis loqui, quam sacræ literæ loquerentur, et publica ecclesiæ traderet auctoritas, Spiritum Sanctum legerant, Spiritum Dei legerant, Spiritum Christi legerant. Didicerant ex evangelio Spiritum Sanctum non sejungi a Patre et Filio. Docentur enim apostoli baptizare in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Servant trium Personarum consortium solennes illæ preculæ, ex antiquissimo ecclesiæ ritu nobis relictæ, breves juxta ac doctæ, in quibus Pater rogatur per Filium, in unitate Spiritus Sancti. Pater frequentissime Deus vocatur, Filius aliquoties, Spiritus Sanctus exserte nunquam. Atque hæc dixerim, non ut in dubium vocem, quod nobis e divinis literis patrum orthodoxorum tradidit auctoritas, sed ut ostendam, quanta fuerit antiquis religio promunciandi de rebus divinis, cum sanctius etiam eas colerent, quam nos, qui huc audacie prorupimus, ut non vereamur Filio præscribere, quibus modis debuerit honorare Matrem suam. Audemus Spiritum Sanctum appellare Deum verum, ex Patre Filioque procedentem, quod veteres aliquamdiu non videntur ausi: sed iidem non vereamur illum subinde nostris sceleribus ex animi nostri templo deturbare, perinde quasi crederemus Spiritum Sanctum nihil aliud esse quam inane

* Life of Erasm. vol. i. p. 200.

* ὄμοστον.

nomen. Quemadmodum plerique veterum qui summa pietate colebant Filium, tamen homusion dicere verebantur, quod ea vox nusquam in sacris literis haberetur. Adeo prior fuit ecclesiæ profectus in puritate vitæ, quam in exacta cognitione divinitatis; nec inquam plus accepit dispendii, quam quum in eruditione philosophica, demum et opibus hujus mundi quam maxime promovisse videbatur: non quod per se malæ sint opes, sed quod plerumque involvant hominem curis hujus mundi. Nec per se mala est eruditio, sed plerumque gignit factiones ac dissidia. Prætexitur fidei catholicæ defensio, et interim admiscent sese affectus privati, et sub Christi titulo Satanæ negotium agitur. Non quod tale quipiam suspicer de Hilario, quale certo comperimus in quibusdam hujus ætatis: sed tamen quum viveret, homo erat: non carebat humanis affectibus: falli poterat, corrumpi poterat. Ejectus erat, ac damnatus erat per Saturninum: apud Phrygas barbarie nobiles exsulabat annos aliquot: urgebat modis omnibus Ariana factio. Hæc aliaque permulta poterant etiam boni viri affectibus imponere sub specie pietatis. Non infiior exsecrandam hæreticam pervicaciam, si sanari non possit. Sed illud interim cavendum, ne erroris unius odio, devolvamur in alium errorem; eamque servemus animi moderationem, ne simultas nobis persuadeat, esse pravum quod rectum est; esse dulce quod amarum est, et contra. Id si nulli fere veterum non aliqua ex parte accidit, euidem non deprecabor hominis otiosi notam, qui hæc admoneam. Tertullianus dum nimis acriter pugnat adversus eos, qui plus satis tribuebant matrimonio, delatus est in alteram foveam, damnans quod Christus approbat, et exigens quod Christus non exegit, sed suasit. Hieronymus tanto ardore pugnat adversus eos, qui matrimonium efferebant, cum injurya virginitatis, ut ipse sub iniquo judice vix possit suam tueri causam, si reus fiat parum reverenter tractati conjugii ac digimæ. Montanus dum ardentijs oppugnat illos, qui passim dignis et indignis aperebant ecclesiæ fores, plus satis laxata severitate disciplinæ ecclesiasticæ, in diversum incidit malum. Divus Augustinus adversus Pelagium toto studio dimicans, alicubi mirus tribuit libero arbitrio quam tribuendum putant qui nunc in scholis regnant theologicis. Possem hujus generis exempla permulta commemorare, etiam ex recentioribus, sed præstat, opinor, in re odiosa non esse admodum copiosum. De Hilario nunc agimus, qui tum ob vitæ sanctimoniam, tuni ob insignem eruditionem, tuni ob eloquentiam admirabilem, ævi sui lumen fuit. Quanto stomacho sævit in Arianos, identidem impios, diabolos, blasphemos, Satanas, pestes, antichristos eos appellans, jam enim leve est hæretici cognomen? Et tamen probabile est inter Arianae factionis homines fuisse, quibus persuasum esset, hoc, quod de Christo prædicabant, verum ac pium esse. Dogma magnis ac multis auctoribus nitebatur: suffragabantur in speciem aliquot loca scripturæ divinæ: nec deerant rationes, quæ nonnullam veri speciem præse ferent. Accessit Cæsaris auctoritas, et præter hanc ingens subserbentium numerus, cui merito fuisse accedendum, si semper melior pars esset quæ major. Postremo, certamen erat de rebus longe semotis ab humani ingenii captu. Monendum ac docendum ego censuisse, si quis cum Ario sensisset, non autem protinus appellassem Satanam aut antichristum. Etenim si hæc torquenda sunt in eum, quisquis errat alicubi, quid faciemus, præter tot egregios ecclesiæ doctores, ipsi huic Hilario, qui tot locis sentire videtur Christo fuisse corpus, quod doloris capax non esset, &c.—Quin et alia loca sunt, quæ civilem et commodum requirant interpretem. Quam autem legem in se statuit, qui sic sævit in alios? Hæc nequaquam

ideo nobis dicuntur, ut sanctissimi doctissimique viri gloriam obscuremus, famamque sugilemus; sed ut hujus temporis episcopos ac theologos admoneamus, ne quid tale sinant ipsis subrepere, quale videamus summis alioqui viris accidisse. —

Nº XXVIII.

The first Epistle Dedicatory of the Colloquies of Erasmus.

D. Erasmus Roter. Joanni Erasmio Frobenio S. D.

*GRATULARER tibi raram istam felicitatem, Erasmi suavissime, cui contigerit in officina paterna, velut in optimorum auctorum ubere quodam fonte, nasci, tum inter tot trium linguarum scientia præstantes viros educari, nisi magis conveniret isti ætati bene ominari quam gratulari. Neque vero vulgarem sustines exspectationem, ut amantissimo patri, cui vere es, quod diceris, ἐγέρσιος, cujusque spes omnis in te uno sita est; ut Beato Rhenano, mihi respondeas, qui tuo nomine fidejussimus in baptismo; ut Guolphango Capitoni, quo fidejussore confirmationis sacramentum accepisti. A nobis curatum est, ut prima lingua tuae balbuties Latinis Græcisque literis formaretur. Libellus hic nonnihil conducet et ad pictatis elementa perdiscenda. Quo nomine debet tibi chorus innumerabilis æqualium, quod hæc utilitas per te ad ipsos pervenerit. Visum est enim nobis tua causa, dies aliquot repuerascere, dum stylum ac sententias ad tuam ætatulam attemperamus. Jesus te servet ad meliora proficienter. Bene vale. Basileæ, Pridie Kalendas Martias. Anno 1523.

Maittaire II. 679.

Nº XXIX.

I.

* Theologorum Patrono eximio D. Erasmo Roterodamo doctissimo, suoque optimo, Theophrastus Paracelsus.

*QUÆ mihi sagax musa et Astoos tribuit medica, candide apud me clāmans: similium judiciorum manifestus sum auctor. Regio hepatis pharmaciæ non indiget, nec aliæ duæ species indigent laxativis. Medicamen est magistrale arcaum potius ex re confortativa, specifica et melleis abstersivis, id est, consolidativis. In defectum hepatis essentia est secunda, quæ de pinguedine rerum, medicamina regalia sunt peritæ

* Life of Erasm. vol. i. p. 270. * From Melchior Adam, *Vit. Paracelsi.*

* Life of Erasm. vol. i. p. 285.

laudis. Scio corpusculum Mesuaticas tuum non posse sufferre colloquintidas, nec aliquid turbidatum, sed minimum de pharmaco: scio me aptiorem, et in arte mea peritiorem, et scio quæ corpusculo tuo valeant in vitam longam, quietam, et sanam: non indiges vacationibus. Tertius morbus est (ut apertius loquar) quædam materia seu ulcerata putrefactio, seu natum phlegma, vel accidentale colligatum, vel si fæx urinæ, vel tartarum vasis, vel mucilago de reliquis e spermate, vel si humor nutritiens viscosus, vel bituminosus: pinguedo resoluta, vel quicquid hujusmodi sit, quando de potentia salis, in quo coagulandi vis est, coagulabitur, quemadmodum in silice, in beryllo potius similis est hæc generatio. Hæc non in te nata perspexi. Sed quicquid judicavi, de minera frusticulata marmorea existente in renibus ipsis, judicium feci, sub nonine rerum coagulatarum. Si, optime Erasme, mea praxis specifica tuæ excellentiæ placuerit, curo ego ut habeas et medicum et medicinam. Vale. Theophrastus.

Nº XXIX.

II.

Rei medicæ peritissimo Doctori Theophrasto Heremitæ Erasmus Roterodamus S.

NON est absurdum, medico, per quem Deus nobis suppeditat salutem corporis, animæ perpetuam optare salutem. Demiror unde me tam penitus noris semel duntaxat visum. Ænigmata tua non ex arte medica, quam nunquam didici, sed ex misero sensu verissima esse agnosco. In regione hepatis jam olim sensi dolores, nec divinare potui, quis esset mali fons. Renum pinguedines ante complures annos in lotio conspexi. Tertium quid sit non satis intelligo: tamen videtur esse probabile mihi id molestare, ut dixi. Hisce diebus aliquot, nec medicari vacat, nec ægrotare, nec mori; tot studiorum laboribus obruor. Si quid tamen est, quod citra solutionem corporis mihi potest lenire malum, rogo ut communices. Quod si distraheris, paucissimis verbis ea, quæ plusquam Laconice notasti, fusius explices, aliaque præscribas remedia, quæ, dum vacabit, queam sumere. Non possum polliceri præmium arti tuæ studioque par: certe gratum animum polliceor. Frobenium ab inferis revocasti, hoc est, dimidium mei: si me quoque restitueris, in singulis utraque restitues. Utinam sit ea fortuna, quæ te Basileæ remoretur. Hæc ex tempore scripta, vereor ut possis legere. Bene vale. Erasmus Roterodamus suapte manu.

Nº XXX.

Erasmus Rot. Jodoco Gavero, Viro præter Juris Professionem unde-
quaque doctissimo, S. D.

* JOANNIS Nævii communis amici nunciata mors quemadmodum mihi gravem mœrorem attulit, ita attulit et salubrem admonitionem. Non enim possum non graviter ferre tam singularis amici jacturam, præsertim quum ipse multis nominibus esset vita longissima dignissimus. Rursum, tam subita mors admonet nos omnes, ne quis in eo statu velit vivere, in quo nolit mori. Ex amicorum enim literis intelligo, illum cum amicis hilariter ac jucunde cœnasse: mox quum ascenderet gradus illos, a me toties calcatos (nam demigrarat in cubiculum meum) subito morbo correptum ad horam ferme decimam, nec ab hoc paroxysmo vixisse nisi sex horas. Quanquam haud scio an ista mors possit videri subita, cum illi tot annis res fuerit cum paralysi. Ac mea sententia nimium indulxit medicinæ, cuius ipse non erat ignarus: nam quæ pars est liberalis eruditio, in qua vir ille non fuerit felicissime versatus? Tanta erat ingenii dexteritas. Proinde in familiaribus colloquiis soleo nonnunquam illud in illum jacere, ingenium Nævii male habitare. Profecto dignus erat animus ille feliciori domicilio. Rursus indigna mens erat, quæ curis humilioribus inquinaretur, sed semel irretitus explicare sese non poterat. Jam quæ linguæ felicitas, quam promta, quam parata dicendi facultas, si de re seria dicendum esset! Qui lepos, quæ argutia, si jocis aut salibus ludere libuisset! Tum qui morum candor! quæ convictus suavitas! Quam erat amicus amico! Quam arcani crediti continens! Quam non sordidus! Unum in eo desiderabam, ne nullus esset nævus in Nævio. Tenacior erat simultatum quam ego volebam: eas non facile quidem concipiebat, sed semel conceptas ægre ponebat. Hac una de re nonnunquam inter animos tam concordes erat, ut scis, aliqua discordia. Non poteram illi persuadere, quam facile nonnunquam graves inimicitias comis applicatio solveret, quamque verum esset illud Græcorum proverbium, πολλὰς φίλιας ἀπροστηγορία διέλυτε. Solebam illi occinere fabulam de Joanne Coletto, viro perenni hominum memoria digno. Pessime illi conveniebat cum patruo, viro admodum sene ac præfractis moribus. Lis erat non de lana caprina, nec de asini, quod aiunt, umbra; sed de magna summa pecuniarum, ob quantam vel filius bellum indiceret patri. Coletus pransurus apud R. P. Guilhelnum archiepiscopum Cantuariensem, junxit me sibi in cymba. Interea legebat ex Enchiridio meo remedium iracundia, nec tamen indicabat cur ea legeret. Accubitus ordo forte sic dabat, ut Coletus sederet e regione patrui, vultu subtristi, nec loquens, nec prandens. Archiepiscopi vero rara quedam est hac in re dexteritas, ut curet, ne quis parum hilaris sit in convivio, sermones ad omnium affectus attemperans. Per eum itaque injectus est sermo de collatione ætatum. Hinc orta est inter mutos confabulatio. Denique patruus, serum more, gloriari

* Life of Erasm. vol. i. p. 300.

cœpit, quod tantus natu tantopere polleret viribus. A prandio nescio quid seorsim agitatum est inter illos. Ubi Coletus mecum repetisset cymbam: Video, inquit, Erasme, te felicem esse. Ego admirabar, cur hominem infelicissimum diceret felicem. Ibi denarravit, quam atroci animo fuerit in patrum, adeo ut propemodum statuisse, omnibus Christianæ modestiæ repagulis refractis, et cognitionis affectu contemto, manifestum bellum suscipere cum patruo. Eaque gratia cepisse meum Enchiridium in manus, ut iracundiae remedium quæreret, et profuisse. Mox ex ea qualicunque confabulatione, quæ orta est in prandio, utrinque dilutam amarulentiam, sicut mox, archiepiscopo sequestro, facile res omnis inter eos composita sit. Hujus generis exemplis apud ipsum commemorandis non admodum promovebam. Sed hunc naturæ nœvum, quot eximiis virtutibus ille pensabat! Hic non pergam te consolari, Jodoce, virum juxta prudentem ac doctum, ob mortem amici. Sciebas enim te habere mortalem: et ab omni philosophia videtur alienus, qui miserius ducit mortatum, quam nasci moriturum, quem utrumque pariter secundum naturam sit hominis. Verum, dictu mirum, quam vulgus exsecretur subitam mortem, adeo ut nihil frequentius, nihil vehementius apud Deum et divos deprecentur, quam mortem subitaneam et improvisam. Subito mori piis pariter atque impiis commune est. ^a Herodes repente percussus ab angelo periit. Heli sacerdos, vir pius, e sella prolapsus obiit. Horrendum est male mori, non subito. Atque hic superstitosus mortalium timor sibi vana fingit remedia, simulacrum Christophori, certas preculas ad Virginem matrem, voces ac notulas quasdam magicis non dissimiles. Qui tantopere formidant subitam mortem, quanto rectius facerent, si a Superis precarentur bonam vitam! Quid enim stultius, quam vitæ correctionem differre in mortem! Quam vero paucos corrigit longa ægrotatio! si tamen illos corrigit. De nemine quidem desperandum est; sed tamen sero discit Christianismum, qui jam quod discit, exercere non potest: sero confessionis remedium adhibet, quum jam in summis labris est anima. Damni, inquiunt, veram contritionem et puram confessionem ante mortem. Et hoc petunt nonnunquam a diva Barbara aut Erasmo. Obsecro, quid aliud isti petunt, quam, liceat mihi male vivere, et da tu bene mori. Nolunt odisse commissa sua nisi sub horam mortis; volunt frui peccatis suis quamdiu valent. Alioqui dicerent Christo, non Barbaræ, Da mihi nunc odium peccatorum omnium, da salutiferum de commissis dolorem, da ut mihi semper amara sit recordatio superiorum malorum, da dum valeo sic confiteri semel ut posthac non sit opus confessione. Quidam illud etiam nominatim a Deo flagitant, quo genere mortis mori velint, et quot menses decumbere. Quanto christianus est nihil interim aliud curare, quam ut sic instituamus vitam, ne quandocunque dies ille supremus advenerit, oppriuat nos imparatos, reliqua Numinis arbitrio relinquamus! Novit Deus quid cuique maxime expediat. Una nascendi ratio est omnibus: moriendi mira varietas. Eligat ille quodcumque voluerit. Non potest male mori qui bene vixerit. Quod si pio homini deligere fas esset mortis genus, nullam, arbitror, magis optandam, quam subitam, quæ velut e medio cursu bonorum operum repente subvehat in cœlum. Jam ægrotanti, ac velit nolit corpusculi malis servienti, quantum perit temporis ab officiis pietatis! Non studet, non docet, non concionatur,

^a Herod did not die suddenly.

non visit ægrotos, non laborat manibus, unde sublevet fratris egestatem; imo potius interim aliis onerosus est, quos charitas nollet gravari. Narrant Theodoricum Franciscani sodalitii, qui Lovanii diem suum obiit, virum, ut scis, habitum et pium et integrum, quum sentiret corpusculum gravari lassitudine, unde conjiciebat morbum sequuturum, solitum inter suos dicere, Utinam Deus, ubi visum ipsi fuerit, hinc me subito tollat, ne diutino morbo gravis sim fratribus meis. Adeo vir bonus non vult cuiquam in vita molestus esse, ut ne morte quidem sua velit ullum gravari. Quod optaret contigit. Eo die, quo defunctus est, bis fuerat concionatus, peregerat rem divinam, interfuerat solenni liturgiæ, accumbebat in prandio; sub finem prandii petit abeundi veniam, dicens se sentire nescio quid nauseæ. Abiit solus in cellulam, creditus est quiescere. Ubi diu non prodiret, ingressi sunt fratres, et repererunt in lecto vestitum ac mortuum, sed dormienti similem. Quis eam mortem non judicaret feliciorem, quam lentam ægrotationem? Sed absunt ceremoniæ, aqua sacra, cereus sacer, signum crucis, turba acclamantium aut etiam ejulantium. Non dicam hic, quod hæc aliquoties nihil aliud quam mortis molestiam conduplicant; illud tantum respondebo, quod sic baptizatus est eunuchus ille Candaces reginæ. Nec aliter baptizatos quos baptizavit Paulus. Num ideo noster baptismus felicior, quia tot ceremoniis peragitur? Miserum est, inquiunt, mori solum. Atqui morienti sufficit unus Angelus, qui animulam elapsam deferat in cœlum. Adsunt nonnunquam qui solatio sint morienti, sed frequentius adsunt qui dolorem addant ac desperationem. Uxor morosa, liberi inobedientes, sodales aleæ, temulentiæ, ac scortationum, concubina, inimicus qui læsit. Nostri senatorem illum Mechliniensem, sodalem et æqualem Bogardi medici, nam uterque vixit usque ad decrepitam ætatem. Gronsellus autem ille superabat etiam aliquot annis, ut ex ipsorum colloquio didici. Hujus hospitio sum usus aliquamdiu Mechliniæ. Ibi ex filiis cognovi, quum jam decumberet (nam senio periit verius quam morbo) cognatos apud ipsum pernoctare volentes, jussit abire cubitum: Nihil, inquit, opus mea causa quenquam gravari; facile vel solus morior, nimirum paratus quandocunque me vocarit Deus. O vocem vere Christiano dignam! Quum agerem Romæ, narrabant Saxonein quendam cum sodalibus aliquot eo religionis gratia venisse; quumque surrexisset a pœnitentiaro, apud quem exoneraverat conscientiam suam, procubuit, genibus flexis, ad altare quoddam, sic innitens scipioni suo complosis manibus orans. Hujus sodales quum vellent abire, mirantur quid ille tam diu moraretur in precibus. Quum ille finem non faceret, vellicant hominem, admonentes esse tempus abeundi, et reperiunt mortuum sed prorsus oranti similem. Narrant et physici subitam ac vehementem affectus mutationem parere mortem; quod ferunt usu venisse mtilieri, cui mcerenti, quod falso rumore persuasum esset filium in bello periisse, repentinam mortem attulit filius præter exspectionem salvus ingressus domum. Idem videtur huic accidisse. Præcesserat ingens dolor de commissis. Successerat ingens gaudium ex absolutionis fiducia. Hinc mors subitanea. *Mortuus est*, inquiunt, *sine lux, sine crux, sine Deus*. At quis eam mortem non optaret ut longe felicissimam? Nullum apostolorum, aut veterum illorum, quos Christus unice charos habuit, legitimus morbo periisse, sed omnes fuisse *þuðarðar*, quemadmodum fuit ipse Dominus. Atque ego quidem arbitror hoc mortis genus, magni muneris loco illis donatum fuisse. Tota vita impendebatur evangelio, mors ipsa plurimum habebat gloriae, minimumque

cruciatus. Quid enim martyris morte lætius, minusve luctuosum? Tum quam multi morbi sunt, qui vineunt virgas, unguis, secures, et cruce? Quot annis multos discruciat podagra? Quot excoriatio renum ac vesicæ? Quot calculus, meus carnifex? Quæ crux conferenda est cum pleuritis cruciatu? Leges quum maxime sœvient, dissecant vivum in quatuor partes, priusquam attingant vitalia. At ego crediderim minus sensurum cruciatu, si cui membratim corpus dissecetur, quam qui sentit calculum sub imis costis, ac circa venarum, quas meseraicas appellant medici, angustias sœvientem. Quanquam medici veteres inter extremos cruciatu, qui subitam mortem adferunt, primas tribuunt calculo vesicæ. Qui fortassis hoc est acerbior, quod sere sit immedicabilis, nisi velis remedium morte crudelius, atque ipsam plerumque mortem. Certe huic proximum malum est renum calculus, quum sœvit acerbius. Me vero tam subinde repetit, tamque capitaliter adoritur, ut si quis odit Erasmus, merito iam inimicus esse desinere debeat, nimis odio tot malis saturato. Porro cruciatum tam inimitem secum adfert calculus, ut quamvis validum ac robustum corpus intra triduum nonnunquam interimat; et si se remittat dolor, in hoc remittit, ut mox atrocus sœviat. Quid hoc est aliud quam frequenter regustare mortem? Quis autem cuperet reviviscere, paulo post iterum moriturus? proinde graves auctores, non sine causa, repentina mortem summam vitæ felicitatem dixerunt. Hujus exempla multa commemorat Plinius lib. vii. c. 53. Sed multo plura quotidiane vitæ casus suppeditant. Quanquam inter hos feliciores videntur, qui vehementi gaudio subito efflarunt animam. Sed longe felicissimi, qui post multos annos feliciter actos, in re jucunda pariter atque honesta subito defecerunt. Quemadmodum accepimus quibusdam rem divinam facientibus aut concionantibus, aut cœlestium rerum contemplationi intentis repentinam mortem accidisse. Sunt qui felicius existimant bene vivere quam diu: sunt rursus qui longævitatem in maximis bonis numerant. Ego me inter felices numerare non possum. Vix enim arbitror quemquam vivere, qui minus debeat fortunæ. Tametsi bonam malorum partem, ut ingenuo loquar, meæ ipsius incogitantiæ debedo. De longævitate queri non possum, jam enim non procul absum ab anno LX. quantum ætatis si quis astrologus aut chiromantis mihi juveni promisisset, nunquam fueram crediturus. Ac tum etiam mihi video vivacior, quoties me confero cum his qui paucioribus vixerunt annis. Ante diem morior, si me conferam cum divo Hieronymo, si cum Varrone, qui LXXX agens annum, scripsit libros De Re Rustica, et ita scripsit, ut ex his videatur adhuc alacri animo fuisse, et sensisse studiorum dulcedinem. Cum his potius me confero, qui cum tanto me præcesserint eruditione, tanto paucioribus annis vixerunt. Non jam loquor Lucanos et Persios. Virgiliius anno LI perii. Ovidius non multo major. Cicero anno LXIV. Et haec ingenia inter homines numero. Magis nos movent exempla viciniora. Laurentium Vallam pono inter eos, qui sempiternam posteritatis memoriam promeruerunt: videtur ^b ante senectutem obiisse diem. Hermolaus ad justam senectutem pervenit, sed multo ante decrepitam excessit ætatem. Picus Mirandulanus, Angelus Politianus, quæ sui seculi decora! vigenti adhuc ætate perierunt. Si veterum monumenta revolvas, comperies multos in literis celebres viros, ad multam ætatem vixisse; hac nostra memoria perpaucos reperias, sive hoc imputandum mundo vergenti ad senium,

^b Vixit annos quinquaginta. *Boissard.*

sive quod nunc eruditio majore dispendio comparatur. Veniam ad illos, quos mihi ante annos non ita multos videre contigit. Quum primum adirem Italiam, jam perierat Philippus Beroaldus Bononiensis: cuius memoria tum mire celebris erat et gratiosa, et tamen ille decessit me, ut nunc sum, natu minor. Hujus cognatum, eodem nomine et cognomine referentem illum, vidi Romae: juvenem moribus candidissimis, stylo et eruditione non inferiorem illo majore, judicio multorum, et, ut mihi visum est, etiam superiorem. Hunc juvenem fata e terris eripuerunt. Bononiæ primum videre contigit Scipionem Carteromachum, reconditæ et absolutæ eruditionis hominem, sed usque adeo alienum ab ostentatione, ut ni provocasses, jurares esse literarum ignarum. Cum eo post Romæ fuit mihi propior familiaritas. Et decessit haud multo major annis quadraginta duobus. Patavii neminem vidi celebrem, mortuos tantum commemoro, præter Raphaëlem Regium, hominem admodum natu grandem, sed cruda viro viridisque senectus. Erat tum, ut opinor, non minor annis LXX. et tamen nulla fuit hyems tam aspera, quin ille mane hora septima adiret M. Musurum Græce profitementem, qui toto anno vix quatuor intermittebat dies, quin publice profiteretur: juvenes hyemis rigorem ferre non poterant; illum senem nec pudor nec hyems abigebat ab auditorio. Musurus autem ante senectutem perii, poste aquam ex benignitate Leonis coepérat esse archiepiscopus; vir natione Græcus, nimirum Cretensis, sed Latinæ linguae usque ad miraculum doctus, quod vix ulli Græco contigit præter Theodorum Gazam, et Joannem Lascarem, qui adhuc in vivis est. Deinde totius philosophiæ non tantum studiosissimus, vir summis rebus natus, si licuisset superesse. Quodam die quum domi ipsius cœnaturus essem, et adesset pater seniculus, qui nihil nisi Græce sciebat, jamque in chernibe, ut fit, alias alii deferret, ego, ut finirem moram inutilem, arrepta patris manu, dixi Græce, *ηγείσ δύο γέροντες.* Mire exhilaratus senex, lavit mecum. Quanquam id temporis haud multo major eram Musuro. Musurus autem amplexus Zachariam juvenem eximie doctum *καὶ ηγεῖς*, inquit, *δύο νέοι.* Venetiæ vidi Paulum Canalem Patricium, juvenem summis rebus natum, nisi mors illud ingenium terris invidisset. Is phthisi perii, me illic agente. Aldus, hospes meus, multis post annis perii, haud multo minor annis septuaginta, sed tamen animo ad literas mire juvenili. Petrum Cottam uno prandio vidi, et audivi tantum, ætate florenti, pari modestia atque eruditione virum. Romæ vidi Petrum Marsum longævum potius quam celebrem. Non multum aberat ab annis LXXX. et florebat animus in corpore non infelici. Mihi visus est vir probus et integer, neque potui non mirari industriam. In tanta ætate scribebat commentarios in librum De Senectute, aliosque nonnullos Ciceronis libellos. Licebat in eo perspicere vestigia veteris seculi. Ibidem cognovi et amavi Petrum Phædrum, lingua verius quam calamo celebrem: mira erat in dicendo tum copia, tum auctoritas. Magna felicitatis pars est Romæ innotuisse: ille primum innotuit ex Senecæ tragœdia, cui titulus Hippolytus, in qua representavit personam Phædræ, in area, quæ est ante palatium cardinalis Raphaëlis Georgiani. Sic ex ipso cardinale didici, unde et Phædro cognomen additum. Is obiit minor annis, ni fallor, quinquaginta, dictus sui seculi Cicero. Hieronymum Donatum tantum videre contigit per occasionem. Nec post data est congregandi facultas: senex erat, sed florentissimo corpore, vir ob raram ingenii dexteritatem, non solum ad literas, verum etiam ad omnem publicorum munerum functionem appositus. Precul abest ab Italia Britaunia, sed eruditorum hominum æstimatione

proxima est. Quam multos hic ex vetere sodalitio desidero! Primum Andream Lucensem, Deum immortalem, quanta ingenii dexteritate, quam fideli memoria præditum! Tum animus quam erat excelsus, quam alienus a sordibus! Hunc et suis dotibus et omni principum applausu florentem, maximis rebus destinatum subita mors interecepit, natu minorem annis quadragesima. Cujus equidem decessum non possum non dolere, quoties in memorem venit, quam mihi fuerit jucunda ejus familiaritas. Erat hujus sodalitatis et Joannes Sixtinus Friesius, qui non multo post obiit, sed illo major; cæterum corpore, quod nisi si qua morbi vis incidisset, in Nestoris ætatem durare potuisset. Ingenium erat ad omnia versatile, memoria prompta, tenaxque. Præter juris utriusque scientiam, quam habebat loco viatici, in nulla disciplina non feliciter versatus. Successit his Joannes Coletus, qui decessit anno ferme quinquagesimo tertio. Hujus eximias dotes quid oportet recensere, quum eum in literis meis satis depinxerim, idque ex vero? nam hominem multis annis domestice novi. Haud multo post perit Gulielmus Grocinus, præter theologiae professionem, in omni genere disciplinarum usque ad morositatem exacte versatus. Is tamen ut ad multam vixit ætatem, ita nihil scriptum reliquit. Attactus paralysi plus minus annum ipse sibi superstes fuit. Ex Germanis amicis nullum desidero præter Joannem Capnionem, qui florenti quidem senectute, sed tamen justa, defunctus est. Poterat adhuc diu succurrere publicis studiis, nisi sic visum esset superis condere quædam animalia, quæ nihil aliud quam lædant. Bos arat, equus gestat, ovis pascit: Quid faciunt crabrones, cynomyiæ, viperæ, et cantharides? His accessit publica bellorum tempestas. Utinam liceret Huttenum in hoc catalogo ponere. Nunc, circuitu facto, redeo Lovanium. Illic triduum fruitus sum consuetudine Christophori Longolii Brabanti: nam Mechliniæ natum aiunt. Is nuper perii Patavii, natus annos plus minus triginta. Juvenis ad literas natus, et in his mature feliciterque institutus, inter nobiles futurus, si licuisset vivere. Postremus omnium nos reliquit Nævius. Sic solent milites nobilium ducum commemorare fata, et, ex illorum exemplis, sibi proponere quid possit accidere. Nos itaque restamus. Quid dixi, restamus? Ego, nam de me loquor, ultra colum, quod aiunt, vivo. Felix si cum eorum quæ expertus sum memoria liceret repubescere. Verum, ut hoc votum est ἀνεψιόν, nam Homericō verbo liberter utimur, ita nihil me torquet. Volens sequor, quo vocat communis naturæ cursus. De vitæ spatio nihil queror, ultra spem contigit; quanquam poteram annos aliquot in amicorum favoribus, quos industria mearum lucubrationum mihi per universum orbem non paucos paravi, conquiescere, nisi veluti mus, quod Græco proverbio dicitur, in picem, in hoc tragicum seculum incidisse. Quo minus obtigit hic felicitatis, hoc confido melius mihi futurum in altero seculo. Et tamen mihi fui infelix potius quam aliis. Sunt qui sibi nati, sibi vivunt, omnibus incommodi, sibi solis felices, neque cuiquam beneficiunt nisi quum moriuntur. Netur quidem deest animus incommodandi. Onerant posteros parentibus, precibus, sacris, vestibus, ceremoniis, nolarum strepitu, ut vel mortui negotium facessant vivis. Ego malim Herculanis immori laboribus. De mortis genere, quo non aliud cruciabilius, sic me consolor, quod nihil habet omnino contagii, cum leviora etiam corporis vitia, quod genus sunt lippitudo, aut linguæ balbuties, afficiant convictorem: cui cum calculo res est, solus dolet, solus periclitatur. Nullus autem est cruciatus

tantus, quem humana natura non ferat, si assueverit, præsertim si adsit fortis animus. Nec muliebriter dictum est apud Euripidem ab Electra ^c:

'Οὐκ ἔστιν ὁδὸν δεινὸν, ὁδὸν εἰπεῖν ἔτιος,
'Οὐδὲ πάθος, ωδὴ ξυμφορὰ θεῖλασιος,
'Ης ἀν ἀν ἀραιτ' ἄχθος ἀνθρώπος φύσις.

Porro, quod ad animum attinet, non solum sic cogito mitius reddi malum, si quis ferat æquo animo quod vitari non potest: verum etiam hoc Evangelicæ de Ævo philosophiæ, quod corpusculum hoc totum semel dedidi Christo, non aliter quam ægrotus ac de vita periclitans se credit medico ungenti, proluenti, secanti, urenti, persuasus quod quibusunque modis ille tractaverit hoc animæ domicilium, salutis meæ causa facturus sit. Nihil illi præscribo, tantum servet, ac faciat quod velit. Scio illum nihil velle, nisi quod nobis est optimum. Cæterum ab his remoris, quæ non patiuntur alios æquo animo superstibis dicere, Valete et plaudite, jam propenodum sum liber. Et juvenis cibum ac potum semper ita sumsi, ut pharmacum. Ac sæpenumero doluit, non licere sine cibo potuque perpetuo degere. Veneri nunquam servitum est, ne vacavit quidem in tantis studiorum laboribus. Et si quid fuit hujus mali, jam olim ab eo tyranno me vindicavit ætas, quæ mihi hoc nomine gratissima est. Ab ambitione semper abhorui, cuius rei nunc me suppœnit. Tantum honoris accipiendum erat, quantum sat erat ad vindicandum a contemtu. Sed nec tum poteram imaginari, tales esse belluas sub humana specie, quales experior: et nunc ambire serum est, quod obire non possim. Senectus solet ad rem atteutos reddere. Hujus morbi ne tantulum quidem adhinc attigit animum meum. Atque utinam sic liceat moderari suritus, ut morienti nec proprium æs nec alienum supersit, præterquam quod huic ubique reponendo corpusculo sit satis. Porro famæ sacerdinam utinam liceat et antequam corpus deponere. Tantum abest ut me gloriae pœnitiat, si quid tamen omnino est gloria. Nulli sunt affectus privati, puta liberorum aut parentum, qui me remorentr in vita. Omnes aïno ex æquo qui Christum diligunt. Nomihil mihi luctandum fuit cum animo meo, ut erga eos, qui scientes volentes, destinata malitia, nihil commerito, imo bene merito oblatrant, obtrectant, atque etiam exitium moliuntur, sumeret affectum pure Christianum. Impetravimus et hoc, ut non solum nos cogitemus de vindicta, sed ne male quidem precemur. Videmus hanc lenitatem etiam in militibus, quum certa mors urget; quanto magis hunc affectum nobis præstare debet evangelica philosophia? Nunc aliquantulum in hoc Inceptor, ut certam fiduciam animo concipiám de salute. Atque hac de re frequenter ipse mecum confabulor, nonnumquam et cum eruditis amicis communico. Nec adhuc fit satis, nec a Lutheranis, nec ab Antilutheranis. Itaque mihi nihil videtur consultius, quam hanc securitatem modis omnibus ambire precibus ac benefactis a Christo, usque ad supremum vitæ diem, ac tum hujus quoque rei judicium illi permittere: sic tamen ut quam est minimum spei ex nostris meritis, tam sit plurimum fiduciae ex illius immensa erga nos charitate, eque pro-

^c In *Oreste*, ver. 1. But this passage seems not to suit the purpose of Erasmus. The sense of it is, that there is no kind of misery to which poor mortals are not obnoxious.

missis adeo benignis, In hac philosophia nunc versor, eruditissime
Gavere, ad quam te quoque hortarer, nisi scirem te, virum juxta piūm ac
doctum, jam olim hac omnia fuisse meditatum. Incensas incommodam
valetudinem, nec injuria quereris. Erat istud ingenium omnino dignum
meliore domicilio, sed vide ne multum adjiciat mali, morbi imaginatio.
Deinde medicis uti laudo; indulgere non laudo. Salutabis diligenter
veteres congerrones nostros Joannem Paludanum, Theodoricum Alus-
tensem, Joantem Armentherensem, et Petrum Curtium, qui in Nævii
vices successerunt; cumque his totum sodalitium trilingue. Basilea,
1 Martii, Anno a Christo nato 1524.

Ep. 671.

Nº XXXI.

Erasmus Rot. Hajoni Hermanno Frisio, Juveni cumprimis erudito,
S. D.

AMICE⁴ candidissime, sic age, sic pergit onam agere, donec impera-
vero tibi silentium. Quid enim mihi tam eruditis, tam amicis epistolis
possit accidere jucundius? Sed ut tribus verbis ad singulas epistolæ tuæ
partes respondeam: Lazarum Bayfium gaudeo vehementer hoc præstisisse
in vestibus, quod Budæus in asse. Cumprimis autem exoscular hominis
candorem cum exquisita conjunctum eruditione, quod inter literatos
rarissimum est. Sciebam lænam esse genus vestis, et suspicabar respon-
dere *χλαινη*, verum vitabam dictionem primum minus notam, deinde
ancipitem. Penulam hybernam noverunt omnes. Mutabo tamen hunc
locum ubi librum Lazari videro, quod equidem opto ut quam primum
fiat. Quod ad *ἀναξυγίη* pertinet, arbitrabar subligar idem esse quod
braccas, aut aliquid certe simillimum; legeram apud Juvenalem, ni
fallor, et subligar *Acci*⁵. Cæterum utcunque hoc habet, si quis errasset
in vocabulo *vestis*, an hoc tibi videtur protinus conviciis exagitandum? Ac
plane demiror si quis hodie de priscarum vestium nominibus certo queat
pronunciare, quum, me vivo, toties mutatas videam vestimentorum for-
mas. Criticos istos, de quibus scribis, rideo, qui, si vicissim ederent sua,
invenirent fortassis et ipsi censores suos. Et tamen æquo animo patior
mihi laudem detrahi, qui mihi nihil laudis arrogo. Alicubi, sicut opinor,
scripsi Budæum cum Hermolais et Politianis certamen sustinere, et
fortasse *ἐν τῷ γράφειν Ἑλλῆνις*, primas illi tribui. Nec adhuc video
quenquam qui tantum etiam possit ex tempore. Nam frequenter ad me
scribit quavis de re totas Græcas aut semigræcas epistolas, idque ex tem-
pore. Cæterum quum essem in Italia, doctos omnes veneratus sum, nec
quisquam a me contemtus est. Angeli Colicij nomen ne audivi quidem
unquam, unde miror quod ille repererit invectivæ argumentum. De Ital-
orum ingenii semper candidissime et sensi et prædicavi. Ne Casalium

⁴ Life of Erasm. vol. i. p. 322.

⁵ Sat. vi. 70.

quidem novi, qui utinam docuisset certam Proverbiorum interpretationem, quam in me desiderat. De *mali corvi malo ovo* refero quod est in Græcorum commentariis, de *cornicis oculis* torquebar, et consulto uno aut altero, nihil indipisci potui quod nihil satisfaceret. Nec nihili puto ignominiosum, si quis quid reperiat exactius, in tanta rerum tum turba, tum obscuritate. De sene illo nihil admiror, eo ingenio natus est, ut ipse sibi literas invideat. Talis fuit ante annos xxv. nec morbus hic solet ætate reddi mitior. Cæterum quod addidit de *ἀφεσ*, quod sonet *remitte*, et *ἀφεσ*, cui respondeat *dimitte*, frivolum esse vel illud arguit, quod Lucæ capite quinto et septimo idem interpres, qui alias gaudet verbo *dimitendi, ἀφέωνται* [read *ἀφέωνται*] vertit *remituntur*, non *dimituntur*, &c. Cæterum denius aliquid interesset inter *ἀφεσ* et *ἀφεσ*, an ideo loquendum erat male Latine, *dimitte* pro *remitte*, quum sint tot voces Latinæ, *condona, ignosce, remitte?* Vides quam isti non serio cogitent de sacris literis. Quod præcipito lucubrations meas, ipse jam pridem confessus sum hoc peccatum, et pœnas de me sumo. Nunc excuduntur Epistolæ Hieronymi, in quibus plurima loca correxi. Ante annum exierant Proverbia, non paucis in locis vel locupletata vel castigata. Et est parata rursus editio nova. Id pollicor me facturum quamdiu vixerim. Hæc nos molimur in publicam utilitatem studiorum, destituti codicum et eruditorum hominum adminiculis, dum interim isti, in tanta rerum copia, sibi habent quicquid habent. Si censem nihil edendum, in quo sit quod possit reprehendi, proferant nobis aliquem Italum, qui hoc præstiterit. Theodorus Gaza in nonnullis locis jure reprehensus est a Trapezontio, nec puduit eruditissimum virum ea mutare. Hermolaus in præfatione Themistii vertenda, vélut in ipso portu, quod aiunt, impegit insigniter. Laurentius Valla nonne locis aliquot evidenter labitur? Ne commorem Valas, Pios, Beroaldos, et Raphaëles. Dolet istis in vulgus spargi, quæ sibi magnis laboribus compararunt. Agnosco vocem isto sene dignam. Tanto magis optare debuit, ut fierent vulgo communia, ne periret tot annorum industria. Ego vero nunc mihi videor fruj laboribus meis, postquam senex vincor a tam multis juvenibus: in hoc enim suscepit tantum vigilarum. Sunt qui pro officio reponunt maleficium; fateor et experior in dies magis. At non est æquum ob ingratitudinem quorundam frustrari cunctos. Vel ingratissime bono viro dignum arbitror, sed multo magis Christiano. Nihil edunt isti, sed interim, ut aiunt, non decipiunt quenquam. Quis decipit? Isne qui locum depravatum indicat, et ubi non succurrit vetustus codex, addit suam conjecturam? An parum debent studiosi divinationibus Hermolai Barbari in Plinium? Nec ista molimur absque veterum exemplariorum præsidis, ubi nancisci licuit; ne errant, qui me nihil aliud putant quam divinatorem. In Seneca fefellit nos amicus quidam, qui quod susceperebat, præstare vel noluit, vel non potuit, (nam ipsi huic editioni non adfuiimus,) qui sentiens male navatam operam, exemplar denique mea manu notatum sustulit. Pannionum illum tot millia mendarum sustulisse ex Naturilibus Quæstionibus Senecæ sane gaudeo: nam in hoc opus nullum erat exemplar vetustum. Tantum ad aliam editionem contulimus, neque quicquam mutavimus, nisi quod palam esset librariorum incuria depravatum. Divinationes margini adjecimus, quarum aliquot, ni fallor, ille non improbabit. Itaque si mendas prodidit, meas non prodidit. De Plauto apud Aldum castigato quadraginta aureis, næ iste modeste mentitus est: viginti duntaxat coronati numerati sunt, nec aliud suscepérant quam castigationem versuum confusorum, idque præstiti in his in quibus

carminis genus erat perpetuum. De mendis tollendis nihil receperam. In Cypriano, ubiunque suppetebat auxilium vetusti codicis, non dormitatum est, et vident tolos libros additos, non modo versus. Si quid erratum est incuria typographi, praestare non potui, qui tum agebam in Brabantia. In Suetonio nihil a me depravatum est, sed vetustissimi codicis fidem sequutus sum, nec ideo praelusa est via iis, qui plus utilitatis adferre possunt. Ex istorum igitur industria, si proferauit sua, tantum abest ut ignominiam metuam, ut laudis etiam mibi non nihil sim arrogaturus, certe hoc, quod istis dormitantibus calcar subjecerim. De styli formula nunquam fui superstitione sollicitus. Sat est, si uteunque, non spurce loquens, intelligor. Quam vero veterem Latinæ sermonis formulam in me desiderant, quum inter veteres scriptores tam multa sint phraseos discrimina? Quid convenit Senecæ cum Quintiliano? Quid Quintiliano cum Cicerone? Quid Valerio Maximo cum Sallustio? Quid Livio cum Quinto Curtio? Quid Ovidio cum Horatio? Non obsto quo minus alii mirentur dictionem Pontani: ego præter orationis non inanum fluxum et verborum tinnitum, nihil in illo magnopere suspicio. Marullus mibi videtur nihil aliud sonare quam Paganismum. Et ob hoc ipsum fortassis istis gravior est Marullus quam Mantuanus. Oderunt Christi nomen, quod nostra barbaries utinam perinde sinceriter ac vehementer amplecteretur. Verum quid hæc ad rem? Ut palatorum, ita ingeniorum semper fuere diversa judicia, nec ideo non cuique libera. Bella vero facetia de porrophago, quasi toties utar hac dictione, aut quasi utar tam inscite. Quod alius hoc, alius illud in me desiderat, bis morose faciunt: primum qui ab uno requirant omnia; denique qui requirant hoc a scriptore quod non profitetur. Mihi satis est si in arguento suscepto sic versor, ut præcurram superiores. Etiam si nominasses istum qui Aleandrum Erasmo præfert in omnibus, nihil erat periculi. Nam et ipse plurimum tribuere soleo Aleandro, præsertim in literis, nihiloque magis me lædi puto, si doctior est, quam quod ditionis est, aut formosior: nisi forte me tam inviduū existimant, ut ægre latus sim, si quis mé sit sanctior. Aleander si amicus est, ego certe hominis ingenium amo, mihi quoque privatim gratulor meum esse ducens quod habet amicus. Sin parum amicus, tamen gratulor publice studiis: nam spes est illum aliquando divitem istum eruditioñis thesaurum orbi communicaturum. Quid audio? Negant Hecubam et Iphigeniam a me versas, sed alicubi repertas mihi vindicasse? Ubi repertas? In Italia? Jam Badius excuderat antequam adirem Italiam. Apud nos? Quis aliquid hujusmodi vidit? Bene habet quod supersunt adhuc qui mihi semper adfuerunt ista molienti, Joannes Paludanus, Montjoius, Thomas Morus, Thomas Linacer, Guilhelmus Grocinus, Guilhelmus Latamerus. Aliena pro suis usurpare non est Erasmicū, qui in cæteris satis declararim meam ingenuitatem, adeo nihil alienum mihi vindicans, ut æquo animo seram me passim meis pennis vulnerari. Si parum respondent quæ vertimus in Proverbiis, causam nemo melius reddet quam Aleander, qui me vidit ex tempore tantum scribentem in hoc opere, quantum illi excudebant. Excudebant autem singulis diebus senionem, hoc est, geminum paginarum terionem. Si videor aliquanto felicior in Tragœdiis, quam in Adagiis, causa in promptu est. Quum verterem tragœdias, hoc tantum agebam, quanquam et tum sæpenumero centum-versus unico impetu transtoli. In Adagiis eadem celeritate verti carmina qua prosam. Postremo, quod me negant orthodoxum, ad id crimen respondebo, si isti nobis definierint, quid sit orthodoxus, et suum Christianismum proferant. Si non est or-

thodoxus, qui reprehendit aliquid in episcopis aut sacerdotibus, nec Hieronymus, nec Cyprianus erit orthodoxus. Quis autem exspectabat ut isti in me desiderarent pietatem? Cæterum quis divinasset hoc seculum exoriturum? Romana sedes nulli potius acceptam ferre debet suam calamitatem, si qua est hic, quam ipsis qui sic adamant profanas literas, ut minus habeant Christianismi, quam illi ipsi quorum libris immoriuntur. Hæc morosis censoribus et malignis arrosoribus responsa sunt, quorum odium te crebra contentione nolim exacerbare. Benevolorum catalogum libenter legi; inter quos nullius nomen agnosco, præterquam Sadoleti, Alcyonii et Coricci. Loca, de quibus amanter admones, jam ante tres annos mihi restituta sunt, sed non ista tantum, o bone. Mindesio scribam si quid dabitur otii. Posthac igitur exspectabo tuas literas Græce scriptas, quas scito mihi fore gratissimas. Video te feliciter quidem esse progressum in hoc studiorum genere, verum immori te nolim, sed suaserim adjungeres animum ad philosophiæ studium. Novi enim quantum absint a Christianismo, qui in bonis literis, velut ad scopulos Sireneos, consenescunt, præsertim apud Italos. Patavii sanctius vivitur, et habes vicinos Venetos, inter quos complures invenies citra professionem egregie doctos, præcipue Leonicum. Decreveram plane hybernare in Italia, sed pestilentia dissuasit. Excluditur nunc liber De Libero Arbitrio. Hic non me fugit, quos crabrones irritarim in caput meum, qui Christum et Evangelium habent in ore, Satanam in pectore. Lutherus etiam ipse conatur illos cohibere, sed nihil agit. Bene vale. Basilea 31 Augusti, Anno 1524.

Ep. 689.

See also Ep. 693. to Aleander, upon the same subject.

Nº XXXII.

^f Two Letters of Erasmus to Morillonus.

I.

D. Guidoni Morillono, Cæsareae Majestatis Secretario, S. P.

Amice candidissime,

AD literas tuas 21 Augusti scriptas, sed prid. Parasceves redditas, respondebo paucis, quod vereor ne tu isthinc discesseris, priusquam eo literæ perveniant. Animus Barbirii mihi semper fuit perspectissimus. De libris quid actum sit inquiram. Nicolaus Buschiducensis quum hic ageret, et hac de re frequenter sermo nasceretur, dissimulavit siquid recepit. Maximiliani literas accepi mire candidas et amicas, cui respon-

^f Transcribed by Mr. De Missy from the originals, which belong to the Dutch Church in Austin Fryars.

dimus, licet occupatissimi. Domino de la Roche veteri amico meo ac patrono nunc scribo. D. Cancellario Mercurino ac Joanni Almanno pridein scriptimus. Illustrissima D. Margareta scriptis ad me literis promittit pensionem si redeam. Non decesset pecunia, si mihi liceret per sycophantas tranquille vivere. Stunica fuit Romæ: cui pontifex tandem indixit silentium. Hic sunt multi, qui subinde novis libellis in caput meum debacchantur. Id sit impune in Germania ob favorem evangelii. Et tamen nihil adhuc scripsi in Lutherum, nisi quod testatus sum me esse alienissimum ab illa factione. Hic est plane furor Evangelicus: hi sunt mores renascentes ^s Ecclesie. Ego istas præbendas ac primarias p.... ^h nihil moror. Sunt lente spes, et ego jam morior. Quare tui arbitrii esto, sub cuius nomine velis expe ⁱ. Novi et amo Nicolaum Barbirium. Absolvi jam paraphrases in totum Novum Testamentum, excepta Apocalypsi. Nescio an legeris postremam editionem Epistolarum mearum. In his aliquoties est mentio Morilloni. Et tamen curabimus ut ^k si quid mearum lucubrationum merebit posteritatem, ut mecum vivat candidissimus Morillonus, idque propediem fiet, jamque curatum fuisset, si tuæ literæ venissent in t [empore. Ne] brisse [nsem ^l desider] assem [c] andidiorem. Et tamen ibi nihil est quod ad me pertinet, et rixa est de lana caprina. Salutabis mihi amicos Hispanienses R. D. Archiepiscopum Compostellani; Doctorem Coronell; D. ^m Guilhelmo Le Moyne. Miror te non meminisse Guilhelmi Vergaræ. Gaudeo istam nationem mihi favere. Ad quam utinam me contulisse, quum me conferrem in Germaniam, in qua tales repperi pestes, ut si præscissem, citius abitus fuerim ad Turcas, quam huc. Sed hæc fatis imputanda. Tibi cum ⁿ Camelo nihil est negotii; sed mihi, nolim volim, cum multis hydris res est. Bene vale. Basileæ, Parasceves An. 15.... *

^s It should be *renascentis*.

^h The word is not legible: it begins with an abbreviation which seems to stand for *præ*. Perhaps *præposituras*.

ⁱ Vel *expediri*, vel, *experiri*, D. M.

^k *sic*.

^l Videtur etiam legi posse *judicasse*, &c. D. M.

^m *sic*.

ⁿ He seems to mean Egmond the Carmelite.

^o The date is not legible. Perhaps it was 1524. It could not be after 1524; because he had not yet, as he says in this letter, published any thing against Luther,

Nº XXXII.

II.

Ornatiss. Viro D. Guidoni Morillono, Cæsaris ab Epistolis, in Hispaniis.

S. P.

QUUM te tantum amicum habeamus in Hispaniis, miror jam annis aliquot me nullis admoneri literis quid istic agatur. Si quid Erasmus agat nosse cupis, mihi gravis ac pene assidua lucta est cum senecta atque ejus comitibus podagra et chiragra, vel holagra potius; cum calculo rarior ac levior. Debemus Cæsaris commoditati, quod pacem habet Germania, qui maluerit pacem iniquum quam bellum æquum. Sectarum negotium adhuc serpit, inundaturum aliquando, ni cohabeatur. Anabaptistæ non aliter inundarunt Germaniam inferiorem, quam olim ranæ et locustæ Ægyptum; genus hominum lymphatum ac morti devotum. Irrepsérunt sub umbra pietatis, sed exitus erit publicum latrocinium, et quod prodigii simile est, quem doceant absurdæ, ne dicam *ædibæla*, quum præscribant inanæna, tamen populus fatali quodam affectu, seu potius mali dæmonis instinctu rapitur in eam sectam. Petrus Barbirius nunc plane me deridet ex alto. Hactenus miris coloribus tergiversatus, tamen professus se velle solvere, proximis literis scribebat ^P se donasse quamdiu potuit, nunc non posse amplius. Suspicor illum suo commodo mutasse instrumentum. Præter superiora debita, jam ultra quinquennium singulis annis accipit de pecunia centum et triginta libras Francicas. Quomodo portentum hoc mihi tractandum sit nondum statui. Pudet cum amico rixari. Vives ^q scribit Joannem Vergaram cum fratre Tobare ^r, cumque aliis nonnullis bene doctis, esse in carcere. Scitis, opinor, tres viros totius Angliæ doctissimos esse in carcere, Episcopum Roffensem, Episcopum Londonensem, et, quo nihil unquam habui amicus, Thomam Morum. Bene vale. Datum Friburgi Brisgoiæ, 3. Cal. Sept. 1534.

Erasmus Rot. mea manu.

^P Perhaps he would have said *scripsit*.

^q See the letter of Vives to Erasmus. Ep. 1270. c. 1492.

^r In the letter of Vives he is called *Tovar*.

Nº XXXIII.

* Erasmus Joanni Botzhemo Abstemio, &c. S. D.

NON pateris, Abstemi vir clarissime, quicquam mearum lucubrationum deesse tuæ bibliothecæ, sed quereris idem opus tibi subinde commercandum, vel retextum, vel locupletatum, vel recognitum. Proinde rogas, ut tibi catalogum omnium nugarum mearum verius quam librorum describam, et cui postremam manum addiderim indicem; ne vel fugiat aliquid, quod non habeas, vel emas aliquid, quod mox denuo cogaris emere. Morem geram voluntati tuæ, per te quamplurimis etiam aliis, ni fallor, eadem opera gratificaturus. Ornare gaudes, ut ais, tuam bibliothecam Erasmi monumentis: ego vero meos libros arbitror ornari tuæ bibliothecæ, qua vix quicquam videre contigit ornatus: dicas Musarum esse domicilium. Itaque mihi inagis placeo, quod ⁵ meas lucubrationes dignaris hos, sitio tuæ bibliothecæ, quam si cedrinis capsulis in Apollinis templo reponerentur. Non arbitror victuras, tantum abest ut immortalitatem illis ausim sperare: tamen si contingat aliquot annos superesse parenti, tuæ, nimirum, bibliothecæ debebunt: Existimabuntur enim aliquid esse, quas Abstemius ille tam sobrius judex suo museo dignatus sit. Quanquam ipse interim non aliter affectus sum erga meas vigilias, quam parentes solent erga liberos, quibus fuit parum felix fecunditas, vel quod deformes ac valetudinarios generint, vel quod aliqui tales, ut probrum et exitium attulerint suis progenitoribus. Qua quidem in re hoc magis ipse mihi displiceo, quod liberorum mala non semper imptari possunt parentibus: librorum autem via non alia quam auctoribus accepta ferruntur: nisi forte causari velim temporum ac regionis infelicitatem: nam, me puer, repullulascere quidem coepерant apud Italos bonæ literæ, sed ob typographorum artem aut nondum repartam, aut paucissim cognitam, nihil ad nos librorum perferebatur, et altissima quiete regnabant ubique qui literas docebant illiteratissimas. Rodolphus Agricola primus omnium aurulam quandam melioris literaturæ nobis invexit ex Italia, quem mihi puer, ferme duodecim annos nato, Daventriæ videre contigit, nec aliud contigit. Tum autem magni refert, quo seculo, qua regione, et ad quorum judicium scribas, quibuscum certes: acut enim ingenii vim et antagonistes insignis, quin et honos alit artes. His omnibus destitutus, tamen velut occulta naturæ vi rapiebar ad bonas literas, ac interminantibus etiam magistris, furtim e libris, si quos forte nactus fuissent, hausi quod potui, calatum exercui, provocatis sodalibus, quibuscum decertarem, nihil minus cogitans, quam ut hujusmodi nænia typographorum opera mundo proderentur. Hæc culpam si non diluere poterant, certe poterant elevare. Sed sunt, in quibus nec possim, nec velim ipse mihi patrocinari. Siquidem illud præcipuum est, ut qui scriptis sibi nomen honestum parare velit, argumentum deligat, ad quod natura sit compositus, et in quo plurimum valeat. Nec enim omnia congruunt

* *Epistola ad Botzhemum, sive, Catalogus Lucubrationum.*

⁵ Life of Erasm. vol. i. p. 335.

⁶ In the Edit. of Leyden, they have four times printed *quæ* instead of *quod*, by mistaking the abbreviations in that of Basil.

omnibus. Id a me uunquam est factum, sed vel temere incidi in materiam, vel amicorum affectibus potius quam meo judicio obsequens, suscepit. Proximum est ut quod delegeris, tractes accurate, diu premas, ac frequenter sub limam revokes, priusquam in lucem exeat. Ego quod semel aggressus sum, fere perpetuo cursu absolvo, nec castigandi tedium unquam devorare potui. Itaque mihi fere usu venit, quod scripsit Plato : *Ut plus satis properans in initio, serius perveniam ad finem.* Nam editione præcipitata res ipsa me cogit nonnunquam totum opus a capite usque ad calcem retexere. Proinde miror ipse esse, præsertim hoc tam eruditum seculo, qui nostra legant ; et tamen esse vel illud arguit, quod typographi lucubrationes nostras toties excudunt, sed tu jamdudum catalogum expectas, non apoligiam. Age fiet, ac primum recensebo, quæ carmine scripserim, ad quod studium puer eram propensior, adeo ut ægre me converterim ad meditationem orationis solutæ. Nec hic parum diu luctatus sum, priusquam succederet, si quid tamen successit. Nullum autem carminis genus non tentavi. Quæ feliciter interciderunt aut latent, ea sinemus quiescere, ne, quod Græci vocant, *εὐ κείμενον παχὺς κινήσωμεν.* Lutetiae primum cœpit nostra temeritas prodi mundo. Nam illic editum est ab amicis carmen heroicum, admixto ejusdem generis tetrametro, ad Faustum Andrelinum, quicum mihi tum recens coierat sodalitas. Rursus aliud hendecasyllabum ad Robertum Gaguinum, cuius tum apud Parisios non mediocris erat auctoritas. Rursus aliud ad eundem, alterne mixtis Glyconico et Asclepiadeo. Præterea carmen de casa natalitia pueri Jesu : nec satis memini, si quid præterea. Rursus alias edidimus expostulationem Jesu ad hominem suapte culpa pereuntem. Sed multis ante annis scripseram Sapphicum carmen de Michaële Archangelo, non sponte, sed compulsa precibus cujusdam magni viri, qui templo præerat, cui præsidebat Michaël : in quo cum ita temperarim stylum, ut possit oratio prosa videri ; tamen ille non ausus est affigere, quod esset tam poëticum, ut Græce, quemadmodum aiebat, scriptum videri posset. Ea erat illorum temporum infelicitas. Quumque tantum laboris exhausisset, reddito carmine, homo liberalis obtulit pecuniam, qua sextarium emerem vini, munus ipso poëniate dignum. Egi gratias pro tanta liberalitate, atque huc leuimate recusavi munus, quod dicereim majus, quam ut conveniret exigitati meæ. Nullo in genere me minus exercui, quam in Epigrammatis, et tamen interdum inter ambulandum, aut etiam in compositionibus lusimus aliquot, diversis temporibus, quorum nonnulla ab amicis nimium mei nominis studiosis collecta sunt, et edita Basileæ : quoque magis riderentur, adjunxerunt Thomæ Mori Epigrammatis, in hoc genere felicissimi. Carmen ad Guilhelmum Copum, de Senectute, scriptum est nobis in Alpibus, cum primum adirem Italiam. Inciderat odiosa contentio inter caduceatorem regis Angliæ, qui nos, quo tutius iremus, comitatus est Bononiæ usque, et inter curatorem adolescentum, quos tum pacto velut nassæ implicitus, ducebam in Italiam, non quidem ut paedagogus, nam morum curam exceperam ; nec ut præceptor ; sed ut inspector futurus, ac studiorum viam commonstraturus, ne quid calamitatis deesset fatis meis. Nullum enim auncum vixi insuavius. Inter hos igitur duos adeo incaluerat rixa, ut post furiosa convicia ventum sit ad gladios ; ac tum quidem alteri duntaxat irascebar. Verum ubi post tantam tempestatem vidissem illos ultro factos amicos epoto vini cyatho, utrumque ex æquo oderam. Etenim ut pro insanis habeo, qui sic debaceantur, nisi gravissime lacesisti : ita nulli fidos esse duco, qui tam subito fiunt amici, post iras capitales. Itaque quo tedium inter-

equitandum fallerem, abstinens a colloquio partium, carmen hoc absolvit, notans interim in charta super sellam, ne quid excederet, dum, ut fit, nova cogitatio veterem propellit. E notulis describem, quod erat natum, ubi ventum est in diversorium. Habis carmen equestre, vel potius Alpestre, quod tamen docti negant prorsus infelix, utcunque natum est. Scripsi diversis temporibus epitaphia non pauca, rogatus ab amicis, quæ non refert numerasse. Sed annis aliquot ante quam adirem Italiam, exercendæ Græcizatis causa, quando non erat præceptorum copia, verteram Hecubam Euripidis, tum agens Lovanii. Ad id audendum provocarat F. Philephus, qui primam ejus fabulæ scenam vertit in oratione quadam funebri, parum, ut tum mili visum est, feliciter. Porro quum stimulus adderet tum hospes mens Joannes Paludanus, ejus academiæ rhetor, vir si quis alius, exacto judicio, perrexerat. Deinde ubi literis ac montibus, quod aiunt, aureis amicorum pelectus rediisse in Angliam, addidi præfationem et carmen Iambicum plusquam extemporarium, quum forte vacaret membrana, atque auctoribus eruditis amicis, sed præcipue Guilhelmo Grocino, qui tum inter multos Britanniaæ doctos primam laudem tenebat, obtuli libellum dicatum R. P. Guilhelmo, archiepiscopo Cantuarieasi, totius Angliæ primati, et ejus regni cancellario, h. e. judici summo. Hoc erat tum notitia nostræ felicis auspicionis. Is quum me paucis salutasset ante prandium, hominem minime multiloquum aut ambitiosum, rursus a prandio paucis confabulatus, ut est et ipse moribus minime molestis, dimisit cum honorario munere, quod, suo more, solus soli dedit, ne vel pudore vel invidia gravaret accipientem: id actum est Lambethæ. Dum ab hoc redimus cymba vecti, quemadmodum illic mos est, inter navigandum rogat me Grocinus, quantum accepisset muneris: dico summam immensam, ludens. Quum ille rideret, quero causam risus, et annon crederet præsulis animum esse talem, qui tantum dare vellet: aut fortunam esse talem ut tantam benignitatem ferre non posset: aut opus non esse dignum aliquo magnifico munere. Tandem edito muneris modo, quum ludens rogarem, quorū tantillum dedisset, urgenti respondit, nihil horum esse, sed obstatte suspicionem, ne forte idem operis alibi dedicasset alteri. Eam vocem admiratus, quum rogarem, undenam ea suspicio venisset homini in mentem, ridens, sed τὸν Σαξόνων γέλων, *Quia sic*, inquit, *soletis vos*: significans id solere fieri a nostræ farinæ hominibus. Hic aculeus quum hæreret animo meo rudi talium dicteriorum, simulatque me Lutetiam recepissem, inde petiturus Italiam, librum Badio tradidi formulis excludendum, adjecta Iphigenia Aulidensi, quam fuis ac liberius verteram agens in Anglia: et quum unam duntaxat obtulisse præsuli, utramque dicavi eidem. Sic ultius sum Grocini dictum, quum interim non haberem in animo revisere Britanniam, nec de repetendo archiepiscopo cogitarem: tanta tum erat in tam tenui fortuna superbia. Hoc opus semel atque iterum recognitum, postremum hoc anno recognovi. Adolescens nondum annos natus octodecim elegiaco carmine, quoniam in eo minus valebam, declamare cœperam adversus vitia, libidinem, ambitionem. Has ineptias amici, me procul agente, prodiderunt formulis, non sine famæ meæ jactura, plura prodituri, ni rediisse. Nam carmen prorsus extempore, quo gratulatus sum Philippo primum ex Hispania reduci, ipse curavi edendum ante annos, ni fallor, viginti tres. Sed multo prius edideram carmen heroico hexametro et iambico trimetro mixtum, de laudibus regis Henrici septimi, et illius librorum, nec non ipsius Britanniaæ. Is erat labor tridui, et tamen labor, quod jam annos aliquot nec legeram nec scripseram ullum carmen. Id

partim pudor a nobis extorsit, partim dolor. Pertraxerat me Thomas Morus, qui tum me in prædio Montjoii agentem inviserat, ut animi causa in proximum vicum exspatiaremur. Nam illic educabantur omnes liberi regii, uno Arcturo excepto, qui tum erat natu maximus. Ubi ventum est in aulam, convenit tota pompa, non solum domus illius, verum etiam Montjoiiæ. Stabat in medio Henricus annos natus novem, jam tum indolem quandam regiam præ se ferens, *h.e.* animi celsitudinem cum singulare quadam humanitate conjunctam. A dextris erat Margareta, undecim ferme annos nata, quæ post nupsit Jacobo Scotorum regi. A sinistris, Maria lusitans, annos nata quatuor: nam Edmondus adhuc infans, in ulnis gestabatur. Morus cum Arnoldo sodali, salutato pueru Henrico, quo rege nunc floret Britannia, nescio quid scriptorum obtulit. Ego, quoniam hujusmodi nihil exspectabam, nihil habens, quod exhiberem, pollicitus sum aliquo pacto meum erga ipsum studium aliquando declaraturum. Interim subirasebar Moro, quod non præmonuisset: et eo magis, quod puer epistolio inter prandendum ad me misso, meum calamum provocaret. Abii domum, ac vel invitis Musis, cum quibus jam longum fuerat divertium, carmen intra triduum absolvi. Sic et ultus sum dolorem meum et pudorem sarsi. Editum est et carmen, rudimenta complectens hominis Christiani. Id scriptum est stylo simplicissimo. Sic enim jussit Joannes Coletus, qui tum magnis impendiis novum ludum literarium instituerat, in quo non minus in pietate quam in doctrina volebat institui formarique pueritiam: vir enim singulari prudentia præditus, videns seculum suum deploratissimum, teneram etatem delegit, ut novum Christi vinum novis utribus committeret. Vertere cœperam Podagram Luciani priorem, opus mire festivum; sed destiti, potissimum deterritus epithetis, quibus abundant chori, in quibus non erat spes in Latinis assequi compositionis felicitatem, quam videmus in Græcis dictiōibus. Quod si dictiones singulas pluribus explicuisse, peribat gratia totius carminis. Nam hymni sacri fere constant hujusmodi Deorum cognomentis, religiose compositis, præsertim apud Græcos. Quod genus sunt illa apud Homerum :

**Ἄρες ὑπερμενέτα, βριτάρματε, χρυσεπήληξ,
Οὐρειμόθυμε, φέρασπι, τελιτσός, η χαλκοκορίστα.*

Itidem et Lucianus ° : 'Επιδεσμοχαρὲς, κατακλινοθετὲς, κωλυσοδρόμα, βαταναστραγάλλα, σφυροπρηγιπύρα, μογισαψεδάφα, δοιδυκοσέδα, γουνικλανσαγρύπνα, τερικονδυλοπτωροφίλα, γουναμψεπίκυρε. Hæc atque id genus, quum apud Græcos plurimum habeant gratiæ ob facetissimam imitationem, Latinus sermo nec umbram horum possit reddere. Ad Græcas literas utcunque pueru degustatas jam grandior redii, *h.e.* annos natus plus minus triginta, sed tum quum apud nos nulla Græcorum codicūm esset copia, neque minor penuria doctorum. Lutetiaæ tantum unus Georgius Hermonymus Græce balbutiebat, sed talis, ut neque potuisset docere si voluisset; neque voluisset si potuisset. Itaque coactus ipse mihi præceptor esse, verti multos Luciani libellos, vel in hunc usum, ut attentius Græca legerem, Saturnalia, Cronosolonem, Epistolas Saturnales, De Luctu, Declamationem de Abdicato, Icaromenippum, Toxaridem, Pseudomantem, Gallum, Timonem, Declamationem pro Tyrannicida,

De his, qui mercede vivunt in aulis principum. Ad hæc ex minutioribus dialogis delectos octodecim, præterea Herculem Gallicum, Eunuchum, De Sacrificiis, Convivium, De Astrologia. Hujusmodi ceu strenulis diversis temporibus salutabamus amicos, qui mos est apud Anglos. Verte-ramus et Longævos, dictantes tantum, sed notarius suffuratus libellum Montjoio dicatum pro suo edidit Lutetiæ. Rapiebantur hæc nugæ pri-mum magno studiosorum applausu ; sed ubi Græcae linguae peritia cœpit esse vulgo communis, id quod miro successu factum est apud nos, cœpere negligi : quod ego sane ut futurum sciebam, ita factum gaudeo. Ausi sumus idem in Plutarchi Moralibus, cujus et phrasis aliquanto difficilior est, et res habent plus obscuritatis, ob recouditam hominis eruditionem. Ex hoc vertimus libellum, cui titulus, Quomodo sit dignoscendus adul-lator ab amico. Eum dicavimus Henrico Britanniae regi, ejus nominis octavo : Præterea, cui titulus est, Quo pacto fieri possit, ut utilitatem capias ex inimico : hunc dicavimus ei, qui nunc est cardinalis et archie-piscopus Eboracensis, tum elemosynis regiis erat prefectus, sed tamen jam tum rebus maximis destinatus ; adeo ut, prius quam daretur oppor-tunitas offerendi, ter mihi mutanda fuerit prefatio. Quin et prius quam excudi poterat, jam accesserat ei cardinalitiae dignitatis fastigium. Ante hos verteram, De tuenda valetudine : Quod in principe requiratur eru-ditio: Quod cura principibus maxime versari debeat philosophus : Utrum graviores sint animi morbi, an corporis: Num recte dictum sit, Λάθε βιώσας : De cupiditate divitiarum. In his eo libentius exercebar, quod præter linguae peritiam vehementer conducerent et ad mores in-stituendos. Nihil enim legi, secundum literas divinas, hoc auctore sanctius. Hoc unum erat incommodi, quod Aldus hoc opus excudit, sequutus exemplar multis locis depravatum, nec apud nos vetustorum exemplarium erat copia. Vertimus unam Libanii declamationem, no-mine Menelai repetentis uxorem apud Trojanos, atque hinc primum je-cimus transferendi aleam. Vertimus et alias aliquot declamatiunculas incerto auctore. Nonnulla scripsimus, quæ facerent ad institutionem studiorum, inter quæ sunt libri De copia verborum ac rerum duo, olim per lusum designati verius quam excepti in gratiam Joannis Coleti, qui multis precibus hoc extorsit potius quam impetravit, ut novum opus novæ scholæ dedicarem. Ad ejusdem preces castigavi libellum Lili, quem suo ludo prefecerat, de Syntaxi, sed muiatis tam nultis, ut nec Lilius vellet opus agnoscere, nec ego possem. In gratiam Petri Viterii, non vulgaris amici, licet humilioris, scripsi libellum De ratione studiorum et instituendi pueros, quod is ingenuos aliquot bonæque spei adolescentulos erudiendos haberet. Fortassis ad hunc ordinem pertinent duo primi libri grammatices Theodori Gazæ, quos ideo Latine vertimus, ut plures alliceremus ad studium Græcanici sermonis, vel ipsa facilitate, velut esca quadam. Et adeo successit id, quicquid erat laboris, ut jam videatur inutilis. Adnotaram quedam Anglo cuidam, De ratione scribendarum epistolarum, sed non in hoc ut ederentur. Eo defuneto, quum viderem opus, ut erat, mutilum ac mendosum, editum in Anglia, coactus sum paucos dies in ejusmodi nugis perdere, quas plane cupiebam abolitas, si qua fieri potuisset. Prodiere et Colloquiorum libellus, partim e con-fabulationibus domesticis, partim e schedis meis consarcinatus ; sed ad-mixtis næniis quibusdam, non tantum ineptis, verum etiam male Latinis, planeque solecisis ; et hoc nugamentum miro applausu exceptum est, ut in his quoque rebus ludit fortuna. Coactus sum igitur et hisce næniis admoliri manum: Tandem adhibita paulo majore cura, non pauca ad-

jecimus, ut esset justa libelli magnitudo, jamque vel hoc honore dignus videri posset, ut Joanni Erasmio Joannis Frobenii filio, pueru tum sex annos nato, sed indole incredibili dicaretur. Id factum est Anno 1522. Quamquam hujus operis natura est, ut, quocies visum fuerit, recipiat accessionem. Itaque in gratiam studiosorum et Joannis Frobenii frequenter jam auctarium adiecimus, sed ita temperatis argumentis, ut præter lectionis voluptatem, ac sermonis expoliendi fructum, inesset quod ad mores quoque formiando conduceret. Porro, donec præter meras ineptias nihil haberet ille libellus, miro omnium favore legebatur. Ubi accessit uberior utilitas, non potuit effugere τῶν συνοφαίλων δίγυματα. Theologus quidam Lovaniensis mire lippiens oculis, sed multo magis ingenio, vidit illic quatuor locos hæreticos. Accidit et aliud quiddam huic operi memorabile. Excusum est nuper Lutetiae correctis, hoc est, depravatis aliquot locis, quæ videbantur attingere monachos, vota, peregrinationes, indulgentias, aliaque hujus generis, quæ si plurimum valerent apud populum, uberior esset istis quæstus. Verum hoc ipsum fecit adeo stulte, adeoque indocte, ut securam quempiam e trivio fecisse jures, quum auctor tam insulsæ fabulæ feratur theologus ^P quidam ordinis Dominicani, natione Saxo. Quorsum attinet addere nomen et cognomen, quod nec ipse cupit supprimi? nescit tale portentum pudescere, citius laudem etiam petat ex scelere. Addidit impostor novam præfationem meo nomine, in qua facit tres viros in uno pueru instituendo sudantes: Capitonem, qui tradiderit literas Hebraicas: Beatum, qui Græcas: me, qui Latinas. Horum utroque facit me tum literatura, tum pietate inferiorem, significans in Colloquiis inspersa quædam, quæ Lutheri resipiant dogmata. Atque hic scio quosdam sublaturos cachinnum, quum legent Capitonem ab isto, qui sic odit Lutherum, optimi doctissimique viri elogio prædicatum. Hæc atque hujusmodi multa me loquentem facit, hujus audaciæ exemplo sumto ex Epistolis Hieronymi, qui queritur æmios suos ipsius nomine confictam epistolam sparsisse apud Afros in conventu episcoporum, in quo fateretur se deceptum a Judæis quibusdam falso vertisse Vetus Testamentum ex Hebræis. Et omnino persuasiissent eam epistolam esse Hieronymi, si stylum Hieronymi aliqua ex parte potuissent assequi. Hoc facinus quum Hieronymus referat velut extremæ deplorataeque malitiæ, tamen unum hoc arrisit isti Phormioni, quod est quovis libello famoso sceleratus; sed defuit malitiæ voluntati facultas perficiendi quod destinarat. Stylem Erasmi quamvis incultum assequi non potuit, sic enim claudit florulentam suam præfationem: *Ita monuit actas, ita jussit pietas, ut, dum vivere datur, prægravi senecta scripta mea repurgem, ne functos manes tristilus transcribant sequaces inferiis.* Quum talis sit totus hominis sermo, tamen non veritus est suos fiosculos nostris coronis intertexere, aut insanissime sibi placens, aut pessime sentiens de judiciis theologorum, nam his ista cudit, quos omnes tam stupidos esse putet, ut non statim deprehensuri sint infeliciter assutos huius pannos. Tam abjecte ubique adulatur Galliæ, Lutetiae, Theologis, Sorbonæ, collegiis, ut nemo mendicus possit abjectius. Itaque si quid parum magnifice dictum videtur in Gallos, transfert in Britannos; si quid in Lutetiam, verit in Londinum. Addit quædam odiosa, velut a me dicta, quo mihi conflet invidiam apud eos, quibus dolet me esse carum. Quid multis? Passim suo commodo re-

secat, addit, mutat, veluti sus oblitero volutans sese in horto alieno, nihilque non conspurcans, perturbans, evelleas, nec interim sentit perire captatam a nobis argutiam. Etenim quum illic cuidam dicenti, *ex Hollandio versus es in Gallum*, respondet: *Quid? an caput eram, quum hinc abirem?* ille mutavit, *Ex Hollandio versus es in Britannum.* *Quid? an Saxonum eram, quum hinc abirem?* Rursus quum quidam dixisset, *Vestis indicat te mutatum ex Batavo in Galum*: ille ex Gallo facit Britannum. Quinque ille respondisset, *Hunc metamorphosia malum quam in Gallinam*: alludens ad Gallum; ille mutavit *Gallinam in Bohemum.* Mox quum quidam jocator se Latinum quoque sermonem sonare *Gallice*: ille pro *Gallice* verit *Britavice*: et tamen relinquit, quod sequitur, *Nunquam igitur bona carmina facis, quia perit tibi syllabarum quantitas:* quod in Britanos non congruit. Item quum illie aliquis dicit, *Quid accidit Gallis, ut bellum suscipiant cum Aquila?* ille sic corrumpt jocum, *Quid accidit pardis, ut bellum suscipiant cum liliis?* quasi *Lilia* soleant prodire in bellum. Interdum non sentitea, quae sequantur, cum his, quae mutavit, non cohaerere, velut hoc ipso in loco. Ego scripseram: *Estne Lutetia immunis a pestilentia?* Ille mutat, *Estne Londinum immunis a pestilentia?* Rursus alio loco, quod a quodam dicitur, *Quid trepidanus hunc Gallum lacerare?* ille *Gallum verit in leporem*: nec tamen mutavit, quod sequitur, *Utrum mavis de ala, an de poplitibus?* Porro quum Dominicalibus adeo tenere faveat, ut voluerit apud illos sedere commissarios, tamen Scotum atrociter attactum æquo fert animo. Nec enim mutavit, quod illic dicit quidam, *Citius patiar perire totum Scotum, quam libros uius Ciceronis.* Verum ut haec stultitiae plena sunt, ita insunt permulta, quae parem habent stultitiae junctam inalitiam. Quidam illic irridet sodalem, qui, quum esset perditæ vitae, tamen sideret bullis indulgentiariis: hic corrector facit illum fatentem se cum Lutheru suo sentire, indulgentias pontificias nihil valere. Ac mox fingit eundem resipiscensem, profiteri erroris sui pœnitentiam. Atque haec videri vult, velut a me correcta. O miro fidei nutantis Atlantes! Hoc perinde est, ac si quis ossis sanguine imbutis vulnus mentiatur in humano corpore, ac mox idem sublatis, quæ admoverat, vulneri medeatur. Dicit illic puer quispiam, confessionem, quæ fit Deo, præcipuam esse. Ille correxit, asseverans confessionem, quæ fit sacerdoti, præcipuam esse. Ita prospexit periclitanti confessioni. Unum hoc exempli causa retuli, quum in hujus generis sycophantiis creber sit. Atque haec scilicet respondent palinodiæ, quam ille sub meo nomine pollicetur in falsaria præfatione, quasi cuiusquam sit canere palinodiæ erroris alieni, aut quasi, quicquid illic sub quacunque persona dicitur, meum sit dogma. Nihil enim me movet, quod hominem non dum sexagenarium facit prægravi senecta. Olim capitale erat edere quicquam alieno nomine, nunc tales sycophantias in vulgus spargere ficto ipsius nomine, qui traducitur, ludus est Theologorum. Nam vult theologus videri, quum res illum clamitet ne pilum quidem tenere rei theologicæ. Nec dubito, quin furifer ille mendacis suis imposuerit famelico typographo: non enim arbitror quenquam esse tam insanum, qui sciens tam indoctas nœnias velit excudere. Deploratam hominis audaciam mirari desii, postea quain intellecti illum esse nullum e nido Bernensi quondam elapsum, plane ἐν κακίστῳ κόρεας κάκιστον ἀν. Illud demiror, si verum est, quod adfertur, apud Parisios esse theologos, qui sibi plaudant, quod tandem nacti sunt hominein, qui eloquentiæ suæ fulmine disjicunt universam Lutheri factionem, et ecclesiam pristinæ restituant tranquillitati. Nam scripsit et adversus Lutherum, ut audio. Et postea theologi querantur se a nobis traduci, qui studia ipsorum tantis

vigiliis adjuvamus, quum ipsi volentes amplectantur talia monstra, quæ plus dedecoris acferunt ordini theologorum, atque etiam monachorum, quam quivis, quamlibet maledicuſ, hostis posset. Qui tale facinus audet, idem non dubitat incendium aut veneficium admittiſ. Atque hæc excuduntur Lutetiæ, ubi nefas est vel evangelium excudi, niſi theologorum censura comprobatum. Hoc Colloquiorum opus postremum exiit auctum coronide, A. 1524. mense Septembri. Cæterum quoniam videbam multos scriptores vel negligi prorsus, vel minore cum fructu legi, quod undique scaterent mendis, tum autem quosdam etiam commentariis insulsissimis esse contaminatos verius quam expositos, studuiimus et in hac parte consulere studiis juventutis, nec juxta Græcorum proverbium, in dolio τὴν κεραυνοῦ sumus adgressi, sed in libello puerili, cui titulus *Cato*. Adjecimus Mimos Publianos sane quam festivos, qui inter Senecæ lucubrationes falso titulo latebant, sed depravatissimi: tum admixtu multarum sententiarum, qui Mimi non erant, contaminati. His omnibus scholia adjecimus. Adjunxiſ et alia quædam a nobis recognita, minutiore, quam ut sit operæ pretium referre, quod quidem ad operam a nobis insumtam attinet. In hanc classem referenda videtur *Nur Ovidii*, quam emendatam commentariolo enarravimus in gratiam optime spei adolescentis Joannis Moi, cui adjunxiſ duos Hymnos Prudentianos, alterum γενεθλιακὸν, alterum ἐπιφανειακὸν pueri Iesu. Quos itidem emaculatos commentariolis enarravimus in gratiam clarissimæ pueræ Margaretæ Roperæ. Id factum est A. 1524. Moliti sumus simile quiddam apud Aldum, post edita Proverbia, in Comœdias Terentii et Plauti omnes, sed hic nihil aliud professi, quam versuum confusorum digestionem, ubi licuisset, tum in tragœdias Senecæ, in quibus non pauca feliciter mihi visus sum restituisse, at non sine præſidio veterum codicū. Exemplaria reliquimus Aldo, permittentes illius arbitrio, quid de his statuere vellet: niſi quod Senecæ Tragœdias, post in Anglia denuo recognitas, Padio transmisimus, qui vītū est nostra cum alienis miſcuuisse. Porro Cantabrigiæ nacti veteres aliquot codices, adgressi sumus Senecam oratorem, magnis quidem laborebus nostris, sed quorum editio parum feliciter cesserit. Etenim quam mœrē res me revocarent in patriam, dedram hoc negotii doctis amicis, ut ex his, quæ notarā in margine, diligenter, quibus videretur utendum, atque illi, sane quam magnifice receperunt. Sed illie primum didici, et apud eos, qui putantur in promissis adamantini, nonnullos esse, qui parum probæ sint fidei, frustraque pœnituit non obtemperasse *Cassitæ* consilio, *Ne quid exspectes amicos facere, quod per te queas*. Quin et ea pars exemplaris, quæ plurimas habebat annotationes, perii. Nonnulli suspicabantur, et erat verisimile, eum, qui negotium magnificis promissis susceptum haud scio pœjorene fide an judicio gesserat, clam sustulisse, ne deprehenderetur. In nonnullos libros non succurrebat aliiquid vetustiorum codicū, velut in *Naturales Quæſtiones, in Controversias*. His locis non ita multis addideramus conjecturam nostram non mutata scriptura. In alios, ubi licuit veterum librorum uti præſidiis, totas margines expleveramus annotationibus, sed quæ requirerent expensorem. Huic opere excudendo si præſens adfuſsem, fateretur candidus lector, hoc, quicquid est operæ, non sine fructu fuisse susceptum: nunc infelicitatem meam et ipſe deploro, perfidiam nemo potest objicere. Audio quosdam apud Italos molii novam hujus auctoris editionem, ex fide vetustissimorum codicū. Horum industriae favebimus utroque police, et adeo non putabimus illorum felicitatem ad nostram ignominiam pertinere, ut hinc aliiquid etiam laudis simus decepturi, nimirum quod nostro qualicunque conatu præbuerimus illis ansam stimu-

lumque subjecerimus ad honestissimam provinciam suscipiendam. Ab his pro gymnasimatis ad gressus sum Novum Testamentum, in quo decreveram adeo verborum parcus esse, ut statuerim singula loca tribus verbis adnotare, præsertim quum Laurentii [Valle] castigationem jani edidisse, quæ mihi verbosior quam pro re videbatur. Cæterum ubi jam accinctus esset Frobenius ad excudendum, perpulerunt amici docti, quibus aliquoties obsequenter sum, quam expedit, ut mutarem etiam editionem vulgariam, et in annotationibus esse aliquanto copiosior. Is labor noster ut plurimos excitavit vel ad Græcas literas, vel ad studium sincerioris theologiae, ita mihi gloriam peperit, multa invidia fermentatam. Dedimus et hic mox penas non leves temeritatis, vel nimiae facilitatis, in obsequendo amicorum voluntati potius quam judicio. Non credendis laboribus totum opus retexuimus, ac rursus officinæ tradidimus. Rursum tertio manum admovimus, magna eura locupletavimus A. 1522. quæ quidem hactenus fuit nobis operis editio novissima. Quartam habemus paratam, quod, dum paraphrases scriberemus, multa deprehenderimus, quæ prius fefellerant. Quin et Hieronymani epistolas, quod hæc ut plurimum habent eruditio et eloquentia, ita habebantur mentisissimæ, castigavimus, ac scholiis explicavimus, nota [read notha] semiovimus adjectis censuris. Quod opus rursum recognovimus A. 1522, non paucis locis vel correctis vel additis, quæ nos in priore editione fefellerant. Hoc rursus excusum est A. 1524. In hoc labore sic versati sumus, ut attentus lector facile deprehensurus sit, me non frustra recognitionem hanc suscepisse. Non d-fuerunt hic veterum codicium præsidia, sed quæ non præstant, quin aliquor locis fuerit divinandum. Verum eam divinationem in scholiis ita temperavimus, ut ne qui facile falli possit, sed tantum exicitetur ad investigandum lectoris studium. Et speramus fore, ut aliquis adjutus emendationibus exemplaribus restitut et illa, quæ nos fugerunt: quibus ut libenter tribuerimus meritam industrie laudem, ita non habebunt, quod nostros conatus insectentur, qui quum multa feliciter restitutimus, in quibusdam coacti sumus veius sequi proverbium, ἀλλ' οὐδὲ τίπερ. Sunt enim quidam eo ingenio, ut si quid possint superiorum conatibus adjuvare, tota laudem sibi vindicent, magnis conciencis exagitant^q, sicubi dormitatum est, aut sicubi non præstitit alter, quod conabatur. Quorum equeidem hand scio utrum magis detestandam arbitrer inhumanitatem an ingratitudinem. Nullus illis præclusit viam, si velint dare absolutiora. Negant quicquam edendum, nisi quod sit absolutum. Hoc qui præscribunt, dicunt nihil omnino edendum; neque tale quicquam a quoquam adhuc editum. Dabamus illa Batavis, dabamus monachis ac theologis magna ex parte εὐθεῖα. Nondum enim hucusque promoverant bone literæ. Hæc si quis reputet, intelliget me nec ignavam, nec infrugiferam obisse provinciam. An Itali critici non dabunt hanc veniam Barbaris, quam ipsi, velint nolint, dare coguntur suis, *Philepho, Hermola, Valis* *: breviter quotquot intra annos sexaginta, vel vertendis Græcis, vel enarrandis corrigendisve Latinis industria sua juverunt publica studia? Qui nihil edunt, sic vitant culpam, ut nihil laudis promereantur: imo dum stulte vitant culpam humanam, in gravissimam culpam incident: nisi forte minus calpandus est, qui ex lautiore

^q Perhaps *exagitent*.

* He means Georgius Valla, or Valla, whom he hath mentioned in Epist. 1091. See Bayle, *Nemesius*.

penu nihil depromit famelicis amicis, quam qui gratis et candide profert, quicquid habet, libenter datus lautiora, si haberet. Quis insectatur annotationes Hermolai in Plinium, quod destitutus emendatorum codicum auxilio plurima non potuerit assequi, in multis etiam parum feliciter divinarit? Ego me plurimum debere profiteor Beato Rhenano, qui nobis dederit Tertullianum, multis in locis emendatum, quanquam nec totum dedit, et innumeris adhuc mendis obsitum. Non fraudatur sua laude, qui pro tempore, quod potuit, præstítit, ac viam aperuit cæteris elimatiōra moliendi. Nec ullos patimur judices iniquiores, quam istos, qui nihil omnino edunt, ac ne docent quidem, velut invidentes utilitati publicæ, perinde quasi ipsis pereat, quicquid compererint, esse multis commune. Et sicubi lapsus humanum deprehenderint, qui cachinni, quæ convicia, quæ tragœdiæ? Omnia felicissimus in vertendo fuit Theodorus Gaza. Et tamen in hujus libris deprehendit aliquot errores Tripezentius, quos ille monitus correxit. Hermolaus, vir tantus, nonne statim in Praefatione Themistii in libros Aristotelis De Anima, pueriliter lapsus est, in ipso (quod aiunt) portu impingens? Quid hic memorem de Philippo Beroaldo, de Baptista Pio, deque similibus, ad quorum errores connivit Itali? Quid de omnibus fere, qui intra octoginta annos verterunt Græca, Diodorum Siculum, Herodotum, Thucydidem, Vitas Plutarchi, atque etiam libellos Morales? Si his ignoscimus, quod in tanta doctorum hominum, ac vetustissimorum librorum copia labuntur aliquoties insigniter, cœlum terræ miscent, si in Batavo præsidiis omnibus destituto reperiant, quod sit emendandum? Quanquam nos ipsi in nostras lucubrations censores agimus, multaque in his, quæ vertimus ex Græcis emendavimus: idem facturi, donec vixerimus. Sed video, mi Botzheme, jamdudum ad Catalogum revocas. Ergo Suetonium Tranquillum cum miræ vetustatis codice contulimus, ac loca nonnulla satis feliciter restituimus, a nemine antea animadversa. Idem fecimus in operibus Cypriani. Recognovimus et Arnobii Commentarios in sacros Psalmos, quem laborem inscripsimus Adriano pontifici Romano ejus nominis sexto, tum recens electo. Idem fecimus in Hilario, qui miris modis nos torsi. Hoc laboris dedicavimus Joanni Carondileto archiepiscopo Panormitanu, Caroli Cæsaris in Brabantia cancellario summo. Cæterum, ubi perpenderemus quantum ad elegantiam et copiam dictionis adferant momenti sententiæ argutæ, metaphoræ aptæ, proverbia, similiaque schemata, decreveramus ex omni scriptorum probatorum genere, quam maximam harum rerum vim congerere, et in suam quæque classem digerere, quo magis essent in promptu his, qui stylum exercere vellent ad parandam orationis facultatem et copiam. Hujus rei periculum fecimus ante annos (ni fallor) viginti septem. Occasio fuit hæc. In litore Dovariensi priusquam ingrederer mare, naufragium fecit tota mea pecunia, quæ tum erat exigua, sed tamen mihi maxima, quum nihil supererset. Id factum est a præfecto, pene dixeram, a prædōne litoris, Regio nomine, quum mihi Morus et Montjoius persuassissent nihil esse periculi, nisi monetam Britannicam efferrem. At ego nec Britannicam habebam, nec in Anglia partam aut acceptam. Verum in litore didici, non esse fas ullam efferre pecuniam, ne ferream quidem, ultra pretium sex angelorum. Tanti mihi constituit unicam legem Britannicam didicisse. Ubi nudus redisse Lutetiam, non dubitabam, quin multi exspectarent futurum, ut (quod solent literati) fortunam hanc ulciscerer calamò, scribens aliquid in odium regis, aut Angliæ: simulque verebar, ne Guilhielmus Montjoius, quoniam dederat occasionem perdendæ pecunie, subvereretur, ne verte-

rem animum erga se meum. Ut igitur et illorum expectationem falle-rem, immo potius declararem me non esse tam iniquum, ut privatum casum imputarem regioni, aut tam incitantem, ut ob jacturam tantulam vel in me vel in amicos, quos in Anglia reliqueram, provocarem tanti principis iram, simulque Montjoio meo testatum facerem, me nihil secius affectum esse in amicitia, quam antea fueram affectus, visum est protinus aliquid edere. Quum nihil esset ad manum, tumultuarie paucorum dierum lectione congressi sylvam aliquam Adagiorum, divinans hoc libelli, qualis qualis esset, vel ob utilitatem versaturum in manibus studiosorum. Hoc argumento declaravi, quam non refixisse in amicitia. Tum adjecto carmine, cuius ante memini, testificatus sum, quam non esse infensus vel regi vel regioni, ob pecuniam ereptam; nec male cessit hoc meum consilium. Ea moderatio candorque mihi tum plurimos amicos conciliavit apud Britannos, viros eruditos, probos, ac potentes. Id opusculum paucis post annis excudit Badius noster, adjectis a me pauculis, et recognitis Grecis potissimum. Mox Matthias Schurerius Argentorati, quum ego interim copiosorem sylvam collegissem in Venetam editionem, quae prodiit ex officina Aldina. Porro quoniam videbam hoc opus sic esse gratiosum apud studiosos ut victurum appareret, et a multis typographis certatim ederetur, iterum atque iterum locupletavi, ut se dabant vel otium vel major liborum copia. Postrem manus edita est apud Joannem Frobenium, anno a natali Servatoris 1523. Porro dum locupletandis Adagiis nonnullos auctores relego, obiter collationes aliquot adnotavi, magis indicans ac praebens aliis exemplum futuri operis, quam librum justa cura absolvens. Est autem liber unus de Parabolis sive Similibus ad Petrum Aegidium jureconsultum et civem Antverpiensem quondam mihi studiorum sodalem. Fortasse non abs re fuerit huic generi subnectere opus Epistolarum, quanquam non est aliud omnium cui minus faveam. Indultum est hic plus satis amicorum affectibus, praesertim quum hi saepenumero pro tempore mutentur in diversos, qua de re satis testati sumus, in primis postremæ editionis Epistola, quæ prodiit ex officina Frobeniana A. 1521. Et quod tum divinabam, post nimium veris experimentis comperi. Res enim ipsa docet quosdam ex juratissimis amicis, quos Pylades poteram dicere, factos hostes acerrimos, summam ingratitudinem cum summa perfidia copulantes, non ob aliud, nisi quod nollem palam dare nonnen periculoso negotio, quod semper hariolatus sum in perniciosa seditione: exiturum. Atqui ego nemini renunciavi amicitiam, quod vel in Lutherum esset propensior, vel quod a Luthero alienior. Tali sum ingenio, ut vel Judæum amare possim, modo sit alioqui commodus convictor et amicus, nec me coram blasphemias evomat in Christum. Atque hanc civilitatem arbitror utiliorem ad finiendum dissidium. Ac leviter sane me commovet, quod, quibus ante scribebar, Sidus Germaniae, Princeps veræ theologiae, Antistes bonarum literarum, nunc sim alga vilius. Siquidem gloriosos illos titulos, qui mihi nunquam non fuere molesti, labens illis resigno, amicitiae fœdus nulli volens remitto. Tentavimus et declamationem, ad quam magis eramus natura compositi, quam ad illa collectanea, in quæ tamen maxime nos impulit nescio quis genius. Itaque lusimus olim laudem ac vituperationem Matrimonii; quæ nunc pars est libelli De Ratione conscribendi Epistolas. Id fecimus in gratiam clarissimi juvenis Guilhelmi Montjoii, quem tum in rhetorice instituebamus. Hunc quum rogasse, Ecquid placet, quod scripseram: ille festiviter, Adeo placet, ut mihi plane persuaseris esse ducendam uxorem. Tum ego. Suspende sententiam, donec legeris

diversam partem. Istam, inquit, tibi habe: mihi prior placet. Is jam post tertiam uxorem cœlebs est, fortasse ducturus quartam, adeo facile est perculisse plaustrum, quo sua sponte inclinatur. Sed admodum juvenes, vix annos nati viginti, scripsimus in eodem genere laudem vitæ morositacæ, hec est, solitariæ, in gratiam amici cuiusdam, qui nepotem quendam venabatur proselytum, quem in nassam pelliceret. Item ante annos viginti tres *Encomium Artis Medicæ*, rogatu cuiusdam amici, qui nuper Caroli Cæsaris medicus fuit. Reperi inter schedas episcopi responsionem ad populum sibi gratulantem, nec satis memini, quanam occasione ea mihi scripta fuerit. Nam consolationem de morte filii præmature prærepti, scripsi *Senæ*, quum *Alexandrum archiepiscopum ecclesiae Divi Andreæ, Jacobi Scotorum regis filium instituerem*. Sed multo ante apud Anglos descripseram *Declamationem Lucianicæ respondentem contra Tyrannicidam*, *huc provocante Thoma Moro*, tum studiorum sodali, qui nunc Anglorum regi est a thesauris. *Querimoniam pacis* scripsimus ante annos ferme septem, tum primum in aulam principis acciti. Agebatu: magnis studiis, ut Cameraci synodus esset summorum orbis principum, Cæsaris, regis Galliarum, regis Angliæ, Caroli nostri, atque ibi pax coiret inter illos, adamantinis, ut aiunt, vinculis. Hæc res potissimum agebatur per clarissimum virum Guilhelnum a Ciervia, et Reipublicæ juvandæ natum Joannem Sylvagium, cancellarium summum. Obstabant huic consilio quidam, quibus inutilis est rerum tranquillitas, quibusque, juxta Philoxeni sententiam, qui dixit suavissimas esse carnes, quæ carnes non essent; suavissimos pisces, qui pisces non essent, maxime placebat pax, quæ pax non esset, et bellum, quod bellum non esset. Itaque jussu Joannis Sylvagii scripsi *Pacis Querelam*. Nunc res eo profecerunt, ut parandum sit *Paci Epitaphium*, quandoquidem nulla spes est eam revicturam; sed in his sunt, quæ *seria ducunt*, ut ait Flaccus. Moriam lusimus apud Thomam Morum, tum ex Italia reversi, quod opus quum mihi sic esset contemnum, ut nec editione dignarer (nam aderam Lutetiæ, quum per nescio quos pessimis formulis depravatissime excuderetur) tamen vix aliud majore plausu exceptum est, præsertim apud Magnates: Paucos tantum monachos, eosque deterrimos, ac theologos nonnullos morosiores offendit libertas: sed plures offensi sunt, ubi Lystrius adjecit commentarios, quod antea profuerat non intelligi. Concepseramus id temporis animo tres simul declamationes: *Encomium Merie, Naturæ, et Gratia*; sed quorundam morositas fecit, ut verterem consilium. Admodum adolescens adgressus sum *Antilarbaros*: nam et hoc opus arbitror ad declamatorium genus pertinere. Quanquam autem et in his, quæ recensui, pleraque sunt, quæ pertinent ad institutionem vitæ, tamen hæc, quæ nunc commemorabo, serio nobis scripta sunt ad vitæ rationem ac pietatem. In his est panegyricus, quem Philippo principi porrexiimus, primum ex Hispania reverso: quem sic laudavimus, ut eadem opera submoneremus, quid esset bono principi spectandum, quod satis testati sumus in epistola ad Joannem Paludanum, quam tum operi adjecimus. Præterea libellus de principe Christiano, quem Carolo nunc Cæsari porrexiimus, recens in aulæ principalis famulitium acciti, ut essemus inter principis consiliarios. Atque hoc pacto primum fidelis consiliarii partes sumus auspicati: hoc enim epitheton solemniter addi solet consiliariis, quum plerique principes nihil minus ament, quam vere fidos consiliarios, et plerisque consiliarii nihil minus præstent, quam cognomen suum. Et tamen hujus libelli libertate nemo magnatum offen-

casus est. Ferunt boni princeps liberam admonitionem, seditionem licentiam non ferunt. Enchiridion Militis Christiani cœpimus ante annos ferme triginta, tum agentes in arce Tornihensi, quo nos pestis, quæ tum Lutetiae desæviebat, propulerat. Res est casu nata. Erat in ea aree quidam amicus mihi Battoque communis. Huic erat uxor singulari pietate prædicta; ipse nulli peior quam sibi: homo profusus scortationibus, et adulteriis opertus: alioqui comis ad omnem convictum. Theologos omnes fortiter contemnebat, uno me excepto. Uxor mire satagebat de salute viri. Hæc per Battum mecum agit ut aliqua notarem scripto, quæ religionem inciterent homini; sic tamen, ne sentiret hæc uxoris impulsu geri: nam erat et in hanc sevus usque ad plagas, in ore videlicet militari. Obsequutus sum, adnotavi quædam ei temporis congrua. Ea quum placerent etiam eruditis, præsertim Joanni Vittrario, Franciscano, eujus erat in illis regionibus auctoritas summa; postea quia rursus e Lutetia pestis undique sæviens, Lovanium nos profligasset, per otium absolvinus. Libellus erat aliquamdiu neglectus. Mox mire cœpit esse vendibilis, idque potissimum commendatione quorundam Dominicalium, quorum aliquam multos nuper alienavit addita Præfatio ad Paulum Volzium, abbatem, virum moribus, ut si quis alias, pure Christianis. Huic adjeceramus Epistolam Paræneticam ad Adolphum principem Verensem, tum admodum puerum. Præterea duas Precationes, ad Virginem Matrem, in gratiam matris illius, *h. e.* Annæ, dominæ Verianæ, stylo juvenili, et ad illius affectum accommodato, potius quam ad meum judicium. Post, unam addidi ad JESUM, magis ex animo meo. Accessit pars temporiaræ disputationis olim habitæ cum Joanne Coletto, *De tœdio Jesu*, si tamen hæc pertinent ad morum institutionem. Hoc anno, *h. e.* 1524. emisimus Exomologesim, sive, *De ratione confitendi commissa sacerdoti*. Quin his majora sum ausus; expliciti Paraphrasi Epistolam Pauli ad Romanos. Mox ubi successus audacie et amicorum hortatus me subinde longius provocarent, absolvimus Paraphrases in omnes Epistolas Apostolorum. Hoc opus quoniam non perpetuo labore, sed ex intervallis absolutum est, sic ut post unamquamque portionem absolutam statueremus ab hoc genere temperare; factum est ut præter morem meum operis summa non sit uni dedicata. Post, hortatu Matthæi cardinalis Sedunensis, hoc nuper ausi sumus in Matthæum. Hoc lucubrationis dedicavimus Carolo Cæsari, eui scimus industriam nostram fuisse gratissimam. Jam desieram cogitare περὶ τῆς παραφράζεων, et ecce multis in hoc stadium revocantibus, absolvii Paraphrasim in Joannem, quod is præ ceteris, multis difficultatibus remoratur lectorem. Nec hic licuit quiescere: cœpit efflagitari Lucas, quod apud hunc multa sint cum nulla [read nullo] Evangelistarum communia, adeo nunquam deerat efflagitandi lenima. Hic labor dicatus est Anglorum regi Henrico, ejus nominis octavo, Marcum denique quidam insignis amicus suasit addendum, ne lacuna in medio vacans invitaret aliquem, qui, suis admixtis, operis integritatem interrumperet. Hoc opus dicatum est Galliarum regi Francisco, ejus nominis primo. Restabant Apostolorum Acta, pars Evangelii secundum Lucam. Ea dedicavimus Clementi, summo pontifici, hujus nominis septimo. Apocalypsis nullo modo recipit paraphrasten. Hic itaque tandem Paraphraseōn finis satis felix. Nec enim alias labor mihi minus invidiæ conflavit quam Paraphraseōn. Scripsimus et in Psalmos duos commentarium, quibusdam magnis flagitationibus ad hunc laborem vocantibus. Verum hic non solum deterret operis tum magnitudo, tum difficultas, verum etiam turba conmentariorum, ut periculum sit, ne prophetiam obruerint

citius quam explarent. Attamen tertium Psalmum Paraphrasi explicuimus, in gratiam eruditum amici Melchioris Viandali. Scripsimus et in Precationem Dominicam Paraphrasim, rogatu Jodoci sive Justi Wissenburgensis, secretarii regis Poloniae. Nuper absolvimus Concionem de misericordia Domini, ad preces sanctissimi præsulis D. Christophori episcopi Basiliensis, qui huic titulo sacellum quoddam dedicarat. Et eodem tempore Comparationem Virginitatis et Martyrii, ad preces integerrimi viri Heliæ Maccabæitici apud Agrippinam Collegii moderatoris. Nam Concionem de pueru Jesu pridem scripseram rogatu Joannis Coleti. Methodum veræ Theologie jam sæpius editam recognovimus ac locupletavimus anno 1522. ac rursus anno proximo. Evidem gloriari consueveram, quod quum tam multa joco serioque scripsissem, nullum adhuc mortalium meo stylo nominatim lacerassem, sed hanc gloriam invidit mihi nescio quis malus genius. Quanquam hactenus defendi laudem innocentii styli, quod in neminem strinxi ferrum, nisi provocatus odiose: neque cuiquam respondi, nisi modestia vicerim adversarium, inferior virulentia. Nam arbitror hoc ita liquere e scriptis meis, ut mihi tantum laudis liceat citra jactantiae notam arrogare. Primum illud erat in votis, ut nec impetus a quoquam, nec impetus quemquam, inçruento calamo iudicerem perpetuo. Sed hic bis infelix fui: primum quod a multis sum odiosissime libris editis impetus: atque etiam ab his, de quibus nihil unquam fueram male meritus: deinde ab his, quos mihi nec pulchrum erat vincere, nec concertatores habuisse magnificum, ac ne frugiferum quidem. Itaque quoties huc necessitatis adactus sum, $\lambda\alpha\kappa\omega\ni\zeta\omega$, rem quam possum verbis paucissimis perstringens. Nec ulli mortalium hujusmodi lucubrationum mearum quicquam dicavi, sive quod eas victuras esse nec sperarem, nec optarem; sive quod nollem quemquam invidia degravare, quod ego per omnem vitam pro viribus cavi, ne quid ex me modestiae rediret ad amicos.

Martinus Dorpius, instigantibus quibusdam, primus omnium cœpit in me velitari, cui respondimus ut amico amice, unica Epistola patrocinantes Moriae et Novo Testamento. Nec ob hanc velitationem discissa est nostra necessitudo, quod scirem illum non odio mei huc venisse, sed juvenem tum ac natura facilem, aliorum impulsu protrudi.

Successit huic Jacobus Faber Stapulensis, vir integer et eruditus, mihi que vetere junctus amicitia. Cui sic respondimus, ut eam necessitatem fatis imputare maluerimus quam honini: nec ob eum casu tametsi gravem, illi nostram amicitiam renunciaverimus. Nam et hodie manet incolunis inter nos benevolentia mutua. Hic mihi perii opera dieum duodecim.

Nec ita multo post prosiliit Edvardus Leus, ex amico subito factus hostis, qui sic adgressus est, ut plane nollet $\zeta\omega\alpha\gamma\zeta\epsilon\eta$, sed internecione confidere totum Erasmus: cui respondimus tribus libellis, tametsi secunda editione primum omisimus, quod is tantum ad virulentias illius et plusquam muliebres rixas responderet, ex quibus ad lectorem nulla redire posset vel utilitas, vel voluptas. Hic mihi perierunt dies, simul scribendo et edendo (nam omnes paginas ipse correxi) quinquaginta. Id possum docere testibus.

Prorepsit deinde Jacobus Latomus, tum laureæ theologicæ candidatus, quæ, nescio quo pacto, jam auni aliquot Lovanii vix ulli contigit, nisi prius edito specimine $\sigma\alpha\kappa\omega\varphi\alpha\eta\lambda\alpha\zeta$. Hujus libello, quoniam obliquis strophis hominis ingenium referebat, plusquam $\lambda\alpha\kappa\omega\ni\zeta\omega\zeta$ respondimus, interim et ab affectibus temperantes: quoniam spes tum erat hominem

aliquando sumtum mores aliquanto candidiores. Hic mihi perit tri-
duum, excepto tempore, quo legi libellos illius, dum currunt vehor.

Subornarant et Atensem, ejus academiacum tum vicecancellarium, pro-
bum virum, et in re theologica nullo illic non superiorem, denique nec
inhumanum, et mibi satis amicum, sed ingenio irritabili. Et aderant
artifices, qui quamvis placidum ingenium possent in rabiem agere, certo
illius impulerunt in mortem. Nec enim erat illius ætas ac valetudo par
hujusmodi tragediis sustinendis. Hunc, inquam, subornarant, ut in
publica schola, in actu solenni, miris strophis ac dicteris obliquis per-
stringeret me, etiam hereteseos notam impingens, quod plus satis laudas-
sem matrimonium. Hic mihi jam satis fecerat, primum missis ad me
hujus rei gratia Martino Dörpicio, et Ægidio Delpho, deinde colloquio
familiari.

Mox igitur edito libello respondi, non Atensi, sed hominum suspicio-
nibus, magis illius causam agens quam meam. Et quoniam haec ex com-
posito gerebantur, tumultus tumultum excipiebat. Sic enim putabant
fore, ut me profligato ex Academia, simul omnes linguae cum bonis literis
demigrarent in rem malam. Eodem ferme tempore clamatum est a
monachis Londini in Anglia, Lutetiae in Gallia, Bruxellæ in Brabantia,
idque in frequentissimis concionibus in me, quod vertissem: *In principio
erat sermo*, pro eo, quod erat, *In principio erat verbum*. Et hunc tu-
multum libello compescuimus, declarantes eos, qui sic clamassent, pror-
sus insanire. Quanquam id eruditis abunde perspicuum erat etiam
ante quam nos verbum ullum faceremus.

Primus omnium scripserat adversus Novum Testamentum obscurus
quidam, cui satis habuimus epistola respondere, suppressio nomine.

Jamque finis videbatur futurus hujus mali, quum ecce de repente nobis
ex Hispania prosliliit Jacobus Lopis Stunica, homo (quod illius scripta
declarant) glorus, effrons, excors, sibi mire pulcer, sermonis amari,
dicas natum hujusmodi tragediis. Præcesserat rumor atrox, et liber ipso
miros habebat fumos. Huic paucis respondimus, nec æque pœnituit
ulli respondisse. Is ubi se Roman contulit, illic triumphum acturus de
tam bello libello, rursus emisit in me librum, cui titulum fecit: *Blas-
phemias et impietates Erasmi*, quo nihil unquam prodiit insanius. Itaque
cardinalium ordo vetuerat excudi: excusum tamen clam per monachos
quosdam, apud quos sacrosancta est pontificis auctoritas, quoties ipsis est
conmodum. Rursum vetuerunt distrahi. Vix huic responderam paucis
et contemtim, ut merebatur, dum alias provolat libellus, præcursor il-
lorum trium, in quibus velut optimus histrio declaravit, quantum valeat
maledicendo. Itaque de eodem (quod aiunt) oleo responsum est huic
quoque.

Aderat frater viro, Sanctius Caranza, theologus Complutensis, qui
Stunicam defenderet in tribus duntaxat locis, quos delegerat; et dum me
conatur hereticum facere, sese declarat impudentem sycophantam: et
hujus libello respondimus. Et invenit Roma, qui tales nærias legant.
Arguit enim esse, qui legant, quod sint, qui emant, quum vix usquam
illuc invenias veniales libros sanctorum patrum, qui faciunt ad pietatem.
Imo non desunt, qui credant talibus præsidiis recte defendi statum ecclesiæ:
cujus negotii quum illud sit caput, ut apud omnes pondus habeant Romani
pontificis constitutiones; iste re ipsa docet quantum illis sit tribuendum apud
alias nationes, quum ipse Romæ toties impune rideat pontificum et cardi-
nalium edicta. Respondent non aliter Stunicam tolerari Romæ, quam
Pasquillum. Verum Pasquillus et levius iusanit, et semel duntaxat in

anno. Iste posthabitis rebus omnibus, nihil aliud agit: et hanc putat mirificam quandam felicitatem. De Caranza nihil audio, sed Stunica totus etiamnum in negotio est: obambulat, ambit, satagit apud pontificem, ut liceat tres illos admirandos libellos edere cum auctoritate. Evidem demiror quorumdam hominum perditam impudentiam, qui quum ultro tanta virulentia incessant alios bene mereri studentes, toties deprehensi in manifestis erroribus, tamen quasi re bene gesta rursus prodeant in arenam, ultro provocantes ad certamen. Nec se purgant interim, sed pergunt in alios lutum jacere. Ego certe, si quid mihi simile accidisset, abderem memet in solitudinem, et puderet rursum in eruditorum horumnum prodire theatrum. Veniam exorat, qui strdens promereri, labitur. Quis autem ignoscat his, qui sic impetentes alium, ipsi turpissime labuntur? Stunica primitias suæ maledicentiae ediderat Compluti. Verum quum essent pauci, qui talem librum vellent emtum, velut *έγκριψις* Romam merces suas deportavit. Quumque reliquias sycophantias per Leonem pontificem non liceret edere, post hujus obitum interregni tempore vulgavit, ut dixi, quædam, editurus plura, ni cardinalium edicto semel atque iterum fuisse cohibus. Nam Adrianus complures menses hasit in Hispania prinsquam se Romanam conferret. Quumque apud hunc quoque frustra molitus esset, ut liceret, quod scriperat, emittere, mox ab hujus obitu rediit ad ingenium: dumque cardinales inclusi de novo pontifice creando decerant, emisit conclusiones aliquot ex omnibus meis lucubrationibus decerptas, adornans interim et reliqua in vulgus dare. Et fecisset, ni Clementis VII. auctoritas homini palam furentem compescuisse. Et huic igitur libello paucis respondimus, quanquam et ante jam responderamus.

Est Lovanii theologus quidam Carmelita^s, qui se gloriari solet habere linguam pro calamo, et omnino linguam habet, sed dignam usu, quem indicavit Catullus. Huic ludus est Erasmum, in compotationibus, in prælectionibus theologicis, ac publicis etiam concionibus, hæreticum vocare, ac tantum proficit, ut apud omnes, qui sani sunt, insanus habeatur. Et hujus exemplum imitantur complures, qui vel hoc solo nomine putant se videri magnos theologos, si quos libuerit, appellant hæreticos, aut schismaticos, aut falsarios, quasi idem non possint aurigæ. Is igitur publicitus in ordinaria lectione, mihi duo levia crimina impegit, hæreseos, et falsatæ Scripturæ Sacrae: quod in Epistola ad Corinthios priore, verterim id, quod solum reperi apud Græcos: *N*on *omnes quidem dormiemus, sed omnes immutabimur.* Hanc calumniam insigniter impudentem libello brevi resellimus, sed absque convicio, suppresso etiam hominis nomine; et tamen indignatur. Age, si ipse putat æquum fore, ut aliquis ipsi indignetur abstergenti lutum, quod quispiam injecisset in candidum ipsius pallium, quod solum habet candidum; fatebor æquum, ut mihi indigneatur, quod tam impudentem calumniam resello, etiam ipsius interim nominis parcens. Et quum hisce moribus omnibus bonis displiceat, uni sibi displicere non potest. Clamat in libellos famosos. Non sunt libelli famosi, qui tuentur innocentiam adversus furiosam calumniam: sed lingua famosa est, quæ manifesto mendacio tam atrox crimen impingit immitterenti, vel potius benemerenti. Idem nuper in libello Colloquiorum quatuor hæreses deprehenderat, atque hoc nomine nusquam non triumphabat in compotationibus, in concionibus, in colloquiis, in prælectionibus, præter hæreses nihil habens in ore. Et huic calumniae paucis re-

spondimus. Hujus intemperiis Adrianus pontifex imposuerat silentium, misso diplomate, quo diligenter praecepit, ne quid blateraret in Erasmus. Siluit ad tempus, licet ægre. Mox a morte pontificis rediit ad pristinos clamores, quasi quod recte præcipit pontifex, non oporteat esse perpetuum. Itaque reversus ad ingeniam, pristini silentii jacturam diligenter maledicentem sarcit. Prelegebant Evangelium Matthæi, nec raro jaciebat aliquod saxum in caput meum e cathedra theologica, sed tam impudenter, ut nullus securi possit impudentius: tam ridicule, ut bona pars non ob aliud veniat in illius auditorium, quam ut rideat: nec destunt, qui interpretentur hominem studio sic inceptire, ut inveniant auditores. Emiseram Apologiam de loco in Epistola ad Corinthios *Omnes quidem resurgentemus, sed non omnes immutabimur.* Fa quum tam manifestis argumentis diluisse hominis calumniam ut digitis (quod aiunt) res sentiri possit, tamen perinde quasi nihil esset responsum, non puduit hæc dicere publicitus: *Hic inquit, multi sunt, qui faverunt Erasmi, ego tamen non tacet.* verum. Qui mid tenet Ecclesia, hujus contradictorium est falsum et hereticum: *Erasmi loci nis contradictorium tenet Ecclesia. ergo Erasmi lectio est falsa et heretica.* Capite Matthæi tertio, quo pro eo, quod erat, penitentiam agere, verteram, re-ipsis ite. Hic ille: *Erasmus, inquit, negat penitentiam, quasi penitentiam agere sit Latini idem quod explere satisfactionem pro commissis iudicata: aut quasi penitentia vox dicta sit a pena, ac non potius a pone teneri, h. e. a posterius intelligendo, quemadmodum Græcis μελάνων: aut quasi ideo sublatu sit satisfactio, si peccator jubeatur resipiscere.* Capite sexto plane florebat illi theologia. Negabat quicquam absurdius posuisse fieri, quam quod pro similitte, et dimittimus, non assera remitte, et remittimus. Remittere, inquit, declarat iterum ad aliud remittere. *Quis nunc erat, ut iterum ad se mittat Deus peccata per confessionem abolita?* Demiror cur non eadem opera rideat in symbolo fidei, atque adeo in ipsis evangeliis remissione peccatum toties iteratam: cur hic non jubet scribi, dimissionem? Quin iidem dicti exagitat caput Lucæ septimum, ubi bis ponitur remittendi verbum: *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit nulum.* Et mox: *Remittuntur tibi peccata.* Non vidit ille Coribus, quicquid hic blateravit in meam versionem, cadere in lectionem ecclesiasticam. Secundo Matthæi capite, pro *Omnis Hierosolyma*, verteram, *Tota Hierosolymarum urbs: non damnavit, quod erat verbum, sed explanatus eloquens quod sensit interpres.* Hic e suppositionibus Sophistarum demonstravit non posse eundem esse sensum in verbis meis, qui est in verbis interpretis, propterea quod in meis non possit esse *suppositio, pro singulis eorum, aut pro generibus singulorum.* Hujusmodi nomen quotidie debilitat homo senex, theologorum Lovaniensium coryphaeus: et mirantur pontificis negotiorum parum succedere, quum per tales hisce modis administretur. O dignissimi homines, quos otiosos alat mundus! O theologum graveum ac dignum enim cordati cives credant suos liberos! Nam hanc provinciam suscepit, quo plures arecat a bonis literis. Nulla res magis commendauit Lutherum orbi, quam hominum hujusmodi incres. Quin et Novo Testamento proditum, unum atque alteram apologiam adjecimus, divinantes non celeturos, qui calumniarentur. Sunt et epistolæ cæteris admixtæ, aut separata in excusæ, quæ videri possunt Apologiæ, qualis est illa ad Marcum Laurentium, ad Jacobum Logestratum.

Sed a rixarum commemoratione libenter discedo, et jam rixandi videbatur finis, nisi subito ac præter omnem spem exortus fuisset Ulricus Huttenus ex amico replete versus in hostem, tantum valet apud leves homines mala lingua: hoc nemo scripsit in Erasmus hostiulus. Et tamen

non eramus responsuri, nisi graves amici judicassent hoc ad meam existimationem interesse. Exiit itaque *Spongia* ipso titulo styli moderationem pollicens, quam tamen videor nonnullis nequaquam præstissem; quum ego, teste conscientia, summo studio sim adnixus, ne quem omnino per occasionem attingeret mea defensio: ipsi etiam Huttenu parcer studens, quantum res ipsa pateretur. Qui Huttenu famam apud omnes sartam tectam volunt, illis indignentur, qui hominem suis mendaciis hic perpulerunt, magis etiam istis, aut iisdem potius, qui hoc summis viribus agunt, ut in mortuum etiam stringam calamum. Quod tamen a me nunquam extorquebunt: nec enim libet furere. Et video rem prorsus exisse in rabient.

Proinde posthac non est animus cum istiusmodi gladiatoriis libellis congreedi. Primum admittar, ut hanc conscientiam approbem Christo, speroque futurum, ut consilii mei rationem optimus quisque suo calculo comprobet. Iстis vero rabulis, qui prorsus nescire videntur, quid intersit inter scribere et furere, euidem malefacere malim, quam maledicere, si Christianum esset omnino cuiquam male velle. Ab iis vero, qui *Spongiam* atrocem ac procacem videri volunt, tantum illud petam, cogient, quam non vulgariter dilexerim Huttenu ingenium, quanto candore, quot editis scriptis illum nondum admodum celebrem orbi commendarim: quot epistolis illum prædicarim apud amicos, præsertim apud reverendissimum cardinalem Moguntinum. In quadam Epistola conseruo illum cum Thoma Moro, quo viro multis jam seculis nihil sol vidit integrius, candidius, amicius, cordatus. Hujus se vehementer dissimilem probavit Huttenu, meque vanum præconem fecit. In opere Novi Testamenti jam tertium edito, quam non vulgari affectu laudes illius persono? Jam et illud cogitent, quam illi nulla a me præbita est occasio recedendi ab amicitia, quam non oportuit absque gravissimis causis rescindere. Deinde quam ille non solum violarit amicitiae jura, verum etiam, velut ex insidiis, plusquam hostiliter impetierit et famam et vitam amici. Nam omnino res ipsa loquitur, Huttenum non alio consilio scripsisse sic in me, quam ut calamo jugularet, quem gladio non poterat. Et, ut sibi videbatur vir fortis, sic cogitabat: 'Seniculus est, valetudinarius est meticulosus et imbecillus est; mox efflabit animam, ubi legerit haec tam atrocia. Hoc illum cogitasse, voces etiam, quas jactabat, arguebant. Nunc appellabo conscientiam illorum, qui Huttenum domestice noverant, quanquam et hi, quibus cum illo nulla erat familiaritas, norunt quam fuerit omnis illius vita militaris, ne verbo utar acerbiore: et tamen in tota *Spongia* nusquam objicio luxum, quem illum nec miserabilis ille morbus dedocere potuit, nusquam aleam aut scorta, nusquam profusione decoctam pecuniam, conflatum æs alienum, ac frustratos creditores. Jam illa facinora, quæ designavit extorta a Cartusiensibus pecunia, truncatis aliquot monachis, impetitis in via publica tribus abbatibus, ob quod facinus unum e fainulis deprehensum decollavit Comes Palatinus. Haec, inquam, atque hujus generis permulta etiam populus ubique novit, ego tamen nihil horum in *Spongia* refrico, nec in hostem regero vera notaque crimina, quum ille in amicum atque etiam benemeritum tantam falsissimorum criminum Lernam impudentissime congesserit. At in tota *Spongia* nullum prædonis, raptoris, aut latronis, aut decoctoris convicium. Nam quod illic in genere dicitur, ad nullius contumeliam, sed ad omnium utilitatem pertinet. Et sunt, quibus videor atrox in *Spongia*. Quas nugas ille expostulator, quam atrocibus verbis exaggerat? Ego in tam multis et vulgo notis, an non potuisse esse disertus, nisi meum ingenium vehementer

abhorret a maledicentia? De vulgata ad cardinalem Moguntinum epistola sic refero, ut ipse solus fuerit intellecturus. Alterum facinus hoc etiam perfidiosius nec attingo, quod utrumque condonaram amicitiae nostrae: et ille putabat aequum, ut ob excusatum colloquium sic debaccharetur in amicum, idque in gratiam unius aut alterius, quibuscum contraxerat novam amicitiam, ipsi non magno futuram usui. Si falsa crimina falsis retaliassem, par pari relatum erat, nisi quod plausibilior est ejus causa, qui lacessitus prodit in pugnam. Nunc acerbis videor, qui sic lacessitus tot sycophantiis, ne veris quidem ac populo notis criminibus abitur ad mei defensionem. Jam in invidiam mei vulgarunt Martini Lutheri epistolam, privatim ad amicum scriptam, de Spengia. Quantum sit huic Lutheri judicio tribuendum, in praesentia non dispergo: me certe nihil movet, illud requiro, quur, qui hanc epistolam ediderunt, non eadem opera vulgarunt epistolas Philippi Melanchthonis, quibus hunc Huiteni conatum detestatur, ut pestiferum Evangelico negotio, et non semel insaniam vocat. Sunt apud me tres illius epistolae ad diversos amicos scriptae, in quibus exsecaur rabiosos libellos, quos nobis subinde mittit novum hoc Evangelium. Quamquam plura scripsit aliis. Ea premunt homines callidi, interim furiosis et anonymis aut pseudepigraphis libellis debacchantur, et post haec jactant, se pro Evangelio decies mori paratos. Quur igitur non docent Romae? Magna est vivae vocis energia. Quur non debacchantur in Cæsarem aequa atque pontificem? quia minus tutum est. Ubi igitur votum martyrii? Certe docere debuerant, si nolunt provocare. Non me fugit, hoc fui-se consilium quorundam, qui se falso jactant Evangelii nomine, ut me libellis rabiosis obruerent, ne quid moliver in Lutherum. Fingant lapidatum Erasmus, an illico res illis bene sit habitura? Nec perpendunt, si mihi tanta esset ulciscendi libido, quanta illis laedendi, quantopere et potuerim et possim istorum causam affligere. Quis non agnoscat hic spiritum evangelicum, quo mille jam annis caruit mundus? Esto, sit evangelicum libere debacchari conviciis in noxios, verum manifestis mendaciis impetere caput immerentium, an et isthuc exemplum evangelicum est? Vinum infundit vulneribus medicus evangelicus, sed idem addit oleum: et vinum infundit, non acetum. Isti quidam ^t venenum infundunt pro vino. Neminem occidunt gladio, sed sceleratus linguis et calamo. Et tamen non habent, quod objicant mihi, nisi quod nolim. mei capit is periculo profiteri, quæ vel non assequor, vel pro dubiis habeo, vel non probo, vel nullo fructu professurus sim. Alioqui quis plura scripsit adversus fiduciam cærimoniarum? Adversus superstitionem ciborum, cultus, et votorum, adversus eos, qui plus tribuunt hominum commentis, quam literis divinis; qui pluris faciunt humanas constitutiones, quam præcepta Dei; qui plus præsidii collocant in divis, quam in ipso Christo; adversus theologiaem scholasticam philosophicis et sophisticis argutiis corruptam, adversus temeritatem quidvis definiendi, adversus præpostera vulgi judicia? Quam vero non blandiar summis etiam principibus, libri mei satis declarant.

Hæc aliaque permulta, quæ pro modulo gratia: mihi datae docui, constanter docui, non obstrepsis cuiquam, qui doceret meliora. Et Erasmus nihil docuit nisi cloquentiam. Utinam istud persuadent amicis meis μετασολόγους, qui constanter jactant, quicquid docuit Lutherus, hausisse

^t Read *quidem*.

e scriptis meis. Tametsi non invideo laudem istam Lutherο, habeat in solidum, modo glorificetur evangelium. Summa criminum meorum est, quod sum moderatior, et hoc nomine male audio utrumque, quod utramque partem horter ad tranquilliora consilia: libertatem non improbo caritate conditam. Ex rabiosa maledicentia quid nasci potest, nisi cruenta seditio? Si nos Romanam ecclesiam infamemus, et illa vicissim nostra prodat mala, nomine praeclarum spectaculum edetur hostibus nostrae religionis? Clemens offert se paratum ad corrigendam ecclesiae corruptelam; misit Legatum, quo nullus optari potuit vel aequior vel humior. Et isti tantum maledicunt, quasi nihil sit illis dulcius rerum omnium confusione. His imputent, si principes tandem efferati saevire promiscue coeperint in fortunas et in capita plurimorum. Id si fiat, vereor, ne quidam sero probatari sint meam moderationem. Quis enim ferat istos quosdam, qui praetextu evangelii nec principes audiant, nec pontifices, nec ipsi auscultent Lutherο, nisi quum est ipsis commodum? Alioquin ut Lutherus illis homo est, et humano spiritu ducitur, aut non scripsit ex animo suo. Magnum vero crimen, si, quod nunc seditione fit, cupio citra seditionem fieri, principum assensu, qui si noa facturi sunt, quod optimum est, quid sceleris admissum est, quod illos admoneo? Nec revoco volentes incendium restinguere, sed eos damno, qui oleum addunt camino, et morbum, qui jani annis plus mille inveteravit, violentis pharmacis subito volunt tollere, maximo totius corporis periculo. Quam moderationem apostoli praebuerunt Judaeis, qui a saliva legis inolitae non poterant abduci; eandem, opinor, recte praestarent his, qui plurimis jam seculis, tot conciliorum, tot pontificum, tot insignium doctorum auctoritatem sequuti, gravatim hujus recentis doctrinæ mustum recipiunt. Et interim pono illos errasse, hos omnia vera docere. Agat utraque pars Christianis rationibus Christi negotium, et videbit, quid sim pro mea qualicunque portione in medium allatus. Sed longius efferor: ad Huttenum redeo.

Utinam, qui tragediam hanc excitarunt primum, et nunc renovant, parenterent Hutteni manes quiescere, neque nos hoc perpellerent, ut (quod dici solet) cum larvis luctemur? Quamquam cum larvis pugnat, non qui maledico libro, quem aliquis velut injecto jaculo venenis tincto relinquens fugit e vita, respondeat, sed qui mortuum non responsurum ultro criminatur. Ego Hutteni manibus, ubi mors hominis est nunciata, animo Christiano precatus sum Dei misericordiam: et audio hominem sub mortem deplorasse quod deceptus quorundam versutia, laccassisset amicum.

Video me longius digressum ab eo, quod institueram, sed tamen non possum mihi temperare, quin in amici sinum esfundam, quod hisce diebus comperi, quo plane intelligas quam non evangelico spiritu quidam dissidiorum materias captent ac gignant, qui se vehementer evangelii nomine jactitant. Rem narrabo. Auctorem ipse facile divinabis, de quo quum mihi frequenter relatum esset, quod parum amice de me loqueretur, neglexi, adeo ut nec expostularim in colloquio. Tandem ubi renunciatum esset, quod me satis odiose dixisset *Prophetam Balaam*, quasi mercede conductus essem ad maledicendum populo Dei, non arbitratus sum tam atrocem contumeliam dissimulandam. Itaque casu nactus hominem, seduco; rogo num verum esset, quod ad me delatum erat. Ille tergiver-

satur, nec inficians, nec confitens. Tandein urgenti respondet, id dictum suisse a mercatore quodam Gallo, qui tum hinc abierat. Et fieri potest, ut hoc mercator dixerit, sed ab hoc doctus. Quum instarem, ut redderet eausas, quur illi viderer dignus eo convicio, respondit, se audisse, quod jactassem me habere consilium, quo prorsus extingui posset hoc incendium Lutheranum, *h. e.* Evangelium. Nam hanc interpretationem ille adjectit. Ego nondum intelligens, unde natum^x est hoc mali, respondi me principibus pollicitum esse consilium, quo posset componi di-sidium hoc quam minimo tumultu, citraque dispendium libertatis evangelicæ, modo id vellet fieri clam ac tuto. Verum hoc consilium esse tale, ut verear ne principes non sint admissuri. Post aliquot dies, originem hujus mali forte fortunæ didici ex oratione Pellicani nostri. Narrabat enim clarissimum Poloniæ baronem Hiero-laum, Palatinum Siradiensem, quum hic ageret, nescio quid minitatum in Lutheranos, ubi redisset in patriam. Eum quoniam senserant amantissimum mei, crebroque nos invisere, suspicati sunt quidam meis verbis exasperatum, meoque armatum consilio. Nunc rem, ut habet, accipe, mi Botzheme, et intelliges quod frequenter

Maxima de nihilo nascitur historia.

Quum induxissem Hieroslaum in bibliothecam, ille injecit mentionem de Lutheru: rogavit, num doctus esset? I'robavi doctrinam. Quid sentirem de dogmatibus ejus? Aio rem esse supra meam cognitionem: tametsi negari non posset illum multa præclare docuisse, multa recte monuisse, et ulceræ quædam fortiter exagitasse. Rogat quos illius libros potissimum probarem. Nomino Commentarios in viginti Psalmos, et opus De quatuordecim spectris; alio eos libros etiam illis probari, qui reliquos damnarent: quanquam et in his, inquam, admisces quædam sua. Ille repetens pronomen *Sua*, risit. Hoc fuit nobis primum colloquium de Lutheru, ex quo nec ille satis percepit, quid mihi esset animi in Lutherum, nec ego, quid illi. Rursum quum iterum inviseret me, forte jacebat in mensa inter multas chartas epistola, quam Lutherus recens ad me scripserat. Ex hac ille nescio quo pacto verba quædam oculis rapuerat, quibus Lutherus videbatur parum magnifice de me sentire. Mox inter confabulandum visus est velle suffurari literas. Id ego dissimilans receptas e manibus illius reposui. Post hæc ingressi sumus μστεῖν nostrum, et aliquamdiu confabulati sumus de rebus, quæ nihil ad Lutherum attinebant. Interim animadverto illum rursus eandem epistolam tenere clanculum. Ibi ridens, *Ut video*, inquam, moliris hic furtum aliquod. Arrisit ille, et fassus est. Rogo in quem usum vellet eam tollere: *Dicam*, inquit, *multi conati sunt nostro quoque regi persuadere tibi cum Lutheru fœdus esse arctissimum: eos coarguent hæ literæ.* Ad hoc, inquam, reddam te instructioem, et hanc dabo αὐτόγετον, simulatque fuerit descripta, et addam duas alteras, in quibus odiosius etiam de me prædicat, quarum alteram excuderant Argentorati, alteram nuper ediderunt nescio qui. His, inquam, potes et apud Cæsarem (nam eo proficiscebatur legatus) docere, mihi non tam arctam esse necessitudinem cum Lutheru, quam multi prædicant. Rursus alio colloquio, roganti numquid scriberem contra Lutherum, aio me tot laboribus necessariis distrahi, ut ad alia nul-

* Perhaps *est.*

lum esset otium. Tum aperit mihi quantopere Poloniæ rex infensus esset Lutheru, narrans cujusdam prædivitis fortunas omnes addictas fisco regio, ob unicum Lutheri libellum, in illius ædibus repertum. Ibi satis præ me tuli mihi non probari vel sævitiam, vel exemplum, per occasionem, invadendi domos civium. Denique consensurus equos redit ad me, ac deposito in mensam vasculo argenteo; *Rogo, inquit, ut hoc animi mei pignus sinas esse apud te.* Quum ego recusarem, causans me nihil unquam de illo promeritum, nec esse in quo possem illi gratificari: *Nihil, inquit, aliud abs te peto, quam ut ames hunc hominem.* Tandem tradit et regium edictum, formulis excusum. Hæc est tota nostra de Lutheru confabulatio. Sic ille decessit a me instructus et exasperatus in Lutherum. Hunc igitur, ut nunc intelligo, interpretati sunt esse Balac, qui me vasculo conduxit, ut maledicerem evangelico populo. Atqui hanc amicitiam non conflavit inter nos Lutheru, ante tres annos coierat inter nos notitia: primum Bruxellæ, mox Coloniæ, quuin id temporis regis sui nomine apud Cæsarem legatione fungeretur. Comperi juvenem quum non vulgariter eruditum, tum erga meliores literas favore singulari ac religiosa quadam veneratione affectum. In hac legatione secum ducebatur duos fratres suos, Joannem aliquanto natu minorem, et Stanislauum, utrumque pulchre literatum, nec aliter affectum erga bonas literas, quam erat ipse: in quibus quoniam omnes sibi persuaserant me esse aliquid, ipsis oculis ac fronte, totoque, quod dicitur, corpore miram quandam in me spirabant benevolentiam. Taliū hominum favorem ut non illibenter amplexus sum, ita gratulor bonis literis; quod incipiunt a summatibus etiam viris coli. Jam si iniquior erat Lutheru, eum animum secum hoc attulerat, non hic hauserat. Per me citius mihi factus est quam irritatior. An mihi submovendus erat a colloquio, quod non probaret Lutheru? At eodem tempore non submovi qui venerant Wittenberga Lutheru addictissimi, cupidissime visurus ipsum etiam Philippum Melanchthonem si huc se contulisset. Ego nulli unquam renunciavi amicitiam, vel quod in Lutherum sit propensior, vel quod a Lutheru alienior; modo mihi fidum et comem præstet amicum. Sed istos quosdam ingratos, perfidos, leves, furiosos, seditiosos, maledicos, vanos, perniciosissimos hostes et evangelii, et bonarum literarum, et publicæ tranquillitatis odi, in utracunque parte fuerint. An Hierosai munusculum, quod ille sui μημόσυνον apud me residere voluit, ideo rusticana incivilitate rejicere debui, quod ille male sentiret de Lutheru? Certe nullus principum hacterus mihi quicquam potuit obtrudere hoc nomine, ut scriberem in Lutherum, quod tamen evangelici quidam contra suam ipsorum conscientiam impudentissime mentiuntur. Habes totam comediam.

Jam scio dicturus es, τι ταῦτα τῷ Διόνυσον; Recte mones, itaque recurro ad Catalogum. Ad Apologiarum genus referri potest et Epistola, quam nuper scripsimus ad omnibus episcopalibus dotibus ornatissimum dominum Christophorum, præsulem Basiliensem, *De esu Carnium*: quam tamen non in hoc scripseramus, ut ederetur. Verum ubi sparsam sensissemus, et omnino futurum, ut alias ederet, ipse recognitam edere malui: præsertim submonitus, ut id facerem, a quibusdam hujus academiæ proceribus. Nunc indicabimus, quæ prodierint mutila, quæque adhuc sint in manibus nondum absoluta. Opusculo *de Copia* deest exemplum argumenti summa brevitate perstricti, ac rursus fusissime tractati. Thæma delectum erat; *Pueros statim literis instituendos.* Est adhuc apud me, sed duæ paginæ mediæ minutissimis literis descriptæ

perierunt Romæ, culpa eorum, qui librum descripserant. *Antibarbarorum* libros duos recognoveramus ac locupletaveramus Bononiae: in reliquos sylvam jam olim congestam habebamus. Hæc cum nonnullis aliis perierunt: non quidem perfidia Richardi Pacæi sincerissimi amici, apud quem Ferrariae deposueram, Romæ abiturus: sed alterius ejusdam, qui dum sibi nimum esset amicus, nulli poterat esse fidus amicus, quanquam post forte nactus sum ex Anglia secundi libri principium, et Brugis finem, multis paginis in medio desideratis. Si secundus contingeret, cæteros facile absolverem: nec dubito quin lateat apud aliquam Lavernam, quum ego geminum exemplar deposituerim. Sunt adhuc apud me nonnulla, jam olim cœpta, quorum de numero sunt, *Commentarii in Epistolam Pauli ad Romanos*: cuius operis absolveramus libros quatuor, ante annos, ni fallor, viginti duos. In opus *De Ratione Concionandi*, tantum adnotaveramus quadam rerum capita. Et tamen si Christus dabit vitam ac tranquillitatem, est animus *Opus Concionandi* in publicam utilitatem absolvere, præsertim huc adhortantibus magnis auctoribus. Tribus dialogis pridem adgressi sumus collationem verius, quam disputationem de negotio Martini Lutheri, sed mutatis nominibus. Nam Thrasymachus Lutheri partes ager, Eubulus diversas, Philalethes ager arbitrum. Primus dialogus inquirit, an expedierit hac via rem tractari, etiam si Lutherus omnia vere scripsisset. Secundus excusat aliquot illius dogmata. Tertius ostendet viam, qua tumultus hic ita possit sopiri, ut in posterum non facile repullulascat. Res peragetur inter duos absque conviciis, nulla contentione, nullo foco, tantum nude simplex et rusticana veritas proponetur, tanta æquitate, tantaque moderatione, ut majus periculum videatur, ne mihi succenseat pars diversa, videlicet lenitatem meam interpretans collusionem, quam Lutherus ipse, si modo micam ullam habet ejus mentis, quam multi de illo prædicant: et ego certe gratulor, si habet: opto, si non habet. Video multis magis placere sœvitiam, ac per me quidem licebit, ut suum cuique judicium blandiatur. Sœvire facilius est, sed hoc mibi visum est conducibilius. Si corporis affectio in uno quopiam membro versetur, fortasse profuerit cauterium aut sectio: cæterum ubi malum per omne corpus fusum est, ubi per intimas venas ac fibras sparsum est, fortassis aliquo Mercurio sit opus, qui quemadmodum lethalem soporenem exemit ex omnibus membris Psyches, ita paulatim ex intimis educat id, quod est noxium. Suscepimus autem hoc opus complurium hortatu. Primum, ne commemorem omnes, R. P. Marini Caracciola, nuncii apud Cæsarem Apostolici: præterea clarissimi viri Hieronymi Aleandri, trilinguis eruditonis hoc ævo sine controversia principis, qui et ipse tum apud Carolum Cæsarem nomine pontificis nuncium agebat. Ad hæc R. P. Joannis Glaponis, qui Cæsari erat a concionibus. Nam is ex Cæsaris voluntate frequenter hac de re ad me scripsit, non minus diligenter quam amanter. Hortatus est eodem pridem Gulielmus Montjoius: nuper etiam illuſtrissimus dux Georgius Misnæ princeps. Multa tamen intercurrerunt, quæ me non patiebantur longius in opere coepio progrexi, quam ad unam aut alteram pagellam, ut opus conceptum sit magis quam cœptum: quanquam et alias ab hoc scripti genere natura satis abhorreo. Odi cruenta dissidia, lusibus innoxiiis magis capior, velut huc natus. Tu mibi probe conscious sum, quantum Herculem hæc res postulet, et quantulus ego sim pygmæus. Ac prorsus nondum mihi satis decretum est, an velini, quibz institutum est, absolvere. Quicquid fiet, non fiet temere; nec exibit omnino, nisi privatim lectum ac probatum ab his, quos max-

ime decet favere gloriae Christi: nam in hoc certe cedetur, si tamen cedetur unquam. Siquidem video partem utramque sic esse accensam, ut aut tota velit vincere, aut tota perire. Porro altera devicta magna: evangelicæ veritatis ac libertatis ruinam secum trahet: altera non opprimetur, nisi perniciosissimo orbis tumultu, qui multos etiam innoxios involvet. Ego malim rem ita componi, ut utraque pars victoriam concederet veritati et gloriae Christi. Hac de re obtuli secretum consilium meum monarchiis, si jubeant exhiberi. Nolim igitur interim, ut quisquam ex hoc promisso presumat sententiam vel in hanc partem, vel in illam. Absit præjudicium, sed ex edito libro y fiet judicium.

Quod hactenus de hoc opere recensui, vulgatum erat in prima Catalogi editione. Ea res quum neminem æqui judicij commovere debuerit, tamen Evangelicos quosdam, ut vocari gaudent, præter Evangelii doctrinam pene adegit in rabiem, quasi piaculum esset lapidatione publica dignum cum Luthero vel discendi gratia disputare. Nunc amicis, ejus consilii mysterium aperiam, et tibi nominatum, mi Botzheme, qui me tetrico vultu, minimeque tuo castigabas, quod in re seria viderer ludere. Ego vix ulli concesserim, ut magis faveat Evangelio quam faveo. Cæterum hoc negotium ea moderatione tractari cupiebam, ut absque seditione fieret omnium commune. Proinde scripto publico spem feci hujus argumenti, captans id, quod optabam, ut utraque pars amore concordiae hortaretur me ad promissi voluminis editionem. Et hac de re nonnihil actum est apud Cæsarem. Sed ut animadvertis neutrā partem de se præbere spem componendi dissidii, nolui frustra sumere operam, utrimque malam gratiam initurus mea sedulitate. Hæc erat illa techna mea, non aliunde profecta, quam ab animo dissidiorum osore, pacis avido. Nunc precor, ut Dominus Jesus, qui solus potest, has rerum undas et hanc ecclesiæ tempestatem jussu suo tranquillet. Aggressi sumus et omnia divi Aurelii Augustini opera e vetustis exemplaribus emendata, scholiis adjectis edere, notatis ac semotis, quæ illi falso inscribuntur. Summa librorum omnium in septem partes seu tomos distributa. Primus designatus erat pro gymnasmati, h. e. quæ scripsit Catechumenus, aut circiter id temporis. Secundus Epistolis, quarum aliquot scripsit juvenis. Tertius destinatus erat τοῖς Σεωρύλικοῖς, i. e. contemplativis: cuius ordinis sunt libri Confessionum et Soliloquiorum, hisque consimiles: quibus adjungere erat animus libellos, qui faciunt ad institutionem vitæ. Quartus decretus erat τοῖς διδαχικοῖς, h. e. in quibus docet rem theologicam. Hujus classis sunt libri De Doctrina Christiana et libri De Trinitate. Quintus exhibuisset τὰ πολεμικὰ, in quibus belligeratur adversus varias hæresiarcharum pestes: quo quidem in genere scripsit plurima: in quibus sunt libri De Civitate Dei. Sextus habuisset τὰ ἐπηγγυατινὰ, quibus enarrat Divinæ Scripturæ libros. Septimus habuisset τὰ νότα καὶ ἀμφισσόλα, h. e. vel falso illi inscripta, vel ejus generis, ut merito de auctore dubites. Idem indicaturus erat, quæ temporum injuria intercederunt. Deterrebat negotii magnitudo, sed invitabat auctoris erudita pietas, invitabat publica utilitas. Proinde provinciam immensam in doctos aliquot partiti sumus, sic ut sua cuique laudis portio maneat incolmis.

Tantum laborum quum gratis suscipiamus, juvandis publicis studiis,

tamen fortiter oblatrant quidam, qui mallent me scribere de indulgentiis, ac de colligendis caseis. Epistolarum tantum scripsimus et hodie scribimus, ut oneri ferendo duo vix plaustra sint futura paria. Ipse multas casu nactus exussi, nam sensi servari a compluribus. Bonorice scripserauam declamatiunculam in genere suasorio, dehortans a vita monachorum, et rursus adhortans ad hoc vitæ genus, meo judicio non indignam, quæ vulgaretur, si quid tamen meum hoc honore dignum est, sed perierunt utrinque extremae paginae, reliquum adhuc est in chartis meis. Romæ quin agerem, in gratiam reverendissimi domini Raphaëlis cardinalis tituli sancti Georgii, dissuasi bellum suscipiendum adversus Venetos, qui hoc a me fugit: bat Julii nomine: nam iij tum agebatur in senatu cardinalitio. Rursus quasi bellum in Venetos. Posterior oratio vicit, tametsi ego priorem majore studio magisque ex animo tractaveram. Periit perfidia cuiusdam archetypum. Cœperam ex memoria rursus notare quedam argumenti capita, et arbitror alicubi latitare inter schedas meas. Intercidere permulta, quæ nolim superesse: cupiam autem exstare orationes aliquot concionatorias, quas olim habui Lutetiae, quin agerem in collegio Montis Acuti.

Habes, ornatissime Botzhemie, nugarum mearum clenchum, quo magis irriter tuam emacitatem. Porro quod quereris exhausti loculos, quod eundem librum cogaris identidem emere, ita velim apud te rationem ineas. Finge nunc primum prodisse Proverbiorum opus, ac me protinus ab opere vulgato mortem oppetiisse: num futurum esset, ut te pœniteret impendii? Non opinor. Jam et illud mihi finge, me post annos aliquot reviviscere, simulque opus idem mecum renasci melius, ac locupletius; utrum deplorares dispendium, an simul et amico et amici monumento gratulareris? Jam scio quid dicas, redivivo quidem gratularer, at quod fings non est. Utrum igitur tu judicas esse felicius, a morte reviviscere, an non mori? Si gratulareris redivivo, multo magis gratulare superstiti. Postremo, si postrema editio nihil habet novo prelio dignum, liberum est non emere: si habet, lucrum est, non dispendium. Si prior editio fructum attulit tantilla pecunia dignum, et si posterior idem facit, nimirum auctus es gemino lucro, non maledictus es damno. Poteras, inquies, prima statim editione librum absolutum dare. Imo quemadmodum ipsi semper hoc agimus, dum vivimus, ut nobis ipsis reddamur meliores: ita non prius desinemus nostras lucubrationes et mattores ac locupletiores reddere, quam desierimus vivere. Quemadmodum nemo tam bonus est, quin fieri possit melior: ita nullus liber tam est elaboratus, quin reddi possit absolutior. Quanquam ipse iamdudum ingenue fassus sum, me hic indiligentior esse, quam par est: sed interim alii, mea sententia, gravius peccant; qui quum sint longe doctiores, superstitione quadam aut nihil edunt, aut sero. Proinde ne quid speres per me quidem liberum te fore hac molestia, prius quam exiens e proscenio, semel dicam vobis omnibus, Valete et plaudite. Id, mihi crede, brevi futurum erat, nisi vinum Burgundiacum, velut *ἀπὸ μηγγανῆς Θεός* succurisset. Tu delibera, utrum malis hoc optare, an subinde mercari librum auctum aut recognitum. Porro, si recolas quantam pecunia vim in quas nugas olim collocaris, minus, opinor, te pigebit hujus impendii. Jam audio quosdam amicos subinde mussitantes de lucubrationibus meis omnibus in tomos digerendis. An sit quicquam meorum scriptorum quod posteritatem meatur, aliorum esto judicium; certe si ad posteros pervenient, optarim mihi Tironem quempiam fidum ac doctum, qui hoc mihi vita defuncto

præstet, quod ille suo Ciceroni. Et tamen si cui visum erit hoc conari, age, viam indicabimus, quo id fiat commodius.

In primum tomum conferri poterunt, quæ spectant ad institutionem literarum, &c.

Nolim hic omitti præfationes, quæ declarant, quid cuique dicatum sit.

Secundus tomus dedicetur Adagiis, quæ sola justum volumen confiunt, et argumentum non abhorret a titulo superioris tomī.

Tertius assignetur Epistolis, quod in his quoque complura sunt, quæ faciunt ad exercitamenta studiorum: nam plerasque lusimus adolescentes, aut certe juvenes: his repurgatis addemus nonnullas, aliquot fortasse submovebimus. In hunc ordinem addi velim præfationes aliquot dedicatorias, quas typographi suo arbitratu solent vel omittere vel mutare, Talis est Præfatio in Opera Divi Hilarii et Cypriani, in Lexicon Græcum, Epistola ad Joannem Paludanum addita Panegyrico ad Philippum, Præfatio addita Libello de Principe ad Ferdinandum Caroli Fratrem, aut si quæ videbuntur indignæ quæ pereant.

Quartus detur his, quæ faciunt ad morum institutionem, &c.

Quintus attribuatur his, quæ instituunt ad pietatem, &c.

Sextus designetur Novo Testamento, a nobis verso, et nostris in idem annotationibus, quod opus jam quintum recognovimus et locupletavimus. Id dividi poterit in duo volumina, si cui non placet codicum magnitudo.

Septimus assignetur Paraphrasibus in totum Testamentum Novum, excepta Apocalypsi, &c.

Octavum occupent Apologiæ. Me miserum! Et hæ justum volumen efficient.—Quibus utinam nihil accedat, &c.

Nonus dicetur Epistolis Hieronymi, in quibus tantum laboris, a nobis exhaustum est, ut non impudenter possim hoc opus meorum catalogo attexere: quanquam et in Hilario non parum erat negotii, non nihil in Cypriano, de Q. Curtio nihil dicam, de Seneca nihil mihi possum vindicare, nisi quod illuc dum nimium fido promissis amicorum, multum laboris perdidì. Si Christus suppeditabit vitam ac vires, ut absolvam Commentarios in Epistolam ad Romanos, occupabunt volumen decimum.

Scio tibi jamdudum molestam esse tam prolixam suppurationem, veruni hoc est Catalogum scribere: atque adeo si cui placebit in hoc genere omnes diligentiae numeros absolvere, addat singulis operibus initia: quod a nobis in perpaucis factum est obscurioribus, ne fallerent. Video, cupis dimitti: id faciam, ubi paucis respondero istis, qui jactant, me ex lucubrationum mearum dedicationibus amplias prædas referre, propterea quod permulta dicarim principibus. Hinc me calumniantur quidam vel famam venari vel pecuniam, aut fortassis utrumque. De fama responsum est alias, me hic studiis ambitiō-um fuisse potius quam mihi. His provehendis captavimus illorum favorem, neque defuit successus nostro proposito. Quibusdam bene de me meritis hoc officio volui non quidem referre gratiam, sed animum accepti beneficii memorem testari. De proventu nunc accipe rationem. Apud amicos mediocres scis ipse quam non sim φιλόδωρος, qui tentatis omnibus nihil mihi potueris obtrudere. Nam hic sincerus animus mihi quovis dono pretiosior est. Porro quum artis sit, munus vel accipere dextre, vel recusare comiter, sciunt amici, me longe disertiorum esse in recusando, quam in accipiendo. Quod si quando quid ab his sic offertur, ut non licet recusare, soleo pro viribus paria

facere, aut etiam vincere, si queam. Ex his igitur, quæ non pauca dicavimus amicis mediocribus, amplissimum fructum capio, quod illis gratiscatus sum, quod illorum memoriam cum mea conjunxi, fortassis et apud posteros vicioram. De principibus illud mihi præfundum est, me quibusdam non minus debere, qui nihil dederunt, quam qui dederunt et his qui dederunt, hoc amplius debere, quod ultiro dederunt. Guilielmus Montjoius clarissimus Angliae baro, cui Proverbiorum opus et totum et toties jam locupletatum dedicavi, scit me sibi multo plus debere benevolentia, quam munificentia nomine. Reverendissimus dominus Guilielmus archiepiscopus Cantuariensis promptissima in me benignitate est usus, sed et hic mihi testis erit, quam sæpe delatam munificentiam recusarim, affirmans mihi plus satis esse pecuniarum. Eas quoniam scirem mihi amicitiae jure cum illo communes, tutius arbitratus sum apud illum custodiri. A Leone decimo cui dedicavi Novum Testamentum, ducatum unum nec exspectavi, nec accepi. Tantundem ab Adriano sexto, cui misi libellum, cuius apparatus mihi constitutus quatuor florensis; additus est unus eunti nuncio, rursus reduci nonuihil. Ille codicem lata fronte accepit, et bajulo numeravit ducatos sex: mihi detulit sacerdotium satis honorificum, quod simpliciter recusavi. Misi Clementi septimo suam Paraphrasim, ne verbo quidem vel per me vel per amicos significans, me quicquam muneris ab eo exspectare: et adeo non exspectavi, ut Adriano paranti munus honorarium mittere scripserim, ne quid mitteret: misit tamen Clemens florenos ducentos, non alio nomine quam ob inscriptam Paraphrasim Actorum; plane recusaturo, si missum fuisset alio titulo. Id ipso diplomate docere possum. Et tamen non defuit rabula, qui Sacras Literas non didicit, nisi ad maledicendum, qui ne ex Easmo faceret Balaam. Cardinalis Grimanus, cui dedicavi Paraphrasim in Epistolam ad Romanos, teruncium non misit, nec ego exspectavi. Quod amiebam, præstitit, favorem ac benevolentiam, non mihi, sed studiis et Reuchlino. Cardinalis Campiegii ante complures annos annulum misit ex Anglia, amicitiae pignus, cui postea dedicavi Paraphrasim, non captans, sed rependere studens beneficium. Cardinalis Sedunensis obtulit permulcia, si Romiam venissem. Cæterum is per me non est teruncio factus pauperior, neque me vel una drachma ditionem fecit cardinalis sanctorum quatuor, cui dicavi Cyprianum emendatum. Reverendissimi patris Joannis Cordonileti archiepiscopi Panormitanus sciriis non dcessit obolus ob Hilarium, quoniam ego illi per proprium famulum mississim volumen. Præsttit ille totum, quod venabar, nempe favorem et benevolentiam. Philippus a Burgundia episcopus Trajectensis, ad eius dictionem ego pertineo, post dicatam Pacis querimoniam, quoniam præbendam oblatam recusassem, donavit annulum inclusio sapphiro, quem olim gestarat David ipsius germanus, quondam ejusdem ecclesiæ præsul. Atque hoc munus misit nec ambienti, nec exspectanti. Nihilo magis vel expetitum vel exspectatum est poculum amoris, quod misit cardinalis Moguntinus. Cardinali Eboracensi, cui dedicavi annus libellum Plutarchi, puto me nihil non debere ob singularem favorem, quo me jam olim prosequitur, et tamen hactenus ex illius munificentia non sum pilo factus ditior. Episcopo Leodiensi nunc cardinali, cui inscripsimus Epistolas ad Corinthios, cui libellum inauratum misimus, cui donavimus duo volumina Novi Testamenti in membranis non ineleganter adornata neque pretii mediocris, ut libenter debemus pro splendidis promissis, quæ non semel obtulit: ita non est, quod illi pro donato teruncio gratias agamus. Tantum do-

navit, quantum si incidat in oculum quamvis tenerum, nihil tormenti sit allaturum: id ipse non inficiabitur. Carolus, princeps meus, me jam adsciverat in ordinem Consiliariorum, jam sacerdotio donarat, antequam illi libellum de Principe vel inscriberem vel exhiberem, ut hic non captatam prædam, sed relatam gratiam intelligas. Eadem Paraphrasim e Basilea Bruxellam per proprium famulum meo sumtu misi. Dati sunt reddituro duo floreni, et tamen animus principis alacriter accipientis munus meum, non minus gratus fuit, quam si numerasset aureos mille. Ante complures annos Plutarchi librum De disserimine adulatoris et amici consecraram regi Britanniae Henrico octavo. Huic me puto tantum debere, quantum obtulit, si voluisset accipere: obtulit autem fortunam meis meritis longe majorem. Cæterum multo post jam obliito dedicationis illius misit angelatos sexaginta, impulsu vel admonitu potius Joannis Coleti. Eadem post dedicavi Paraphrasim in Lucam. Ferdinandus Caroli Cæsaris germanus, ut est animi generosissimi, Paraphrasim in Joannem summa cum alacritate accepit, misitque cum literis suis honorarium munus florenos centum, quum ego nihil minus exspectarem. Si spectem animum regis Galliarum in me, si reputem, quid in me conferre voluerit, vix ulli principi plus debo: verum Hilario meo, qui codicem reddidit, numerati sunt coronati triginta, viatici nomine. Ad me præter benevolentiam nihil pervenit; nec enim aliud ambiebam. Breviter, ex universis Paraphrasibus obolus ad me non rediit, præterquam a Ferdinando, et Clemente pontifice. Sed pene fugerat me Philippus Ferdinandi pater: is olim pro Panegyrico exhibito numeravit Philippicos quinquaginta. A cæteris aut nihil est datum, aut exilius erat, quam ut sit memorandum: loquor de his duntaxat, quibus inscripsi lucubrations meas. Jam si quis noinum ac titulorum pompa spectet, meque talem esse credit, quales sunt p'lerique mortalium, nonne suspicabitur ex dedicationibus meis Midæ opes collegisse? Non hæc commemoro, quod me p'neiteat benignitatis principum. Meis seruulis accresisse credo, quicquid accessit honestis studiis; in horum profectum captavi principum favorem. Porro quod hic non sordide captarim illorum munificentiam vel illud arguit, quod toties mihi laborandum fuit, ut illorum in me munificentiam possem citra illorum offensam recusare.

Annui reditus stati sunt paulo plus quam quadringenti floreni aurei. Atque hic census impar est, fateor, suislibus, quos exigit hæc ætas ac valletudo, famulorum et scribarum necessaria studiis meis opera, tum *πατέρων*, crebra migratio, atque etiam hic animus, ne quid aliud dicam, abhorrens a sordibus, nec ferens appellantem creditorem, aut non pensatum officium, aut neglectam amiculam inopiam. Itaque sunt amici, qui, quod census deest, supplent sua munificentia, sed obtrudentes potius quam dantes. Quod largiuntur, negant se dare Erasmo, sed publicis studiis impendere. Sunt autem ea fortuna, ut opes illorum hanc jacturam non sentiant, tum eo animo, ut nec prædicari postulent suam benignitatem, nec agisibi gratias patiantur, atque hoc quidem indigniores, quorum bonitatem ignoret posteritas. Hæc thesaurum ex ambitionis meis inscriptions conflatum.

Locus hic admonet ut placemus et figulos quo-dam, qui mibi confant invioliam apud ignoros, quasi messem optimam demetam ex benignitate Joannis Frobenii, cui non alio nomine magis faveo, quam quod vix alias typographorum majore studio propagat honesta studia, idque facit magis fama quam lucro. Et certe non parum emolumentum ex eo cepissem,

si quicquid ille detulit (est enim perbenignus) acceperem. Nunc ipse mihi testis erit, quam hoc sit exiguum, quod mihi obtrudi passus sum, nec hoc erat a me impetratur, nisi docuisset eam pecuniam ex societate dari, ut portione, quae ipsum contingeret, minimum gravaretur. Et tamen si nihil aliud quam familiarum meorum operam pensare voluisset, plus erat dandum quam accepi. Nec mensam apud illius mihi gratuitam esse passus sum. Nam decem fere menses in illius aëibus vixi, sed pro his compulsa est a me accipere florenos aureos centum et quinquaginta, magnopere quidem reluctans, maluerat enim tantum addere, sed tamen compulsa est. Et ne quis me credit ex Frobenii benignitate pendere, testis erit idem Frobenius, qui bonam partem suis manibus Francfordie meo nomine recepit, summam pecuniae, quam partim hic mecum attuli ante biennium, partim ex Brabantia missam recepi, excedere mille nongentos florenos aureos. Cujus summae nunc non ita multum superest. Et tamen interim differtur Cæsaris pensio, sed ita differtur, ut parata sit illico redempti. Id enim suis ad me literis pollicetur illustrissima domina Margareta Caroli Cæsaris amita: cui nuper scripsit ex Hispaniis ipse Cæsar, ut mihi extra ordinem pensio numeraretur. Nam cæteris officiis ob bellorum onera, suspensæ sunt pensiones. Itaque qui Frobenio invidet, certet potius cum illo benefactis, et vincenti favebimus. Certe nulla causa est quir mihi illius amicitiam quisquam invidet. Sic per illum prosum studiis, ut neimini noceam, aut obstem *eis ἀρετον σπεύσοντι*: nec ullum mihi cum illo fædus est, præter liberam ac mutuam benevolentiam, qua non patiar me a quoquam superari si quis provocaverit.

Reddidi bona fide rationem; æquum est ut desinant obmurmurare. Hæc misera necessitas nos habet, qui libris editis populo fabulam agere cœpimus, ut omnes nobis placandi sint vel infimæ plebis homines. Scripsit mihi R. D. Ennius, episcopus Verulanus, isthac esse quendam, qui polliceatur certissima remedia calculi, tanta artis fiducia, ut nolit mercedem, nisi depulso morbo. Sed quem sponsorem dabit, non recursum, ubi fuerit depulsus? Denique quis præstabit, ne morbum sic expellat, ut simul et vitam? Non arbitror tutum hoc corpusculum ignoto medico committere. Nactus sum hic juvenem quendam Joannem Antoninum Cassoviensem, natione Hungarum, eleganter eruditum, mōribus candidissimis et perquam amœuis, qui mihi, præter alia remedia, dedit Leonem astrolologicum, unde bibo. His quæ sapiunt magiam, an aliquid tribuendum sit nescio; certe dies jam complures mitius me tractat calculus, sive hoc vino mutato, sive aliis remediis, sive Leoni debeo. Nec me fugit vetus proverbiu[m] juvenem tonsorem, medicum senem arcensendum esse. Verum in Antonino meo nihil juvenile video præter faciem: mores et eruditio suam habent canicieni, quum ætate non sit major annis viginti quinque, Græce Latineque doctus, mei sic observans, ut, si filius esset, non posset religiosius. Cura, ut quam bellissime valeas, ornatissime Botzeme, cum optima sodalitate, cum gratis ac musis tuis, inter quas tibi contingat diu ac suaviter vivere. — Basileæ, tertio kal. Feb. anno a Christo nato MDXXIV.

Erasmus, in his Epistle to Bœotius, which was written some years after, gave an ampler catalogue of his works; and yet not a complete one, because he was always composing something or other, almost to the last day of his life.

The authors whom Erasmus published, were Plautus, Terentius, Cato, Mimi Publiani, Officia Ciceronis, and Tusculanæ Quæstiones,

Ovid's *Nux*, the Senecas, Suetonius, Pliny the elder, Q. Curtius, Arnobius Junior, Hieronymus, Cyprianus, Hilarius, Irenæus, Ambrosius, Lactantius de Opificio Dei, Augustinus, Algerus, Origen, two Hymns of Prudentius, Basil, Ptolemy's Geography, Haimon, the New Testament, &c.

In the first edition the following note is at the end of the Addenda: it has now seemed right to place it here, as being connected with the foregoing Epistle.

ERASMUS published two catalogues of his works. The first is an epistle to Botzem, which I have inserted in the Appendix, and which contains a large account of his writings. The second is a short epistle to Bœotius, written some years after, with a bare catalogue or index added to it.

Clement, in his Bibliothèque, tom. viii. p. 81. censures Le Clerc for altering and interpolating these catalogues. He makes a great outcry about a small matter; for the case is thus:

Le Clerc's edition, or the Leyden edition, of Erasmus was copied throughout, as he also tells us, from the Basil edition of 1540, and some additional pieces were inserted; and from this edition these two catalogues are taken, without any alteration.

I have an edition of these catalogues, printed at Basil, A. 1537, in the first page; A. 1536, in the last page; in which the second catalogue differs in some things from that which was afterwards published in 1540.

N° XXXIV.

Answer given by Erasmus to the Magistrates of Basili, concerning the Reformation.

^x ERASMUS cum Magistratui Basileensi, uti circa alia quædam Reformationem concernentia, ita circa licentiam imprimendorum librorum, quod ea videretur nimia, expetenti consilium denegare non posset, satis candide tamen respondisse fertur: *Enimvero, postquam in hanc sententiam præfatus esset, "Primo quidem se y peregrinum esse, nec satis aptum ad hanc causam, gravissimam in se, et circa quam divisi essent ipsi Helvetii, quinimo urbis et senatus Basileensis proceres, definiendam. Deinceps se*

---

^x Life of Erasm. vol. i. p. 346.

^y Vid. Urstis. Chronic. Basil. lib. vii. c. 14. qui et hoc consilium Germanice versum nobis suppeditat. Erasmus autem hanc rem commemorat in Ep. ad Jo. à Lasco.

intra breve tempus Basilea excessurum, ne amplius illo privaretur, quod a Cæsare habebat salario, quodque jam per integrum triennium ipsi personatum non erat; ipsis, porro addebat, partes litigantes nimium præ se ferre fervoris, atque ultra quam satis hanc contentionem protelare. Neque tamen, ultimo, ita se alienum esse a judicio suo ipsis impertiendo referebat, ut ipsa officia, quibus apud Basileenses durante suæ commorationis apud ipsos tempore gavisis erat, id quoque efflagitarent." Is ita demum judicabat; sibi videri 1. Quantum ad causam imprimendorum librorum, æquum non esse, ut sine discriminé quivis imprimenterent; sed posse tamen tuto imprimi libros Pellicani ^z, et Oecolampadii: imagines, cantica, chrisma, aliaque ejus generis inter res indifferentes haberi posse. Apprime opportunum esse, si ad resarcendam concordiam inter Helvetios, Tigurinis ea quæ circa missam et imagines acta erant, renitterentur usque ad concilii universalis convocationem: quod si autem Tigurini vel his non contenti essent, non tamen utile esse ut bellum in ipsos susciperetur. A papa facile quoque obtineri posse communionem sub utraque specie. 2. Neque difficile esse impetratu papalem circa cibos dispensationem, cum ejusmodi dispensationes apud Italos omnibus ferme quadagesimis essent venales. 3. Consultius esse ut quidam, vitæ sustentandæ ignari, in ipsis claustris conventionalibus retinerentur. De reliquo vero vel comitia imperii, vel concilium quoddam, facili negotio clericis permettere posse conjugia; itemque monialibus, ut sicubi vellent, libere conventibus exire possent. Gerdesius Hist. Evang. Ren. tom. ii. p. 295.

From this account it may be collected that Erasmus had very little of the papist in him, and was much more inclined to the protestant cause.

Nº XXXV.

Jo. Christ. Iseli de Vita Lud. Beri Relatio.

⁴ NATUS est ante finem seculi XV. Lud. Berus. — Puer adhuc Parisios missus est. — Quum in patriam revertisset, nomenque dedisset academiæ Basileensi, statim anno insequente 1513. in collegium ordinis theologici adscitus est. — Quin anno post, rector academiæ pariter, et ordinis theologici caput, quod decanum vocari moris est, creatus fuit. — Postea et collegii canonorum Petrinorum hujusce urbis [Basileæ] quæ præcipua erat in eo dignitas, præpositus creatus est; et demum etiam ab episcopo Basileensi, ad quem inde a prima origine hujus academiæ suprema ejus potestas ac præfectura spectat, quam cancellarii appellatione complecti placuit, manus hoc vicario nomine administrare jus-

^z Ruchat. tom. i. p. 322. habet: *les livres de Pomeran et d'Oecolampade*. Sed legi, procul omni dubio, debet Pellican. Pellicanus enim tum quoque Basileæ versabatur, et ipsi Erasmo in confiendo Indice in Hieronymi Opera atque in Plinium dabat operam.

^a Life of Eras. vol. i. p. 346.

sus est; et supremum denique academiæ magistratum iterum gessit A. 1520. —

Vocat eum absolutissimum theologum Erasmus: — quæ nimirum ipsi causa vel sola sufficiebat, cur hunc potissimum libelli sui *De Libero Arbitrio* vellet Aristarchum esse, ejusque judicio ante alios quosvis stare constituisset, hominis in omni contentiosa ac disputatrice theologia versatissimi, cuius spinas et aculeos nimis omni ætate reformidarat fugeratque Erasmus, quam ut sibi satis ab ea ad grave ac serium, quod tum aggrediebatnr, certamen paratus esse videretur.

Cæterum illud quoque constat, antequam de emendanda religione contentiones vehementius effervescent, nequaquam ita sententiis a præceptoribus atque in schoia haustis mordicus inhæsisse Berum, neque adeo ei cultui religionis, quem a pueri usurpari viderat, deditum fuisse, ut non utrobique nævos complures et agnosceret ultiro, et volens lubensque confiteretur. Jam tum A. 1516. literis ad Erasmum scriptis apertissime declaraverat, libros ejus, quibus nimirum haud pauca in pervulgata ejus temporis religione passim vellicabantur, aliis plerisque monachis atque theologis vehementer licet obtrectantibus ac reprehendentibus, mirifice probari. Quod vero idem Erasmus Lutheri doctrinam sibi sic satis placere, etiam qua tempestate editus jam ab hoc fuerat de *Captivitate Babylonica* liber, cremataque media Wittenberga pontificum decretalia, ad Berum scripsit; rationem duntaxat ac viam, qua utebatur Lutherus, acerrimumque illum viri fervorem improbans, ac optimam causam non optime agi ab ipso dicens: quod item in mores pravissimos hominum sacris initiatorum consecratorumque liberrime multa apud eundem jacit; denique quod ipsius, quæ vocabatur *Scholasticae Theologie* nævos missis ad eum epistolis aperte demonstrat carpitque Erasmus, homo, id quod omnes norunt, non libenter amicoruni offensam incurrens, id omne argumento esse nobis debet, minime in initiis illis quidem cæco plane studio affectuque quicquid erat receptarum ac pervulgatarum opinionum ac religionum tueri ac venerari solitum hunc Berum fuisse; planeque in ista parte alteri ejus ætatis celebrato theologo, pariterque ex amicis Erasmi, Martino Dorpio faisse dissimilem, qui quantopere propter hujuscemodi sententias in libris quibusdam positas Erasmo succensuerit, quamque acriter cum ipso ea causa expostularit, ex epistolis liquet utriusque, quas etiamdum habemus.

Sed nimirum utcunque non pessime de multis religionis capitibus, quæ tum in controversiam erant adducta, senserit, emendationemque pariter cum Erasmo desideraverit Berus; tamen idem eum ad extremum, qui Erasmus, qui Glareanum, qui Joannem Fabrum, qui Gropperum, qui alios, aliquanto tempore religionis emendationi faventes, ab hac causa abstractit avulsitque sive animorum æstus, sive tempestatum. — Sane ubi primum illæ religionis diputationes hinc in proscriptionem atque anathemata, illinc in secessionem necessariam erupere, ac in duas partes veluti in justas acies discessum est, adhæsit utique pontificie sectæ Berus; enique eam omni modo tuendam et confirmandam suscepisset, non familiam modo suam atque affinitates et cognationes, quibus magna pars procerum hujuscemodii civitatis continebatur, apud quos ille tam propter dignitatem, qua erat prædictus, quam ob existimationem doctrinæ et ingenii, auctoritate impræmis pollebat, quoad potuit, in ea retinere annus est: qua de re præter alia inedita testimonia, aliquamque, sed, ut fit in rebus vetustis, quæque nullis literis sunt consignatae, paulo nunc obscuriori

incertiorē famam sive traditionem, epistola imprimis illa ad capitōnē Œcolampadii nos docet, quam in Annalib⁹ Evangelicis ad annum 1529. publicavit vir eximius ac in hujuscē generis fragmentis colligidis diligentissimus Abrahamus Scultetus ^b p. 185. &c. Sed et aliis rebus omnibus studium aere et incitatum illarum partium præ se tuijt.

Disputationem religionis, quæ ^c A. 1526. apud Aquas Helveticas (vernaculē *Badam* vocamus) celebrata est, cum aliis tribus moderari jussus, sine controversia cunctis auctoritate antecelluit, partesque istas plurimum juvit Eccii sententiis postremo subscrivens.

Postea cum nutarent in hac urbe pontificiæ religiones, missaque et imagines, ac reliquæ illæ cærimoniae nulla sacrarum literarum auctoritate subnixæ, prorsus esse abolitæ, ex primis doctorum hominum, qui urbem ea caussa desererent, ac sese Friburgum, quod est in Brisgovia, conferrent, Berus fuit, quum ordinis theologici cum maxime caput esset, sive, ut loquimur, decanus. Secuti eum cum aliis ex eodem ordine, tum imprimis Erasmus atque Glareanus.

Et Erasmus quidem certe revertit post non ita multi spatium temporis, et in hac urbe diem suum obiit. Berus autem mansit Friburgi, ac illi academiæ operam diligenter ad finem usque vitæ navavit.

Surgit hinc igitur veluti nova quædam ei honorum series. Namque in Friburgensem academiam cooptatus, præcipuum ibi ordinis theologici columen atque ornamentum, quoad vixit, deinde est habitus. —

Edidit non valde multa in lucem publicam Berus. Cæterum paucis illis libellis, quos ipsius industria elaboratos accepimus, tractanda atque explicanda sibi sumvit argumenta hujusmodi, non quæ ad vexatas passim eo tempore controversias religionis pertinerent, sed potius, quæ ad exercitandam pietatem ac vitæ sanctimoniam essent apta. Ita ille *de Christiana ad mortem præparatione* libellum scripsit; deinde et *Psalmorum quorundam expositionem*; ac demum *Discussionem Quæstionis, Numquid Christiano homini, ingruente pestilentia, fugere liceat?* Quod nostri institutum, uti in illo partium studio, quo flagrasse videtur, ac in ea item scientia *Theologie Scholasticæ*, quam in ipso constat fuisse, aliquis fortasse miretur; ita, sine dubio, laudi dari homini debet ac nescio quo pacto aliunde conceptam opinionem, de nimio quodam ipsius in puriore religionem odio, non parum imminuit.

Superest ut de arctissima, quæ Bero cum Erasmo intercessit, amicitia ac necessitudine verbum adjiciam. Plane amavisse plurimum inter se, et arcana omnia mutuo credidisse, ex Erasmi Epistolarum opere liquido patet. Cujus rei præter eam, quam supra commemoravi, mentis ac sententiæ Erasmi de religione, de cærimonias, de hominum ecclesiasticorum vita ac moribus, liberam atque luculentam declarationem, illud quoque

^b Et Hottinger. Hist. Eccl. tom. ix. p. 17. T. d. H.

^c De illo Colloquio Badensi vide Urst. Chron. Basil. lib. vii. c. 17. Sculteti Ann. ad A. 1526. tom. ii. p. 10. J. Jac. Hottingeri nunquam satis laudatam Hist. Eccl. Helv. tom. iii. p. 295.—331. — In libello quodam, qui de illa disputatione tum temporis editus est Argentorati, narratur Berum accessisse Œcolampodium in diversorio, et illum rogassem, ut vel ab unico de eucharistia articulo desisteret, tum de reliquis facile inter illos conuenturum. — T. d. H.

præcipuo arguento est, quod in literis datis A. 1529. quo tempore Friburgum Berus jam concesserat, Erasmus autem adhuc dum ob morbum Basileæ morabatur, palam hic illi diserteque confessus est, quum a monachis et reliquo illo hominum genere, qui tum rem pontificiam furore potius et rabie, quam ratione aliqua ac modo defendebant, identidem læderetur, sic se nonnunquam vindictæ studio exardescere, ut sese adversariis eorum adjungere cupiat; mox tamen iterum hosce motus animi sedare et reprimere. Profecto non levis momenti confessio, et quæ, uti erant ejus ævi mores, si continuo emanasset in vulgus, sine dubio, plerorumque animos in iis partibus, in quibus tamen manere Erasmus perseverabat, adversus ipsum exacerbasset. Sed sciebat omnino, id quod et in eadem hac epistola præfabatur, *exploratæ fidei amicu[m] sibi Berum, cuius in sinu[m] suos effectus omnes, sicuti lubenter effundebat, ita etiam tuto posset effundere.*

Etiam quo tempore Friburgo Basileam Erasmus rediit, res suas ibi relictas custodiendas, procurauidæ item reliqua negotia, ædesque vendundas Bero potissimum commisit; qua de re in iisdem, quas jam sæpe citavi, epistolis exstant testimonia. Ad extiemum, moriens Erasmus, ut post obitum quoque amoris sui pignus ac monummentum Bero relinqueret, testamento suamet manu exarato, quod etiamdum inter bibliothecæ Basileensis visenda adseratur monstraturque, et, ut hoc obiter adnotem, in editione Batava operum Erasmi excusum est quidem, sed nimium multis mendis deformatum; eo, inquam, testamento primum ei locum inter legatarios complures, delectos ex omni multitudine amicorum, tribuens, id quod in supellectile sua pretiosissimum habebat Bero legavit, aureum videlicet horologium. Superfuit deinde Erasco annos pene integros duodeviginti. Mortuus est Friburgi, A. 1554. —

Nº XXXVI.

* *Ex Erasmi Epistola ad Bilibaldum Pirckheimerum præfixa Chrysostomi Libris de Sacerdotio.*

— **R**EDDITUS est mihi bona fide anulus, sane quam elegans, quem apud me tui μυρμόστυνον esse voluisti. Scio gemmam hoc nomine commendari, quod salutem adferat in casu: sed addunt, si casus erat extitum allaturus homini, malum in geminam averti, eoque ruptam conspici post lapsum. Olim apud Britannos una cum equo delapsus sum ex aggere non mediocriter alto; nihil quidem noxae deprehensum est vel in me vel in equo, gemma tamen, quam gestabam, integra. Id erat munus Alexandri archiepiscopi S. Andreæ. Quum Senæ discederem ab eo, detractum e dito tradidit, &c. Tibi contigit Apelles tunc, videlicet Albertus Durerus, vir ita laudem primam obtinens in arte sua, ut nihil minus admirandus sit ob singularem quandam prudentiam. Utinam in fusili tibi perinde contigisset Lysippus aliquis. Utramque imaginem, unam ex ære fusilem, alteram pictam accepi. Cubiculi mei paries habet

* From Maittaire, Ann. Typ. ii. 661.   * Life of Erasm. vol. i. p. 362.

te fusilem, lœvus pictum, &c. Quod si tuto commearent epistolæ mutuæ, quantumcum esset, obsecro, quod vel ego tui vel tu mei desiderares. Habes Erasmus fusilem: A Durerio tanto nimis artifice pingi non recusem: sed qui possit, non video. Nam olim me Bruxellæ delineavit tantum, at coeptum opus interruperunt aulici salutatores. Quamquam jam olim infelix exemplar exhibeo pictoribus, in dies exhibitus infelius, &c. Satis declaras, quam tibi sit curæ mea salus, qui tot remedis me armaris adversus calculum. Terebinthino vix assuevi, nunc utor aliquoties. Riti pharmaco nondum usus sum, quod hiems quedam nobis negaret, quæ ille præscripsit, &c. Remedium habebam, quod numquam fecellit, nisi proximo paroxysmo, qui me sic abortus est sub calendas Februarias, ut speraverim malorum finem. — Calculus e potu cerevisiæ conceptus hæserat in sinu quopiam sex hebdomadas; interim non urgebat quidem dolor, sed ipsa natura sollicita ac dejecta monebat subesse magnum periculum. Remedium non prius scies, quam indicem auctorem. Is erat Thomas Linacrus regis Anglorum medicus primarius, vir ut in omni genere disciplinarum exacte doctus, ita nusquam non superstitione, pene dixerim, diligentæ. — Accersitus pharmacopola: decoctum in cubiculo meo pharmacum; admotum ipso præsente medico. Bis admotum fuerat, et mox a somno sum enixus calculum parem nucleo amyglalino. Hujus remedii vice, Germani utuntur balneis. Verum hoc quum idem efficiat, multo parabilius est. Camamillas* ac petroselinum involvo linteo, decoquo in vase puro, aquâ mundâ, ferme usque ad dimidium: linteum, ut est fervens, eximo ex olla, et, humore celeriter quantum potest expresso, admoveo lateri. Si fervor est intolerabilis, sacculum, in quo sunt herbæ, obvolvo linteo sicco, sic ut velut ansis hinc atque hinc teneri possit. Et si initio latus non fert contactum ob fervorem, suspendo supra locum, ut vapor afficiat corpus, donec fervor cœperit esse tolerabilis. Mox compono me ad somnum, post quem si recrudescat dolor, refervefactum linteum admoveo. Id a me nunquam bis factum est, quin calculus descenderit ad loca vicina vesicæ, in quibus dolor est mitior. Id tamen præsidium fecellit me primum in proximo nixu. Hoc malum ad te quoque pervenisse doleo. Medici dicunt podagram et lithiasim sorores esse, &c. Mitto ad te Joannis Chrysostomi Dialogos sex. — Eruditæ quidam literis hoc a me postularunt, ut studiosis gustum aliquem præberem Chrysostomi sua lingua loquentis. — Nam eo jam ubique profecerunt Græcanicæ literaturæ studia, ut interpretum opera non sit ita necessaria, etiamsi Chrysostomum haberemus fideliter versum. Nunc nec totum habemus; et quod habemus, habemus incuria scribarum multis mendis inquinatum; deinde non ea felicitate translatum, quam merebatur auctoris vel erudita facilitas, vel pia jucunditas. Hujus rei exemplum in promtu est [*Hic addit locum in Comment. ad Matth. ab Aniano perperam versum.*] — Impegit non minus insigniter, idque in ipso statim limine Hermolaus Barbarus, vertens Themistium in Aristotelis libros de anima. Tantum abest, ut his negem humani lapsus gratiam, quam ipse cogorties petere, ut ingenue profitear me talibus etiam interpretibus plurimam debere gratiam. — Spero futurum, ut hic gustus simul studiosos extimulet ad flagitandum cætera Chrysostomi volumina, et principes viros animet ad hanc utilitatem sua benignitate parandam communim.

---

* *Chamæmelon*, I suppose.

bus ac justissimis studiosorum votis. Certe primitias has largimur interim ego et Joannes Frobenius, ille suo sumtu, ego describendi conferendique studio. — Juvabis autem, si quae parum feliciter habemus versa ex Chrysostomi monumentis, tu rursus eadem vertendo efficias, ut qui Græcus plane *Chrysostomus* est, apud Latinos etiam hoc cognomine dignus appareat, &c. Floret Lovani supra quam credas trilingue Collégium, adeo ut iam nunc sophorum istorum invidiam meruerit. Hoc exemplum imitatur vir quidam Tornaci. Moliebatur idem Christianissimus rex Galliarum Franciscus, et hac potissimum de causa me toties invitavit in Galliam. Non ille quidem mutavit animum; sed vides rerum tumultus, &c. Bene vale. Basileæ, prid. id. Martias. 1525.

N° XXXVII.

Erasmi Praefationes et Censuræ in Ambrosium.

Erasmus Roterodamus pio Lectori S. D.

PRIMUS hic tomus continet τὸ Ἡμέρα, hoc est, quæ ad mores Christianorum instituendos faciunt, quorum op̄ortet primam esse curam. Quæ videbantur νόσοι non semovimus; vel quia pauca sunt, vel quia non indigna lectu cuju-cunque sunt. Pagina 174. Libellus cui titulus ad virginem devotam, nihil prorsus habet Ambrosii, nec in phrasī, nec in sententiis. Ad id persuadendum, satis arbitror monuisse lectorem ut inspiciat.

Pagina 178. Libellus qui hunc proxime sequitur titulo ad virginem Iapsain, videtur non ineruditus. Apparet declinationem esse, qualis est illa sancti Hieronymi de matre et filia reconciliandis. Et habetur inter hujus opera, si titulis habenda fides: quanquam hic, ne deprehenderetur fucus, scriba omisit principium, et in fine quædam adjecit, aliaque nonnulla variavit. Hujus extrema pars in quā consolatur virginem, non est novus libellus ut a typographis distinctus est, sed extrellum caput superioris. —

CENSURA ERASMI ROTEROD.

NIHIL ex his quæ prius fuerant excusa detraxi. Quæ videbantur esse notha, suis tomis indicavi. Primus nihil habet in quod cadat ulla suspicio. Nam libros de vocatione gentium in aliud semovinius volumen, de quo nostram opinionem et illud confirmat, quod Augustinus libris ad Bonifacium, quæ ex Ambrosianis lucubrationibus recenseat aliquot testimonia adversus Pelagianam hæresim, multo post exortam quam illa scriberet

^f Life of Erasm. vol. i. p. 380.

Ambrosius, tamen ex his libris, qui, velut ex professo, pugnant adversus illorum dogmata, nullum adfert: ut alternum fuerit necesse, aut Ambrosium extrema senectute congressum cum Pelagianis, aut opus alterius esse, quod nihil fit probabilius. Extra controversiam est, Ambrosium jam vita defunctum quam Augustinus scriberet adversus Julianum: lege primum librum. Creditur Hegesippum de excidio urbis Hierosolymitanarum vertisse e Greco, quod opus non addidimus, vel quia vix credibile est esse Ambrosii, vel quia jam toties excusum nusquam, non est ad manum. Sanctus Augustinus libro ad Bonifacium quarto, capite undecimo, non semel profert testimonium ex Ambrosii commentariis quibus exposuit Esaiam. Quod opus sane dolemus hactenus inveniri non potuisse. Rursus contra Julianum Pelagianae heresecos instauratorem refert ejus verba ex commentariis in Psalmum quadragesimum octavum, nec hos hactenus invenire licuit. Idem adversus eundem libro secundo cerebro refert Ambrosii testimonium ex libro de sacramento regenerationis, vel de philosophia. Joannes Tritenhemius abbas in catalogo refert, illius in Psalmos libros undecim, quos tamen negat sibi conspectos esse. Idem recenset librum de iudicis, de quadraginta duabus mansionibus, nec hos repertos. Addit librum Hymnorum et Praefationum, quem intercidisse doleo. Declarant enim laet fragmenta quae nunc in templis canuntur depravatissima, illum in modulandis lyricis haud quam infelici fuisse vena. Et tamen his subnotis quidam maluerunt nugaces nenia, fortasse deliri cuiuspiam, in quibus nec sensus est sanus, nec latinitas pura, nec ulla metri ratio. Ifoc tantum praeferuntur Ambrosianis, quod ab ejusdem ordinis sodali venerint. Ex Anglia quidam docti miserunt ad me, speciminis loco, paginam descriptionem ex commentariis in epistolam ad Hebreos, quibus praefixum erat Ambrosii nomen; sed tota phrasis magis referebat Remigium aut Ansclum, aut alium ejus notae scriptorem, quam Ambrosium. Qui vitam Ambrosii descripsit, titulo S. Paulini, meminit cuiusdam libri quem Ambrosius scripsit infanti, quem excitarat a mortuis, de quo sentiens nescio. Porro, si quis me roget, quid de hoc historico sentiam, dicam paucis, hac lege, ut nihilo secius suo quisque fruatur judicio. Idem est artifex, qui tam multa contaminavit in scriptis Hieronymianis, et Augustinianis, natus ad hunc ludum. Habebat historiam Ambrosianae vitae, ei attexuit praefationem, ut vides, lepidam, intertexuit interloquitiones, addidit coronidem, et affixit aliquot prodigia. Adjungerem causas quae ita sentiam, sed apud imperitos id frustra fecero, peritos monuisse satis fuerit. Conferat, qui volet, Paulini stylum cum hujus assutis pannis, deinde perpendat quanta sit orationis inaequalitas. Postremo, quot locis sic friget ut facile appareat illum fingere. Bene vale, Lector, et fruere quod damus bonis auspiciis.

HIC secundus tomus, optime lector, exhibebit tibi pugnas adversus haereticos, quanquam ea res frequenter et in ceteris operibus incidit, praesertim in enarrationibus. In hoc ordine sunt duo libelli de vocatione omnium gentium, quos arbitror alterius esse. Cujus rei si nullum esset aliud argumentum, tanta tamen est totius phraseos dissimilitudo, ut primo statim gusto lector deprehendat alium loqui quam Ambrosium. Atque utinam tales multos libellos Ambrosianis admisceret, qui hos admiscerunt.

Tales imposturas facile tulerimus, quæ pro auro supponant atrum. Inceptum autem sit nec admodum refert divinare quis fuerit, quum ætas illa tot habuerit eruditos ac eloquentes viros. Res ipsa loquitur hominem fuisse in sacris literis diligenter exercitatum, ingenio sano et acuto. Ipsa phrasis sic Isocraticis illis schematibus modulata tinnulaque est ut, quod in hac affectatione difficillimum, præsertim in argumento subtili, nusquam desideres sermonis perspicuitatem, nusquam offendaris odio captatæ concinnitatis, nec usquam frigeat affectatio sententiarum argutularum, sed quod puer in scholis didicerat, feliciter accommodat ad seriam Scripturarum tractationem. Nec deest orationis copia, idque citra tædii sensum. Pelagianorum meminit cap. 7. quos haud scio an noverit Ambrosius. Siquidem Pelagius sub extremam Hieronymi ætatem cœpit apud Italos impietate celebris esse. Nec Hieronymus in Catalogo meminit librorum quos scripsit adversus Pelagium. Contexit autem catalogum, vivo etiamnum Ambrosio. Rursus, lib. ii. cap. 8. refert hæc verba, ex libro cuiusdam Pelagiani, *habet gratia quod adoptet, non habet unda quod diluat.* Capite decimo, hoc est ultimo, subindicat se fuisse Romanum aut certe Italum, hunc in modum loquens: *At alii barbari dum Romanis auxiliantur, quod in suis nosse non poterant, in nostris didicere regionibus, et ad suas sedes cum Christianæ religionis institutione remearunt.* Quanquam fateor hoc argumentum esse dilutius, eo quod id temporis pleræque mundi regiones parebant imperio Romano. Stylus non prorsus abhorret a phrasi Eucherii * Lugdunensis episcopi. In Veteris Testamenti citatione nusquam utitur nostra translatione, ne in novo quidem per omnia convenit cum hac nostra, quod sane vetustatis est indicium. —————

TERTIUS hic tomus exhibebit orationes, epistolas, et conciones ad populum breves, quas suppositias esse nihil addubito, nihil enim in his Ambrosianæ venæ. Videntur ejusdem cuius multos habemus sermones Augustini titulo, ad fratres eremitas, de tempore, &c. Quin hic non pauci sunt, quos videmus inter eos qui Augustino tribuuntur, veluti qui hic est nonus Ambrosii, illic est xxv, Augustini de verbis apostoli. Rursum qui hic est xxxvii, illic est inter sermones de tempore LXXVIII; et qui hic LXIX, illic est de Sanctis xxvi; et qui hic LXXII, illic de Sanctis est XXXI. Rursus idem sermo bis habebatur in hoc volumine sub numero IX et LIX, et idem habebatur inter Augustinianos. Sermo de Agne cuius sit nescio. Appendix in fine indicat artificem: *Hæc ego Ambrosius, &c.* Quis enim unquam appellavit *Divina Volumina*, præter scripturas canonicas? Ultimus de baptismo divi Augustini, citra controversiam, impostoris est ac blateronis, adeo nihil est illic Ambrosianum. Verum dum Augustinum in baptismio statim ornat cuculla nigra, et cingulo coriaceo, satis indicat de quo grege fuerit, qui hæc confinxit. Nam hac specie pingunt etiam illum bonum virum ii qui nunc vulgo dicuntur Augustinenses. Simili stultitia adjectit Augustinum esse religionis exordium. Si religionem sentit monachismum, bis fallitur, quum Augustinus nec monachus fuerit, nec exordium hujus instituti, si monachus fuisset. Postremo nullus illa ætate monachismum appellavit religionem.

* Eucherii.

Sed impudentius est quod addit, jam vaticinans, ex eo multas religionis constitutiones oriri posse, et eum a posteris divinis honoribus colendum. *Quis unquam Christianus, homini tribuit honores divinos?* Male sit talibus rabulis.

HIC quartus tomus complectitur Scripturarum explanationes, in quibus est libellus de Salomone argutus et eruditus, sed nonnihil dissonans a stylo Ambrosiano. —

Additae sunt duæ precationes præparantes sacerdotem aditum missæ munus, quas ut pias nec indoctas fateor, ita judico non esse Ambrosii. —

In Novi Testamenti voluminibus nihil admixtum alienum comperi, nisi quod in singulas Pauli epistolas adjecit argumenta nescio quis, Ambrosii titulo, aut certe quæ posuerat Ambrosius, contaminavit, præsertim in epistolas ad Romanos, ad Corinthios, et ad Galatas: et in ipsis commentariis alicubi videntur adjecta quædam, alicubi decentata.

Nº XXXVIII.

: *A Letter from George of Saxony to Erasmus.*

—**LEGITUR** quoque Georgii Saxonie ducis ad Erasmum epistola Dresdæ kal. Jan. 1527. data; in qua infensissimum in Lutherum animum acerbissimis criminationibus prodit, quas divulgare et viri innocentia et pudor vetat. In calce epistolæ ait, se Henrici VIII. regis Angliæ responsionem ad Lutheri librum Erasmo mittere, eundemque, ut Luthero se opponat, his verbis cohortatur: *Tu vero ex usu rerum Christianarum nobis facere videris, si et tu, magni illius regis exemplo, animo forti et sincero parias tandem, quod jamdudum te in hæresiarchæ istius dogmata parturire scriptisti.*

Index Epistol. MSS. Wolfii, p. 24.

---

z Life of Erasm. vol. i. p. 382.

Nº XXXIX.

A Letter of Erasmus to Carinus.

Habebili sequentem Erasmi Epistolam Ludovico Carino, Confluentie tunc degenti, Basilea, 9 Kal. Apr. 1527. datam, nec adhuc editam.

SI recte vales, ignoscemus Jovi, qui te tam duriter tractavit, ut homo nimium mollis duret, *Ceres*^h. Plus satis indulges medicis. Si veredarius esses, melius haberet. Leodegarium video nusquam. Quantum periculum est, quosdam demeruisse! Tuos sex coronatos nondum queo concoquere, quos præter meum et morem et ingenium obtrusisti, homo violentissime. Respondi tuo Furtstero, sed paucis. Fac sciam, quid agas, quidque valeas,

P. S. Respondissem D. Cancellario, sed illius epistola inter tot acervos schedarum non venit ad manum. Tu fac epistolæ partes expreas tua facundia.

Index Epistol. MSS. Wolfii, p. 138.

Nº XL.

I.

ⁱ D. Erasmo Rot. Jacobus Wimpelingus Selestadiensis, Nomine Soda-litatis Literariæ Argentinensis S. D.

JUMENTO nonnunquam inceptiori manticae et sarcinæ imponuntur: sic et mibi veterano, minusque idoneo, sodalitas literaria apud Argentoratum id cueris imposuit, ut te omnium nomine salvum jubeam, tibi bene esse exoptem; tuas literas, quæ status tui certiores nos efficiant, ad nos propediem mittendas expostulem. Credimus te quoque a Basileensi gymnasio humaniter exceptum, atque perbenigne foveri inter doctos doctissimum. Præcipue vero in convictu philosophico nihil tibi, quod jucun-

^h *Duret, Ceres.* It should be *duresceres*. It is somewhat strange that the editor should let such nonsense pass, and not see so obvious an emendation.

Amongst the letters of Erasmus, there is one to this Carinus, Ep. 391.

ⁱ Life of Erasm. vol. i. p. 425. Hæc duæ epistolæ excluduntur ad finem Erasm. De Copia Verbor. in editione Simonis Colinæi, 1528. Maittaire, An. Typ. tom. ii. p. 60.

ditatem præstare possit, Beatum Rhenanum, qui te alioquin colit, amat, observat, speramus negaturum. Cominendat sese tibi universa nostra sodalitas literaria: Sebastianus Brantus, Jacobus Sturus^k, Thomas Rappius, Thomas Auecuparius, Matthias Schurerius, Joannes Rudaltingius, Stephanus Tielerus, Johannes Guida, Petrus Heldungus, Hieronymus Gebuillerus, Joannes Ruserius, Otomarus, et cæteri, quorum nomina me fugiunt, et ego in primis. Vale. Ex Argentorato, prima Septembris, 1514.

II.

D. Erasmus Rot. Jacobo Wimpelingo, Germanus Germano, Theologus Theologo, Literarum scientissimo, Literarum sitientissimus S. D.

QUID ais, mi Wimpelinge? Itane tu vocas istud, bovi clitellas, quod tibi potissimum ad nos scribendi datum est negotium? At mihi plane videtur illud quod Græci dicunt παροιαιαζόμενοι, τὸν ἵππον εἰς πεδίον. Nam cujus humeris aptius ista sedisset sarcina, aut cui rectius hoc muneris delegare poterat Argentinensis illa sodalitas (sic enim tu vocas) non literatissima modo, sed humanissima, quam Wimpelingo, cum bonarum literarum apud suos facile principi, tum omnis humanitatis antistiti? — Magnopere te rogo ut elegantissimam istam sodalitatem, hoc est, Musarum et Gratiarum omnium collegium, diligentissime meis resalutes verbis: nominatim incomparabilem illum juvenem Jacobum Sturmium, qui majorum imagines morum illustrat integritate, juventutem ornat senili morum gravitate, doctrinam haudquaquam vulgarem incredibili modestia mire condecorat: deinde Thomam Rappium, ipsis oculis, ipso vultu, suavitatem et candorem ingenii præ se ferentem: Thomam item Auecuparium, quem ego sane vel ob hoc laurea dignum existimo, quod ab omni fastu longe sit alienissimus, cui morbo fere genus hoc hominum videmus obnoxium. Hunc cum plurimi faciam, tamen quo parcus laudem, ipse fuit in causa, qui me suo carmine laudavit, non dicam quam vere, sed prorsus amantissime, ne quid^l illud in nos jaciat, *Mutuum nulli scalunt*. Ad hæc Matthiam Seurerium, virum cum aliis multis nominibus egregie charum mihi, tum hoc etiam chariorem, quod hunc quoque fertilis illa tot eruditiorum hominum, tot felicium ingeniorum, edidit Sestadium, cui et Beatum Rhenanum et Joannem Sapidum debo, et ipsum denique Wimpelingum. Matthiam igitur, nisi vehementer amem, merito dicar ferruni et adamanter gestare in pectore; adeo me prior et officiis suis, et beneficiis ad amicitiam provocavit: reque committam, ut animo certe studioque superatus videar; etiamsi ille priores occupavit, assequar aliquando et officiis, si modo non desint animo vires. Ad hæc salutabis accuratissime Hieronymum Gebuillerum unum omnium, quos adhuc viderim, humanissimum, qui ipse suis laudibus, doctissimis quidem illis, sed plane, ut Germanus germane dicam, vanissimis ad cœlum usque vexit: et sic orationis suæ præstigiis mihi imposuit, ut prorsus ipsi mihi

^k So Maittaire hath given it: but it should be *Sturmius*.

^l Rather *quis*.

viderer aliquid esse, vixque post biduum ad me redierim, quid essent agnoscens. Præterea Joannem Rudalpingium plane μετιητατον non arte solum, sed et moribus : hoc est, festivissimum et compositissimum, qui me una cum Hieronymo ad proximum diversorum est prosecutus. Neque præteribis Otomarum, hominem citra ostentationem, ut mihi videtur, eruditum : qui nos suis toties vocem imitantibus canis, ut vel lusciniam vincerent, adeo delectavit, ut divina quadam voluptate rapti videbemur. Eadem opera salutabis optimæ speci juvenem Joannem Ruserium, nostri, ut visus est, studiosissimum. Item elegantissimos juvenes, Stephanum Tulerum, Joannem Guidam, Petrum Heldungum, et, ut finiam, cæteros omnes, quorum, etsi nomen me fugiunt, tamen memoria præcordiis intimis penitissime insculpta est, ac semper erit. Nam Sebastianum Brant, ut eximium, extra omnem et ordinem et aleam pono : quem ego virum, mi Wimpelinge, tanti facio, sic amo, sic suspicio, sic veneror, ut magna quædam felicitatis pars accessisse mihi videatur, quod illum coram intueri, coram alloqui et amplecti contigerit. — Joannes Sapidus, tuus in literis alumnus, qui te moribus quoque mire refert, quique te non secus ac patrem et amat et suspicit, Basileam usque nos est prosecutus. Illic admonueram hominem ne me proderet : delectari me paucis amiculis, sed exquisitis ac delectis. Primum itaque non aderant alii, quam illi, quos maxime volebam. Beatus Rhenanus, cuius ego prudenti modestia, et acerrimo in literis judicio vehementer delector, nec est quicquam hujus quotidiana consuetudine mihi jucundius. Item Gerardus Listrius medicæ rei non vulgariter peritus, adhæc Latinæ, Græcæ, et Hebraicæ literaturæ pulchre gnarus, denique juvenis ad me amandum natus. Ad hæc Bruno Amerbachius singulari doctrina trilinguis et lic. Joanni Frobenio reddidi literas ab Erasmo missas, addens esse mihi cum eo familiaritatem arctissimam, ab eodem edendis illius lucubrationibus negotii summam mihi commissam, ut quicquid egissem, id perinde ut ab Erasmo gestum, ratum fore. Denique me illi adeo similem, ut qui me videret, Erasnum videret. Is postea risit, intellecta fraude. Socrer Frobenii resolutis omnibus, quæ debebantur in diversorio, nos una cum equis et sarcinis, in suas ædes traduxit. — Basileæ, xi Calend. Oct. MDXIV.

Nº XII.

in *Erasmi Praefationes ac Censuræ in Augustinum.*

in Epistola ad Alphonsum Fonssecam, Archiepiscopum Toletanum.

TOM. I.

Erasmi Censura in Libros Retractationum et Confessionum Augustini.

ERIT fortasse qui miretur, cur his duobus operibus primum dederimus locum. Is rationem accipiat: Duæ res sunt quæ veheinenter et accendunt ad lectionem, et cōducunt ad intellectum voluminis, vita auctoris cognita, et operis non ignotum argumentum. Plurimum enim refert, quam existimationem, quem animum afferas ad legendum: nec facile dictu fit, quantum in judicando momenti habeat præsunita de homine opinio. Frequenter exosculamur dictum ab eo profectum quem amamus, de quo magnifice sentimus, consputuri si ab alio quem odiimus venisse crederetur. Utramque conumoditatem vir sanctus juxta ac prudens Augustinus his duabus lucubrationibus nobis procuravit. Libris Retractationum omnium operum suorum argumenta contexit, et Confessionum libris vitam omnem suam depinxit, quorum utrumque tam diligenter ab illo factum est, ut iniquor aliquis suspicari possit non prorsus abfuisse humanum affectum *κενοδοξία* seu *εἰλεύθερία* cuiquam affinem. Verum res longe secus habet, si quis optimi viri consilium expendat. Olim solemne erat præstantium virorum gesta libris et orationibus celebrare. Hoc exemplum a militia ad studia, a Græcis ad Latinos et Barbaros, a ducibus ac philosophis ad episcopos demauavit. Perspiciens itaque frequenter in historiis hujusmodi multum falsitatis inveniri, sive immodico studio, sive errore scriptoris, sive etiam inopia fidei ac laudis amore, maluit ipse sui historiographus esse; nimurum, sibi conscientius quam non assentaretur sibi; deinde probe cognitum habens, se nulli mortalium notiorem esse posse, quam esset sibi; nam ut omittam animorum abstrusos sinus, quos quisque suos novit, nec quilibet tamen pernovenit, quotam vitæ portionem noverunt, qui nobis arctissima familiaritate juncti sunt? Porro famæ quanta levitas, quanta vanitas! Ad hoc quantum humanæ memorie perfluvium! cum duo rem aut orationem eandem, cui pariter interfuerint, referunt, quanta narrationis diversitas! Jam quid istos memorem qui fabulis impudenter vanis et confictis miraculis memoriam eorum quibus favent, student vulgo commendare, nonnunquam ei laudantes quæ laudatus nec fecit, nec probavit? Et arbitror fuisse qui pium existimarint hujusmodi fucis

^m Taken from the *Appendix Augustiniana*, published by Le Clerc, under the name of *Joannes Phereponis*.

ⁿ This Dedication, which I omit, is to be found amongst the Epistles of Erasmus, *Ep. 1084*. See Life of Erasm, vol. i. p. 434.

^o It should be *profutum*.

animos ad religionis studium accendere. Egopestilens hoc rabularum gentis inter Christianos semper sum exsecratus, qui neque sciunt veram pietatis imaginem adumbrare, quod nemo novit nisi vere pius, quales si essent illi, nunquam talibus mendaciis fallerent discipulos illius, qui Veritas est, et hujusmodi technis hoc efficiunt, ut nec vera narrantibus habeatur fides. Horum ne quid accidere posset, Augustinus suo penicillo seipsum nobis depinxit, idque ut majore cum fide faceret, nec mala sua reticuit, nec hominibus ista loquitur, sed Deo confitetur, cui mentiri nec pium est, nec tutum. Jam in voluminibus quanta fuerit inscriptionum vel impostura vel infelicitas reputans, dum vel incuria multæ celebrium scriptorum lucubrations intercidunt, vel inscritia studiove fraudatis auctoribus in alienum nomen plagio transferuntur, vel sub gratiose piorum hominum titulo supposititii nuponum, ne dicam hæreticorum libelli sparguntur in vulgus, libris Retractationum his malis occurrit tanta cura, ut singulorum operum et titulos et tempora et argumenta et occasiones et initia notarit, adeo nihil prætermittens, ut nec ea quæ prælusit catechumenus, quæ vix orsus fuerat, quæ non agnoscebat, denique nec Psalmum vulgari rythmo scriptum in Donati factionem præterierit. Patiar ut hanc diligentiam reprehendas, si prius supputaris quantum egregiorum voluminum nobis aliorum indiligentia perierit, quantum næniorum mendacibus titulis obtrusum sit orbi Christiano. Atque utinam pari diligentia quod cœperat absolvisset. Recognovit enim quicquid aliquo pacto libri nomen meretur. Supererant Epistolæ et Tractatus, quas ipse testatur ab aliis Homilias vocari ; hos dividit bifariam, in dictatos, et dictos ad populum. Quædam enim sic dicebantur, ut ex consensu dicenis ad preces amicorum a notariis exciperentur quæ dicebantur. Idem nonnunquam fiebat et apud populum velut in actis sollemnibus. Quanquam id temporis fere notariorum celeritas excipiebat, quicquid publicitus apud multitudinem dicebatur. Quod quidem ut ubique facere molestum sit, ita in seriis disputationibus aut concionibus facere vehementer conducibile fuerit. Nunc quidem apud multitudinem quamlibet frequentem dicunt quicquid animo collubitum fuerit : cum urgentur, dejerant se nihil ejusmodi dixisse : ex adverso nonnullis exhibetur negotium, quasi dixerint quod non dixerunt. Hic si quis citet testem populum, bellua multorum est capitum, ut ait ille : scriptura manens certius litem dirimit. Recognita certum habent parentem. De Epistolis et Tractatibus aliunde sumendum est judicium. Neque tamen protinus adulterinum haberi debet, quicquid in Catalogo non recensetur, cum nec epistola sit nec homilia. Quanquam enim senex hoc opus accuravit, tamen certum est illum postea quædam dedisse in hunc ordinem accersenda, veluti librum de hæresibus ad Quodvultdeum. Aliis igitur argumentis docendum est quædam esse ambigu partus, quædam certo nota. Porro libri Confessionum non solum huc conducunt, ut avidius legamus illius scripta, cuius et sincerissimam erga Deum pietatem et flagrantissimam erga proximum caritatem cognovimus. Verum habent et aliam utilitatem, eamque geminam. Altera est, qua hinc cognitis personis rectius intelligimus Dialogos illius et Epistolas : altera est, qua qui familiariter noverant ^P ingenium, sensum ac dictioneum hominis, multis non offenduntur quibus graveriter erant offendendi, si haec

ignorarent : id esse verissimum, abunde docet vitæ communis experientia. Quosdam natura tristiores, parum amicos crederes, ni perspectum haberes ingenium. Alios blandiores vel adulari vel ridere credas: rursus alios occulta naturæ vi proclives ad jocundam, parum graves arbitrere, ni proprius ac domestice nosses. Nec dubito quin hoc multis usu veniat eorum, qui recens ad Augustinianorum voluminum lectionem, velut in colloquium illius veniunt. Offendit species quædam loquacitatis, offendit in longum productæ periodi, offendit oratio nonnunquam ad popularem sermonem degenerans, offendit earumdem rerum crebra repetitio; dicas alicubi quiddam esse subiuvare, et affectum hominis sibi plus aequo placentis. Cæterum ubi diutina lectione factus sis familiarior, sermonis copiam et eadem subinde iterata facile excusat docendi studium, et quod docuit, penitus animis hominum infigendi: circuitus prolixiores quibus comes esse solet obscuritas, arguunt admirandam memorie felicitatem, et ut ingenio fæcundissimo plurima sese confertim offrerunt, multa paucis complectendi studium: dictionis humilitatem excusat caritas, εἰχεὶς ψυχὴν οὐκέται, δὲ λλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγεμένη: Paulinis enim verbis libenter utimur. Quemadmodum autem erat alienarum virtutum candidissimus æstimator, ita mire φιλόστογχος fuisse videtur erga cognatos et amicos, quod ipsum eximiæ ejusdam humanitatis indicium est. Suas vero dotes nec ignoravit ob stultitiam, nec odit ob putiditatem. Verum hactenus, ut ea res nihil officiat hominis insigni modestiæ. Non aliter amat, non aliter prædicat in se dona Dei, quam amaret ac prædicaret in aliis. Ignorare tua bona, stupiditatis est: non prædicare Domini benignitatem, ingratitudinis: non expendere in utilitatem proximi quod accepis, impietas est. Non gaudere de fructu fraternali quem Dominus per te contulit, impii simul et ingrati livoris est. Quomodo depromes talentum in usuram, si non agnoscas quod tibi traditum sit? Quomodo possis inde tollere cristas, quod intelligas totum esse gratuitæ Dei benignitatis? Quoties autem divina bonitas te velut organo dignatur uti, ad juvandas alios, non habes quod insolecas, sed habes unde gratulere fratribus, unde gratias agas Deo, tuo pariter et illorum nomine. Sic amavit, sic prædicavit suas dotes vir sanctissimus. Quamquam in iis libris quos scripsit catechumenus, deprehendas nonnihil humanæ gloriæ, quem affectum minime malum generosissimis quibusque ingenii potissimum videmus insitum esse. Non enim excusare conabor quod ipse putavit accusandum, dicens eos libros quos scripsit rudis adhuc velut infans in philosophia Christiana, ita seruisse Christo, ut adhuc resiperent scholam superbiæ, magisque spirarent Platonis dogmata, quam divinarum Scripturarum mysteria. Habet Africa suum quoddam ingenium, et habebat omnino quiddam suæ gentis Augustinus, nisi Christus illum in alium virum transformasset. Porro Confessionum libri, quos et otiosus et otiosis scripsisse videtur, habent quiddam peculiaris modestiæ. Primum in hoc quod multa de seipso commemorat, partim minutiora, quam ut ea severiore præditus ingenio commemoranda putaret, partim ad gloriæ speciem accedentia. Quid autem fastidiosius, quam humani livor ingenii, si quis quid quamlibet modeste de seipso prædicet? Ad hæc, dum de rebus humilioribus, ne dicam sordidioribus, velut de infantia, de ephebia, de affectu libidinis, deque similibus verba faciens, studet iis quæ dicuntur orationis honorem addere, veluti pudorem sententiarum hoc velo tegens, fit hac occasione nonnunquam obscurior. Verum hæc tædiola si devoraveris, reliqua cum majore tum fructu, tum voluptate perleges.

In Soliloquiorum Libros Censura.

OPUS mire resipiens optimi viri infantiam in Christo. Nam Rationem ita loquentem facit cum Augustino, quasi Ratio non sit potior Augustini pars. Tolerabilius Seneca fingit Rationis et Sensus Dialogum. Ad hæc, quasi vero duo loquantur homines, in disputationes et libros dissecat sermo, ne defatigentur: nonnunquam et in sophistica leviculaque argutatione imploratur auxilium divinum. Lectorem requirit patientem et candidum.

In Libros de Moribus Ecclesiæ Catholice et Manichæorum Censura.

DUO opuscula quæ sequuntur, alteri loco fuerant destinata, prius πολεμίων, posterius διδαχτικῶν. Verum quoniam altero fortissimus tiro velitatus est in hæreticos, altero mirandus doctor futurus, prælusit in expositionem mysticarum Scripturarum, quæ juxta varios sensus tractantur, visum est huic tomo clausulam addere. Mox ut nomen dederat imperatori Christo, quo commilitonibus suis certissimam fidem faceret, se bona fide a Manichæis transfigisse, sub quorum signis novem annis militaverat, prodit illorum mysteria. Idque facit admirabili sermonis elegantia, qua utinam illi licuisset in cæteris uti lucubrationibus. Hoc sane opere declaravit, si quid offendit eruditos in ipsius dictione, non fuisse inscitiae, sed caritatis, qua stylum demisit ad imperitorum intelligentiam. Quandoquidem et textores et textrices id temporis intelligebant Latinam orationem simplicibus verbis ac sensibus contextam, qualis est divi Gregorii, non intellecturi dictionem Hilarii. Itaque quo latius pateret lectionis utilitas, ad vulgi captum mutavit stylum in opere posteriore, quod idem in plerisque suis operibus fecisse videtur. Tandem usus, ut fit, in naturam abiit. Itaque demum factum est, ut hodie nec a tenuiter literatis sat intelligatur, et a politioribus non sine tædio legatur, nisi pietas excludat fastidium.

In Regulam ad Servos Dei Censura.

HÆC regula et sententiis et dictionis figura refert Augustinum, quin et pia civilitate humanitateque præfert auctorem suum: quoniamque probabile est eam non clericis, sed fœminis esse scriptam, quæ in unum collectæ sub moderatione sororis Augustini vivebant: eam præpositam vocat, sed omnium summa potestas erat penes presbyterum. Nonnullis autem immutatis accommodarunt eam viris, velut ubi de modestia cultus precipit fœminis: *Non sit notabilis habitus rester, nec affectetis vestitus placere, sed moribus: ne sint vobis tam tenuia capitum tegmina, ut retiola suæ apparcent.* Sic enim arbitror legendum. *Capillos ex nulla parte nudus habeatis, nec foris vel spargat negligentia, vel componat industria:* quod viris accommodari non poterat, omiserunt. Et in proximo: *In*

omnibus motibus nihil fiat quod cuiusquam illiciat libidinem : sic mutatum est : quod cuiusquam offendat aspectum. Rursus, quod præcipit, de non aspiciendis fœminis : item de hoc, ut bini aut terni procedant : de lavandis propriis vestibus : de operando in commune : aliaque permulta parum congruunt in clericos ejus temporis, quorum tum erat major et libertas et dignitas. In calce alludens ad formæ studium, speculum et odores quibus fœmineum genus peculiariter delectatur, quæ dicit : *Donet Dominus ut observetis hec omnia tamquam spiritualis pulchritudinis amatrices, et bono Christi odore, de bona conversatione fragrantes, et vos autem in hoc libello tamquam in speculo, possitis inspicere, &c.* non perinde quadrant in viros. Sunt alia quædam, verum hæc exempli causa proposuisse sufficit. Postremo, ut nihil sit quod non possit ad clericos detorqueri, certe nihil est hic quod illis cum fœminis non sit commune. At quam multa erant præscribenda de presbyterorum, hypodiaconorum, ac diaconorum officiis, si illis regulam præscribendam judicasset? Et tamen hæc regula fundamentum est multorum ordinum, quam fœminis traditam utinam bene servarent viri. Habetur autem in Epistola cxix. Ineptum est autem de hujus viri titulo contendere : magis ad rem pertinet pietatis et eruditionis illius æmulatione decernere, ut ii optimo jure dicantur Augustinenses, qui virtutes Augustini proxime referunt. Illud constat orationem quæ *cucullæ* et *bathei* meminit, sub Ambrosii nomine confictam esse. Nec ipse Augustinus usquam se monachum vocat, nec suos clericos eo nomine designat, quamquam exiguum in cognomine momentum est. Ipse fatetur se reliquisse omnia, et eodem multos provocasse : tum in oratione quadam apud populum, negat se usurum *pileo rubro*, quod *pyrrhum* dicitur, nos corrupte *lyrrhum* vocamus. *Decet*, inquit, *episcopum*, *at non decet Augustinum* : ubi magis dicendum erat, non decet monachum. In libris de Moribus Ecclesiæ, præter anachoretas et cœnobitas, tradit genus tertium, eorum qui, quoniam in eremum secedere non erat commodum, vel ob parentes, vel ob liberos, aut alias causas, tamen non quietius ^q viverent, complures in iisdem ædibus commorabantur, nullo iinperio, sed libera caritate omnia moderante. Eos conventus *diversoria* vocat, quæ Romæ permulta viderat. Hoc exemplum videtur imitatus in Africa, sic ut nec cultu notabiles essent, quenadmodum monachi, et liceret ab eo convicti discedere, si cui parum esset commodus : licet Possidius appellat ea *Monasteria*.

TOM. II.

Pio Lectori S. D.

EX calce secundi libri Retractationum, item ex Epistola quæ præfixa est Catalogo Hæreson ad Quodvultdeum, satis quidem perspicuum est, id temporis nec epistolas, nec populares orationes ab Augustino fuisse digestas: nec post id ab eo curatuni, vel illud arguit, quod in hoc volumine, neque temporum, neque personarum, neque materiarum ulla videtur

^q I suppose it should be *quo quietius*.

habita ratio. Certius autem id arguit, quod quædam admistæ fuerant, quæ primo statim gustu deprehendebantur Augustini non esse, quas addita Censura, notavimus: nonnullæ simpliciter confictæ, quod genus sunt illæ Bonifacii ad Augustinum, Augustini ad Bonifacium. Nullam tamen omnino loco movimus, præter unam et vehementer prolixam, et insigniter illiteratam: ne id quidem facturi, nisi eadem in tomis haberetur. Tanta nobis cautio fuit, ne quis quid de nostra queri possit industria. Ad hæc inspersæ sunt nonnullæ, quas Augustinus ipse in Retractionibus Libros appellat. Quamquam interdum subdifficile est Epistolam a Libro distinguere. Augustinus alicubi sic loquitur, quasi brevitas aut prolixitas tribuat adimative nomen Epistolæ verius, quam orationis genus, aut argumenti ratio: præsertim quum hoc exemplum ab Apostolis venerit, ut argumenta quamvis seria committerentur Epistolis. Siquidem exceptis Evangelii, quo nomine complectimur et Apostolorum Gesta, præter Epistolas nihil scripto proligerunt, sed eas de rebus haudquaque familiaribus, tum quas vellent ob omnibus legi. Alicubi putat Epistolam non videri, quæ non præferat nomen et scribebant, et ejus ad quem scribitur. Et sane sunt aliquot, quas vere possis Epistolas dicere, referentes familiare quiddam, et instar humani colloquii, licet perpaucæ. Verum de hac re liberum esto suum cuique judicium. Illud ausim affermare, non alio in opere magis elucessere sanctissimi viri pietatem, caritatem, mansuetudinem, humanitatem, civilitatem, studium crediti gregis, amorem concordiae, et zelum domus Dei. Ut satagit, ut molitur, ut se vertit in omnia, quoties affulxit aliqua spes pertrahendi vel Paganum ad Christum, vel Hæreticum ad Ecclesiæ communionem? Ut se submittit, ut (juxta Paulum) mutat vocem suam, undequaque venans occasionem excitandæ propagandæque pietatis, ubicumque sentit aliquam bonæ mentis scintillam residere? Cui mulierculæ, cui plebeio, cui aulico, cui pagano, cui hæretico, non promte, mansuete, blandeque respondet? Quam anxia sollicitudine pro sceleratissimis, nec una morte dignis circumcellionibus intercedit? Quis majori studio pro suis amicis interpellavit, quam ille pro suis hostibus? Quanto nixu parturit omnes Christo, quam gratulatur resipiscentibus, quam sollicite prospicit periclitantibus, quam sedulo docet errantes, mederi studens omnibus, perdere neminem? Quam misere uritur, ad quodvis exortum offendiculum? Videas vere gallinam Evangelicam sollicitam et anxiā, ut sub alas colligat foveatque pullos suos. In nonnullis Epistolis agnosceret licebit et illud forense dicendi genus, quod Græci δικαιωμὸν appellant: præcipue cum agit adversus Donati factionem: nec deest argumentorum subtilitati, quæ illi peculiaris est, δεῖνωσις. Verum sive docet, sive corripit, sive pugnat cum deploratis hostibus, nusquam tamen non sentias Christianæ caritatis nativam dulcedinem: ut (si tamen congruit hæc collatio) mihi videatur quemdam e comædia referre Mitionem, qui tum etiam mitis est, quum objurgat maxime. In hoc ictu, velut in speculo, contemplari licet episcopum, qualem depinxit Paulus, ἀνεπίληπτον, ὑγράλιον, σώφρονα, κόδονιον, φιλοξενον, διδακτικὸν, μὴ πάροντον, μὴ ἀληκτην, μὴ αἰσχροκερδη, ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἀμαχον, ἀφιλάργυρον, μὴ αὐθαδη, μὴ ὄσυλον, φιλάγαθον, ἐγκρατη, οσιον, δικαιον, ἀντεχόμενον τὴν κατὰ τὴν διδαχὴν πιστὴ λόγη, δυνατὸν καὶ παρακαλεῖν ἐν τῷ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ, καὶ τὰς ἀντιλεγοντας ἐλέγχειν μετὰ πάσης περιπτητος. Ad hoc speculum si sese contemplentur episcopi, et qui præcipuum episcoporum functionem occupant theologi, pudebit, opinor, quosdam sui supercilii cum inscitia conjuncti: pudebit sævitiae cum impuris moribus

copulatæ. Ex aliis Augustini libris perspicere licet, qualis fuerit adhuc infans in Christo: ex aliis, qualis fuerit juvenis, qualis senex: ex hoc uno volumine semel totum Augustinum cognosces. Überiores fructus nobis dedisset illud ingenium, si in Italia, Galliave, vel Iasci, vel vivere contigisset. Rudis erat Africa, voluptatum avida, studiorum iuimica, curiosarum rerum appetens. Unde frequenter exercent illum questionibus subfrivolis, nec multum facientibus ad pietatem: et ad suæ gentis affectus sepe cogitare attemperate calamum. Verum tali excolendo senticeto tali opus erat agricola. Quamquam digniora lectu scripturus erat, si vel ad Romanorum aut Græcorum judicia se composisset, vel minus indulisset simplicium imperitiae. Sed Christiana caritas prius habet prodesse quam plurimis, quam probari præcipuis, fraternali salutis quam suæ gloriae sipientior. Quosdam autem, præcipue malierculas, pia quedam habebat ambitio, pulchrum esse ducentes, qualemcumque scriptum impetrasse ab episcopo. Ita factum est, ut dum vir pius omnium votis obsequitur, minus alicubi satisfaciat lectori fastidioso. Vix quemquam crediturum opinor, quantum mihi sudoris exhaustum sit in tollendis mendis, ac reponenda sermonis confusissima distinctione. Sed ea demum perfecta est eleemosyna, quæ confertur nescienti; generosior etiam, quæ confertur aversanti. Hæc Christo feneramus, non hominibus; quorum vix credibilem ingratitudinem in nimium multis experimur. Quamquam horum malitia nequaquam nos a beneficiendi studio deterrebit umquam: cum optimæ fidei debitore nobis res est. Ne quid omittam, ab hujus voluminis calce resecuimus loquacissimam coronidem sub titulis Cyrilli, subito Latine loquentis, et Augustini Græco male Latine sribentis, impudentissime confictam: cuius tamen legendæ si quem forte tenet libido, reperiat inter ea quæ divi Hieronymi tonis adjuncta sunt. Illic expleat sese affatim, qui talibus capitur deliciis. Hæc, cordate lector, fac evolvas attente: non pœnitentia insumti operis. Bene vale. Dat. Basileæ, Anno M.D.XXVII.

TOM. III.

IN hunc Tertium et Quartum sequentem Tomos digessimus τὰ διδαχτικὰ, hoc est, quæ nec sunt epistolæ, nec ad populum dicta, nec adversus hæreticos pugnantia, sed lectori erudiendo scripta. Notha censuris additis indicavimus, ne quis erret insciens.

In Speculum Censura.

HOC opus vix eram adscripturus Augustino, nisi Posidonius, sive, ut quidam malunt, Possidius in vita nominatim illi tribuisset: et præfatio non abhorret ab ejus stylo. Versatus est in simili negotio Cyprianus, et apud Græcos nonnulli, sed majore ingenio curaque. Cæterum infimis etiam inservire gaudet Christiæ caritas.

TOM. IV.

Ad Lectorem.

ENARRATIONES sacrorum voluminum apud populum habitas, quas Græci vocant Homilias, divus Augustinus appellat *Tractatus*: nos *Con-
giones* possumus appellare. In his fere solebant notarii quod dicebatur excipere: nonnunquam qui dicturus erat, vel antequam diceret, diger-
bat in schedulam quod parabat disserere, vel quod dixerat literis manda-
bat. In hoc dictionis genere, multa dantur auribus imperitæ promiscuæ-
que multitudinis. In primis aliquot Psalmis adstrictior est et accuratior.
In posterioribus identidem exspatiatur in longas digressiones, mutata, ut
apparet, voluntate. Lege diligenter, reperies arcanae doctrinæ thesaurum
inestimabilem. Vale.

TOM. V.

QUÆ sine controversia sunt Augustini, primo posuimus loco. Impu-
dentissimum figmentum Sermonum ad Fratres in eremo agentes, in suum
angulum rejecimus: de quo suo loco nonnihil dicemus. Insunt et cæteris
multa parum referentia phrasim et eruditionem, Augustini, quorum
aliquot notavimus.

TOM. VI.

De Questionibus LXXXIII.

AGNOSCIT quidem hoc opus Augustinus, mihi tamen videtur a studiosa
quopiam ex omnibus illius libris collectum, in quod congestum est si
quid habetur argutius dissertationem. Huic studio favens Augustinus recog-
novit, et quædam elimavit. Hanc conjecturam non omnino somnium
esse declarat illud, quod q. xii habet fragmentum ex Fonte libris de-
cerptum. Et cap. xxxi habet locum ex secundo M. Tullii de Inventione
libro descriptum. Sunt autem et alia quæ mihi non videntur per omnia
sapere phrasin Augustini. Ad hæc erant quædam confusa, vel hue
translata ex quæstionibus Evangeliorum, vel hinc illo transmissa. Post-
remo multa sunt, quæ non habent ullam speciem quæstionis, nisi quod
quicquid doceri potest, idem et quæri potest. Ita tot nascentur quæstiones,
quot sunt sententiae, sive proloquia. Ipsum tamen opus eruditum est, et
lectu dignum.

Libri de Fide Censura.

LIBELLUS hic ex diversis Augustini epistolis consarcinatus est, maxime quod ad sententias attinet. Probabile est hunc esse Hugonis Victorini.

At hanc Erasmi Censuram recte confutarunt Benedictini.

In Librum de Continentia Censura.

LIBELLUS pius nec indoctus: Augustini non esse, phrasis arguit. Mihi videtur Hugonis Victorini.

Sed vide editores Parisienses, in admonitione huic libello præfixa, ulti Erasmus confutant.

In Librum de Bono Viduitatis Censura.

MIRA dictionis facilitas et candor clamitat non esse Augustini. Probabile est esse Juliani, cuius exstat epistola ad Demetriadem de Virginitate. Nam et orationis filum congruit, et hic bis citat eum libellum. Sunt tamen quædam de libero arbitrio, quæ videntur ab alio correcta. Addè quod titulus alienissimus sit ab Augustini consuetudine. Hunc affixit aliquis, ut opusculum alioquin pium gratioso nomini vindicaret.

Sed de hac Censura vide admonitionem editorum Parisiensium huic libro præfixum.

In Librum de Patientia Censura.

AUGUSTINI non esse, phrasis arguit, congruens cum ea, quam habent libelli superioris.

Vide admonitionem, &c.

In Sermones ad Fratres in Eremo Censura.

ORATIO consarcinata ex Augustini Regula, nihil alioqui habens Augustini. Artifex qui finxit, hoc agit ut ordinem, qui Augustinensium dicitur, orbi commendaret. Itaque quotquot sunt hujus generis, & præfixa notavimus.

Quoniam Benedictini omnes hosce sermones, quorum plerisque & præfixerat Erasmus, exceptis duolus, obelo critico jugularunt, nihil opus in dicari eos, quos vir summus damnarat.

TOM. VIII.

Lectori S. D.

QUEMADMODUM in præliis solet potissimum emicare virtus et ardor militum ducumque, ita divus Augustinus. quum nusquam non sit multis suspiciendus nominibus, haud alibi tamen eluxit, quantum valuerit acumine ingenii, subtilitate judicii, vehementia copiaque disserendi, quam in his libris; in quibus pro tranquillitate domus Dei, quam unice diligebat, pugnat adversus haereses; quas quum hoc odio majore prosequetur, quo impensis amabat Christi sponsam Ecclesiam, tamen ubique singulari caritate laborat, ut homines sanet potius quam perdat. Lege feli-citer, ac vale.

IN this *Appendix Augustiniana*, Le Clerc hath given us his own remarks upon all the writings of Augustin; remarks very useful, and well deserving to be carefully perused by all who apply themselves to the study of divinity. His principal design is, to expose the false reasonings of this father, particularly his trifling and injudicious interpretations of the Scriptures, his defence of persecution, and his predestinarian jargon.

Nº XLII.

Letters of Agrippa and Erasmus.

I.

Agrippa ad Erasmus.

¶ **LITERAS** tuas, colendissime Erasme, a 13 Calend. Octobris ad me datas, accepi quinta Nonas Novembris. Vix dici queat, neque tu forte, si dicatur, fidem habeas, quam incomparabili lætitia affectus sim hac insigni in me animi tui humanitate, qui me ignotum tibi hominem non solum literis tuis illustrare dignatus sis, sed etiam plus præstas, quam sperare liceat. Declamationem nostram de Vanitate Scientiarum atque excellentia Verbi Dei totam te lecturum, tuamque de illa sententiam te mihi uberiorius perscripturum, polliceris. Age ergo nunc, precor, Domine mi Erasme, tantillum laboris tui Agrippæ causa ne refugias, et quid tua præstantia de hac sentiat mihi signifies. Tuus enim sum, et in tua iuratus verba tibi me fidissimum militem dedo, condono, et commando, cuius judicium erit semper mihi loco antiquæ et venerandæ auctoritatis,

tantumque de humanitate tua mihi persuadeo, ut te credam nostram libertatem dicendique licentiam boni consulturum. Nosti enim quid sit Declamatio. Sed et illud te admonitum volo, me de his, quae ad religionem attinent, nequaquam secus sentire, quam sentit Ecclesia Catholica. Andream sacerdotem, tuarum literarum latorem, virum pium ac modestum, et propriis virtutibus et tuis literis mihi commendatissimum, detinui apud me aliquot diebus. Utinam is sim qui suis desideriis satisfacere queam; aut talis aliquando futurus sim, qualem ille me existimat. Vale felicissime, illudque certo scias, nihil posse mihi gratius contingere, quam si spiritus meus tibi consecratus, eadem, qua offertur, animi magnitudine recipiatur. Iterum vale. Ex hac omnium bonarum literarum virtutumque noverca, Aula Cæsarea, apud Bruxellas, decimo tertio Cal. Jan. Anno 1531.

Epist. Agrippæ, xxxvi. p. 999.

II.

Erasmus ad Agrippani.

QUUM rediisset Polyphemus e Ratisbona, et languebam, et ædificabam, quo mihi nihil molestius; et obruebar studiorum laboribus: Itaque mallem serius ad te scribere, quam committere ut jure queri possist te non accepisse justam epistolam. Bellum cum Turca suscepimus, cunctis male ominantibus. Eo mittendi erant illi robusti^s bonis lateribus, ac bene vocales. Bene vale, Cornelii doctissime. Ex nundinis scribam et alacrius, et copiosius. Friburgi, Jacobi, Anno 1532.

Epist. Agrippæ xi. p. 1010.

III.

Agrippa ad Erasmus.

EX literis tuis, candidissime Erasme, quas mihi Polyphemus ante nundinas reddidit, accepi te et languore corpusculi, et labore studiorum, et ædificandi molestia obrutum non potuisse tunc longiores ad me literas dedisse: policebaris tamen post nundinas et alacrius et copiosius te scripturum. Itaque expectabundus tuarum literarum, nolui tibi molestus esse usque adhuc: nunc vero nactus nuntii hujus opportunitatem, statui rursus silentia rumpere, non quod tecum expostulem, sed ut te admoneam me nullas tuas accepisse, ne quando si forte scripsisses, et interceptæ mihi perierint, meum in respondingo silentium ignavias aut ingratitudinis vitio abs te jure argui possit. Scripturus itaque ad me literas, destinabis Coloniam, ad Tilmannum de Fossa. Ego quas ad te redditurus sum, destinabo Basileam, ad Frobenium, vel Cratandrum. Sic, spero, neuter nostrum fraudabitur. Cæterum, quod te scire volo, bellum mihi est cum Lovæ-

* He means the monks.

niensibus Theosophistis. Hactenus variis insidiis in meis castris oppugnatus, velitari eruptione me defendi: nunc autem ingravescente prælio, patefactis foribus, in apertam pugnam prorupi cataphractus. Non sunt illos destituta^t Coloniensium et Parisiensium subsidia: mihi quæ futura sint præsidia, nescio, nisi quod ea causa fretus, quam nulla expugnare potest contradictrio, non ulla maculare potest falsitas, quæ nec ab advocateorum penuria, nec a fraude judicum ullum pati potest detrimentum. Sic munitus non dubito me vel solum exponere periculo: sed si vicero certamen, non minor tua, quam mea futura est gloria, qui non minus tuis, quam propriis armis atque telis strenue pugno, eoque audentius in hunc campum prosilio, videbisque proxime prodeuntem imperterrita libertate novum in arma militem. Tunc tu ridebis, scio: alii admirabuntur: Sophistæ crepabant medium. Ego interea aut vicero aut evasero. Vale, et boni consule. Ex Bonna, 13 Novenb. Anno 1532.

Epist. Agrippæ xvii. p. 1015.

IV.

Agrippa ad Erasmus.

PUDET me, colendissime Erasme, tot infundis^v literis, et quæ, præter Salve et Vale nihil habent amplius, occupationes tuas interpellare: sed cum huc transiret iste tuus servulus, tuas nihil impartiens salutes, turpissimæ ingratitudinis accusari possem, si non scriberem. Impatiens itaque silentiū tui nominis veneratio hunc abortivum calamum coëgit, non aliud nunciantem, quam si quid apud me est, quod tibi conducere putes, utere opera mea: nam neque tardum neque defatigatum offendes tui Agrippæ animum. Scripsi præstantiæ tuæ a decimo tertio hujus mensis per reverendissimi cardinalis Campegii chartophorum, quas literas tibi redditurus erat Cratander Basileensis typographus, ex quibus intelliges, quale bellum mihi est cum theologis. Vale felicissime. Ex Bonna, 22 Novemb. Anno 1532.

Epist. Agrippæ xviii. p. 1016.

V.

Erasmus ad Agrippam.

SALUTEM P. Hactenus, vir eruditissime, tuis literis non respondi, satius esse dicens, omiuino silere, quam negligenter respondere. Hactenus sane exspectatum est otium, sed hactenus non datum. Quem Cartophorum narres, nescio: nec tuam epistolam historiæ theologie narratricem Cratander reddidit. Si quid posthac autem mihi bona fide reddi cupis, fac tradas Hieronymo Frobenio. Tibi cum crabronibus rem esse

^t Perhaps *destitutura*.

^v Perhaps *infacundis*, or, *infecundis*.

doleo. Explica te quantum potes. Paucis bene cessit eum illis conflictari. Ad novam hirundinem scribam copiosius, favente Christo. Inter te tibi persuade Erasmus esse de numero bene cupientium Agrippae. Vale. Friburgi, nono die Decembris, Anno 1532.

Epist. Agrippae xix. p. 1017.

VI.

Agrippa ad Erasmus.

MULTIS et magnis de rebus ad te scripturus forem, ter maxime Erasme, nisi ex te plura majoraque exspectarem: sic namque prioribus literis tuis polliceris, te per ocium longas easque necessarias literas ad me daturum: sed occupationes tuas ulterius interpellare non audeo, eo quod talem me fateor, qui tibi, quod te dignum est, retribuere non possim. Tuas tamen literas summo desiderio exopto, rogoque, ut qui te grandi diligit affectu, Agrippam tuum ne contemnas. Libellus meus quem adversus aliquot theologistas Basileæ excludendum tradidi, re infecta ad me rediit, eo quod nonnullos offendisset. Is nunc excludetur alibi. Serripsi ad te de hac re latius, sed eas literas tibi non fuisse redditas, ex tuis cognovi, pariterque ex Cratandro intellexi: sed de his alias. Cæterum nunc quod te scire convenit, reverendissimus atque illustrissimus princeps elector archiepiscopus Coloniensis, qui scriptorum tuorum studiosissimus, te unice diligit, amat, observat, et veneratur, tecum auspicari cupit amicitiam, teque coram videre et audire desiderat, jussitque ad te scriberem, sciremque ex te, si per hanc æstatem sese accedere velis Boniam, sive Coloniam, aliquot vel pauculos dies illi morem gesturus; effecturum se, ut te itineris illius minime pœniteat. Tu quid facturus sis, rescribe. Unum hoc scio, si venturus sis, offendes principem Christianissimi animi, et penes quem Christianæ reipublicæ, ac publicæ tranquillitati tu plurimum conferre atque prodesse poteris. Vale felicissime. 10 April. Anno 1533. festino calamo.

Epist. Agrippae xxxviii. p. 1054.

VII.

Amicus (i. e. Erasmus) ad Agrippam.

SCRIPSI pridem ad te paucis, significans in opere illo tuo, libro de vanitate scientiarum, doctrinam hic doctissimis quibusque placuisse: nondum enim ipse legeram; aliquanto post naetus librum commodato, jussi famulum a cœna recitare. Nec enim alias vacabat, et ipse cœnatus ab omni studio temperare cogor. Placnit δεινωσις, et copia, nec video cur tantopere indignentur monachi. Ut vituperas malos, ita laudas bonos, sed illi tantum amant laudari. Quod tum tibi suasi, rursus suadeo, ut, si commode possis, extrices te ab ista contentione. Sit tibi exemplo Iudeo-

vicus Barguinus *, quem nihil aliud perdidit, quam in monachos ac theologos simplex libertas, vir alioqui moribus inculpatissimis. Sæpius illi suasi ut arte explicaret sese ex eo negotio; illum fecellit victoriæ spes. Quod si non potes effugere, quin experiare Martis aleam, vide ut e turri pugnies, nec te committas illorum manibus. Illud imprimis cave, ne me isti negotio admisceas. Plus satis oneror invidia; ea res et me gravabit, et tibi magis obfuerit quam profuerit. Ideam rogaram Barguinum, et ille promitterebat; sed fecellit, plus suo tribuens animo, quam meo consilio. Exitum vides. Ne tantulum quidem fuisse periculi, si meis consiliis obtemperasset. Toties illi occiriebam, nec theologos nec monachos vinci posse, etiamsi haberet causam meliorem, quam habuit S. Paulus. Et si quid haberem apud te auctoritatis, etiam atque etiam monerem, ut istuc operæ, quod insuuntur es periculosæ digladiationi, impendas liberalibus studiis provehendis. In præsentia non vacabat pluribus scribo enim plurimis amicis. Vale Friburgi, 21 April. Anno 1533.

Epist. Agrippæ xl. p. 1056.

Nº XLIII.

A Character of Paungarten.

Desid. Erasmus Roter. D. Joanni Vergaræ, insigni Theologo, S. D.

* FORTASSE visus sum vobis paulo impotentius ferre mortem Guilielmi Warani archiepiscopi Cantuariensis, qui literis tam plorabundis ac lamentatricibus animi mei dolorem in sinu tuum effuderim. Idem, opinor, visum archiepiscopo patrono tuo; nam simile fere responsum accepi a R. D. Bernardo episcopo et cardinali Tridentino, et a Christophoro episcopo Augustensi. Soleo quidem, uti scribitis, in simili casu aliorum mederi luctui, sed ipsa re sum expertus esse verissimum illud comediae, *Tu si hic sis, aliter sentias.* Et tamen ne quod res est dissimilem, ipse mihi nonnihil in tanta tamque diuturna animi ægrimonia displicui, eademque tum mihi dixi, quæ aliis eram dicturus: Mortalis erat, ad extream pene senectutem pervenit, summa cum dignitate vixit, pietatem insigniter coluit, honestam sui memoriam reliquit, ex hoc infelici exsilio migravit ad æternam tranquillitatem, ibi te exspectat, mox sequuturum. Si vere diligis virum, est quod illi gratuleris, non est quod deplores. Haec aliaque permulta colloquebar cum animo meo, sed ad omnia surdo. Neque vero hic locus erat illi satyrico,

Ploratur lacrymis amissa pecunia veris.

Si æstimetur quod illius obtulit benignitas, maximum erat; si quod accepi, minimum erat emolumenti. Sed in illius amicitia sic conquies-

* Berquin.

* Life of Erasm. vol. ii. p. 45.

cebam, ut mihi viderer abunde dives, qui talem haberem patronum, unde petere quidvis possem, si qua incidisset necessitas. Ea non incidit, nec facile potest incidere frugaliter viventi, atque iis rebus contento, quas postulat corporis necessitas. Conduplicavit hunc luctum meum mors Christophori Schydlovicci, hominis apud Polonos summæ auctoritatis, ac nostri amantissimi. Sed Dominus pro sua clementia multis solatis mitigavit haec vulnera, fecitque eum tentatione proventum, ut possim sustinere. Siquidem in archiepiscopi demortui locum ac dignitatem successit R. D. Thomas Cranmerus, professione theologus, vir integerrimus candidissimisque moribus, qui ultra pollicitus est sese in studio ac benevolentia erga me, priori nequaquam cessurum, et quod sponte pollicitus est, sponte præstare cœpit, ut mihi Waramus non creptus, sed in Cranmero renatus videri queat. Dedit et Vindelicorum Augusta candidos aliquot amicos, eosque ultroneos. Quorum, ut tempore, ita benevolentia primus est R. D. Christophorus a Stadio episcopus Augustanus, vir ut majorum imaginibus illustris, ita prudentia, consilio, pietatis amore, ac munificentia vix ulli in hisce regionibus secundus. Huic accessit vir animi decoribus quam imaginibus clarior, ac virtutibus quam opibus ditor, Antonius Fuggerus. Cui adhæret nivei pectoris amicus Joannes Cholerus præpositus curiensis. At vir antiquæ nobilitatis, moribus aureis, Joannes Paungartnerus a Paungarten et Ernbach, ut tempore postremus est, ita nemini cedit parata munificentia, non in unum alterumve, sed erga omnes qui doctrinæ ac pietatis elogio commendantur. Hunc vir clarissimus Ulricus Zasius, hujus seculi ornamentum, multis jam annis possidet: nunc ut est candidissimi pectoris, hoc nomine sibi gratulatur, quod eum mecum habet communem. Fuggeri nomen arbitror Hispanis esse notum ac celebre. Joannis a Paungarten an vobis auditum sit nescio. Itaque paucis hominein tibi depingam, quo sicut pridem meo dolore doluisti, ita nunc meo gaudes gaudio; et quemadmodum ibi consolando declarasti tuam in me benevolentiam, ita hic gratulatione declares inter veros amicos tristia simul ac læta esse communia. Ergo quod Joannes a Paungarten amplissime dives est, cum aliis aliquot habet commune; sed illud cum paucis habet commune, quod opes suas possidet, non ab eis possidetur; quodque illi servit pecunia, non ipse pecuniae. Possidet autem ista fortunæ quæ vocantur murera, non tautum heriliter, verum etiam philosophice; persuasum habens, haec non esse propria hominius bona, quæ promiscue probis et improbis contingunt, nec tam egregium existimat divitias habere, quam contemnere. Contemnit autem, qui juxta sapientis consilium illis affluentibus non adjicit animum, qui nec lucro tali fit obesus, nec jactura macilens: quippe perpendens haec quoque a cœlesti principe dari, non ut amentur, sed ut recte prudenterque dispensentur. Dominus hortatur, ut divites de iniquo Mammona sibi parent amicos, a quibus recipiantur in æterna tabernacula. Majus est, quod præstat Paungartnerus, qui de juste partis mira benignitate reficit egenorum viscera, bene fæneratum existimans, quod Christi membris fuerit impensum. Juxta Stoicos nulla felicitatis pars est habere divitias, sed sic habere, meo juidem judicio, magna felicitatis pars est. Sic Deo charus fuit ille prædivis Abraham hospitalitatis et magister et exemplum. Accedit hoc generis pervetusta nobilitas. Exstant enim instrumenta testantia familiam illam inter claras habitam ante multa secula. Origo gentis fuit e Franconia Orientali vetustissima nobilium virorum parente, unde qui nunc apud Gallos Franci dicuntur profecti

sunt. Ibi sedem olim habuerunt majores hujus. Est etiamnum in ea regione monasterium, horum benignitate tum ornatum magnifice, tuni amplissimis dotatum censibus. Verum, ne nimis antiqua persequar, pater hujus, de quo nunc agimus, ob eximias animi virtutes, integritatem in moribus, prudentiam in consiliis, fidem ac dexteritatem in negotiis, pietatem erga patriam, in summa, tum gratia, tum auctoritate fuit apud supremos orbis monarchas, Matthiam Hungariae regem, excusso judicii virum, Fredericum imperatorem, quem nominasse satis est laudasse, et hujus filium Maximilianum. Quibus omnibus sæpenumero belli domique fidelem ac præclaram navavit operam. Non ultima laus est principibus placuisse viris, præsertim laudatis, et ob laudanda. Nec minus interim gratiosus apud proceres, ac populum, ob morum amabilem comitatem, ac promptam perpetuamque de omnibus benemerendi voluntatem. Cæterum ut sunt humanarum rerum æstuariorum vices, hujus familiae clarissimæ facultates per se quidem amplissimæ, sub majoribus vehementer decreverant partim bellorum inundationibus, partim filiabus multis summa cum dote splendide elocatis, quæ magnam opum partem secum in familias alienas attraxerant. Quanquam antem veræ nobilitatis minima portio est opulentia, tamen hoc quicquid est decoris, Joannes a Paungarten non passus est suo decedere generi: sed facturam sub progenitoribus acceptam singulari prudentia, vigilantiaque ita sarsit, ita lacunas omnes explevit, ut nullum usquam restet facultatum attritarum vestigium. Ne in principum quidem amicitiis parente fuit aut est inferior, apud quos ob raram ingenii dexteritatem ac singulari prudentiam, summa in gratia summoque iu pretio et fuit hactenus, et est hodie, nobilibus ac popularibus tam charus ob expositam in omnes præsertim egenos liberalitatem, ut optimo jure patriæ delicium possit appellari. In expeditione Turcarum a Carolo Cæsare accitus, illi et facultatibus largiter, et consiliis fideliter, et opera fortiter adiuit, omnium periculorum socius, paratus et vitam patriæ ac Cæsari impendere, quum ante id temporis in hoc ipsum bellum suis impendiis Cæsari misisset **XXXII** cataphractos pulchre instructos, non numerum hercle, sed viros e multis selectos, quorum plerique poterant egregios bellii duces praestare. Porro fidei, studii, et operam, quam præstilis Caroli Cæsaro, eandem nunc præstat hujus germano Ferdinando, cui et ipsi ob raras animi dotes cum priniis charus est. Habet hominis pietatem in patriam et in principem. Nunc audi qua pietate foveat liberos suos. Quatuor habet filios, iiiiias totidem, omnes felici indole. Dices forsitan, Felicitatem hominis mihi narras, non pietatem. Sed mane, mox audies eximiā. Tanta solitudine, tanta sanctimonia prudentiaque curat omnes educandos, ut, non corporum modo, verum etiam animorum parens optimo jure dici possit. Nullum omnium destinavit negotiacioni, aut alii sordidioribus artibus. Ad eruditionem, ad pietatem, ad gerenda principum ac reipublicæ splendida munia instituit omnes: ad quæ frequenter evadunt parum appositi, qui libris ac disciplinis inscuerunt: nam umbris assueti, nescio quo pacto stupescunt, ac veluti glancamate oculis oborto mentis vertiginem quandam patiuntur quoties in pulverem ac solem, hoc est, ad civilia munia adsciscuntur. Tenera ætas domi formatur ad omnem probitatem atque innocentiam. Adhibentur preceptores, non de trivio, sed exemplari: moribus ac literatura non vulgari. Adolescentia prima statim ab ædibus paternis allegatur in Italianum, aut in Galliam: quo simul et linguis et moribus alienis assuescant. Hæc est ingeniorum velut insitio, qua

mitescunt ac naturam exuunt silvestrem, si quam habent. Nihil enim fere morosius iis, qui in patria consenserunt; oderunt exteris, ac dominant quicquid a vernaculis ritibus diversum est. Quibusdam permittit ut principum aulas degustent, sed electas: neque enim parum interest inter aulam et aulam: tametsi, in omnibus aulis ut est varia rerum experientia, ita non desunt illecebræ, quæ juventutem ad dulcia quam ad salubria propiorem corruptant. Verum ab his periculis nullum vitæ genus liberum est, etiam si te abdas in Cartusiam. Adversus has Sirenes non locus nos tutos reddit, sed pro auribus animus diligenter obturatus, non cera quemadmodum fecit Ulysses Homericus, sed philosophie præceptis. Itaque natu maximus Joannes, parentem nomine et cognominem referens nec minus indole, primum in Gallia, deinde in Italia literis haudquaquam infeliciter institutus, nunc agit in aula D. Mariæ, quondam Hungariae reginæ, qua fœmina nihil habet hæc ætatis sanctius ac prudentius. Huic proximus Georgius jurisprudentiæ destinatus est, qui jam et in bñis literis, et in legum sapientia supra modum ætatis promovit. Tertius Antonius agit Venetiæ, velut in theatro totius Italæ splendidissimo, variis linguis expeditus, et omni morum elegantia perpolitus ad unguem. Daniel natu minimus, adhuc domi singitur a innocentiam, mox dicandus instituto, ad quod videbitur natura compositus. Nimirum intelligit vir ingenii perspicacissimi, ad hominis felicitatem plurimam referre, ut in teneris annis ad hoc quisque institutum applicetur, ad quod videatur natura compositus. An non istuc denum est vere patrem esse? Car enim patres appellantur, qui nihil aliud gignunt quam corpora, ac mox natorum curam omnem abjiciunt, aut, si quid curant, præter corpora nihil curant? animi, quæ præcipua pars hominis est, nulla ratio. Sed his quoque deteriores sunt, qui pueros ad honestum vitæ instituum ut a natura factos ita et animo propensos, ad illiberalia studia retrahunt. Hoc profecto non est educare liberos, sed exponere. Ac, mea quidem sententia, sceleratus est ingenium exponere vitiis, quam corpus incertis casibus. Sit aliqua felicitatis pars ex opulentis nasci, e claris et illustribus progigni; summa tamen ac prouinde rara felicitas est ex tali parente nasci, qualem se præstat suis Joannes Paungartnerus. Quid ego nunc memorem, quam pia, quam vigilanti solicitudine filias educet, qua comitate regat uxorem, qua pietate foveat optimæ matris senectutem? Dicas hominem virtuti natum, qui nusquam cessat in officio. Quid hoc viro felicius, si qua omnino in hac vita felicitas? Contigit antiqua majorum nobilitas; contigerit opes imaginibus dignæ; contigit uxor ex animi sententia, claris et ipsa majoribus; contigerunt liberi a parentis optimis moribus haudquaquam degeneres. Ipse corpore felici, ætate integra viriente, sed animo cano, tot egregiis dotibus prædicto, ut in ratione beatitudinis extreum calculum occupent opes ac generis claritudo. Arces duas possidet, alteram cognomento Paungarten, quam superiorum incuria neglectam magnifice reficit, exornatque structuris. Altera cognomento Ernbach, hactenus corrupte vulgo dicta Erbach, sita est ad Danubium paulo supra Ulmam, loco amoenissimo, ditione satis amplia, cui oppidum subjetat ejusdem nominis. Felix ille populus tali domino, cuius auspiciis omnia redduntur floridiora. Tanta hominis est in negotiis dexteritas, ut hunc vel unum dicas esse, qui ex parva civitate magnam, ex obscura possit illustrem reddere. Abundat Germania magnis et excellentibus viris; sed utinam quamplurimos haberet Paungartnero pares. Adde his, quod quam eximia virtus ac magna felicitas semper

obnoxia soleat esse invidiae, Paungartneri successibus applaudunt omnes, invidet nemo. Tanta est ingenii suavitas, tanta animi candor, tanta erga omnes homines morum comitas, ac, ut Graece dicam significantius, *χρησότης*. Quantum bonorum in hoc uno viro possidet haec natio, qui Cæsaribus in negotiis civilibus præstat fidelem juxta ac prudentem consiliarium, in rebus bellicis fortem ac promptum ducem, idque *αδάπτανος*, patriæ civem pacificum ac salutarem, donui suæ commodum ac vigilantem curatorem, probitatis ac literarum amatoribus benignum Mæcenatem, amicis jucundum convictorem, egenis liberalem nutricium, aut parentem verius? Felix Germania tali heroë. Felix ego tali amico, quicum mihi sunt omnia communia. Hoc ius non exstat quidem in Cæsarum legibus, sed in Gratiarum tabulis descriptum est, quo meum esse duco, quicquid est in bonis Paungartnericis. Non quod illius fortunas velim imminuere, quod nec animus hic postulat, nec res familiaris exigit: sed ob hoc ipsum vivo tranquillus, quod existimem in meo esse mundo quicquid possidet sincerus amicus. Proin nunquam videbor mihi inops aut destitutus, quamdiu tales supersunt amici, non ita multi quidem illi, sed eximii, ut horum quilibet esse possit *πολλῶν ἀνέγειρος* *ἄλλων*. Sincero amico nulla possessio pretiosior: in hac soleo præcipue conquiescere, meque ipsum adversus *τὸ τῶν βελτίων κολλεῖ* consolari: sed quoniam in hoc seculo nihil est proprium aut perpetuum, consultum est, juxta Sancti Pauli consilium, hanc quoque possessionem sic habere quasi non habeamus. Volubiles sunt animi mortalium, et ut tale nihil accidat, a morte nemo tutus est. Sed absit omen sinistrum. Communi patrono archiepiscopo Toletano fac me commendes, quoties inciderit opportunitas. Complures sunt anni, quod me dignatus est in amicorum numerum adscribere, et tamen ut omnes uno ore prædicant, totus adhuc in benevolentia recens est. Bene vale. Datum apud Friburgum Brisgoiae 19 Novembris, Anno 1533.

Ep. 1261.

Nº XLIV.

Omnium facile Principi, ac bonarum Literarum Instauratori, Domino
D. Erasmo Rot. Domino suo honorandissimo, Jo. Paumgartnerus
S. P.

^y **V**IR excellētissime, accepi tuas literas, quibus intellexi, missum a me poculum ad te pervenisse. Non erat necessitas, accurate agere gratias. Nam tibi de me optime merito majora debeo, totusque in ære tuo hærcio. Non rem ipsam ponderare velis, quæ parvi est momenti, sed animum tibi serviendi promptum amplecti. Ais in senem beneficium non esse conferendum. At ita ego sum affectus, ut non modo amicos senes, sed fato etiam defunctos soleam deamare, ac eorum memoria delectari, impendio. Zasius, ut scis, erat mihi amicus sincerus. Hujus egode mortui

filium, Joannem Ulrichum, nunc euro Patavii meis impensis imbuendum artibus liberalibus, præcipue, quod is præ cæteris liberis forma genitorem referat, uti ad me perlatum est. Quod si æquum est de amicis, qui e vita excesserunt, bene mereri, quanto magis tibi vivo vel seni debem gratificari? Tuus sum, quantus quantus sum, et tuus ero, quoad vixero. Feliciter vale. Ex Augusta, 25 Junii, Anno 1536.

Tuus ex animo Joannes Paumgartneras a Paumgarten.

Ep. 383. c. 1773.

Nº XLV.

Remarks on Erasmus, by Seckendorf.

^z INTEREA dum Concilii spes jam multos teneret, Erasmus enarrationem Psalmi lxxxiv. *Quam dilecta tabernacula, &c.* edidit; et ut semper ad pacem Ecclesie suo ingenio propensus erat, ita hoc tempore, cum pacto illo Norimbergensi aliqua inter dissidentes de religione in Germania quies constituta, et spes Concilii tam propinqua esset, liberius, quam ante hac ausus erat, cogitationes suas explicavit, qua nempe ratione concordia in religione constitui posset. Ex iis compendium quoddam hic exhibere haud inconveniens esse duxi, non quod promiscue approbem Erasmi consilia, sed ut appareat quæ ejus sententia fuerit, et quam frusta nuper aliquis ex Gallia auctor, Romanae Ecclesie placita omnia ex Erasmo stabilire conatus fuerit. Neque dubitandum est, multos earum partium viros, pietate et doctrina illustres, qui conciliationem controversiarum optabant, et aliquando proponebant, Erasmi ductum secutos esse.

— Postquam igitur multa in Psalmum, quem tractat, pie et erudite commentatus esset, nec pauca libere sparsisset, in vita clericorum non minus quam laicorum, circa finem propositum exsequitur. Taxat ex parte Pontificia eos, qui impotenter vociferantur: *Hæresis, hæresis; ad ignem, ad ignem;* et qui in pejorem partem ambigue dicta interpretarentur, et pie dicta per calumniam depravarent; ex altera vero parte illos, qui plausibili Evangelii titulo molirentur, quæ ex diametro pugnant cum Evangelio; utrosque, quod minimum tendant fumiculum contentionis, ut utraque pars rupto fime in tergum cadat. Dein præcipuum mali fontem indicat, impios mores hominum; neutros enim culpa carere existimat, et pravo protoplastorum exemplo, frusta alios eam in alios rejicere. Itaque ante omnia snadet, ut “quisque sit quod esse debet. Sint pontifices Christi vicarii, sincero corde gregis Dominici euram agentes: sint principes, divinæ justitiae ministri, tanquam Deo redditui rationem: quem ob hoc magis oportet ab illis timeri, quo libiores sunt a timore hominum: magistratus rempublicam bona fide administrent: monachi perfectionem quam titulo profitentur, moribus præsent: sacerdotes

noctes et dies meditentur in lege Domini, quo possint esse sal populi: qui laici sunt, sint quod dicuntur; non praeant, sed reverenter obtemperent sacerdotibus; fideliter pareant principum legibus; in suo quisque officio probet suam conscientiam summo illi *χαροπογνώση*." In genere postea exigit *σύνταξις ευτρόπων*, accommodationem niutuam, et ut ponatur ambitio et pertinax vincendi studium. Principium autem esse statuit, quod penitus infixum omnibus esse oporteat, "non desciscere temere ab iis, quae auctoritate majorum tradita sunt, quæque longo seculorum usu consensuque confirmata, nec quicquam omnino novandum esse, nisi aut cogat necessitas, aut in signis invitet utilitas." Hoc quidem, si de ritibus et opinionibus, quæ manifeste non sunt in Scripturis decisæ, quæstio est, etiam Lutherus multoties inculcabit, ut multis exemplis maxime ex actis contra Carolostadium et Fanaticos, comprobatur. Jam ex iis, quæ de controversiarum præcipuis capitibus Erasmus commentatur, sequentia integre abscribi neneruntur. "De libero arbitrio" (ita loquitur) "sparsa verius est, quam frugifera disputatio: et si quid de hoc quærendum est, in theologicis diatribis sobrie discutatur. Interim inter nos illud convenire satis est, hominem ex suis viribus nihil posse, et si quid ulla in re potest, totum ejus deberi gratiæ, cuius munere sumus, quicquid sumus, ut in omnibus agnoscamus imbecillitatem nostram, et glorificemus Domini misericordiam. Conveniat inter nos, fidei plurimum esse tribendum, modo fateamur et hoc, peculiare Spiritus Sancti esse donum, idque multo latius patere, quum vulgus hominum credit, nec omnibus adesse, qui dicunt: 'Credo Christum pro me passum esse.' Concedamus fidei justificari, hoc est, purificari corda creditum, modo fateamur, ad consequendam salutem necessariae charitatis opera. Neque enim vera fides potest esse otiosa, quum sit fons et seminarium omnium bonorum operum. Quin potius distinguamus justitiam repurgantem mentis nostræ domicilium, quam recte dixeris innocentiam, et justitiam ornantem et locupletantem etiam bonis operibus. Deus proprie debitor non est, nisi forsitan ex gratuito promisso: quanquam et hoc ipsum, ut præstemus promissi conditionem, illius est munificentia. Nec tamen rejiciendum est 'mercendis' aut 'meriti' vocabulum, quod Deus, quæ in nobis aut per nos operatur, pro sua bonitate acceptat ac pensat. De verbis nulla sit digladiatio, modo de re conveniat. Nec interim ingerantur auribus imperitæ multitudinis illa *παράδοξα*, 'Nihil refert, qualia sint opera nostra; tantum habeto fidem, et servaberis:' et, 'Homo quicquid agit, nihil aliud quam peccat.' Quæ ut in aliquo sensu vera sint, tamen ab imperitis alio rapiuntur, quam expedit. Quemadmodum et illæ voces: 'Christus pro nostris peccatis dependit.' An ille pro nobis mortuus est, ut nos vivamus in peccatis? an potius, ut semel illius sanguine loti abstineamus ab omnibus inquinamentis? mortuus est et resurrexit, ut ipsum imitantes moriamur peccatis, et in vita novitatem resurgamus. Pro nobiscerum gestavit; sed idem clamat: 'Qui non tollit crucem suam quotidie, non est me dignus.' Cæterum, qui Dominum suis sceleribus quotidie, quod in ipsis est, crucifigunt, iis mors illius adeo nihil profutura est, ut cessura sit in gravem supplicii accessionem."

Ex his pleraque iisdem prope verbis Lutheri exprimere possemus, licet Erasmus stylum ita temperaverit, ne in scupulos formularum sectæ, cuius parte, pelam descrevere non audebat, manifesto nimis allideretur.—Stulta vero illa jactatio, qua aliquos usos esse scribit, dicens: "Nihil refert qualia sint opera nostra, tantum habeto fidem et servaberis," Lutheri non est, sed per calumniam consultur, omissis quæ orthodoxum sensum satis

explanant. Misere porro se torquet vir doctissimus in palliandis et excusandis aliis, quae Lutherus impugnaverat: "Pii," ait, "cujusdam affectus est, credere preces ac bona opera viventium prodesse defunctis, praesertim, si haec illi, dum vivereant, facienda curarunt. Tantum admonentur, qui funebres pompas ac missas gloriae causa instituant, perdere mercedem suam, ac certius esse lucrum, si quod morientes legant, vivi ac sani in pios usus erogent. At quibus hoc nondum persuasum est, ne obstrepant aliorum simplicitati, sed ipsi tanto benignius sublevent pauperum inopiam, tantoque ferventius iucundant bonis operibus, quo minus credunt defunctos vivorum benefactis juvari." Si animus auctori fuisset, qui esse debebat, ingenue profiteri potuisset, merum abusum esse, quem ille sub simplicitatis et pii affectus nomine obveiat. Quae a Lutheranis exigit, alterum quidem satis praestabant, quod ignoscerent errantibus, neque vel hujus vel graviorum etiam errorum causa hostili erga eos animo essent, sua libertate satis contenti; alterum, ut tanto magis bonis operibus incumberent, haul improbabant aut recusabant; sed boni nes erant, et quam hic ab illis Erasmus poscit benignitatem, vicissim ab aliis merito expectabant, nempe ut labentibus sibi quoque ignosceretur: interim lapsus suos auxissent, si morum inbecillitati etiam errorem dogmaticum adlidissent. De invocatione Sanctorum ita loquitur: "Religiosi item affectus est credere sanctos et sanctas, quos Deus adhuc mortali corpore gravatos tanti fecit, ut ad illorum preces dæmones expulerit, mortuos ad vitam revocaverit, nunc quoque nonnulli apud eum posse. At quibus diversa sedet opinio, pura mente sinceraque fide invocent Patrem, Filium, et Spiritum Sanctum, ne obturbent odiose iis, qui citra superstitionem implorant divorum suffragia. Supersticio, quam fateor in invocatione divorum esse plurimam, coarguenda est prius, ac simplex affectus interdum tolerandus est, etiam si conjunctus cum aliquo errore. Ut nostra vota non sentiant divi, sentit tamen Christus, qui et amat simplices animos: si minus per sauctos, certe pro sanctis dabit nobis, quae petimus." Religiosum affectum eo sensu credo dixisse, quem vir, ut ita dicam Latinissimus, non ignorabat; satis enim indicat, superstitionem esse invocationem, quam excusat. Quid enim aliud est, quam excusatio, cum dicit, sanctos "nonnulli" apud Deum posse, et affectum illum cum "aliquo errore" conjunctum esse, et "interdum" tolerari debere? Quanto rectius scapham scapham nominasset? Et quid impediens pontifices, ne id facerent, et fermento hoc ecclesiam purgarent, nisi respectus gloriae utilitatisque suæ? Et cur hodie, tanta luce non solum a Luthero et Erasmo, sed et ab optimis doctissimisque ex suis, a fulgente, easdem superstitiones in gentes remotissimas, quas tanto cum periculo et labore adeunt, statim, aut pene prius, quam veram et capitalem Evangelii doctrinam invehunt? Quam parum vero pie Erasmus "Christum" sperat "pro sanctis daturum, quam per sanctos petuntur?" Si enim per sanctos non nisi cum aliqua idolatriæ imitatione petitur, non magis speranda est a Christo propitia exauditio, quam a Deo, ut preces idolis factis sibi attribuat. Videamus jam quae de imaginibus statuat. "Qui sævierunt in divorum imagines, non prorsus abs re concitati sunt ad eum zelum, licet immodicum, mea quidem sententia. Nam horribile crimen est idolatria, hoc est, simulariorum cultus: qui tamen si jam olim sublatus est e moribus hominum, tamen periculum est, ne technis dæmonum eodem revolvantur incauti. Sed cum statuaria et pictura olim inter liberales artes habita sit tacita poësis, plus interdum representans affectibus hominum, quam homo, quamvis

facundus, verbis possit exprimere ; et Plato agnoscens poësin plurimutu habere momenti ad rem publicam bene secusve instituendam, non omnes poëtas submoverit ex illa, quam fingit civitate, sed Homerum tantum, aut Homeri similem, qui Diis ac Deorum filiis attribuit adulteria, puerorum amores, furtæ, mendacia, impotentes iras, dissidia, aliaque vitia, quæ nemo bonus reipublicæ gubernator ferret in suis civibus, aut frugi paterfamilias in sua uxore, liberis, aut famulis : corrigendum erat, quod per imagines irrepererat superstitionis, utilitas erat servanda. Utinam omnes omnium ædium parietes haberent vitam Jesu Christi decenter expressam ! In templis autem, quemadmodum in Africano Concilio decretum fuit, ne quid recitaretur præter Scripturas Canonicas ; ita conveniret nullam esse picturam, nisi cuius argumentum in Scripturis Canonicas contineretur. In peristyliis, porticibus, et ambulacris possent et alia pingi ex humanis historiis desumpta, modo facerent ad bonos mores ; stultas vero aut obscenæ aut seditiosas tabulas oportuit non solum e templis, verum etiam ab omnibus civitatibus sublatas esse. Et quemadmodum blasphemiae genus est, sacras literas ad ineptos ac profanos detorquere jocos, ita gravi poena digni sunt, qui cum pingunt Sacrarum Scripturarum argumenta, de suo capite miscent ridicula quædam ac sanctis indigna. Si libet ineptire, a Philostrato potius petant argumenta. Quamquam sunt et in Ethnicorum annalibus multa argumenta, quæ idiotarum oculis utiliter exponi possent.” Quis vero ad hæc, quæ pleraque cum Lutheri sententia conveniunt, non aliam ab Erasmo expectet, quam, quæ sequitur, epicrisin ? “ Ergo quibus persuasum est, Divorum imaginibus, quoniam non sentiunt, nihil habenduni honoris, fruantur suo sensu ; ne tamen obstrepant iis, qui citra superstitionem, sic venerantur imagines, eorum amore, quos representant, quemadmodum nova nupta sponsi absentis amore exosculatur annulum aut stophium ab illo relictum aut missum.” Nonne a Protestantibus responderi potuisse : Fruimur merito sensu nostro, qui imaginibus non alium honorem exhibemus, quam ut eas, quæ ad modum ab Erasmo probatum conformatae sunt, toleremus, aut, ut commodum est, locemus ; et, licet improbemus abusum aliorum, non tamen ita illis obstrepimus, quemadmodum obstrepunt, qui gladios, ignes, exilia nobis minantur, et cum possunt, inferunt, qui “ simplicitatis” illius, aut, ut dicere debuisset, “ superstitionis” participes esse nolumus. Quæ denique de “ affectu Deo placituro” conjectat, qui in cultu imaginum “ non a superstitione, sed ab abundantia quadam amoris” proficiuntur, et quæ de amantium inepitiis inserit, talia sunt, propter quæ tanti viri non possum non misereri. Ejusdem frigiditatis sunt, quæ de reliquiarum cultu subjugit. At mire falsus est, cum scribit : “ In his Paulus, opinor, concederet, ut in sno quisque sensu acquiescat.” Cave credas illum unquam apostolerum concessurum fuisse, quæ sub simplici religiosique affectus specie superstitionis manifestæ rea sunt. Neque rigor Judaicæ disciplinæ, ab apostolis, quantum salva fide liebat, retentæ, quæ ab omnibus imaginibus abhorrebat, ullaam ejus indulgentiæ occasionem tunc ferrebat. Recentius est malum iconolatricum, quam ut natales ejus ignorentur. Longum foret, quæ de confessione in medium contulit, adscribere. Summa est : “ Ab illis, quibus nondum,” ut ait, “ persuasum est, confessionem sacramentalem horum temporum a Christo esse institutam, servari eam posse, ut salutarem et multis utilitatibus commendabilem, ac multorum seculorum usu comprobatam.” Sed addit restrictiones, ut non confitean-

ter homines, nisi lethalia, quæ emunerat, crimina, nempe enormia. "Absit," inquit, "repetendi confessionem superstatio, absit anxietas numerandi commissa et circumstantias," &c. Et paulo post: "Illi omnia caput est, sic instituere vitam, ut non incidanus in ullum crimen lethale: id qui potest, liber est ab onere confitendi." Hæc et alia non præcipit, sed suadet, et eos qui confessionem renunt, in suo sensu ad definitiōnem concilii usque, relinqui debere putat. De Missa ita statuit, corrigenda esse, quæ irrepserint superstitionum et sordium; retinenda, quæ pia sunt et veneranda; eaque enumerat, quæ Lutherus fere omnia retinuit, "psalmodiam, introitum, doxologiam, precatōnes, recitationes Evangelii et Epistolæ, et symboli Apostolici, orationem Dominicam, Communionem, pacis imp̄teritionem, benedictionem." Concedit postea "imminutionem et remotionem sordidæ turbæ sacerdotum conductiōrum," et ut omittantur "prosæ," quas vocat, "indoctæ, Romæ ignotæ," item "precatōnes Missæ subjungi solitæ pro pace," aut "contra pestilētiām," aut "pro felici proventu frugam;" neque enim tale quid Romanam Ecclesiam agnoscere. "In sacello Pontificis non nisi unum esse altare, et unicūm sacrum: in multis etiam ecclesiis Romanam imitantibus non licere privatim sacrificare, dūtixat id temporis, cum summum peragitur sacrum." Omitti etiam posse citra pietatis jacturam, dicit, "organū et modulatōe musicæ usum." Fatetur, "ad superstitionem vertere tot pecalia Missarum argumenta, de spinea corona, de tribus clavis, de præputio Christi, pro navigantibus, peregrinantibus, sterilibus, gravidis, parturientibus, febricitantibus." His et aliis correctis, "non exigendam esse Missam, ut rem pestilentem." Explicat quonodo "sacrificium" dici possit et "hostia," quia per mortem Filii Patrem obtestamur pro vivis et mortuis, et quia Deum laudamus. Fatetur, "Communionem," ex instituto Christi, "in Missa requiri, sed quo minus id fiat, non stare per sacerdotes, sed per populum." Hæc etiam hodie, sed frustra, dicunt aliqui, manifestos abusus pulcre incrustantes; quis enim sacerdotem ad missificandum cogit, si non habeat, qui communionem celebrēt? Nil nempe, quam invecta opinio de sacrificio propitiatorio, ex opere operato, et inde resultans Cleri sacrificatorii utilitas. Quærerit et aliud effugium, quod communio celebrari videatur etiam in Missa solitaria; "esse enim," ait, "communionem sacrae doctrinæ, pia exhortationis, precatōnis, laudis et gratiarum actionis." Sed hoc nihil ad rem facit, communio enim hæc est perpetua et generalis in omni cœtu piorum absque omni Missa. Desideratur itaque institutio Christi, ratione sacrificii solitarii. Adorationem ita defendit, quia "Christus totus est in Eucharistia:" agnoscit tamen, eum cibi et potus, non adorationis causa, adesse, nec ut ostentetur, aut in publicis pompis circumferatur: hæc enim nequaquam veteris exempli, et plus satis indultum esse affectui populi. Nec præteriri debet quod scribit: "Nullus est tam stolidus, ut humanam Christi naturam adoret pro divina, aut ut panem et vinum adoret pro Christo. Quoniam autem nemo certes est, an sacerdos vere consecraverit, præter ipsum unum, nullus ibi adorat Christum, nisi sub tacita conditione, et tamen id, quod in Christo proprio adoratur, nusquam non adest." Addit quædam, quibus evincat, "ut in omni sacramento, ita etiam in hoc, cum veneratione et nudo capite adstantum esse." Id vero non solum, sed et genuflexionem Lutherani plurimi præstant. Cæterum Christum in spiritu et veritate, ut Deum et hominem, adorant, sicut par et præceptum est, non vero elementa sacramentalia, de quibus nihil tale præcepit, aut

exemplum dedit. Reprehendit postea "Sacramentiorum varias," ut ipse appellat, "formas," seu opiniones adversus præsentiam realem, et hanc, cum nihil magis certum in contrarium afferri possit, omnino tenendum esse contendit, ut traditionem Ecclesiæ Catholicæ, quæ statuit verum corpus et sanguinem Christi adesse, et quidem vivum. "Quod si credimus," ait, "divinam naturam in sepulcro non fuisse separatam ab exanimi corpore Domini; quanto credibilius est, eam non esse separatam a vivo corpore in Sacramento? Itaque, si in hoc concordes essemus, cætera quæ disquiruntur, quomodo sit ibi corpus et sanguis Domini, sub panis substantia, an sub speciebus panis et vini, et quid accidat sumenti corpori, et si quæ sunt his similia, poterant in synodo definiri." Notandum tamen, omnia, quæ ad synodum differt, ejus ipsi generis esse censeri, quæ salva fide, affirmari aut negari, servari aut omitti, possint. Inde de festorum multitudine queritur, et nullum retineri debere suadet, quam cuius argumentum exstet in Sacris Literis. Sic festa Conceptionis et Nativitatis B. Virginis, imo et præsentationis in templo eliminat. Delectum ciborum non nisi ad sanitatem corporis et animi ab ecclesia inductum esse tradit: excludit itaque meriti opinionem et jejunandi necessitatem, et nullum ob jejunia ab alio vult judicari. "Idem," ait, "sentio de cæteris episcoporum constitutionibus: quæ si piæ sunt, si utiles, si æquæ, ob hoc ipsum servandæ sunt, quod tales sunt, et si displicet legis vocabulum, amplectamur eas, ut salubria consilia. Tandem adversus Anabaptistas pugnat, qui baptismum infantium improbant, et communionem bonorum reducunt. Epilogum addit memorabilem, mixtis non sine artificio suasionibus et minis. "Quid nobis felicius, si positis dissidiis, concordes versemur in domo Domini? agit hoc summo studio Carolus Cæsar: agit idem Romanorum, Hungariæ, Bohemiæ Rex Ferdinandus, princeps singulari pietate prædictus. Nec Christianissimus Gallorum Rex in hoc negotio suo nomini non est responsurus. Nec Anglorum Rex obliviscetur, se non ita pridem Defensoris Fidei Catholicæ speciosum meruisse titulum. Qui Clementis Pontificis ingenium proprius norunt, pollicentur, illum ad æquissimas conditiones descensurum, modo sarciatur Ecclesiæ pax. Nec defutura est eruditorum cardinalium æquitas. Res auspice Christo feliciter cessura est, si cæteri quoque principes ac civitates huc intendant animum. Jam nimium diu rixis indultum est: vel delassati quæramus concordiam. Si Domini lenitas nos provocat ad licentiam, quæ ad pœnitentiam debebat invitare, verendum est, ne furor fiat læsa sæpius patientia, et quod de Judæis scripsit Paulus: 'Perveniat in nos ira Dei in finem.' Ne regum quidem mansuetudine abuti consultum est. Non ignorant illi vires suas, sed pro sua clementia, mollioribus, si fieri possit, remedis huic malo mederi malunt, quam cauteriis aut sectionibus. Fortasse nos credimus dormitare Cæsarem: at is plane vigilat in hoc negotio: lentior est, sicut oportet principem summa potentia prædictum non esse præcipitem in rebus gerendis; sed tamen ille tandem perficiet, quicquid animo destinavit semel. Regis Ferdinandi bonitas et animus plane philosophicus, qualem in principe requirit Plato, non meretur contemtum; sed abundantioræ reverentiam, ac religiosiorem obedientiam. Nunquam habuere felicem exitum ausus Cyclopici et inconsulta temeritas.—Ergo si moderatis consiliis, affectibusque sedatis incubuerimus ad sarcidam ecclesiæ concordiam, fiet, quod vaticinatur Esaias: 'Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciae, et in requie opulenta: jāisque simul omnes

uno ore gratulantes nobis invicem dicemus: 'Quam amabilia tabernacula tua, Domine virtutum!'

Hæc concordie meditamenta Argentoratensibus theologis aliquatenus placuisse, inde colligitur, quod libellum Erasmi in lingua Germanicam translatum, et typis editum per Germaniam sparserunt. Moleste id tulit Wolfgangus Musculus, antea Argentoratensis, tunc Augustanus Ecclesiastes, sed cum Zuinglianis sentiens, apud quos tandem Bernæ ministerio functus decessit. Epistolam ejus ad Bucerum exhibet Scultetus. In ea, omnem cum pontificiis concordie spei abjiciendam esse contendit. Quamvis autem Erasmus in tractandis, quæ exposui, capitibus, de Pontificis et Ecclesiæ auctoritate diserte non egerit (sicut et alia quædam odiosa, *v. g. de cælibatu Cleri, et de Purgatorio præteiectus est*) Ecclesiæ tamen unitatem ad salutem necessariam esse duxit. De illa ejus thesi, hæc ad Bucerum scribens, monet Musculus: "Video Erasmum totum in hoc esse, ut ostendat extra Ecclesiæ Christi unitatem salvare neminem: quæ unitas Ecclesiæ si ita accipienda, ut referatur ad externam Ecclesiæ, quid, queso, faciemus parti nostræ, in qua tot fideles jam annos aliquot ab hoc seculo migrarunt? An forte perierunt, quia cum externa illa Romana Ecclesia inanimes non fuerunt? Placebet hoc Ecco. Tibi vero non placere certo scio. Non negamus extra corpus Christi, seu Ecclesiæ Christi, non esse salutem. Cum vero istud credamus, non resipicimus ad externam aliquam Ecclesiæ, certo loco collectam, sed ad eam, quæ in electis est, cuius caput Christus est. Quemadmodum enim fide membra Christi constituimur, ita et fidelium per Spiritum Dei coordinatione copulatur, et regitur Ecclesia illa Christi unita, sanctificata et munita, extra quam non est salus. Non, quod illa salutem det, sed quod caput habeat Christum, qui salvator est corporis sui unus, ex quo vita et salus in membra diffundit, quo privatum esse capite, omnis salutis est ex parte esse."

Edidit autem paulo post Antonius Corvinus dissertationem, "Quatenus expediat editam recens Erasmi de saucienda Ecclesiæ concordia opinionem sequi, tantisper dum apparetur synodus." Ex libro Corvini, quem nondum vidi, nihil afferre possum, sed Praefationem Lutheri manuscriptam nactus, non possum lectoribus præcipua ejus contenta invidere. Laudat Corvini librum ob elegantiam et modestiam. Fatetur non esse ingenii sui et moris in re tali tam placide et leniter agere, tanta præsertim in collisione, quæ inter se et theologos Erasmicos versetur; vincere tamen velle seipsum, et posita vehementia scribere. Credere quidem Erasmus forte et discipulos ejus bono animo consulere velle rebus, ne in nervum erumpant, sed rationem concordie, quam proponant, sequi non licere, salva conscientia. "Alia est enim (scribit) concordia fidei, alia charitatis. Secundum charitatem nihil est ex parte nostra unquam omissum, quod non sit plenissima voluntate oblatum, pro pace et concordia vel servanda, vel resarcienda. Omnia facere, pati, servare paratissimi semper fuimus, quæcumque salva fide præcipi, injungi et inferri possent ab adversariis. Id quidem et opere ipso et fructibus, perpetuo tenore ostendimus. Nunquam enim eorum sanguinem sitivimus, multo minus fudimus. Nihil eis nocuimus aut rapuimus. Quin pro eis contra seditiosos ac fanaticos spiritus strenue semper stetimus, fecimus, et laboravimus, atque (ut pii et boni, imo et multi inter ipsos fatentur) plus effecimus quam ipsi, pro ipsorum statu conservando, unde et majore et acerbiore odio nos ipsos oneravimus. Nam spiritus isti

seditionis et furiosi multo clementius Papistas oderunt, quam Lutheranos: cum interim non cessent Papistæ nostrum sanguinem fundere et haurire, deinde ferro, igne, aqua et omni furoris genere nos persequi, nullam ob causam, nisi quod contra conscientiam non possumus humanas ipsorum traditiones Deo et verbo ejus æquare, vel potius super Deum et cultum ejus exaltare. Deus igitur hic judicabit, an ex parte ipsorum vel nostra stet, quo minus inter nos servetur concordia. Nam gloria nostra hæc est, testimonium lætissimum securæ conscientiæ, quod concordiam quantum ad charitatem attinet, summis studiis quæsivimus, oravimus, efflagitavimus, etiam fuso valde multo nostrorum sanguine, et toleratis infinitis crudelitatibus et odiis adversiorum. Verum concordiam fidei seu doctrinæ frustra quærit Erasmus, eo consilio, ut mutuum cedamus et condoneamus; non tantum, quod adversarii prorsus nihil cedunt, nec cedere volunt, ^a quia potius rigidius et obstinatus nunc omnia defendunt, quam unquam antea, etiam talia ausi nunc exigere, quæ ante Lutherum ipsimet damnaverant, et reprobaverant; verum etiam, quod et nos non possumus ea probare, quæ manifeste cum Scripturis Divinis pugnant, et quæ prorsus nullum (ut dicitur) medium admittunt. Nam doctrina fidei non luctatur cum carne et sanguine, sicut charitas, quæ cum hominibus et eorum vitiis exerceatur, tolerandis, corrigendis, emendandis, qua mutari possunt, et ipsa spem habet perseverantem usque ad mortem convertendi peccatoris; sed luctatur cum spiritibus nequitia, et desperatis, quorum malitia est obstinata in æternum, sine ulla spe convertendi aut mutandi animi: ideo inter fidem seu doctrinam Christi et dæmonum voluntates nulla pax, nulla concordia, nulla amicitia tentari debet. Ipse est homicida et pater mendacii, et tam non potest non odisse fidei doctrinam, quam mendacem et nocendi voluntatem ^b non mutare. Quæ est enim conventio Christi et Belial? Quæ societas lucis et tenebrarum? At Papistæ, inquies, doctrinam Christi æque jactant, et dæmonum erotes nolunt docere videri. Jactant sane, sed ex fructibus arbor cognoscitur. Ac ne hic disputem prolixe, id satis constat, nihil eos curare, quod certo et solide doceant pro firmandis conscientiis. Una est eorum vociferatio: Ecclesia, Ecclesia, Ecclesia. Et Ecclesiam vocant homines etiam impios, qui supra et contra Scripturam sentire et statuere possint, idque auctoritate divina. Hanc eorum vocem et Erasmus confirmat, qui ubique Ecclesiam sequi sese promittit, et interim omnia dubia et incerta docet. Sed si Ecclesiam hoc vocare debemus, quod illi Ecclesiam esse vociferantur; deinde credere, quod illa Ecclesia eorum facit et dicit: quid opus est Divina Scriptura? cur reprehenduntur vitia? cur periclitamur confessione veritatis? quando brevissimo compendio et otiose dormientes possimus salvi fieri, tantum sic dicendo: Credo Papistas esse Ecclesiam, et credo veritatem esse, quicquid Papistæ statuunt. Sed quid facies pii et bonis animabus? Quæ Scripturæ auctoritate captæ, ut verbo veritatis divinæ, non possunt credere, quod manifeste contra Scripturam docetur? Istisne dicemus, Audiendus est Papa, ut pax constet et concordia, aut incertæ sunt relinquendæ, suspensæ interim sententiae, donec aliud Papa decreverit cum suis? At sint alii tam securi, et suæ salutis tam negligentes, qui volent. Certe animus Deum timens, et serio metuens mortem æternam, et eu-

^a quia: Perhaps quin. ^b non mutare: He would have said mutare.

piens æternam vitam, non potest incertis et dubiis doctrinis quietari. Unde et in meo Servo Arbitrio in Erasmi theologia reprehendi istam scepticorum sententiam. Necessæ est enim in Ecclesia, certum dogma, certum verbum Dei haberi, cui certo et secure possumus credere, et in eadem certitudine fidei et vivere et mori. Quam certitudinem quia et Erasmus parum curat, et Papistæ non docent (nec enim possunt, cum eam non intelligent prorsus) sed oderunt et persequuntur; coire nulla concordia in fide et doctrina potest, quia Ecclesia haec certa fidei anchora carere non potest, et extra seu supra verbum Dei nulla fides subsistere potest. Ideo quicquid Papistæ vel Erasmus hic vel docent vel consulunt, frustra et inutiliter consulunt. Conscientie istis remediis et consiliis humanis juvari non possunt neque volunt, sed vocem Sponsi sui cupiunt audire, et vocem Pastoris et Magistri sui unici. Ad vocem aliorum dicunt; hoc, quia de Scripturis auctoritatem non habet, eadem facilitate contemnunt, qua probatur. Non loquor jam de controversiis in Scripturis agitatis, sed de his, quæ extra Scripturas et contra Scripturas ab adversariis defenduntur et exiguntur per vim et omne genus furoris. Talia non sunt hæretica (hæreses enim ex Scripturis fingunt spiritus impii) sed prorsus profana, et certissime diabolica. Quare tutius Erasmus a theologia abstineret, et pro suo ingenio in aliis rebus eloquentiam suam exerceret. Theologia requirit animum serio et simpliciter verbum Dei quærentem et amantem

Et satis magna miseria experti sumus sub Papatu, quam variis ventis doctrinæ agitati sumus, dum extra Scripturas proprios humana voluntate articulos finximus, donec etiam cucullos monachorum adoraverimus, qua idolatria omnium gentium portenta plane vicimus. Nam qui clamant, multos credi ab Ecclesia articulos, qui in Scripturis non habeantur, suis aguntur furiis, aliam sibi fingentes Ecclesiam, scilicet Satanae synagogam, et nomine sanctæ Ecclesiae, virginis et sponsæ Christi, impudentissimis mendacis scortum et lenam diaboli ornantes et venditantes. Sed de hac re, si Dominus otium et vires concesserit, cum de Ecclesia scripsero, latius disputabo. Interim durante regno diaboli, non est quod pacem et concordiam speremus in doctrina. Una tantum via est, scilicet, patientia in charitate Christi, ut illos sinamus furere, et nos quieto spiritu eorum odia et malitiam sustineamus." —

Hæc tam solida et pia sunt, ut etiam illorum conscientiam excitare possint, qui ferventissimo in Protestantium doctrinam odio accensi sunt. At nostris eo proficiunt, ut videant, post excultam licet per tot annos a Lutheri tempore theologiam et philosophiam, inventasque ab utraque parte novas et accuriores disputandi methodos et artes, nihil tamen afferri facile posse ad simplicis veritatis assertionem, et defendendam Reformationis necessitatem magnopere pertinens, quod Lutherus non viderit et scripserit. Sufficere vel hæc una præfatiuncula ejus posset ad formandum de omnibus conciliationum et concordiæ moliminiibus judicium.

Nº XLVI.

A Letter from Mr. Professor Burcard, with a Copy of the Will of Erasmus, &c.

TESTAMENTUM Erasmi ex autographo, quantum potui accuratisime cum omnibus abbreviaturis descripti, et idem sigillum, quod in autographo occurrit, "Terminum" affxi; præterea inscriptionem notarii publici, uti in autographi aversa parte ab utroque latere invenitur, adjeci.

De sigillo Testamento affixo hæc sunt notanda:

Primum; non referre illud imaginem annuli Erasmiani, licet hoc Erasmus expresse dicat. Forsitan voluit, cum hæc scriberet, annulum ceræ imprimere, et cum ille ad manus non esset, alterum (quod in prioribus meis per errorem Inventarii nostri Academicci "plumbum" vocavi, cum sit "argenteum") argenteum scilicet sigillum apposuit.

Uti istud sigillum, sine omni dubio, imaginem Termini exhibet, sic quod ad fornam illius externam et materiam attinet, sigillum ipsum est argenteum, cui ab ima parte Terminus est insculptus, a superiore parte infixum habet manubrium osseum, majore parte truncatum.

Imago in annulo expressa diversa est ab imagine sigilli argentei. Erasmus tamen utramque imaginem Terminum referre sibi persuasit. Vide ejus Epistolam ad Valdesium, tom. x. c. 1758.

Erasmus, quum ignoraret quid imago in gemma sibi vellet, ab Italo quodam rerum antiquarum curioso audivit esse Terminum.

Et Italus ille, et Erasmus (uti certe nos omnes) gemmam istam antiquam crediderunt. Fieri tamen potest ut Italus in conjectura sua de Termino falsus sit. Nondum evictum est esse Terminum. Video quidem saxum; sed experimentum capitis scrupulum invicere. Cl. Birrius Serapidem referre existimat. Ego nihil audeo definire.

Sigillum ergo argenteum cum expressiore forma Termini confici curavit Erasmus.

Gemma annuli est lapis coloris rubentis sardonyx, e "Carniol" Germanice, ab Erasmo, ut videtur, in usum annuli signatori, auro revinctus.

Cæterum in vulgus notum est Erasmus hic Easileæ primo in aëdibus Frobenianis, in monte divi Petri sitis, "Zum Sessel," commoratum; postea Friburgo Brisgovorum reducem in aëdes Hieronymi Frobenii, "Zum Lufft am Baumleim," divertisse. Visitur hodie ibi, cum ejus imagine (non tamen Holbenii manu facta) cubiculum Erasmi; sed totum mutatum, et ad morem seculi exstructum.

IN Montfaucon, tom. i. p. 136. no. 19. there is a head not unlike to that on the gemm of Erasmus, and it is there called a "Jupiter Terminalis."

The Will of Erasmus.

IN NOMINE SANCTÆ TRINITATIS.

DESIDERIUS Erasmus Roterodamus, fatus diplomatibus Cæsaris, summi pontificis, ac magnifici magistratus inclytæ civitatis Basileensis, hoc meo chirographo renovo supremam voluntatem meam, quam quocumque titulo firmam ac ratam haberi volo, irritum voco si quid alias testa'us sum.

Principio certus me nullum habere legitimum hæredem, præstantissimum virum D. Bonifacium Amerbachium omium facultatum mearum hæredem instituo; exequatores vero Hieronymum Frobenium et Nicolaum Episcopium.

Bibliothecam meam jampridem vendidi D. ^a Joanni a Lasko Polono juxta syngrapham super hoc contractu inter nos confectam. Non tradentur libri, nisi hæredi numeret ducentos florenos. Quo'l si ille pactum remiserit, aut me prior e vita excesserit, liberum esto hæredi de libris statuere quod velit.

D. Ludovico Bero lego horologium aureum. Beato Rhenano cochleare aureum cum fuscinula aurea.

M. Petro Vetero centum quinquaginta coronatos aureos. Tantundem Philippo Montano. Lamberto famulo, si inhi morienti adfuerit, ducentos florenos aureos, nisi ego vivus ei hanc summam numeravero. D. Joanni Brisgoe lagenam argenteam. D. Paulo Volzio florenos aureos centum. Sigismundo Gelenio ducatos centum et quinquaginta. Joanni Erasmo Frobenio duos annulos quorum alter non habet gemmam, alter gemmam subviridem Gallis dictam Turcois. Hieronymo Frobenio lego omnes vestes meas omnemque supellecilem laneam, lueam, et ligneam, præterea poculum quod habet insignia cardinalis Mogontini. Uxori ejus annulum qui habet imaginem mulieris in tergum respicientis. Nicolao Episcopio poculum cum operculo, quod in pede habet versiculos insculptos. Justinæ uxori ejus duos annulos, quorum alter habet adamantem, alter Turcois minorem.

M. Conrado Goclenio poculuni argenteum quod in summo habet imaginem Fortunæ. Si quis legatiorum interciderit, quod legatum erat in hæredis arbitrio esto.

Hæres, præter ea quæ ipsi per syngrapham designavi, sibi accipiet quicquid superfuerit poculorum aut annularum, aut rerum similium, ad hæc numismata insignia et Lusitanos cruciatos, regis Poloniæ ac Severini Boneri faciem exprimentia, aliaque his similia. Præterea ducatos

^a Life of Erasm. vol. ii. p. 77.

In Bibliotheca Emdaua, nonnulli libri reperiunter ex bibliotheca Erasmi, quam totam Joannes a Lasco, juxta pactum cum Erasmo initum, ducentis florenis sibi coemittit, et nonnullos ex iis Jo. a Lasco dono dedit Alberto Hardenberg, in quibus propria manus scriptione Erasmus testatur: "Sum Erasmi, nec muto dominum." Hasæi Biblioth. class. vii. fasc. ii. p. 287.

omnes duplices et quadruplices. Pecuniam apud Conradum Goclenium depositam, illi in Brabantia dispensandam reliquæ, quemadmodum ei mandavi. Si quid apud Erasmus Schetum erit reliquum, ab eo repetet, eamque pecuniam ac reliquam omnem quæ superfuerit, suo arbitrio et ex consilio exequitorum distribuet in usus pauperum, ætate aut valetudine infirmorum. Item in puellas nupturas, in adolescentes bonæ spei, breviter quoscumque subsidio dignos judicarint.

Hanc, extremam voluntatem meam, quo plenior sit fides, propria manu descripsi, ac peculiare annuli mei sigillum Terminum affixi Basileæ, in ædibus Hieronymi Frobenii duodecimo die Februarii, anno a natali Dominico millesimo quingentesimo tricesimo sexto.

On the Back of the Will.

ANNO a Christo nato millesimo quingentesimo trigesimo sexto, Indictione nona, die decima quarta Februarii, hora quasi tertia pomeridiana, in ædibus honesti et circumspecti Domini Hieronymi Frobenii typographi et civis Basileensis, inque superiori aula ejusdem domus, constitutus coram me notario publico et fide digno, testibus subscriptis, clarissimus et omnium eruditissimus vir Dⁿ. Desiderius Erasmus Roterodamus, licet corpore non admodum firmo, sanus tamen mente, hanc chartam clausam in manu habens, in qua dicebat ultimam suam voluntatem sua manu conscriptam contineri, quam jure testamenti, vel codicillorum donationis causa mortis vel cuiuscunque alterius voluntatis, omni meliori via, modo et forma, quo efficacius posset, valere volebat, hæredem nominans et instituens ornatissimum Dⁿ. Bonifacium Amerbachium legum doctorem, executores vero egregios viros Dⁿ. Hieronymum Frobenium et Nicolaum Episcopium, typographos et cives Basileenses, qui omnes præsentes, munera injuncta benevole acceptantes sese ea omnia in præsenti charta contenta bona fide observaturos et exequuturos sancte promittebant † quare nunc in predictorum fidem, meam tanquam publici notarii attestationem et subscriptionem requireret, veritati testimonium perhibitus subscripti. Acta sunt hæc Anno Domini, Indictorum, die, hora, loco et aliis præscriptis, regnante invictissimo Carolo Quinto Romanorum imperatore semper augusto, &c. Anno Imperii sedecimo. Præsentibus eximiis et eruditis viris Dⁿ. Hieronymo Frobenio, Nicolao Episcopio, Sigismundo Gelenio et Lamberto Cooniano testibus ad præmissa specialiter vocatis et rogatis.

Adelbertus Salandronius, vulgo Salzman, sacris apostolica et Imperiali auctoritatibus notarius juratus, sic audivit et suscepit manu

Br. : B.

In an opposite Column.

† **PRAETEREA** tametsi juris communis sit, ut posteriore testamento perfecto, priora tollantur, tamen si et in quantum opus est renovatione, si qua ante a se quomodocunque vel quandocunque conscripta sunt, vigore non solum juris communis, sed et diplomatum a pontifice, Cæsare ac magistratu Basileensi concessionum, per omnia et singula, ut hac scheda continentur vel renovata vel mutata volens, et si quæ aliter constituisset, conceptis verbis revocans, in hac scheda sua manu scripta et sigillo subsignata suam ultimam voluntatem contineri dicens, quam in vim ultimæ voluntatis qualiscunque, aut si sic subsistere non possit in vim donationis etiam inter vivos mediante insinuatione et traditione facta qualitercunque aut quandocunque, omni meliori modo, via fortiore ut supra valere et inviolabiliter observari vult. Testibus ut supra prædictis. S.

A. Salzman Notar.

Nº XLVII.

A Letter of Erasmus to Schwebelius, a Lutheran Divine.

TABELLIO meus properantior fuit ad redditum, quain volebam. Nam R. tuæ D. literas potissimum exspectabam. Fortassis hic hærebo diutius quam vellem. R. D. episcopus Augustensis scribit se hoc proprium missurum famulum; per eum exspectabo literas tuas. Si Cæsar minis belli terret adversarios, nou possum non laudare prudentiam. Sin serio expectat ^f bellum, nolle esse sinistra avis. Sic ^g inhorrescit mili animus, quoties rerum faciem animo contueor, quam arbitror futuram, si semel ad arma ventum fuerit, adeo malum hoc late sparsum est. Fateor summaru esse Cæsaris potentiam, sed non omnes nationes hoc nomen agnoscunt certis ^h conditionibus, ut imperent verius quam pareant. Adde tot profectionibus exhaustas nunc ipsius ditiones, belli incendium jam excitatum in Frisia nobis vicina, cuius princeps protiter dicitur Evangelium Lutheri, ejus ⁱ etiam sunt multæ civitatis inter Orientales et Danos. Hinc catena malorum porrigitur ad Helvetios. Jam si Cæsar pro sua pietate præ se ferat animum ex pontificis arbitrio gesturum omnia, periculum est, ne non ita multos habiturus sit sibi faventes. Adde quod indies exspectatur Turcarum incursus, cuius potentiam vix oppresserimus, etiamsi concordes auxilia nostra in unum contulerimus. Porro quid sit belligerare invito milite, declaravit Romæ excidium, et nuper res apud Viennam gestæ. Non dubito, quin optimi principis animus propendeat ad pacem, clementiam et tranquillitatem, sed nescio quo fato, præter illius animum, nobis bellum e bello seritur. Quam diu, quam

^f expectat: Perhaps expectat.

^g Sic: Perhaps Sed.

^h agnoscunt certis: Perhaps agnoscunt, nisi certis.

ⁱ ejus: Read cuius.

misere vexata Gallia? quam miserius afflita Italia? ubi novum etiam bellum incruduit. Nunc eo res spectare videtur, ut urbisk^k maxima pars sanguine misceatur; atque, ut est anceps omnium bellorum alea, metuendum est, ne tumultus hic tendat ad subversionem totius ecclesiae; praesertim cum vulgus persuasum habeat, hoc negotium non geri nisi authore pontifice, maxima ex parte per episcopos et abbates. Atque adeo vereor ne Cæsar ipse non sit prorsus abfuturus a periculo, quod omne^l avertant superi. Novi et exsecror eorum protervitatem, qui sectis praesunt ac favent; sed magis spectandum, quid postulet totius orbis tranquillitas, quam quid mereatur illorum improbitas. Nec usque adeo desperandum est de statu ecclesiae; fuit olim longe majoribus jactata procellis^m sub Arcadio et Theodosio. Quis fuit orbis status? Eadem civitas habebat Arianos, Paganos, et Orthodoxos. In Africa furebant Donatistæ et Circumcelliones multis in locis. Adhuc vigilabatⁿ Manichæorum insaniam, et Marcionis virus, præter incursions barbarorum gentium; et tamen in tantis dissidiis, imperator, citra sanguinis effusionem, habenas rerum moderabatur, et paulatim haeresium monstra resecabat. Ipsum tempus interdum adfert remedium immedicabilibus malis. Si certis conditionibus sectæ sinerentur, ut dissimulantur Bohemi, grave quidem fætor malum esse, sed bello, et tali bello leniunt. Hoc rerum statu nusquam esse malum, quam in Italia, sed alio trahunt fata. Sed^o trahant, quo velint, modo non distrahanter a consortio Columbæ. Aulio quosdani agere apud Cæsarem, qui mihi non admodum faveant. Friburgi, 18 Augusti. Anno 30. Scripsi ex tempore, tabellio urgebat. Ignosce.

Centuria Epistolarum ad Joannem Schwebelum, Ecclesiarum Ducatus Bipontini Præsidem. Pag. 144.

Nº XLVIII.

A Letter of Erasmus to Zuinglius.

^f SALUTEM. Optime Zuingli! grata mibi fuit tuæ epistolæ confabulatio. Rumor ad nos allatus est, etiam tertium illum Augustinensem exustum postridie visitationis, nam pridie ejus diei exusti sunt duo^g. Quorum mortem an deplorare debebam, nescio. Certe summa et inaudita constantia mortui sunt. Scio pro Christo mori gloriosum esse.

^k *urbis*: Read *orbis*.

^l *omne*: Read *agen*.

^m Or perhaps—*procellis*. *Sed Arcadio quis fuit, &c.*

ⁿ Perhaps:—*Circumcelliones. Multis in locis adhuc vigebat Manichæorum insaniam.*—

^o *Sed*: Perhaps this word should be struck out: *Trahant quo velint.*

^p This remarkable letter is plainly an hasty composition, written “curenti calamo.”

^q Bruxellæ hoc accedit calendis Julii, 1523. Vide Sledanum, lib. iv. et Heur. Pantaleonis Historiam Martyrum, p. 38.

Nunquam defuit piis afflictio: sed affligitur et Impii; et *πολύτεχνος* est ille, qui se subinde transfigurat in *angelum lucis*; et rarum est donum discretio spirituum.

Lutherus proponit quædam ænigmata in speciem absurdam: omnia opera sanctorum esse peccata, quæ indigna ^r ignoscantur Dei misericordia; liberum arbitrium esse nomen inane; sola fide justificari; hominem prope nihil ad rem ^s facere. De his contendere, quomodo velit intelligi Lutherus, non video quem fructum afferat. Deinde video in plerisque illi addiectis miram pervicaciam. Et in Lutheri scriptis quantum male ^t dicuntur, sæpe præter rem. Ista me cogunt subdubitare de spiritu illorum, quem, ob causam cui faveo, velim esse sincerum. Nullum monitorem ferunt: jure ^v moniti, se referunt in partem diversam, ac involvunt hominem quavis occasione.

Appellas me contutorem^x. Obsecro, Tu quid velles me facere? Adhuc quæ scripsi, labore ^y scripsi; et sicubi sum blandior, non prodo veritatem Evangelicam, sed assero quæ ^z licet. De hoc pontifice ^a comparavi ^b bonam quandam spei. Nunc vereor ne me fallat. Et tamen ^c hunc admonui officii sui, blandius quidem, sed ita credebam expedire. Scripsi illi privatim prolixam epistolam ^c liberrime: nihil respondet. Vercor ne sit offensus. Eam si legisses, dices me non esse blandum, quum se dat occasio. Et liberior essem, si viderem me profecturum. Dementiæ est, Tibi perniciem accersere, si nulli prospic.

Ego florentissimam regionem ^d reliqui, ne miscerer negotio Pharisæo. Nam alia lege non licuisset illic vivere. Et ea est valetudo mea, ut non possim quovis loco vivere. Pontificia tyrannis his placet ^e, quibus displicet Lutherus. Episcopos ex patribus factos principes profanos, et cum monarchis colludere, quis non videt, quis non dolet? Hæc mihi non uno loco dicta sunt. Quæ nunc aguntur, video recta ad tumultum tendere: ejus finis qui sit futurus, nescio. Mundus est plenus pessimis. Hi demum erumpunt ^f excitata rerum tempestate. Satis admonui episcopos, satis principes, vel in libello, De Principe; homo

^r Perhaps *indignis*.

^s *ad rem* may be right; yet I have some doubt whether it should not be *ad fidem*, or *ad salutem*.

^t Perhaps *quantum maledicentiae*!

^v *jure—occasione*. This is obscure.

^x *contutorem*. It should be *contatorem*, that is *cunctatorem*.

^y *l labore*: Read *libere*. The honest man who hath published these letters was very little of a critic, to let such things pass, without attempting to mend them.

^z *quæ*: Perhaps *qua*; though *quæ* is not much amiss.

^a Hadriano VI.

^b He should have said *comparaveram*, or rather *conceperam*.

^c It is *Ep* 649.

^d Forte, Brabantiam, ubi, post redditum ex Anglia, in aula Caroli, postea imperatoris, aliquantulum temporis transegit.

^e *his placet*: Read *displacet*, or *nec his placet*; that is, *displacet etiam iis quibus Lutherus displacet*.

^f *erumpunt* is what I would not alter; but perhaps it should be *erumpent*.

nullius auctoritatis. Quid me velles facere præterea? Etiamsi vitam contemnerem, non video quid esset insuper faciendum.

Tu in nonnullis dissentis a Luther: dissentit et *Œcolampadius*. An ergo propter illius doctrinam objiciam me meosque libros periculis? Omnia recusavi, quæ mihi hoc nomine offerebantur, ut aduersus illum scriberem. A pontifice, a Cæsare, a regibus, a principibus, a doctissimis et carissimis amicis hue provocor. Et tamen certum est, me non scribere, aut ita scribere, ut mea scriptio non sit placitura Pharisæis.

Non est opus ut testibus citatis tibi jus asseras admonendi mei. Eru-ditorum admonitio mihi semper fuit gratissimæ. *Œcolampadius* proponuerat quædam disputare, jamque schedas prodiderat. Jussus est in aliud tempus prorogare: nunc permissum est disputare, quum volet. Vir optimus est, sed impatiens monitoris, quamvis amici. Scripsit ad illum Lutherus, "sibi narratum, illum enarrare Jesaiam; me vehementer obstitisse:" quum nemo magis faveat *Œcolampadio*. Addit, "mihi non multum tribuendum in his quæ sunt Spiritus." Hoc quid sit, non intelligo. Adjicit, "me veluti Mosen eduxisse Israëlitæ ex Ægypto, cæterum moriturum in campestribus ^g." Utinam ipse sit Josua, qui perducat omnes in terram promissionis.

Expostulatio ^h Hutteri non est redditæ, nisi postquam iam esset vulgata multis exemplaribus, et ambiret apographos. Ego illi non invideo tuum civium favorem. Miror tamen quo nomine faveant. Tanquam Lutherano? Nemo magis officit cause Evangelicæ. Ob bonas literas? Nemo æque nocet bonis literis. Hic ille libel'us scriptus sine causa in amicum, multam invidiam conciliabit nomini Germanico. Quid enim barbarius, quam tot factis criminibus incessere anicum bene cupiente ipsi, et de ipso bene meritum? Scio illum instructum alieno fuisse, ac hoc fuisse per quosdam agitatum, ut ab amicis meis extorqueretur pecunia. De cæteris illius factis non dispuo: satis nota sunt. Sed amicitiam colunt veram i Piratae. Respondimus illi. ⁱ jure non respondimus, sed impudentem calumniam a nobis depulimus. Magis me movet causa Evangelica ac benarum literarum, quam mea injuria. Nihil moror illorum amicitiam, qui tali delectantur ingenio.

Nulli non persuasum est hoc, quicquid isthic habet furoris, te auctore nactum esse, utcumque tu tergiversaris. Aliquid mali ille potest adferre vestre civitati, boni nihil. Porro quod auxerit ¹ maledicuum libellum, ipse narravit *Œcolampadius*. Quanquam et illius video ingenium: ille

^g This is a witty saying of Luther's; and the reply of Erasmus is not amiss.

^h Libelli titulus est: "Ulrichi ab Hutteren cum Erasmo Roterodamo Presbytero Theologo Expostulatio." Inprimis in hoc libro inquirit, Cur Erasmus, qui Rom. pontificem paulo ante in ordinem redigendum cum ipso et re iquis sociis decreverit, nunc retro actus cum hostili parte societatem inierit?

ⁱ veram: Perhaps *etiam*.

^k jure: This is obscure. Perhaps *injuriis*; or rather *re non respondimus*, *re, in reality, reapse*.

¹ Erasmus wrote *auxeris*, not *auxerit*.

non desinet furere, non tam meo malo, quam bonarum literarum. Quod si non desinet fragili quærens illudere * * * illudet solidō^m. Tu carabis hominem coercendum, si putas hoc interesse et politioris literature, et causæ Evangelicæ, et nominis Germanici, quandoquidem hodie vulgus Germanos vocat, quicunque Germanice loquuntur.

Œcolampadius heri disputavit, disputaturus denuo proximo dominico. Lutherus scripsit ad Œcolampodium, “ milii non multum esse tribendum in his, quæ sunt Spiritus.” Velim hoc ex te discere, doctissime Zwingli, quis sit ille spiritus? Nam videor mihi fere omnia docuisse, quæ docet Lutherus, nisi quod non tam atrociter, quoque abstinui a quibusdam ænigmatibus et paradoxis, unde cupiam platinum deinde fructum * * *ⁿ sed ego malo fructum magis præsentem. Valde gravat istos invidiæ^o, quod vos præbetis palam copiam omnibus contradicendi. Precor ut Dominus Jesus dirigat ac bene fortunet spiritum vestrum. Quod Hilarius noster dixit, per te potuisse preini libellum Hutteni, ex suo animo dixit, non ex meis mandatis. Bene vale. Basileæ pridie ^p kalendas Septembbris. 1523.

Epiſtole Reformatorum, quas edidit Fueslinus. A. 1742. p. 9.

Nº XLIX.

A Letter of Erasmus to the Faculty of Paris.

SALUTEM. Magnifici doctores et fratres honorandi. Evidem sperabam, si pugnans adversus Lutherum defecissem, isthinc mihi venturas suppetias, et si hinc factionis^q, cum qua decerto, fuisse protiligatus, apud vos mihi tranquillum portum tutumque refugium. Nunc isthinc veniunt libelli amarulentiores, quam unquam scripti sunt in Lutherum a quoquam vestrum. Ego, ne deficerem ab ecclesiæ consortio, me ipsum apud Germanos ex gratissimo feci invidiosissimum: provocavi in me Lutherum, quām venenatam bestiam, liber ejus quem ad vos mitto, declarabit. Totius factionis (quæ potentior est, quam quisquam credat, et indies invalescit) fremitus, minas, convitia, famosos ac furiosos libellos jamdiu perpetiōr. Aggressus sum provinciam viribus meis majorem, sed morem gero pontifici, Cæsari, et principibus. Audax faci-

^m It should be thus:

Quod si non desinet,

fragili quærens illidere dentem,

Offendet solidō,

though Erasmus, citing from memory, might say, *Illidet solidō*.

ⁿ Perhaps *fructum* provenire; *sed*, &c.

^o Perhaps *invidia*.

^p Hoc scriptioris tempus alia manu notatum est. Cæterum hanc epistolam ex parte publicavit Hottingerus in H. E. tom. vi. p. 28.

^q Perhaps *factione*.

nus, præsertim in hac parte Germaniæ! Quid profecerim, testantur ipsi, qui clamitant, neminem magis obstatisse Evangelio, quam Erasmus.

Et quasi parum esset Lutheranorum vim sustinere, cum Zwinglianis, qui in Eucharistie negotio a Lutheranis dissident, bellum erat suscipiendum. Qua quidem in re, non instrenum operam navavi in conciliabulo, quod nuper habitum est in Baden, civitate Helvetiorem¹. Id indicabunt liber et epistola quam mitto: ea Germanice versa fuit, recitata coram universo concilio, et in hujus urbis item senatu.

Et hæc pro viribus agentem, cum testra eruditio me sublevare debuerit, a tergo adoriantur plusquam hostiliter *Sutores* et *Bedæ*, ex quorum libris dici vix potest, quantum animorum accesserit Lutheranis et Zwinglianis. Ex meis libris nullus adhuc factus est seditiosus aut factiosus, et si quid erroris excidit, hominum more, animus certe sincerus est, et facile corripi poterat quod offendit. Itos tumultus quorsum attinebat suscitare? Palam est, rem agi privatis odii, verum in hac causa omnium periculosissima conveniebat, si quid esset private simulatis, monere, donec orbi rediisset tranquillitas. Quid autem sibi vult Sutor? Novum Testamentum a me versum in exemplaria centies millia propagatum est per typographos. Ista debuit in tempore scribere. Porro cum Bedæ censuris respondissem sic, ut in multis nihil esset serupuli, quo spiritu ductus edidit suas censuras, in quibus sunt tot evidentes calumniae, tot manifesta mendacia, etsi nemo respondeat verbum? Quam exsultant Lutherani, dum tales legunt libellos? In Fabrum² habebat ex re justiorum³ debacchandi causam, et tamen in illum mitior est: ad me cum ventum est, fit censor, et nihil crepat nisi blasphemias et haereses. Neque me fugit, quid exasperet animum hominis, quod Colloquium tribus verbis attigit, Collegium ipsius Judens, de patribus. Gravis vero causa, cur cælum terræ misceatur! Si ad istum modum nos mutuis morsibus laceramus, quid superest nisi ut mutuis vulneribus confossi pereamus, juxta Pauli sententiam⁴?

Hæc si meam tantum famam læderent, tolerabilis esset jactura; nunc confortatur⁵ causa Lutheri, et theologici nominis odium exacerbatur. Apud istos Beda me magnifice contemnit, idque facit tuto, quod non sum

¹ Ab Helvetiis ad disputationem Bæensem invitatus, noluit venire, sed epistolam excusatoriam misit, valetudinem obtendens. Dein in illas debacchatur, qui in doctrina de S. Cœna ab Ecclesia Catholica recedant. Est hæc inter ejus Epistolas, §18.

² *corripi*: Read *corrigi*.

³ Stapulensem.

⁴ *justiorum*: Read *justiorem*.

⁵ Quanquam jam ante hanc epistolam ab Erasmo scriptam, ipse rex parlamento mandavisset, ut edicto prohiberet, ne liber Bedæ contra Erasmus divulgaretur, neque tamen minus regis, neque hac epistola humanissima moverat theologi Parisienses, quin paulo post acerbissimas censuras in Erasmi Paraphrases vulgaverint, quæ reperiuntur Oper. Erasmi tom. ix. p. 814.

⁶ *confortatur*: Erasmus, writing to ecclesiastics, makes use of ecclesiastical Latin,

talis, qualem ipse fингit, qui si essem, res ipsa indicaret quantum in obtempestatem excitare posset Erasmus. Quid^z si per vos istiunc licet tales libros edere, quales nobis mittit Sutor et Beda (de in me scriptis proprio loquor) et nostra excludentur, certa nimirum penes istos victoria est. Atqui hoc non est coarguere, sed violentia tyrannica opprimere. A me nihil est periculi, sed vereor ne tales experiamur^a illud Evangelii: Qui gladio percutit, gladio peribit. Somniant Beda profligatam Lutheranam factionem. Utinam esset! Tantum procœmia sunt, nescio quem finem habitura, si talibus modis res peragatur. Si vestra prudentia pernosceret^b quo in statu res sunt per universam Germaniam, judicaretis majore favore dignum, quam exhibet Sutor et Beda. Lutherani jactant neminem esse mortalium, qui possit reseilere, quæ concessit argumenta Lutherus de libero arbitrio. Præfationem meam extemporiam^c, in reliquo sudabam, perfecturus ante kalend. Aug. ni Sutor et Beda suis libris interpellassent. Ego posthac quietem agam, si tales auxiliares copias mittit Lutetia, quicum^d hostes habeo communies ecclesiæ, negotium vobis felicioribus et Christo commendo, qui vos omnes conservet incolumes, Bedæ et Sutori det mentem magis Christianam in posterum. ix kalend. Julias, anno 1526^e.

Epistolæ Reformatorum, &c. p. 39.

^z *Quid.*: Read *Quod*.

^a Read *experiantur*.

^b Read *pernosceret*.

^c *extemporariam* :—Something is wanting, as, *jam conscripseram*, or words to the same effect.

^d *quicum*, or, *qui cum*, &c. This is obscure.

^e Hauc epistolam Zwingli amici, quos Parisiis habuit, ad eum miserunt, ut appareret ex schedula adjecta, quam una cum hac epistola ad Hallerum miserat: “Vide, mi Berchtolde, quomodo perdoctos habemus hostes, et quibus artibus res ab illis geritur. Remitte, si habes amanuensem qui describat; sin minus, retine hoc exemplum, nam fratres qui Parisiis sunt, multo labore penetrarunt ad eam, atque ad nos miserunt. Huld. Zwinglius tuus.”

Utramque hanc epistolam jam inseruit Hottingerus. Hist. Eccl. tom. vi. p. 605.

Nº L.

An original Letter of Erasmus to Bishop Fisher, in the Museum Britannicum, transcribed by me. It is very rotten and damaged: I have endeavoured to decypher it, and have inserted here and there some conjectures, in Italics, to supply some of the chasms.

*Rdo. in Christo Patri ac D. D. Joanni Episcopo Roffensi
In Anglia.*

This superscription on the out-side is not the hand of Erasmus.

ABSOLUTISSIME præsul, epistola tua mihi magno solatio fuit, in tantis malis. Conficio enim non perinde studi — in laboribus, sine quibus nec viverem, ac morbis subinde me repetentibus, primum pestilente pituita, non sine febri, mox calculo, qui quoties repetit, repetit autem pene quarto quoque die, toties moriendum est. Proximo nixu, qui fuit omnium gravissimus, sic concussum est stomachus ut natur — non queat recipere. Manet languor — febricula, corpusculum alvi proluvio indies [magis] ac magis attenuatur. Videtur esse phthisis [quæd]am senilis. Auget nonnihil molestiam pertinax quorundam stolidorum in me conspiratio. Extre[ma] fabulæ pars nunc Romæ agitur. Prædicatores [subornarunt] Stunicam quendam Hispanum ad insa[niam us]que gloriosum et impudentem. Res pen[det ab] hujus pontificis ^f animo. Is qualis olim sue[rit] — qualis futurus sit in magistratu — Illud unum scio, totus est scholasticus — [non ad]modum æquus bonis literis. Quam amico — quamque [constantissimo ^g] et scio et memini. De ar[gen]to ^h Warhamio janu dies aliquot consultab[amus] quunz. tuæ literæ redderentur. Idque omnibus — agam ubi consedero. Nam valetudo cog —. [It]erum Romam invitor multorum litteris. [Cardinalis] Sedunensis jam iterum præter viaticum [pollicetur] quingentos ducatos. Sed territant — Apenninus, quibus haud scio an tutum [sit hoc] corpusculum credere. Expector et in [Gallia]. Rex lætus diplomaⁱ misit. Sed — inter monarchas coisse pacem — magnus tumultus est de Luther — [com]missa est iis, qui nunc non ob Lutherum — [pe]jus oderunt quam Lu —. Et tamen quicquid facturus sum, brevi [faciam] oportet. Quicquid id erit, faciam ut sci[as.] — Commodius hyemassem quam hic, ob res ad[ver]sas. Sed cum viris — hujus regionis mihi — convenit. Qui has reddit Lodovicus Vives, [qualis] sit, opinor te jam ex ipsius monumentis [cognos]cere. Quod reliquum est, cognosces ex ho[minis] colloquio.

^f Adriani VI.

^h argento, or, argumento.

^g That seems to be the word.

ⁱ See Ep. 637.

Est de numero meorum amicorum — Robertus tutus Thubingæ profitetur — et Hebraicas litteras salario satis [amplo.] Reuchlinus nos præcessit ad superos. [Eum ego] rettuli in numerum divisorum, in Collo[quiis] — æstate excusis. Bene valeat T. R. D. [quam]diu felicem faciat ac servet omnium ser[vator Christus] cui dignaberis aliquando hunc mise — precibus cominendare. Basileæ, Cal — An. 1522.

Erasmus D. T. —

Nº LI.

A Treatise of Erasmus against Lee.

In the Museum Britannicum there is a Book in Quarto, which was Cranmer's, and which contains the following Tracts :

I.

APOLOGIA Erasmi — qua respondet duabus invectivis Ed. Leei — Antuerp. 1520.

II.

Erasmi responsio ad annotationes Leei, &c. Liber secundus. Antuerp. 1520.

III.

Ejusdem Liber tertius. Antuerp. 1520.

IV.

Apologia Edovardi Leei ad diruendas quorundam calumnias, &c. Prostant Parrhisiis in edibus Egidi Gourmont, &c.

V.

Annotationes Edovardi Leei in Annotationes Novi Testamenti Desid. Erasmi, &c. 1519.

VI.

Ed. Leeus Desid. Erasmo Salutem, &c. Lovanii, 1520.

VII.

Ægidii Delphi — Conclusiones in sententias Magistri.

Erasmus, in his letter to Botzem, containing a catalogue of his works, informs us that he suppressed ^k the first of these tracts, and omitted it when he published a second edition of his Replies to Lee. But the reader will, I believe, be of my opinion, that it deserves a place in this Appendix.

N° LI.

II.

Apologia Erasmi Roterodami, nihil habens, neque nasi, neque dentis, neque stomaci, neque unguium, qua respondet duabus invecivis Eduardi Lei, nihil addo qualibus, ipse judicato, lector.

Erasmus Roterodamus æquo Lectori S. D.

OBSECRO te, lector, quisquis es, qui Eduardi Lei confictationem nuper obortam adversum me legisti, quando unquam Ethnicus in Ethnicum impotentius debacchatus est, quam ille Christianus in Christianum, sacerdos in sacerdotem, atque etiam amicus in amicum? Nam amicitiam ne nunc quidem in totum renunciat. Quis unquam legit quicquam ini-micitius, aut seditiosius? Celsus ex professo conviciis impiis totam Christi tum vitam, tum doctrinam proscidit; adversus hunc libris aliquot depugnat Origenes. Sed quanto mitior ille in Celsum, quam in me Leus? Exspectabam equidem librum haudquaquam edentulum, sed ille modis omnibus vicit exspectationem meam. Non suscepit illius animo totus liber passim aculeatus, passim ad seditionem classicum intonans, nisi apologiam apologia cumularet. Tametsi sua cuique fama chara est, tamen, ita me Deus amet, magis me cruciat, quod hujusmodi virulentis confictionibus perit simul et fructus studiorum, et traquillitas vitæ Christianæ. Atque hac sane in parte Leus per me feret palmam. Cedo harena, porrigo herbam, agnoscó victorem, idem facturus etiamsi juvenis essem, tantum abest ut senex cum juvene putem mihi præter decorum, plusquam muliebrem rixationem esse suscipiendam. Feruntur, aut fructum etiam habent nonnullum, humanæ confictiones, si citra rabiem consistant. Quo^l simul atque excanduit pugna, quid aliud est, quam foeda concertatio, duobus ceu gladiatoriibus in harena commissis? Nec aliud spectaculum, quam si vindemiat in viatorem^m, aut nauta in nantam, auriga in aurigam, scurra in scurram convitia regerat. Proinde ne sine fine rixa rixam pariat, testor, primum conviciis non respondebo: certe non régeram. Rem ut habet exponam, idque nudo serinone, et Attico more ἀνεῳ ταῦτα, ne se queratur opprimiti præsidii eloquentiæ, quam mihi tribuit immodicam, quo simul et mihi fidem abroget, et ipse

^k See page 119.

^l Perhaps *qua*, scil. *ratio*.

^m See Horace, serm. i. vii. 30.

magis videatur veritate niti, cum nulla re me gravet magis quam orationis technis, ac vafrie, quasique verborum torrente quodam. Deinde carp-
tim id faciam ac paucis, ne tua studia diutius morer his nostris nœniis,
tum argumentis brevibus agam cum illius annotationibus, quibus utinam
et ille fuisse contentus. Ita et sibi plus bonæ famæ conciliasset apud
graves et eruditos viros, et minus nocuisset optimis studiis, et meam
opinionem levius offendisset. Nam ex argumentis, uteunque me trac-
tasset, poterat aliquid fructus accidere bonis studiis. Atque hoc ferme
tendit summa totius operis Leici, ut secundæ editionis gloriam magna ex
parte sibi vindicet. Quæ res si illi usque adeo cordi est, ut tanto tu-
inultu putet vindicandam, per me quidem licebit, ut non solum veniat
in societatem hujus laudis, si qua est, verum etiam abolito nomine meo
totum opus sibi asserat. Pleraque sic gesta sunt, ut citare testes non
possimus, nisi conscientiam utriusque. De sua ipse viderit. Ego ince
Christum iratum imprecor, si vel in illis duabus epistolis, vel in hac apo-
logia verbum unum mentiar sciens, aut hic mentiri velim. Hoc, opinor,
mihi donabit Leus, in priore Novi Testamenti editione nihil sibi deberi.
Atque utinam deberem multis, modo opus exisset emendatus. Eam
cum absolvisssem Basileæ, repeto Britanniam, quam mibi charam esse
non nego, cuique me plurimum debere semper præ me tuli, cum multis
aliis nominibus, tum hoc præcipue, quod non alibi possideant amicos,
neque plures, neque sineiores. Iis salutatis reddo me Brabantiae: sic
enim visum est principi Carolo, in cuius consilium tum eram recens
ascitus, ut in Brabantia sedem figerem ubi vellem, sed maxime Lovanii.
Hic nihil mihi prius curæ fuit, quam ut Novum Testamentum denuo re-
cognoscerem, id quod palam facturum me pollicitus eram jam tum in
priore editione. Id aggressus sum primum Antuerpiæ, apud hospitem
et amicum meum Petrum Ægidium. Is hujus rei testis esse potest,
cumque hoc duo famuli mei Joannes Phrysius, et Jacobus Nepos. Id
ideo clam accurabam, quod vererer, ne, si rumor hic exisset. Frobenio
sua volumina domi manerent: nam excuderat supra nille ducenta. Qua
de re rescripts et Budæo, priusquam mihi Leus esset de facie notus.
Hic absoluta parte operis aliquanta, Bruxellam demigro, ita volente cla-
rissimo viro D. Joanne Sylbagio, tum regis catholici cancellario summo.
Hic idem ago, majore etiam nisu, menses complures, conscio et adjutore
etiam Cutberto Tunstallo, tum serenissimi regis Anglorum apud Caro-
lum nostrum et Maximilium oratore; conscio clarissimo D. Hieronymo
Buslidio, conscio Petro Barbirio. Nec his solis tum conciis; jam
enim rumor, ut fit, ad plures serperat Bruxellæ. Primus omnium, qui
mihi admodum familiares erant, deprehendit laborem meum juvenis
haudquaquam vulgariter doctus Joannes Ludovicus Vives, per quem res
serpsit etiam latias, non sine meo dolore. Hinc Gandavum, mox Brugas
profecti, totum Novum Testamentum, collatis utriusque linguaæ volumi-
nibus, excussimus. Cutbertus Tunstallus unum exemplar sat emenda-
tum suppeditavit, et in conferendis Græcis codicibus, quum id ab uno
præstari non poterat, fidelissimam atque amicissimam navavit operam,
nec paucis de rebus admonuit. Inde ubi princeps in Zelandiam se re-
cepit, ego Lovanium commigro, non aliud agens, quam egeram. Heic
Lei notitiam nactus sum. Uter alterum prior salutaverit, nec admodum
refert, nec satis commenini. Etiamsi ille valde putat ad rem pertinere,
ut prior ipsius ædes adisse credar. Ac mihi sane tum non fuit injuncta
hominis consuetudo, ut sum ad amicitiam amplectendam perfacilis, et

multorum judicio, plus satis, etiam non essem nescius, illum parum amice de me locutum, antequam nosset aut conspicatus esset. Grata erat morum facilitas, placuit ingenium, probavi studium. Ille tum Græcissare cœperat, nec alia de re aliquamdiu fuit inter nos sermo. Hac in re me sibi faventem habuit, nam adjutorem dicere, religio est. Tandem usque ad cubiculi secreta processit familiaritas. Ostendo illi meos labores. Jam enim opus ferme totum absolveram, nisi quod in hoc argumenti genere nihil unquam satis est absolutum, sed subinde redit labor ætus in orbem. Ipse sæpe vidit omnes undique plenas margines, chartas passim additas. Tot enim mensibus nihil aliud egeram, homo, quod plerique norunt, neque somniculosus, neque latus. Tandem per occasionem indicat se quoque nonnulla loca annotasse. Gaudebam. Hortor ut communicet. Nam quod ille multis verbis inculcat, me improbis precibus per pulisse hominem, ut relictis studiis suis, mihi serviret, longe secus habet, mihi crede. Sponte sua suscepserat negotium, et sibi suscepserat. Communicat chartas aliquot, sed singulas, ei plerasque diuidiatas, nec eas ordine, verum nunc in Matthæum, nunc in Paulum. Incertum vero quo consilio. Inter conferendum sensi submolestem esse, quod alicubi dissentirem ab illo. Itaque pactus sum cum homine, ita jus esset illi quæ vellet admonere libere, ut mihi vicissim liceret, in opere primum meo, deinde quod non uni cuiquam, sed orbi scriberetur, ab illo nonnunquam dissentire. Et hactenus res civiliter est acta. Tandem prolatæ sunt schedæ, in quibus nonnihil erat aculeorum, ut mihi quidem videbatur, præter causam. Adjeci nonnullis locis duo aut tria verbula, quæ forte veniebant in mentem. Nihil enim minus suspicabar futurum, quam ut ea, sic notata ut ipse qui scripsi vix queam legere, in suum dialogum esset relaturus. Postremo ubi videretur plus satis incandescere, adjeci haec: Memento quod hominem mones, sed homo. Id quo animo tulerit nescio, certe post eum diem desiit mittere, desiit etiam salutare. Et jam vultus erat aliis. Ego suspicabar linguam aliquam improbam intercessisse, quæ mala pestis sæpe dirimit bonas amicitias. Post dies aliquot, forte fortuna offendit hominem in templo canonorum Martinensem. Rogo quamobrem factus sit sui dissimilis. Negat illic esse locum explicandi. Nam absolvebat, opinor, pensum precum vespertinarum. Aboeo, et pergo facturus id cujus gratia veneram. Aliquanto post in fériis paschalibus utriusque prandemus apud Hadriatum Iiebræum. Lei vultus erat parum alacer: sed tamen illic locus non erat hisce de rebus commentandi. Ego nihil atrocioris mali suspicatus, repeto Basileam, editurus denuo Novum Testamentum, nihil omnino mecum adferens Leicarum annotationum, præter unam pagellam, in qua describi curaveram quæ ille annotarat de genealogia Christi secundum Lucam, quod res esset prolixior, et tum nihil non suppeteret otium relegendi quæ sunt apud Annium, Philonem, Ambrosium, ac Hieronymum. Nec tamen ea mihi fuit usui, atque utinam fuisse. Latuerat enim inter schedas, nec unquam reperta est, nisi cum, excussis omnibus, pararem redditum. Eam duobus amicis tum ostendi, Capitoni et Æcolampadio. Eram mutaturus chartam excusam, sed illi mecum negabant esse, cur quicquam mutaretur. Hæc non aliis argumentis docere possum, quam testimonio duorum famulorum, Joannis Hovii, et Jacobi Nepotis, quibus nihil chartarum erat occlusum. Porro Basileæ totum annotationum opus, rursus a capite, quod aiunt, usque ad calcem recognovi, magnisque auctariis locupletavi. Scilicet me nihil mentiri, qui tum me familiariter utebantur. Jam pars

operis, quæ complectebatur annotationes, erat absoluta, altera nondum cœpta: non enim visum est Frobenio ante mundinas absolvere. Ita redeo Lovanium periculose laborans. Ubi sum factus aliquinto recreotor, audio rumorem esse sparsum atrocem, Eduardum Leum innumeros locos taxasse in meis annotationibus. Demiror quid rei sit, et vix credo, non ignarus etiam extra bellum esse multa inania. Hominem ad colloquium evoco. Expostulanti fatetur ille sibi trecentos locos notatos, cum ego ducentos duntaxat accepisset ex rumore. Rogo quid accidisset, ut ex tali amico subito factus esset inimicus. Adducit causas tres. Primum quod nescio quis ex Anglia scripsisset ad me, caverem a theologo, quo dicto se designatum interpretabatur. Deinde ex postulabat, quod se provocassem ad dialecticam, quod nucus nunc etiam refricat. Postremo quod contempsisset suas annotationes, minutias ac nugas vocans. Ad primum tum respondeo, id quod res erat, neminem ad me dedisis literas unquam, quæ Lei inemissa sunt, sive in bonam partem, sive in malam. Ad secundum æque vere respondeo, me nunquam provocasse eum ad dialecticam, sed in familiaribus colloquiis effutisse me, quenam nostratum dixisse: Veniat ad nos Deus, docebimus illum dialecticam. Nec is tamen id dixerat amarulente, sed ludens, nec a me narratum est odiose. Ad tertium, rogo num contemnere videretur, qui pro singulis schedis gratias ageret, per ministrum, perinde quasi pro magno officio, ita ut a me factum novit Deus ipse, nec inficiatur. Et sane non inficior officium fuisse. Pro studio certe debedo. Annotationes, quas tum impertit, haud equidem numeravi; sed erant pleræque minutæ, ac de rebus minutis, ex quibus admodum paucae mihi fuerunt usui, et hactenus fuerunt, ut loca quædam attentius relegerem, quarum una fuit de sponso et sponsa, altera de principio in Joanne. Et tamen pro omnibus gratias egi, quasi valde profuissent omnes. Neque enim fieri potuit, quin multæ essent jam supervacaneæ, nimirum opere maxima ex parte absoluto, nisi forte putat nullos mihi esse oculos, neque quicquam actum tot autoribus relegendis, toties conferendis exemplaribus. Nam Augustini, Ambrosii, Hilarii, Hieronymi, Chrysostomi, Theophylacti libros, si non excussi, certe percurri hujus negotii gratia. Testatur hoc posterior editio, crebris horum nomenclaturis. Ad hæc negabam me meminisse, quod eas appellassem nugas ac minutias; et si maxime appellassem, non esse causam, cur ex amico fieret hostis, præsertim citra ex postulationem. His ita dilutis, rogo quid decrevisset de locis a se annotatis. Ac primum hortor, ut animo Christiano sua communicet, me, si quid esset gravioris momenti, correcturum, mea jactura. Nam sic altera pars operis erat excusa, ut totum opus intra sex menses non esset proditum; me ingenue testaturum, cui lector hoc commoditatis deberet. Hoc ubi negasset, ad proximum venio. Veniremus in rem (ut aiunt) præsentem, et volumen annotationum posteriorum (nam volumen unicum mecum advexeram) conferremus cum illius annotationibus. Cum ne id quidem illi probaretur, provoco ut librum evulget communi periculo. Cum ille negaret id fore ex dignitate mea, respondeo me malle eam subire aleam, quam invidia ruminis diutius premi, qui sæpenuero ita re major est, ut umbra corpore. Hic ille cœpit ad arbitros provocare. Ait se de episcopo Roffensi meminisse, non refragor admodum. Mihi sane non liquet, certe de Atensi memini. Hic non nihil hærebam, sic mecum cogitans: Si recuso judicem, offendam Atensem; sin accipio, videbor opus jam editum denuo in judicij discrimen revocare. Et quid opus est verbis? Sic erat amicus

Atensis, ut illi non fiderem toto pectore, videlicet monitus alieno periculo. Respondeo non opus judge Atensi, cum ille jam semel de opere pronuntiasset. Etenim paucis ante diebus, quam me ad iter accingererⁿ Basiliense, D. Atensis ad cœnam vocat. Aderat M. N. Nicolaus Edmondanus^o, ac Joannes Ludovicus Vives. A cœna non nihil semoti colloquimur. Aio me proficisci Basileam, rogo moneat, si quid admonendum videretur. Nam id ante tres menses roganti mihi se facturum promiserat, et quidem fraterna, ut aiebat, sinceritate. Respondit sibi totum opus esse perfectum, videri doctum juxta ac pium. At malim, inquam, admoneri quam laudari. Repetit eadem. Cur igitur, inquam, quidam vociferati sunt in opus meum, siquidem est quale tu prædictas? Erant, inquit, factores, multa delata ad me priusquam legerem: ubi legi, compcri rem secus habere. Quid sis editurus nescio; quod editum est mihi valde probatur. Cum respondissem hic omnia fore meliora, adjectit, Oro ut istis sanctis tuis laboribus studeas bene mereri de republica Christiana. Quod narro sic habere, non infficiatus est Atensis. Nam expostulanti mihi, quod opus antea suo calculo comprobatum, nunc verso, quod aiunt, police improbaret, negavit se mutasse sententiam. Atqui non mutas, inquam, cum probas annotationes Lei, meo operi adversantes? Probo, inquit, quasdam illius annotationes, nec ideo protinus improbo tuum opus. Velut tu, inquit, quædam annotasti in Thomam, nec ideo tamen non bonus auctor est Thomas. Sed ad ordinem narrationis redeo. Cum dixissem Leo, Quid opus est rursus Atensem judicem facere, cum ille semel pronunciarit, et pronunciarit tam constanter? respondit tanquam familiarius rem seriam dicturus: Si ita dixit Atensis, ergo mutavit sententiam. Esto, inquam, muterit, mihi magis libet fidere priori, quam integer pronunciavit, quam huic, quam nunc latus sit, per te menses aliquot occupatus. Cæterum cum Leus urgeret, et omnino judicem vellet, Age, inquam, ne hoc quidem recuso, modo velit negotium suscipere, tametsi iniquum est. Ut rem in pauca conferam, neu te tædio enecem, optime lector, cum Atensis posceret tres menses, foreque prospicerem, ut interim opus novum penderet sub judge, tanquam reuni, non sive gravi dispendio Frobenii, negavi tam diu posse rem differri. Nam opus brevi proditurum, vellem, nollem. Itaque Atensis librum remisit. Deinde rursus ago multis modis, ut Leus mihi suum librum communicet. Ille nihil minus, quam hoc exorari potuit. Verum efflagitat, ut meum exemplar ipsi committerem. Et facturus eram, ni quidam, me nasutior, submonuisset, nihil aliud agere Leum, quam ut hinc suas annotationes redideret adversum me instructiores. Proinde negavi æquum esse, illi me credere librum meum, qui mihi non crederet suum. Itaque nihil actum est hac quidem in re. Atensis tamen constanter in hac fuit sententia, nec apud me tantum, sed apud alios etiam testatus est, æquum sibi videri, ut Leus mihi suas annotationes communicaret, quas in me scripsisset, atque illum parum se dignum facere. Interea, velut aura, auctum incendium. Indies gliscit rumor dira minitantibus, qui Leo favere volebant videri; ut solent ad hujusmodi tumultus concurrere, qui pugnam hinc atque hinc accendant. Liber opera scribarunt in exemplaria complura propagatur; nam sexies Lovaniï fuisse descriptum, et ipse fatetur

ⁿ Perhaps *accingerem*.

^o Egmondanus.

Leus. Primum apud Martinenses, mox apud Minoritas, postremo apud alium quandam saepius descriptus est. Mittitur in Angliam, primum ad unum atque alterum, mox ad plures, sic ut nullus esset, nec hic nec apud Anglos, qui nesciret Leum in me scripsisse trecentas annotationes. Ego interim technis omnibus venor librum, nullas non tendens insidias, videlicet quo paratior essem ad respondendum, si quando ille sua evulgasset. Sed frustra omnia, nam ille non paulo vigilantior erat in celando, quam ego in vestigando. Tentatus est scriba ille tertius promissa pecunia. Cooperat apud Atensem describi. Olseceram, et jam duas pagellas interceperam, habiturus et caeteras, ni ex meo colloquio suboluisset Atensi, scribam non sat bona fide celasse rem. Id ubi sentit Leus, ab Atensi repetit codicem. Adnisus est, meo hortatu, ille quoque quem Leus proditorem vocat, ut librum suis epistolis à Leo eliceret. Datum est negotium in Anglia non paucis. Hic mei laqueos alios alii tendunt, neque quicquam profectum est. Tandem amici, qui mihi sunt apud Anglos cum Leo communis, illud agant scriptis ad utrumque literis, ut inter nos instauremus veterem amicitiam, Leus librum suum premet, ego veterum injuriarum obliviscar. Viderant, opinor, librum ejusmodi, ut magnum aliquod incendium excitare posset, præsertim in ea conspiratione, quæ tum fervebat, hodieque fervet adversus bonas literas. Ego tametsi non crederem fore, ut Leus perpetuo premeret annotationes suas, neque non viderem me, presso velut in meam gratiam libro (id enim odiosissime passim jactabant Lei factores) magis etiam gravatum iri, rumore ac suspicione, tamen amicorum voluntati me permitto. Coimus in colloquium Leus et ego ; rursus ago, quantum possum, ut libri faciat copiam ; me editurum, si vellet ; non editurum, si nollet. Cum ille nullis rationibus flecti posset, rogo tandem, quodnam esset mihi futurum præmium sartæ cum illo concordiæ, quando futurum esset ut rumore magis etiam premeret, et alioqui nihil ad me fructus esset redditum : si hic esset fructus instauratae amicitiae, me præoptare simultatem. Tandem pollicetur se capita annotationum mihi communicaturum. Roganti cur non eadem opera communicaret et librum, respondit inesse quæ mihi moverent stomachum. At nunc non movent, inquam, cum ab aliis leguntur ? Malum apud me mihi dicas convicium, quam apud alios. His ubi nihil ille commoveretur, rogo ad quam diem esset communicaturus ea capita. Obtivit. Iterum roganti, nihil respondit. Ego suspicans, ne hoc quidem facturum quod promisisset ; aut, si fecisset, quædam modo designaturum, quæ non multum ad rem pertinerent ; non exegi, fateor, quod promiserat. Interim ubi nullus esset neque modus neque finis jactandi trecentas annotationes, cœpi odiosius etiam provocare ad editionem, primum verbis, mox per epistolam editam, sed quæ sic haberet nonnihil aculeorum, ut Leum exstigmulare posset, atrum facere non posset. Exstat epistola, ut in procli vi sit doctis et integris de ea judicare, et tamē multo antequam hæc prodisset epistola, Leus jam tentarat librum suum committere typographis, provocatus, ut ait, nescio quæ syngrapha affixa foribus ipsius, quæ nescio quid habebat in illum convicci. Quæ res mihi vehementer displicuit. Fortassis id qui fecit, fecit vel odio Lei, vel mei studio. At ego ut sciebam, ita saepè testatus sum, hisce rationibus nihil aliud effici, quam ut gravarent causam bonarum literarum, et adversariorum causam redderent meliorem : denique alienarent ab se bonorum virorum animos, quibus oportebat nos modestia civilitateque commendari. Tentavit primum Antuerpiæ : gaudebam,

sperans fore ut aliquæ paginæ recentes etiamnum venirent in manus meas: neque enim alio consilio cupiebam scire, cuius officinæ opera Leus uteretur. Egerat cum Hillenio: Is mihi per eruditum juxta atque integrum virum D. Nicolaum Buscoducensem significavit se nihil excusurum ejusmodi, nisi meo permissu. Respondi primum, me nec hor-taturum illum ad edendum, nec impedimento futurum, etiamsi cuperem exire librum. Tantum admonui, advigilarent amici, ut illico mihi fieret paginarum excusarum copia. Atque ita respondi, ne Leus queri posset apud suos, me auctorem fuisse editionis; neque enim addubitabam, quin liber esset propediem in lucem exiturus. Addo mihi non ingratum fore, si res ad sesquimensem differretur, nam tum totus eram in absolvenda Paraphrasi Epistolarum ad Titum ac Timotheum; videlicet ut mihi esset, otium respondendi. Respondent, etiam si id non monuissem, tamen ante natalem Christi nihil futurum fuisse. Ubi video rem non succedere, adhortor ut pergent, mihi gratissimum etiam futurum. Fatetur haec esse vera typographus, vir neque stultus, neque malæ fidei; testantur meæ ad Buscoducensem literæ. Deinde agit cum Gallo typographo. Rursus gaudeo, quod mihi major etiam esset spes illum corrumperi in hoc dun-taxat, ut paginas excusas communicaret. Mitto qui explorent, comperio rem cœptam fuisse, sed rursus intermissam. Doleo, et accerso typogra-phum, hortor ut instauret negotium. Ille nihil non promittit. Quid hic referam lemmata, quæ congerit Leus in posterioris Apologiae calce, qua respondet meæ ad Thomam Lupsetum epistolæ, rem, ut ait, de-nuo ab ovo repetens, quæ nec ego potui sine risu legere, nec quisquam, opinor, erit tam patiens, aut otiosus, qui sustineat me vel referentem, vel refellentem. Famulus tuus visus est ingredi typographi ædes. Quæro quid egerit. Abjurat typographus, mox mutat pacti fidem. Ajunt al-latani ad te primam chartulam: dolum meditatus est typographus, sed abs te pellectus. Aliaque permulta his adsimilia. Quid viderint alii nescio, chartam ipse non vidi; et tamen videre cupiebam. Quin et hoc negotii dederam amicis, ut, si possent, efficerent ut mihi mature volu-minis excusi fieret copia; ut impediretur editio nunquam egi. Atque hic rursum Leus uitir arte suâ: quod alia dictum est occasione, ad hanc eansæ partem accommodat. In primo illo colloquio, quemadmodum narravi, cum ille duas priores conditiones non reciperet, provocavi ut ederet librum. Hac de re, cum ille altero quodam colloquio mecum exostularet, quod procaciter provocassem ad editionem, id sibi esse ægre, respondi id quod res erat, me non simpliciter provocasse ad editionem, sed dixisse, citius curaturum me meo sumtu, ut exiret opus, quam commissurum ut eo rumore gravarer. Quid hoc ad præsens ne-gotium? Nondum id temporis quicquam agi cœptum erat cum typographis. Sed audi, te quæso, lector, technam hac etiam magis bellam. Possem, inquit, noninare, cùl dixisti jam pœnitere te, quod editionem libri impedissem. Et hujus dicti auctorem vult videri graviorem, atque etiam mei studiosiorem, quam qui velit quicquam mentiri, præsertim ad-versum me. Quis hic non statim putet rem evictam esse? Non infector me tale quiddam dixisse, me impedimento fui^p, quo, minus Antuerpiæ exuderetur, qui non dissimulari^q me captare, ut inanibus operarum

^p Perhaps fuisse.

^q Perhaps dissimulavi.

chartæ mili tradarentur, opere nondum absoluto. Id si non subodato fuisse Leus, liber Antuerpiæ fuisse excusus. At magis in rem meam erat illuc excudi, quam alibi procul, quod postea factum est. Ita ut dixi res habet, nunc perpendit prudens lector, quam hic scire Leus, linum, quod aiunt, lino connexuerit. Talibus lemmatis me redarguit impudentis mendacii. Nec multo melioribus docet, quo minus pactio cum Hillenio cœpta processerit. Ambiebat Hillenius opus, tantum (ut ipse ait) lucrum ex eo facturus, post horulam inutatus recusavit, non dubium, inquit, quin abs te ac tuis, aut pecunia corruptus, aut minis deteritus. Ac mox quasi rem adamantinis argumentis evicisset, me appellat, rogans ecquid pudeat tam impudentis mendacii, qui dixerim me dolere, quod res ad nilulum reciderit. Atque hæc cum legeret Hillenius ipse, magis etiam et demiratus et indignatus est, hæc tam impudenter in se confungi, ac meditatur actionem injuriarum. Pergit linum lino connettere. Reliqui Antuerpiam, Tu proximo consequeris curru; descendisti, inspexisti currum meum, testis Unoculus. Hæc cum legerem, non aliter eram affectus quam si quis mihi narrasset somnium. His atque hujusmodi argumentis putat satis liquere, me technis obstitisse, quo minus peractum sit aliquid cum Hillenio. Nisi quod hæc esse vera, sedulo negat Hillenius. Porro cur ille mutarit sententiam, si tamen mutavit, ipse si libet, respondeat. Ego cum illo nihil egī, neque quisquam alius, me certe conscio. Verum operæ pretium est excutere duo cavilla, quæ lemmatis admiscet. Unoculum vocat meæ gloriæ præconem, significans, opinor, mihi non esse præcones alios; nam illum ut sordidum quæmpiam induxit. Ego sane nec mereor præcones gloriæ meæ, nec affecto, quippe qui sentiam me laudibus hujusmodi onerari verius quam honorari. Verum cum obscurum non sit, quales in re literaria proceres, quot, quanta dignitate præcellentes viri, usque ad cardinales, atque ipsum etiam Romanum pontificem, ne quid dicam de primatibus ac regibus, me frequenter et scriptis suis ornarint, et voce, quorsum attinebat cavillari in Unoculum gloriæ meæ præconem? Si meos præcones contemnit Leus, quæso quos producet suos? Quod si clamitabit indignum me talibus præconis, plane mecum sentit. Sed interim quorsum opus erat tam intempestivo cavillo? Huic non admodum dissimile est quod addit, eo consilio rem per me dilatam in diem quadragesimum, ut post absolutam Paraphrasim, concinnarem epistolam ad Lupsetum, quo fucis ac mendaciis omnium animos occuparem. Sic enim senem et canum subinde alloquitur juvenis modestiæ pene immodicæ. Atqui de epistola, tum ne somniabam quidem, sed ea res multo post in mentem incidit, ex occasione literarum, quas amicus quidam scripserat ex Anglia de rumore formidabili undequaque sparso, non sine periculo meæ opinionis apud multos, qui crederent annotationes Lei, longe quam essent δεινολέγεσ. Deinde sic meminit de concinnanda epistola, quasi mihi ad eam aut similem epistolam non satis sit diei dimidium. Queritur simili dolo sese exclusum ab omnibus officinis Germaniæ, si vellet suæ saluti consultum. Ridebunt hæc cum legent ii, qui Coloniæ meas habent literas, quibus admoneo, vigilent, ut quod excusum esset ad me deportaretur, ne vero impidirent editionem. Jam Theodorici fidei diffidebat, qui mihi sit tam juratus. At quid appellat fidem? Bona fide sequi exemplar? In eo si quid esset admissum, poterat ipse castigator operis obsistere. Sin bona fide geri putet, quod celatur, ut subito, velut ex insidiis, erumpat iber, quando hoc unquam a me factum est? Si sic fidebat suo libro ut,

non metueret responsum, cur tantopere volebat celatum? Sin diffidebat, quantum hoc erat lucri, ad pauculos dies inanem triumphum agere? Atqui cum tam sollicitus fuerit Leus, ut in occultissimo quopiam nido poneret hoc ovum, quod plusquam biennio parturierat, ne quisquam sentiret pullum enatum, nisi posteaquam esset jam factus volueris, quis non intelligit illum hoc captasse, quod mihi impingit, ut me nondum ad respondendum parato, prior ipse lectorum animos occuparet? At vel hoc argumento satis colligit prudens lector mihi non fuisse librum Lei, quod ipse toties repetit et inculcat, quasi quod per se falsum est, verum reddi possit saepius iterando. Si mihi vel quindecim dies fuisse exemplar, antequam excederetur, ne sex quidem dies ille lucrificisset. Sed prae stat his omissis, ad institutam narrationem recurrere. Rebus igitur hoc loco stantibus, data opera per Anglos, rumor sparsus est Lovani, et ne quid illis diffiderem, persuasum est et meis, ut ipsis decepti me deciperent, Lei librum formulis excudi Bonnæ, id est oppidum sex millibus passuum supra Coloniam Agrippinam. Ego qui et ante non nihil ea de re inaudieram, constanter nego mihi videri verisimile. Neque enim sat tutum esse illic rem aggredi, siquidem nec Antuerpiæ sat tutum erat futurum, si cognitum fuisset, librum usque adeo esse impotentem. Verum omnibus uno ore asseverantibus, ut rem compertam, emando illuc meo sumtu, scribens amicis, ne rem impedian, sed advigilent ut mihi mox ejus portionis, quæ jam esset excusa, fieret copia. Id esse verum literis ad amicos mea manu scriptis, atque illorum vicissim ad me doceri potest. Porro is rumor hoc consilio sparsus erat, ut me a suspicione Parisiensis editionis averterent. Tandem literis e Lutetia redditis, intelligo illic excudi volumen. Protinus et illuc lego quendam cum literis ad Nicolaum Beraldum, admonens ne quid ob id factum esset molesti cuiquam Anglorum; mihi cum uno Leo rem esse, cæterum gentem esse charissimam; ad hæc ne quis stylum acueret in Leum conviciis illum aggrediens, etiam si non dubitarem quin liber illius scateret conviciis; tantum curarent, ut mihi cum primis voluminis fieret copia. Hæc nisi doceri possunt literis ad Beraldum scriptis, non recusabo haberi, quod me Leus vocat, nempe mendacissimus. Sed antequam de Parisiensi editione recesssem, redditæ sunt mihi literæ a R. patre episcopo Roffensi, quibus aperit vir optimus prudens quidem et amicum consilium, atque etiam salutiferum, si in tempore fuisset datum. Et quod ad me sane pertinebat, in tempore datum erat: nisi literæ illius diutius hæsissent in manibus negotiatorum. Id erat hujusmodi, Ne periret fructus mei laboris, quo de Christiana Ecclesia optime, ut aiebat ille, meritus essem, sibi videri consultum, ut Leus persuasus ab amicis, mihi faceret copiam sui libri: deinde res ita temperaretur per aliquos idoneos, ut et ejus annotationes exirent citra mei nominis injuriam, et ego vicissim ita temperarem responsum, ut ne quid læderem famam Lei. Nam rumorem esse tam late sparsum ipsa etiam re, ut fit, atrociorum, ut expediret magis evulgari quam premi quæ scripserat Leus. Non poterat rectius dari consilium, nec a communi amico, utrique nostrum amicius. Atque utinam idem in mentem venisset iis, qui me dissentiente librum premi maluerant. Sed paucis ante diebus quam hæc redditæ est epistola, mea jam ad Thomam Lupsetum exierat in vulgus, et ante hanc editam Leus suum librum miserat Lutetiam. Itaque tametsi scirem propemodum otiosum fore, tamen visum est hac de re cum Leo miscere colloquium. Habes, optime lector, negotii summam, in qua si verbum affixi sciens, in meum ipsius caput imprecor, quicquid dignum est homine vanissimo. Non in-

ficio me hominem esse, multis obnoxium vitiis, certe vanum me nullus adhuc neque conperit nec appellavit ante Leum, qui me nou uno in loco mendacissimum vocat, non opinor quod ita sentiat, sed quo plus fidei suae adstruat narrationi, si mihi fidem adeimerit. Nam qui hactenus me norunt, citius incusant immodiæ cujusdam libertatis ac simplicitatis, quam mendacii. Neque vero regero crimen in Leum, potest fieri ut aut non meminerit, aut sibi ita persuaserit, etiamsi hoc ipse, ne quid dicam dolo, mihi vix persuadeo. Unum illud habe persuasissimum, æquissime lector, quicquid ab hac mea narratione dissidet, a vero dissidet. Perspectum est hoc iis qui vel vivunt nobiscum, vel mutuus literis subinde confabulantur. Iis quidem nihil opus erat narratione, nec illis haec scribimus, alius scribimus, quibus neuter nostrum proprius est cognitus, si quis tamen omnino lecturus est hasce nærias, tam frigidas ac pueriliter rixosas. Nunc carptim attingemus quædam ex illius narratione, et quod verum est ingenuum fatebimur, quod secus diluemus, aut certe negabimus. Princípio, quod tam improbis precibus toties repetitis, quod toties admotis incantamentis, toties tensis pedicis ac laqueis, tandem illum adegerim, ut intermissis præclaris studiis suis, otioque dulcissimo, susciperet provinciam admonendi mei, mihi crede, lector, rhetorice magis quam vere, verbis exaggeratum est, nisi forte preces improbas appellat, quod subinde gratias egi pro missis schedis, civiliter agnoscent etiam quæcunque officium: cum ille me mortalium omnium ingratissimum appellat, fortassis ob id quod in posteriore editione nullam illius fecerim mentionem, quod tamen nec ille petuit unquam, nec ego sum ausus facere, incertus velletne sui fieri mentionem in opere, quod videbatur expositum invidiæ multorum. Interim illud mihi perpende, lector, quam hic inique mecum agat Leus, testatus alicubi se rejecisse delatam a me immortalitatem, nimurum sentiens se nolle fieri sui mentionem in meis scriptis, et tamen toties ingratitudinis extremæ reum peragit, qui dissimulem per quem tantopere profecerim. Religio mihi fuisse illius nomen inserere libris meis, etiamsi nec annuisset, nec recusasset; nunc quæ fuisse improbitas id facere, illo fieri vetante? Postremo (ut ingenue dicam) mihi non videbatur id quod ex illius schedis accesserat, satis habere momenti ad hoc, ut ejus nomen insererem. Hic scio rursus me clamabit ingratum, qui studio elevem illius in me beneficium. Agnosco convicium, nisi primæ illæ schedæ, quas apud se servat mea manu notatas, si velit ostendere, plane declarabunt primas illas annotationes tum paucas fuisse, tum jejunas. Quas utinam, sic ut tum erant edidisset. Quod si has mecum communicasset, in quibus pugnat mecum omni armorum genere, in quibus admonet tam severe, objurgat tam acriter, incessit tamen inimice, vociferatur tamen seditione, dubitandum non est, quin et ad hæc fuerim nonnihil responsurus, cum ad alia, tum minutiora, tum mitiora responderim. Imo nihil addubito futurum, quin eruditus, quibus est nasus, sensu sint, quicquid in hoc libro Lei nervosius est, ac solidioris eruditionis, sibique constans, aut quicquid est styli cultioris, ac magis æquabilis, alienum esse. Inficietur hoc Leus, quantum velit; ego meam conjecturam suis aperiam locis, cui nolim esse quicquam ponderis, nisi doctorum horum calenlis approbetur. Sed ut ad rem revertar: Etiamsi Leus non vetuisset sui fieri mentionem, tamen non existimabam esse causam satis gravem cur id facerem. Præsertim cum et alii inonuisserent nonnulla longe majoris momenti, quorum tamen non sum ausus facere mentionem. Quod si mihi nomenclatura facienda fuerat olim, quorum admonitu nonnihil accessisset

editioni, famuli mei fuerant cum honoris præfatione nominandi, quibus negotium dedi, ut in annotationibus ordinem inversum restituerent, aut nonnunquam Græca cum Latinis conferrent. Sed de hoc alias erit descendendi locus commodior. Jam non est necesse refellere, quod scribit me accitis palponibus meis protulisse schedam, ipsius annotationibus plenam, quo illum deridendum propinarem, cum ipse fateatur ex animi sui conjectura loqui sese. Neque enim illius chartas cuiquam unquam ostendi, nec insectatus sum apud amicos, imo perpaucis hac de re memineram; candide prædicans hominis ingenium, cum theologis etiam ex postulans, quod non agnoscerent quid honoris Leo deberetur. Horum si non meminit Leus, ni meminerunt theologi, quibus illum non semel commendavi. Porro quod addit me præstigiis ac blanditiis meis, nescio quid pollicitationis adjecisse, non satis intelligo quid sibi velit, nisi quod suspicor id esse, quod alibi, ludos (ni fallor) faciens dicit, me sibi immortalitatem fuisse pollicitum. Et fieri potest, ut in domesticis colloquiis tale quippiam effutiverim, at non sum tam insolens, ut talia serio promittam. Neque enim scriptis meis tantum tribuo, neque tanti est apud me illa, qualis qualis apud posteros memoria, nec ea fortassis in longum duratura, ut immortalitatem esse putem. Ait se nunquam misisse schedam alteram, nisi priori respondissem. Imo paucis respondi, atque adeo ne respondi quidem, sed ex tempore nescio quid annotavi, quo placarem illum, ut mihi tum videbatur, effervescentem, quæ quæ civilitate ille prodiderit in lucem, aliorum esto judicium. Satis enim videbat illa nulli scribi, nisi uni, præsertim cum ipse suas annotationes interim adornarit, meas plusquam extemporarias nænias, fortassis etiam depravatas evulgarit. Quod si ego primas illas schedas furtim descriptas, curassem evulgandas, quæsæ quos tumultus mihi concivisset Leus? Nec est quod de octo queratur annotationibus, cum ego non admodum multis responderim, si modo hoc est respondere. Quod si mihi non impartiit, nisi octo ultra numerum earum quibus respondi, proferat chartas mea manu notatas, et res ipsa declarabit illum longe abesse a centum et quinquaginta. Sed longius etiam abest a vero, quod subjicit, et in annotationibus suis identidem inculcat, mihi totius annotationum libri factam esse copiam per scribam quendam, quem alias proditorem appellat, sacerdotem, integrum, ac quod ipse non ignorat, probatæ religionis, idque esse factum, antequam abirem Basileam, Novum Testamentum denuo editurus. Eum proditorem qui nosse velit, indicabo. Is quod affirmat Leus, constantissimo vultu pernegabit, aut certe impudentissime mentietur, quod alienum fuerit ab illius moribus. Imo nunquam rescivi librum ab illo fuisse descriptum, priusquam hoc ante paucos abhinc dies discerem ex colloquio Lei. Nam proditor ille mihi factus amicior, tandem fassus est, apud se fuisse librum Lei, descriptum fuisse dissimulavit, metuens, opinor, ne quid me offendiceret. Is reverso Basilea, post menses aliquot unicam duntaxat annotationem mihi communicavit, quam unam sibi servarat, quod illuc viderer iniquior Augustino, cui tuum impense favebat ille, velut addicatus illius instituto. Eam mihi esse, nec apud Atensem dissimulavi, nec apud Leum. Nam hanc ex oratione mea moderatus est, in editione sui voluminis. Porro quod proditor ille scripserit Leo, nescio. Certe negotium dederam, ut aliqua technia librum eliceret. Eam ad rem quid ille commentus sit, nec ipse mihi narravit, nec ego percontatus sum. Fortassis ille scripsit, quod Leus ait, me dixisse, mihi librum missum ex Anglia. Et tamen hoc Leus ita narrat, quasi sit actum antequam irem

Basileam, cum proditor ille nihil hujusmodi tentarit, nisi me reverso una
 cum annotationibus meis absolutis. Nam id temporis, nec librum vena-
 bar Lei, nec imaginabar illi plures esse annotationes, quam mihi commu-
 nicasset. His affine est illud, quod scribit se nominatum citare posse
 duos testes, alterum theologiæ candidatum, alterum publicum profes-
 sorem, qui sæpenumero testati sint, audientibus aliquot Anglis, se vidisse
 librum annotationum Lei apud me. Si verum narrat Leus, aut illi ocul-
 los plusquam Lyncei habeant oportet, qui hoc apud me viderint quod
 apud me tum non erat, aut ego vere sim quod me facit Leus, id est, mi-
 rus præstigiator, qui falsa rei absentis imagine oculis illorum illuserim.
 Fieri potest, ut Vives, aut Alardus, nam hos duos designat opinor, sche-
 dam aliquam Lei apud me viderint. Nam hos aliquoties non exclusi cu-
 biculo, idque priusquam irem Basileam, editurus denuo Novum Testamen-
 tum. Librum Lei neuter vidi, nec ante abitum, nec post redditum.
 Imo nec alius quisquam mortalium. Multa præterea oportet, lector,
 ne sim molestior, velut illud, quod negat rumorem per se sparsum, cum
 liber illius vagaretur per omnia fere monasteria. Apud Minoritas qua-
 tuor duntaxat descripserant, sed nemo non vidi. Jussi erant communica-
 re librum, non erant jussi tacere. Idem factum est apud Martinenses.
 Idem apud Cartusienses: nec dubito, quin apud alios item, nisi quod
 magis libet comperta referre. Apud Atensem describabant, consciis et
 famulis et convictoribus. Apud Anglos ita primum fuit apud paucos, ut,
 libro inter paucos familiares versante, rumorem tamen apud omnes evul-
 garent. Imo D. R. Roffensis suis ad me literis non diffitetur librum
 apud multos haberi. Et post hæc pernegat a se sparsum rumorem.
 Præterea illud, quod a reditu librum ficte a me peti ratiocinatur, hoc ar-
 gumento, quod mihi jam liberum non esset emendare quicquam. Imo
 testatus sum esse liberum, et id meo dispendio facturum pollicitus sum,
 si quid esset gravioris momenti. Item, quod ait, nihil tum defuisse se-
 cundæ editioni, præter præfationem, et perorationem, cætera omnia ex-
 cusa, secus habet. Nam annotationum volumini deerat præfatio et coro-
 nis: prioris voluminis exemplar mecum extuleram Basileam, nondum
 satis recognitum, et absolutum illuc misi Lovanio. Rursus illud, quod
 scribit, se mihi nunquam negasse librum, cum nullius nec auctoritate,
 nec gratia potuerit unquam perPELLi, ut libri faceret copiam. Imo cum
 mihi tantam tribuat eloquentiam, ut possim quidvis etiam hosti persuad-
 ere, cum mihi tribuat præstigias, incantamenta, blanditias, lenocinia,
 quid non? tamen omnibus his artibus non quivi unquam perpellere ho-
 minem amicum, ut mihi vel unum diem impartiret utendum. Hic de-
 miratur impudentiam meam, qui inficias eam, me quicquam vidisse sua-
 rum annotationum, cum apud se schedas habuit, meapte manu notatas.
 At facile constabit veritas, si discernamus tempora. Reversus Basilea,
 nihil vidi, meritoque infiior me vidisse, mendax futurus si fatear. An-
 tequam irem, nunquam negavi mihi communicatas schedas aliquot, nec
 opus est ad eam rem evincendam meo chirographo, cum ingenue præ-
 me feram. Ad hæc ait annotationes in hoc duntaxat fuisse collectas, ut
 admonerer, non ut ederentur. Id, si ex animo dicit, cur petenti non com-
 municavit? Addit me passim apud onnes in se tum dictis tum epistolis
 debacchatum. Evidem fateor me questum apud amicos, quod ita me-
 cum ageret, et idem questus est amicus illius Atensis, cui Leus tantum
 tribuit, imo nihil non tribuit, hoc uno excepto, quod noluerit libri sui
 copiam facere. Sed id feci longe moderatius, quam pro re, quamque

Leus ipse. Neque enim me clam est, quæ de me tum dixerit, tum scripserit ; et si clam esset, ex hoc libello licebat conjicere. Possem certioribus argumentis docere, quam inimice Leus adversum me scripserit, nisi fugerem quosdam invidia gravare. Neminem fere nactus sum, qui cum Leo miscisset sermonem, quin mihi narraret quædam ab eo dicta, quæ testarentur animum prorsus hostilem. Quidam etiam longos dialogismos recensuerunt, quos verisimile non sit quenquam ex sese comminisci posse. Præterea referentium ingens consensus. At hæc omnia Leus unica ratione diluit, eaque facilima, dejerans nihil horum verum esse. Non sum is qui facile credam uni aut alteri, præsertim in rebus odiosis. At demiror, si tam multi simul uno ore consentiunt in mentiendo. Postremo nihil de me dixerat Leus, nisi apud me essent epistolæ ipsius manu descriptæ, in quibus, non admodum amice de me loquitur. Porro quod addit me de gente Britannica male tum sentire, tum loqui, quis non videt seditionis quam verius esse dictum ? Cui tandem Anglo vel pilo factus sum iniquior ob Leum ? Imo admonui per literas Gallos ac Germanos, ne quid ob hanc rem laderent gentem mihi charissimam. An hoc est odio Lei de Britannis omnibus male sentire ? Imo hactenus in nullius libris crebrius leguntur Britannicæ gentis laudes, quam in meis. Non eget illa me præcone, fatior, nec ego jacto meum officium; certe meis literis factum est, ut apud eruditos viros sit aliquanto gratiosior, quam antehac fuerit, atque posthac futura est, etiam invito Leo. Quanquam enim ille sedulo miscet causam suam cum causa gentis, non committemus tamen, ut ullis probis aut doctis viris hoc persuadeat. Non mihi tempero, quin dicam aliquid arrogantius ; Leus hoc me superat, quod Anglus natus est. Quam bene sit de sua gente posthac meriturus, incertum. Hactenus non illi concedo, ut melius sit de sua gente meritus quam ego, meriturus etiam melius, si queam. Cæterum quod toties inculcat R. P. episcopo Roffensi permissum arbitrium, idque me volente, Leicarum annotationum, res ad hunc habet modum. Scripserat ad me Roffensis, si qua librum annotationum nancisci posset, protinus ad me missurum. Itaque cum Lei frater Antverpiæ mecum ageret, ut sinerem episcopo Roffensi mitti librum, probavi, sperans fore, ut illico mihi fieret ejus copia. Verum id illico suspicans Lei simplicitas, obstitit ne id illi liceret. Cupiebat mihi gratificari vir amicissimus, at noluit Leo fallere fidem vir integerrimus. Id ego tacere maluissem : sed ita res urget. Nunc videamus causas, quibus ait se provocatum, ut adversus animi sui sententiam opus ederet. Erat locus in calce apologiæ, qua Latomi dialogo respondeo, mordax quidem ille, sed ita temperatus, ut in neminem possit recidere suspicio. Hoc nemo fuit offensus aliorum : solus Leus se petitum interpretabatur. Cum ego vel inter familiarissimos negarem me de Leo sensisse, sed generali schemate voluisse deterrere omnes. Fratri mecum agenti, respondi me hac in parte desiderare Lei prudentiam, qui hoc a me peteret, quod imprimis aucturum esset hominum suspicionem. Nunc vix erant decem Lovanii, qui de Leo suspicabantur, idque quantum ego reprehendere potui, Leo auctore. Si quid de ea re rescriptssem, omnibus injecisset tacitam suspicionem. At * meum consilium tum frater videbatur amplecti. For-

tasse non abs re fuerit locum hunc huc ascribere : is ad hunc habet modum : "Est alter quidam ex meris dolis, technis, facisque compositus, consutus, conflatus, ad mendacia, ad obtrectationes, ad glorias, ad sycophantias natus, factus, sculptusque ; qui nihil non machinatur, ut sibi celebre nomen paret apud posteros, et alios sui memores faciat, male merendo de his, qui de omnibus student bene mereri, videlicet via ad paraclam famam mire compendiaria, sed omnium sceleratissima. Non dico quis sit, neque cuius sit, neque ubi gentium agat, nec dicturus sem, nisi ipse sese prodiderit." Quæso te, lector, quid hic est, eur Leus unus omnium debuerit commoveri ? Commonerit potius debuit, si quid in nos edere vellet, ita stylum moderaretur, ne quid horum in se dictum videri posset. Qui hæc tam in genere dicta torquet in se, nimurum idem possit et Similium et Proverbiorum meorum bonum partem in se detinere. Hic Leus magnopere civilitatem in me desiderat, qui lactens sic temperavi stylum meum, ut cum tam multa scripserim, ac toties sim atrocius provocatus, in neminem nominatim dabacchatus sim odiosius : cum ipse primam eloquentiæ sue fæturam a tali libello sit auspicatus, de quo ipse nihil pronuncio, cum in me sit scriptus ; graves et eruditæ viri tacitis apud se judiciis pronunciantur. Jam fingat alius, me locum eum in Leum torsisse, cur illum dicor orbi traducere, quem nulla nota designo ? An totus orbis divinare novit, quid ego sentiam ? Jam, quod ait typographos, vel pecunia m'a corruptos, vel minis leterritos, ne librum ederent, ipsi typographi norunt esse secus, ac palam reclamant. Addit argumentum, quod nescio cui confessus sum me pœnitere faci. Nihil hujusce rei fissus sum, nisi ipsi Leo, cui dixi me non editurum fuisse epistolam ad Lupsetum, si Roffensis epistola fuisse in tempore reddita. Nam id malebam, sic temperari rem, ut nec ego magnopere læderer a Leo, et mihi liceret citra illius contumeliam respondere. Jam quo justius videatur sic incalusse, impingit mihi dialogum bilinguium et trilinguium, cum ego eadem facilitate possim ipsi vel illum, vel alium quemvis impingere. Rogo quid in eo libello meum est ? Num phrasio ? num inventio ? num judicium ? Undique prodeunt agminatim istiusmodi nugamenta, et mihi tam occupato libellus ineptus obtruditur ? Quid alii suspicentur nescio, meæ ad amicos literæ testabuntur olim me multis nominibus hujusmodi libellos detestatum esse, et hodie detestari, qui, ut nihil aliud, onerant causam bonarum literarum, quibus unice faveo. Proinde non est meum ei libello patrocinari : patrocinetur qui commentus est. Ipse qui sit, nondum rescire potui ; si scir. in alii nomen, ut a talibus ineptis posthac temperaret. At hic sane lubens appellari, qua fronte ausit mihi rem tam invidiosam impingere, cum ne levissimum quidem habeat argumentum, quo id doceat. Et hoc facit apud universum orbem (nam testatur orbi scribere se) quod si quis faciat apud judicem unum, nemo latus sit. Quid Germani Leo scripserint, aut minati sint nescio. Quod ego monui, puto me amice fecisse, an prudenter fecerim nescio. Hic laudibus effert Germanum quenpiam juvenem, ad prime doctum, reliquosque Germanos omnes, quos omnium bonarum principes literarum appellat, videlicet ut illos sibi conciliet. At non sunt adeo stupidi Germani bonarum literarum principes, ut ament hominem, qui fabulam hanc ediderit orbi, qua non alia fuit unquam jacundior bonarum

literarum hostibus. Non est usque adeo facile in animos eruditorum hominum irrepere. Ego tot editis voluminibus de studiis optimis studui bene mereri. Multi fatentur se nonnullam ex meis lucubrationibus utilitatem accepisse. Quanquam autem nunc exoriuntur, qui meo splendore obscurant, tamen hoc mihi se debere fatentur, quod multorum studia excitarim. Sunt innumeri, qui putent sibi nonnihil etiam honesti nominis ex meis scriptis accessisse. His rebus mihi conciliavi complurium eruditorum benevolentiam, non in una quapiam regione, sed per orbem fere Christianum. An Leus fore putat, ut hi omnes in tali libello laudati tribus verbis, illico desciscant a me, et in hujus castra transeant? Sed testatur se favere bonis literis: oratio quidem est amici, sed factum ipsum est plusquam hostile. Non deerant, qui cupiebant hoc aggredi, quod aggressus est Ieus. Verum alios pigebat laboris, alios deterrebat invidia, nonnulli fortasse diffidebant suis praesidiis; quosdam suppudebat. Quam his existimamus esse gratum, talem exitisse sibi vexilliferum, qui non vereatur etiam alienae temeritatis invidiam in se suscipere, modo penes ipsum sit facti gloria? Pari facilitate mihi impingit schedam nescio quam, de qua vix etiam rumore quicquam cognoveram. Mox onerabor multis criminibus, si quicquid hic aut ille ludit aut ineptit, mihi auctori velit obtrudere. Mox, ex hac occasione, se sycophantam pollicetur fore carpensis libris meis. Nam haec illi visa est bella transitio, per quam a superioribus digressus, incipiat commemorare quid agat in suis annotationibus. Et tamen hic quoque veniam petit, sicubi fuerit haliucinatus, cum mihi veniam neget, etiam in his, quae ipse sponte correxi in opere, non ad carpendum sed ad docendum parato. Pergit respondere locis aliquot meae ad Lupsetum epistolæ, sed dissimulans eam sibi lectam. Ait se dubitare, verumne sit, quod sumimus pontifex approbavit opus meum, quasi pauci viderint ipsum diploma, aut quasi ego is essem artifex, qui fingam diplomata. Neque pontifex ita probat, nec ego ita probari volui, quasi nihil inesset erroris, sed ex cuius lectione nonnulla utilitas redditura sit ad theologæ studiosos. Quis autem seripsit unquam, quod omnium doctorum calculis undique probaretur? Leo sat esse debet, quod hi probant, quibus ille nihil non tribuit. Probavit Atensis, probavit Dorpius, probavit non oratione solum, verum etiam epistolis non ad me tantum scriptis R. D. episcopus Roffensis. At Leo nihil habet ponderis approbatio, nisi toto opere verbatim et exacte discusso. Atqui nostrum est imaginari, pontificem non prius probare, ni per se, vel per alios, satis excusso negotio. Quod si talis excusor accedat qualis est Leus, fortassis in Ambrosio, in Hieronymo, non pauca reperient, quae magnis tragediis possint exagitari. Atque hic multa congerit Leus, quae non diceret, si in utramque editionem legisset præfationes meas, quas pridem mihi fassus est, sibi non esse lectas, et hinc appareat illum nondum legisse. Nam appellat me atque urget hoc cornuto dilemnare. Posterior editio tua dissidet a priore locis aliquot in Græcis. Si factum est hoc arbitratu tuo, quæ Christianæ aures ferent hominis arbitratu mutari sacras literas? Sin diversum secutus es exemplar, consequetur, ut si decem sint exemplaria diversa, decem sint evangelia. Ad haec, prudens lector, ut nemo respondeat quicquam, tamen vides quid responderi possit: imo quam non eporteat quicquam responderi. Ego toties testor me non edere haec, ut receptam translationem possessione dejiciam, admoneo ne quisquam his fidat, nisi viderit orthodoxorum lectionem et interpretationem, nisi viderit antiquos emendatos codices consentire. Nec aliud propono, nisi quod

reperitur in libris Græcorum, sive id rectum sit, sive secus. Execienda propono, non sequenda. Hac conditione, si vertissem Evangelium Nazareorum, si Joseph, aut Nicodemi, quid erat periculi Christianæ religioni? si tantum habet periculi varietas, cur nemo clamat in utrumque Testamentum, nuper ex Aldina profectum officina? Illic multa dissentient a nostris libris. Variant exemplaria Graeca, fateor: sed variant et Latina. Si ideo nulla sit auctoritas Græcis codicibus, quia per omnia non consentiunt, ne Latinis quidem erit, quia in multis dissentunt. Ideone protinus erunt decem Evangelia, si pauculis aliquot locis dissonant codices? Alter legit Augustinus, alter Ambrosius, alter Cyprianus. Ipse Hieronymus non semper eadem legit. Quid hinc ortam est discriminis religioni Christianæ? Hieronymus corredit veterem lectionem Evangeliorum. Num is protinus pro quatuor evangeliis nobis reddidit octo? Vetus Testamentum vertit ad Hebraicam aut Chaldaicam veritatem, in plerisque locis dissentientis a recepta multis sæculis translatione. Num continuo pro uno Testamento Veteri, duo nobis reddidit? Psalmos iterum atque iterum nobis emendavit, num tot nobis peperit Psalteria, quoties emendavit? Et tamen ille sic invexit nova, ut vetera ceu vitiata, submoverit, ego præmoneo ne id fiat, nisi re comperta, tum auctoritate eorum, quorum hoc interest. Laudatur et a Leo Origenis modestia, quod in evangeliis veritatem lectionis adnotat in margine, non mutarit receptam lectionem. Et tamen quod annotavit, annotavit non ex Hebraicis, sed ex Græcis exemplaribus. Ego modestius ago, qui vulgatam editionem prorsus intactam relinquevis, ad Græcorum lectionem, quam non aliter valere cupio, nisi si ad veterum codicum fidem, nisi si ad excellentium ac probatorum auctorum citationem, et interpretationem respondeat, quæ congruunt ostendo, quæ dissonent indico. Varietatem addo, non in marginibus, sed in meis annotiunculis, ubique deferens Ecclesiæ judicio, ubique lectori prudenti suum judicium liberum relinquens. Non clamio quod Hieronymus, Hæc est veritas, quod verterunt Septuaginta mendacium est. Inio contra moneo lectorem, ne fido mihi, discute quod afferinus, ne fide Græcis exemplaribus: in quibusdam illis non accedo, confer omnia, atque ita sequere quod maxime probas. Hac in re tam sui diligens, ut cum nuper adornaret Theodoricus meus Alostensis edere Novum Testamentum a me versum, juxta Græcorum exemplaria, vetare conatus sim ne fieret. Id cum non impetrarem, addidi Præfationem, haudquaquam in rem typographi, sed tamen quæ lectori consuleretur, ne quid erraret imprudens. Et post hæc, non video quæ discrimina fidei Christianæ somniet Leus. Ego neque quemquam hortor, ut secus legat in scholis, aut in ecclesia, nec ipse secus lego, quam legunt cæteri. Hæc quæ scribiimus, citra periculum leguntur in cubiculis. Et tamen sunt in vulgatis exemplaribus quædam, quæ defendi non possunt. Sunt quæ ob interpretis incommoditatem, nec a magnis theologis sunt hactenus intellecta. Si quis mihi duos codices proferet, vel manu descriptos, vel in diversis officiis excusos, qui per omnia consentiunt, fatebor quicquid variat nullius esse ponderis debere. Edidit et nuper quidam utrumque Testamentum, in marginibus annotans varietatem lectionis, nimirum e nostris exemplaribus. Num ob id vacillavit Divinæ Scripturæ auctoritas? Sæpenumero aliud canit chorus ecclesiasticus, aliud legit etiam in eodem templo. Numquid ponderis ideo decedit Scripturæ Divinæ? Porro quod posterior editio mea minus consentit cum priore, partim et illud fuit in causa: Præfeci erant casti-

gandis, ut vocant, formis, duo, Joannes *Œcolampadius* theologus, et Nicolaus Gerbelius juris utriusque doctor, et habebant exemplar *Capnitonis*, eleganter sane depictum, sed non protinus liber elegans, idem est et castigatus. Ad hunc multa mutarant ex exemplari meo, priusquam sentirem. Ubi sensi, jussi eos sequi codicem minus quidem nitidum, sed emendatiorem. Quod si tertia editione nanscisci queam exemplar superioribus etiam emendatius, an nefas sit dissentire a secunda editione? Rursum si quartum, si quintum, si sextum, si septimum, si octavum, si nonum, si decimum, ita ut posterius semper sit priore castigatus, num verebor impartire studiosis, præsertim incolumi lectione ecclesiastica? Denique si dormitassent Operæ in priore editione, nolles me posteriore culpam illam sarcire? Deus vel in hoc suo libello gustum cœpit, quid sit habere rem cum typographis, quo debeat æquior esse nobis, in tam prolixo, tamque difficulti opere. Hæc cum tot locis disseruerim, in epistolis, in præfationibus, in apoloziis, erat hoc prudentiæ Lei, prius illa legere, quam hæc seditiose magis quam tempestive jactaret in nos. Verum admonet, complures esse cupidos novarum rerum, ac vitandam fuisse occasionem offendiculi. Imo si quid tumultus unquam est natum, id haudquaquam a nobis est ortum, sed potius ab istis, qui vociferari non desinunt apud populum, corrigi Pater noster, corrigi Magnificat, corrigi Evangelium sancti Joannis. Vetus Evangelium nullius esse ponderis, prodisse Novum. Hæc spargunt apud aulicos magnates: hæc apud mulierculas, apud imperitam plebeculam: hæc per omnia monasteria decantantur. Hi rabulæ si quievissent, dispeream si intra centum annos nostro labore quisquam fuisse offendiculus. At qui hæc vociferantur, adeo stupidi sunt, ut non intelligent quod reprehendunt, aut adeo pigri, ut non libeat inspicere quod damnant. His non potuit optatior exoriri patronus quam Deus. Pergit et indignatur, quod non fuerim contentus indice, quo prioris editionis errata commonstrarem lectori, manente priore editione incolumi, quemadmodum fecit Augustinus. Atqui temporibus Augustini, quum describebantur libri, non excudebantur, vix potuit succurri erratis, nisi per indicem. Quod si fuisse illi typographorum subsidium, idem, opinor, fecisset, quod ego feci. Ad hæc Augustinus cum auctoritate scribebat, nimirum episcopus, quo magis erat illi curandum, ne cui fieret auctor erroris. Et tamen cum multa retractarit Augustinus, non pauca tamen reliquit retractanda. Ita loquor, quasi sit erratum in multis, et a me tantum sit erratum. Postremo quasi nihil aliud ageretur, quam ut emendatius exiret quod exisset. Nunc erant et operarum, et castigatorum errata sarcienda, et totum opus variis modis locupletandum, ut non tam recognitum quam recusum videri posset. Quorsum autem opus erat titulo retractationis, cum et in priore voluminis editione pollicitus sim me posteriore mutaturum, si quid ibi cessatum esset. Ac rursus in posteriore non dissimulo me in multis a me dissentire, moderatum esse quædam, breviter omnia reddidisse meliora. Divus Hieronymus prioribus commentariis in *Abdiam*, quia non probabat, substituit novos. Qui hic objurgatur, quod non indice potius proposuerit, quicquid in superioribus damnaret? Per multa dissimulo, lector optime, ne te simul ac me occidam tadio. Nam facile fero quod se Joanni evangelistæ, Hieronymo, Augustino, Origeni confert; me Cerintho, Helvidio, Manichæis, ac Celso comparat. Et hæc scribit qui in me tantopere desiderat Christianam modestiam: nec ferre potest, quod Erostrati atque Ortuini meminerim. Nec his contentus, iterum atque iterum simili schémate uitur.

Appellat me calumniatorem Scripturæ Sacrae, qui ex Græcorum fontibus, qui ex vetustis, ac bonæ fidei codicibus, qui ex orthodoxorum interpretationib[us] citationibus et commentariis, efficere studeam, ut nostri codices et minus depravari possint, et rectius intelligantur, relinquens interim intactam Vulgatam, qualis qualis est, editionem, et ubique me subi[en]s Ecclesiæ judicio. Atque adeo, ne cui furtim irrepere viderer, opus ipsum Romano pontifici Leoni decimo dedicavi, nec id tecu, ni prius illo per literas facto certiore, quid facere destinasse. Et nescio quid magnum discrimen nunciat in manu rebus Christianorum, nisi hic subito exortus, rebus dubiis tulisset præsentaneam opem. Jam quod gloriae sibi dueit Dorpium quoque et Eccium annotasse quædam in meis commentariis, vellem ut quemadmodum in admonendo placuit illos imitari, ita modestiam etiam illorum præstisset. Nam uterque privatum admonuit, et citra virulentiam aut seditionem. Quod eo magis præstare debuit Leus, quo magis ab utroque separatur, cum dignitate gradus theologici, tum eruditione. Negat sibi dissimulandum fuisse, cum res tenderet in Ecclesiæ perniciem. Fingamus Novum Testamentum immo aut altero loco vitiatum ab hæreticis, quod secus esse demonstrabimus, quæso quod hinc periculum Ecclesiæ? Cum legatur Lactantius tot locis aberrans a rectitudine fidei catholicæ, cum Petrus Lombardus, non pauci in locis idem faciens. Præsertim cum clamem, hæc quæ damus, cum judicio legenda. Adeo ut, quemadmodum modo dixi, cum nuper excudere veilent Novum Testamentum, omissis Græcis, et nostris annotationibus, obstiterim, cumque nihil proficerem, addita præfatiuncula præmonui lectorem, ne falli posset. Quid si repertos Arii libros edidissem in vulgus, num periculum esset Ecclesiæ? Profecto nihilo plus quam cum Hieronymus verteret libros ἀερὶ ἀρχῶν, bona fide reddens Latinis auribus, quicquid ille ³ quantumvis impium Græce scripsisset. Identidem objicit mihi retractationes Augustini. At, ut modo dixi, sunt hodie quoque in libris Augustini, quæ novam retractationem desiderent. Mutavi quæ mihi videbantur errata, mutaturus et alia si deprehendero. Adfuit, immo præfuit editioni priori Joannes Æcolampadius, vir cum primis integer, ac præter trium linguarum peritiam, nec in re theologica Leo posthabendus, ne quid dicam odiosius. Rogatus est a me, moneret, præsertim si quid ad fidei sinceritatem attineret. Adfuit, subinde nos intervisens, Vuolphangus Capito. Utrique plurimum tribuit Leus, aut certe tribuere videri vult. Atque utinam Lodovico Bero fuissest otium nostra propius intuendi. Quid facerem? Leum non neveram. Et quis crederet in juvene, id temporis nulla adhuc eruditionis opinione celebri, tam eximiā esse doctrinam? Sed fuerit sane causa, ut admonereret, quid erat necesse rem tam seditiose, tam inimice tractare, haud scio, meone an ipsius majore dedecore? Veretur ipse, ne neuter satis optimam laudem sit ex hac conflictatione relaturus. Atqui hoc erat in illius potestate, cavere ne fieret. Atque id fecisset, si prudentium amicorum literis obsequi, quam vel suo animo morem gerere, vel quorundam instinctibus auscultare maluisset. At non tulit aculeos epistolæ meæ. Non sat erat epistolam epistola retaliare? Nihil usquam in toto opere reliquum est, quod non impotens quoddam odium præ se ferat; præfatiuncula, quam ⁴ mihi scilicet mittit opus efflagitatum, altera qua salutat inclitam academiam Lovaniensem, mox

³ Nempe, *Origenes.*

⁴ Read *qua.*

elenchus, deinde annotationes, rursus apologia ; quasi nihil esset satis illius in me odio. Sed interim sibi modestus videtur, quod arbitretur me dignum atrocioribus. Sic qui jugulat inimicum suum, putat illum majoribus dignum malis. Fatetur mox hominem esse se, labi posse, satis agnoscere quam sit exili præditus eruditione. Proinde negat se quicquam affirmaturum, imo velle judicium omne penes lectorem esse, imo promittit palinodiam sicubi lapsus fuerit. Hæc si scribit ex animo, cur ubique tam procaciter incessit mea, imo me quoque ? An hoc est suo judicio diffidentis, et rem alieno permittentis arbitrio ? Porro quod scribit de solecismis, deque portentis grammaticorum, de perniciosa eloquentia, quum ad hoc negotium non admodum pertinent, omittimus excutere. Videmus alia de quibus magis illius referebat admoneri. Sed quum perspicimus hanc ipsam quam habet dictionis facultatem fere ex libris meis hausisse, atque adeo ex ipso quod insectatur opere, vere juxta Græcorum proverbium : Ex ipso *λόνον*^v lora desumentem ; non committemus, ut illum magis etiam in nos armemus. Illud utinam præstisset, quod se pollicetur sine dente, sine naso, sine dicacitate causam hanc acturum, adeo ut vereatur, necubi nimium modestus fuisse videatur. Postremo minatur mihi nescio quid, nisi calamos omnium cohíbeam. De me ipso policeor, et præstabó, vel hostium judicio, modestia superior Leo, de cæteris hactenus præstabó quantum erit mihi in manu. Amplius a me nec amicissimus queat stipulari. In calce non vult haberi fidem odio, sed vicer, ne hac lege sæpenumero non habenda sit ipsi fides, qui nusquam non serviat stomacho suo. Atque interim negat sibi odium fuisse in consilio. Hactenus quæ ad primam apologiam respondenda videbantr. Huic subnectit indicem, singulis pene titulis aliquid impingentem contumeliae. Si quid ad Græcorum exemplar secus verto quum in nostra feratur editione, temere atque impie violo lectionem ecclesiasticam. Vocat in suspicionem, quod parum solide sentiam de sacramento matrimonii, quod omnem coitum spurcum esse ducam, quod faveam Pelagianis, aliisque hæreticis. Concitat in me theologos neotericos omnes, ac fratum, quos vocant Mendicantes, totos ordines. Alia his consimilia. Atque hæc, vir immodicam pene modestiam pollicitus, indicem vocat. Hæc quanto sint atrocis dicta, quam pro re, mox docemus, cum ad illius annotationes veniemus. Interim hoc te, quæso, quisquis es, lector, suspende paulisper sententiam, et alteram aurem integrum mihi serva. Nam præstat, opinor, eodem cursu, ad coronides, quas annotationibus subjunxit quo cresceret volumen, paucis respondere. In exemplari quod nobis commodavit honorabile Collegium Corsendonense, inter varias picturas habebatur et hæc, Divina *Tuās*, cum ambientibus angelorum choris. Sub hac aureis literis habebantur distincta, quæ sic tribuuntur personis divinis, ut eadem sint omnium, rursus quæ numero multitudinis illis attribuantur. Deinde fidei symbolum, sub quo pictus erat homo, non nihil sublatus e terra, jānque ceu fidei alis, paulatim tendens in cœlum. Hac pictura delectatus Frobenius, ut opinor, absente atque inscio me, quod illic viderat addidit suo volumini. Ejus facti invidiam Leus impingit mihi, quasi si typographus in operis frontispicio præfigeret picturam aliquam obscuram, ego sim ob id in jus vocandus. Si ejus picturæ ulla usquam a me facta est mentio, non

^v Read *λον*. 'Επ τῆς βοὸς τῆς ιμάντας λαμβάνει. See Erasmus, tom. ii. col. 100. LXXVII.

recurso quo minus imputetur mihi. Explanet illam alius quicunque velit. Quod si maxime illic habeantur, quæ dissonant a symbolis Latinorum, non inelegans fuerit et hoc scire, quibus in rebus, aut quibus in verbis a nobis Græci dissenserint. Quod si quis eum codicem hujus picturæ gratia suspectum habeat, sciat me nulli exemplari minus fīsum quam illi, quamquam eo nullum erat elegantius. Venio nunc ad illius dialogum, et in transcurso paucula quædam attingam, ne nunquam finiatur haec rixa. Hic rursus inculent me omnes ipsius annotationes vidisse, priusquam abirem Basileam, quo quicquid recte mutatum est sibi vindicet. Quod etiam si millies iteret, millies dicturus est quod a vero dissidet. Nec adeo mirum est, si in hoc tantopere laborat, quod profecto ni obtinet, perierint illæ graves obtestationes, quas epiphonematum vice subnecit aliquoties suis annotationibus: "Obtestor tē, Erasme, per charitatem Christianam; obtestor te per viscera Christi, recognosce opus tuum, retracta errores tuos;" quibus hoc agit, ut lector non satis gnarus hujus concordiæ, putet me hortatu atque auctoritate Lei suscepisse prioris editionis castigationem. Si scripsit haec antequam aggressus essem opus, quomodo queritur quod Lovaniæ meis improbis flagitationibus fuerit adactus ut susciperet hoc negotium, cum negari non possit, me magna ex parte recognitionem absolvisse, priusquam Leum vidisse? Si post susceptum negotium haec monet, quorsum attinebat monere ut facerem, quod jam facientem videbat? Postremo cur haec nunquam licuit mihi legere nisi nunc demum, jam per orbem sparsa editione posteriore? Non haberent locum crebri dialogismi, quos ita mecum miscet, quasi communī consilio peregerimus hoc opus. Non posset a me tanquam suas plumas repetere, quæ ille vel post abitum meum, vel posteriore jam editione vulgata, suis addidit annotationibus: Non posset, inquam, quæ ille ex meis annotationibus locupletatis, ascripsit suis, ab homine ingratissimo reposcere. Haec nisi suis locis ostendero prudenti lectori, non gravabor totius operis laudem in solidum Leo cedere. Sed operæ pretium fuerit videre quibus lemmatis hoc doceat in suis annotationibus, revellens a me plumani suam, quam illi suffuratus fueram annotatione CCXLIII. In calce Apocalypsis in exemplari, quod tum nobis erat unicum, nam is liber apud Græcos rarus est inventu, decretat unus atque alter versus. Eos nos addidimus, secuti Latinos codices: et erant ejusmodi, ut ex his quæ præcesserant possent reponi. Cum igitur Basileam mitterem recognitum exemplar, scripsi amicis, ut ex editione Aldina restituerent eum locum: nam mihi nondum emitum erat hoc opus. Id ita ut jussi factum est. Quæso, quid hic debetur Leo? An ipse quod deerat restituit? Atqui nullum habebat exemplar, nisi meum? Sed admonuit. Quasi vero non hoc testatus sim in prioribus annotationibus, quid illic egissem, et quid desiderareim. Quamquam hac de re Leus nullum unquam mihi fecit verbum. Nec arbitror id temporis rem ab eo deprehensam, nec ipse audet hoc asseverare, nisi persuadeat hanc schedam a proditore fuisse communicatam, quam personam nisi induxisset, non constitisset haec fabula. Atque in re falsissima, vide quam magnifice loquitur! "Agnoscat ergo creditorem suum homo omnium ingratissimus: et ne amplius calumnietur, se non vidisse annotationes meas." Sed quod hic tam fortiter asseverat, paulo superius ceu dubium fecerat. "Certe," inquiens, "aliud mihi persuaderi non poterit, nisi ille aliam justam rationem reddiderit, cur hic expunctum sit, quod prior editio habet." Si justam at tulero causam, cur eum locum mutarim, fassurus videtur, me postremam

annotationem non vidisse, et si eam non vidi, perit lemma, quo me colligit omnes vidisse reliquas. Atqui in promtu est causa justissima. In priore editione destituit nos exemplar, in posteriore succurrit exemplar Aldinum. Itaque hic præstisti, quod in priore me facturum sum pollicitus. Porro illi lemmati : " Prodigitor ille habuit omnes in manu, igitur communicavit omnes :" respondeat proditor ipse. An omnes habuerit nescio, mihi præter unicam, nullam unquam communicavit, idque jam evulgato opere. Proinde quod Ieus totius hujus fabulæ basim esse vult, proditor ille fortissime pernegabit, fortassis et calamitatem reum acturus Ieum, ni religionis pudor obsisteret. Habet causam, opinor, satis justam. At quis interim mihi sarciet, quod hujusmodi næniis fretus, toties me vocat ingratissimum, toties mendacem, toties aliis atque aliis nominibus? Nen poterit, inquit, mihi aliud persuaderi. Facile illi persuaderetur, nisi nimium sibi persuasisset, ad hanc quam instituit fabulam conducere, ut ita res credatur habere, quemadmodum ille prædicat, sed hoc minore eum sive, quod nimium anxie, nimiumque subinde. At paulo post velut oblitus sui reddens causas, cur mihi librum negat : " Nemo," inquit, " sanus committit se fidei insidiatoris. Si is librum habuisset, potuisset me invito edere." Qui minus mihi licuisset edere schedas majore illius malo? Utitur et alio lenitate : " Qui postremam vedit, vedit omnes." Cum sine ordine traderet schedas, quid vetat, quo minus potuerim videre postremam, ne prima quidem visa? Alicubi ratiocinatur me citasse quædam ipsius monitu, quasi non citarim plus trecenta loca in posteriore editione, quæ in priore non citaram, idque nullo monitore. Sed hujus generis permulta demonstrabimus cum respondebimus ipsis annotationibus, lectori defatigato non injucunda futura. Hoc ipso se suspectum facit lectori, quod non contentus semel atque iterum dixisse, tam anxie repetit atque inculcat. Non est adeo sollicita veritas. Puto me sic esse notum eruditis viris, ut non admodum me venditem plumis alienis. Ipse frequenter meas plumas in aliorum scriptis deprehendo, nec tamen hac gratia cuiquam unquam antehac fui molestus, neque posthac futurus sum. Sed pergam reliqua percurrere. Impudentem me vocat, qui non verear dicere, Ieum nullius auctoritate potuisse perPELLi, ut vel voce mihi proferret unum ex annotationibus locum, experturus an possim defendere. Quod dixi verissimum est, etiamsi priusquam irem Basileam non inficer schedas aliquot mihi communicatas, quod et ante jam dilimus. Quod opus illius scripsi mendaci aspersum, fortasse dictum videbitur incivilius. Sed tamen id tum ex unica annotatione collegi, in qua tamen ille quædam moderatus est, que fortasse suo loco demonstrabuntur, ne frustra nobis hoc excidisse videatur. Etiamsi non est in animo quicquam in hac responsive odiosius in Ieum regerere, cùm me toties mendacem appetet, toties ingratum, toties impostorem, toties fucatum, aut aliud quidvis, jussit quod splendida bilis. Scribit ob hanc causam potissimum noluisse suum opus nondum satis tornatum manibus meis credere, ne mihi liberum esset, ubi libuisset evulgare. Atqui si verum est, quod toties asseverat, opus apud me fuisse, frustra suum exemplar apud se premebat. Ut impudens mendacium impingit, quod pro trecentis locis, sexcentos dixerim, quasi non passim idem dicamus pro decem, quoties magnum numerum intelligi volumus! Ait se juxta doctrinam evangelicam, ubi frustra semel atque iterum admontuit privatum, nunc rem ad Ecclesiam deferre. Primum ut demus hoc esse : " Dic Ecclesiæ :" quod hic talibus libris in me debacchatur ; docebo suis locis, eas annotationes,

in quibus atrocissime in me invehitur, et orbem in me concitat, nunquam mihi fuisse communicatas, neque scripto, neque colloquio, imo ne Atensi quidem, ut arbitror. Nam vir ille minime mendax, cum alias sæpius in privato colloquio, tum in cœtu multorum, eo tempore quo pax est mihi sarta cum theologis, quam male linguae nonnihil labefactarant, testatus est in annotationibus Lei, quas ipse quidem vidisset, nihil esse contumelie. Nec video an satis hæc sibi constent; ait se gravissimis causis adiuctum ut ederet suas annotationes, he religio Christiana periclitaretur, et tamen negat se editurum fuisse, nisi fuisset a me perpulsus. Sub hæc credit eo, ut probet me bis obstisisse, quo minus ederetur liber, altero typographo fascinato, nam hoc utitur verbo, cui hoc consilio Paraphrasu meam obtruserim, ne vacaret excudere librum ipsius. At his omnibus reclamat fortiter typographus ille, indigne ferens hæc in se conferri mendacia. Cur ille mutarit sententiam, causam adferat * ipse. Postremo quid mea Paraphrasis poterat efficere, nisi ut opus Lei differretur ad dies duodecim? Postremo, quid opus erat obtrusa Paraphrasi rem interturbare, cum mihi verbo idem facere licuisset? Jam, quod ait, me nec sumtui pepercisse, quo negotium impedirem, id totum suaviter rident typographi, sibi probe conseci me ne verbum quidem in eam rem insumisse, nec unquam ægre tuli, quod Latomi dialogum excudissent, cuius moderationem utinam Leus esset imitatus, ut quo est eruditione inferior, modestia fuisset saltem æqualis. Porro ideo tum usus sum opera Hilenii, si mihi factorum meorum Leo reddenda est ratio, quod Theodoricus negaret sibi esse operas. Porro quod tam prolixe sentit de Capnione, deque Capitone, mihi sane vehementer probatur. Sed interim non veretur pessime sentire de Erasmo, de quo illi sentiunt optime, hac sane in parte haud multum illis tribuens, illius caput impetens veneno tinctis spiculis, pro cuius honore illi non dubitarent subire capitis discrimen, tum eam factionem adjuvans, quæ jam tot annis molitur exitum Capnioni. Retorquet in me, quod, velut Aristarchus quispiam, censoriam virgulam, etiam cum imperio exerceam in omnes, tanquam e cathedra pronuncians: veterum dogmata convellam, nec veteribus parcens, nec neotericis, ne ecclesiastica quidem dogmata sinens intemerata, qui deliriis hæreticorum favere videar, qui jus quoddam mihi vindicem in theologiam, qui præter me contemnam omnes. Hic est catalogus laudum, quas homo Christianæ modestiæ columen in me congerit. Eas non gravabor omnes agnoscere, si docere possit, me quemquam omnino mortalium unquam præ me contempsisse. In theologia nemo minus sibi sumsit unquam quam ego, qui partem omnium infimam, hoc est, grammaticam mihi delegerim, sublimiora illa relinquens felicioribus. Nec in his ipsis pronuncio, annotationes appello, non dogmata, et excutienda propono, non promuo oracula. Si dissentire alicubi a veteribus, aut recentioribus, est illis non parcere, hoc mihi cum multis atque adeo cum Leo quoque commune est. Cum lubet, libere dissentit ab Hieronymo, libere ab Ambrosio, nec dubito quin multo frequentius a Lyrano similibusque, si detur occasio. Quam patrociner hæreticis, suis locis aperietur. Non improbat opus meum, tantum desiderat in me plusulum diligentia, plusulum modestia, et forte nonnullis in locis, plusulum judicii. Hæc si vera sunt, quid opus erat tam seditioso tumultu

---

* Read *adferat*.

nostrum opus incessere? quando quod in me desiderat, nemo non desiderat in Hieronymo, et fortassis in Augustino. Exactam diligentiam in opere tam grandi, tam vario, tamque perplexo jure desideraverit Deus, si ipse in opere suo p. illo eam praestitit, in quo tamen plus biennium desudavit. Quod quam sit exiguum tum demum apparuerit, si præfationes, si apologias, mea sententia non ob aliud in longum porrectas, quam ne libellus nimium pusillus videretur, si detrahas dialogismos, in quibus mea recenset, postremo si detrahas ea quibus præter causam mecum delitigat. Ne quid interim de subditis, et iisdem subinde repetitis. Nam his quoque rationibus crescunt volumina per se pusilla. Sed meum opus vult periculosissimum videri, de quo nihil plus erat periculi, quam fuerit in utriusque Testamenti voluminibus, nuper ex Aldina officina profectis. Siquidem et illic conspicimus multa quæ a nostra dissentiant lectione. Imo, ni fallor, aliquanto minus, cum meum opus prodierit tot rationibus communum aduersus hujusmodi periculum, illud nudum exierit et inerne, nullam secum adferens antidotum. Neque tamen prorsus dormiavimus, ut existimat Deus, neque non libuisset oculis alienis uti, si cui fuisse otium attentius expendendi libros alienos. At vix invenias tam amicos qui velint, tam otiosos quibus vacet id facere. Citius reperias inimicos qui carpant opus editum, quam amicos qui castigent edendum. Certe rogavimus amicos aliquot doctos, ut admonerent, præsertim si quid ad Christianæ pietatis, aut fidei rem pertinere judicarent. Quod si quem novissem usque adeo judicii felicis, ut quicquid ille pronunciasset placitum fuerit universis, hunc imprimis adhibuisset in consilium. Nunc in tanta sententiarum et ingeniorum varietate, secutus sum quod amiculis illis, quos dixi, meoque animo tum. videretur optimum. Pernegat Deus se quicquam unquam de me secus quam honorifice fuisse loquutum. Id si verum est, demiror tam multos tot comedias tam probabiliter potuisse confingere, idque magno consensu, cum raro secum etiam constent qui mentiuntur. Sed hujus rei satis consci sunt, ad quos Deus frequenter de me scripsit, et ita scripsit, ut exhorrescerent animum tam capitaliter inimicum. Et tamen ut aliquo tandem argumento convincerem illum non semper honorifice de me locutum, protuli epistolam ipsius manu scriptam, in qua se vocat ecclesiasticae lectionis defensorem, ne calumniatorem. Jam quod loca quædam ex libris meis velut in se dicta torquet tragicis verbis exaggerans omnia, cogor rursus in illo desiderare prudentiam, non minus quam in eo desiderabam, cum locum ex apologia qua Latomo respondeo, nulla necessitate compulsus sibi vindicaret. Recitabo locum ex libello Colloquiorum familiarium; si cui forte Lei liber ad manum nou sit:

“*A.* Quid si unam aut alteram umbram adduxero? *C.* Licet, modo ne nigras umbras adduxeris. *A.* Quid si *N.* adduxero? *C.* Scotistam illum? *A.* Imo Scotum, si lubet. *C.* Age, admittetur, modo domi relinquat gryphos sophisticos, matæologias, sycophantias, supercilium, virulentias, risum Sardonium, glorias Thrasonicas, philautiam. *A.* Citius caudam reliquerit.”

Quæso quid hic est, quod ad Leum pertineat, nisi volens agnoscat ipse? An ille solus est Scotista, aut tam insignis est Scotista, ut hac nota possit agnosciri? Nec unquam infamis fuit Deus hoc nomine, quod gryphis admodum valeret, quibus ipse non videtur admodum tribuere. Cæterorum autem quid est, obsecro, quod non in plurimos ubique dici possit? Neque vero Deus gente Scotus est, etiamsi illic non de

gente, sed de auctore loquor, unde Scotistæ dicuntur. Cæterum quod additum est de cauda relinquenda, credere non poteram excusum, nisi libro prolato vidi sem, nec adhuc dubito, quin ab alio quopiam sit additum. Nam ipse non adfui, cum excuderetur libellus. Et fortassis auctorem hujus cavilli reperiam. Tantum abest, ut tale quicquam in Leum proprie torserim. Imo cum Leus ipse mihi locum hunc objiceret de cauda, non potui satis admirari, unde hoc esset profectum. Postremo quid esse potest seditiosius, quam si quis usquam caudæ faciat mentionem, continuo videatur Britannos omnes impetisse. Quid Latinis sonet cauda, quoties de viris loquimur, novit etiam ipse Leus, qui mihi convicci loco ingerit, quod parum habeam caudæ, homo virginico pudore præditus. Sed finge id esse, quod nequaquam est, me oblique voluisse designare Leum, quid opus erat hoc orbi prodere? Ut Lovanii pauci sic fuerint interpretaturi, tot hominum millia nihil aliud suspicata fuissent, quam in genere dictum fuisse in theologum aliquem superciliosum, quales sunt nimium multi. Et ex hoc loco, quam atrocem ille suscitat tragediam! Addit alterum ex eodem libello locum, quem putat non esse ferendum Christianis auribus. Is ad hunc habet modum :

“ Quid emolumenti adferunt literæ inanes? Podici tergendo sunt utiles. Evidem novi quendam, cuius lingua malim ad hoc abuti. At ego novi quendam, cuius lingua nihilo tutius sit abstergeri, quam aconiti foliis. Iste igitur dignus est, qui aconitum edat ardelio:”

Primum oro te, lector, quæ spurcites sit, si literator docens Latine loqui sic præscribat exemplum: Hic liber nulli rei utilis est, nisi tergendi natibus. An tanta fœditas est, eam corporis partem nominare, cum id quod vulgo habetur obscenius nominetur in Evangelio, vulva. Rogo, cum ludi literarii magistri pueris minantur virgas, num ullis videntur obscene loqui, quod eam corporis partem nominant, quæ cædi solet? An pudet eos, qui de naturis animalium disputant, omnes humani corporis partes suis nominare vocabulis? At dices: Id illi faciunt docendi gratia. Et hic Latine loqui doceo. Num obscenus videatur, qui Lexicum scribens explicet, quid Latinis declarant, quæ vulgo habentur dictu fœda vocabula? Sicut citra crimen tractat obscenas corporis partes chirurgus aut medicus, ita qui eas alicujus utilitatis gratia nominat, debet vacare criminis. Lubens rogarim Leum, an nunquam in conviviis suorum animi gratia audierit nominari caudæ virilis, aut posticæ partis vocabulum etiam inter probos. Et ubi est quod in annotatione xxxi. ex auctore Hieronymo citavit, nullam humani partem corporis, non honeste nominari? Non hic patrocinabor Cynicis, qui nihil arbitrantur dictu feedum, quod re feedum non sit. Mihi placet orationis verecundia, quam hactenus mihi curæ fuit observare, etiam in libellis ad jocum lusumque paratis. Hic certe non video quicquam obscenitatis. Odiose magis quam obscene dictum est in virulentam linguam, dignamque quæ ferro exsecta sordidissimis usibus dedicetur. Olim adolescens, ut recordor, navi vehebar, in qua simul vehebatur, ut fit, prouincia hominum multitudo. Aderat inter hos theologus quidam magni nominis, et in sacris concionibus plebi gratiosus, ordinis Dominicalis. Erat autem obeso corpore. In hunc, veluti suaviter viventem complura scommata cœpit jacere nauta. Cumque multa ridicule commemorasset, quæ vulgus jocari solet, in hos qui præfecti sunt sacrarum virginum collegiis, respondit theologus, unum adhuc quiddam sibi

deesse ad commodam vitam, quod ille non commemorasset. Protinus rogante nauta quidnam id esset, Lingua, inquit, tua, qua nates abstergam. Ingens risus obortus, neque cuiquam hoc visum est dictum obscœnius, cum in odium linguae maledicæ diceretur. Unde non queo satis mirari, quos oculos habeat Leus, qui in his verbis tam detestandam videat obscuritatem, quæ tamen ipsa nec dicuntur meo nomine, et dicuntur inter pocula. Porro cum res ipsa clamitet, quicquid hoc est dicti, tortum esse in theologum quempiam linguae proccacis, cur hic adeo commovetur Leus, qui quam sit theologus nescio; ego sane nec apud Anglos, nec apud Lovanienses audivi unquam hoc nomine celebrari. Dat operam linguis, theologos non audit, ipse non docet quicquam hujus scholasticæ theologiæ. Quod si licet divinare, cur non potius suspicatur esse tortum in alterum illum vere superciliosum senem, ad hæc professione religionis insignem, quem non puduit enarrantem mysteria sacrorum Psalmorum hæc in publico ac frequenti auditorio evomere præter omnem etiam occasionem: "Faber et Erasmus conantur funditus evertere veteris editionis auctoritatem. At nunc inter se pugnant. Pugnabunt olim inter sese in profundo tartari." Fuduit hujus tam furiosæ vocis etiam illos, qui sunt ejusdem sodalitii, et qui maxime studebant aliquid prætexere manifestæ hominis insaniae; responderunt, ignoscendum, quod hæc dixisset etiamnum uvidus a prandio largiore. Hoc cum recens accidisset, paulo antequam libellus Colloquiorum excuderetur, in hunc probabilius erat tortum obliquum scomma. Si tamen hoc scomma dici meretur, quod in neminem jacitur nominatim, neque quemquam carbone notat. Proinde demiror, quid illi stultissimam suspicionem injecerit, quasi ardelionis vocabulo Leum designarim. Vide quantam rerum humanarum pestis sit, lingua bonarum rerum interpres mala. Nam ipse mihi fassus est se non ex sua lectione, ut cui non vacet mea legere, nisi cum libet carpere, sed ex aliorum indicio deprehendisse. Atqui libellum eum nunquam agnovi, tametsi non inficior quedam esse quondam non quidem a me descripta, sed tamen aut excepta, aut excerpta. Cæterum quid habuerim gratiae ei, qui tales nugas evulgavit, abunde testis est nostra in libellum præfatio. Et tamen Leus tot spurcicies, tot virulentias, tot scurrilitates, tot latrinarias sordes hic inculcat, ac si scripsisset obscœniora jocis Priapeiis. Quin et nomen ardelionis invertit, quasi sic allusum sit ad ipsius nomen, elemento, inquit, primo a fine mutato, quod quid sibi velit, dispeream si nunc etiam, loco terque quaterque relecto, intelligam: tantum abest, ut tale quippiam opera dedita commentus sim. Nec his contentus, objicit mihi, quod in familiari quadam epistola ad Budæum, questus sim de quodam mihi vehementer molesto; quod in epistola ad Roffensem episcopum scripserim, quendam natum ad sycophantias, admirans eum frequenter accedere ad mensam Dominicam, concium sibi tam graviter læsæ famæ proximi. Et tamen in neutra nomen exprimo, neque designo quenquam notis usque adeo insignibus, ut quisquam graviter læsus videri possit, nisi qui se prödiderit. Quid autem, an non licet gaudia curasque nostras in sinum amicorum per literas ceu confabulantes effundere? Hæc dicere poteram, etiamsi de illo questus essem. An sim, nihil est mihi necesse vel agnoscere, vel negare. Jam in mea ad episcopum Roffensem epistola queritur sibi impingi sacrilegii crimen, quod indignus adeat mensam Dominicam. De me pronuncio, non de illo. Ac plerique sunt adeo præ-

postere religiosi, ut si cogente fame mane sumissent jentaculum, aut noctu rem habuissent cum puella, deinde ad mensam Dominicam adirent, vererentur ne subito vivis terra dehisceret. Cæterum cum pertinacibus odiis nihil non moliantur in fratre, cum virulentis lingue spiculis famam ac vitam illius impetant, quod est illis quæ modo dixi non paulo gravius, tum veluti puri putique contrectant corpus Dominicum. Videlicet blanditur illis odium; sed hanc excusationem si recipimus, absolvemus et veneficos. Qui tam rabiose blaterarat in me, quemadmodum modo narratum est, id quod non raro fecit, et apud populum publice, et in colloquiis privatum, fere cotidie consecrat corpus Dominicum, nec unquam studuit reconciliari mihi. Non tam me fugit, quam credit Deus, quam amice de ne praedicari. Porro quales epistolas ille scripserit amicis, si nesciam, non difficile sit ex his apologiis et annotationibus conjecturam facere. Jam quod me monachum appellat, dissimularem nisi toties repeteret, toties inculcaret. Atqui quos hic monachos appellat, apud Anglos etiam vulgadicuntur canonici, quos pontificum leges non aliter volunt monachorum nomine comprehendi, quam si quid sit favoris, quod dilatato nominis consortio ad hos quoque perveniat. Certe divus Augustinus nusquam suos convictores, unde hæc sodalitas ducit originem, monachos appellat. Quod si rerum omnium communio monachos facit, monachos appellemus apostolos, et qui nascentis ecclesiæ primordiis cum apostolis versabantur: siquidem his legimus omnia fuisse communia. Nam castitas et obedientia sunt illis cum cæteris sacerdotibus, quos hodie seculares appellant, communes. Non hic adducam, quod verissime possum, me non alligari ea professione, quam mihi meopte judicio non delegerim, sed ad quam adolescens tutorum violentia technis conjuncta sim adactus, reclamans ac repugnans, non quod damnem honestissimum institutum, sed quod et tum sentiebam, et nunc rectius intelligo genus hoc vitæ, nec huic ingenio, nec huic corpusculo congruere. Alioqui non aliis erat olim ordo in ecclesia Christiana vel antiquior, vel honoratior. Cultus hic quo nunc utuntur isti, olim fuit episcoporum. Si quis exquirat antiquitates, coniperiet ecclesiæ cathedrales plerasque hujus generis canonicos habuisse. Testatur hoc ecclesia Lateranensis, recentis etiamnum structuræ sellis, non paucis adhuc superstibus, qui viderint illic hoc seu monachorum seu canonicorum genus: et hujus ecclesiæ titulum gerit suminus ille Romanus episcopus; nec alio cultu sese ostentat, cum ornari vult maxime ad habitum pontificium. Non igitur me pudeat hujus ordinis, nisi corporis imbecillitas me segregaret ab illorum collegiis, nam iis qui suaviter vivunt inter istos a literis alienissimos nec futurus sim bellus compotor, nec gratus congerro. Rursus iis, qui regulæ suæ constitutionumque sunt teraciore, gravis ac molestus sim futurus, primum magno alendus, deinde fortassis exemplo meo segniores redditurus infirmos, qui hoc volent sibi licere, quod me facere cogeret corpusculi necessitas. Ita fieret, ut nec illis satisfacerem, nec ipse meis studiis sufficerem. Itaque comprobante episcopo cui subsumus, comprobantibus ordinis primoribus, olim subduxii me a collegiorum consortio, non ut licentius viverem, sed ut liberius vacarem bonis literis, nulli molestus, omnibus tamen utilis, quod quidem esset in me situm. Quod si quid omnino debet orbis Christianus meis lucubrationibus, si quis factus est meis scriptis vel melior vel eruditior, non debet improbare meum hoc consilium. Nec interim me latet, quid hic

agat Leus: Impingere vult invidiam tecti cultus. At interim aut ignorat, aut non meminit hujus generis canonicos, qui e Britannia Romam adeunt, statim ut ad iter accingunt sese, veste sacerdotali tegere lineam, quosdam ita versari Romæ etiam annos aliquot, nulla pontificis auctoritate interveniente. Simili cultu domum redeunt, et inter suos obambulantes tam diu servant, donec redeant in monasterium. Id nos et Romæ vidimus, et in Anglia. Quanquam autem laud nesciam, quantula religionis portio sit cultus, tamen quod illi faciunt absque pontificis venia, id ego nunquam eram facturus, nisi me necessitas hoc compulisset, non quod existimem magnopere referre quo cultu quis Christo serviat, sed quod non existimarem adversus stimulum esse calcitrandum, hoc est pugnandum cum opinione vulgi, altius infixæ, quam ut revelli possit. Hujus rei mihi satis est reddere rationem episcopo ac primoribus meis, summoque pontifici: nec enim debeo, nec possum omnibus. Et qui probi viri sunt, iis satis esse debet, quod utar eo cultu, qui satisfacit summo pontifici, cæterisque quibus debeo vitæ meæ rationem reddere. Porro quo minus redierim ad pristinum cultum, illud præcipue fuit in causa, ne duplicaretur offendiculum imbecillium, quibus rectius consuluisset Leus; si hujus rei non meminisset. Nam ut multi sunt qui rem norunt, ita plures sunt qui nesciunt. Nunc quid aliud agit Leus, quam, re latius sparsa, fortasse quorundam animos irritabit, ut id sponte facere cupiant, quod ego feci irvitus, magnoque meo malo? neque enim me præterit, quam mihi fuerit inutile, et ad rem augendam, et ad opinionis dignitatem, res per se tam nullius momenti. Neque tamen ulli unquam auctor fui aut futurus sum, ut eo se volens conjiciat, quo me impulit necessitas. Nec alia causa fuit, cur desierim hunc titulum præfigere libris meis, nisi ut paucioribus essem offendiculo. Qua quidem in re, quanto civilior summus pontifex, quam Leus, qui ne in diplomatis quidem reliquis, etiamsi contingat episcopatus, vult hujus infelicitatis meæ fieri mentionem? Sed Leus nihil sibi putavit prætermittendum, quod ad odium mei pertineret. Et tamen cum ob hanc causam mihi Leus obtrectarit apud multos, nunquam tamen vel verbo coram admonuit, ne tum quidem cum esset inter nos satis arcta familiaritas, haud satis memor instituti sui, qui tum solet vociferari apud ecclesiam, posteaquam semel atque iterum admonuit frustra. Verum hac de re fortasse copiosius alias calumniis hominum respondebitur. Nunc ad reliqua proprio. De minis satis, opinor, respondi in epistola ad Thomam Lupsetum, qua in re si quid fingo, precor ut piaculum hoc in meum recidat caput. Et olim res sua sponte liquebit ex meis ad amicos epistolis. Leus negat impedimento se fore, quo minus umbra mea requiescat in pace, si mori contigerit; ego me polliceor impedimento futurum, quantum quidem erit in me, ne quid illi vivo secus accidat, quam ipse velit. Optat fatis functo quietem, optat vivo mentem saniorem. Ego ne ubique sim ingratus illi, tantundem opto vicissim ipsi. Absit autem ut tale exemplum me auctore irrepatur, non dicam in ecclesiam, sed in mundum. Quod si fiat, nihil deprecor, quo minus eveniat, quod Leus futurum vaticinatur, ut posteritas omnis nomen Erasmicum ceu luem pestemque exsecratur. Cæterum si Germani possunt amare Leum, id illis per me licebit, sive milites sint, sive docti, quamquam nihil vetat eundem et doctum esse et militem. Verum hæc facilius impetrasset, si controversiam hanc tractasset civilius. Multi sunt non solum in Germania, verum etiam in Italia, in Gallia, in Anglia, for-

tassis et in Hispania, qui sibi videntur cepisse nonnihil fructus ex meis lucubrationibus, qui qualescumque sunt meæ literæ, tamen in his gaudent nominari. Ab his nescio quibus animis legentur hæ laudes, quas Leus in me congerit, non citra contumeliam illorum. Negat se dicieisse pugnare. Atqui pugnacissimum esse testatur hic libellus. Quid enim aliud loquitur quam saxa, quam enses, quam sagittas? Si cuiquam essem inimicus seni, tamque sim impius, ut homicidium non horream, modo tutum, non uterer alis telis in illum, quam sic virilento libro. Non tam male sentio de Leo, ut suspicer hoc animo hæc ab illo scripta, tamen non pauci sunt neque me grandiores, et firmiore corporis valetudine, quos hæc tam violenta tamque seditiosa, possint ad mortem adigere. Me ne tantulum quidem commovent, ut sim ab honestis studiis cessaturus. Illud molestum est, bonam operam in his rixis male collocare. Addit se non deprecari mortem in causa tam pia: sperat, opinor, martyrii gloriam. Eam per me sane non assequetur. Ait non dubitatueros homines, quin si quid illi acciderit, id me auctore patratum esse. Atque ut mibi rem tam atrocem impingat, abunde sati esse putat, quod hoc dixerit. Tantum putat esse ponderis apud omnes ipsius asseverationi quamvis nudæ. Nihil est opus syngraphis, nihil argumentis, nihil testibus. Unum illud satis est $\alpha\beta\tau\delta\zeta\eta\chi$. Spero nihil illi deterius eventurum ex me, quam quod ipse sibi conflavit suo libello, ut graves ac docti viri non optime de Leo sentiant, ut qui bonas adamant literas Leum oderint, vexilliferum adversæ factionis. Si quid acciderit Leo, nemo non dubitabit quin auctore Erasmo acciderit: quasi hic libellus non satis idoneus sit, qui multos in Leum irritet, non apud Germanos tantum, verum etiam apud Anglos, qui sua referre putant, ut Erasmi fama sit illibata. Et rei per se atroci addidit etiam odii nonnihil. Exierat libellus; excusari poterat: vicit ira juvenem, instigatus exarsit immoderatus. At edito tali volumine ultiro insultat quasi re bene gesta. Mittit mibi dono libellum cuin præfatiuncula, ut ipsi videretur salsa, cum nihil scribi possit inceptius. Curat codicem in pluribus bibliothecis reponendum, præsertim monasteriorum, tanquam rem sacram, ac cedro dignam. Mittit eum regibus, episcopis, et cardinalibus. Mittit etiam iis, quos mihi noverat intima necessitate conjunctos, velut exprobrans illis suum de Erasmo triumphum. Hæc cum ipse faciat, arbitratur neminem illi fore iratum, nisi me impulsore. Utinam Leus cum hæc scribebet, cum hæc faceret, tam laborasset in coercenda bili sua, quam mihi laborandum est in sedando dolore alieno. Negat se quicquam timere sibi a doctis, nimirum aut suaviter sibi placens, et impendio fidens operi suo, aut pessime sentiens de doctis omnibus, quibus existimat opus tam inimice, tam seditiose scriptum, non enim addam indoctum, probatum iri. Si calamum suum ad eruditorum judicium moderatus esset, multo aliter scripsisset. Sed hoc tropo voluit illis simul et blandiri, et minari: blandiri, quod bene sentiret de illorum æquitate; minari, caverent ne si mutirent adversus hunc libellum, protinus Lei calculo inter indoctos scriberentur. Illud obiter non satis intelligo quid sibi velit, quod ait, Quid militibus cum balneis? Cum non alia gens balneis æque gaudeat atque Germanorum, nisi forte nihil interesse putat inter militem et canem. Stomachatur alicubi, quod in duabus epistolis irreverentius ipsum tractem, cum, ut nihil aliud, sit sacerdos Christi. Atqui utinam ipse meminisset monitorum Joannis Coleti, qui ut erat vir pure Christianus, inter multa et hoc illum ad-

monuit suis literis, haberet ætatis meæ rationem, tribueret aliquid tot vigiliis in publicam studiorum utilitatem exantlatis. Neque dubito, quin a cæteris amicis doctis et gravibus audierit aut eadem, aut his similia. At is suo animo maluit obsequi, quam amico consilio. Non elevabo Lei dignitatem, non dicam nisi quod ipse fatebitur esse verum. Juvenis est, hactenus nullo insigni officio cultoribus literarum commendatus, in re theologia nec summum, ut opinor, habet gradum, nec ipse sibi quicquam ultra mediocritatem vindicat, nullo publico munere fungitur. At quanto cum supercilie mecum agit ubique, ut objurgat, ut insultat, ut censet, ut percellit, ut revocat, ut minitatur, ut verberat, ut illudit salibus, ut naso suspendit, ut taxat cavillis? Credat hospes severum magistrum castigare discipulum puerum, credat veteranum aliquem ac primarium theologum præire juveni, credat insignem episcopum, aut cardinalem exinium, plebeium homuncionem admonere. In calce operis vix sibi temperat, quin sumnum pontificem, velut in specula sua dormitantem, conviciis exercefaciat. Paulus non vult episcopum in reprehendendo grege violentioris esse linguae: id enim Hieronymus interpretatur esse *πλήκτην*. Et tam ferociter Erasmus flagellat Leus, juvenis senem, ne cætera conseram. Ut velut e sublimi deridet ac despicit, ut liberis conviciis tanquam de plaustro ludens velut in vernam aut parasitum suum debacchatur! Denique precatur mihi, ut Deus bonæ mèntis ac pacis spiritum mihi insipret, ut ingenium meum vertam ad ædificationem ecclesiæ Dei, potius quam in destructionem. Quod ni resipiscam, ait alibi se velle lugere fratrem insipientem. Quod optat hactenus mihi fuit in votis, an successerit nescio. Alioqui si mihi cordi fuisse augere rem, si parare dignitatem, patebat alia via longe tum brevior, tum facilior. Multa transilia oportet, alioqui nullum esset habitura finem rixatio. Adeo nihil ille non torquet ad calumniam, nihil non exaggerat, non absque gravi tædio loquacitatis. Negat se velle nihil æquari, ni quædam accesserint mihi quæ desunt. Hoc ut verum esse fateor, ita modestius alter quispiam de illo poterat idem prædicare. Ait se nunc primum fecisse periculum, quid possit calamo. Certe ex hoc gustu licebit conjicere, quam modestus, quam civilis sit futurus in cæteris. Tot mihi sunt edita volumina, quædam etiam juveni; neque diffiteor, lusimus alicubi liberius, fortassis ad hoc vitii natura proniores. At emoriar si in omnibus quæ scripsi, tantum est stomachi, tantum amarulentiae, quantum in his duabus apologiis. Multa pernegat se mihi dixisse, quæ tam memini illum dixisse quam memini me hæri pransum esse, neque sunt ejusmodi, ut magnopere retulerit illa confingere. Sum autem memoria prædictus, si non prodigiosa, certe non male fidei. Nolim illi vanitatis notam inurere, quam toties impingit mihi præter causam. Illud malo ratiocinari, fabularum quas miscet in familiaribus colloquiis parum meminisse. Proinde consultum censeo, si quis velit cum illo rem seriam agere, tabulas ac testes legitimos adhibeat. Alioqui si cum vult impingere quippiam, sat habet dixisse, Non dubium quin hoc Erasmo auctore sit factum, rursus ubi non est commodum agnoscere, quod illi vicissim intenditur, satis esse putat dixisse, Id vero Leus negat; et si quod sibi permittit, idem permittent cæteri, nimirum vicit omnem causam. Addit apud Atensem uno atque altero mense fuisse librum annotationum, ut mihi si vellet faceret copiam, opinor id sentiens, Atensi fuisse in manu, si voluisset Leus. Imo Atensis aiebat hac lege sibi

creditum librum, ne cuiquam faceret communein. Quod si Leus volebat mihi copiam fieri, poterat illud per se facere. Quanquam non hic tantum sibi non constat, subinde vacillat, et in aqua, quod aiunt, haeret. In præfatione scribit toto anno librum a me flagitatum, quem toties inculcat apud me fuisse. Alicubi pauca quædam desiderat in opere meo, rursum alibi jactat tot annotationes maximi momenti. Alicubi non improbat industrias meas, alias negat esse meum vel Graeca castigare vel Latina. Quodam in loco non improbat, si quis conferat exemplaria Graeca cum Latinis, modo id fiat sobrie; contra, alibi fidem in totum abrogat Graecis voluminibus. Quod si sobrie sunt conferenda exemplaria, quid magis sobrie possit fieri, quam ego feci, qui totam editionem vulgatam intactam reliquo? Nunc dejicit suas annotationes, et ineptiores vocat, quam ut quisquam eas sibi velit asserere. Alibi rursus tantum illis tribuit, ut periclitatura fuerit tota religio Christiana, nisi illæ prodiissent in lucem. Nunc multis argumentis persuadere nititur, se gravissimis causis adactum, ut evulgaret suas annotationes, etiam post alteram editionem Novi Testamenti, mox dejerat se nunquam editurum fuisse, nisi per me compulsum. Nunc me facit omnibus technis insidiantem suo libro: idem alias asseverat apud me semper fuisse. Nonnunquam obsecrat me ut erratorum meorum canam palinodiam. Rursus alibi exprobrat mihi, quod non puduit me recantare quædam, quæ in priore scripseram editione. Interdum ait me toto orbe notum, apud summales ac doctos viros plurimum habere ponderis. Interdum facit adeo vilem et contemptum, ut nec apud Anglos, nec hic ullum habeam amicum, negans quemquam fore qui tali credit auctori. Innumera sunt hujus generis, quæ multum videantur abesse ab illa simplici veritatis oratione. Quam hæc sint molesta lectori, vel ex meipso conjecturam facio. Sed quemadmodum puerile fuisse ad omnia respondere, ita committere non debui, ut quicquid ille in me congesit, tacitus agnoscerem. Depuli calunniam alicubi, nusquam regessi. Nunc tui arbitrii facio, candide lector, utri malis habere fidem, et quotam operis mei portionem Leo deberi velis. Mihi satis est ut res habet narrasse. Nec est animus iterum hujusmodi contentiōibus aquam inaniter consumere. Si Leus me repetet conviciis, prælico me non responsuram: sin argumentis aget, ut par est inter eruditos agi, non decreo mihi, pro mea virili. Non, opinor, quicquam hactenus a me dictum, quod cuiquam videri possit contumeliosum. Eat nunc Leus et me calidissimum bellatorem vocet, qui tam atrocibus conviciis impenitus tam moderate responderim, nisi forte convicium esse negabit, quod subinde mendacissimum, quod ingratissimum, quod alii atque aliis hoc genus nominibus me compellat, cum ipse duabus illis epistolis, quas existimat esse vehementer procaces, nihil illi impingam, præter gloriae famam, cum idem impingat Hieronymus Augustino, jam episcopo, quod ego juveni, et nihil aliud quam Eduardo Leo: nam sacerdotium hodie turba sacerdotum eviluit apud vulgus. Nec tamen illud interim studio fuit, ut placarem Leum. Mibi sat est, si lector æquus et integer placatus est. Leo non prius conabor satisfacere, quam iram qua totus nunc ferret, quam odium quod nusquam non spirat, posuerit. Sub hæc accinger ad illius annotationes, in quibus tamen ita moderabor orationem, ut ingenue fatear, sicubi lapsus ero: nec ingratum agam, si quid recte Leus admonuit; neque sinam tamen illum auferre, quicquid ille veli pridein scripsit in spis annotationibus, quarum mihi non est facta copia, vel nu-

per addidit, sive ex sese, sive ex meis posterioribus, nec usquam regeram in illum convicia, aut seditiones clamores, quos aliquoties quam præter rem excitet, res ipsa declarabit. Interim, obsecro te, lector, quisquis es, ut sententiam tuam suspendas paulisper. Nam ut hæc licebat ex tempore effundere, ita dierum aliquot spatio fuerit opus alteri parti, propter collationem locorum. Et tamen huic negotio non dabuntur nisi decem aut undecim ad summum dies, cum ille plus biennio adornarit sua. Et tamen non paulo difficultius est depellere calumniam, quam impingere. Malim mihi pacem quam bellum. Quod si pugnandum est, malim aliud argumentum, et Jacobo Fabro suum antagonistam invideo. Verum quid faciam, si his fatis sum natus? Sit igitur hic primi voluminis finis.

Ad Lectorem.

QUISQUIS faves bonis literis, aut aliquid favoris deberi putas Erasmo, qui tantis sudoribus certe conatus est de bonis literis bene mereri, oro atque obtistor, ne quis in Eduardum Leum conviciis debacchetur, quod jam nunc video quosdam aggressos. Qualis sit illius in me liber, nemo non videt: sed mihi curæ est perpetuo tueri modestiæ laudem, quam mihi doctorum hominum suffragia tribuunt hactenus, vel invito Leo. Non videbor mihi superior, nisi hominem argumentis, deinde etiam moderatione vicer. Hanc laudem qui mihi non invident, temperent a maledictis in illum congerendis, sed multo magis in gentem. Mihi cum Leo certamen est, cum gente summa necessitudo. De Leo si quis parum honorifice sensurus est, ipse suo libello debet imputare. Genti par est, ut omnes eruditæ favent, quæ tot habeat viros in omni literarum genere præcellentes, quæ principes habeat, sic toto pectore faventes melioribus studiis, ut si similes haberemus apud nos, non impune sic apud populum vociferarentur stolidi quidam. Bene vale.

Apud nobilem Brabantiaæ Antuerpiam, in ædibus Michaëlis Hillenii.
Anno a Christo nato MDXX.

Non sine privilegio.

Nº LII.

First Dedication of Jerom to Warham.

Des. Erasmus Roterodamus, Sacrae Theologiæ Professor, Reverendissimo Patri ac Domino, D. Gulielmo Varamo, Archiepiscopo Cantuariensi, totius Angliae Primati, S. D.

TANTA semper fuit literarum apud Ethnicos quoque veneratio, Guilielme, præsulum decus, et virtutum ac literarum antistes, ut disciplinarum omnium origines, haud aliis quam Diis autoribus consecrandas ducerent; eaque cum primis cura summis ac florentissimis regibus digna videretur, si excellentium virorum libros, quo pluribus usui esse

possent, in diversas linguis transferendos curarent; hinc videlicet et sibi verissimam certissimamque laudem, et regno præcipuum ornamentum accessurn rati, si bibliothecam quam optimis simul et emendatissimis codicibus instructam posteritati traderent. Nec ullam graviorem jacturam accidere posse iudicabant, quam si quid ex id genus opibus intercidisset. Proinde ne qui suis ingenii suisque vigiliis tantopere de mortalibus universis meriti fuissent, horum memoria, temporum injuriā nihil non oblitterantium intermoreretur, auctores ipsos statuis ac picturis expressos, passim in porticibus ac bibliothecis ponebant, qua certe licet illos ab interitu vindicantes. Tum corundem apophthegmata marmori æisque passim insculpta, mortalium oculis ingerebant, libros ingenti redeintos pretio, magna fide vel religione potius descriptos, cedrinis inclusos capsulis, tum cedri succo oblitos in templis reponebant: partim ut rei tam sacræ tamque divinæ custodia, non aliis quam ipsis numinibus concrederetur: partim ne quid situs aut caries illa monumenta vitiaret, quæ sola principum gloriam a situ carieque queant asserere; et impune intermorerentur, quæ præstant omnibus immortalitatem. Fuerunt qui nec hac contenti diligentia, codices seu thesaurum incomparabilem in altissimis terræ latebris recondenterent; tanta cura, ut nec incendiis, nec bellorum procellis, quibus omnia sacra profanaque misceri solent, interirent, et posteris certe superessent. Nimirum perspexerunt hoc, non minus sapientia quam regno clari principes, barbaricum esse, cadavera desuictorum unguentis, aromatisbus, ac nitro nonnunquam tam diligenter oblini, ne computrescant, cum ea ne referat quidem servari; quippe jam nec figuram oris, aut corporis imaginem referentia, quod saxeæ tamen faciunt imagines: nec parem curam adhiberi servandis animorum reliquias. Proinde multo justius eam curam in excellentium virorum libros transferri, in quibus orbi supersunt etiam defuncti; et ita supersunt, ut et pluribus efficacius loquantur mortui quam vivi; confabulantur, docent, adhortantur, deterrent, consulunt, erigunt, consolantur, sic ut nulli nec fidelius, nec paratus. Denique tum nobis verissime vivunt, poste aquam sibi vivere desierunt. Evidem sic opinor, si quis cum M. Tullio (ut hunc exempli causa nominem) complures annos domesticam egisset consuetudinem, minus noverit Ciceronis, quam faciunt hi, qui versandis Ciceronis scriptis cum animo illius quotidie confabulantur. Porro si hic honos est habitus superstitionis etiam voluminibus, veluti Numæ ac Sibyllæ; aut rerum ab hominibus gestarum memoriam complectentibus, velut apud Ægyptios; aut aliquam humanæ sapientiae portionem tradentibus, veluti Platonis et Aristotelis; quanto justius est idem facere principes Christianos et episcopos in servandis eorum monumentis, qui sacro afflati spiritu, non tam libros quam oracula nobis reliquerunt? Et tamen haud scio qui factum sit, ut non alia in re magis cessatum videatur a majoribus nostris. Sit sane levis Ethnicorum auctorum jactura, quæ tantum efficit, ut minus erudití simus, aut minus eloquentes, non ut minus pii: cæterum ex tot eximiis vereque sacrosanctis auctoribus, quos nobis vel erudita dedit Græcia, vel hujus æmula prodidit Italia, vel olim studiis florentissima produxit Gallia, vel ingeniosa peperit Africa, vel laboris patiens edidit Hispania, rara quadam eruditione suspiciendos, eloquentia claros, vitae sanctimonia venerandos, quæso te, quam pauci supersunt, casu servati magis quam nostro beneficio; atque rursum ipsi, quam fœde mutili, quam

contaminati, quam prodigiosis mendis undique scatentes, ut non magni referat sic superesse? Evidem ut non aspernor simplicem vulgi pietatem, ita non possum non mirari tam præposterum multitudo- nis judicium. Calceos sanctorum et sudariola mucco sordentia exos- culamur, et eorundem libros, sanctissimas et efficacissimas divorum re- liquias, neglectos jacere patinur. Tuniculam aut indusiolum sanctorum aureis gemmatisque thecis reponimus; et libros ab illis elaboratos, in quibus id, quod illorum fuit optimum, nobis adhuc vivit spiratque, cimicibus, tineis, ac blattis impune rodendos relinquimus. Neque vero difficile sit hujusce rei causam conjecturis assequi. Posteaquam principum mores plane jam in barbaricam quandam tyrannidem degeneras- sent, tum episcopi profunam ditionem magis cœpissent amplecti, quam ab Apostolis traditum docendi munus; mox universa docendi provincia in istos quosdam est relegata, qui charitatis et religionis cognomen hodie ceu peculiare sibi vindicant; jam negligi cœptæ bonæ literæ, fastidita Græcanici sermonis peritia, multoque magis Hebraici; spretum elo- quentiae studium; quin et ipsa lingua Latina sic conspurcata est subinde nova barbarie, ut jam nihil minus esset quam Latina; nec historiæ, nec geographicæ, nec antiquitatis ulla cura. Tantum ad sophisticas quasdam argutias contracta res literaria; et eruditionis summa penes summularios quosdam collectores ac excerptores esse cœpit; hoc nimirum impudentiores, quo ninus habebant eruditionis. Proinde veteres illos scriptores facile vel antiquari passi sunt, vel, quod vero propius est, ipsi abolendos curarunt, ut quos jam frustra legerent, nimirum his re- bus destituti, sine quibus illi non queant intelligi. Et tamen ex illis uteunque decerpta quædam suis commentariis admiscuerunt; qua gratia magis etiam in rem istorum erat illos interire, ne quando vel plagii con- vincerentur, vel inscitiae. Scilicet tanti erat antiquari Clementem, Irenœum, Polycarpum, Origenem, Arnobium, ut horum vice Occam, Durandum, Capreolum, Lyranum, Burgensem, et his etiam indoc- tiores legeret orbis. Sub horum igitur diutina tyrannide, tanta fuit bonarum literarum ac bonorum auctorum πανολεθρία, ut e doctorum or- dine pelleretur, qui vel pauicum literaturæ melioris attigisset. His re- bus factum est, ut tot orbis lumina, quorum titulos duntaxat, nec id sine lacrymis legimus, funditus interierint. Et si quos contigit suis superesse fatis, hi sic modis omnibus depravati sunt, adeo truncati con- temneratique, ut felices videri possint qui perierunt. Atque id profecto cum mihi vehementer indignum videtur in omnibus eruditis, tum longe indignissimum in Hieronymo, cuius tam multæ tamque eximiæ dotes promerebantur, ut vel solus et totus et incorruptus servaretur, nam cæterorum quidem alios aliae commendant dotes, in hoc uno συλλαγήγη, ut aiunt, conjunctum fuit, exinium fuit, quicquid in aliis per partes miramur. Et cum in singulis egregium esse, magnum sit ac rarum, hic sic excelluit in omnibus, ut longe præcurrat in singulis, si illum cum cæteris conferas: sin ipsum secum componas, in nullo præmineat. Tanta est rerum omnium summarum temperatura. Etenim si naturæ felicitatem expendas, quid illius ingenio vel ardentius ad dicendum, vel acerius ad judicandum, vel fecundius ad inveniendum? Denique quid dexterius aut festivius, si forte res delectationem desideret? Sin elo- quentia laudem requiras, in hac certe Christianos * scriptores universos

* Surely we must except Lactantius, and perhaps Sulpitius Severus.

tanto post se reliquit intervallo, ut nec hi cum Hieronymo conferri queant, qui vitam omnem in uno bene dicendi studio contriverant: ac prorsus tantum abest, ut quisquam sit nostræ religionis scriptor, quem cum hoc possis componere, ut, meo judicio, Ciceronem etiam ipsum suffragiis omnium eloquentiæ Romanæ principem, nonnullis dicendi virtutibus superet, quod quidem in ipsius vita copiosius demonstrabimus. Mihi sane hoc ipsum solet usu venire in Hieronymo, quod olim in M. Tullio; cum quo si quem contulero, per se quantumvis discretum, repente velut obmutescere videtur: et ejus lingua, citra contentionem, vehementer admiror, ad hunc compositus et admotus, elinguis videtur et balbus. Si doctrinam exigas, quæso te, quem habet vel eruditissima Græcia sic absolutum in omni doctrinæ genere, ut cum Hieronymo sit committendus? Quis unquam pari felicitate omnes totius eruditiois partes coniunxit et absolvit? Quis unquam in tot linguis antecelluit unus? Cui tanta historiarum, tanta geographiæ, tanta antiquitatis notitia contigit unquam? Quis unquam sacrarum aut profanarum omnium literarum et parem et absolutam scientiam est assecutus? Si memoriam examines, quis autor, seu vetus seu novus, quem ille non in prout habuerit? Quis angulus Divinæ Scripturæ, quid tam abditum, quid tam varium, quod ille non velut in numerato habuerit? Si industriam, quis unquam tentum aut evolvit aut scripsit voluminum? Quis sic universam Divinam Scripturam edidicit, imbibit, concoxit, versavit, meditatus est? Quis æque sudavit in omni doctrinæ genere? Jam si morum sanctimoniam species, quis Christum spirat vividus? quis docuit ardenter? denique quis eum vita magis expressit? Poterat hic unus pro cunctis sufficere Latinis, vel ad vitæ pietatem, vel ad theologicæ rei cognitionem, si modo integer et incolunis esset. At nunc haud scio, an quisquam omnium tractatus sit indignus. Bona pars vigilarum illius intercedit. Quod superest, non depravatum erat, sed prorsus extinctum et obliteratum; idque partim quidem illiteratorum vitio scribarum, qui solent ex emendatis inemendata describere, ex mendosis mendosiora reddere; prætermittere quo! non legunt, corrumpere quod non intelligunt, velut H. b. ea Græcaque vocabula, quæ frequenter intermiscent Hieronymus: sed n. u. to seeleratius, a sacrilegis haud scio quibus studio detruncata permulta, addita nonnulla, mutata pleraque, depravata, sordidata, confusa pene omnia; ut vix ulla sit periodus, quam eruditus inoffense possit legere. Imo quod est pestilentissimum vitiandi genus, perinde quasi parum esset, tot insulsissimas nugas juxta infantes atque ineruditas, in hominis eloquentissimi pariter ac doctissimi nomen ac titulum contulisse, medius illius commentarii possim admiscuerunt suas nærias, ne quis repurgare posset. Nam librum falso inscriptum permulta sunt quæ coarguant: cæterum fragmenta sparsim intermixta, velut frumento confusum loliū, quo tandem cribro repurget aliquis? Atque hæc omnia sic esse facta, docebimus mox in operum illius catalogo, turn secundi tomī duabus præfationibus ac censuris. Commovit itaque me partim tam insignis ecclesiæ doctoris non ferenda contumelia, in ejus immortalia monumenta sic impune debacchati sint isti plusquam apri Calydonii; partim publica studiosorum utilitas, quos videbam a tam eximis epulis hisce rebus submoveri, ut Epistolarum volumina, quæ quo plus habebant eruditiois et eloquentiæ, hoc fædus erant depravata, pro mea virili restituerem, haudquaquam ignarus, quam duram et arduam adirem provinciam. Jam primum enim ipsa tot volumina inter se col-

latio, quantum habeat tædii, norunt hi, quibus usuvenit in hoc pistrino versatos esse. Et saepe cum his voluminibus erat res, quæ vel legere non mediocris esset negotii, quippe literarum figuris vel carie situque oblitteratis, vel tinearum ac blattarum injuria semirosis ac mutilis, vel Gotthorum ac Longohardorum more depictis, ut in formis etiam nosciturandis mihi fuerit repuerascendum : ut nè commemorem interim, quod illud ipsum animadvertere, ac velut olfacere, si quid parum resipiat germandam ac veram lectionem, hominis sit mea sententia, nec inerudit, nec stupidi, nec oscitantis. Atqui super hec longe difficultatum est, aut ex varie depravatis quid ab autore positum fuerit, conjicere, aut ex qualibuscumque figurarum fragmentis ac vestigiis, primam divinare lectionem. Ac rursus ea res, cum ubique plurimum habeat difficultatis, tum vero potissimum in libris Hieronymianis. Idque pluribus de causis accidit. Primum quod ipsum dicendi genus haudquaque triviale sit, sed sententiis variegatum, epiphonematis argutum, strophis obliquum ac vafrum, argumentis densum et instans, allusionibus festivum, nonnunquam variis rhetorum schematis veluti lascivius, ubique doctum et artificem præ se ferens. Unde factum est, ut quo longius hujus oratio abest a simpliciuni intelligentia, hoc pluribus mendis fuerit contaminata ; dum hic scribit, non quod legit, sed quod intelligit ; ille depravatum existimans quicquid non assequitur, utcunque visum fuerit, mutat scripturam, animi modo sui secutus somnium. Rursus alijs forte deprehendens corruptam esse scripturam, dum ex levi conjectura nititur emendare, pro unico mendo, geminum inducit, et dum vulnusculo mederi studet, vulnus infligit immedicabile. Accedit ad hæc varia quædam et admirabilis omnium rerum mixtura, quam affectavit etiam Hieronymus, sed omnino felicissime, pia nimirum ambitione, et sancta quadam ostentatione jactitans opes suas ; quo magis veterum nobis excutiat, et oscitabundos ad arcanae scripturæ studium exercefaciat. Quid enim est usquam in ullo vel autorum vel literarum genere, quod ille passim non aspergat, inculcat, infulcat ? Hebraica, Græca, Latina, Chaldaica, sacra, profana, vetera, nova ; denique, quid non ? Sic ille velut apicula per omnia circumvolitans, ex unoquoque quod esset eximium ad operis sui mellificium congregat, ex variis flosculis hinc illinc deceptis, serta concinnans : aut velut ex versicoloribus tessellis, musicum opus contexens. Et in his, quod maxime retrusum est, id libentissime consuevit intertexere. Quid enim tam abditum in prophetarum involucris, in totius instrumenti veteris mysteriis ; quid in Evangelicis aut Apostolicis literis, quod ille non ceu notum adhibeat ; nonnunquam sic alludens, ut nec animadvertatur, nisi ab eruditis et attentis ? Quid in Hebræorum aut Chaldaeorum monumentis, quid in rhetorum, cosmographorum, poetarum, medicorum, philosophorum, denique, hæreticorum libris, unde non aliquid suo attexat volumini ? Ea cum intelligi non queant, nisi undequaque doctis, etiamsi forent emendatissima, quid fieri credis, cum ita vitiata, mutilata, confusaque sunt omnia, ut si ipse reviviseret Hieronymus, libros suos nec agnosceret, nec intelligeret ? Super hæc omnia, fuit et illud incommodum, quod maxima pars autorum e quorum fontibus sua mutuatus est Hieronymus interiit ; quorum præsidii utcunque sarciri poterat quod erat jami toties depravatum, aut etiam omissum. Siquidem in extremis rerum difficultatibus, ad hanc ceu sacram ancoram configere solent eruditii. Nam me quidem, postequam neque gloriae, neque quæstus gratia laboris hoc suscepimus, non perinde movebat, quod alium

fortasse procul ab hujusmodi negotio capessendo deterruisset. Quid istud? inquies. Nempe quod, ut non aliis est labor, qui plus asserat tædii molestiaeque, ita rursum nullus est unde minus ad suum redeat auctorem vel gloriae vel gratiae, propterea quod omissis hujus laboris utilitas sic reddit ad lectorem, ut non modo non sentiat nostros sudores, quibus fruatur, sed ne suum quidem commodum, nisi quis forte nostra cum vulgatis codicibus contulerit. Ac dum ille in pratis amanissimis otiosus errat, ludit, et currit inoffensus, haud aestinat quamdiu, quam odiose nobis luctandum fuerit cum spinis ac vepribus, dum illi campum hunc repurgamus. Nec expendit quamdiu vel unica vocula nonnunquam torserit emendatorem, nec venit in mentem quam multa nos offendent, hoc molientes ne quid sit quod illum remoretur; quantis difficultatibus parata sit illa facilitas, quantis molestiis constititerit, quod ille nihil sentit molestiae. Sed ne molestus sim, omnes hujus negotii molestias persequens, unum illud et vere dicam et audacter: minoris arbitror Hieronymo suos constitisse libros conditos, quam nobis restitutos; et paucioribus vigiliis apud illum natos fuisse, quam apud nos renatos. Jam ex hoc cætera sibi quisque conjiciat. Quid hic commiemorem ingratissimam quorundam hominum imperitiam, qui nihil omnino novari volunt in bonis auctoribus: qui cum ipsi nihil agant, aliorum præclaris conatibus semper obstrepunt: homines adeo pingui judicio, ut his mendosum sit, quicquid rectum est; contra nitidum et elegans, quod sordidissime conspurcatum; ad hæc adeo perverso, ut cum eruditis non patientur esse ius magno studio depravata corrigendi, tamen iidem quibuslibet nebulonibus permittant impune, suo arbitratu, summorum virorum libros contaminare, fœdere, perdere. Proinde necessum est fieri, ut a plerisque nullam feras gratiam; ab his postremis malam etiam pro bono officio gratiam reportes. At quæstum quidem facile negligit generosus animus, gloriam et laudem facile contemnit Christianus. Porro gratiam pro meritis expetunt et optimi quique. Quis ferat pro beneficio rependi calumniam? Hæc omnia cum non ignorarem, tamen apud me tantum valuit Hieronymi vindicandi studium, tantum utilitas eorum, quibus cordi sunt arcana literæ, tantum denique tuæ celsitudinis et judicium et voluntas, quem præ cæteris assiduum hujus negotii et impulsorem habebam et efflagitatem, ut contemtis difficultatibus omnibus, Herculano quodam animo laboriosissimam quidem sed pulcherrimam adirem provinciam, unus propemodum cum tot mendarum portentis depugnaturus. Nec enim tantundem laboris exantlandum arbitror, in paucis edomandis monstris Herculi, quam milii in tollendis tot mendarum millibus. Neque vero paulo plus utilitatis hinc orbi profecturum existimo, quam ex illius omnium ore celebratis laboribus. Primum enim complurium, sed præcipue veterum collatione voluminum, nonnunquam ex apicem vestigiis addivinantes, mendas sustulimus, et germanam reposuimus scripturam. Graæca quæ vel omissa fuerant, vel perperam addita, restituimus: quod idem fecimus et in Hebraicis, verum hac sane in parte, quod minus nostro Marte poteramus, aliorum suppetiis præstimus, præcipue fratrum Amerbachiorum, Brunonis, Basilii et Bonifacii: quos optimus pater Joannes Amerbachius, velut instaurandis bonis auctoribus genitos, trium linguarum peritia curavit instruendos. Atqæ hi sane paternum animum et expectationem vicerunt etiam, nihil antiquius ducentes Hieronymi gloria, et hac gratia nec impendio parcentes nec valetudini. Quorum equidem auxilio libenter sum usus, quod Hebræorum literas degustasserm verius quam didicissem. Et tamem curavimus, ne quid

deesset avido lectori, etiam si quid deesset nobis ; quodque nostris viribus erat diminutum, id ex aliorum suppetiis abunde sarsimus. Cur enim nos pudeat id facere in vindicando tanto autore, quod haud puden facere summos monarchas in recipiendis, imo in perpendis ? epidulis ? Adjecimus singulis libellis aut epistolis argumenta, veluti fores aperientes ingredi volentibus. Deinde quando non omnibus contigit tot linguarum ac literarum cognitio, si quid remorari poterat lectorem mediocriter eruditum, id scholiis additis illustravimus, quæ geminam utilitatem adferant : alteram quod tam insignis autor, qui antehac nec ab eruditissimis legi poterat, posthac a semidoctis poterit intelligi : alteram quod jami non perinde proclive fuerit cuivis depravare, quod ab aliis est restitutum. Nec his contenti, quæcunque falso Hieronymi titulo circumferebantur, ea magna ex parte talia, ut non Hieronymum autorem, sed impudentissimum simul et insulsissimum rabulam opificem præ se ferrent, non recidimus, ne quid omnino desideraret avidus magis quam elegans lector : hoc est, ut dicam crassius, ne non haberent similes labra lactucas ; sed in suum relegavimus locum, nullo aliqui digna loco. Denique totum opus, de ea loquor portione, quam nobis proprie summis, in quatuor digessimus volumina. Primo *παρανετικά καὶ παρειγυατικά* complexi : quod eorum quæ ad vitam instituendam pertinent, oporteat priuam esse curam. Quartum in tres divisimus classes, in quarum primam retulimus quædam non ineruditæ quidem illa nec indigna lectu, sed tamen falso inscripta Hieronymo. In proximam aliena, sed quæ suis titulis autorem testentur. In tertiam, velut in sentinam, rejecimus ineptissimas ineptias impostoris, haud scio cujus : de quo merito dubites infantiorne sit, an indoctorior, an impudentior. Is mihi certe, quisquis fuit, videtur dignissimus, quem publicis odiis prosequantur omnia secula, qui de omnium ætatum iageniis tam male senserit, ut speraret neminem futurum, qui possit insani rabulæ nænias ab eloquentissimi, doctissimi, sanctissimique viri libris dignoscere. Secundum volumen dedimus ἐλεγκτικοῖς et ἀπολογετικοῖς, nimirum his quæ ad refellendos hæreticorum errores, et malevolorum calumnias pertinent. Terium tribuimus ἐξηγητικοῖς, videlicet, quæ sacrorum voluminum habent enarrationem. Non dissimili studio nuper dedimus Novum Instrumentum, adjectis annotationibus nostris : cujus lucubrationis nuncupationem Leoni pontifici maximo, tuæque celsitudini communem facere visum est, quo novum opus duorum totius orbis summatum nomine, tum munitius tum commendatius exiret in manus omnium. At Hieronymum, velut ab inferis in lucem revocatum, tibi proprie dicatum esse volumus : vel quod citra exceptionem uni tibi mea debeam omnia, vel quod tu Hieronymi gloriae soleas unice favere; nimirum prudenter intelligens, nihil esse secundum Evangelicas et Apostolicas literas dignius quod legatur a Christianis. Evidem crediderim ipsum Hieronymum sibi nonnihil hoc nomine gratulari, quod faustissimis tui nominis auspiciis mundo revixerit, tam inter theologos sumimus, quam tu inter laudatos episcopos nulli secundus. Etenim ut ille doctrinæ orbem numeris omnibus felicissime absolvit : ita tu virtutum omnium episcopalium circulum et harmoniam mire temperasti. Cætera quidem pulchre congruant : unum illud vereor, ne nostra mediocritas non satisficerit vel Hieronymi dignitati vel tuæ celsitudini. Nec enim usquam magis ingeniali mei tenuitatem sentio, quam ubi contendendo tuis eximis virtutibus et am-

plissimis in me meritis utcunque respondere. Sed quid facerem tot ac tantis nominibus obstrictus tibi, ut ne capitis quidem auctione facta, sim ulli portioni solvendæ par futurus? Feci quod solent, qui quum prorsus solvendo non sint, data quantulacunque æris portione sese magis etiam astringunt; et rem, non unum sibi deesse testificantur, malæ fortunæ potius, quam malaæ fidei debitores; et ob hoc ipsum judicium favorem emereri soliti, quod miseri sint verius quam ingrati. Atque in hoc sane genere rerum una est referendæ gratiæ ratio, si quis ingenue libenterque debeat; et agnoscere creditorem, ex parte retulisse est. Imo ut quod similius est conferam, eorum consilium sequutus, qui malunt versuram facere, quam in nervum ire, ab Hieronymo sumsi mutuum, quod tibi dependerem. Quamquam cur id jam mutuum videatur, ac non potius meum? Nam multæ res soli vel occupatione vel præscriptione demigrant in jus alienum. Cæterum in hoc rerum genere Hieronymus ipse legem præscriptis, in ea Præfatione quam libris Regum præposuit, iterum atque iterum illud opus suum appellans, propterea quod quicquid corrigendo, legendō, cæbroque versando nostrum fecimus, id jure nobis vindicamus. Hac lege cur non et ipse mihi jus vindicem in Heronymianis libris quos tot jam seculis pro derelictis habitos velut in vacuum veniens, non æstimandis sudoribus veræ theologiae studiosis asserni? Aureum flumen habet, locupletissimam bibliothecam habet, quisquis unum habet Hieronymum. Atque hunc rursum non habet, quisquis habet, cuiusmodi ferebatur antehac, undequaque confusum et contaminatum. Non quod ausim confirmare, nihil usquam veterum mendarum, hoc est, nulla pristinæ ruinæ vestigia residere: quod haud scio an ipse præstare queat Hieronymus, nisi contingent exemplaria castigationa, quam nobis adhuc habere licuit. Illud summo adnixi studio consequuti sumus, ut non multum supersit. Et ut nihil aliud, certe noster conatus nonnullos extimulaturus est, ne posthac nullo delectu quicquid in libris offendint, quantumvis corruptum a quocumque impostore, quocumque titulo subditum amplectantur, legant, approbent, ac velut oraculum citent. Atque utinam erudití omnes totis viribus in hoc incumbant negotii, ut quicquid nobis ex tot naufragiis utcumque reliquum est bonorum autorum, id quoad fieri potest, pristinæ integritati restituatur. Nolim tamen hanc adire provinciam, nisi qui non minus fide, religione, judicio, curaque polleant, quam eruditione: quod nulla sit acerbior bonorum voluminum pestis, quam semidoctus aut oscitabundus aut præceps aut infelici judicio castigator. Utinamque principibus cunctis eadem mens esset quæ tibi, ut omissis insanissimis pariter ac miserrimis bellorum tumultibus, ad seculum suum pacis artibus illustrandum converterent animum; et ad hujusmodi saluberrimos labores, eruditorum studium præmii accenderent. Videremus nimis id brevi toto orbe fieri, quod hisce non ita multis annis in tua factum est Britannia, quæ jam olim viris opibusque potens, nuper etiam religione, justitia, vitæque cultu; denique literarum veterum omni genere sic exulta est, sic enituit, sic effloruit, idque tua potissimum opera, ut ab orbe semiota insula cultissimis quoque regionibus ad honestissimarum rerum studiu[m] calcar addere possit. Bene vale in Christo Jesu, præsulm ornatissime, quem ille instaurandæ pietati, ac provehendis bonis literis quam diutissime servet incolument. Basileæ, anno salutis 1516. Calendis Aprilibus.

Nº LIII.

Second Dedication of Jerom to Warham.

QUANQUAM in prima editione sic advigilatum erat, ut vix ulli spes esset, posterioribus curis, quas proverbio dicunt meliores, quicquam adjungi posse, præsul incóparabilis; tamen ego magnopere cupiens hoc opus, quod nomini tuo ceu monumentum, utinam victurum, erexeram, omnibus quantum fieri posset numeris absolutum exactumque reddere, curavi ut denuo separatim excuderetur et chartis et formulis elegantioribus; quanquam Joannes Frobenius sic se gesserat antea in excudendo Hieronymo, ut non solum omnium suffragiis antecederet omnes, verum etiam vix ipse sibi locum relinqueret vincendi sui. Nos in Hieronymi scriptis pene nihil deprehendimus, quod esset corrigendum: in nostris scholiis nonnulla corremus, quædam sustulimus, adjectimus non pauca: restant tamen adhuc loca, sed ea perpaucæ, in quibus mea divinatio non omnino satisfecit animo meo: quæ si quis me felicior, vel ingenio, vel exemplariorum copia, restituerit, libenter et homini industriam exosculabimur, et publicæ gratulabimur utilitat. In hoc labore duæ quædam res exortæ magnam nostræ laudis portionem decerpserunt: primum quod per omnes totius orbis regiones sic effluerunt linguae cum bonis literis, ut in multis non perinde necessaria videatur opera nostra: deinde quod hoc seculo pluriñorum ingeniorum ad cruentas istas et gladiatorialias *λογοπαχιας* avocatis, neque studio, neque frequentia pari versantur homines in pratis saluberrimis ac viridariis amoenissimis veterum autorum. Cæterum laudis quidem jacturam facilime ferrem, nisi cum publico dispendio studiorum esset conjuncta. De rerum evenitu viderit Christus. Nos certe bonam præstitimus voluntatem, quam et præstabimus usque ad extremum vitæ diem. Bene vale. Basileæ, Idibus Juliis, Anno MDXXIV.

Nº LIV.

Dedication of the second Tome of Jerom to Warham.

Reverendissimo in Christo Patri ac Domino, D. Guilielmo Vuaramo, Archiepiscopo Cantuariensi, Sedis Apostolicæ Legato nato, totius Angliæ Primi, Des. Erasmus Roterodamus S.D.

QUÆ pertinebant ad institutionem vitæ Christianæ, quoniam hujus rei primam oportet esse curam, in primum contulimus tomum: in argumentis hunc ordinem secuti, ut a perfectioribus orsi, paulatim per gradus veniremus ad inferiora: deinde ad lapsos: postremo ad exempla. Catalogum scriptorum velut appendicem adjectimus volumini per se satis

tis exiguo, quod non videremus alicubi locum congruentiorem. Atque in presentia quidem prætermis his, quæ prima editione concesseramus in tonum secundum, quoniam erant aliena omnia, quædam etiam prorsus indigna lectu; tonum hic duo genera complectetur, sed inter se finitima: videlicet, ἐλεγκτικὰ et ἀπολυγγητικά. In priore parte refelluntur hæretici; in posteriore calumniis respondetur: in utroque vehemens et acer Hieronymus, et nonnunquam sic incandescens, et convieis quoque ac dieteris debetechans, ut nonnullis parum menor Christianæ modestiæ videri possit. Verum id facile in bonam partem interpretabitur, quisquis perpenderit primum ardens et natura vehemens hominis ingenium, ac liberum verius quam consumeliosum; deinde morum integratatem, vitæque innocentiam, quæ fere ut neminem afficit injuria, ita injuriarum impunitis esse solet. Ad hæc atrocius esse crimen hæreseos, quam ut nullus quantumvis mansuetum ingenium ferre potuerit, ut ne quid addam de doctrinæ fiducia, qua sic omnes illius ætatis antecellebat, ut hunc contulisse cumullo cæterorum, contumelia fuerit. Quid quod hæreseos convicium ejus etiam generis est, ut cum cæteris in rebus omnibus tolerantem esse virtus sit, hic dissimilare sit impietas. Jam seculum hoc omne, quo divus vixit Hieronymus, incredibile dictu quantopere tumultibus ac factionibus hæreticorum flagravit, atque ut illis temporibus ingeniosa quoque res fuerit, esse Christianum. Tot erant hæresiarcharum nomina, cognomina, dogmata, ut in his etiam recensendis sudaverint homines eruditæ. Verum Cataphryges, Borboritæ, Ophitæ, Basilidiani, Manichæi, et horum similes hæretici, quoniam portentosa quædam sequebantur somnia verius quam dogmata, et in tantum a divinis abhorrentia literis, ut ne cum sensu quidem communi concordarent, facile ceu suapte sponte consueverunt. Cæterum Arianorum hæresis communia literis, ac divinæ quoque Scripturæ validissimis, ut videbatur, nixa præsidiis, insuper imperatorum ac gentium adjuta studiis opibusque, periculosisimis rerum motibus labefactavit orbem Christianum; in tantum, ut diu esset in dubio, utro se inlecteret Ecclesiaz sinceritas, et factio schismaque esset verius quam hæresis; quod adversarii numero prope pares essent, eloquentia doctrinaque superiores. Ea pestis tanDEM utcunque sopita, rursum in Origenistis renata est, mutato nomine, sed idem malum, nisi quod gravius: quemadmodum solet morbus recurrens eos, qui reciderunt, inclemens premere. Contra certatum est acriter synodis ac decretis, atque etiam symbolis sexcentis, haudquaquam aptissimis meo judicio præsidiis ad hæresim opprimendam, nisi res ab autoritate pendeat: alioqui, quo plus est dogmatum, hoc uberior est hæresium materia. Et nunquam fuit sincerior castiorque Christiana fides, quam cum uno illo, eoque brevissimo symbolo contentus esset orbis. At illa ætate in chartis erat fides potius quam in animo; ac pene tot erant symbola, quæ professores. Admiscebant sese rebus hisce, ita ut fit, privata hominum studia et sub fidei prætextu impiæ similitates exercebantur. Nec aliud malum proprius in periculum adduxit Petri sedem hætenus semper intactam: quam si non subvererit, certe concussit ac labefactavit. Nam sub pontifice Liberio Romæ non omnino libera erat ab Arianorum errore: et sub imperatore Constantio parum constanter se tenuit in petra, cui innititur ecclesia catolica. Potissimum autem his malis agitabatur Oriens, et omnis Graecia, quæ quo magis favebat Origenis ingenio, hoc iniquius ferebat viri incom-

parabilis damnari dogmata, quemadmodum in vehementer adamato corpore nonnunquam placent et vitia. Hisce rebus sic agitatus est noster Hieronymus, ut nec sedes quieta daretur usquam, nec studiorum otio frui liceret. Jam Ruffini operâ in hæreseos etiam suspicionem et calumniam vocabatur, quod olim Origenis ingenio delectatus, quædam illius tradidisset Latinis auribus; nec id sine laude autoris. Atque hoc magis patebat obtrectatorum morsibus, quod polygraphus esset. Excel- lentiæ doctrinæ provocabat invidiam: multos offendebat rara vitæ se- veritas: plures in reprehendendis hominum vitiis libertas. Amara ve- ritas est: et quisquis sibi male conscius est, se putat attactum. His rebus factum est, ut sanctissimo viro usque ad extremum vitæ diem pugnandum fuerit cum executa invidiæ; quæ sic in illum et linguis et calamis debacchata est, ut fuerint qui sparserint epistolam velut ab Hieronymo scriptam, in qua deploraret, quod aliquando Origenis er- rorem secutus esset. Quod autem tam placidum ingenium mihi dabis, ut hujusmodi malis laccisatum non exardebeat? Et tamen si quis proprius inspiciat expendatque libros, in quibus tota libertate videtur in quosdam invehi, velut in Vigilantium, in Ruffinum, in Jovinianum, is animad- vertet multo plus subesse festivitatis quam virulentia, et in mediis illis conviciis deprehendet humaissimi ingenii manifestissima vestigia. In comediis Deinde, cum contra naturam vult esse comis ac festivus, tamen blanditiæ quoque habent agrestem amarulentiam; contra cum Mitio præter suum ingenium quod habebat mite, objurgat Æschinum, tamen ipsa severitas multum habet lenitatis. Nihil autem Christiana charitate mellitus, quæ cum maxime sævit, obtinet tamen suam na- tivam dulcedinem, et vini necessariam acrimoniam olei lenitate tempe- rat. Porro quemadmodum M. Tullius nusquam est admirabilior in dicendo, quam ubi dolor eeu calcar addit eloquentiæ viribus: ita divus Hieronymus, cum nusquam non sit eruditus, nusquam non eloquens, tamen haud alibi dicit melius, quam ubi maledicit hæreticis aut calum- niatoribus; si tamen hoc est maledicere, quod verum est acriter de- tendere. Primus igitur tonus nobis exhibuit Hieronymum eloquentem, hic exhibebit fulminantem ac tonantem. Ille declaravit insignem hominis sanctimoniam. Hic declarabit invictum animi robur adversus omnes malorum assultus. Sic natura comparatum est, ut eximia virtus non proferat splendorem summum nisi malis exercita: sic aurum purius redit ex igni: sic iley attensa duris bipennibus densiore ramorum pro- ventu silvescit, et, quod ait Horatius, ab ipso ducit opes animumque ferro. Gubernatoris et artem et animum declarant tempestates. Nemo unquam inter magnos duces habitus est, nisi cuius virtutem res adversæ spectatae reddidere. Et si fas est aliquid e veterum fabulis admiscere rei serie, Juno dum Herculem omni generi periculorum objicit, nihil aliud quam virtutem illius illustrem reddidit, et ipsi divinos honores paravit. Sic et Dominus athletam suum Job Satanæ vexandum per- missit, ut per illum nobis invictæ patientia pararet exemplum. Sic tentavit dilectum Abraham, ut mundus insignem hominis erga Deum fiduciam agnosceret. Nec Hieronymi magnitudinem agnosceremus, nisi hære- tiorum et obtrectatorum calumniis inclamisset. Porro quod tibi, Re- verendissime Præsul, licet in variis et arduis negotiis versanti, perpe- tuus vitæ cursus usque ad istam senectutem, quæ et ipsa florida con- tigit ac virens, in nullas hujusmodi tragedias impegit, fortassis alius aësribet vel integratæ tuæ vel prudentiæ; ego malo favori divino

adscribere, cui debes universas istas animi tui dotes. Et tamen non omnino defuerunt rerum difficultates, quæ sumnam animi constantium, cum pari prudentia conjunctam declararent. Ut difficillimum, ita regiæ dignitati proximum est, apud Anglos agere cancellarium. In eo munere gerendo tametsi te talem præstitisti, ut eam provinciam^z successu quoilibet eximio difficillimam tradideris, tamen haud scio an magis eluxerit animi tui virtus in deponendo munere quam in administrando. Quis e tantæ dignitatis culmine non tristis descendenteret? Quis non invidenteret successori? Tu vero quam citra supercilium amplissimo munere perfunctus es, tam sine omni significacione mæroris depositisti, ut nemo non intelligeret te magistratum non tibi suscepisse, sed utilitati publicæ, quod data honesta occasione tam alacriter deponeres honorificam sarcinam. Ingens lucrum ducebas, tempus detractum negotiis, magna ex parte profanis, accedere sacris studiis, in quibus oportet episcopum assiduum esse. Nec enim ab his sinebas tibi ullum perire tempus, etiam tum, cum tot negotiorum undis obruereris. Sed epistolæ finem imponam, si dixero quid mihi in relegendis Hieronymi scriptis acciderit: nimurum illud quod vulgo solet in spectandis tabellis. Si qua mediocris est, primum contemplanti satis arridet: si sæpius propius ac diutius contemplere, paulatim perdit gratiam. Cæterum si qua est ab insigni artifice elaborata, quo sæpius spectes et attentius, hoc magis ac magis admiraris. Placuit Hieronymus adolescenti, placuit viro: sed nunquam magis placuit, quam nunc relectus. Deum immortalem! quam mihi totus displiceo, cum hujus viri spirantem in scriptis sanctimoniam intueor, cum ardens studium, cum tam admirabilem sacrorum voluminum tum peritiam tum memoriam? Denique cum tantam eloquentiæ vim, tantum ingenii vigorem in ætate tam grandi? Debent tuæ benignitati quotquot sunt sacrarum literarum amantes, quod Hieronymum habent et sublati mendis, et additis scholiis, non solum legibilem verum etiam intelligibilem: nunc plus debebunt, quod habent modis omnibus ornatiorem. Bene vale, Præsul amplissime. Basileæ, Calendis Juliis, Anno 1524.

---

^z Wolsey.

Nº LV.

Dedication of the third Tome of Jerom to Warham.

Reverendissimo in Christo, Patri ac D. D. Guilhelmo Waramo, Archiepiscopo Cantuariensi, totius Angliæ Primiati, et Legato nato, Erasmus Roterodamus S. D.

IN hoc volumen congessimus libellos aut epistolas, quibus vir doctissimus divisorum hominum quæstionibus satisfecit: non alium ordinem sequuti, quam qui librorum est, unde quæstiones hujusmodi proferuntur. Paucula quædam quæ partim hujus generis non erant, partim ne speciem quidem habebant epistolarum, semovimus, aliis adiungenda tomis, quibus magis congruunt. Admisimus autem huic volumini præfationes, quæ in vulgatis codicibus in frontispicio sacrorum voluminum præfiguntur, quo posthac et emendationes habeantur, et scholiis additis intelligibiores, sed eas duntaxat, quæ vere Hierouymi sunt. Sunt enim inter has ψευδεπιγραφas nonnullæ, quas adnotavimus quidem, verum non adjecimus, ne quid hic esset alienum. Cæterum posteaquam in operis progressu vidimus voluminis exiguitatem, adjecimus Hebraicas traditiones cum aliis nonnullis, quæ nihil habent epistolare. Volumen igitur hoc habet τὰ ἔξηγηματικὰ, hoc est, quæ ad enarrationem Scripturæ Divinæ faciunt: quod quidem eo consilio voluimus ultimum habere locum, quo magis congruat cum reliquis illius libris, quibus enarrat Divinæ Scripturæ volumina. Neque vero mihi male quadrat, opinor, ordinis ratio. Primus vitam ac mores instituit, quam curam omnium primam esse convenit. Proximus fidei habet defensionem, ultiinus sacram eruditionem. Bene vivere, est omnium: pro fide pugnare jam non tyronis est, sed exercitati militis. Porro doctoris personam suscipere, ejus est, cui tum morum integritas, tum eruditio non vulgaris autoritatem conciliarit. Atque id quidem temporis summa erat omnium episcoporum autoritas, cui sæpe cesserit et Cæsarea majestas, qua tum nihil in terris habebatur majus, quod multis argumentis ex veterum monumentis decere licet: ac fortassis esset eadem nunc quoque, ni paucorum fulgor cæterorum obscuraret splendorem; aut nisi plerique nunc ea negligenter, quibus olim episopis apud populum tanta conciliabatur autoritas. Ea sunt vitæ integritas, doctrina sacra, ac de omnibus benemerendi studium indefatigabile. Ac Hieronymus episcopus non erat, et tamen tantum dignitatis illi conciliarat insignis eruditio cum summa vitæ sanctimonia conjuncta, quantum vix episcoporum ulli contigerat. Tanta enim erat apud omnes Hieronymiani nominis celebritas, ut ad unum ex omnibus totius orbis regionibus, velut ad certissimum oraculum, concurreretur, si quid in divinis literis aut obscurum esset, aut controversum. Ad hunc variis de rebus quæstiones deferebantur ex Italia, ex Hispania, ex Africa, e Gracia, ex omnibus Galliarum partibus, ex extrema denique Germaniæ Getica, quæ sero cœpit mansuescere, tamque parata fuit sacrae

eruditiovis et libertas, ut et unus et senex tot argumentis sufficerit. Nec puduit eruditos episcopos a presbytero doceui, quorum præter alios erat Augustinus. Proinde commovit me, Præsul absolutissime, quum incomparabilis viri dignitas tum tua voluntas, quam gravissimo cum judicio semper conjunctam esse scio, ut primam editionem satis elaboratam recognosceremus: in quo negotio sic nos gessimus, ut attentus lector facile deprehensurus sit, mihi laborem hunc nec sine causa, nec sine fructu, susceptum fuisse: qui si candidus etiam erit et gratus, agnosceret se tue celsitudini, cui jampridem debebat plurimum, nunc factum obstrictiorem, cuius benignitati pene totum debet acceptum ferre, si quam utilitatem publicis studiis attulimus. Quod si talis Mæcenas juveni contigisset, poterat Erasmus et inter felices numerari. Utinam autem quod conati sumus contingat, ut tui noninoris memoria tam plausibilis sit apud posteros, quam tui sanctissimi mores promerentur omnium bonorum amorem. Scio tuam pietatem a nemine gratiam exspectare benefactorum, preterquam a Deo: qui sic ad beneficiandum omnibus natus es, ut beneficium accepisse videaris, si quem beneficio juveris. Scio tuam modestiam nihil minus appetere, quam laudem apud homines: sed nullis majore merito persolvitur laus, quam his qui laudem ab hominibus non expetunt. Dominus Jesus religiosam senectutem tuam publicis studiis et Ecclesiis Britanniae diu servet incolument. Basileæ, Nonis Juliis, Anno 1524.

Nº LVI.

Dedication of the fourth Tome of Jerom to Warham.

Des. Erasmus Roterodamus, Sacrae Theologiæ Professor, Reverendissimo Patri ac Domino, D. Guilielmo Varamo, Archiepiscopo Cantuariensi, totius Angliæ Primi S. D.

QUI res humanas mari compararunt, Præsulum decus, mihi videntur penitus earum naturam habuisse perspectam: sed hanc evidentius expresserunt, qui fecerunt Euripo similes. Nam reliqua maria stagnant alicubi, nec ullos sentiunt motus, nisi quum agitantur vi ventorum: At Euripus, id est, mare inter Phocidem Bœotiae partem et Euboiam insulam, incredibili celeritate septies die ac nocte sese subducit, ac totidem vicibus recurrat: atque hoc etiam sæpius Euripus Tauromitanus; unde a rapido impetu nomen est a Græcis inditum. Quantas enim et quam multas hic aliquot annis rerum mutationes vidiimus in utriusque ordinis, sacri videlicet ac profani principibus, quanta tempestas concussit Christianam professionem, quanta perturbatio studiorum est consequita? Denique quanta malorum omnium exundatio videtur mundi supremum diem minitari? Ego certe nullis annalibus eram crediturus ista, quæ video sentioque. Sed bellorum ac religionis causam ipsi Christo moderandam reliquamus. Quam feliciter intra paucos annos effluerant bonæ literæ? Rursus quam parum absuit, quin denuo victrix barbaries obruerit omnia recta studia? quibus nulli majori detimento sunt, quam hi qui hæc impure colunt. Exoriri video passim tenebriones quosdam,

qui simulatque didicerunt decem verba Latina, Græca duo, paradoxa & sex, scribunt procaces libellos, miroque supercilie fastidiunt tot seculorum unanimi sententia consecratos autores: haud dum scio majorene ingratitudine an inpietate. Putet istis velut indoctum, ubicumque non offendunt illa sex paradoxa, in quæ nunc quidam insanunt. Scilicet talium virorum monumenta rejicienda sunt, ut horum loco rabularum nescio quorum rixosas egamus nærias. Quo libentius hoc laboris suscepimus ut Hieronymus noster, qui pridem nitidissimus prodierat in lucem, nunc prodiret nitidior. In hoc volumine nihil meum est præter censuras. Nec statim fastidiendum quod Hieronymi non est: nam habet ordo primus permulta, adeo non indigna lectu, ut vel Hieronymi titulo servata gaudemam. In tertio nihil fere comperi dignum, in quo pius et eruditus lector tempus conterat. Si cui non probatur nostrum judicium, non habet tamen quod nobis indignetur. Non solum enim habet omnia quæ prodita fuerant superioribus aliorum editionibus, verum etiam multa illis adjecta sunt: et habet eadem tum nitidius excusa, tum emendatius, quam umquam antea fuerint. Per me licebit, ut suo quisque judicio fruatur. Admoniti sunt, qui valent judicio: fraudati non sunt, quibus displicet quicquam omitti. Precor ut Dominus Jesus senectutem tuam, ut est pietate singulari prædicta, ita floridam ac longævam esse velit Ecclesiæ suæ. Basileæ, vi Id. Octob. Anno 1534.

Nº LVII.

Preface to Jerom by Erasmus.

Ad Lectorem Præfatio.

QUANQUAM ab ipsa pueritia, non tam judicio, quam arcane quodam naturæ sensu, divi Hieronymi scripta sum admiratus; eaque admiratio mihi semper cum accessione ætatis, et, si qua est, eruditionis accrevit: tamen cum ilius epistolas tuim castigandi, tum scholis illustrandi provinciam susciperem, variam illam et ex omni linguarum, disciplinarum ac literariorum recondita supelectili constructam opulentiam nondum penitus introspexeram. Quid enim est in ulla librorum genere, seu parvum, seu magnum, seu sacrum, seu profanum, quod ille non habuerit in numerato? Itaque fateor me non uno modo peccasse, qui ad tam arduum negotium, nec parem eruditionem, nec justam curam attulerim. Quum enim primum venissem Basileam, de Novo Testamento vertendo ne cogitaram quidem: scholia modo nonnulla paucis verbis annotaram, atque his decreveram esse contentus: in Hieronymum fere nihil attuleram præter animi propositum. Hic mea facilitate, aut verius temeritate, abusus felicis memoriae Joannes Frobenius, utrunque opus compluribus præliis aggressus est; quum hoc

^a He hath the Reformers in view; some of whom put up their Theses against Popery, for public disputation, under the name of *Paradoxes*, as Franciscus Lambertus. And Erasmus often called some of Luther's sentiments, *Paradoxes*. See *Sculteti Annales*.

corpusculum vix quartæ laborum parti par esset. Atque id temporis parabam illa, non hominibus eruditis, sed quibusdam piis quidem illis, verum illiteratis, apud quos compereram Hieronymum sic undequaque depravatum, ut ne legi quidem posset: cuius incogitantia me non seniel puduit et piguit. Supererat igitur ut ad proverbium confugemus, quo posteriores curæ dicuntur esse meliores: et quod priore negligentia commissum erat, posteriore diligentia sarciremus: id quod a nobis iam semel atque iterum factum est. Porro quum accipere apud Parisiorum Lutetiam rursus excudi epistolarum volumina, ut ex tempore licuit, quædam loca pridem a me notata recognovi, misique in publicam studiosorum utilitatem: non conquieturus, donec æquo candidoque Lectori probarim fidem et industriam meum. Ingratis enim et iniquis, qui vel dissimulantes tam multa bene dicta, tantum arroducti si quid incautius excidit: vel quod est improbus, ne legunt quidem nostra, sed tamen oclusis oculis et ohturatis auribus ingenti vociferatione damnant quod nesciunt, nihil aliud optabo quam mentem dari meliorem divinitus: *Θεὶ δέ τε πάντα δύναται.* Interim non tam regium est, quam Christianum, quum bene facias, audire male. Quum hæc adornaretur editio, incomparabilis heros Guilielmus Waramus, archiepiscopus Cantuariensis, ac totius Angliæ primas, terras reliquit, et in celeste contubernium emigravit, vir ex omni virtutum et ornamento-rum genere concinnatus: sive species in tanto rerum fastigio comitatem etiam infimis obviam, sive in tantis negotiorum undis perpetuam animi tranquillitatem (id quod divinæ cujusdam mentis esse videtur) sive sincerum erga pietatem ac religionem affectum, quam semper summo studio, nullo supercilio tum docuit, tum præstitit. Nemo vidit illum nihil agentem. Quis autem non facile condonasset tali viro, si quando animum negotiis externis delassatum, jocis aut lusibus relaxasset? At illi porro pro venatu, pro aucupio, pro alea, pro chartis, pro morionibus, proque cæteris avocamentis vulgaribus, erat aut frugifera lectio, aut cum eruditio viro colloquium. Jam vero benignitatem quum in omnes, tum præcipue in studiosos, quid referam? De me nihil dicam, qui non ita multum ab illo accepi, idque obtrusum verius quam datum: nisi quod in acceptis numero quicquid ille obtulit: obtulit autem frequenter vera fronte, fortanarum omnium communionem. Sed in alios quam non fuerit illius parca liberalitas, vel illa vox arguit quam paulo ante mortem emisit. Nuntiantibus enim famulis, in thesauro vix esse triginta aureos signatae pecunia: gratulabundus dixit, Bene habet: sic mori semper fuit in votis: sat est viatici mox hinc emigraturo. O mentem summo episcopo dignam! Ex tanta fortuna minimum impedit sibi: mensa erat et pro more regionis, et pro dignitate tanti præsulis splendida, sed in mediis deliciis ipse vulgaribus libentius utebatur, atque hoc ipsum parcissime. Coena tam erat frugalis, ut prope nulla fuetit: vinum perquam raro gustabat verius quam bibebat, contentus tenuissima cervisia, quam illi vulgo *Biriam* appellant. Eadem in cultu frugalitas, nunquam holosericis utebatur, nisi rem divinam peragens: adeo ut quum sub Caroli Cæsaris et Regis Angliæ conventum, qui fuit ante annos, ni fallor, undecim Caleii, edicto cardinalis Eboracensis, non episcopi tantum, sed et inferioris gradus homines cogerentur magnis impendiis ornare sese Byssinæ ac Damascenæ, solus omnium ille contemptu cardinalis edicto, pilum in cultu suo non mutarit. Quid esse possit illo pectore incorruptius? Nunc felix illa anima, sicut Ecclesiæ

præclarum lumen fuit, ita cœlesti Hierosolymæ sidus illustre addit. Frequenter apud suos hanc vocem solet ^b emittere, Utinam mihi contingat, priusquam hinc emigrem, semel videre complectique meum Erasmus, nunquam sinerem ilituni a me divelli. Votum erat mutuum, sed neutri contigit quod optavit. Utinam illud concedat Christi misericordia, ut nos invicem brevi complectamur illic ubi nulla est futura distractio, neque quisquam erit, qui vel illum mihi, vel me illi invideat. Bene vale, quisquis es qui hæc legis. Friburgi Brisgoiæ, Anno M D XXXIII.

Nº LVIII.

Preface of Erasmus to the fourth Tome of Jerom.

Des. Erasmus divinarum literarum studiosis omnibus S. D.

SUPERIORE tomo παραχωρητικὰ, quæque ad vitæ pertinent institutionem, quo licuit ordine digessimus, simul velut eodem fasce complexi ἐγκωμιαστικὰ, παραμυθητικὰ, νεθετικὰ, καὶ ισοφικὰ, hoc est quæ ad laudem, consolationem, objurgationem pertinent, et rei gestæ narrationem habent, intermixtis et familiaribus aliquot epistolis: quibus omnibus ideo dedimus idem volumen, quod hæc ita commisicuit ipse Hieronymus, ut non queant divelli commode: et idem pariter agit in omnibus, in hoc laudatiunculi, illectans; quo præcepta ceu pharmaca, per se subamara, melle prælita libentius hauriantur; sic consolans, ut instituat; sic objurgans, ut reddat meliorem; sic narrans, ut pietatis imaginem velut expressam in tabula, subjiciat oculis; denique sic confabulans, nonnquam et jocans cum amicis, ut interim adhortetur ad pietatem. In hoc volumen, quod prima editione, propter argumentorum affinitatem, secundum erat, conjectimus aliena. Atque ea quidem in tres distinximus classes. In prima collocavimus ψευδεπιγραφα, hoc est, falso quidem inscripta D. Hieronymo: sed tamen erudita, nec indigna lectu. In secunda posuimus ea, quæ non dubiis titulis, a quibus auctoribus profecta sint, testantur. In tertia concessimus ea, quæ nou solum falsa, verum etiam impudentissima inscriptione Hieronymum auctorem mentiuntur, virum omnium longe tum eruditissimum, tum eloquentissimum: cum adeo sint et ineruditæ et infantia, ut nec umbram ullam Hieronymiani pectoris referant. Id quod suo loco plane demonstrabimus. Neque vero censoriam hancce virgulam, οὐ τοτὲ λεπτή ipsi nobis arroganter sumsimus, ut pro libidine animi nostri, de rebus hisce pronunciaremus: sed solo juvandi studio commoti, quod re diligenter expensa, multis simul et probabilibus argumentis nobis comprehendisse videbamur, indicavimus. Quod si quis erit, qui hoc quoque negotium existimet ad Ecclesiæ cognitionem pertinere, quod titulos vel ab indoctis, vel a negotiatoribus, vel ab impostoribus additos sustu-

^b Solet: I have often observed in Erasmus this way of using the present tense, where the præter-imperfect would be more proper.

lerim; homo, ne quid dicam insolentius, in hoc certe genere nec indiligens, nec inexercitatus, clarissima voce testor, clamo, profiteorque me nec hic, nec usquam alibi, vel culnum, quod aiunt, latum ab Ecclesiæ placitis velle digredi, nec mihi in animo esse vel unum apicem convellere, in his quæ sint illius auctoritate serio comprobata. Tantum ne, quicquid quoemque modo in vulgi usum irrepererit, id protinus ab Ecclesiæ prefectum oraculo putemus. Nos hoc quicquid est liboris, neque gloriæ neque questis gratia sumsimus, sed in hoc dum'axat, quo nostra industria veteris illius theologie candidatis consulseremus: quam ego sane solam esse. judicarim theologiam, nisi vererer tot agmina diversa sentientium. Certe non dubitem hanc pronunciare longe magis conducibilem vel ad Christianam eruditionem, vel ad vitæ pietatem, ea que nunc passim tractatur in scholis, sic Aristotelis differta decretis, sic sophisticis nugis, ne dicam sonniis, contaminata; sic inanum quæstiuncularum involuta labyrinthis, ut si ipse reviviscat Hieronymus, aut etiam Paulus, inter istos nihil theologie scire videretur. Quæ tamen ipsa si quibus impense placet, per nos sane quantumlibet eam deamet, exosculetur, amplectatur, fruatur licet. Sit saum cuique pulchrum, nec obsto quo minus Balbinum delectet polypus Agnæ. Nos juxta Pauli sententiam, degustatis omnibus, quod optimum censemus, sequi malum: aut certe, quod nostro ingenio magis accomedium. Nec ab his sacris auctoribus, in quibus tam abstrusam divinarum literarum scientiam comperimus, tam admirabilem eloquentiam, tantam Christiani spiritus fragrantiam, avelli possumus, nisi contingant meliora. Neque enim me magnopere movet turba dissentientium; cum hoc Ethnicis quoque sit et animadversum, et literis proditum, nunquam tam bene fuisse actum cum rebus humanis, ut optima plurimis placuerint. Atque utinam faxit Deus optimus maximus, ut quo quidque melius fuerit, hoc pluribus arrideat. Quod si numero suffragiorum magis quam pondere commoveremur, nec ipse placeret Christus, quo sine controversia nihil est melius; quem, heu facinus indignum! plures mortalium rident, quam sequuntur. Atque ipse adeo suos pusillum appellat gregem. Tum in hac ipsa paucitate Christum profitentium, quam rari sunt, qui quod ceremoniis ac titulo præ se ferunt, vere moribus exprimant? Socrates apud Platonem, quicquid admodum placeat multitudini, vel ob id ipsum suspectum habendum esse docet, quod placuit. Et Plin. Cæcilius etiam in scholis hanc legem præscripsit, ut sciamus cum possimem dixisse, cui maxime sit applausum. Tantum abest, ut ullius rei pretium turba probantium oporteat aestimare. Quanquam nihil addubito, quin meo sint accessuri judicio, quotquot in evolvendis auctoribus hujusmodi fuerint diligenter versati, modo accesserint his instructi literis, sine quibus nec intelligi possunt. Cæterum in optimo theologie genere primas tenet D. Hieronymus (de Latinis loquor) et ita primas tenet, ut annes post se longo relinquat intervallo: et adeo neminem habemus, quem ullo pacto cum hoc conferre possimus, ut inter tam innumera-biles theologos vix quenquam habeat et ipsa docta Græcia, qui nostrum æquet Hieronymum, si modo non unam aliquam laudem, sed universas ejus dotes simul expendas. Tantam uno in homine reperiæ secularium, ut vocant, literarum cognitionem, tantam omnis antiquitatis peritiam, tot linguarum absolutam scientiam, tam admirandam locorum et historiarum omnium notitiam, tam non vulgarem mysticorum volumen eruditionem, tantum inimitabilis eloquentie, tam exactum ubique

judicium, tam sacrum afflati pectoris ardorem, rerum adeo diversarum tam digestam ac præsentem memoriam, tam felicem juxta ac divitem mixturam; denique tanto lepore conditam severitatem, ut quemadmodum per se facundi, si cum Cicerone conferantur, protinus videntur obnutescere, ita cæteri doctores, quos citra collationem suspicimus, cum Hieronymo compositi, vix sapere, vix loqui, vix vivere videantur. Atque id quidem haud in illorum contemtum, sed in Hieronymi gloriam dictum videri velim, qui suarum excellentia virtutum, aliorum laudem non minuit, sed admotus obscurat. Reliquos ut limpidos rivos admireris, hic ceu dives quoddam et aureum flumen, universas opes secum volvit ac desert. Verum quoniam intelligebam complures ab hujus vere divi doctoris abhorrere lectione, non perinde ob id quod minus probarent (quis enim hunc non probet, nisi qui sit unus omnium insulssissimus, nec minus tamen insulssus quam impius?) quam quod crebris obscuritatibus, ceu salebris occurrentibus, offendenterunt: et minus placeat oportet, quod non intelligas: proinde pio, sicut opinor, studio, labore hunc haud sane mediocrem profecto suscepimus: non hoc agentes, ut de dogmatis digladiantes, argutiam ostentaremus ingennii, sed ut pio lectori, docilique magis quam docto, submotis obstaculis, vernantissimos Hieronymiarum lucubrationum campos aperiremus, in quibus summa cum animi voluptate liberius jam et inoffensus spatiaretur: id quod primum diligentissima castigatione, deinde argumentis et scholiis in loco additis conati sumus efficere. Nec hoc contenti, cum videremus tam sacrum virum non solum depravatissimum, verum etiam alienorum intermixtione librorum ita contaminatum, ut propemodum plus esset alieni; quicquid nothum ac supposititum deprehendimus, non amovimus quidem, ne quid omnino desideraret avidus lector: sed tamen semovimus, et in suum redegimus locum. Idque fecimus non præcipiti temerarioque judicio, qui plerisque mos est, sed omnia conjecturarum vestigia, quanta maxima potuimus sagacitate subodorati; sic ut plane confidam, citra contationem omnes qui mediocriter bonas didicere literas, aut qui vel degustarunt, modo candido et integro sint ingenio, nostræ subscripturos sententiae. Quod si quis super hisce rebus velit odiosius digladiari, me certe concertatorem non est habiturus. Ego quid sentiam, simpliciter indicavi, libenter *παλινῳδίσων*, et in diversam iturus sententiam, si quis docuerit rectiora. Porro si quis cum id non possit, tamen odiosius obstrepit, ac studio rapi quam judicio duci mavult (ut nihil est pertinacius inscitia, præsertim si scientiae persuasio accesserit) ne cum hoc quidem unquam tria verba commutaverim. Cui solus placet Hieronymus, huic dedimus, ne imprudens incideret in aliena: cui quidvis placet, citraque delectum omnia devorat, huic nihil omisimus, imo non nihil adjecimus. Titulos tantum detraximus, quos qui volet, vel initialibus, ut vocant, literis in suo sibi reponat codice. Rescindant nostram censuram, quibus visum fuerit, et suo fruantur iudicio: profiteantur absolutam eruditioinem, et oraculum videri postulent, quicquid dixerint. Nos humiles homunculi, nec ignari mediocritatis nostræ, iuvandi studio, quod possumus præstamus: et qualcumque talentulum, quod nobis Dominus credidit, pro nostra virili in communem conferimus utilitatem: quo videlicet usuram exigenti, qui sortem commisit, si nihil aliud, certe conatum et sedulitatem vice facinoris exhibere valeamus. Apud eruditos quidem et candidos haec quæ diximus abunde satis erant. Cæterum quo **cumulatius** etiam satis facia-

mus omnibus doctis pariter et indoctis, modestis et immodestis, hand gravabor altius repetito sermone, consili mei reddere rationem: primum ostensurus, quibus ex causis acciderint hujusmodi ψευδεπιγραφαι; deinde quibus notis quibusque conjecturis, tituli falsitatem deprehendere liceat. Principio non sum exacturus, ut quisquam mihi credat, id in Hieronymianis accidisse monumentis, nisi compererit nullum unquam, nec apud Graecos, nec apud Latinos fuisse magni nominis auctorem, in quo non idem usu venerit. Apud Graecos nihil antiquius Homero, cuius poësim tamen repurgavit Aristarchus, insignes versus seu γηγοις, id est, germanos, ac pilam Homero parente dignos, ὀδεσποτοις illustrans, contra nothos et suppositios ὀξειδωτοις jugulans. De Hymnis et Battachomyomachia docti addubitant. Nam Hymnos, qui Orphei titulo feruntur, Aristoteles illius esse negat. Apologos Aësopi nomine celebres, Quintilianus Hesiode mavult asserere. Notantur ab eruditis aliquot Aristophanis et Euripidis fabulæ, veluti subdititiae. Sunt poëmata, quæ in nonnullis exemplaribus Theocrito, in aliis Moscho reperies inscripta. Sunt aliquot inter Platonicos dialogos, quos nemo non sentit suppositios esse, nisi qui nihil omnino sentit animo. Idem parcius quidem accidit in Aristotele: verum ut nihil interim dicam de ambiguis, propemodum convenit, librum Περὶ τῶν διανυστινῶν ἀκετημάτων alterius esse. Tum negari non potest, in problematis quædam ab aliis admixta fuisse, cum aliis argumentis tum illo potissimum, quod eadem toties occurrit. Mihi nec Rhetorica, quam scriptam habemus ad Alexandrum, videtur illius esse. Inter Plutarchi commentarios ipsi deprehendimus aliquot, quos non vereamur quantumvis sancte dejerare ab ipso nunquam fuisse conscriptos. Idem in Luciani Dialogis factum et ipsa res indicat, et testantur eruditii. At iidem e diverso Phalaridis nomine celebratas epistolas huic vindicant. Veniam ad Latinos. Inter tam multas comedias, quæ Flautini nominis habebant inscriptionem, unam tantum et viginti, veluti germanas, et originis indubitate, recepit M. Varro, vir undecunque doctissimus, quas ob eam rem Varonianas fuisse vocatas testis est Aulus Gellius. Praecepta Rhetorices ad Herennium, tot jam seculis Ciceronis titulo leguntur, et a magnis citantur auctoribus; quod tamen opus alterius cuiuspiam esse, non solum arguit stylus, sed aliis item argumentis non ambiguus deprehenditur. Tum meciis hujus actionibus quædam orationes admixtae sunt, stylo reclamaute, Ciceronem auctorem inscriptione mentientes: quibus haud ita pridem unam adjecit Philippus Beroaldus, homo sane non indoctus, sed studii majoris quam judicii, quæ usque adeo non exhibet inimitabilem illam Ciceronis eloquentiam, ut ne Latini quidem hominis esse videatur. Jam quam multa Virgilii nomen occupariunt, quæ certissimis argumentis deprehensum est ab aliis esse profecta: Ne conimeinorem interim Philomenam^c, Nuncium Sagacem, Vetulam, aliosque hujus farinæ libellos, qui se pridem Ovidii titulo venditabant. Caesaris Commentarios quidam adscribunt Suetonio. De Viris Illustribus existimant Plinio falso inscribi. Declamationes Quintiliani titulo publicatas, docti negant illius esse, cuius creduntur. Proverbia quædam Senecæ titulo leguntur, in quibus complures reperies sententias Publpii minigraphi nomine citatas apud idoneos auctores: ut de cæteris interim sileam, de

^c Read *Philomelam*. See Fabric. Bibl. Lat. I. 326. 4to.

quibus ambigi possit. Circumferuntur Epistolæ Pauli ad Senecam, et Senecæ ad Paulum, in quibus nihil emnino reperias, neque Paulo neque Seneca dignum. Opus de Disciplina Scholarium Severini Boëtii noniue circumfertur, quod bubulci citius dixeris, quam illius eximii philosophi. Paucos aliquot, sed maxime celebres duntaxat exempli gratia recensuimus: cum aliqui nullus sit omnino scriptor, cui non aliquid falso fuerit inscriptum. Pergamus igitur ad nostrates, hoc est, sacros auctores. Hebræi quædam volumina non recipiunt, nec in his quæ reperunt de auctore consensus est. Apud hos prima auctoritas erat Legi et Prophetis. At hic protinus quam multa ferebantur olim apocrypha Esaiae et Hieremiacæ titulo. Proxima dabatur hagiographis, inter quæ nonnulli supputabant libros Judicium et Ruth. Tertius ordo erat apocryphorum, e quibus Sapientiam Solomonis, Ecclesiasticum, Judith et Tobiam, Esdræ et Macchabæorum libros onines, ac Danielem totum palam in templis legimus: librum ejusdem ordinis, cui titulus est Pastor, nemo legit. Daniel apud Hebræos ejusdem ordinis habetur, cuius et liber Psalmorum: et tamen ex his, quæ hujus habent titulum, ipse D. Hieronymus non veretur quædam obelis jugulare, veluti Belum, Draconem, ac Susannam, Hymnumque trium puerorum. Ejusdem ordinis est Esdras, cuius et Psalterium. Quum autem Psalmorum summa sit auctoritas, tum apud Hebræos tum apud Christianos, tamen D. Hieronymus non veretur, ex primis duobus Esdræ libris unicum facere, et duos reliquos inter apocrypha censere, lectore monito ne somniis hujusmodi delectetur. Quid Evangeliorum auctoritate sacra-tius? Aut quid Apostolorum nominibus augustius? Et tamen horum titulis quot Evangelia sparsa fuerant in orbem? Inter quæ rejectum est et Evangelium Iazareorum, quod a plerisque credebatur archetypon Matthæi. In Evangelio Joannis historia de adultera, judicio pris-corum, ex Hebræorum Evangelio putatur assuta. Vivo etiamium Hieronymo, Romani non recipiebant Epistolam ad Hebræos: nec Joannis Apocalypsim Græci, cum aliis de causis, tum quod in ea nomen Joannis præter illius morem tam identidem inculcetur: denique quod negarent illic esse quicquam dignum Apostolica gravitate, sed frigidam potius imitationem sermo resiperet: postremo, quod ibi quædam de-prehenderentur de numero annorum, quæ dogma Cerinthi olere vi-derentur. Qui modestissime, censent esse Joannis presbyteri, cuius sunt epistolæ duæ posteriores. Nam Epistolam, quæ Pauli nomine fertur ad Laodicenses, quis non sentiat imitatitiam esse, verbis aliquot hinc et illinc ex aliis ejusdem epistolis consarcinatis? Jacobi epistolam veteres ab alio quopiam illius nomine editam affirmabant, licet paulatim progressu temporis obtinuerit auctoritatem. Alteram D. Petri Epistolam a Petro profectam negabant plerique, quibus alicubi D. Hieronymus assentitur: quamquam alias varians, styli diversitatem hinc esse putat, quod alio fuerit usus interprete. Non hic referam tot libellos et epistolas, quæ quondam Apostolorum titulis ferebantur, nunc Ecclesiæ censura damnatas. Leguntur et hodie passim Joannis Apostoli nomine, passimque citantur Epistolæ tres: cum Hieronymus palam testetur, primam duntaxat illius esse. Quamquam nihil vetat appro-bari librum, cuius auctor sit incertus. Quod genus sunt liber Job, et Sapientia Solomonis, quem asserunt Philoni: item Epistola ad Hebræos. Cæterum quo animo nunc Ecclesia habet in usu publico, quæ veteres magno consensu numerabant inter apocrypha, nondum satis

constat. Nos sane quicquid Ecclesiastica comprobarit auctoritas, simpliciter, ut Christiano dignum est, amplectimur. De ceteris agamus, quae ad canone non pertinent, sed humana censentur auctoritate. De Clementis Romani, de Origenis operibus ingens olim inter eruditos fuit concertatio. Quin magis ne, singulos enumerans, lectori sim molestus, evolvat qui volet, Hieronymi catalogum de scriptoribus Ecclesiasticis, volvat alios qui consimile tractant argumentum: et reperiet hoc genus falsas librorum inscriptiones apud Christianos fuisse tuin crebriores tuin impudentiores, quam fuerint apud Ethnicos. Quo minus mirandum est, si videmus Hieronymianas, Ambrosianas, et Augustini lucubrations tot supposititiis libris esse permixtas. Verum id quod dico fiet multo credibilius, si causas et occasiones explicuero, quibus haec inscriptionum impostura videatur accidisse. Atque in summa, dupli potissimum occasione videtur evenisse, partim per errorem et imprudentiam, partim arte dataque opera: sed utrumque diversis modis. Nam aliquoties usuvenit, ut idem, aut certe confine plurimi vocabulum, erroris ansam praebat: velut olim complures fabulas falso fuisse incriptas Plauto, narrat Aulus Gellius, cum essent a Plautio Plautianæ, non a Plauto Plautinæ. Consimili errore duas epistolas posteriores Apostolo Joanni tributas tradunt, quod alias ejusdem esset nominis Joannes Presbyter, a quo scriptas affirmant. Et Hierarchiarum libros Dionysio tribuimus Areopagitæ; et eundem putamus esse, quem juxta Lutetiam Parisiorum urbem, martyrio coronatum accepimus, e tribus, ni fallor, Dionysiis unum facientes. Etenim quum Hieronymus in Catalogo duos, ni fallor, recenseat Dionysios, alterum Corinthiorum, alterum Alexandrinorum episcopum, nihil attingit eorum librorum, qui nunc Dionysii Areopagitæ titulo versantur in manibus. Plures commemorat Eusebius, et inter hos Areopagiten; de cuius libris nullam facit mentionem, quum aliorum, qui scripta reliquerunt, lucubrations diligenter annumeret. Ea res in historiis quoque magnos saepenumero gignit errores. Quod genus, si quis Aristophanis Grammatici librum in Aristophanem poëiam conserat, et quicquid de Scipionibus ab historiographis sit proditum, id ab Africano gestum existimet. Rursum fit interdum, ut librarius aut studiosus aliquis, ob argumenti similitudinem, diversorum auctorum opuscula, eodem copulet volumine: deinde parum attentus lector, aut non reperiens adscriptos titulos, aut oblitteratos offendens, ejus esse putat omnia, cuius nomen in frontispicio voluminis conspicerit. Aliquoties si forte desit inscriptione, lector conjectura fallitur, et nomen adscribit, non cuius est, sed cuius esse suspicatur: vel quod de re consimili, vel quod ad eosdem, vel quod simili stylo scripserit alius. His occasiobus dubium non est quin permulta Hieronymo tributa fuerint, quae sunt aliena. Scripsit argumenta in Divinæ Scripturæ libros D. Hieronymus: deinde parum eruditus, aut etiam tumultarius Lector, quodcumque illic offenderit argumentum absque titulo, sive illud sit Isidori, sive Gilberti, sive alterius cujuspiam, Hieronymianum facit. Et librum cuius initium est: "Cogitis me, O Paula et Eustochium," ob id ab Hieronymo scriptum esse putant, quod earum nomen præferat, ad quas saepenumero scripsit Hieronymus. In nonnullis exemplaribus reperies Anselmo data, quæ rursum in aliis Augustini titulum præ se ferant, quod character non omnino discrepet utriusque. Sunt qui fugientes invidiam, libros edant ἀναρτύουσ, καὶ ἀδεστότες, καὶ ἀνεπιγράφες, hoc est, subtracto titulo.

Deinde levi quæpiam conjectura ductus aliquis, hujus aut illius titulum adscribit, quisquis forte occurrerit. Fit nonnunquam, ut in declamatoriis argumentis, quæ Græci *μελέτας* appellant, titulum non serio adscriptum, hoc est, non auctoris, sed ejus cuius personam conatur effingere is qui sese exercet, verum ac serium esse putent: nam hoc videmus olim in scholis soleune fuisse genus exercitationis. Quo de genere sunt Epistole Phalaridis, Epistolæ Bruti ad diversos, Epistolæ Pauli ad Senecam, et ad hunc illius. Sic Portius Latr. tractavit argumentum Ciceronis in Catilinam, nimurum perscrutum agens Ciceronis; et quoties incidit, sese Tullium appellans, non Porium. Hinc error eorum, qui rem fictam seriam esse credunt. Ad hæc non raro fieri videmus, et hodie, ut bibliopolæ de industria, scriptorum illustrium gratiosis nominibus ad suum quæstum abutantur. Alii quo vel nugas suas, vel pestifera dogmata lectori commendent, gratiosa prætexunt nomina: sive quo magis aliena fruantur stultitia, sive quo dogmatum virus sub magni nominis umbra celerius latiusque serpat in vulgus. Hinc videlicet inscriptiones illæ impudentissimæ, Epistola Jesu ad Abgarum, Evangelium Petri, Evangelium Nicodemi, alioque id genus innumeræ, quarum pierasque nominatim ecclesiastica damnavit auctoritas in decretis pontificiis. Ipse plurimis et manifestis argumentis deprehendi quendam fuisse, cui præcipuum studium fuerit, ut coccygis in morem suas nœnias alienis operibus insereret, potissimum Ambrosii, Augustini et Hieronymi. Nam stylus palam arguit eundem fuisse. Huic prodigiosa quedam fuit libido, vel insania potius, omnes Hieronymianas lucubrationes modis omnibus conspurcandi: adeo ut non contentus fuerit epistolas suas et libros hujus libris adjungere, veluti si quis putres paunos insigni assuat purpura: verum medlis psalmorum et prophetarum interpretationibus nœnias suas admiscerit, quasi si generosum vinum lotio vities aut acetum, ne quis mederi queat. De quo quidem impostore compertiora dicemus, cum ad tertium hujus voluminis ordinem venturi erit, in quæ indocetas et inæptas illius nugas conjectimus. Habet quot modis depraventur inscriptiones; et vides rem adeo neque raram esse neque novam, ut in nullo fere scriptore non contigerit, frequentius autem in præclaris et gratiosis. Reliquum est ut ostendamus, quibus modis hic fucus deprehendi coarguique possit, præsertim in D. Hieronymi scriptis, cuius in præsentia negotium agimus. Etenim cui satis est quæcumque pacto prænotatum auctoris nomen, is pro quatuor quatuordecim, opinor, leget Evangelia. Quid autem facilius est, quam nomen quodcumque libuerit libro præfigere? Certe non obstitit antiquis illis patribus quantumvis magnificus titulus, quo minus tot apocryphas inæptias rejicerent: nimurum rem magis spectantes quam inscriptionem. Alioqui si clausis, quod dici solet, oculis accipiemus, quicquid probati viri titulum præ se feret, cui non proclive sit orbi imponere; præsertim hisce temporibus, quibus quicquid scriptum fuerit, protinus bis mille propagatum exemplaribus per omnes terras dissipatur? Non tibi satis est titulus, quem habent pyxides medicorum; sed olsacis, tractas, degustas: nec protinus opobalsamum esse credis, si balsami titulum habeant myrothecia; sed modis omnibus exploras, ne forte deceptus inscriptione, venenum accipias pro remedio, lutum pro unguento. Nomisma probas, non contentus inscriptione; panum experiris, haud credeus symbolo; aurum affricas coticulæ, diffisus colori. Habemus notas, quibus nativam gemmam a factitia

discernamus; nec satis est si quis modo smaragdum appelleat aut lyncurium: et in solis libris recipiendis, quodcumque nomen temere adscriptum satis erit? At dixerit aliquis: Quid tantopere refert, cuius titulum habeat liber, modo bonus? Id fortassis in Plautinis fabulis non ita magnum referat. Cæterum in sacris viris et ecclesiæ columnis, unde pontifices ac theologi velut ab oraculis sua de bello, de sacramentis, deque gravissimis rebus sumunt decreta, plurimum, opinor, referet. Alioqui futurum est, ut impostoris alicujus dictum, imo somnium, Pauli aut Hieronymi nonnihil productum, cogat me vel tacere, vel sequi quod rectum non est. Id quod quotidie videimus in theologicis disputationibus factitari, magno cum risu bonas callentium literas. Ac longe quidem proclivius est deprehendere non esse illius cui inscribitur, quam pronunciare cuius sit opus. Quanquam hoc quoque nonnunquam a sagacibus et emunctæ natis ingenii deprehendi potest. At quibus tandem notis hoc licebit assequi? Per multa quidem sunt alia, quæ conjecturam præbeant si non convenit tempus, si non consentiunt dogmata. Verum hæc, et id genus alia, facile imitatur, qui studeat imposturam facere. Certissimus index, et vere Lydius, ut aiunt, lapis est character orationis et habitus. Ut sua cuique facies, ut sua cuique vox, ut suus cuique mos et genius, ita suus cuique stylus. Nec perinde relucet in speculo corporis imago, quam in oratione mentis habitus appareat. Hanc normam secutus est Varro in pensitandis Plauti fabulis, non indices Helii, nec Claudii, nec Aurelii, nec Accii, nec Manilii, hoc est, librariorum titulos, quemadmodum ait Gellius. Hanc secutus est Aristarchus, hanc ipse D. Hieronymus, etiam inter disertos. Nam inter infantem et eloquentem manifestius discriminem est, quam inter hominem et simiam, inter silicem et gemmam. In Apologetico adversus Ruffinum, Novatiano librum asserens, quem ille Tertulliani dicebat: Et auctoris, inquit, eloquium styli proprietas demonstrat. Rursum eodem argumento Pamphilo snum vindicat opus; Unde, inquiens, sciavi quod Pamphili sit? Videlicet stylus et saliva docere me potuerunt. Et D. Augustini librum, cum quidam negarent illius esse, ex epicherematis ait agnoscere sese. Secundam Petri Epistolam styli duntaxat indicio putat alterius esse. Tum eam quæ fertur ad Hebreos verecunde significat Clementis videri posse, quod stylus multam haberet affinitatem cum illius epistola, quam sub nomine Romanæ ecclesiæ scripsit ad Corinthios. Ac ne longior æquo fiam, in catalogo scriptorum illustrium, sæpenumero libros aliis adimeus, aliis asserit; nihil secutus præter sermonis gustum, stylique, quemadmodum ille loquitur, salivam. Sed hæc rideri solent a pinguibus istis; et arguti, si Musis placet, videri volunt, cum respondent, ejusdem auctoris non semper eundem esse stylum: et hæc nobis potissimum obganiunt illi, qui prorsum nec quid sit stylus norunt, nec ullos bonos evolunt auctores. Quasi vero nesciamus vel pro ætate, vel pro argumenti natura, vel studio, vel profectu, vel pro animi habitu nonnihil variari dictionem. Nec enim eadem est oratio Ciceronis in Philippicis, quas senex scripsit, et in Verrinis actionibus, quas juvenis: et alio dicendæ genere patrocinatur Miloni, quam quo disseruit de Officiis. Nec ipse nunc eodem orationis genere hæc dispergo, quo olim Philippum principem laudavimus: quod sciavi aliter encomium scribi, aliter scholia. Et Tullius eloquentius tractat Oratorem sumi, quam præceperat de Inventione Rhetorica. Nonnunquam data opera stylum variamus, sive

quod libet experiri diversa, et nunc hunc nunc illum studemus exprimere, sive quod hoc tribuimus his ad quos scribimus. Jam accrescente per assiduam meditationem orationis facultate, nonnihil novetur oportet. Postremo quemadmodum alius est sermo commotus, alius sedati aut alacris: ita diversus est stylus, aliter affecti: et haec expendat oportet, qui de phrasi velit ferre sententiam. Alius est vultus irati quam propitiis; alius tristis quam alacris; et tamen ea res non obstat quo minus agnoscas hominis tibi noti faciem. Quem juvenem noveras, sciem agnoscis, cum omnia mutet aetas. Fratrum aut sororum inter se similitudo non impedit quo minus Paridem dignoscas ab Hectore, Cassandram a Polyxena. Atque adeo haud scio an unquam inter ullos geminos tam indiscreta fuerit formae similitudo quin a familiaribus certe quiverint inter nosci. Quinetiam vehementer attentis ovum ab ovo, sicutum a fieri licet discernere, vel refragantibus proverbii. Tantum abest ut stylus a stylo discerni non queat; cum non alia in re major sit varietas, stylus modo sit ullus, et accedat artifex qui pronunciat. Nec enim Tartarei dictionem facile secernas ab oratione Bricot non hercle magis quam ab Occam Scoti, aut ab Hugonis Carrarii. Liræ, aut scopas a scopis, aut rudera a rudere. At Augustinum ab Hieronymo nihil negotii sit dignoscere: ni prorsus ignores quid sit oratio. Nunquam ita se dejicit Hieronymus, quin D. Thoma sit cultior, etiam cum ille rhetoriceatur maxime. Sed, ut modo dixi, artifex de artifice certissime pronunciat. Sculptor sculptoris, pictor pictoris manum protinus agnoscit. Musices peritus cantoris auctorem ex harmoniis intelligit. Protagoras Apellem non ante visum est linea ducta incontanter deprehendit, sed artifex artificem; cum bubuleus interim aliquis nec Fulvius aut Rutubæ manum ab Apellis aut Zeuxidis manu sit discreturus. Quamquam ingenie fateor acci-ere posse, ut in nonnullis tanta sit dictionis similitudo, ut modestius sit ambigere quam pronunciare. Verum cum stylum dico, non solum summam illum orationis quasi ceterum aut bracteam intelligo verborum et figurarum in verbis sitarum, ut ubi cumque quinque Hieronymiana verba deprehendero, protinus Hieronymini scripsisse confirmem: aut qui subinde clausulam orationis ad hunc modum finiat, esse videatur, eum statim Ciceroneum pronunciem; apud quem aliquoties reperero interim pro interdum, statim Quintilianum putem; apud quem legero tanquam pro velut, aut infilcire pro inculcare, mox Senecam esse credam; ubi video sane quam et oppido quam pro valde positum, exemplo Gellium arbitrer serpsisse; ubi nupturire, verbigerari, aut aliud simile verbum occurrerit, jam Apuleium existimem loqui; aut qui ἀναστέλλεσθαι et ἀναπτύσσεσθαι frequentius utatur, hunc continuo credam Augustinum esse; quive crebris periodis in longum producat sententiam, hunc illico putem esse Gregorium. Plurimas res pariter complectitur styli vocabulum, sermonis habitum, et dictionis quasi filum, figuram, consilium, iudicium, argumentationis genus, inventionem, tractationem, affectus, et ἡγη quaæ Graeci vocant: atque in singulis horum mille discrimina, nempe non pauciora quam sunt ingeniiorum, querum profecto totidem differentiae sunt, quot sunt ipsi homines. Alius jucundior est, alius exactior: alius simplicior, alius picturior: alius lenior, alius acrior: hic severior est, ille festivior: hic fusior, ille densior: hic eruditior, ille sanctior: hic copiosior, ille nervosior: denique, ne rem infinitam perseguar, totius animi simulacrum semel exhibet oratio. Neque secus quam in corporum propagata

tionem, parentum habitus liberis representatur; ita quoties ingenium exerts viribus gignit aliquid, omnes mentis riotas illic licet agnoscere, maxime si quis non imperitus animum adverterit. Quamquam in nullis judicium certius quam in his quos ingenii vis, doctrinae magnitudo, eloquentia singularis, aliaeque dotes eximiae reddunt inimitabiles. Nam ut de mediocribus sit aliqua dubitatio, certe Apellis *ανθρωπέντεν* vel procul statim agnoscat artifex. Si quis affectet ut pro Cicerone legatur, nihil agat; quod felicissimam illius facilitatem et jucundissimam subtilitatem nemo possit assequi. Is in Epistolis ait, sese sua dicta talibus insignisse notis, ut non difficile foret ab aliorum dictis internoscere. Nam huic aliena quædam in hoc genere tribuebantur. At in Hieronymo nostro tam multæ sunt dotes, tam eximiae, ut unaquælibet harum ad discriminem abunde sufficiat. Earum aliquot sic habet cum aliis communes, ut multis præcurrat parasangis, adeoque vincat, ut huic admoti, quod habent non habere videantur. Accedunt quædam peculiaria, quæ nemo Christianorum nec habuit, nec affectavit. Ingenii divina quædam vis, mira fecunditas, ardor incomparabilis, eloquentia, sanctimonia, divinarum literarum cognitio, studiorum fervor, aliaque id genus sic eminent in hoc, ut inter omnes ipsa dignosci possit excellentia. Cæterum peculiaria sunt, felix illa rerum omnium mixtura, qua quicquid est in ulla vel auctorum, vel disciplinarum genere, vel apud Græcos, vel apud Hebræos, vel apud Latinos, sive priscum sit, sive neotericum, miro quodam artificio sic infulcit, intexit, concinnat, ut mireris et tam diversis unum quiddam posse conflare. Nemo densius, nemo felicius mysticæ scripturæ testimonia inculcat, quam velut in numerato habebat, et quantum equidem conjicio, locis certis, quos in hoc paraverat, digestam: per quos efficerat, ut quicquid usquam esset abstrusum in bonis auctoribus, id protinus ad manum esset. Ex occultis Veteris Instrumenti mysteriis, ex reconditis prophetarum ænigmatis libenter aliquid deponit, velut ostentans opes suas, quo magis inflammet lectorem ad sanctarum studia Scripturarum. Tum videre est in eo perpetuam quandam festivitatem, quam eruditu mirantur in M. Tullio. Nam in rebus etiam maxime seriis, tanien dictu mirum est, quantum habeat salis, quantum jucunditatis. Deprehendas in eodem ingenium versatile, ac pene dixerim vafrum. Dilemmatis et epiphouematis impendio delectatus est. Singularis quædam in insectauis ac depingendis hominum vitiis libertas: qua sic utitur adversus hereticos et calumniatores, ut aliquoties (dicam enim ingenuæ) modestiam in eo cogar desiderare. Ad hanc nullum scripsit opus, quod non ipse locis aliquot citet: id agens, opinor, ne vel intercederent lucubrationes ipsius, vel alienis nominibus occuparentur; cum nihil horum quæ rejecimus usquam adducat, ant vel leviter meminerit. Ut ne dicam interim, quod quædam horum quæ nos separavimus, in perpetuistis exemplaribus aut omnino non habebantur, aut aliorum præferebant nomina. Et in nonnullis impostor ille quisquis fuit, sic nomen inculcat suum, ut hoc ipsum faciat suspicionem captatæ imposturæ. Sunt et aliae notæ, quas, ne sim prolixior, omittō. In summa est peculiaris quidam pectoris et ingenii gustus, quem sentire licet magis quam explicare. Quibus omnibus diligenter observatis, quæ vere divinum virum referebant, ea illius nomini reddidimus, alienis falsum titulum detraximus: non tam ingenio nostro freti, quam quod nobis mediocre contigerit, non ignoramus; nec eruditione, quam nobis

non vindicamus; sed partim familiaritate, quam frequenti lectione veluit confabulatione cum Hieronymo contraximus (nam et olim adolescentes hujus scriptis unice sumus delectati, et nunc hoc magis capimur, quo plus accessit eruditioris:) partim diligentia studioque, quo pervestigatis omnibus mihi videor quod verum est, non dubiis argumentis deprehendiisse. Jam quantum meo judicio tribuendum sit, aliorum facio judicium. Nec enim agnosco laudem, quam mihi tribuunt hac in re quidam eruditissimi quidem illi, sed amici. Cæterum in censendo dictionis genere, quandoquidem in ea palæstra tot jam annos sum exercitatus, si quid mihi sumo, videor id non omnino arroganter facere, præsertim ad utrumque paratus, ut vel mutem sententiam, si quis adducat competitoria: vel concedam, si quis digladiari malit quam discere. Nam his qui cavillabuntur, quedam a nobis ademta Hieronymo, quæ tamen hujus titulo citantur in Decretis, et in ecclesiis publice leguntur, abunde satisfaciemus, cum ad extremam hujus tomī partem veniemus, in quam ea relegavimus, quæ velut ab impudentissimo impostore subdita prorsum indigna duximus, ut in his studiosi bonas horas collocarent. In præsentia tantum illud admonuisse sufficerit, permulta quandam in ecclesiis publice solere legi, quæ postea sint explosa per episcopos, vel eruditiores, vel attentiores, quemadmodum in catalogo scriptorum testatur D. Hieronymus. Imo in his ipsis quæ rejicit et carbone notat in Decretis Pontificia censura, pleraque fuerant olim publico Christianorum usu recepta. Nec veritus est Hieronymus. receptissimam per universum orbem Canonorum voluminum editionem sua vel interpretatione vel emendatione mutare. Quod si reclament, eas pontificum esse partes, haud mei simillium: nihil equidem repugno. Sane fateor, pontificum est super hisce rebus statuerit, præsertim si quid ad fidei Christianæ rem pertinet; mei tamen similibus fas est admonere. Quamquam eruditii negant illam Gratiani, nescio cuius, congeriem ulla unquam publica Ecclesiæ auctoritate comprobata fuisse, magisque scholasticorum usurpatione paulatim invaluisse, quam judicio synodi: cum inter hos ipsos hodie videamus illius operis testimonium non temere recipi, nisi si quid fuerit cominodum ad nostrum negotium, si quid officiat, rejici velut antiquatum jam et obsoletum. Sed donemus valere, magni certe refert, quid quo animo comprobet Ecclesia. Ut enim parem auctoritatem tribuat Hebræorum voluminibus, et quatuor Evangelii, certe non vult idem esse pondus Judithi, Thobia et Sapientiae libris, quod Moysi Pentatecho. Paulum recipit, sed ut apostolum: Augustinum recipit, sed ut interpretem; nec alia lege recipit, quam ipse qui scripsit, suos libros legi cupit. Recipit Canoniam Scripturam, ut de cuius fide nolit ambigi. Recipit humanas de sanctis historias, non per omnia certas, sed quæ cum fructu morum legi possint. Nonnulla condonat jam receptæ consuetudini, ac multitudinis affectibus, si modo senserit ejusmodi ut crita religionis vitæque perniciem legi possint. Nisi quis forte, quod in Decretis legerit: *Sedulii Paschale opus insigni laude præferimus*; continuo posse tulet, ut Sedulii versiculos Actis Apostolorum æquemus. Postremo non illuc agitur de titulo, sed de re. Alioqui quid futurum est, cum ea quæ publice canuntur in templis, alio atque alio titulo proponi videmus, id quod in multis usuvenire certum est? In multis inscriptionis falsitas manifestioribus deprehenditur argumentis, quam ut quisquam possit tergiversari. In Sententiis Petri Lombardi, atque in Gratiani Collectaneis quam multa citantur ex opere; quod Augustini titulo legitur: *De vera*

et falsa pœnitentia, quum in eodem Augustini referatur et refellatur sententia? Ita multa citantur ex Hieronymo, quæ nusquam in illius libris reperiuntur. Ad hujusmodi permulta seu connivent Ecclesiae proceres. Quod si in nonnullis constat Ecclesiam mutasse sententiam, nimirum diligentius pensitato negotio, quid magni si quid in his mutetur, quæ aut non pertinent ad Christianam fidem, aut certe multo levius pertinent? Neque enim, opinor, protinus hæreticus sit, si quis evangelium quod Marci nomine legitur, Petri titulo legendum existimet. Verum hisce de rebus plura jami pene diximus, quam decretum erat, quæ suo loco copiosius reddentur. Nunc, ne lectorem nimis longa præfatione defatigem, et priusquam ad rem veniatur, præmissis brevibus in singulas censuris, ipsas epistolas subjiciemus.

Nº. LIX.

A Preface of Erasmus to the Third Section of the Fourth Tome, p. 406.

Erasmus Roterod. Divinarum studiosis Literarum S. D.

HAUD me fallit, optime lector, in prima hujus tomī serie, quædam a nobis esse reicta, quæ et stultitiam et balbutiem resipiant ejusdem impistoris, cuius nærias in hunc extreum hujus voluminis locum, velut in sentinam rejecimus: nullo alioqui dignas loco, nisi quemadmodum ante sum testatus, humanius ac modestius esse duxisse, in hanc peccare partem, ut quædam residere pateremur, quæ merebantur abjici, quam ut quicquam loco moveremus, aliquo modo lectu dignum, vide-licet æquos imitati judices, qui propensiōres esse solent ad absolvendum, quam ad damnandum: sive quod humanius est liberare periculo nocentem, quam insontem perdere; sive quod præter meritum absolutus, rursum in jus vocari potest, ac pœnas dare legibus; cum non perinde commode succurri possit præter æquum damnato. Quanquam et illic censuris additis opinionem nostram verius quam sententiam indicavimus. Cæterum hac in parte nihil omnino reperies, non dicam, quod Hieronymi dignitati respondeat, sed aliqua ex parte dignum, in quo bonarum horarum ullam portionem collocent, qui vel pietatis studio, vel bonarum literarum amore ducuntur. Verum hoc datum est quorundam imperitorum invictæ pertinacæ, qui quicquid semel insedit animo, nunquam patiuntur revelli, stupidiores quam ut ipsi recte judicare queant, et iidem præfractiores, quam ut alienæ sententiæ velint accedere: quod quidem hominum genus omnium extreum ac prorsus inutile merito judiavit ^a Hesiodus. Ego sane quoties ineptissimas hominis ineptias, et nugacissimas nugas mecum expendo, parum liquet utrum potius debeam admirari, hujusne scriptoris, quisquis fuit, impudentissimam insaniam, qui fato quodam natus ad perpendos bonos auctores, omnes vires, totum otium, imo totius vitæ studium, in hoc unum contulisse videtur, ut insignium virorum eruditissimas lucubrations, insulssimis blateramentis contaminaret, an nostram magis oscitantiam, vel, ut verius dicam, stu-

porem, qui jam seculis aliquot Hieronymi nomine, viri doctrina, facundia, sanctimonia prorsus incomparabilis, legamus obscuri nebulonis nugas; in quibus nec ulla sententiarum gravitas, neque verborum cultus, nec lepos, nec argutia, nec eruditio, nec ullum denique sanæ mentis vestigium; sed temere utcumque in buccam venerunt effusa verborum volumina, rerum nullus delectus, solocismis ac sordidissimis verbis, et nuper in culina natis undique referta omnia; exclamaciones insanæ subitæque, quas sic adhibet, ut prorsus intelligas histrionem personatum agere, non gravem et sanctum virum ex animo loqui. Ita scilicet nobis hic rhetor Hieronymi refert epiphonemata. Quid multis? Sic notis omnibus discrepat ab Hieronymo, ut non sit facilius suem ab homine dignoscere, nisi si quis sit omni sue stolidior. Et tamen hæc, O rem pudendam! Hieronymi titulum occupant. Verum ea res hinc evenit, quod bona pars hominum judicio caret. Quid enim de tam excellentis viri monumentis judicent ii, qui linguarum omnium imperiti, ignari antiquitatis, in nullo scripti genere exercitati, in nullis bonorum auctorum libris versati, præter sophísticas ineptias nihil unquam didicerunt? Non nulli rursum dum impendio candidi videri student, dum inhumanum judicant quicquam omnino reprehendere, dum quicquid semel chartis illitum fuerit, id nefas esse ducunt ullo pacto convellere, tabularum ineptias pro doctissimorum hominum egregiis monumentis amplectuntur, et alba, quod aiunt, amussi legunt omnia. Quare fiat necesse est, ut dum intempestiva modestia, flagris etiam aut pistrino dignum nebulonem lædere verentur, in summos viros existant contumeliosi, nimirum quos illis æquant, ut hic optimo jure possis illo versu Homericò stomachari,

Ἐν δ' ἵη τιμῆ γῆμὲν κακὸς ηδὲ καὶ ἐσθλός.

Sunt alii qui sedulo quidem illi, sed parum prudenter Hieronymi gloriae faventes, ipsi sibi scientes dataque opera occludunt oculos, ut quod certant non videant, quod audiant non audiant, quod manibus tangent non sentiant, neque quicquam putant interesse, cujus ore, quave ratione laudetur aliquis, modo laudetur, cum Alexander ille Macedonum rex non a quovis artifice vel fingi voluerit vel pingi. Tum a quibusdam Iandari, vituperari est, ut vero scripsit Seneca. Nec usque adeo gloriae inops est sanctissimus Hieronymus, ut indocti blateronis mendacis debuerit commendari. Sunt rursum quibus non omnino deest judicium, sed vix est credibile quantum valeat imaginatio persuasioque, si prior animum occuparit: idque non solum in vulgo, verum etiam in eruditissimis magnique judicii viris. Sic quotidie falluntur oculi, sic totius populi aures olim Parmenionis suem requirebant, quæ quidem res et in proverbium deinde cessit. Non pigebit fabulas aliquot hoc referre loco, quo magis quod dico fiat perspicuum. Fuit olim juveni mihi cum Petro Santerano Sieculo, homine non minus festivo quam eruditio, familiaritas, in aedibus inelyti viri Henrici vulgari cognomento de Bergis, episcopi Cameracensis. Is, uti referebat, cum Parisiis ageret, ludens hujusmodi scripserat epigramma, veluti τὴν ἵξεν referens:

Tempta fatalis quoniam sic limitis itis,
Tristia concentu funera solor olor.

Affinxerat sítulum: *Cygnus moriens pro specu*. Sub id adhibuit scribendi pulchre peritum artificem, qui distichon hoc quam maxime posset ad imitationem antiquitatis pingeret, literis aliquot data opera relictis

mutilis, ceu jam oblitteratis vetustate. Carmen adornatum exhibuit Fausto Andrelino, qui multos jam annos illuc poëticen profiteretur. Addit eam schedulam inter vetustissimas antiquitatis reliquias sibi repartam fuisse, videlicet quod sciret hominem aspernaturum, si dixisset nudius tertius apud se natam. Legit iterum atque iterum Faustus, et difficile dictu, quam stupuerit quamque exosculatus sit, quam pene adoraverit doctam illam et inimitabilem antiquitatem. Nec finis nec modus admirandi antiquitatem, donec ipse Santeranus sui proditor, rem omnem in risum verteret. Lusit olim ad consimilem modum Gulielmus Copus, immortale Basileensis urbis ornamenti, quæ talem prodiderit heroa, imo totius nostræ Germaniæ numquain intermoriturum decus, Galliarum felicitas, quæ tanto viro tot jam annos fruitur, atque utinam quam diutissime fruatur, aulæ regalis honestamentum, in qua apud regem, regum omnium haud dubie principem, principem agit medicum: imo, ut quod est illo dignius dicam, totius orbis presidium, qui rem omnium saluberrimam, nempe medicinam, incitia profidentium propemodum extinctam, eruditissimis suis lucubrationibus vindicat ac restituit. Is igitur, ut est non solum integritate doctrinaque singulari, verum etiam gratissima quadam morum festivitate præditus, sed quæ bonum virum nequaquam dedebeat, cum in cœna catinus appositus esset, diversi generis olerum plenus, et forte fortuna complures accumerent medici, vulgo quoque notissimam herbam delegit, quam Græci petioselinum appellant, apii genus. Medicorum, inquit, est herbarum formas et vires nosse. En adsumus tot medici, dicat qui potest, quod sit huic herbæ nomen. Nemo ausus est pronunciare, quod omnes jam teneret persuasio, rarum aliquod ac peregrinum oleris genus esse, de quo vir tantus tam sollicite percontaretur, donec ipse problema risu solveret, et accersitam culinæ famulam, pro medicis respondere juberet. Ea nihil contata nomen edidit. Jam tertiam quoque fabulam accipies, sed *διάβρυσας*. Cuidam apud Italos inter primos eruditos, in manum dedit nescio quis paginam e codice quopiam revulsam, sic ut nullus esset titulus qui proderet auctorem. Qui tradiderat admonuit, sibi videri recentioris cujuspiam scriptoris opus esse. Erat autem is ex istorum numero, qui studio favoreque vetustatis, omnia neoterica fastidiunt. Ibi protinus offensus homo spurcitia sermonis, ut tum quidem videbatur, multa convicia concessit in harbarum scriptorem, qui tam indoctis nugis miseris perdidisset chartas. Nec modus aut finis irridendi, donec alter ostenderet, id quod tantopere damnasset, fragmentum esse Ciceronis. Agnovit admonitus, et risit homo doctus tantam ex imaginatione delirationem. Tantum valet in eruditis quoque præsumita persuasio, nec alia res in judicando magis vel avertit, vel adimit oculos. Quo minus mirandum, si nobis idem usu venit in Hieronymo. Videmus in singulis paginis adscriptum Hieronymi titulum: videmus admixta his, quæ citra controversiam Hieronymi sunt. Audimus hæc passim citari, legi, cani, Hieronymi nomine. Cum hac persuasione ad legendum accedimus. Verum qui vel leviter admonitus fuerit, statim animadverteret errorem suum, jamque velut expperrectus, quasique subito redditis oculis, tam profundam hallucinationem suam ipse demirabitur. At illud magis et stomachor et admiror, quid tandem in mentem veniret, si quid omnino mentis habuit impostor ille, ut non unam aut alteram epistolam, sed ingentia multaque volumina titulis alienis proderet in vulgus. Nec enim hunc lusum lusit duntaxat in Hieronymo, verum ejusdem artificis sunt illæ Augustini nomine Homiliae ad fratres Eremitas:

et aliæ rursum, quas inscripsit De Tempore, pauculis aliquot exceptis. Has casusne admiscuerit incertum est, an, quod magis arbitror, illius ars: hoc nimur ingenio, quo mentientes assolent, ut magis fallant, veri nonnihil admiscere falsis. Quod et apud Maronem facit Græculis ille Sino. Eiusdem est oratio Ambrosii Mediolanensis episcopi nomine, qua Christianæ plebi baptizatum Augustinum gratulatur. Nec his contentus, mediis earrationibus, quas Divus Hieronymus in Prophetas et in Psalmos edidit, suas ineptias intermisit, id quod alias locis aliquot nominatim proditis, docebimus. Nam eundem fuisse cuculum, vox ipsa palam arguit. An ita putandum est inter tam innumera insaniae genera, quibus humanum laborat genus, hunc illius fuisse morbum, ut felicem sese crederet, si consequi potuisset, ut orbe decepto, nebulonis ineptiæ, tantorum virorum titulis celebrarentur (sunt enim quidam sic ad imposturam natæ, ut vel gratis, imo suo quoque malo gaudeant fallere: tanta est imponendi libido) ipse interim legentium errore fruenteretur, atque hanc voluptatem tot laboribus bene p̄itaret emtam? An magis conjiciendum est fuisse, qui suis scriptis sacros illos doctores voluerit illustrare, simulque pietati consulere, atque id quo facilius assequeretur, gratiosi nominis titulum prætexuisse? Verum quid aliud est, si hoc non est maculam et labem aspergere viris suapte virtute clarissimis: si quis tam insulsas ineptias illorum titulis traducat? Deinde cum quæ præcipit, ejus sint generis, ut eadem a quavis muliercula dici possint, quorum opus erat tam insignium commendatione nominum? Si nova et paradoxæ prodidisset, quæ tamen ad pietatis studium magnopere conducebant (tametsi mea quidem sententia nec mendaciis ornandi sint sancti, nec mendacio commendanda pietas) tamen fortasse tolerari poterat fucus, quo et veteres illos Christianos sæpius usos fuisse constat, qui juxta Platonis et Origenis opinionem, mendacium non improbabant, quod ad magnam aliquam reipublicæ utilitatem adhiberetur. Sed adferam ipse meam conjecturam, et quod vero proximum esse videtur simpliciter eloquar, hac lege, ut nihil secius liberum sit suum cuique super hac re judicium. Apparet fuisse quempiam ex hoc hominum genere, quos vulgus partim Augustinenses, partim Eremitas vocat, genus hominum nuper natum. Siquidem isti instituti sui originem, quo videlicet antiquitate sit commendatius, ad Eremitas Divi Augustini referri volunt, eoque pingunt Augustinum pullatum, promissa barba, circumsedente grege simili cultu discipulorum. Videlicet autem ante ducentos ferme annos, totam describendi libros præsertim sacros, provinciam in monachos et monachas fuisse relegatam, adeo ut hodieque complures existent consecratarum virginum manu descripti, vel picti magis codices: idque factum est, ne tam ingens hominum turba vel gratis aleretur, vel otio corrumperetur, neque rursus sordidis vulgarium opificum operis occuparetur, quod id religionis professione parum dignum videretur. Inter hos tum fere indoctos, opinor, sciolum et ardelionem fuisse quempiam, qui describendis libris nonnihil obiter arripuerit eruditionis. Nam loquacitatem indiderat ipsa natura. Eum laborasse morbo, quo videremus et hodie teneri non paucos, mei similes, qui cum scribere nesciant, tamen a scribendo temperare non possint. Is partim quo quæstus esset uberior, ex accessione semper novorum voluminum, ut quæ illi domi nascerentur, partim ut suam professionem hac arte redderet plebi commendatiorem (mirum enim est dictu, quam ambitiosum sit hujusce rei studium in toto hoc hominum genere) videlicet laudatissimorum virorum titulis ad eam

rem est abusus. Et idecirco in Hieronymi vita, quam nos in extremo hujus ordinis calce subjecimus, identidem inculcat illum Eremitam fuisse, quo tam inlytum virum suo assereret gregi. Deinde tot lepidissimas scilicet homilias addidit ad fratres Eremitas Augustini titulo, cum omnies ferme veterum conciones non in tractandis communibus locis, sed in exponendis Divinis Literis versari soleant. Postremo, quod est omnium *venustissimum*, orationem finxit Ambrosii nomine, cuius initium est: *Quod his diebus contigit, fratres charissimi*: in qua Christianæ gratulatur religioni, de tanti misitis, nempe Augustini, accessione; miroque artificio illud agit homo suavis, ut in ipso statim baptismino Divus Augustinus nigram cucullam et baltheum coriacum ab ipsis Ambrosii manibus sumisisse putetur; nimirum ejus professionis insignia; ut totum etiam Augustinum suo vindicaret ordinis; eumque cingulum a Simpliciano donatum affingit. Ad hæc de hymni vicissim decantati fabula meminit. Postremo vaticinatur futurum, ut ex Augustino multæ religionis constitutiones nascerentur: cum Ambrosii temporibus nemo *religionis* vocabulum in eum sensum usurparit, quo nunc vulgus utitur illiteratum. Ut ne dicam interim, quod ipsa tam diligens historiæ inculcatio, de disciplinis citra præceptorem perceptis, de Monicæ lacrymis, de Simpliciano, de Adeodato et Alypio, affectatæ imposturæ suspicionem habent. Quemadmodum eleganter Quintilianus parietem undique palmis cruentatum, cæterasque nimirum* consentientes conjecturas, in ipsam retorquet novercam. Atque hæc quidem, studiose lector, tametsi mihi quidem conjectura vehementer probabilis ac propemodum certa videatur, tamen haud est animus super hac re cum quoquam digladiari. Nec enim ita magni refert, quis fuerit hujus actor fabulæ. Certe impudentissimum fuisse rabulam et sacrilegum impostorem, res ipsa indicat. In confessio est illum, quisquis fuit, hoc affectasse, ut nunc Hieronymus, nunc Augustinus, nunc Ambrosius, nunc Cyrus, nunc Eusebius, nunc alius atque alius videretur, Vertumnum quendam aut Empusam Proteumque referens, et cum sit idem, alia atque alia specie nobis occurrens. Idque cum nec eloquentia possit assequi, homo *infantissimus*; nec eruditione, illiteratissimus; nec pectoris sanctimonia, circulator; quod erat in proclivi, fictis titulis rem agit. Hieronymum se visum iri credit, si sèplicule nominet Paulam et Eustochium; Augustinum, si plus vicies in singulis paginis iteret, *fratres charissimi*, quod aliquoties his verbis ille sit usus. Sed astutulus admisceret nonnihil ex historia, quod quidem facit etiam in Homiliis ad Eremitas: verum adeo coacte frigideque, ut facile suboleat mendacium, et continuo succurrat illud Ciceronis: *Nisi fingeres, non sic ageres, impostor.* Cæterum in regula virginum, quam scripsit jam centenarius, totas sic furcifer hebdomadas versatur inter angelorum choros, et affatim cum divina Triade confabulatus, tandem in terras devolat, jam vates factus ac futurorum præscius. Quid hac impudentius hypocriti? Imo quid magis impium? Nam longe alium fuisse, quam videri studet, primum ipsa prodit inscitia, deinde prodigiosa sermonis balbuties, plurimis et sordidissimis horum temporum vocabulis inquinati. Atque hic est certissimus index, et Lydius (quod dici solet) lapis. Nihil enim hic succulentum, nihil exactum, nihil elaboratum invenies: sed tumultuarium modo vulgarium verborum et ineptissimarum sententiarum congeriem. Jam et illud plane coarguit hominem, quod

* probably *nimium*.

cum plurimum intersit inter Hieronymianam, Ambrosianam, et Augustini dictionem, apud hunc eodem orationis filo loquuntur omnes, atque ille quidem coccycis in morem, subinde aliis atque aliis convestitus plumis sese ostentat: at cantum illum suum nativum mutare non potuit infelix, et velut histrio varia tectus persona, subinde alias nobis prodit in proscenium: sed vox semper eadem, eadem gesticulatio prodit subornatum. Nam et Cyrillus, qui Graece scripsit, apud hunc Latine loquitur, nec aliter loquitur quam Augustinus aut Hieronymus. Nimirum declaravit fallendi studium sibi non defuisse, cum deesset facultas. Ac cætera quidem ipsa causæ præstabit æquitas. Unum illud precibus meis lector donet velim, ne quid obstrepat nostro judicio, ne reclamet, ne tumultu misceat omnia, priusquam attentius quæ rejecimus, perlegerit. Si in his quæ Divi Hieronymi titulis insigniuntur vel unica periodus inveniatur eo viro digna, non obsistam, quo minus omnia Hieronymo transcribantur. Sin totus sermo a capite (quod dici solet) usque ad calcem, sic cum omnibus Hieronymi dotibus pugnat, sic omnibus dissidet notis, ut plus conveniat homini cum camelo, quæ, malum, dementia est perpetui ut cum summa et tanti viri, et studiosorum omnium contumelia, factis titulus ista venditentur? Bene res habet, quod tali animo non contigerit eruditio. Deum immortalem! quid si huic impostori vel mediocris accessisset eloquentia, si vel tantillum eruditio et ingenii, ut qualemque simulacrum Hieronymianæ dictionis effingere potuisset? Quis ausurus erat hæc jam recepta convellere? Nunc præter titulos adeo nihil potest imitari eorum, quorum personam sumit, ut qui credat, non ab illo sed a suo ipsis animo deceptus esse videatur. Quot dotes præstandæ sunt ei qui Hieronymus velit haberi? Habet Augustinus floridum quiddam et picturatum, atque, ut ita loquor, Punicum; habet argutiam non injucundam; habet sua schemata, quibus se delectatum ipse fatetur in opere cui titulus: *De Doctrina Christiana*. Divus Ambrosius acumen quoddam e schola declamatoria refert, tacitis ac crebris titillat allusionibus. Ex his potis tantum abest ut quicquam potuerit adumbrare noster histrio, ut nec semilatinam exhibeat orationem, ut nec cordatam, nec sanam. Et tamen homo perfictæ frontis non dubitavit insulssimis blaterantentis excellentium virorum titulos præfigere. Tantum illi addidit fiduciae, mortalium vel inscitia, vel oscitantia. O sacrilegum caput, cui id tantopere studio fuit, ut sacras tantorum virorum lucubrations suis conspurcaret ineptis! O spem improbam, qua sibi promisit futurum, ut hæc indectissima delirantia cœlestium doctorum titulo circumferrentur! O lethargum nostrum, quorum oscitania factum est ut huic impostori tam impius conatus successerit, totque jam annis insulssimæ neniae excellentissimorum herorum nomine legantur citemptique! Neque vero quisquam hæc contumeliosius a me dici putabit. Non est enim contumelia detrahere personam histrioni, sed pium est sanctissimos viros simul et studiosum lectorem ab indignissima contumelia vindicare. Non est contumelia prodere sacrilegum, sed officium est excellentium hominum famæ consulere. Non est hoc truncare Hieronymum, sed auctor plumbbo vitiatum repurgare. Nec amat Hieronymum, nec intelligit Hieronymi dotes, qui nugas ejusmodi illius legit nomine. Plusquam cæcus est, qui hæc non perspicit: plusquam impius, qui, cum perspiciat, ferre tamen potest. Semper inter sacras res habita sunt eruditorum monumenta, atque hac gratia veteres illi libros immortalitate dignos cedrina conditos capsula, in Apollinis templo reponere con-

sueverunt. Auctoriū imagines in bibliothecis reponebantur, ac nunc quoque Ciceronis bibliotheca Putcolis seu res sacra dicataque visitur. Quanto magis nobis sacras esse convenit Divi Hieronymi lucubrationes, quem juxta commendat et eruditio singularis, et rara virtus sanctimonia? Quem ita Romanus orbis summum habet theologum, ut habeat pene solum. Sacrilegii genus habetur parum reverenter attractare sanctorum reliquias, puta cingulum Annae, aut calicem Edmondi, Georgii pectinem, aut calceum Thomae. Haec quoque venerabundi exosculamur, oculis admoveamus. Quantum igitur debetur religionis, tam divini viri literis, quae nobis non pileum illius exhibent aut strophium, sed vivam et adhuc spirantem pectoris imaginem, unde Christi spiritus inhabitator ea mundo prodidit oracula? Exhibent nobis apices illi muti, quod vivum Hieronymi corpus non exhiberet. Quid enim magni sit hominis figuram intueri? Hic, hic arcanum illum mentis habitum intueor, hic mihi quod in illo fuit optimum, superest. Hic mihi totus vivit Hieronymus, docens, exhortans, consolans, ac veluti de sui pectoris igni inflammans ad pietatem. Haec sunt vere sacrosanctae divini Confessoris reliquiae; quas illotis pedibus simul ac manibus contaminare, conspurcare, adulterare, ac modis omnibus profanare, noue summa videatur impietas? Omnes inexpliabile facinus clamitent, si quis Sardanapali cineres pro Divi Joannis cineribus exhibeat osculandos. At longe gravius piaculum est, nebulonis indocti nenia pro sanctissimi doctissimique viri monumentis in universam ecclesiam inducere. Nam illic quidem aut nihil aut non multum laedit error; cum affectum non factum in hisce rebus soleat imputare divina bonitas. At hic deceptus, pro salutaribus praceptis, hypocritae somnia in animum trahit. Nemo non summam ducat esse impietatem, si quis Sancti Francisci tunicum in coenam abjiciat, ac pedibus conculceret. At quanto irreligiosius, salutares optimi viri lucubrationes, admixtis obscuri nebulonis ingamentis, depravare, profanare, corrumpere? Irenaeus, Eusebius, Ruffinus, cumque his alii complures, si quando volumen ederent in vulgus, per omnia sacra scriptorem obtestabantur, ne quid immutaret, ne quid adderet, ne quid praetermitteret; sed quod in exemplari reperisset, bona describeret fide. Quodnam igitur hoc tam impium sacrilegii genus, omnes sacrosancti viri libros, utunque libuit, truncare, augere, miscere, vitare, tollere, supponere, nec aliter in hos, quam sus solet in segetem, debacchari? Ipse profecto qui nihil sum, non solum ad Hieronymum, verum etiam ad mediocres, tamen haud ferendam contumeliam milii factam putarem, si quis ejusmodi nenia meo prodat nomine, cuiusmodi impostor hic attribuit Hieronymo. Tam multae sunt principum et pontificum constitutiones de rebus pene nihil. Super hoc negotio, quo non aliud magis pertinet ad hominum vitam vel instituendam, vel corrumpendam, nulla cautio, nulla exactio, nulla pena; sed quicquid librariis libuerit, idem licere sinimus: neque secus atque medici et pharmacopolae, quocunque nomen herbae dixerit anicula quae attulit, hoc accipiunt, et aegrotis ministrant; ita nos quocunque titulo librarii librum evulgarint, eo legimus et amplectimur. Quod quanto cum periculo fiat, vel hinc aestimes, licebit. Comprobatus est tum omnium consensu, tum pontificum auctoritate, Divus Hieronymus. Proinde fieri potest, ut hujus titulo rabula quispiam pestilentes opiniones suas in vulgus disseminet. Quod si Hieronymo refragari non licet, et illius esse censetur, quicquid hujus praefert titulum, futurum est, ut vel impius habeatur qui reclamet, vel venenum hauriat pro re-

medio qui legerit assentiens. Nunc restat unus ille scrupulus eorum, qui plus operæ contriverunt in sophisticis contentionibus, quam in evolvendis bonis auctoribus. Hi forte cavillabuntur nimis audacter a me rejici quædam, a quibus tamen pér multa citat Gratianus in Pontificum Decretis. Respondere poteram, quemadmodum et ante sum testatus, opus illud usu modo scholasticorum recepum. Nec enim ullis constat argumentis, quis fuerit Gratianus, quo tempore suum exhibuerit opus, cuius pontificis, cuius concilii fuerit auctoritate comprobatum. Nam ea quidem fabula, quæ de palea jactatur in scholiis, prorsus affinis videtur illi, quæ de permutatione Diomedis et Glanci, deque legibus a Græcis petitis fertur in Pandectarum glossematis. Deinde in tam confusa rerum congerie, cum interim velut a disputante pugnaentes sæpenumero sententiæ recitentur, non continuo pro oraculo convenit accipi, quicquid ibi scriptum offenditur. Primas illic tenet Isidorus, ac summis de rebus pronunciat homo grammaticus. Nihil enim is aliud (quod equidem sciām) scripsit: et ita grammaticus, ut a grammaticorum quoque collegio rejiciatur. Ac mihi quidem videtur is, quisquis fuit, sive Gratianus, sive Crassianus, hoc potissimum consilio veterem illam Decretorum collectionem antiquare nova voluisse, ut Isidorum suum conterraneum, opinor, et alias quosdam recentiores nobilitaret. Nam Bedam inter eruditos numero. Hoc eam ob causam admonui, ne cui mirum videatur, si quem librum Hieronymi nomine citat Gratianus, qui non sit Hieronymi, videlicet homo seculo natus infelicissimo et veteris literaturæ prorsus rudis et imperitus, adeo ut sæpenumero cum ex Hieronymianis commentariis citat testimonia, si quid incidit, quod vel ob antiquitatem vel Græcitatem admixtam minus intellexerit, transiliat, cum ea magis etiam ad rem pertineant. Postremo labi potuit summus pontifex, halucinari potuit summum pontificis concilium, in his, inquam, quæ ad fidei necessitatem non pertinebant. Nec enim continuo periclitatura sit Christiana religio, si quis Evangelium Marci Petri titulo legere malit, a quo nonnulli dictatum existimarent; aut Pauli ad Hebraeos Epistolam Clementi malit asserere. Rem potissimum approbavit Ecclesia; de auctore non reclamans quidem, sed neque digladians. Ad hæc multa passim irreputunt in publicam consuetudinem, episcopis vel insciis vel conniventibus, quæ deinde, quoniam extorqueri vix possunt, publicis condonantur affectibus, et tolerantur verius quam approbantur. Atque utinam tantum esset otii Romanis pontificibus, ac cæteris episcopis, ut in his quæ ad Christianam pertinent eruditio nem, tantum studii curæque possent impendere, quantum et ipsa meretur res, et publica flagitat utilitas. Hoc loco sentire puto cordatum lectorem, quid reticeam, ac tacitæ cogitationi relinquam. Siquidem expedit nonnunquam et vera tacuisse. Ad hæc, ut repetam quod jam superiore præfatione diximus, non hoc agebatur id temporis a Gratiano, cuius essent ii libri quos citat, Hieronymi ne, an alterius, sed quod ad argumenti propositi comprobationem facere visum est, in reliquum agmen adscripsit. Et quoniam jureconsultis titulo citare mos est, cum addidit quem forte reperit in codice: quemadmodum et Divus Hieronymus, opus ad Herennium, Ciceronis nomine citavit. Atqui si hac de re incidisset disputatio, non dubito, quin negaturus fuerit a Cicerone profectum. Nisi forte quoties apud eundem Gratianum deprehendimus Hieronymi nomine citata, quæ sunt Origenis; aut Cypriani titulo, quæ sunt Augustini; id quod in multis accidere palam est; aut cum offendimus in catalogo scriptorum,

pro Juvenco subditum Vincentium, aut aliud simile, quod vel auctoris errore, vel librarii commisso sit incuria; protinus actum putabimus de fide deque auctoritate totius voluminis. Proinde quod ista semovimus, nihil, opinor, attinet ad fidei Christianæ veritatem, sed ad Hieronymi gloriam pertinet, in quem indignum erat hujusmodi conferri nærias, quem virum haud conveniebat a tali præcone laudari. Perinet ad stud osorum utilitatem, quos passus non sum, pro doctissimis optimi viri scriptis, insulsa obscuri nebulosus blateramenta legere. Porro quod audio quosdam inepte naeticulosos objicere, si in receptis sanctorum doctorum voluminibus aliqua convallantur, periculum fore ne divinæ scripturæ vacillet auctoritas; etiam si nihil ad hanc rem pertineat, tamen non alienum fuerit paucis refellere. Nec enim hic de divinis agitur literis, sed de libellis falso inscriptis Hieronymo. Quod si maxime ageretur, succensere conveniebat, non ei qui falsitatem coarguit, sed qui admiscauit. Etenim quo quidque sacratus est, ac propius ad Christianam attinet pietatem, hoc sceleratus est vitiare quod scriptum est. Rursum quo gravius crimen corruptoris, hoc magis amplectendum officium restituentis. Non hoc est fauitatem induceré sacris literis, sed excludere. Nec ob id periculum est, ne minoris fiat aurum, si fuerit ab aurifice repurgatum: aut ne abijciantur gemmæ, si quis adulterinas et facticias semoverit. Imo hoc certior erit divinæ scripturæ auctoritas, si nihil in ea vel subditum, vel mendosum residere patiemur. Nisi forte nunc non credimus quatuor Evangelii, quod reliqua veluti fabulosa damnavit Ecclesia: Aut metuendum est, ne mundus universus desciscat a Christo, si quid in arcanis literis indicaro, vel ab indoctis aut supinis librariis depravatum, vel a dormitante interprete parum commode redditum. Nihil credit, qui quidvis credit, ut qui non judicio, sed animi credat levitate. Nemo verius credit Evangelii, quam qui non omnibus credit Evangelii. Nemo plus defert sacris libris, quam qui a vere sacris secrevit apocryphos. An is tibi videtur honorem habere Hieronymo, qui nolit Hieronymum a nebulone dignoscere? Plinius ita demum credit placuisse librum, si quædani displicerint, usque adeo non existimat probari, nisi quod judicio probaris. Et superiore præfatione satis, opinor, demonstratum est, nullum esse scriptorum genus quod non alicubi sit subditum hujusmodi libris contaminatum. Num illud pium et candidum esse duces, cuivis indocto permittere, ut quidlibet invehat, depravet quidlibet: non permettere studiosis et eruditis, ut quod suppositum fuerit, rejiciant, quod vitiatum, emendent? sed illud fortassis exigis, ut hoc auctoritate fiat episcoporum. O rem præposteram! Non indignantur impostori, qui citra ullius auctoritatem vitiavit sacros libros: in eos stomachantur, qui citra totius Ecclesiæ auctoritatem, quæ vitiata sunt, corrigunt. Quanquam nos haud conamur præire principibus Ecclesiæ, sed illorum occupationes hac nostra qualicunque adjuvamus opera. Admonemus, non decernimus: indicamus, non judicamus. Neque enim addubito, quin et illi vel potissimum sint nostram comprobaturi sententiam. Sed odiosum est, inquiunt, tot jam seculis recepta labefactare. At quid olim Septuaginta editione receptius? Nec tamen hanc veritus est Hieronymus, frustra reclamantibus cum Augustino quibusdam episcopis, sua interpretatione corrigere. Quid illa de septuaginta cellulis fabula decantatus? At non dubitavit Hieronymus rem nulli non creditam, non solum Augustino, mendacium appellare. An quicquam est hac Novi Testamenti editione vulgatus? At quid decessit de pondere veritatis evangelicæ,

quod Laurentius, homo rhetorius magis quam theologus, locos aliquot reprehendit perperam ab interprete redditos? An minore fide jam Epistolæ Paulinæ leguntur, quod earum editionem hanc qua vulgo utimur, Jacobus Faber Stapulensis, vir non minus integritate vitæ quam eruditione probandus, negavit esse Hieronymi, quod Laurentium imitatus, permulta mutavit, vel depravata, vel male redditæ? Qua quidem in re nos quoque per idem tempus navabamus operam: ac mire factum est, ut cum uterque de altero nesciret, tamen ambo rem eandem, eodem moliremur tempore, etiamsi illius antevertit editio. Quæ utinam esset ejusmodi, ut nostra quam paramus, prorsus supervacanea videri possit. Plurimum tribuo Fabro, ut viro non vulgariter eruditio: veneror, ut optimum: faveo, ut amicissimo. Verum si in profanis rebus Aristoteles, veritatis potius quam amici Platonis rationem habendam esse judicavit, multo magis id par est facere in his literis, quas inter sacras habemus, ut ita dicam, sacratissimas. Nec hoc dixerim, quod illius editionem minus approbem, sed ut mihi detur venia, sicubi videbor a tanto viro dissentire. Verum ut ad id quod agitur redeam: quid proximis hisce diebus accidit Ecclesia? Num labascit orbis Christianus, quod Paulus Middelburgus, episcopus Forosemproniensis, publicum de ratione festi Paschalis errorem, libris editis coarguit? Quod si tantarum novatione rerum, non solum non labefactatur ecclesiastica auctoritas, verum etiam constabilitur; quid pavitant ne cœlum ruat, si nos ab eruditissimis Hieronymi libris ineptias studiuimus semovere? Atque utinam quod in Epistolârū voluminibus præstitimus, in cæteris item illius Commentariis præstare lieuisset. Quod si omnino requiritur auctoritas, molimur hæc multis ac magnis, et his eruditis præsulibus, faventibus, adhortantibus, exstimulantibus, nec approbantibus modo, verum etiam effusissima liberalitate nostram industriam adjuvantibus. Quorū princeps et antesignanus unicus ille studiorum meorum Mæcenas Guilielmus Vuaramus arch. Cant. totius Angliæ primas, vir omni literarum ac virtutum genere sic absolutus, ut quæ vix singula reperias in aliis, in hoc mireris universa, et unus abunde sufficiat ad omnes consummati præsulis dotes, velut in tabula repræsentandas. Nec alii sane sua laude fraudabuntur. Verum in præsentia non est onerandus longiore præfatione lector. Illud modo adjiciam: admonitus est jampridem super hoc nostro labore Leo pontifex modis omnibus maximus, idque non tantum mei, sed compliūm item excellentium virorum literis, a quo, ceu doctissimo simul et optimo, non illud solum exspectamus, ut hos conatus nostros sua comprebet auctoritate, verum etiam ut amplissimis præmiis prosequatur. Verbosius quidem hæc, fateor, a nobis sunt disputata, quam prologorum modus patiatur. Sed nihil non tentavimus, nullum non movimus lapidem, quo nemini non esset satisfactum, ut alios aliae res vel offendunt, vel placant. Quod si quis adhuc reperietur vel adeo stupidus, vel adeo sibi ipsi inimicus, vel ita diutina consuetudine corruptus, ut in hisce blearamentis bonas horas velit male collocare, ne is quidem habebit quod nobis succenseat, quandoquidem per nos habet omnia, quæ superiores editiones complectebantur, eaque multo quam antehac emendatoria: Nonnullis etiam additis, quæ illic non habebantur. Adeo cavimus ne quem offenderemus, ut eruditis pariter et ineruditis, æquis et iniquis, deploratis simul et bonæ spei ingenii studuerimus morem gerere. Bene vale, lector amice. Basileæ, Anno 1515.

Nº LX.

Eximii Doctoris Hieronymi Stridonensis Vita, ex ipsius potissimum Scriptis contexta, per Des. Erasmus Roterdamum.

EQUIDEM haud sum nescius veterum permultos in hac fuisse sententia, ut pium et officiosum esse ducerent, in commodum publicum apte confictis narrationibus abuti; nempe vel ad vitam recte pieque instituendam, vel ad erigendos et inflammardos ad honesti studium animos, vel ad fulciendam quorundam imbecillitatem, vel ad territandos impios, quos neque ratio corrigit, neque movet charitas; vel ad illustrandam miraculis sanctorum hominum gloriam. Atque hoc fuci genus nec Platoni displicuit, nec Origeni, nec horum dogma sequutis. Certe objecit hoc Hieronymus Ruffino, atque hic vicissim in Hieronymum regerit, malens alterum eodem conspureare luto, quam in se conjectum lutum abstergere. Est quidem mira quædam vulgi credulitas, imo nescio quid penitus insitum animis mortaliū, ut facta lubentius audiant quam gesta, et commenticiis supraque veri fidem fabulis libentius assentiantur quam veris: adeo ut olim viri prudentes quicquid vehementer commendatum esse vellent multitudini, id fabulosis miraculis celebrarent; velut numinum religionem, origines urbium aut gentium, exordia nobilium familiarum, exempla clarissimorum principum. Hoc igitur imperitorum affectu ad ipsorum abuti commodum, permittebant illi, sed non nisi sapienti viro, propterea quod hujus rei fructus omnis pereat, si semel suboleat artificium mentiendi. Verum hae quidem in parte haud gravatim in Angustini sententiam pedibus eo; non solum ob eam causam, quam ille sane gravem adducit, ne si semel in Christianorum literis suborta fuerit mendacii suspicio, fiat ut nec his habeatur fides, quorum auctoritatem modis omnibus indubitatam et inconvulsam esse oportet; sed multo magis, quod meo iudicio ne possit quidem vir probus ac sapiens esse, qui tam male sentiat tum de sanctis viris, tum de lectoribus. De sanctis quidem, quos aut usque adeo judicarint propriæ domesticæque laudis inopes, ut alienis mendaciis putarint illustrandos, aut adeo *ζενόδοξος* stulteque gloriosos, ut *Æsopicæ corniculæ* ritu velut in proscenio gaudent ostentari, fictiis laudibus seu plumis alienis adornati: de lectoribus autem, quos omnes aut ita stupidos ac mucosis naribus arbitrati sint, ut cum veritas semper habeat suam faciem, nullis irritabilem fucis, non queant excogitatum artificio fabulam a vero dignoscere, aut certe adeo gratis etiam nequam ac perversos, ut scientes ac volentes favent vanitati. Quod si vitari non potest, quo minus istiusmodi fabulamenta misceantur nostris voluminibus, certe quod proximum est, optarim. Quid istud? inquires. Nimirum plasten eximum ac prudentem, catumque mentiendi artificem. Quandoquidem juxta Socratis sententiam, nemo sit ad mentiendum accommodatior, quam qui ad vera dicendum est appositissimus, quod ejusdem artificis partes esse ducat, certissime veridicum esse, et nihil omnino veri dicere. Hoc quidem consilio suam historiam contexuit Herodotus, hac ratione Xenophon Cyri descriptis institutionem, non ad historiæ fidem, sed ad exemplum probi principis.

Nec alio spectasse videtur Homerus ille, quem jure fabularum Oceanum possis dicere. Verum bi quemadmodum ingenii quidem et eloquentiae laudem fingendo promeriti sunt: ita dum malum virtutis exemplar effingunt ac proponunt, non mediocriter offecerunt vitae mortalium. Si quidem Herodotus stultos plerosque facit principes. Xenophon vafrum quempiam et ἀγκυλομῆτιν expressit, potius quam vere prudentem ac salutarem principem. Homerus ejusmodi facit Deos, cujusmodi nolit magistratus bene morata civitas. Deinde tales depiuxit uxores Deorum, quem nemo probus civis conjugem aut optet domi suae aut ferat. Denique tales finxit Deorum filios, ut nemo sanus paterfamilias similes sibi liberos velit obtingere, ut non abs re Plato locum illi negarit in sua re publica. Neque vel tantilium erat causae cur Alexander ille magnus invideret Achili talem laudum praeconem, si penitus intellexisset quid sit vere magnum ac salutarem agere principem. Ego nihil arbitror esse rectius, quam ejusmodi describere sanctos, cujusmodi fuerunt ipsi, in quorum vita si quid etiam errati deprehenditur, hoc ipsum nobis vertitur in exemplum pietatis. Cæterum si quis omnino figmentis delectetur, is si prudenter effingat pii viri simulacrum, quoemque nomine, non sacco, cilicio, flagris, prodigiosis jejuniis, vigiliis non credendis, sed ex ipsis Christi decretis, sic ut primum Christianæ pietatis vim penitus habeat cognitam ac perspectam, deinde scite illius exprimat imaginem, is mihi fortasse tolerabitur. Etiam si quantumvis gemmæ nitorem ac lucem effingat artifex, certe nativam gemmæ vim nunquam assequitur imitatio. Habet suam ἐνέργειαν veritas, quam nullum æquat artificium. At istos quis ferat, qui plusquam anilibus deliramentis, infantibus, indoctis, ineptis, divos non celebrant, sed contaminant? At Divus Hieronymus, nisi quod abunde juxta Græcorum proverbium, αὐτὸς αὐτὸν ἡγαγοεν, hac parte parum erat felix: propterea quod quum unus præcipue dignus esset, ut pari doctrina parique facundia posteris commendaretur, qui tam eruditio tamque mellito ore Christi sanctorumque præconia ceciniisset, haud scio quoniam fato, in rabulam quendam incidit, sic undique sui similem et Hieronymi dissimilem, ut nescias quid in eo potissimum admireris, linguae prodigiosam infantiam ac balbutiem, an insignem literarum inscitiam, an miram mentiendi impudentiam. Hominem profecto dignum, quem si vivat, publicitus omnes omnium mortalium manus saxis impetant; qui mortales universos pro saxis, non pro hominibus habuerit. Quis enim illius legens nærias, ni plane truncus sit, non protinus sentiat personatum histrionem; qui Vertumnum quendam aut Proteum nobis referens, nunc Eusebius est Cremonensis, nunc Cyrillus, nunc Augustinus, nunc Ambrosius, nonnunquam, si libeat, Damasus, aliquoties ipse, si superis placet, Hieronymus. Sed quibuscumque plurimis nobis operis prodit, vox ubique sui similem coccygem arguit. Idem ubique dicendi lepos, eadem sermonis venus. Cujus stuporem, ut nihil accedat, hinc certe palam cernere est, quod Hieronymum paulo ante mortem facit Damaso commendantem suos commentarios, quem ipse Hieronymus non uno in loco testatur ante se decessisse vita. Sed hic de quo plura dicentur alias, tam indoctus et elinguis, ut rebus quamlibet claris ingenii sui culpa tenebras possit offundere; tam stupidus ut ne verissima quidem verisimiliter queat efferre; ridicula miraculorum portenta, et impudentissimæ vanitatis fabulas confert in Hieronymum, nec has tamen abs se repertas, in quo nonnulla laus fuisse ingenii, sed e vulgarissimis historiis huc non minus ridicule quam improbe detortas. O for-

tunatum tam insigni præcone Hieronymum! Neque vero desuit dignum patellæ operculum. Reperit hic scriptor suos lectores, reperit a quibus citetur; et quo magis mireris, eruditos, Platinam et Volaterranum, quos equidein vel hinc suspicor ea minquam legisse, sed aut audisse in concionibus, aut hinc excerpta fragmenta modo vidisse. Imitati sunt impudentissimum scriptorem unus et item alter, sed adeo præclare, ut ejusdem hominum videri possint omnia. In quibus nihil agnoscas, nec eruditio, nec eloquentia, nec prudentia, nec diligentia: super haec omnia nihil minus quam quod in primis exigitur in historiographo, nempe fidem. Utrum quæso istud est, divorum vitas describere, an contaminare potius? Nos igitur, licet impares argumento, tum nullis adjuti commentariis, quibus fidei poterat, tamen bona fide, quaque licuit diligentia, vitam sanctissimi viri ex Prospero, Severo, Orosio, Ruffino, tametsi calumniatore, et si qui sunt alii non omnino contemnendæ fidei auctores, collegimus; sed potissimum ex ipsis Hieronymi libris Hieronymum evestigavimus. Quis enim rectius noverit Hieronymum, quam ipse Hieronymus? Aut quis eum fidelius expresserit? Si rerum a se gestarum certissimus auctor est Julius Caesar, quanto justius est Hieronymo sua narranti fidem habere? Ex hujus igitur libris omnibus lustratis, quod sparsim annotare licuit, in narrationis ordine redigimus, nihil admentientes^e, quod arbitremur abunde magnum esse miraculum, ipsum Hieronymum tot egregiis voluminum monumentis sese nobis exprimentem. Quod si cui nihil absque miraculorum portentis placere potest, is legat Hieronymianos libros, in quibus tot pene miracula sunt, quot sententiae. Natus est igitur vir eximius Hieronymus, anno ab orbe redento trecentesimo trigesimo primo, sub imperatore Constantino in oppido Stridonis, quod jam tum a Gotthis omnia populantibus eversum fuisse, testis est ipse in Catalogo Scriptorum illustrium, olim Dalmatiæ Pannoniæque confinium. Id hodie nonnulli, quoruni de numero Blondus est, idem esse volunt cum eo, quod hac tempestate vulgus Sdrignam appellat, oppidulum in Histria, Italiae regione, situm inter Petram pilosam, Portulam, et Primontem, ut horum temporum utamur vocabulis. Addunt in hujus rei fidem, ibidem ostendi monumentum Eusebii patris, cum epitaphio laminis insculpto, nimirum id agentes, ut Hieronymum Italiae suæ vindicent. Mihi studium et affectus istiusmodi parum dignus videatur gravibus viris, imo in totum Christianis. Qui in libris Hieronymianis erit diligentissime versatus, qui vitam Hieronymianam proxime exprimet, is sibi jure vindicet Hieronymum, etiamsi porro ultra Britannos natus fuerit. Erat illi frater natu minor, nomine Paulinianus; nam sororis nomen tacuit. Mater tera Castorina, cum qua dissidii nescio quid intercesserat, ob rem, ni fallor, familiarem: quam tamen humanissimis literis ad concordiam invitat. Patri nomen fuisse Eusebio, declarat ipse, quod Græcis a pietate dictum est, non absque præsagio; quod pulchre conveniat, ut ex pio nascatur ille sacri nominis heros: nam id sonat Ἱερώνυμος. Atque ea demum est digna Chris-

^e Should it not be *admetientes*? But, which makes me doubt, Erasmus says in one of his letters: *sevis quam vulgus scriptorum fuit, qui—multa solent ἐπιμετρεῖν, hoc est, admitti, ne dicam aduentiri. Admetiri* is a verb of his own coining.—Ali quanto minus narro, quam res habet, tantum abest ut quicquam *admetiatur*. Epist. 650.

tiano nominis gloria, quæ non ex stemmatis aut imaginibus, non ex oppidis eversis, aut concisis copiis, sed ex vita pie sancteque acta nascitur. Cæterum nihil addit, plebeiusne fuerit an patricius, tenuis an locuples, privatus an magistratus, cum hoc quidam affingant, illum nobilissimis ortum parentibus, sed ut eadem opera potuerint illum urbis præfectum facere. Consentaneum est autem, ante dirutam patriam, mediocri loco fortunaque fuisse. Matris nomen nusquam edidit; non tacens tamen se parente utroque Christiano genitum. Ab his domi diligenter institutus, una cum Bonoso inter ipsos statim parentum amplexus, et nutricum blanditias, Christum imbibit; ac mox christianæ pietatis rudimentis imbutus, simulque bonus literis, quarum ea tñm ætas capax esse poterat, puer adhuc Romani missus est, velut ad primariam eo seculo tum religionis tum eruditionis magistrum, liberalibus studiis erudiendus, quod ipse declarat enarrans. Ezechielis caput undecimum. Quamvis enim illis temporibus et apud Gallos, Hispanos, et Afros florent literarum studia, tamen in provinciis pro gentis ingenio, nonnihil degenerantes, Romæ, velut in suo fonte, puriores adhuc erant et incorruptiores. Atque hoc nomine Rustici Monachi matrem collaudat ipse, quod post Galliarum licet florentissima studia, filium Romam miserit, quo Gallicanæ dictionis nitorem ac luxum Romana gravitas temperaret. Intellexisse videntur prudentissimi parentes, plurimum referre inter quos primum et a quibus instituari. Quæ sunt optima nunquam discuntur felicius, quam rudibus illis annis, et non minus tenacibus, quicquid insculpseris, quam in omnem sequacibus habitum. Itaque perinde quasi jam tum intelligerent sese puerum eum orbi communiter genuisse, non sibi: ita publicis utilitatibus, non suis privatis affectibus educandum curarunt. Græcas ac Latinas literas ab ipsis statim incunabulis didicit, quemadmodum ipse testatur; et hoc didicit felicius quo maturius. Sentias enim nescio quid duriusculum et subacerbum in his qui serius se contulerunt ad discendas literas. Proinde non abs re sibi gratulatur Hieronymus, quod a puero inter grammaticos et rhetores fuerit pene detritus: quorum alteri docuerunt emendate pureque loqui; alteri splendide, graviter et sapienter. Horum institutioni debemus incomparabilem ecclesiæ doctorem, non loquacium sophistarum scholis. Quis non jam nunc in summam erectus spem, novum quiddam de hoc præsagiat puero? Primum reputans talem parentum animum, deinde felicissimam indolem, ingenium fœcundum ac facile, pectus ardens et infatigabile. Præterea Romam educatricem, id temporis, opinor, aliquanto quam nunc incorruptiorem. Denique præceptores eximios, Donatum in grammaticis, Victorinum in rhetoriciis. Etiam si video quosdam ambigere, num hic fuerit Donatus ille, cuius exstant in Terentium ac Maronem eruditissimi Commentarii. Tum an Victorino præceptore sit usus, non satis liquet ex Hieronymi verbis, quibus utriusque meminit in Appendice Annalium Eusebii hunc in modum: 'Victorinus rhetor et Donatus grammaticus, præceptor meus, Romæ insignes habentur; e quibus Victorinus etiam statuam in Foro Trajani meruit.' Hactenus Hieronymus, magis exprimens alterum, nempe Donatum sibi præceptorem fuisse quam utrumque, dicturus alioqui, 'præceptores mei.' Ad eandem conjecturam facit, quod idem nec in Catalogo Scriptorum illustrum, nec usquam alibi quantum comminemini, Victorini faciens mentionem, præceptorem appellat. Quin totam Victorini dictionem pñrum approbasse videtur Hieronymus; id quod haudquaquam obscure declarat in epistola quam scrip-

sit ad Paulinum Monachum, cum ait: 'Inclito Victorinus martyrio coronatus, quod intelligit eloqui non potest.' Et rursum in Catalogo Scriptorum illustrium: 'Victorinus (inquit) natione Afer, Romae sub Constantio principe rhetoricam docuit, et in extrema senectute, Christi se tradens fidei, scripsit adversus Arium libros more dialectico, valde obscuros, qui et ab eruditis non intelliguntur.' Verum de Victorino quidem lectoris facio judicium. Cæterum ipse de Donato dubitationem omnem admetit in *Apologia priore* adversus Ruffinum, hisce verbis: 'Puto quod puer legeris Aspri in Virgilium et Sallustium Commentarios, Vulcani in *Orationes Ciceronis*, Victorini in *Dialogos ejus*, et in *Terentii Comœdias*, præceptoris mei Donati, aequo in Virgilium, et aliorum in alios.' Citat eundem enarrans caput *Ecclesiastæ* primum. Sub hujusmodi præceptoribus, iam adulterio in bonis literis, nullum doctrinæ genus intactum reliquit. Porphyrii *Eπεισιών*, Aristotelicam, Platonicam, Stoicam, ac cæterorum omnium philosophiam attigit. Verum hæc delibavit, non his semet addixit, nec in his velut ad scopulos Sireneos consenuit, quibus hodie plerique immoriuntur. In rhetorica tamen sese studiosius exercuit, degustatis omnibus, sed his præcipue quæ propius ad eam conferant facultatem, historia, cosmographia, et antiquitatis notitia: partim quod intelligeret apud Latinos ad id usque temporis pene insantem esse theologiam, et ob hanc causam permultos a divinorum voluminum abhorrere lectione, sperans futurum ut plures sacris literis delectarentur, si quis theologiae majestatem dignitate sermonis æquasset; partim ut esset aliquando quod Ethnici objici posset, Christianos ut infantes et elingues despicientibus. Testatur id multis in locis; et si non testaretur, libri clamitant illum in declamatoria palestra diligentissime versatum fuisse, puerum in fictis controversiis, et obliquis rhetorum strophis lusisse. Studiorum sodales inter cæteros, hos præcipios habuit, Pammachium summo natum loco, postea Paulæ generum, Paulinæ maritum, qui, defuncta uxore, monachi sumvit institutum, tandem ad episcopi manus aicitus; Bonosum, et hunc summo genere, postea monachum; Heliodorum, quem deinde sua virtus ad episcopi functionem pertraxit. Hic interim apparet Hieronymum Christo renatum, in illius jurasse verba, ut hoc certe nomine Roma sibi jure posset hunc virum asserere: quandoquidem a baptismō denique censemur Christiani. Id satis indicat in epistola quadam ad Damasum papam, testificans sese ejus urbis fidem velle sequi, in qua Christi vestem accepisset. Nec enim de presbyterio sentit, opinor, sed in baptismō vestis candida dabatur, symbolum innocentiae, et lotis mandabatur ut candorem vestiuū suarum illibatam servarent. Igitur in profanis literis, quas quidam seculares vocant, ad plenum eruditus, ad graviora studia jam adjiciens animum, hac etiam parte laudatissimos viros est imitatus, velut Pythagoram, Platoneam, Apollonium, ut lustrandis regionibus sapientiae supellectilem redderet auctiorem. Gallias omnes sic undique lustravit, ut nonnullis locis habitasse videatur: adeo et locorum situm ac normina tenet; et multorum sibi conciliavit amicitiam. Atque in epistola quadam ad Florentium, testatur se Treviris ingens Hilarii volumen de Synodis suapte manu descriptissime; quod aliquanto post jubet sibi remitti, jam in eterno quæ Syriam a Saracenis dirimit, agens. Atque hujus peregrinationis comitem habuit Bonosum, ut alicubi declarat ipse. Ad hunc itaque modum studiose lustratis bibliothecis omnibus, et congressus cum his, quos vel eruditio vel integritas morum reddiderat

insignes, et undequaque nonnihil decerpens, quod ad Christianum institutum facere videbatur, tandem velut industrios et avidus negotiator, non auro ditior, sed usu rerum, literis ac pietatis ardore locupletior, utramque revisit patriam, et eam in qua natus fuerat, et eam in qua renatus. Sub hæc cœpit de deligendo vitæ genere, deque loco commido cogitare; quod haud nesciret hinc præcipuam hominis pendere felicitatem, si institutum ingenio accommodum, judicio, non casu sumeret. Sunt enim qui se præcipites dant in vitæ rationem, priusquam sibi noti sint ipsi. Et sunt e diverso, quos cunctantes ac deliberantes mors occupat. Reputabat animo, Romanum adhuc veterem sapere Paganismum, et inter ejus urbis delicias parum esse tutam adolescentiam, ut quam alii cubi Babylonem appelle: deinde suam quoque patriam barbaricis voluptatibus esse corruptam, quod ipse non dissimulans in epistola quadam: 'In mea,' inquit, 'patria rusticatis vernacula, Deus venter est, et in diem vivitur, et sanctior ille est, qui ditior est.' Proinde communicato cum sodalibus consilio, de secessu cogitavit, quo liberius et expeditius se totum sacris studiis et Christo dedicaret. Jam tum pius adolescentis animum offendebat mundus, qui ea tempestate Christianos Ethnicis habebat admixtus. Unde fieri necessum erat, ut qui Christianum profitebantur, plerique titulo magis quam vita essent Christiani, et vere probis mentibus pie vivendi votum adesset verius quam facultas. In matrimonio, ut nihil aliud accideret, certe libertatis naufragium perspiciebat: ad hæc clericorum et episcoporum statum, quod hos quoque volentes nolentes honos, opes, et negotia mundi involverent, ac transversos raperent, gravissimis periculis obnoxium esse. Et multorum vita displicebat, jam tum prisca illa pietate sacerdotum ad tyrannidem ac fastum degenerante. Penitatis igitur omnibus ac circumspectis, monachi placuit institutum: quod ne quis in hoc erret, id temporis longe diversum erat ab hoc, quod hodie videmus, ceremoniis obstrictum: imo quibus maxime libertas erat cordi, hi monachi professionem suscipiebant. Primum enim res manebat integra, si quis ita censuisset, manebat commigrandi remigrandi, quo vellent potestas, manebat dulcissimum ac liberrimum otium. Ad studium, jejunia, psalmos, vigiliae aut suopere incitabantur animo, aut exemplis invitabantur, non cogebantur hominum constitutiunculis. Vestitus erat simplex, nec is tamen præscriptus, sed suo cuique arbitrio sumptus, non qui prodigiosa novitate faceret insignem, et dñitò notandum, sed qui simplicitatem Christianam præ se ferret. Votorum nulla vincula, nisi quæ sunt cuju-que pure Christiani. Denique si quem forte sui instituti penitentia cepisset, tota demum pena erat, inconstantiae nota. Cujus rei si quis fidem requirat, legat Hilarionis Vitam, legat Institutionem Monachi ad Rusticum, et item ad Paulinum, legat in Epistola, cuius initium: 'Audi filia,' descriptum triplex apud Aegyptios monachorum genus. Quin inter alia prestabat et hæc commoda illud vitæ genus: hujus prætextu honestius licebat ab affinium et cognatorum vinculis temet excutere, gravi i.imirum onere, ei cui nihil dulcius otio studiorum. Etenim qui monachum erant professi, a publicis functionibus, a muniiis et officiis Imperialis aulæ prorsus habebantur excusati. Postremo minus patabant episcoporum querundam jam tum insolescentium tyrannidi. Jam hic titulus nec a functione clericatus quicquam remorabatur; et ex nullo ordine saepius deligebantur episcopi. Nec aliud quicquam erat tunc monachi professio, quam prisca liberaeque vitæ meditatio, ac pure Christianæ. Hæc obiter admonenda duxi, ne, qui mos est plenisque,

Hieronymum sui instituti faciunt auctorem, ad quos ille nihil attinet. Conatus est ad eandem vitæ rationem capessendam sodales aliquot pelli- cere. Verum Pammachius in studiorum coniubio semper unacumis, in vitæ genere diligendo plurimum dissentiebat. Hieronymio placuit summa libertas. Pammachius conjugii vincel's impediti maluit. Bonosus compositis rebus, relicta patria, parentibus et amicis, solis libris comitatus, in desertum insulam, et undique circumf' mentibus undis horridam secessit; ac perterritoravit quidem Hieronymum, et priormundi laqueis extricatus, in libertatem se recepit Christi, sed ab Hieronymo primum inflammatus. De quo cum alias meminit, tum in Epistola, cuius initium, 'Plus Deum: Bono-us,' inquiens, 'tuus, imo meus, et, ut verius dicam, noster, scalam præsagiatam somnianti Jacob, jam scandit: portat crucem suam, nec de crastino cogitat, nec post terguam respicit. Seminat in lacrymis, ut in gaudio metat: et sacramento Moysi, serpentem in eremo suspendit. Cedant huc veritati tam Graeco quam Romano stylo mendacis ficta miracula. Ecce puer honestis seculi nobiscum artibus institutus; cui opes affatim, dignitas apprime inter aequales erat, contenta matre et sororibus, et charissimo sibi germano, insulam pelago circumsonante naufragauit, cuius asperae cautes, et nuda saxa, et solitudo terrori est, quasi novus quidam Paradisi colonus insdit. Nullus ibi agricolarum, nullus monachorum, ne parvulus quidem quem nosti Onesimus, quo velut fratre in osculo fruebatur, in tanta vastitate adhæret lateri comes.' Et aliquanto post: 'Ut ego et ille pariter a tenera infanthia, ad florentem usque adolecerimus aetatem, ut iudicem nos nutricum sinus, iudicem amplexus foverint bajulorum, et dum post Romana studia adirem semibarbaras ripas, eodem cibo, pari frueremur hospitio; ut ego primus cœperim velie te colere; memento, quæso, hunc bellatorem tuum, mecum quondam fuisse tyronem.' Et hactenus quidem Hieronymi verba recensuimus, qui et in alia item epistola Bonosum laudibus vöhit, suam solitudinem cum illius vita conferens. At non multo post Bonosi secessum et ipse Hieronymus, ordinatis domi rebus, conflato viatico, cum primis autem locupletissima bibliotheca summo studio comparata, Syriam adiit, Heliodoro tum itineris comite, tum propositi consorte. Quem aliquamdiu cum eo cominoratum in Syria, quibus de causis incertum, cœpit ejus vitæ penitudo; non quod damnaret, sed quod pro varietate ingeniorum, alis alia magis congruunt. Nec magni refert, quo tramite curras, modo ad Christum properes. Heliodorus itaque mutato consilio, reversus est ad suos: ad quem paulo post elegantissimam illum scripsit epistolam de laudibus et comnodis vitæ solitariæ, mira ubique civilitate suspicionem inconstantiae depellens ab amico, et suis imputans commissis, quod ille decessisset: ut obiter et hoc laudis annotem in Hieronymo, quem quidam e suis moribus aestimantes, tetricum quempiam et incivilem fuisse somniant, cum eo nihil unquam fuerit nec humanius nec urbanius. Sic enim scribit ad Julianum diaconum: 'Sanctus frater Heliodorus hic ait fuit, qui cum mecum vellet incolere, meis sceleribus fugatus abscessit.' Et propemodum colligere licet, illos primum una visisse Hierosolymam, et lustratis sacris locis, Redemptoris adorasse vestigia. Erat autem id temporis urbis Hierosolymitanæ tanta apud omnes religio, ut parum plus sibi videretur, qui Hierosolymis non fuisset. Deinde destitutus sodali charissimo, cum et morbis ob coeli vitæque novitatem contractis, et peregrinationis molestia graviter affligeretur, monachorum quorundam humanitate refocillatus est,

præsertim Evagrii, cuius etiam hospitio aliquamdiu est usus. Resitutus pristinæ valetudini, toto pectoris ardore ad susceptam Christi militiam ac- cinctus, prœcut in horridam solitudinem abdidit sese, quæ inter Syros et Agarenas, nunc corrupto vocabulo Saracenos dictos, vastum limitem du- cit, in qua præter feras et serpentes et sparsim habitantium monachorum greges, nullus incolebat. Quamquam huc quoque se innotum, crebro solitus est invisere Evagrius. Inter hæc Ruffinus, qui post ex intimo sodali factus est hostis acerrimus, monachus et ipse, Nitriam Ægypti sese contulerat; cuius adventum gratulatur in ea quam modo citavimus epistola. Eam hac finit clausula: 'Obsecro te, ne amicum, qui diu queritur, et vix invenitur, difficile servatur, pariter cum oculis mens amittat.' Et paulo in inferius: 'Amicitia, quæ desinere potuit, nunquam vera fuit: ceu jam tum præsagiens futurum ut ab amicitia desciceret Ruffinus. Sub idem ferme tempus, Hieronymi soror Virginis institutum arripuit, instigante Juliano quodam. Sed malum et hoc dissimile ab harum conditione, quas hodie ferreis cancellis, ceu feras indomitas inclusas tenent. Non quod dannem publicam seculi consuetudinem, sed quod doleam huc denique delapsam Christianorum pietatem, ut virginum integritas claus- tris ferreis et repagulis muroram sit extorquenda; cum ea demum religio sit accepta Christo, non quæ vi extunditor, sed quæ ultro a volentibus offertur. Eius rei meminit in epistola, cuius initium: 'Non debet charitas dividere: significans illam a Juliano conversam, cui vehementer illam commendat, ætati lubricæ omnia etiam tuta timens. Quis innuit eam nonnihil etiam fuisse lapsam primis annis adolescentiæ, scribens in hæc verba: 'Hane mihi Jesus pro eo vulnere, quod Diabolus inflixerat, præstitit, vivam reddendo pro mortua.' Neque vero satis compertum est, quo tempore Paulinianus, Hieronymi frater natu minor, huic propo- sito accesserit, quem testatur sibi charissimum fuisse, et Syriam adeunti fuisse cornitem, etiamnum adolescentem, et in Bethlehemitico mona- stero pariter servisse Christo. Mihi probabilius videtur, in secundo in Syriam reditu factum, quod Hieronymus affirmet epistolam ad Helio- dorum, cuius initium: 'Quanto amore, sibi adolescenti ac pene puero scriptam fuisse, nisi forte jam admodum seni, grandior etiam ætas pueritia videbatur. Verum is Paulinianus juvenis adhuc, hoc est vix tri- ginta natus annos, presbyterii meruit honorem, quo nomine postea ca- lumniam Hieronymo struxit Joannes episcopus Hierosolymitanus, quod infra legitimam ætatem ad hoc honoris esset evectus: verum illius ca- lumnias abunde respondit Hieronymus. Porro fratris mentionem facit et in epistola cuius initium: 'Sanato vulneri: compulsi sumus,' inquit, 'fratrem Paulinianum ad patriam mittere, ut semidiratas villulas, quæ Barbarorum effugerant manus, ac parentum communium habent cineres, venderet.' Rursus in epistola, cuius exordium: 'Diu te Roma: Pau- linianus,' inquit, 'needum e patria reversus est: puto quod eum Aquileiae apud sanctam Chromatium papam videris.' Sed plura super hoc in epistola, cuius initium: 'Epistola tua hæreditatis.' Ceterum quamquam in proelii non est, quo quidque tempore acciderit ad liquidum per- sequi, tamen ex variis Hieronymi scriptis conjectare licet, illum ubi pri- mum in Syriam demigrarat, non statim uno sedisse loco, sed aliunde alio vertisse sedem, quo tandem circumspectis omnibus, habitaculum suis accommodum votis deligeret; et primum aliquamdiu vixisse Hierosolymis, nonnihil temporis Antiochiae, sed hinc demigrasse, partim offensum celebritate loci, partim quod Antiochena ecclesia a tribus episcopis,

Miletio, Vitale, atque Paulino distraheretur. Nec in Chalcidis solitudo, nam in hac sedere conatus indicat in Abdia Commentarios præfatio, dabatur tranquilla sedes ob viciniam Campensium, qui cum Tharsensibus Arianis sentiebant. Horum improbitate vir sanctissimus mire divexabatur, dum quotidie citatus examinatur de fidei ratione: exiguntur 'tres hypostases,' nondum audit Latinis vocabula: quod satis indicat in duabus ad Damasum epistolis, quarum alteri principium est: 'Quoniam vetusta:' alteri, 'Importuna in Evangelio:' obtestans illum et obsecrans ut sibi præscribat, cui debeat in Syria communicare, eum vix usquam conspiceret Romanæ fidei sinceritatem. Denique sic agitatus est his turbis, ut non sernel pœnituerit aditæ Syrie. Tandem velut in semotissimam eremum abdidit sese, quæ Syriam, ut dictum est, a Saracenis disternimat, satius esse dicens, cum feris ac prædonibus barbaris habere commercium, quam cum ejusmodi Christianis. Hic annos quatuor ab hominum frequentia semotus, cum solo Christo, cumque libris habebat commercium; ac serio jam et totis, ut aiunt, nervis, quod destinarat, agebat, ut nobis egregium illud Christianæ pietatis exemplar absolveret. Primum erat studium, adolescentiæ lapsus lacrimarum imbre diluere, et laborum asperitate, veluti nitri acrimonia, contractas per ætatis incogitantiam sordes detergere. Inedia, vigiliis, et incredibili totius austeritate vita rebeilanter caruem, et subinde repululanter ætatis lasciviam coërciebat, corpus spiritui servire docens, ne quid obstreperent afflœctus cœlestem inolienti vitam; ipse sibi rigidus ex-actor supplicii, et instantissimus pensorum efflagitator atque ἐργοδικός, ut vocat alicubi, prorsusque juxta Paulum, rationalem victimam immolabat, Deo cultum longe gratissimum. Tempus omne studiis et orationibus partiebatur, bonam etiam noctium partem his operis addens: minima portio dabatur somno, minor cibo, nulla otio. Studii lassitudinem recreabat deprecatio, aut hymnus: mox velut integer ad intermissam lectionem redibat. Relegebat universam bibliothecam suam, veterum studiorum memoriam sibi renovans, sacras literas ad verbum ediscebat. Meditabatur in prophetis, in eruendis oraculorum mysteriis vigilantissimus. Ex evangelicis et apostolicis literis, velut ex purissimis fontibus, Christi philosophiam hauriebat. Primus enim ad pietatem gradus est, scire auctoris tui dogmata. Cæteros interpres adhibito delectu judicioque legebat, nullum omnino scriptorem prætermittens, unde non aliquid decerperet, non ethnicos, non hereticos. Noverat enim vir prudenterissimus ex sterquilino legere aurum, noverat e fruticibus melleum desamere succum, araneæ sua relinquens venenæ; et jam tum ab Ægyptiis quicquid poterat convasabat, hostium opibus Domini templum locupletaturus. Quoque certior esset memoria et paratior usus, quicquid legerat, id in locos digerebat, compositis singulis, ut affinitatis aut pugnantiae ratio postulabat. Felicibus ingenii, dictu mirum, quantopere faverit, præsertim quæ facundiae quoque dos commendabat, adeo ut hereticos etiam laudibus ornaret, libenter, si licuisset, fidei vitium eruditio condonaturus: eum primis autem Origenis, quem suum appellat, et cuius homilias aliquot adolescens adhuc Latinitate donavit. Lectioni miscebat scribendi studium, eum jam tum velitans ac præludens tractandis literis divinis. Quam fideler autem præluserit, indicat vel unius ille libellus quo sodalem Heliodorum desiderat, in quo sic licet agnoscere tyronem, ut tamen appareat, qualis sit futurus imperator. Hoc tempore, ni fallor, allegorice interpretatus est prophetam Abdiam, eum hi-

storiam nondum intelligeret ; quemadmodum palam ipse testatur in præfatione posterioris interpretationis, qua juvenilem illam præcipitationem sarcit ac pensat, idque magnorum virorum exemplum sequutus. Quo quidem in loco, cum alia multa præclare, tum istud festivissime scripsit : ‘ Fateor, miratus sum, quod quantumvis aliquis male scripserit, invenit similem lectorem sui. Ille prædicabat, ego erubescbam : ille quasi mysticos intellectus ferebat ad cœlum, ego demissso capite confiteri meum pudorem prohibebat.’ Quid multis ? Nihil omnino prætermissum est, quod ad inclitum ecclesiæ doctorem, ac vere magnum theologum instituendum pertinebat : ne quid usquam decesset eruditioni, aut necubi vita parum emendata, doctrinæ minueret et elevaret auctoritatem. Proinde cum re ipsa compertum haberet, literas arcanas nec intelligi posse, nec tractari, quemadmodum oportet, nisi cognitis his linguis, quibus primum nobis proditæ sunt, sermonis Hebraici difficultatem improbo studio per-
vicit, et barbaræ peregrinæque linguae non solum intelligentiam, sed et peculiarem sonum ac vernaculum stridorum est assequutus, usus ad eam rem doctissimis Hebræorum, quos ingenti mercede conducebat, marsupium exhauiens, ut pectus eruditione locupletaret. Horum neminem nominatum designat, præter unum Bar hanina, quem tamen post jam natu grandis adhibuit, qui illi Nicodemum quendam exhibebat, ut ipse scribit, quod nocturna hominis opera soleat uti, non tam ob eam causam, quod puderet Christianum a Judæo discere (tantis enim erat ardor discendi, ut undecimque discere magnificum et gloriosum existimaret) quam quod homo Judæus invidiam suæ gentis declinaret, si rem Christianam adjuvare videretur. Id studium, quod plurimum haberet sudoris ac tædii, in præfatione quadam ipse pistrinum appellat. Nec his contentus, Chaldaicam item linguam Hebraæ finitiam aggressus est ; quod Daniel et Job, cumque his alii noui veteris instrumenti libri, literis quidem Hebraicis, sed tamen Chalæo sermone descripti sint. Cæterum hanc, quod intelligeret ejus usum non perinde late patere, hactenus modo secutus est, ut intelligere posset vernus quam sonare. Quin et peculiarem Syrorum linguam attigit, ob gentis commercia, non-nihil et hanc Hebræo sermone confinem ; cuius testimonium aliquoties adducit in enarratione nominum, velut in *mammona*. Inter hæc vero dum immodico quodam et juvenili calore, et puerilium amore studiorum, plus satis indulget exprimendis M. Tullii, Platonisque Dialogis, nam id tuni, ni fallor, agebat, et hos magis inititur effingere quam sermonem apostolicum, sonilio divinitus immisso, raptus ad tribunal Dei, accusatus quod Ciceronianus esset non Christianus, denique plagi emendatus, sibi redditus est, ut ipse refert in epistola, cuius initium : ‘ Audi filia.’ Qua de re quid sentiam, fortasse nonnulli dicturi sumus, cum ad eum locum erit ventum. In his sanctissimis laboribus, in hoc vitæ rigore, cum annos aliquot duraret, tamen factur nullum vitæ genus sibi fuisse jucundius. Paulatim enim, ut fit, quod initio durum et asperum videbatur, dulcescet ; et quod per se erat optimum, reddebatur assuetudine jucundissimum ; et adeo non desiderabat Ronanas delicias, ut sibi frequenter videretur, non in eis o versari, sed interesse choris angelorum. Nam stulte quidam tristem quandam fingunt vitæ solitudinem, quæ ferarum potius est quam horum, et insatum reddat citius quam plium. Visebatur nonnunquam ab amiculis, vicinos monachos invisebat aliquoties, et literarum vi-
cissitudine fruebatur amicis absentibus. Porro quamquam hoc otium ille perpetuum optabat, ut felicius ac tranquillus ; tamen e re Christiana

norum omnium erat, tam insignem athletam Christi aliquando produci in arenam: neque committi, ut tam eximium orbis lumen diutius sub niodio conderetur. Itaque licet invitus ac renitens, divino consilio rebus humanis prospiciente, e Syria Romani retractus est, idque per Epiphanium Salamine Cypri, et Paulinum Antiochenæ urbis episcopum, quos ob certas ecclesiæ necessitates imperator Romanus exciverat. Hic jam indies augescente tum eruditio, tum sanctimonie fama, presbyterum ordinatum arobitror. Sunt qui tradant cum viginti natum annos ad hoc honoris vocatum ab Liborio tum Romanæ urbis episcopo: quod quando mihi parum compertum est, neque refellere, neque probare est consilium. Cæterum quod addunt presbyterum cardinali ordinatum^f, haud scio an illis temporibus cardinalis titulus fuerit repertus. Ipse Hieronymus presbyteri cognomen multis locis agnoscit, cardinalis nusquam. Cæterum in epistola, cuius initium est, 'In vetere materia:' testatur sese juvenem etiamnum Damaso pontifici Romano a libellis synodiceis fuisse. Ante annos, inquit, piurimos, cum in chartis ecclesiasticis juvarem Damasum Romanæ urbis episcopum, et Orientis atque Occidentis synodiceis consultationibus responderem. Proinde deplorat alibi, quod eremo relieta, denuo mundo servisset. Interea nobilium matronarum familiaritatem est nactus, in primis Marcellæ, quæ prima fœminarum ausa est Romæ monachæ institutum profiteri, cum id vocabuli vehementer inuisum esset Romanis auribus. Concepserat autem mulier hunc ardorem potissimum ex Athanasio, ac cæteris Ægypti sacerdotibus, qui tum Arianæ factioni, persecutionem declinantes, Romam, velut ad tutissimum communionis suæ portum confugerant. His enim referentibus Antonii vitam (cujus etiamnum viventis mira fuit nominis celebritas) ac monachorum in Thebaide versantium, virginum item ac viduarum didicerat institutum. Eadem autem ad æmulationem propositi sui complices allexit, tum matronas, tum virgines, cum primis autem Sophroniam, Principiam, Paulam et Eustochium: ac brevi tantus accrevit numerus, mundi contentum profitentium fœminarum, ut quod prius ob novitatem invidiosum erat, postea cœperit esse gloriosum. Haec omnes Hieronymus ad divinæ scripturæ studium inflamnavit, inflammatas sua doctrina provexit, quo fœdus esset ab episcopis sacros libros negligi, quos sexus infirmior amplectetur. Marcellæ studium testatur in ipsis epitaphio, hisce ferme verbis: 'Et quia tunc alicuius nominis esse existimabar super studio scripturarum, nunquam me convenit, quin de scripturis aliquid interrogaret.' Ac paulo inferius: 'Hoc solum dicam, quod quicquid in nobis longo fuit studio congregatum, et meditatione diurna quasi in naturam versum, hoc illa libavit, didicit atque possedit: ita ut post profecionem nostram, si in aliquo testimonio scripturarum e-set oborta contentio, ad illam judicem pergeretur.' Hisce rebus sic inclinavit apud universos Hieronymiani gloria nominis, ut omnium suffragiis dignus acclamaretur, qui Damaso succederet. Verum ut umbra nusquam est, nisi cum adest lumen; ita celebritas sanctissimj viri non cœravit invidia.

‘Urit enim splendore suo, qui prægravat artes
Infra se positas.’

Non deerant qui primum illum in Syriam secessum calumniarentur, et

^f He might have been more positive.

absentem virulentæ linguae telis peterent. Cæterum Romæ Damaso pontifici præter cæteros charus et in pretio habitus, ad hæc Melaniae et Paulæ primariae nobilitatis scemini triennium arctissima familiaritate conjuncus, majores invidiae faces excitavit, et tot jani exaultatis laboribus, Herculis ritu, ‘comperit *exectram* supremo fine domandam,’ ut inquit Horatius, quæ primum tecte virus suum afflabat, donec simulata benevolentia in magnum erumperet incendium. Irrepserant clanculum in urbem Arianae factionis quidam, sed mutato jani nomine Origenistæ, ut diversus esset titulus, error idem. Ii quo suas partes communirent, in nobilium matronarum familiaritatem et amicitiam insinuare sese, et dogmatis suis venenum spargere; Hieronymum, quod is Origenis ingenio præter cæteros delectatus, laudibus extulisset hominem, in suæ factionis consortium pertrahere; hoc nocentiores inimici, quod, sub amicitiae prætextu, plusquam hostilia molirentur, adeo ut deserendæ Romæ consilium ceperit. Nam quod a nonnullis literis proditum video, de supposita veste muliebri, quam cum imprudens pro sua induisset Hieronymus, atque ad eum ornatus modum, in cœtum ecclesiasticum noctu prodisset, et risum ac stupri suspicionem sibi conflaverit, mihi non fit verisimile. Neque enim usque adeo suis adversariis parcere solitus est Hieronymus, ut lac de re tamen insignite contumeliosa, multapi omnino facturus fuerit mentionem: præsertim cum id ad tuendam innocentiam tantopere pertineret, ut dissimilare tacitum, hominis fuerit parum bene sibi couisci. In epistola, cui principium, ‘Si tibi putem,’ multa querens de variis invidorum in se calumniis, super hac re nullum verbum facit. Verum inter alia multa hæc commemorat: ‘Ego probosus, ego versipellis et lubricus, ego mendax et Satanæ arte decipiens. Quid enim est tutius, hæc vel credidisse vel finxisse de insonibus, an etiam de noxiis eredet inquisisse? Osculabantur mihi manus quidam, et ore vipereo detrahebant, et dolebant labiis, corde gaudebant.’ Ac mox: ‘Alius incessum meum calumniabatur, et risum: ille vultui detrahebat: hic in simplicitate alius suspicabatur.’ Ego ut de Roma relinquenda cogitaret, multas causas fuisse crediderim. Primum otii pristini desiderium, et gustatæ semel tranquillitatis memoriam; deinde molestam urbis celebritatem, molestiores delicias, luxum, ac fastum, harum rerum comitem. Jam tunc enim paulatim crescentibus opibus Ecclesiæ, decrescebat Christiana simplicitas. Tum indies magis ac magis gliscendum Origenistarum adversum se invidiam: præsertim cum id temporis Rufinus ageret in urbe, nunquam ille quidem sincerus amicus, ut ego sentio, tum insidiator pestilentissimus. Neque mediocrem invidiam conflaverat Hieronymo liber ad Eustochium de Virginitate, quod in eo salsissime taxet clericos et monachos, ac virgines suo indignas nomine. Demum covensant processit res, ut illi crimen impingerent, quod in Paulam Eustochii matrem deperiret, ob intimam cum illa vita consuetudinem, sed eam pictatis et sanctissimorum studiorum commercio conciliatam, non turpis voluptatis consortio. Qua de re sic ipse meminit in ea, quam modo citavimus, epistola: ‘Pene certe triennium cum eis vixi. Multa me virginum crebro turba circumdedit: divinos libros, ut potui, nonnullis saepe disserui. Lectio assiduitatem, assiduitas familiaritatem, familiaritas fiduciam fecerat. Dieant quid unquam aliter in me sentierint, quam Christianum decebat? Pecciam cujusquam accepi? Munera vel parva vel magna non sprevi? In manu mea æs alicujus insonuit? Oblitus sermo, oculus petulans fuit? Nihil nisi aliud objicitur, nisi sexus

meus.' Hactenus ille. Exacerbat odium hujus **rumoris monachorum** nomen, tum apud plorios invisum, quibus haud ferendum videbatur tot primarias ejus urbis **feminas** religionis praetextu subduci familie, subduci affiniibus. Id propemodum indicavit Hieronymus cum addit eodem, quem modo retuli, loco: 'Et hoc nunquam objicitur, nisi cum Hierosolymam Paula et Melania proficiscuntur.' Indicat ibidem, subornatum ab amulis aliquem, ut opinor, ex Paulæ servis, qui Hieronymum **insimularet** stupri, et sedum rumorem in **ulgis** ebuccaret. At idem ad quæstionem vocatus, inter tormenta **negavit**: subjicit enim in hunc modum: 'Isti erediderunt mentienti, cur non credunt neganti? Idem est homo ipse qui fuerat: fatetur insontem, qui dudum noxiū loquebatur. Et certe veritatem magis exprimunt tormenta quam risus, nisi quod facilis creditur, quod aut fictum libenter auditur, aut non fictum, ut fingatur impellitur. Antequam domum sanctæ Paulæ nossem, totius in me urbis studia consonabant, omnium pene judicio dignus summo sacerdotio decernuebatur. Beatæ memorie Damasus meus sermo erat, dicebar sanctus, dicebar humilis et disertus. Numquid domum alicujus lascivioris ingressus sum? Numquid me vestes sericeæ, nitentes gemmæ, pœta facies, aut auri rapuit ambitio? Nulla fuit alia Romæ matronarum, qua meam posset edomare mentem, nisi lagens atque jejunans, squalens sordibus, fletu pene cœcata, quam continuis noctibus misericordiam Domini deprecantem sol sœpe depelhendit? Cujus canticum, Psalmi; sermo, Evangelium; deliciae, continentia; vita, jejunium? Nulla me potuit deflectare nisi illa, quam manducantem nunquam vidi: sed posteaquam eam pro sue merito castitatis, venerari, colere, suspicere cœpi, omnes me illico deseruere virtutes? O invidia primum mordax tui! O Satanæ calliditas semper sancta persequens! Nullæ aliae urbi Romæ fabulam præbuerunt, nisi Paula et Melania, quæ, contemtis facultatibus, pignoribusque desertis, crucem Domini, quasi quoddam pietatis levavere vexillum. Et in hanc sententiam illic plura, quæ, ne longior æquo sim, prætermitto. Hisce de causis Hieronymum tandem urbis odium cepit indigne tam eximii viri consortio. Itaque reicta Roma, Syriam repetiit, an una cum Melania et Paula, parum mihi liquet: nisi quod conjicio matronas priores illuc se contulisse, et aut mox sequutum Hieronymum, aut diverso itinere eodem pervenisse. Reditum suum, quandoquidem et hunc calumniatus est Ruffinus, ipse describit in Apologia, verbis his: 'Vis nosse profectionis meæ de urbe ordinem? Narrabo breviter. Mense Augusto, flantibus etesiis, cum sancto Vincentio presbytero, et adolescenti fratre, et aliis monachis qui nunc Romæ commorantur, navim in Romano portu securus ascendi, maximâ me sanctorum frequentia prosequente. Veni Rhegium, in Scylæo litore paulum steti, ubi veteres didici fabulas, et præcipitem fallacis Ulyssis cursum, et Sirenarum cantica, et insatiabilem Charybdis voraginem. Cumque mihi accolæ illius loci multa narrarent, darentque consilium, ut non ad Protei columnas, sed ad Ionæ portum navigarem: huic enim fugientium et turbatorum, illum securi hominis esse cur-ut: malui per Maleas et Cycladas Cyprum pergere. Ubi susceptus a venerabili episcopo Epiphanius, cuius tu testimonio gloriaris, veni Antiochiam, ubi fruitus sum communione pontificis confessorisque Paulini, et deductus ab eo media hieme et frigore gravissimo, intravi Hierosolymam: vidi multa miracula; et quæ prius ad me fama pertulerat, oculorum indicio comprobavi. Inde conteudi in Ægyptum, iustravi monasteria Nitriæ; et inter sanctorum choros aspides latere por-

spexi. Protinus concito gradu, Bethlehem meam reversus sum, ubi adoravi præsepe et incunabula Salvatoris. Vidi quoque famosissimum Iacum; nec me inerti tradidi otio sed multa didici, quæ ante nesciebam.' Hactenus ille. Verum erit fortassis, qui putet haec ad primam illam Hieronymi in Syriam profactionem pertinere: mihi probabilius videtur ad posteriorem referri; tum ob id quod cum Hieronymus pene puer, ut ipse scribit, adierit Syriam, non admodum consentaneum est, illum et ignotum et id ætatis, tanto honore fuisse exceptum ab episcopis ejus regionis celeberrimis; tum quod hujus profactionis et Iustratae Syriæ atque Aegypti descriptio mire congruat cum itinere Paulæ quod in illius describit epitaphio; cui tum Hieronymum fuisse comitem, ex ipsa narratione licet reprehendere. Nec enim animi causa suscipiebat hunc peragrandi regiones laborem, sed partim, ut ex pluribus arriperet exempla pietatis, partim ut inspectis locis, quorum in divinis literis fit mentio, penitus intelligeret quod esset scriptum, quod ipse testatur in præfatione quadam. Nec pietatis nec sacræ scientiæ sibi magister esse voluit: diuque discendum putavit, quod doceret: a multis discere curavit, sed a summis. At rursum sic horum doctrinam est amplexus, ut quorundam contentiosum dogma non sequeretur. Quandoquidem illo factiosissimo sæculo vix quisquam eximie doctus hæreos suspicione carebat. Gregorium Nazianzenum præceptorem suum appellat, et hoc inter retante se sacras didicisse literas testatur. Verum ubinam audierit hominem, aut quanto tempore, parum mihi compertum est. Nam is vitæ mutavit institutum, et sponte cedens episcopi locum, ruri abditus, monachi vitam exegit, auctore Hieronymo in Catalogo virorum illustrium. Apollinarium, Antiochenæ apud Syros ecclesiæ episcopum, frequenter audivit Antiochiæ, et domesticam cum illo consuetudinem egit, adhortante Paula, et suum, ut conjicio, partem suppeditante; verum id jam ætate provectionis. Postremo ejusdem impulsu, Alexandriam sese contulit, jam semicanus, quo videlicet ex Didymi consuetudine, quem, quod a puer captus esset oculis *Videntem* appellat, summam imponeret manum studio sacrarum literarum. Etiamsi Ruffinus calumniatur Hieronymum non plus mense Didymi consuetudine usum fuisse, sed ridicule tamen, ut jam vere. Nec enim refert quanto tempore verseris apud præceptorem, sed quantum proficias. Ruffinus sex illis annis quos jactat, et tot egregiis præceptoribus, quos Hieronymus ne de facie quidem nosset, superior, ipsa tamen eruditione multo est inferior. Demum ascito Bar hanina Judæo, quod in literis Hebraicis aut diminutum erat aut exciderat, supplevit et instauravit. Jam itaque longo rerum usu comparata prudentia, multorumque doctissimorum hominum congressu, iusta eruditio collecta, ad tractandas divinas literas accinxit sese. His instructus præsidiis vir prudentissimus, theologi munus aggressus est: cum hodie quidam omnium bonarum literarum prorsus rudes et ὀμητοι, pauculis sophismatibus, et male degustata Aristotelis philosophia frevi, pedibus ac manibus illotis irruant in theologiae professionem. Bethlehem juxta Domini sui præsepe venturæ senectuti sedem delegit. Quem locum jam religione celebrem orbi, scriptis et virtutibus suis longe celeberrimum reddidit. Is abest ab Hierosolymis sex passuum milibus contra meridianam plagam juxta vianum quæ dicit Chebron, estque civitas David in tribu Iuda. Juxta hanc Paula quatuor condidit monasteria; tria mulierum, quibus ipsa præfuit; quartum virorum, in quo Divus Hieronymus cum piis ac doctis amiculis et studiorum adjutoribus non minus jucundam quam sanctam vitam multis

egit annis, ut ipse testatur in epitaphio Paulæ, quæ, viginti annis pie peractis Bethlehem, mortem in immortalitate commutavit. Melania quæ se eodem contulerat, incertum quibus de causis, mutata sententia, Romanum repetit. Ruffinus calumniatur, illi parum convenisse cum Hieronymo. Et consentaneum est, opera Ruffini dissidium incidisse, ad quem mulier desciscens, postea partes aemiorum adjuvit: et haud scio an hæc sit in quam Hieronymus locis aliquot oblique stomachatur, nomen nigredinis notatus. Marcella tametsi et ipsa, Bethlehemitico rure relicto, Romanum se recepit, metu Barbarorum onus passim vastantium ac populantium, tamen in amicitia fidelissime persistit, Hieronymianas partes acerrime defendens. Cuius opera, Origenistarum factio sensim insinuans sese, Romanæ primum et prolixa est et oppressa. Hic omne vitæ tempus aut sacris dabatur Psalmis, aut vertendis sacris voluminibus, aut edisserendis divinis literis, quas fratribus ac mulieribus assidue prælegebat. Ruffinus objicit, illum et nobilium pueros sibi communissos, in poëtarum ac rhetorum literis instituisse. Et id crimen adeo non timet Hieronymus, ut nec refellere dignetur. Etenim cum Paulus gloriatur se omnia factum omnibus, ut omnes Christo incrisacheret; quod flagitium, si Divus Hieronymus omnibus prodesse cupiens, omnibus nationibus, omni sexui, omni ætati semet accommodavit? Confluebat huc ex toto undique terrarum orbe frequens hominum multitudo, quos omnes pro suis facultatibus vir sanctissimus Christiana accepit benignitate, neminem arcens a suo contubernio, præter palam hæreseos inustos cauterio. Prorsus exoptanda vita, ni felix otium tot hæreticorum et calumniatorum insultus labefactassent. Quoniam adversum multorum errores acerrime scripserat, nullus erat hæresiarcha, qui non Hieronymum pro hoste duceret, quem quisque sibi male concivis, etiam intactus, ut ait Horatius, horrebat et oderat, aliorum exemplo territus. Nulium fuit unquam seculum seditiosius, neque confusius: et sic omnia contaminarant hæreticorum errores ac dissidia, ut magna cujusdam artis fuerit orthodoxum esse. Verum in primis Arianorum factio, literis, armis, et imperatorum præsidiis, tunc Orientem, imo totum orbem in dissidium pertraxerat. Id mali utcumque sopitum, postea mutato cognomine, per Origenistas renatum est, ut a me dixi, et in ipsam usque Romanam urbem mire irrepserat, non palam, sed cuniculis quibusdam sese furtim insinuans; cuius rei dux ac sienifer Ruffinus Aquileiensis, cum quo puer puero Hieronymus arctissimam habuerat consuetudinem, et mirus quidam amor intercesserat: id quod facile liquet ex epistola, cuius initium, 'In ea mihi eremi parte.' Verum evenit juxta proverbium Aristotelicum, ut qui sese impensisimè dilexerant, acerrimis item odii prosequerentur. Post primam similitatem, utcumque redditum est in gratiam, Hieronymo quidem molis omnibus admittente, ne vel casus aliquis malivolentia suspicione præberet, et dissimulante interim clancularias illius machinas et virulentas obrrectationes. Cæterum ubi jam tidi quoque labem hæreseos aspergere niteretur Ruffinus, et Hieronymum in suæ infamiae consortium involvere, reclamante viro sancto, et figuratas, ut ipse vocat, laudes summa libertate rejiciente, rescissa est male sarta gratia, et insincera necessitudo in apetam erupit similitatem, ac diruptis omnibus pudoris ac modestiæ vinculis, uterque in alterum sic debacnatus est, ut in Hieronymo propemodum fateare verum esse, quod Peblius ille mimographus scripserat,

'Furor fit læsa sæpius patientia.'

Primum ipsa scripta clamitant, Hieronymo vehemens et ardens fuisse ingenium, humanissimum quidem, sed liberum; hoc impatientius contumeliae, quod nulli malum moliretur. Deinde hæreseos ea est insimulatio, in qua tolerantem esse, impietas sit, non virtus. Accedebant ad hæc tot faces, quæ vel lenissimum ingenium valeant irritare. Sunt qui Ruffino nonnulli tribuant. Mihi nec eruditio satisficit, et mores olfacere videor virulentos ac vafros, minimeque liberales. Certe cum Hieronymus illum talibus pinxerit coloribus, infantiam, imperitiam, ac stuporem hominis ubique ridens et insectans, aut tales Ruffinum fateamur oporteat, aut Hieronymum sycophantam faciamus. Quo magis admiror, quid Gennadio venerit in mentem, qui non contentus Ruffinum immodicis vexisse Iudib[us], hujusmodi coronidem adjecit, ni fallor, in Hieronymum: 'Sed et obtrectatori opusculorum suorum respondit duobus voluminibus, arguens et convincens se Dei intuitu et Ecclesiæ utilitate, auxiliante Domino, ingenium agitavisse; illum vero æmulationis stimulo incitatum, ad obloquium stylum vertisse.' Constat Ruffinum duobus libris inventum in Hieronymum; nec dubium est quin de his senserit Gennadius, qui cum Ruffinum inter præcipuos Ecclesiæ doctores ponat, Hieronymum obtrectatorem facit, et Ruffiniani nominis invidenter glorie. Dolebat, opinor, homini Gallo Vigilantius ab Hieronymo parum suaviter acceptus, et Palladius locis aliquot arreptus mordicus, quorum vicem hac ratione voluit ulscisci. Sed ut ad id quod, institueram recurrat oratio, nihil non machinatus est in Hieronymum Ruffinus. Subornarat per multos, qui virum excellentissimum conviciis lacesserent, Vigilantium Gallum, Palladium Galatam, tum Magnum oratorem urbis Romæ: denique Domnionem et Pammachium; qui libros Hieronymi suppresserunt ne venirent in manus hominum; et admonuerunt literis, ut quædam emendaret in editis voluminibus, præsertim in quibus propensior videretur in laudem virginitatis, et hujus studio nuptiis iniquior, quam vellent plerique. Quibus ita respondet, ut ipsis parcens, acriter insectetur eos, a quibus sentiebat illos subornatos et impulsos. Ac tantum valuit æmolorum malitiosa calliditas, ut nec ipse Divus Augustinus Hipponeñsis episcopus, optime sensisse videatur de fide Hieronymi, priusquam proprius et interius nosset hominis et vitam et eruditionem. Hinc illa de mendacio cavillatio, hinc liber de animarum origine, hinc interpretationis ex Hebræo sugillatio, hinc simultatis cum Ruffino deploratio: quibus adversus Hieronymum ceu velitabatur, evocare cupiens ad dogmatis sui professionem. Id subodoratus vir minimè stupidus, diu gravatus ad ea respondere, tandem respondet acerbius, parumque blande. Verum simul atque uterque alteri penitus cœpit esse cognitus, junctis animis ac studiis, communi opera fidem catholicam adversus hæresiarcharum insultus tuebantur: et minus sibi placuit Augustinus, ubi Hieronymi magnitudinem pernoverat, ex exploratore factus discipulus. Ita ex initio qualicunque, summa inter illos conflata est necessitudo. Cæterum cum Ruffinianis plane, quod aiunt, ἀσπόδος πολεμος erat, quorum vesania eo progressa est, ut fictam epistolam, velut ab Hieronymo scriptam, in vulgus spargerent; in qua deploraret vitae superioris errores, ac damnaret operam olim insumtam vertendis ex Hebræo sacris voluminibus, velut huc inductus a Judæis nonnullis impostoribus. Sed actum esset de rebus humanis, si malitiae par animo suppeteret nocendi facultas. Stylum Hieronymianum histriones illi assequi non poterant, illo seculo nulli, sicut opinor, imitabilem, nedum

Ruffini sodalibus. Quod si potuissent, prorsus Hieronymiana fuisse epistola. Jam quantum virulentiae sit in libris Ruffini, quos in sanctissimum virum scripsit, quisquis legerit, facile perspicit. His addiderat epistolam, praeter indignissimia convitia, diras ininas, judicia, exsilium, mortem denique denunciantem, ni taceret. Ea quanquam intercidit, tamen ex Apologia Hieronymi quam atrox fuerit licet conjicere. Eodem e fonte profectum est dissidium illud acerbissimum, quod illi fuit cum Joanne episcopo Hierosolymitano, ad cuius diacesim attinebat Bethlehem: adeo ut ipse cum suis abstineret ab episcopi communione, quod is in manifestana venisset suspicionem Arianae factionis, homo sycophanta, vafer, ac lubricus, et tyrannice cujusdam insolentiae. Ad hæc ulcera accedebant, qui frigidam quoque, quemadmodum dici solent, suffundarent, et exasperatum toti injuriis animum literis insuper suis instigarent; hinc Riparius, illinc Marcella, aliunde Paula, Pammachius, Domnio, Oceanus, Augustinus, et praeter hos alii complures: 'Purga famam, compesce hæresim, succurre fidei.' Sic visum est Christo, ut inelitis inilitis virtus toti exagitata procellis, clarius eniteseret, ac velut aurum igni probatum, perpetuis exercitus malis, per infamiam et bonam famam grassaretur ad immortalitatis bravium. Aderat luctanti, qui pereulius objiciebat, et idem vires dabant, qui daturus erat præmium. Hinc ille velut annosa valido cum robore quercus, undique propellentibus calaminiatorum ventis, aut Marpesia cautes, quæ fluctibus undique tunditur, pectore invicto infraquoque stabat, et adeo noui dinovebatur ab honesto, ut quo magis oblatrabant æmuli, quo molestius obstrepebant invidi, hoc acrius exstimalaretur ad studium pietatis. Adversus hæreticorum vim et insidias nonnihil adjutus est in Syria ab Epiphanio, ac Theophilo Alexandrinæ urbis episcopo: Romæ, Marcella, Pammachio, Chromatioque, quos sibi vel ob Paulæ affinitatem habebat admodum faventes. Horum etiam benignitate sublevabatur. Quis in hujusmodi vita martyrium requirat, quæ quid aliud fuit, quam diutinum ac perpetuum martyrium? Et reperias, qui mortem possunt contemnere, contumeliam non possint. Triginta totos annos in divinarum literarum meditatione sudavit, ut ipse testatur alicubi, et ad extremam usque senectam, docendi scribendique labore juvenili labore sustinuit. Non uno in loco declarat, se corpusculo imbecilli fuisse, crebrisque morbis ac diutinis obnoxium, etiam antequam veniret sevectus. Nec dubitandum, quin pleraque valetudinis incommoda sibi conflare austoritate vitæ perpetua, sed præcipue nocturno studio, super omnia vero scribendorum voluminum indefesso labore: quas ob res frequenter coactus est uti notariorum opera, et, quemadmodum ipse loquitur, auribus tantum linguaque studere. Paulam discipulam et patronam suam, præmisit in cælum; eni quamdiu fuerit superstes, non satis liquet. In illius obitu per multa scripsit ad Eustochium, ut maternæ pietatis studiique, ita et in Hieronymum benevolentiae hæredem. Tandem vitæ cursu felicissime peracto, ad immortalitatis lauream est evocatus, anno ætatis suæ nonagesimo primo; anno vero salutis humanæ quadringentesimo vigesimo secundo, sub Honorio et Constantio jam in imperii consortium assumto. Ferunt ossa postea Romam translata fuisse. Siquidem et hodie monumentum illius monstratur in Exequiliis, apud ædem Virgini Matri sacram, juxta præsepe Christi. Is qui vitam illius conscripsit, Cyrilli nomine, non infacete commentus est, eum jam morti vicinum prædixisse, fore ut Romam aliquando rediret. De miraculis non libet quicquam attingere, jam vulgatissimis, si quis

ejusmodi fabulis delectetur. Ad hoc quod referunt de digesto per Hieronymum Officio Divino, deque duobus versiculis in calce singulorum psalmorum adjectis, an verum sit necne, non magni refert: unum illud palam est, epistolam quæ testatur id f. tum, a nebulone confictam alieno titulo. Tantum illi famæ et auctoritatis pepererat vitæ integritas, sed præcipue libri, doctrinam inimitabilem præ se ferentes, et doctrinæ parrem eloquentiam, ut erudita quoque Græcia, quæ consuevit omnes omnium gentium literas fastidire, unius Hieronymi commentarios in suam lingua transferendos curarit; nec puduerit totius orbis semper magistram, post tot eximios scriptores, ab homine Dalmata discere; jamque ad antrum Betilehemicum non secus atque ad publicum totius Christiani orbis oraculum undique curreretur, si quid quem torqueret in divinis literis. Crebriæ epistolæ, crebri nuntii hue conimeabant, ex Italia, ex Hispanis, e Galliis, ex ultima Germania, ex Africa. Consulebatur ab episcopis, a nobilibus matronis, a primatibus. Quisquis Christianam vitam animo destinasset, prius ab hoc vitæ instituendæ rationem efflagitabat. Multos non tam loci religio, quam Hieronymi videndi siti in Syriam attrahebat. Libebat nimirum sacri illius ac cœlestis animi, quem in libris conspectum adorabant, thecam ac domicilium intueri. Visit hunc præter in numeros alios Alypius, mittente Augustino, ut saltem per intimum amicun, Hieronymum complecteretur; quandoquidem ipsi licet cùpienti, non erat integrum tantum itineris emetiri. Vedit Paulus Orosius historiographus, ab eodem, ut opinor, missus, ut indicat in calce suæ historiæ, nonnulla referens, quæ ex illius colloquio didicisset. Vedit Sulpitius Severus, qui magnificis præconiis effert hominem, sed tamen illius non assequitur merita. Visit Apodemius ex Gallia; cùmque his complures alii, quorum in literis suis meminit. Evidem video quosdam magnopere contendere, Hieronymum virginitatis illibatae fuisse; quod affirmare quorsum attineat non video: cùm ipse duobus in locis palam ac ingenuæ fateatur sese lapsum in adolescentia, et hæc laudis parte caruisse. Primum in epistola, ejus initium. ‘Quod ad te hucusque non scripsi.’ testatur in hunc modum: ‘Virginitatem a tem in celum fero, non quia habeam, sed quia magis mirer quod non habeo. Ingenua et verecunda confessio est, quo ipse carcas in aliis prædicare. Numquid enia gravi corpore terræ onerosus hæreo, avium non miror volatus? neque columbam prælico, quod

Padit iter liquidum, celeres neque commovet alas?’

Hactenus quidem ille. Neque vero me clami est, quosdam hunc sic interpretari locuni, quasi Hieronymus sibi virginitatis laudem adimens, modestiæ causa sese deicerit. Quemadmodum Paulus, cùm plus omnibus laboasset, scipio-un tamen minimum apostolorum vocat, et indiguum apostoli vocabulo. Atque is color alibi fortasse locum habebat: cæterum hic stultitiae fuerat id dicere, cùm officeret ei quod agebatur. Cum enim ad invidiam usque laudibus vexisset virginitatem, occursero studuit quorundam calumniæ, qui sic dictabant: Quæcumq; laudat, quod ipse est. Conjugati gaudent laudari matrimonium; et si licet, sacramentorum omnium primum cupiant efficere. Monachi suum efferrunt institutum. Sacerdotes et episcopi de muneri hujus excellentia libenter audiunt. Qui virginitatem sequitur, gaudent eam cùm angelorum æquari puritate. Nec istud est favere virtuti, sed suis quenque laudibus applaudere, et honesto prætextu seipsum jaetare. Proinde nequid ea calumnia virginitatem prædicantis

fidem elevaret, ingenue fatetur se non esse quod laudat; nec suum agere negotium, sed veritati patrocinari. Rursus in epistola, cuius initium, 'Non debet charta?' declarat idem, hisce verbis: 'Scitis ipsi lubricum adolescentiae iter, in quo et ego lapsus sum, et vos non sine timore transistis.' Quod si non possumus nisi virginem amare, nec apostolos quosdam, nec patriarchas amibimus. Est autem istud quibusdam studium, in speciem quidem piuum, sed tamen ineptum, sanctorum laudes in immensum attollere, dum illis tribuant, non quantum adfuit, sed quantum illis optent adfuisse. Hi Christum, si queant, majorem quam est, cupiant reddere; deinde huic pene parem Mariam; et factiose suum quisque divum attollit. Minoritis nunquam satis laudatus *Franciscus*, alii *Beneictus*, aliis *Augustinus*. At expedit etiam sæpenumero, commissum aliquod eum cicatricem in sanctis agnoscere. Fit enim nescio quo pacto, ut effigacius nos eorum exempla permovereant, quibus ex virtuosa vita contigit ad pietatem resipiscere. Quanto plures pellexit ad bonam frugem peccatrix illa *Magdalene*, Christi deliciae, quam *Tecla* perpetua innocentia, quæ ex tot hominum millibus vix ulli contigit? Magis profuit vitæ mortaliū *David* deplorans quod admirerat, nosque post errata docens resipiscere, quam aliorum semper inculpata vita. Lapsus est *Hieronymus*, sed primis illis annis, et, ut arbitror, antequam baptismō renatus esset in Christo (solent enim tunc fere adulti baptismum suscipere, nisi si quem vitæ periculum huc adegisset) et lapsus est eo vitio, quo fere solet involvi pueritia, priusquam vitium esse norerit. At quot annis, quas pœnas, ob puerile erratum a sese exegit? quibus suppliciis eam pueritiae voluptatulam est ultus? *Hieronymi* præconium amplectantur, quibus virginitas cordi est. Exemplum *Hieronymi* sequuntur, qui baptismi vestem nonnihil commaculataam, pœnitentie nitro cupiunt candidare; multoque magis isti, qui maximum vitæ partem torpibus voluptatibus dedicarunt. Ad hæc sunt, quos nonnihil offendit sermonis acerbitas, quod in scriptis suis acris nonnunquam videatur incondescere, quam pro Christiana mansuetudine, planeque veteris comœdiæ quiddam referre, multos mordicus arripeus. In hac sententia fuit olim *Augustinus*, et nostra memoria, si superis placet. *Franciscus Phileplus*, vir ille quidem eruditus, sed nonnunquam plus satis *εἰλευτος*. At hi mihi parum expendere videntur negotii circumstantias, patriam, ingenium, sui fiduciam, æmilorum improbitatem, contumeliam genus nulli ferendum. Postremo nec illud *Terentianum*: 'Tu si hic, aliter sentias.' Nulli suam contumeliam ferunt impotenteri, quam qui in aliena sunt lentissimi. Acriter invectus est in *Rufinum*, sed ille commercerat acriora. Hic hæreos crimen fortiter depellit, ille carnificem minatur, et factis flagitiis famam incessit. Et nemo sævit gravius quam cui non licuit esse mansueto. Atqui si quis attentius ac proprius inspiciat eos libros, in quibus velis equisque, quod ait: in, invehitur in adversarios, totaque libertati vela laxat, mira deprehendet humanissimi mitissimique ingenii vestigia. Ludit sæpenumero, et festivis salibus agit magis quam virulentis. Nonnulla dedit super seculo et amicorum affectibus; et ita crimen a se depellit, ut, si fieri possit, cupiat hosti parcere. Multa sciens ac prudens suppressit, pudori Christiano malens obsequi, quam animo lacessito: velut in epistola adversus *Joannem Hierosolymitanum*, quantum tribuit suæ verecundiæ, quantum episcopi titulo? Ut se reprimit? Et si quid incidit odiosius, sæpe nomina suppressit, nonnunquam factis abutitur vocabulis, velut in argumento de matre et filia reconciliandis,

in Diaconum impudicum, in Susannam lapsam. Quin etiam in Ruffinum et hujus socios, Grannii, Lusci, Lavinii, Calphurnii, Lanarii, Scorpii, Canis Alpini, et id genus aliis aut fictis aut obscuris nominibus stomachatur. Jam vero piget etiam meminiisse, quod audimus quotidie quosdam impie religiosos, et inscite doctos nobis ad aurem obgamire, id in Hieronymo calumniantes, quod in eo pulcherrimum est, nimurum doctrinam, ut ipsi vocant, immodicam, et plusculum eloquentia, quam theologum deceat. Neque quicquam omnino norunt de Hieronymo, nisi quod Ciceronianus dictus vapularit. Verum hujus rei, quoniam ab eruditissimis abunde responsum est, Laurentio Valla, et Angelo Politianu, et nos olim adolescentuli, minores annis viginti, lusimus in istorum stultitiam Dialogis, quos Antibarbaros inscripsimus, unum illud hoc adjiciam loco: ubi deterret virginiculam ab immodico studio librorum profanorum, negat fuisse somnium, sed experrectum reperisse scapulas levantes. At idei Ruffino respondens salsissime ridet hominis curiositatem, cui non satis esset observare quod vigilaus diceret aut ageret; verum etiam quid dormiens somnaret: et adeo fatetur fuisse somnium, ut illud conferat cum prodigiosis illis noctium ludibris, quibus aliquoties sibi videretur alatus volare cum Dædalo per maria, nonnunquam comatus esse, cum esset calvaster, interdum, sumta toga, causam dicere pro rostris. Expediant igitur isti, qui simul utrumque verum esse possit, aut eligant utro in loco malint Hieronymo habere fidem, illuc ubi de fide narrationis non agitur, sed quoconque modo deterret adolescentula, an hic ubi causa agitur et crimen depellitur, qua in re veritas orationis etiam jurejurando solet exigi. Quomodo commento Pythagoras rudes homines a carnium ingluvie deterruit, sic et parentes nonnunquam commentitiis terriculis pueros a peccando submovent. Praeterea videant utrum credere malint seni an adolescenti. Somnium non fuisse, scripsit adolescentulus: somnium fuisse, scripsit senex. Aut hunc nodum explicent. Dixit apud tribunal: Si unquam habuero libros seculares, te negavi. Cur post haec non refellit Hieronymus, quod objicit Ruffinus de Ciceronis Dialogis, quos majore mercede fratribus scribendos locavit; de poetis, quos prælegit pueris? Et in hac accusationis parte ita versatur, ut ludat magis quam refellat: nimurum crimen judicans dignius quod rideretur quam dilueretur. Ubi deinde negat aut dis imulat Hieronymus sibi fuisse libros seculares? Aut si negasset, quis sanus illi fuerat crediturus: nisi forte consentaneum vero putemus, cum in libro de optimo genere interpretandi plurimos versus ad verbum ex Cicerone referat, eum hos omnes ex adolescentiae memoria descriptsse, non de codice. Postremo si crimen est habere libros seculares, et si Christum negavit quisquis hos legit, cur solus vapulavit Hieronymus? Cur hodie in theologorum scholis celebrior est Aristoteles, quam Paulus aut Petrus? Verum de re pueril ac ridicula iam pluribus quam sat est. Ego certe, ut finiam, malim cum Hieronymo vapulare, quam melle perungi cum istis, quos adeo scilicet terret Hieronymianum somnium, ut ab omnibus bonis literis sanctissime temperent: at non temperantes interim a vitiis eorum, quorum libros religionis causa non audent attingere. Sunt e diverso quidam, qui quam arroganter sibi plusquam theologi videntur, tam impie theologum negant esse Hieronymum. Primum quod non satis theologice sollicitari, quam primam theologiae dotem autuunt; deinde quod nusquam argutetur, quomodo Capreolus, Alexander, Aegidius, et Scotus; nec usquam adducat theologicas conclusiones, rythmos scilicet belle conci-

nentes; quod non crepet majores ac minores, quod nusquam sophisticis argutiis, ac puerilibus captiunculis ineptiat, quod non in anxiis quæstiunculis torqueat sese, quod non passim infulcat philosophum. At aequum erat hac quidem in re veniam dare Hieronymo. Nam qui suspicari potuit vir ille, fore ut novum hoc theologorum genus nascetur apud Christianos? Cum nihil simile nec in divinis et apostolicis libris comperisset, nec apud eruditissimos horum interpretes: præsertim cum a Paulo didicisset hujusmodi quæstiunculas ad nihil utiles, nisi ad subversionem pietatis, esse devitandas. Qui potuit divinare futuros, qui totam theologiam a capite, quod aiunt, usque ad calcem retexerent, et ex divina ficerent Sophisticam aut Aristotelicam? Atqui si hanc ob causam in theologorum senatum non recipiunt Hieronymum, ne Paulum quidem aut Petrum recipient, neque quenquam omnino, qui ante quadringentos annos vixerit. O miserum illud seculum! O calamitatem orbis Christiani! qui plus mille annos absque theologis steterit; præsertim cum illis temporibus latissime patuerit religio Christiana, nunc in arctum contracta; præsertim cum tot eruditorum haereticorum turmæ libris essent revincendæ, non fasciculis. Minore studio licere bis Magistri nostri parare titulum, quam Hieronymianam assequi dictionem, nullus inficias ibit in bonis literis exercitatus. At ille tot linguis excelluit. Ut omittam tam multa disciplinarum adminicula, sine quibus in divinis voluminibus necesse sit passim hallucinari, quis unquam Sacras Literas sic ex ipsis hausit fontibus? Quis altius imbibit? Quis simili cura edidicit? Quis sic in promptu et in procinctu, quod aiunt, habuit? Quis citavit aut densius, aut appositius? Quis edisserit doctius? Quis tractavit sanctius, aut felicius? Quis eruditissimos illos interpretes evolvit diligenter? Quis haereticorum dogmata refellit efficacius? Quis Christi philosophiam penitus cognitam habuit? Quis eam vividius aut literis expressit, aut vita? Haec, quæso te, utrum theologi sunt an non? An ideo theologus non erit, quia nobiscum non balbutiat, ne dicam ineptiat? An ideo Grammaticis annumerabitur, et Scotis in sublimi cathedra tonantibus, Hieronymus ad horum pedes in imis sedebit subselliis, quod divina maluit dicere, quam hominum somnia; quod inter vernantia Scripturarum prata versari maluit, quam inter horum spineta luctari; quod non frigidissimis distinctionibus omnia confuderit, sed velut aureum quoddam flumen ire maluerit, multas simul opes secum deferens? In singulis verbis sæpenumero singuli sunt syllogismi. Num ideo parum est acutus, quia nos illius acumen non assequimur? Tractavit eas quæstiones, quæ tum in ecclesiis ac synodis vertebantur; et ita tractavit, ut nemo copiosius, nemo nervosius, nemo magis theologice; nihil addivinans a theologorum sacris arcendos, qui de formalitatibus, de instantibus, de quidditatibus, de ecceitatibus, deque aliis id genus argutiis non disputaret. Operæ pretium est audire censuram istorum, qui cuncta ad certum numerum redegerunt. Doctores Ecclesie quatuor esse libuit: et quatuor item scripturæ divinæ sensus; nimur ut respondeant quatuor evangelistis. Gregorio tribuunt tropologiam, Ambrosio allegoriam, Augustino anagogen; Hieronymo, ne nihil habeat, relinquunt literam et sensum grammaticum. Sic enim has voces distinguunt, cum tres superiores indiscrete sumat Hieronymus. Primum ex tot eximiis doctoribus quatuor esse duntaxat voluerunt, idque candore magis quam ex animo, ne nullos veterum recipere viderentur: quamquam nec hos admodum legunt, nisi velut apocryphos jamque antiquatos.

Largiuntur his aliquid, veritates interim sibi servantes. Gestit animus paucis istos, qui sic de Hieronymo sentiunt, cum Hieronymo conferre: sed reprimam me, ne quod in nebulones dixerim, probi theologi in se dictum existiment. Unum illud tacere non possum, tot editis voluminibus quid valuerit, declaravit Hieronymus. Si quisquam istorum unicum Hieronymi volumen suo marte possit intelligere, si quadraginta istius factionis theologi, communi opera, conflatisque studiis, possint unicum excudere libellum, qui sit ullo modo cum Hieronymianis conferrendus, imo cum his, quos dictavit Hieronymus, non scripsit, fatebimur Hieronymum non esse theologum. Sed istorum judicium minus demiror, cum magis mirum foret, si probarent quod nec didicerunt, nec intelligunt. Justius in hos stomachor, qui cum bonas profiteantur literas, parum candide, ne dicam arroganter, de tanto viro pronunciant. Franciscus Philephus, arrepta velut censoria virgula, Augustino tribuit dialecticæ palmam, eloquentiæ Hieronymo. Non est meum Augustini laudibus quicquam decerpere: verum illud ipsa res clanitat, Hieronymum Augustino non minus antecelluisse dialectica, quam præcessit eloquentia: nec minus eruditione superiore fuisse, quam dicendi laude. Siquidem Hieronymus, Græci sermonis callentissimus, non modo totuni Aristotelem, sed cæteros item philosophos omnes evolverat. Augustinus, id quod et ipse fatetur, et indicant libri, duos duntaxat Aristotelis libellos, tum forte in Latinum versos sermonem, de Praedicamentis, ac de Enunciatione. Et, ut ingenue dicam, argumentatur aliquanto perplexius ac molestius Augustinus: at quanto solidius, quanto aliis nervis Hieronymus? Mihi videtur uterque utraque facultate mirabilis, sed eloquentiam magis ostentavit Hieronymus, dialecticen Augustinus. Quanquam ego nec de vitæ genere prorsus accedo Philephi judicio. In se quidem rigidior Hieronymus, quam Augustinus, at in alias lenior: nec unquam Hieronymus a suis exegit fratribus, quod a suis clericis Augustinus. Sed præstat omittere collationem inter duos ecclesiæ Latinæ proceres, pro quorum eximiis virtutibus magis decet agere gratias Deo, quam excitare contentionem inter studiosos. Jam vero dictu mirum quantopere celebretur inter quosdam nimis ethnice doctos, dictum Theodori Gazæ, Hieronymum præter meritum vapulasse, veluti Ciceronianum. Nec desunt critici, quorum palatum in hujus viri libris desideret Romani sermonis puritatem. Quænam ista Romana puritas? Num eodem more dicere quo dixit Cæsar, aut Marcus Tullius? At qui fieri potuit, ut Hieronymus de rebus longe diversis loquens, iisdem tamen verbis uteretur? Alia religio, alias cultus, diversi auctores, novata omnia: et tu me negabis eloquentem, nisi perinde loquar, quasi Ciceronis ætate vivam; cum præcipua dicendi laus sit, apte dicere? Nisi forte parum Romanus videbor, si pro eo quod olim dicebant, faxit Jupiter optimus maximus, dixerim, faxit Jesus Christus; quod ad hunc modum non sit locutus M. Varro, aut C. Cæsar, aut M. Tullius. Jam quid est hoc quod ait quidam imputandum Hieronymi seculo. Num seculum hoc putat illo facundius? Aut quænam est ista professio, cui condonari vult infantiam? Nec enim adeo stultus est, opinor, ut existimet Hieronymum fuisse monachum hujus generis, quod hodie receptum est. An Christi professio pugnat cum eloquentia? Quid autem vetat, si Cicero de suis dæmonibus dixit eloquenter, quo minus Christianus idem de pietate veraque religione dicat eloquenter? Sed dicam invitus, quod tamen verissimum esse compéri, esse permultos sic profanis ad-

dictos literis, ut ineruditum, ut infans, ut sordidum videatur, ubicumque Christianæ professionis vocabula viderint. Romuli, Camilli, Fabricii, Julii nominibus delectantur: ad Christi, ad Pauli, ad Petri vocabula nauseant. Hos nihil aliud offendit in Hieronymo, nisi quod ingenue Christianis est. At nos si quando videri volumus eloquentes, de rebus sacris, Deum immortalem! quam profane dicimus? Neque vero problem in homine Christiano, anxiā eloquentiæ affectionem, quæ nec philosophis, nec Senecæ, nec ulli gravi viro unquam probata est. Atque adeo ne fieri quidem potest, quin de religione verba faciens, sacrorum voluminum testimoniis utare; quorum phrasim innovare ridiculum sit, fastidire impium. Ad hæc interdum eos cites oportet, quibus defuit elegantia sermonis, quales nobis Bonaventura, Thomas, Scotus: Hieronymo, Jovinianus, Vigilantius, Ruffinus. Aiant Pomponium Lætum, in omnem usque vitam a Græcis abstinuisse literis, ne qua peregrinitas Romani sermonis castimoniam vitiaret. At divus Hieronymus in tot linguas cognoscendas partitus operam et oleum, tum in hujusmodi versans argumentis, quæ non facile splendescunt, nec recipiunt orationis nitorem, denique permulta d etiamsi, tamen eloquentiæ tantum præstitit, ut nemo fuerit nostra memoria, quem hac in parte cum eo conferre possimus. Et tamen eximios viros nostra vident ætas, et qui ne Ciceronis quidem seculo inter elingues habiti fuissent, quorum præcipui sunt Laurentius Valla, Hermolaus Barbarus, Angelus Politianus, Joannes Picus, et noster Rodolphus Agricola. Sunt et alii, quos haudquaque contemno, sed ex his, quoniam insignes sunt, res æstimabitur. Hieronymus ex parte contempsit eloquentiam, tam multis distractus est studiis, quæ dicendi politiem rubigine solent obducere. Hi per omnem ætatem in his modo versati sunt literis, quæ ad dicendi faciunt ornamenta: et tamen detur idem argumentum, sit eadem christiane loquendi lex, videbimus nec horum quempiam Hieronymianam eloquentiam assequi. Primum enim cum præcipua pars eloquentiæ sit, et fons, ut inquit Horatius, res de quibus dicturus sis, penitus habere cognitas, quis non statim intelligit, quam multis partibus hic potior sit Hieronymus? Ad hæc quis exorditum dexterius? Quis proponit absolutius? Quis narrat evidenter? Quis expatiatur vel amoenius vel appositius? Quis colligit nervosius? Quis telum in adversarium torquet acrius, aut exceptum retorquet mirabilius? Quis illigat tenacius? Quis in tractandis affectibus, quos ζητη vocant, jucundior? Quis in iis, quos πάθη nominant, concitandis gravior? Quis in schematibus florulentior, aut picturatio? Quis sententias interserit aptius? Quis epiphonematibus pungit argutius? Quis hypotyposes effingit rectius? Quis aut attollit magnificentius, aut dejicit humilius? Quanta ordinis ratio? Quod consilium? Quæ transitionum deliciæ, quos & sæpen numero per sententiam contexit? Quam parata Latini sermonis copia? Quæ vocum emphasis, qui delectus? Quanta rerum supplex? Quæ auctiorum agmina? Quam ubique densus et instans sibi? Quam felici mixtura contexit, concinnat ac struit omnia? Præterea qui nervi, qui lacerti, qui vigor, qui actus orationis, ac vita? Ut nusquam cessat, nusquam dormitat, nusquam jacet, nusquam resistit: ut ubique properans, auditorem secum rapit? Ut semper aliud ex alio pendet; et gemma gemmam trahit? Quam modulata, quam nume-

rosa totius orationis compositio, quam mire commatis et colis rotatur ac volvitur oratio? Quid dicam de festivitate, qua res tristissimas etiam ille mirifice condit? Postremo, quod pectus, quanta causæ fiducia? Quis docet apertius? Quis delectat urbanius? Quis movet efficacius? Quis laudat candidius? Quis suadet gravius? Quis hortatur ardentius? Quis recenset sublimius? Quis instituit sanctius? Quis cum amicis fabulatur humanius? Nullum est enim argumenti genus, in quo ille non luserit, nusquam sui dissimilis. Hæc non admodum mirentur, qui in hanc palæstram nunquam descenderint. Cæterum magnarum virium est, tractare sacra tam splendide, simplicia tam erudite, inulta tam polite, retrusa tam dilucide, a sensu communis abhorrentia tam populariter, periculosa tam libere, severa tam plausibiliter. Aliud est epistolam scribere ad Ciceronis exemplar, et decem selectis voculis, Ciceronis simium agere: aliud in gravissimis argumentis tot excudere volumina. Aliud est in facta controversia declamare: aliud in seriis fidei negotis utrisque satisfacere, et his qui nihil requirunt præter scripturæ divinæ scientiam, et his qui tantum ingenii vires exspectant. Atque hæc qui præstat, parum Ciceronianus est? Siquidem quid aliud est esse Ciceronianum, quem optime dicere, etiam si diverse dicat? Quandoquidem ipsi Ciceroni secus dicendum foret, si Hieronymus esset. Alias dicendi virtutes mireris in aliis: in uno Hieronymo tot pariter dotes cumulatae sunt, ut in eo reperire liceat, quod et in Marco Tullio desideres. Loquitur Ciceron; tonat ac fulminat Hieronymus: illius linguam miramur, hujus etiam pectus. Quid quod nostro seculo quamquam sat feliciter repullularunt bonæ literæ, tamen declamandi prorsus extincta est exercitatio; ut hoc ipsum quid sit eloquenter dicere, non queat nisi a paucissimis judicari, cum ea res magis usu constet, quam præceptis. Ut, juxta Græcorum proverbium, Non una hirundo ver efficit, ita non una quæpiam dos facit eloquentem. Inter tot egregios auctores, quorum ingenio defensa est et illustrata Christi religio, aliis desunt seculares literæ, aliis sacrae scripturæ cogitatio. In hoc ingenium desiderat Hieronymus, in alio lucem orationis, in hoc nervos, in illo splendorem. Multis defuit linguarum peritia, nonnullis fidei sinceritas, quibusdam vitæ integritas. Hieronymus, et unus Hieronymus, sic omnia præstitit, ut si non ad unam aliquam virtutem, sed ad omnium concentum et summam respicias, dicam audacter, sed vere, nihil habet vel ipsa Græcia, quod nostro opponat Hieronymo. Proferat si possit, et meæ sententiae non pigebit palinodiæ canere. Et tamen hunc virum, quem ne summi quidem queant assequi, non verentur calumniari et mediocres. Notatur a Laurentio, quod in libris adversus Jovinianum, sic Jovis Statoris fecerit mentionem, velut a stando dictus sit, et non potius a sistendo. Quasi vero illic hoc agat Hieronymus, unde dictus sit Jupiter Stator, ac non magis ridendi Joviniani quæsiverit ansam. Nisi forte cum scribit Martialis,

‘ Dicemus ficus, quas scimus in arbore nasci:
Dicemus ficos, Cæciliame, tuos:’

Vere sensit hanc esse vocum differentiam. Et tamen sive a sistendo deducitur stator, sive a stando, nihil est in quo reprehendas Hieronymum. Quid enim aliud est sistere, quam facere ut stet aliquid? Quod enim Græcis unica vox declarat, *ἰστάναι*, id Latini duabus explicant, sed inter se cognatis. Proinde cum Jupiter sit Stator, hunc offendere videtur qui

sedere gaudeat. Atque hæc qualiscumque vocum ac rerum affinitas satis erat captanti risum. Alius insectatur, quo l' alicibi Ruffinum taxat, qui *comparandi* verbo abusus sit pro *emere*. Hodie quidem vulgus Italoru[m] *comparare* dicit *emere*, eunque verbi abusum iam tum Hieronymi seculo natum fuisse, declarat non solum hic apud Ruffinum locus, verum etiam quod Sophronius in Catalogo Scriptorum illustrium, *comparavit* ab Hieronymo possum verterit *ωντατο*. Cæte nūm quæ taxat ille ciuit ex Catone, ne tantulum quidem faciunt adversus Hieronymum. Neque enim si prædium recte comparari dicitur quod emitur, continuo nihil interest inter emere et comparare. Comparandi enim verbum latius patet, nimirum ad omnia quæ quocumque modo parantur, sive dono, sive opera, sive ære, sive bello, sive corpore, sive tarto denique. At Ruffinus sic usus fuerat ea voce, ut nihil aliud es-e posset quam emere. Sed demus inveniri *comparare* pro *emere*, quid opus erat hoc cum convicio ingenerere, quasi non et Cicero quædam irrideat in Antonio, quæ reperiuntur apud probatissimos auctores, aut quasi Ruffinus uno tantum loco faciat solecismum. Sed hoc fortasse condonari poterat at tatis calori, quod commentarios in Suetonium^h juvenis, opinor, scripserit. At idem in his commentariis, quos senex edidit in Asinum Apuleii, rursus cædit Hieronymum, quod pexam vestem posuerit pro detrita vilique, cum Horatius sit usus pro nova et eleganti. Ne nimium operæ ponam in hujusmodi nugis, primum Hieronymus hoc loco non interpretatur quid senserit Horatius, ne alludens quidem apertius ad illius verba. Neque statim illi concesserim, pexam vestem esse nitidam et elegantem: quin vero proprius est, genus fuisse vestis, quod vilis haberet: quod genus sunt laneæ non attonseæ. At subucula jam villis attritis parum congruit cum tunica pexa. Neque Hieronymus pexam tunicam et nigram subuculam opposuit novæ et eleganti, sed lineis, sericis, ac candidis, quæ tum in deliciis erant: adeo ut ætate Plinii a barbaris importata, non satis digna viris Romanis haberentur: et notati sunt imperatores aliquot, quod holosericis uterentur. Id ita esse ipsa Hieronymi verba declarant: 'Tunc pexa tunica et nigra subucula vestiebaris, sordidatus et pallidus, et callosam opere gestitans manum: nunc lineis et sericis vestibus, et Atrebatum ac Laodiceæ indumentis ornatus incedis.' Proinde pexa vestis, sive nova sit, sive vetus, sive vilis, sive pretiosa, certe lanea est. At serica lineaque lanea non sunt, et candore potissimum commendantur. Et quanquam nunc linearum vestium usus vilis sit ac plebeius, tamen is olim nobilium erat; et honoris causa primum datus est sacerdotibus, ac proinde nulli monachorum concessus, nisi inter obeunda sacra. Jam illa quæ notavit aiius quidam in Psalmo primo pro *ψι*, vertendum fuisse *avum* aut *stipulam*, non *pulverem*; et in Hieremias^k pro *כְּקָנָנִית* non *lamentatrices*, sed *preificas*; prorsus indigna duco quæ refellantur, tantum abest ut existimem non posse defendi. Atque ad hæc ipsa diluenda, vix eloqui possim, quam invitus descenderim. Poteram illud e trivio respondere, ab aquila non cerni muscas: verum paucis ostendere volui, nec in his minutissimis cessasse virum undecunque doctissimum. Illud hactenus offecit Hieronymo, quod ut a plerisque

^h I take this censurer of Jerom, whom Erasmus doth not name, to have been Phil. Beroaldus.

Psalm i. 4, where it means *acus*, *gluma*.

* Jer. ix. 17.

non legitur, ita a paucissimis intelligitur. Alioqui verum esse fateremur illud egregii pictoris elogium, *μωμησεται τις θάσσον η μημησεται*. At posthac quando per universum orbem Christianum revixerunt bona² lite æ, et non pauca bona^æ spei ingenia ad veterem illam ac germanam theologiam expurgisci cœperunt, Hieronymum veluti renatum communibus studiis complectamur omnes: hunc singuli sibi eū peculiarem vindicent. Olim Homerum septem urbes sibi certam¹ asserebant. At Hieronymum vicinitatis jure rapiat hinc Dalmatia, hinc Pannonia, hinc Italia. Stridon sibi gratuletur, quæ tam eximium orbi lumen produxit. Triplici nomine sibi gratuletur Italia, primum quod erudierit, deinde quod per baptismum genuerit Christo, postremo quod sanctissimi corpusculi pignus apud se servet. Hunc ut suum agnoscant Galliæ, quas omnes sic peragravit, quasque tot libris nominatim dedicatis instituit. Hunc sibi vindicent Hispani, quos aliquot epistolis ad illos scriptis illustravit. Hunc exosculetur Germania, quam unico licet volumine satis et docuit et nobilitavit. Hunc gemino nomine complectatur Græcia; primum ob linguæ commercium; deinde quod orbis magistra, hujus viri literis vicissim adjuta sit. Complectatur Ægyptius, quam toties invisit, quæque ex doctissimo nobis reddiderit doctioem. Complectantur Arabes et Saraceni, quos sua vicinitate reddidit claros. Hunc colant Hebræi, quorum sermonem et literas tantis sudoribus pararit. Hunc omnis quidem rapiat Syria, in qua magnam vitæ suæ partem exegit: sed præcipue Bethlehem bis felicissima, et quod in hac Christus natus sit mundo, et quod in eadem Hieronymus natus sit cœlo. Hunc omnis sexus, omnis ætas discat, evolvat, imbibat. Nullum doctrinæ genus est, quod hinc non queat adjuvari; nullum vitæ institutum, quod hujus præceptis non formetur. Soli hæretici Hieronymum horreant et oderint, quos ille solos semper acerrimos hostes habuit.

Nº LXI.

Extracts from Maittaire's Annales Typographici.

ERASMI de dupli copia verborum ac rerum commentarii duo, de ratione studii et pueris instituendis commentarijolus; ac de laudibus literariae societatis, reipublicæ et magistratum urbis Argentinæ epistola. Apud Jo. Frobenium, 4to, Basil 1516..

His præmititur^m sequens Erasmi epistola.

Erasmus Roterodamus Gulielmo Neseno Nastadiensi suo S. D.

Sive tu isthuc judicio facis, optime Nesene, sive studio quodam amoris erga me tci, certe de copia commentariolos, antehac *τωάν ερασμως*, Erasmo commendas, dum i los sic laudibus veliſ, sic ediscis, sic tuis prælegis, ut magis jam tui sint usucapione, quam mei qui genuerim. Eos igitur ita ut volebas, recognovi inter navigandum, ne vel hoc tem-

¹ The epistle *De Laudibus Argentinæ* is not to be found, I think, in the editions of Leyden or of Basil. I have it not.

^m This letter is not amongst the Epistles of Erasmus.

poris mihi prorsus periret a studiis. Tuæ partes erunt curare, ut Frobenianis formulis majusculis quam emendatissimeⁿ rursus exeat in publicum, quo hac sane placeant, si eruditione parum commendantur lectori. Bene vale, charissime Nesene. Antuuerpiæ, Nonis Septemb. Anno a Christo nato 1516. II. 292.

Auctarium selectarum aliquot Epistolarum Erasmi ad Eruditos, et hominum ad illum: apud Jo. Frobenium, 4to, Basil, 1518.

Cum Beati Rhenani ad Michaëlem Humelbergium Ravenspurgensem Jureconsultum Epistola.

—Nactus sum hic ex Erasmi bibliotheca nuper propitio Mercurio fasciculos aliquot epistolares, e quibus nonnullas statim epistolas sublegi, nempe insigniores, quarum illius quædam sunt, quædam doctissimorum hujus ævi virorum illis respondentes. Animavit autem ad hoc me furtum, in primis, quod quemadmodum beatos istos rebus omne genus cumulatissimos quædam etiam sublata fallant, sic Erasumum τοῖς Μετῶν χειμεργλίσις instructissimum non sensurum putabam, etiamsi aliquid sustulisset: deinde quod hic vir me minus quidem merentem sic amat ex animo, ut etiam in se gravius aliquod admittenti noxam sit facile condonaturus. Vide quam fiduciam amicitia sincera pariat.—Quid Erasmo vel doctius vel eloquentius? Quid Budæo politius aut excussius, aut Atticium magis? Quid Tunstallo vel candidius, vel tersius, vel modis omnibus absolutius? Ut de aliis interim taceam. Eas Epistolas post Erasmi discessum Frobenio typis excudendas tradidi, &c. Literarium sodalitium hujus urbis recentem, quam ex tanti viri discessu tristitiam contractit, his legendis aut discutiet, aut certe solabitur, &c. Vale. Basileæ, xi Cal. Sept. A. 1518. II. 318.

Erasmi Epigrammata: apud Jo. Frobenium, 4to, Basil. 1518.

Huic editioni præmisit hanc epistolam.

Joannes Frobenius candido Lectori S. D.

Accepimus jampridem Erasmi Roterodami compatrii nostri Epigrammata a studiosis summopere flagitari. Proinde dedimus operam, ut quicquid illius versiculorum aut apud Beatum nostrum Rhenanum esset, aut Brunonem Amerbachium, id omne uno complexi libello typis nostris excuderemus. Quanquam intelligebamus plurimum nos hac in re studiosis, Erasmo vero minimum gratificaturos. Nam magnam horum Epigrammatum partem non in hoc scripsit ut ederentur, sed ut amiculis suis, ut est minime morosus, obsequeretur. Quin ipsi vidimus, cum abhinc sesquiannum apud nos ageret, evangelica et apostolica monumenta partim Latine vertens, partim recognoscens, et doctissimas illas in Novum Instrumentum Annotationes, nec non in divum Hieronymum scholia scribebat, Deum immorialem! quam laboriosis lucubrationibus, quamque pertinaci studio, quantum sudoris illi cotidie exauriebatur! Ipsi, inquam, vidimus, non defuisse e magnatibus, qui virum occupatissimum, si quisquam in literis unquam fuit occupatus, interpellare de nugis auderent, aliquod Epigrammatum aut Epistolium e blandientes. Sed enim quid ageret vir suavissima morum facilitate prædictus? Negaret? Incivile hoc exigentibus videretur. Scriberet? At animus alii cogitationibus impediabatur: nec ab inceptis laboribus quicquam respi-

ⁿ Prior, ut puto, editio prodierat anno 1512. quo data est Erasmi nunupatoria ad Joannem Coletum Epistola.

rare licet. Nihilo secius scribebat, sed ex tempore et obiter ad Msarum sacra divertens. Quanquam hujus extemporalia plane talia sunt ut aliorum diu meditatis anteponi mereantur. Et veniet nunc triobolaris aliquis prædagogulus, qui instar Momi tantum carpendi studio singulis curiosissime exploratis verbulum a'liquod reperiet, quod sibi non probetur, ut non Baptistinianicum, aut Faustum, aut denique, si Diis placet, Marullicum. Hic statim succlamabit, O virum carminis indoctum! Regerem in illum ego, si quem superbe sic ineptientem audire, O nebulonem! O furciferum! Tune tantum tibi tribuis, ut tanti viri censuram agas? Decem totis mensibus non posses vel unum versiculum scribere, caput scabens, et arrosis ante digitis, quod genus hic multos, ut Horatius inquit, stans pede in uno, minima parte horæ, amanuensi suo dictat. Sed hæc in malignos istos. Candidi vel infeliciora boni consulunt; tantum abest ut quæ docta sunt vellicent. Bene vale. Basileæ, Cal. Martiis 1518.

Hanc epistolam præcedit Philippi Melanchthonis in Erasmus Opt. Max. Græcum carmen Iambicum dimetrum, scriptum Tübinger, A. 1516. II. 321.

Aldi Pii Manutii Institut. Granim. &c. Erasmi libellus de octo partium orationis constructione: per hæredes Philippi Juntæ. 4to, Florent. 1519.

Conjicio hunc libellum prodiisse primo ἀνώνυμον, anno 1513. deinde cum idem Erasmo plerumque vindicaretur, recusum fuisse anno 1515. cum epistola, qua Erasmus interminatus est, ne nomen suum ascribatur. Postea tamen et anno 1519. et saepius deinceps eundem sub Erasmi nomine vulgatum constat. II. 340.

Nº LXII.

Juliusº Exclusus, Dialogus, Pasquillo Romano Autore.

I HAVE spoken of this dialogue, in the Life of Erasmus, vol. i. p. 85. I do not wonder that many have ascribed it to him^p; for it is very elegant and ingenious, and very much in his manner and style. At least, I know of no person in his days, besides himself, who can be supposed to have been both able and willing to write it. It is printed amongst the Pasquills:

Pasquillorum Tomi duo Eleutheropoli, M D XLIV.

"This scarce collection (as my friend Dr. Maty observes) was published, as it is said, at Basil, from the press of J. Oporinus, by Cœlius Secundus Curio. It consists of satirical poems, and libels in prose, against the popes and the court of Rome. Many of them made their first appearance in Italy; and some were written by Ulric Hutten, a

^o Concerning Julius II. see Father Paul, book i. sect. 3. and the notes of Courayer,

^p Leo Judæ charged him with being the author of it. See Life of Erasm. vol. i. p. 369.

defender of Luther, and a violent enemy to the papal cause. The most considerable of these tracts⁹ is *Julius Exclusus*, ascribed by several persons to Erasmus. It is no wonder that this book of Pasquills was sought after, and almost entirely destroyed. At least, so thought Daniel Hein-sius, who being at Venice, purchased a copy at a great expense; and in the first leaf of this book, which afterward went into the Hohen-dorfian library, wrote these lines, as it is reported:

‘Roma meos fratres igni dedit; unica phœnix
Vivo, aureisque veneo centum Heinsio.’

But this learned man was mistaken in his phœnix; for there are several copies up and down in various public libraries, and it is not uncommon to meet with them in auctions in Germany, although they always sell at a great price. See more concerning this book in Salengre Mem. de Lit. tom. ii. p. 203—232. Vogt Cat. Libr. rar. Hamb. 1738. and particularly Clement's Bibl. under the name *Curio*.”

Burchard supposes that Hutten was the author of this Dialogue, *Vit. Hutten*. tom. ii. p. 302. But surely he is mistaken. Hutten could not write so well: it is a work beyond his abilities, both for style and vivacity. It hath also been ascribed to Faustus Andrelinus, who was still less capable of writing it, than Hutten.

Erasmus says to Campegius:

—Dialogi cuiusdam suspicionem mihi moliuntur impingere. Is, ut ex arguento satis constat, scriptus est in odium divi^r Julii pontificis maximi, schismatis tempore, sed a quo incertum. Ante quinque annos degustavi verius quam legi. Post reperi in Germania apud quosdam descriptum, sed variis titulis. Quidam testabantur Hispani cuiuspiam esse, sed suppresso nomine; rursus alii Fausto poëtæ tribuebant, alii Hieronymo Balbo. Ego quid de his conjectem non habeo, subdoratus sum quoad licuit, verum nondum pervestigavi, quod animo meo faceret satis. Ineptius quisquis seripsit, at majore supplicio dignus, quisquis evulgavit. Ac miror esse qui solo styli argumento mihi obtrudere parent, quum nec mea sit phrasis, nisi prorsus ipse mihi sum ignotus, nec mirum sit futurum, etiamsi qui in oratione nonnihil referrent Erasmicum, quum verser in manibus omnium, et reserimus fere, in quorum assidua lectione versamur. Neque desunt hic qui jactent tuam quoque celsitudinem propemodum in eam suspicionem adductam esse—Interim obsecro pietatem tuam ut hoc sibi persuadeat, Erasmus hujusmodi libellos ab aliis conscriptos, et edendos suppressisse, tantum abest, ut hujusmodi quiddam vel ipse ediderit^s, vel editurus sit unquam.—Ep. 416. c. 437.

A certain monk wrote a letter to More against Erasmus, in which he accused Erasmus, amongst other things, of being the author of this dialogue; and More replies in such a manner^t as neither to affirm nor

⁹ It is indeed the only good one.

^r With what face could Erasmus call him *divus*? but he was writing to a *cardinal*.

^s Observe that Erasmus doth not say *scripserit*, but only *ediderit*.

^t See below, Appendix N° LXIII. 12. somewhat beyond the midd'e of the epistle.

to deny that Erasmus might have had some hand in composing it. But he denies that he was the publisher of it.

Quod vero spectat libellum in Julium pontificem scriptum, is dialogus recusus est Oxoniæ ^v 1669; cui præfixum est Colloquium exploratorium Dialogistæ, quem magnum illum fuisse Erasmus conjecturis longe luculentissimis efficitur. Expendat lector, authorine Colloquii, an Erasmo ipsi velit credere. Maittaire, ii. 369, 370.

It was translated into German.

Gregorius Curæus, cum odiasset fraudes et idola pontificia, et delectaretur erudito sale, venissetque in manus ejus dialogus, qui nominatur *Julius*, cuius auctor putatur Erasmus, aliquot horas diei versioni ejus in linguan Germanicam tribuit, &c. Melch. Adam, Vit. Joachimi Curæi.

As to the style of this dialogue, it is elegant, and it abounds with imitations of Terence, an author, whom Erasmus, as it is said, had much studied, and, in his younger days, could repeat by heart.

Dorpius, in a letter to Erasmus, anno 1518, tells him that it was very much read, and very well liked: ' Libellum de Julio cœlis excluso passim legunt omnes, et, haud scio quo pacto, pauci damnant: etsi tu quidem justa in auctorem ratione stomacheris, qui literas facit esse, si unquam alias, hac maxime tempestate invisas.' Epist. 323.

Erasmus says to More: ' Dialogus ille *Julii et Petri*, ut intelligo, jam τῷ Καγκελλαρίῳ μεγάλῳ in manibus est, et unice placet.' Ep. 208. anno 1516.

Petrus Aegidius says to Erasmus: ' Dialogus nescio cuius auctoris, prorsus tamen eruditæ, de *Julio* hic passim venditur: hunc nemo non emit, nemo non habet in ore; hunc te vidisse maxime vellem, quamquam non dubium quin istic quoque venundetur.' Ep. 436. anno 1519.

"Erasmus was greatly suspected of having written the Dialogue against Julius. He discredited himself, before men; but I hold him to be the author, before God. This dialogue appeared as early as the year 1517. as it may be proved by a letter ^x of Erasmus, which is inserted amongst *Lamentationes olscurorum virorum*. It is written from Antwerp, Aug. 14, 1517; and I am much mistaken if, when the dialogue first appeared, Luther had made himself remarkable." *Ducatana*, i. p. 11.

THOUGH of all the trades which are taken up by men of letters, that of publishing anonymous libels and satires against the *living*, be usually one of the most disingenuous and despicable: yet as to his holiness pope Julius, who went above two hundred years ago ^{* εἰς τὸν τέπον τὸν ἰδίον}, there needs no apology, I think, for republishing an elegant composition, which did not come forth till after his death, and in which he is handled according to his deserts; for History bestows nearly the same character upon him.

^v It was printed again at Oxford, in 1680.

^x This letter I would have inserted, if I could have found it.

^{*} Acts i. 25.

Extracts from the Colloquy prefixed to the Oxford Edition of Julius.

CRITOBULUS. 'BIBLIOPOLA.

BIBL. **Q**UO tempore, qua occasione, quo denique ab auctore conscriptum existimas dialogum? CRIT. En tibi ex Erasmi epistola quæsitis duobus primis responsum. Is dialogus, ait Erasmus^y, 'ut ex argumento satis constat, scriptus est odio divi Juli pont. max. schismatis tempore: schismatis illius, ut Julio vivo orti, ita et mortuo aliquamdiu manentis; ut utrumque satis liquido ex Dialogo patet. Vivo atque an mortuo demum Julio scriptus sit, nihil habemus satis explorari. 'Quidam,' inquit Erasmus, 'testabantur, Hispani cujuspiam esse, sed suppresso nomine; rursus alii Fausto poëtae tribuebant, alii Hieronymo Balbo.'

BIBL. Harum vero quænam tibi arridet sententia? CRIT. Nulla hercule omnium mihi placet: nec Erasmo etiam referenti placuisse ullam credo, licet alios ita credidisse illi tunc temporis perplacuisse forsan maxime.— Mihi sane Erasmus ipse pro indubitate habetur auctore. Nec paucis nitor nec levibus conjecturis. Principio Dialogorum *Ἀρχιτέκτων*, quem superius hoc nostro novit seculum, pene solus, longe maximus, erat Erasmus. Deinde hujus dialogi auctorem, nec pontificiorum totum, nec totum protestantium partibus addictum, sed semi-papistam fuisse, luculenter satis ex dialogo patescit. Talis vero erat Erasmus. Rursus acriter admodum, oblique licet, in monachos, tam Franciscanos quam Benedictinos, invehitur dialogista.—Nec in monachos solum, ut par erat, sæpe liberius, sed et in monarchas, quam par erat, licentius semel locutus, nempe prioris editionis pag. 14. (tua enim prudens dispunxit). Etiam inde satis se prodit auctor^z, vel libera jamjam oriundum republica, vel sub id saltem tempus in libertatem se asserendi, armisque etiam vindicandi, ansam sedulo meditante. Porro dialogi scribendi occasionem ipse qui optime omnium novit, asserit, in Julium fuisse auctoris odium. Eorum autem omnium, qui papæ nuncium plane non remiserant, cedo, si potes, quæpiam adeo exacerbati odio in Julium animi, ac ipse erat Erasmus.

In Epistola^a ad Busidianum, ait: 'In præsentia quidem, in Italia mire frigent studia, fervent bella; summus pontifex Julius belligeratur, vincit, triumphat, planeque Julium agit.' Praeter dicerum satis aculeatum in vivum etiam Julii caput vibratum, data est epistola Bononiae,

^y Ep. 416. c. 437.

^z It appears from many passages in his works, that Erasmus hated arbitrary government, and had republican principles.—He says in Epist. 318:—Vitellius vivus etiam male gesti imperii poenas dignas dedit; quas et Nero datus erat, ni supplicii fœditate deterritus, ipse sui carnifex esse maluisset. Quod quidem exemplum utinam in hæc usque tempora duraret, si quis, quod Deus omen avertat, similis illorum existeret. Nunc enim nihil est impunitius, quam, quod nulla satis gravis animadversio pensare queat, male obiti magistratus culpa.

^a It is to be found in tom. i. c. 311.

15 Cal. Dec. anno 1506. eo loci, et sub id tempus, quibus splendidissimus agebatur a Julio triumphus, tantopere ab eo in dialogo decantatus: ex quo autem spectato, Erasmus, ni fallor, incessit dialogi scribendi impetus, quem veio non ita multo post revera scriptum augoror; in istam enim partem voti propendet, si non et jucundum pondus, Julio adhuc vivo fuisse conscriptum. Et in Epistola ad Campagium, data, anno 1519. Cal. Maias: *Ante (nunquam multo ante) quinque annos subdolus dicit Erasmus se degustasse potius quam leguisse.* Neinpe suum ipsi dialogum nihil erat legendi opus. Sin suus reipsa non fuisset (sic notum est scilicet Erasmi ingenium) cum semel degustasset, ausim dicere, sibi ab eo iterum atque iterum legendu (plusquam egen et nati) se neutquam temperare potuisse, utpote eorum nulli, quos pro suis agnovit, ullatenus concessuro. Ad Buslidianum autem, nihil haud leviter animadvertisendum velim, *Belligeratur Julius: belligeratur*, forma deponenti^b, pro *belligerat*: qua et usus est dialogista. Hac vero verbi illius forma. Erasmo ut peculiaris, ita et perquam familiaris, nulli, cuius memini, aut classicorum veterum, aut etiam recentiorum^c purioris, cum Erasmo, Latinitatis magistrorum, ullo est in usu. Nec inusitata aliis unius solum verbi forma; tota ad verbum pene eadem sententia, in re priorsus eadem, Erasmo cum dialogista plane est communis: *Quo major, modo malus etiam, eo perniciosior.* Hanc dialogistæ sententiam cum Erasmiiana illa, Julium etiam oblique vellicante, collatam cupio, Epist.^d ad Leonem: *Quo major est potestas, hoc perniciosior, si incidet in hominem vel stultum, vel mulum.* Adeone vero aut verborum indigus, aut inops sententiarum (utroque, si quis alius, genere locupletissimus) censendus est Erasmus, ut ad obscuri nescio cujus dialogistæ ostium emendando quereret? BIB. Imo illam dialogistæ sententiam censendum est potius ab Erasmo mutuo acceptam. CRIT. Nequaquam; neque hoc patitur calculus ex ipso Erasmo supputandus. Data est enim hæc ad Leonem, Ep. anno 1515. aliquot saltem annis, posteaquam scriptus est dialogus. Si dialogista non sit Erasmus, Erasmus, non dialogista, plagii reus sit oportet. Vide Erasmus Leoni simul adblan-fientem, Juliumque eadem opera sugillantem: vide et dialogistam Julianam pariter insectantem.

ERASMUS.

Alii laudibus vehant bella a Julio secundo vel excitata graviter, vel gesta feliciter; victorias armis partas re cœseant; triumphos regaliter actos celebrent.—Ut maximum declarari Julium totus pene orbis in bella excitatus.—Nunc tuam bonitatem magis sentimus, cum nobis expressius Christi resers imaginem, cuius haud dubie vicem geris, posteaquam ad summam bonitatem, summamque sapientiam, par accessit potentia.—Nihil potest accidere pestilientius, quam si pravitas ac stultitia summi magistratus armetur auctoritate.

^b The dictionaries, I think, give us no authority for the deponent verb *belligeror*, except that of Hyginus, who is a bad writer.

^c I remember to have seen it in one of Melanchthon's Epistles. We have it in Erasmus, above, vcl i. p. 332 and p. 399. But he also sometimes makes use of *belligero*.

^d Ep. 174. c. 149.

DIALOGISTA.

Gloriaris te plurimum potuisse ad discindenda fœdera, ad inflammandâ bella, ad strages hominum excitandas.—At fieri potest, ut bellorum incendium per te excitatum universum denique mundum corripiat.—Qui orbem universum ad teterima bella concitarit.—Qui Christi vicarium se facit, eum oportet ad illius exemplar quām proxime accedere. Est in illo summa potestas, sed cum summa bonitate conjuncta; est summa sapientia, sed simplicissima.—In te potestatis imaginem video, cum summa malitia summaque stultitia copulatam. Quod si malorum princeps Diabolus vicarium sibi cupiat subrogare, quem potius asciscat, quam tui similem?

BIBL. Concentum agnoseo. CRIT. Repete nunc, ad Buslidianum, illam prægnatim κατηγορίας locum: *Julius belligeratur, vincit, triumphat, planeque Julium agit.* Jam Dialogum vide: *Ubi jam res in eum prope modum locum dedicatae sunt, in quem volebam, supererat, ut vere Julium agerem.* Nec rae transuenda sunt: *Si Judæus ille medicus*, ait Julius in Dialogo, *qui diu mihi vitam arte sua prorogarat, amplius proferre potuisset.* Erasmi scilicet odium in Julium, etiam in Julii medicum redundavit, de quo in Epist. ^e ad Ammonium ait: *Cui succenseam nisi Verpo illi τῷ Αρχιερέως iετῷ; qui quidem aut parum artifex est, aut prorsus efficiet sunt Antivryae.* Vox scilicet artem medico, quia Julio vitam arte medica, prorogatam, invidentis. Adjicit Erasmus, ad Ammonium: *Sei ipsa Fata viam inveniant.* Conferantur et hæc cum Dialogista: *Deturbaturus et Hispanos, nam illic ibam, nisi me Fata terris eripuissent.*—Bella Christianis, saltem in se invicem, neutiquam licere sensit Erasmus. Eadem sentit Dialogista. Quin istis quid immorarim? Inventio, judicium, sermonum elegantia, rationum argutia, diverbum, sarcasmus, lepos, filum orationis, et textura, omnia palam Erasiniana sunt. Nec modo Luc. Osiander Epit. Hist. Eccl. Cent. 16. pag. 17. asserit multos eruditos viros ex stylo judicasse Erasmus fuisse hujus dialogi auctorem: sed et Leo Judæ Dialogum Erasmo auctori tribuit, imo ut seditionis exprobaret. Nec quicquam tamen huic Judæ criminationi responsum est ab Erasmo; metuente scilicet illo, ne qui seditionis exprobavit, probaret et suum. BIBL. Annon Erasmus ipse dialogi parentem se negat? CRIT. Prima quidem facie in Epist. ^f ad Campiegum, alteraque ^g ad Morum, speciem præ se fert negantis, sed negantis frigide. Nostri autem, quod in veteri est proverbio, Qui frigide negat, consentire videtur. In Epistola ad Bombasium ait: *Non dubitem omnes diras imprecari capiti meo, si in omnibus quæ Luthero tribuntur, ulla syllaba mea est.* Et paulo post: *Aleander indicavit mihi tribui duos libellos, &c. Emoriar, si unquam mihi fuerat auditus titulus, ante quam ille protulisset.* Viden' ut non directe solum, sed et fervide negare potuit Erasmus, ubi potuit et vere: Julium esse suum nec fervide, nec directe quidem negare voluit, quia non nisi falso potuit. —Veracior erat Erasmus, quam ut negaret; prudentior, quam ut agnosceret; præsertim rigidis duobus papistis, Campiego atque Moro. BIBL. Quid vero tot fictis auctoribus (si modo fictos omnes norat) tributum diceret Dialogum? CRIT. Nimirum, ut in tanta factorum turba, verus ipsem auctor securius delites-

^e Ep. 138. c. 119.

^f Ep. 416. c. 437.

^g Ep. 17. c. 1534.

ceret.—In coronide dialogi, animi dubius hærens Erasmus, cœlo solummodo exclusum, nec Tartaro adhuc, neandum Purgatorio concludendum misit, sed inter utrumque hac illac errabundum (ut cœlum inter orcumque Erasmus ipsum papicola depingunt pendulum) abrupte satis dimisit Julian.

“ Thomas Gilbert, a nonconformist preacher, wrote a large preface dialogue-ways, before Julius Secundus, a dialogue; wherein he proves that piece to have been written by Erasmus. It was printed at Oxon. 1669, in 12mo and there again in 1680. in 8vo.” Wood, vol. ii. c. 916.

“ Anno 1535. A dialogue between Pope Julius (who died 1503.) and St. Peter at heaven gate, where the Pope is replied. Imprinted at the beginning. Translated into English. Printed at London. Cum priv. reg. Quarto.” Ames’s Typographical Antiquities, p. 496.

¶ JULIUS EXCLUSUS,

DIALOGUS, *Pasquillo Romano Autore.*

Interlocutores,

JULIUS II. GENIUS. PETRUS.

JULIUS II. Pont. Max. Quid hoc mali est? Non aperiuntur fores? Opinor aut mutatam, aut certe turbatam seram. GEN. Quin potius vide, ne tu non attuleris clavem, quam oportet. Neque enim eadem aperitur hoc ostium qua arca numaria: atque adeo cur non utramque hoc attulisti? nam ista quidem potentia clavis est, non scientiae. JUL. Imo mihi præter hanc nulla unquam fuit: neque video quid opus sit illa, quum hæc adsit. GEN. Nec ego sane: at nisi quod interim excludimur. JUL. Effervescit mihi bilis; pulsabo fores. Heus, heus, aperite hoc actutum aliquis ostium. Quid hoc rei est? Nemor' prodit? Quid ita cessat janitor? Stertit, opinor, adprobe potus. GEN. Ut hic ex se metitur omnes! PET. Bene habet, quod portam habemus adamantiam, alioquin fores hic quisquis est, perfregisset. Gigantem aliquem aut Satrapam, urbium eversorem oportet adesse. Sed, O Deum immortalem! quam hic cloacam olfacio? Non statim aperiam ostium, sed hic e fenestella cancellata prospectans, quid portenti sit cognoscam. Quis es, aut quid tibi vis? JUL. Quin tu fores aperis, quantum potes: qui ⁱ si tuo fungi voluisses officio, obviam oportuit venisse vel universa cœlitum pompa. PET. Satis imperiose. At tu mihi prius exponito, quisnam sis. JUL. Quasi vero ipse non videoas. PET. Videas? Ego vero novum et hactenus non visum spectaculum video, ne dicam monstrum. JUL. At ni plane cæcus es, agnoscis, opinor, clavem hanc, si quercum auream ignoras. Et vides triplicem coronam, nec non undique

^h Transcribed by me, from an edition of the *Pasquilli*, which is in the *Museum Britannicum*.

ⁱ quem would be more regular.

geminis et auro lucentem pallam. PET. Evidem argenteam clavem utenique agnoscere, licet et solam, et multo dissimilem iis, quas olim mihi verus ille pastor ecclesiae mihi^k tradidit Christus. Porro coronam istam tam superbam qui, quæso, possim agnoscere? quam nec barbarus unquam tyrannus ausus est gestare, nedum is qui huc ad amiti postulet. Nam palla quidem ista nihil me movet, qui gemmas et aurum perinde ut ruderam semper calcarini atque contemiserim. Sed quid est hoc? Video passim et in clavi, et in corona, et in palla notas sceleratissimi cauponis, et impostoris, mei quidem prænominiis, sed non in tituli, Simonis, quem ego quondam Christi præsidio dejeci. JUL. Mette nugas istas, si sapis: nam ego, si nescis, sum Julius ille Ligur, et agnoscis, ni fallor, duas literas, P. M. nisi omnino literas nullas didicisti. PET. Significare, opinor, Pestem Maxinam. GEN. Ha, ha, ha, ut hic divinator rem acutetig! JUL. Imo Pontificem Maximum. PET. Ut ter maximus sis, ac magis etiam quara Mercurius ille trimegistus^l, huc non recipieris, nisi fueris Optimus, hoc est, Sanctus. JUL. Atque adeo si quid ad rem pertinet appellari sanctum, nimium impudens es, qui mihi cuncteris aperire fores: cum tu tot jam seculis tantummodo sanctus dicaris, me nullus unquam vocarit nisi sanctissimum. Exstant sex millia bullarum. GEN. Vere bullarum. JUL. In quibus non semel sanctissimus Dominus nominor, imo jam sanctitatis nomine denotabar, non sancti: ut quicquid mihi libuisset. GEN. Etiam temulento. JUL. Id sanctitatem sanctissimi Domini Julii dicerent fecisse. PET. Quin tu igitur ab istis adulatoribus cœlum postulato, qui te sanctissimum fecerunt: et iudea tribuant felicitatem, qui dederunt sanctitatem. Quanquam usque adeo nihil interesse censes, dicaris sanctus an sis? JUL. Irritor. Si vincere modo licuisset, ego tibi istam nec sanctitatem invidere, nec felicitatem. PET. O vocem sanctissimæ mentis indicem! quanquam et alioquin ego te jamdudum oculis totum collistrans, multa* impietatis, nullam in te sanctimoniae notam animadverto. Quid enim sibi vult novus iste comitatus, tam non pontificius? Nam viginti ferme millia tecum adducis: nec ullum in tanta conspicio turba, cui vel vultus sit Christianus. Video teterim hominum colluviem, nihil præter fornicies, temetum, ac pulverem bombardicum olentium. Latrones conductiti mihi videntur, vel larvæ potius Tartareæ, huc ab inferis eruisse^m, ut cœlo bella moveant. Jam te ipsum quo magis ac magis contemplor, hoc minus ullum video apostolici viri vestigium. Principio quid hoc monstri est, quod cum superne sacerdotis ornatum geras, idem intus armis cruentatis totus horres crepasse? Ad hæc, quam truces oculi, quam contumax os, quam minax frons, quam elatum et arrogans supercilium? Nam pudet dicere, ac piget interim videre, nullam corporis partem non conspurcatam notis prodigiosæ ac abominandæ libidinis. Ut ne dicam, quod etiamnum totus et ructas et oles crapulam ac eremetum; ac mihi quidem modo vomuisse videris. Utique is est totius corporis habitus, ut non tam ætate morbisve, quam crapula victus, marcidus, ac fractus videaris. GEN. Ut graphice hunc suis depinxit coloribus! PET. Tametsi video te jamdudum mihi supercilio minantem, tamen haud queo reticere quod sentio. Suspicio pestilentissimum illum

^k This *mihi* is superfluous.

* Perhaps *nullum*, or *multas*.

^l Trismegistus.

^m Read *erupisse*.

Juliumⁿ Ethnicum ab inferis rediisse personatum, ut me videat: adeo tibi cum illo convenient omnia. **JUL.** Ma desi. **PET.** Quid dixit? **GEN.** Iratus est. Ad hanc vocem nemo cardinalium non fugitabat, alioqui fustem illum sanctissimi sensurus, præsertim a convivio. **PET.** Tu mihi videre probe callere sensum hominis: proinde dic mihi, quis es. **GEN.** Ego sum magnus ille Julii Genius. **PET.** Imo, malus, opinor. **GEN.** Qualiscunque sum, Julianus sum. **JUL.** Quin tu nugas istas missas facis, ac fores aperis? nisi mavis effringi. Quid multis opus est? vides cujusmodi ducam comites? **PET.** Sane video latrones exercitissimos. Verum, ne sis inscius, hæc fores tibi sunt aliis armis expugnandæ. **JUL.** Verborum, inquam, jam satis. Ni propere pares, excommunicationis fulmen vel in te torquebo, quo summos aliquando reges, atque adeo regna terrui. Bullam vides jam in hæc paratam? **PET.** Quod, malum, fulmen, quod tonitru, quas bullas, quas ampullas mihi narras, obsecro? Nam istorum nihil unquam audivimus a Christo. **JUL.** At senties, nisi pares. **PET.** Si quos olim istis fumis terrasti, nihil ad hunc locum: hic veris agas oportet; benefactis non malefactis hæc arx expugnatur. Sed quæso te, tu mihi fulmen excommunicationis minitaris? Dic quo jure? **JUL.** Optimo, quando jam privatus es, nec aliud quam quilibet privatus sacerdos, imo ne sacerdos quidem, et consecrandi impotens. **PET.** Nempe quia mortuus, opinor? **JUL.** Vide-licet. **PET.** At ista quidem ratione, nihilo mihi præstas plus^o quam mortuus. **JUL.** Imo quādiu cardinales de novo pontifice subrogando litigant, mea est administratio. **GEN.** Ut adhuc vitæ somnia somniat? **JUL.** Sed jam aperi, inquam. **PET.** Ni merita narras, inquam, nihil agis. **JUL.** Quæ merita? **PET.** Dicam. Excelluisti doctrina sacra? **JUL.** Minime: nec hoc vacabat tot occupato bellis: verum abunde satis est fratrum, si quid hoc ad rem pertinet. **PET.** Ergo vitæ sanctimonia multos Christo lucrificisti? **GEN.** Tartaro quam plurimos. **PET.** Claruisti miraculis? **JUL.** Obsoleta loqueris. **PET.** Pure orasti et assidue? **JUL.** Quas nugas hic gannit! **PET.** Jejunii quoque vigiliisque corpus emacerasti? **GEN.** Desine, quæso, frustra hæc apud hunc, ne ludas operam. **PET.** Ego alias egregii pontificis dotes non novi: si is habet magis apostolicas, narret ipse. **JUL.** Quanquam indigna res est, Julium illum omnibus antehac invictum, nunc Petro cedere, ne quid aliud dicam, pisatori, ac pene mendico, tamen uti cognoscas cujusmodi contemnas principem, audi jam paucis. Principio Ligur sum, non, ut tu, Judæus, cum quo mili vel hoc tecum esse commune doleo, quod janiculator^p aliquando fuerim. **GEN.** Nihil est quod graviter feras. Nam hic quoque permultum^q interest, quod hic victus parandi gratia

ⁿ Julius II. more than once, took to himself the name of *Julius Cæsar*, intimating, that he pretended to be both emperor and pope. The emperor Maximilian, to be even with him, took the title of *Pontifex Maximus*. *Ducatiana*, i. p. 7.

^o I would distinguish—*præstas*, *plus quam mortuus*, i. e. *tu qui mortuus es*, *et plus quam mortuus*, *nempe*, *damnatus*.

^p It should be *naviculator*. The Oxford editor, I find, hath given it thus.

^q *permultum*, ironically.

piscabatur, tu ad stipem exigiam scalnum^r remis subigebas, JUL. Deinde Sixti Pontificis vere mixini. GEN. De vitiis sentit. JUL. E sorore nepos. Hujus singulari favore, meaque industria, primum ad ecclesiasticas opes, deinde per gradus ad cardinalitii galeri fastigium sum evectus. Post multis fortune procellis exercitus, ac durissimis casibus sursum jactatus ac deorsum, ac preter alios in orbos, coitiali quoque obnoxius: denique scabie quoque, quam Gallicum vocant, totus opertus, ad haec exsul, invitus, damnatus, omnibus abjectus ac pene deploratus, tamen ipse de summo pontificio spem nunquam abjeci: ea erat animi fortitudo; quum tu mulierculae voce territus, statim cesseris. Tibi mulier animum ademerat: mihi mulier quedam fatidica, sive sortilega, fiduciam hanc addiderat; quae quondam tot ierso malis, clam insuravit in aurem: Perdura, Julianus, nihil te pigate vel facere vel pati: olim triplici corona decoraberis: eris rex regum, et dominus dominantium. Neque vero me fecellit vel mea spes, vel illius vaticinium. Huc quoque præter omnium spem sum eluctatus, partim ope Gallorum, qui rejectum foverunt, partim inestimabili vi pecuniarum, non absque multo conflata fœnore; neque id absque ingenio tamen. PET. Quod ingenium narras? JUL. Hoc est, non absque promissis ex pacto sacerdotiis, atque in hoc repertis ex arte fidejussoribus, quandoquidem tam ingentem pecuniam vix Crassus ipse præsentem totam numerasset. Verum hoc frustra tibi narro, quum me onnes intelligent mensarii. Habes quomodo pervenerim. Jam in pontificatu ita me gessi, ut nemo sit, non dicam priscorum illorum pontificum, qui solo titulo mihi videntur fuisse pontifices, sed nec recentiorum, cui tantum ecclesia, tantum Christus ipse debeat, quantum mihi. GEN. Ut Thrasonem agit bellua! PET. Exspecto quorsum evadas. JUL. Nam multis officiis (sic enim vocant) novis repertis, non mediocreter auxi fiscum pontificium. Tum rationem inveni, ut citra Simoniae vitium episcopatus emerentur. Nimirum constitutum est a majoribus meis, ut cui contigerit episcopatus, is deponat officium. Id ita sum interpretatus, Deponere^t juberis; at non deponitur quod non habes: emendum igitur quod deponas. Hac arte singuli episcopatus sena statim aut septena ducatorum milia adferabant: præter illa quæ ex more pro bullis extorquentur. Tum ex nova moneta, qua totam explevi Italiam, non exiguum emolumentum conflavi: nec ulla cessavi parte in accumulandis pecuniis, nimirum intelligens absque his nihil recte geri, neque sacrum, neque profanum. Et,

^r *A remo ad tribunal.* Dici solitum, ubi quis repente ab infima conditione provehitur ad honesti muneris administrationem. Id quod haud scio an ulli contigerit felicius quam Julio secundo. Nam fama est hunc juvenem *ad stipem scalnum remo subigere solitum*, et tamen a remulco non solum ad tribunal, verum etiam ad summum illud rerum humanarum culmen evectus est. Nec contentus hoc fastigio, Pontificie ditionis pomeria multum protulit: longius etiam producturus, si per mortis in-clem-tiam vitam illi producere licuisset. Erasmus, Adag. c. 823.

^s His name was Julian de la Ruvere.

^t Quasi vero lex pontificia dum jubet deponere officium, cui contigit episcopatus, illud senserit, cuicunque contigerit episcopatus Romæ, ei, si non habeat, parandum esse officium quod possit deponere. Erasmus, Epist. 516.

ut ad majora veniam, Bononiam a Bentivolis occupatam Romanæ sedi restitui. Venetos ante invictos omnibus Marte contudi. Ferrariae ducem diu male vexatum bello propemodum in nassam illexeram. Conciliabulum schismaticum, simulato contra concilio, feliciter elusi, et clavum, quod dici solet, clavo pepuli. Postremo Gallos, tunc orbi formidabiles universo, ex universa Italia deturbavi: deturbatus et Hispanos, nam huc ibam, nisi me fata terris eripuissent. Atque hic quoque quanu invictum præstiterim animum, vide. Gallis superioribus, latèbras circumspectare cœpi. Canam alebam barbam, rebus propemodum in desperationem adductis, cum repente nuncius affertur aureus, apud Ravennam aliquot Gallorum milia trucidata: ibi revixit Julius. Ad hæc per triduum ferme pro mortuo habebar, etiam mihi: atque hic quoque rursum, præter omnium, atque adeo meam etiam spem revixi. Tantum igitur valet mea vel authoritas vel astutia, ut hodie nemo sit regum Christianorum, quem non ad arma concitaverim, ruptis, dissisis, discussis sœderibus omnibus, quibus inter se fuerunt exactissime conciliati. Proximo quoque sœdere (quod Cameraci inter me et Gallorum et Rom. regem, aliosque coierat principes) ita abolito, ut ejus ne mentio quidem unquam sit facta. Super hæc omnia, quum tantum aluerim exercitum, tot splendidissimos triumphos adornarim, tot exhibuerim ludos, tot locis ædificaverim, tamen moriens reliqui quinquagies centena milia ducatorum: majora gesturus, si Judæus ille medicus, qui diu mihi vitam arte sua prorogarat, amplius proferre potuisset. Atque utinam nunc quoque magus aliquis me in vitam restituat, quo egregiis cœptis meis colophonem liceat imponere: tametsi moriens sedulo id curavi, ne bella per me toto orbe concitata componerentur: dedique operam, ut pecuniae in eum duntaxat usum essent incolumes. Hæc erat suprema vox animam exhalantis, Nunc^v et sic de Christo, de ecclesia merito pontifici gravare Christi fores aperire? Atque hæc magis admirabitur, qui perpendenter me hæc sola animi virtute perpetrasse, nullis aliis adjutum adminiculis, quibus alii fere solent. Non natalibus, quum ne ipse patrem norim: quod quidein ad gloriam meam dixerim: non forma, quum larvalem faciem omnes exhoruerint; non literis, quas nunquam attigi; non corporis viribus, quod milii tale contingit^x, quale superius descripsi; non ætatis favore, senex hæc gessi; non popularitate, nam nemo non oderat; non clementia, qui adeo fuerim inexorabilis, ut in eos quoque sævierim, quibus alii solent omnia permittere. PET. Quid hoc rei est? GEN. Hoc tametsi durum videtur, molle quiddam est. JUL. Sed reluctantे fortuna, ætate, corpore, breviter diis atque hominibus, solo tamen animo fretus meo, et pecuniis, hæc tanta paucis annis gessi, tanta relicta materia posteris, ut sit quod agant vel in decimū annū. Hæc de me ipso verissime quidem, sed modestissime dixi: quæ si quis eorum, qui Romæ solent apud me dicere, suis phaleris exornasset, Deum audires, non hominem. PET. Invictissime bellator, quoniam mihi nova et inaudita sunt omnia quæ narras, quæso veniam hanc meo des vel stupori vel imperitia, ne molestum sit crassius de singulis percunctanti respondere. Qui sunt isti candidi comatulique? JUL. Hos quidem animi causa alebani. PET. Qui nigri isti et cicatricosi? JUL. Milites sunt ac duces, qui mea

^v Perhaps, *In nunc*; though as it stands, it is sense.

^x Perhaps *contigit*.

et ecclesiæ causa fortiter in bello mortem oppetierunt, partim in expugnanda Bononia, complures in prælio adversus Venetos, plerique apud Ravennam: quibus omnibus vel ex pacto debetur cœlum. Siquidem jampridem magnis bullis sum pollicitus, recta in cœlum evolaturos, qui cuncte Julii auspiciis pugnarent, etiam quæcunque vita præcessisset. PET. Proinde quantum conjectura consequor, ex istis erant, qui mihi sœpius ante tuum adventum molesti fuerunt, dum hic tantum non vi conarentur irrumperem, plumbeas quasdam bullas ostentantes. JUL. Ergo non admisisti, quantum audio. PET. Egone? ne unum quidem istius sane generis. Nam ita me docuit Christus, has fores aperiendas non his qui plumbō graves huc adducunt bullas, sed qui nudos vestierunt, esuientes paverunt, sicutientibus potum dederunt, captivos iuriserunt, peregrinos colegerunt. Etenim si eos quoque voluit excludi, qui in nomine suo prophetarint, qui dæmonia ejecerint, qui signa fecerint, tu censes admittendos, qui tantummodo huc afferunt ballam, Julii nomine? JUL. Quid^y si scissem? PET. Intelligo: si quis ab inferis reversus, ea tibi nunciasset, bellum indixisses milii. JUL. Quin et excommunicassem. PET. Sed perge, cur armatus ipse? JUL. Quasi nescias sumino pontifici utrumque esse gladium, aut nisi velis bellare nudum. PET. Ego sane cum istum tenerem locum, nullum novi gladium, nisi gladium spiritus, quod est verbum Dei. JUL. At non idem prædicat Malchus, cuius auriculam absque gladio amputasti credo. PET. Memini et agnosco: sed tunc pro magistro Christo pugnabam, non pro me; pro vita Domini, non pro munis, aut ditione seculari. Et pugnabam nondum pontifex; promissis duntaxat clavibus, nondum acceptis; nondum accepto Spiritu Sancto: et tamen jussus sum recondere, ut palam admoneret^z hoc pugnæ genus non convenire sacerdotibus, imo ne Christianis quidem. Verum hæc alias. Ceterum tunc accurate te ligurem esse prædicas? quasi quicquam hoc ad Christi vicarium pertineat, qua gente sit oriundus. JUL. Imo summam existimo pietatem, gentem meam nobilitatem: proinde titulum hunc numismatis, statuis, forniciis, ac parietibus omnibus inscribo. PET. Ergo patriam novit, qui patrem non novit? At ego initio putabam te de cœlesti Hierusalem credentium patria loqui; deque illius unico principe, cuius optant illi sanctificari, hoc est, illustrari nomen. Sed cur addis Sixti ex sorore nepotem, quem quidem hominem demiror nunquam huc accessisse: præsertim cum et summus fuerit pontifex, et tibi tanto duci cognatus. Quare dic, obsecro, quod hominis fuit? sacerdosne? JUL. Imo miles egregius, tunc eximiae religionis, nempe Franciscanæ. PET. Evidem Franciscum vidi quandam, virum inter laicos optimum, opum, voluptatis, ambitionis sumnum contentorem. An pauperculus ille tales nunc habet satrapas? JUL. Tu quantum video, nolis quequam ad meliora proficere. Pauper erat et Benedictus, cum hujus posteri nunc adeo divites sunt, ut nos etiam illis invideamus. PET. Pulchre. Sed ad rem redito, de Sixti nepote. JUL. Consueto id facio, nimirum ut obturem os illi, qui me ex illo prognatum affirmant, nimirum libere. PET. Libere, sed num et vere? JUL. Alqui non est istud e pontifica dignitate, cuius ubique habenda est ratio. PET. At ipsa sui rationem ita demum rectissime nihil videntur habitura, si nihil admittat quod jure possit opprobriari. Sed obtestor per pontificiam ma-

^y Perhaps, *Quod si scissem.*

^z Perhaps, *admoneret.*

jestatem, dic mihi bona fide, estne ista jam via vulgaris ac solennis ad summum pontificium pervenire, quam modo depingebas? JUL. Aliquot jam seculis haud fuit alia, nisi forte qui mibi successorus, alia creabitur via. Nam ipse summum assecutus pontificium, statim edita formidabili bulla cavi, ne quis simili ratione ad eum honorem penetraret. Eam bullam et paulo ante mortem renovavi: quantum sit valitura, viderint alii. PET. Oportet neminem rectius id malum describere potuisse: sed illud miror, quenquam inveniri, qui munus hoc velit suscipere, praesertim quum tot occupationibus sit, ut audio, obnoxium, et tanto negotio ad id sit eluctandum. Nam me pontifice, vix quisquam vi poterat adigi, ut presbyteri aut diaconi susciperet honorem. JUL. Neque mirum adeo: nam illis temporibus census episcoporum et præmium nihil aliud erat, quam labores, vigiliae, jejunia, doctrina, sæpenumero mors. Nunc regnum est ac tyrannis; et quis pro regno, si spes sit, not dimicet? PET. Sed age, quid Bononia, num a fide desciverat, ut fuerit sedi Romanæ restituenda? JUL. Bona verba, non hoc agebatur. PET. Fortasse Bentivolo male administrante, marcebat respublica. JUL. Imo, maxime florebat ea civitas, multis ædificiis aucta et illustrata; et, ob eam rem impensis inhiabam. PET. Intelligo: præter jus igitur invaserat? JUL. Ne hoc quidem: ex pecto possidebat. PET. Cives ergo non ferebant eum principem? JUL. Imo mordicus illum tenebant, me aversabantur fere universi. PET. Quid igitur causæ? JUL. Nempe quod ille sic administrabat, ut ex immensa pecunia, quam a civibus colligebat vix pauca milia ad nostrum redirent fiscum. Præterea sic expediebat ad id, quod tum temporis agitabam animo. Itaque Gallis operam navantibus, et nonnullis meo tulmine territis, profligato Bentivolo, cardinales et episcopos urbi præfeci; ut nulla pars emolumentorum non rediret ad usus ecclesiæ Romanæ. Ad haec, titulus et imperii dignitas ante penes illum esse videbatur: nunc undique nostræ visuntur statuæ, nostri leguntur tituli, nostra adorantur tropæa: jam passim et Julius saxeus stat, et æneus. Denique si spectasses, quam regali triumpho Bononiam^a sim ingressus, fortasse contemneres Octaviorum ac Scipionum triumphos, et intelligeres me non absque causa tam strenue pro Bononia dimicasse: vereque spectasses eodem tempore et militantem et triumphantem ecclesiæ. PET. Ergo te regnante, quantum intelligo, contigit illud quod orare nos jussicerat Christus, *Adreniat regnum tuum*. Jam vero Veneti quid admirerant? JUL. Primum Græcissabant, ac me propemodum pro delectamento habebant, nihil non conviciorum in me jacientes. PET. Verorum, an falsorum? JUL. Quid refert? sacrilegium est de Romano pontifice vel mutare, nisi in laudem. Denique sacerdotia suo conferebant arbitratu: nullas lites hue transferri patiebantur, nullas commerebantur dispensationes. Quid multis opus est? intolerabili jactura Romanam sedem affligebant, quippe qui non exiguum insuper patrimonii tui partem occuparent. PET. Mei patrimonii? Quod, obse-

^a Ipse spectavi primum Bononiam, deinde Romam, Julium pontificem Romanum, ejus nominis secundum, splendidissimos agentem triumphos, ac prorsus tales, ut cum Pompeianis aut Cæsarianis triumphis, conferri possent. Verum quid illi ad Petri majestatem, non armis, non copiis, non machinis, non auro, sed sola fide totum orbem in sui miraculum convertentis? Erasmus ad Act. Apost. V. 14.

ero, mihi narras patrimonium? qui, relictis omnibus, nudum Christum nudus sum secutus? **JUL.** Aliquot, inquam, oppida sedi Romanæ debita: sic enim peculiarem illam possessionum suarum partem sanctissimis patribus placuit appellare. **PET.** Mea quidem in amissione probe vestris lucris consulitis. Hanc igitur appellas jacturam intolerabilem? **JUL.** Quidni? **PET.** Verum erant corrupti mores, refixerat pietas? **JUL.** Apage, de nungis agis, imo detrahebantur nobis infinita ducatorum milia, quot vel legioni militum aleande sufficiunt. **PET.** Magna sane jactura fœneratori. At Ferrariensis ille quid tandem designarat? **JUL.** Quid ille? homo omnium hominum ingratissimus? Hunc honorem habuerat ille^b Christi vicarius Alexander, ut alteram filiam illi daret uxorem: addidit dotis nomine luculentissimam ditionem, homini aliqui ignavo. Tamen immemor tantæ humanitatis, semper oblatrabat mihi Simoniam, prederasten ac commotæ mentis hominem dicitans: et insuper vettigalia nonnulla vindicabat, non illa quidem maxima, sed tamen haudquam aspernanda diligentii pastori. **GEN.** Imo negotiatori. **JUL.** Ad hæc, quod verius ad rem pertinet, expediebat et hoc ad id quod parabam, hoc imperi nostræ ditioni copulari, propter situs opportunitatem. Proinde conatus sum, hoc deturbato, ditionem eam meo cognato conferre, viro strenuo, et quidvis pro dignitate ecclesie auro: ut qui nuper suapte manu cardinali papierenem in meam gratiam confederet. Nam filie maritus sua sorte contentus est. **PET.** Quid audio? Uxores ac liberos habent summi pontifices? **JUL.** Suas quidem uxores non habent: liberos autem habere, quid monstrum est, cum sint viri, non eunuchi? **PET.** Sed quæ tandem res excitarat schismaticum illud conciliabulum? **JUL.** Perlongum fuerit rem a prima repetere origine: dicam summatim. Jam quosdam tædere cœperat Romanæ curiæ. Aiebant turpi quæstui, prodigiis ac nefandis libidinibus, beneficiis, sacrilegiis, cædibus, Simoniacis nundinis undique inquinata esse omnia. Meipsum aiebant Simoniacum, temulentum, spureum, mundano turgidum spiritu, ac modis omnibus eum, qui locum illum indignus, cum summa reipublicæ Christianæ pernicie occuparem: itaque generali concilio succurrendum esse rebus tam afflictis. Addebat adjuratum me, ut post acceptum honorem, intra biennium generale concilium indicerem: hac lege creatum pontificem. **PET.** Atque id vere dictum? **JUL.** Imo factum. At ipse me ab eo jurejurando, quum visum est, absolvit. Quis autem dubitet vel quidvis dejerare, cum de regno agitur? In aliis colenda pietas, ut eleganter ille dixit Julius Cæsar, alter ego. Si leges, inquit, confringere fas est, certe tum maxime est, quum regnare concupieris. Sed audaciam hominum specta: vide quorsum evadant. Desciscunt cardinales novem, denunciant mihi concilium, invitanti, orant ut præsideam. Quum non impetrant, indicunt universis, autore Maximiliano tanquam imperatore (quod historiæ testentur, olim ab imperatoribus Romanis concilium indici solere) autore item Gallorum rege Lodovico ejus nomiis duodecimo, horresco referens, ac tunicam illam Christi inconsutilem conantur discindere, quam ii quoque reliquerunt integrum, qui crucifixerant. **PET.** Sed eras ejusmodi, qualem illi prædictabant? **JUL.** Quid ad rem? Summus eram pontifex. Finge me vel Cercopibus sceleratiorem, vel Morycho stultiorem, vel indoctiorem stipite, spurciorem Leina; quisquis hanc

^b Perhaps illi.

tenet potentiae clavem, eum decet ut Christi vicarium revereri, ut sanctissimum suscipere. PET. Etiam aperte malum? JUL. Vel apertissime. Quare non serendum ut eum* qui Dei vicem agit in terris, omnino. Deum quendam inter homines praestat, a quopiam homuncione reprehendatur, aut conviciis violetur. PET. Atqui reclamat sensus communis, ut bene sentiamus de eo quem palam scelerosum cernimus: aut bene loquamus de eo, de quo mala^e sentimus. JUL. Cogit et quisque quod volet, modo bene loquatur, aut certe sileat. Porro reprehendi non potest Romanus pontifex, nec a concilio generali. PET. Unum hoc scio, qui Christi vicem sustinet in terris, debere quam potest illi simillimum esse, atque vitam^e peragere, nequid in eo possit reprehendi, neve quisquam merito de illo male loqui queat. Male vero cum pontificibus agitur, si, ut bene de se loquantur homines, minis extorquent potius, quam benefactis impetrant: quos nisi mentiendo laudare non possis, quorum summa gloria sit, hominum male sentientium coactum silentium. Verum illud mihi responde: Nulla ratione potest amoveri scelerosus ac pestilens pontifex? JUL. Ridiculum! a quo amoveretur qui summus est? PET. Atqui ob istud ipsum maxime debebat amoveri, quia summus. Nam quo major, eo perniciosior. Si^f mundanæ leges imperatore male rempublicam adiunistrantem non solum abdicant, verum etiam capitis afficiunt suppicio, quænam est tam infelix ecclesiæ conditio, ut Romanum pontificem omnia subvertentem ferre cogatur, nec ullo pacto possit publicam pestem depellere? JUL. At si corrigen-
dus est Romanus pontifex, per concilium corrigatur oportet. Porro nullum concilium cogi potest, invito pontifice: alioqui conciliabulum sit, non concilium. Quod sit^h maxime cogatur, nec statui quicquam potest refragante pontifice. Denique restat extremum praesidium, ab-
soluta potestas, qua longe jam superior est unus pontifex universo con-
cilio. Cæterum submoveri sacerdotio non potest ob quodvis crimen. PET. Non ob homicidium? JUL. Nec ob parricidium. PET. Non ob fornicationem? JUL. Bona verba: ino ne ob incestum quidem. PET. Non ob Simoniacam impietatem? JUL. Non vel ob sexcentas. PET. Non ob beneficium? JUL. Ne ob sacrilegium quidem. PET. Non ob blasphemiam? JUL. Non, inquam. PET. Non ob hæc omnia simul in unam ceu Lernam conflata? JUL. Adde, si libet, sexcenta flagitiorum nomina, his quoque fædiora, non potest tamen Romanus pontifex ob ista submoveri loco. PET. Novam vero nulli Romani pontificis dignitatem praedicas; siquidem huic soli licet impune pessimum esse: tuni magis novam infelicitatem ecclesiæ, si tale portentum nulla via queat excutere, talenique cogatur adorare pontificem, eujusmodi nemo toleret stabularium. JUL. Quidam ob unum duntaxat amoveri posse dicunt.

* eum: It should be *is*.   ^c Rather, *et omnino*.   ^d Read *male*.

^e Perhaps *atque ita vitam*; or *itaque*, for *et ita*.

^f *Si mundanæ—depellere?* The Oxford editor left out this sentence, for fear of offending the Royalists; and inserted a long interpolation of his own. He hath taken the liberty to make additions and alterations in other places, that is, to spoil the dialogue, and to render his edition of no credit and value. Yet I cannot much blame him for his omissions, since it was not safe for him to act otherwise.

^h Read *si*.

PET. Ob quod, obsecro, benefactum? quandoquidem ob male facta non potest, si ob haec, quae dixi, non potest. **JUL.** Ob crimen haereses, atque ita demum, si publice sit convictus. Verum id quoque frivolum est; neque vel tantillum officit pontificie majestati. Primum in manu est legem ipsam abrogare, si minus placeat. Deinde quis ausit sunnum pontificem in crimen vocare, praesertim tot armatum praesidiis? Ad haec si forte prematur concilio, facilis est palinodia si inficiari non videat. Postremo mille sunt cuniculi, quibus facile possit elabi, ni prorsus stipes sit, non homo. **PET.** Sed dic mili per pontificiam potestatem, Quis leges istas tam praeclaras condit? **JUL.** Quis alius nisi fons legum omnium, Romanus pontifex? Atqui ejusdem est, legem abrogare, interpretari, dilatare, astringere, utcunq; visum est suis expedire commodiis. **PET.** Felicem profecu pontificem, si legem ferre possit, qua Christum etiam eludat, nedum concilium. Quanquam adversus hujusmodi pontificem, cujusmodi tu modo descripsisti, palam scelerosum, temulentum, homicidam, Simoniacum, veneficum, perjurum, rapacem, portentosum libidinum generibus undique conspurcatum, idque propalam, non tam optandum generale concilium, quam ut plebs armata saxis, ut publicam orbis pestem, publicitus tollat e nedio. Verum age, dic mihi, Quid est causae cur Romanus pontifex tantopere horreas generale concilium? **JUL.** Quinⁱ idem a monarchis queris, cur senatum et celebres consessus oderint? Nempe quod turba tot excellentium virorum nonnihil obscuratur regia dignitas. Qui docti sunt, iis literae fiduciam et audaciam addunt: qui boni, conscientia freti, liberius loquuntur, quam nobis expediat: qui dignitate praediti, autoritate utuntur sua. Accedunt inter hos nonnulli, qui nostre invident gloriae, et hunc animum secum afferunt, ut minuant pontificis et opes et autoritatem. Denique nullus hic assidet, quin sibi putet aliquid adversus pontificem licere concilii titulo, nimurum alias invictum. Proinde vix illum concilium tam feliciter cessit, ut summus ille pontifex non aliquam majestatis suae jacturam senserit, minusque summus discesserit. Cujus rei vel ipse testis esse potes, nisi prorsus excidit. Nam quanquam tamen quidem de rebus leviculis agebatur, non de imperiis et regiis censibus, ut nunc, tamen Jacobus ausus est tuae orationi nonnihil de suo adjicere. Etenim quum tu Gentiles onere Mosaicæ legis in totum liberasses, Jacobus succedens, fornicationem exceptit, et sanguinem, et idolothyrum, veluti corrigens tuam sententiam: ut hodieque sint, qui hac re commoti, non tibi, sed Jacobo putent fuisse summi pontificis autoritatem. **PET.** Unum igitur illud spectandum existimas, ut salva sit regia summi pontificis majestas, ac non magis publica utilitas reipublicæ Christianæ? **JUL.** Ad suum quisque commodum spectat, nos nostrum agimus negotium. **PET.** Atqui si Christus idem fecisset, jamne esset ecclesia, cujus te monarchiam esse jactitas? Et non video qui conveniat, ut qui Christi vicarius appellari gaudeat, Christo diversa sequatur. Sed illud jam expedi, quanam arte schismaticum illud, uti tu vocas, concilium discusseris. **JUL.** Dicam equidem: assequere, si potes. Primum, imperatorem Maximilianum, sic enim vocant, ut est unus omnium minime difficilis, tamen per so-

---

ⁱ *Quin — oderint?* This also the Oxonian editor omitted, for the abovementioned reason. He was afraid to have it said, that *Kings hate parliaments*.

lennes nuncios concilium indexerat, tamen non dicendis modis^k ab instituto subduxii. Præterea cardinalibus aliquot aite simili persuasi, ut quod publicatis jam instrumentis statuerant, rursum accitis notariis ac testibus negarent. PET. An istud licet? JUL. Quidni licet? approbante summo pontifice; qui, si volet, jusjurandum jusjurandum non est: ut a quo passim quos vult liberat. Sed tamen, ut ingenue dicam, erat id quidem paulo impudentius: verum non patebat via commodior. Deinde quum videbam futurum, ut apud nonnullos invidia concilii premerer, maxime quod sic esset indictum, ut non excluderer, sed suppli- citer invitarer, rogarerque præsidere; vide quam jam technam repererim, superiorum secuus exemplum. Ipse vicissim ad concilium provocavi; causans, nec tempus nec locum satis esse idoneum, quem illi præstituissent. Romæ subito concilium indixi, quo neminem venturum arbitrabar Julio non amicum, aut certe non obsecundaturum. Sic enim eos multis exemplis docueram. Ac protinus in hunc usum complures cardinales creavi meis institutis accommodos. GEN. Hoc est, facinorosissimos. JUL. Rursum hoc concilium, nisi indixisse, concilium non fuisset: et tamen haudquaquam expediebat rebus meis, tantam episcoporum et abbatum turbam huc confluere, inter quos fieri non potest quin aliquot probi piique fuerint futuri. Itaque monui, ut sumtibus parcerent; et singulæ regiones unum aut alterum duntaxat mitterent. Deinde cum ne hoc quidem satis tutum viderem, et paucos ex tot provinciis ad magnum reddituros numerum, denuo illis jam ad iter accinctis denunciavi ne venirent, concilium in aliud tempus prorogandum: commentus ad id causas ut cunque probabiles. Atque iis partibus^l exclusis universis, rursus antevertens quem præscripseram diem, Romæ concilium institui, cum iis duntaxat quos ad id paraveram. Inter quos etiam si qui fuerunt, qui dissident a me, tamen illud certum habebam, Julio neminem refragatum, tanto armis et satellitibus superiori. Jam ad hunc modum ingenitum invidiam movi Gallicano illi concilio, dimissis quoquo versum literis, in quibus de nostro sacrosancto concilio faciebam mentionem: concilium illorum exsecrans, conventiculum Satanae, conciliabulum diaboli, schismaticam conspirationem subinde nominans. PET. Oportet sceleratissimos fuisse cardinales autores ac principes concilii. JUL. De moribus nihil queror: sed caput hujus negotii fuit cardinalis Rothomagensis, qui, nescio qua sanctimonia hic^m semper huc spectavit, ut ecclesiam redderet emendatiorem, idque fecit locis aliquot. Hunc mors eripuit mihi, tamen rem faciens omnium gratissimam. Successit huic cardinalis titulo Sanctæ Crucis, Hispanus, vitæ quidem inculpatæ, sed rigidus, senex, ac theologus: quod quidem genus hominum ferme solet esse infestum Romarum pontificibus. PET. Atqui homo theologus nihil habebat, quod suo facto probabiliter obtexeret? JUL. Per multa. Aiebat enim nulla fuisse tempora inquietiora quam tum erant, nunquam ecclesiaæ morbos magis intolerandos, itaque generali concilio succurrentum: me cum ad sumnum pontificium admitterer, sacramentis adactum ut secundo ab inito pontificatu anno concilium indicerem, et ita adactum, ut ne a cardinalium consensu possem absolvii. Deinde saepius a fratribus cardi-

^k He might have said:—*tametsi per solennes nuncios concilium indexerat, non dicendis modis,* &c.

^l Read *artibus.*

^m hic should be left out.

nalibus meis admonitum, rogatum, interpellatum a principibus, quidvis potius quam hoc in aurem admisisse: ita ut palam apparet, Julio. i.ivo nunquam futurum concilium. Citabant exempla superiorum concilio- rum: citabant leges aliquot pontificias, quibus ostendebant me cum meis detrectante concilium, ad se jus indicendi devolutum. Ceterum item, principibus conniventibus, indicendi munus ad imperiaorem Romanum, qui olim solus indicebat, et ad Gallorum regem, qui p' recipuus esset, pertinere. PET. Num igitur in te nefanda dictu scribabant? JUL. Imo, furciferi plus hic sapiebant quam volebam. Reni odiosissi- mam mira modestia tractabant, et non solum temperabant a maledictis, sed me nunquam nisi cum honoris praefatione noninabant: rogantes et obsecrantes per omnia sacra piaque, ut quod me dignum erat, quodque jurejurando pollicitus essem, concilio indicio praesiderem; pariterque secum sanandis ecclesiae malis operam commodarem. Nec dici potest, quantum haec temperantia mihi conflare inuidiae, praesertim cum omnia sua sacris literis condirent: nam' appareat eruditos aliquot ad id adhibitos. Addebat intertin' jejunia, orationes, miran' vita frugalitatem; ut magis etiam me premerent opinione sanctitatis. PET. Tu contra quo titulo concilium indiceras? JUL. Longe splendidissimo. Ostendebam mihi in animo esse primum corriger caput ecclesiae, hoc est, n.e ipsum: deinde principes Christianos: postremo plebem universam. PET. Bellam audio comediam, sed jam exspecto catastrophen. Juvat audire quid theologi illi in Satanae conciliabulo statuerint. JUL. Indigna, abomina- nanda. Refugit animus commemorare. PET. Obscro tam nefanda? JUL. Proorsus impia, sacrilega, plus quam haeretica: quibus nisi manibus et pedibus obstatsem, imo armis pariter atque ingenio, actum erat de dignitate ecclesiae Christianae. PET. Tanto magis exspecto quae sint ista. JUL. Ah, horresco referens. Id agebant scelesti, ut ecclesiam tot opibus ac tanta ditione florentem, ad veteres illas sordes ac miseram frugalitatem revocarent. Ut cardinales, qui nunc vitæ strepium quo suis antecellunt tyrannis, ad paupertatem redigerentur. Ut episcopi multo contractius viverent, minus satellitum, minus alerent equorum. Decreverant, ne passim cardinales absorberent episcopatus, abbatias, sacerdotia: Ne quis unus plures episcopatus complectetur: Istos qui per fas, ut aiebant, nefisque sexcenta, si possint, cumulant sacerdotia, co-ercent: Censebant, ut his essent contenti censibus, qui frugali sacerdoti satis essent: Ne quis quam crearetur summus pontifex, aut episco- pus, aut sacerdos, interventu humorum, aut respectu favoris, aut turpis obsequii, sed duntaxat ex vitæ meritis: quod si compertum esset, illico submoveretur. Ut liceret Romanum pontificem, palam facinorosum, ab honore depellere. Ut episcopi scoriatores, ac temulenti, priventur administratione. Ut sacerdotes palam facinorosi non solum sacerdotio, verum membro corporis mutilentur. Aliaque id genus permulta: nam omnia referre piget: quae proorsus eo tendebant, uti nos onerarent sancti- monia, divitiis et imperio spoliarent. PET. Quid igitur contra haec sta- tuebatur in illo hoc^o sacrosancto concilio Romano? JUL. Jam mihi vi- deris oblitus id quod dixi, imo nihil aliud agere voluisse concilii prætextu, nisi ut clavum clavo pellerem. Prinus ille conventus consumit^p solen-

ⁿ Perhaps, *quibusvis antecellunt tyrannis. or, quosvis antecellunt tyrannos.*

^o *hoc* is superfluous.

^p *Read consumptus.*

nibus quibusdam cæremoniis ex autoritate relictis, quas ob authoritatem adhuc utcunque placet observare, etiamsi nihil ad rem pertinent. Perfecta sacra duo, alterum de sancta cruce, alterum de sancto spiritu, tanquam hujus afflatu res ageretur. Deinde recitata oratio plena laudum mearum. Proximo consessu, quanta vi potui, torsi fulmen in schismaticos illos cardinales, plus quam impium, plus quam sacrilegum, plus quam hæreticum pronuncians, quicquid illud esset quod jam statuissent, aut statuere pararent. Tertio consessu eodem fulmine terrui Galliam, nundinis a Lügduno translati, et quibusdam Galliæ partibus nominatim exceptis, quo magis alienarem a rege plebis animos, et aliquam inter ipsos seditionem excitarem. Atque hæc statim acta, quo plus haberent autoritatis, bullis prodiit, ad omnes misi principes: præsertim ad hos, quos videbam in nostram factionem esse propensiores. PET. At præterea nihil actum? JUL. Id actum est quod volebam: vici, si modo nostra valebunt decreta. Tres illos cardinales, qui perstiterunt in coepitis, cardinalitia dignitate publicis cæremoniis privavi: sacerdotiorum census aliis contuli, ne facile possent restituvi: ipsi⁹ tradidi Satanæ, libentius tamen ignibus traditurus, si in manus meas incidissent. PET. Attamen si vera narras, non paulo sanctiora videntur illius schismatichi conciliabuli decreta, quam tui sacrosancti concilii: unde nihil adhuc video prodiisse, nisi minas tyrannicas, execrations, et astu mixtam crudelitatem. Si Satanæ fuit illius autor conciliabuli, proprius videtur ad Christum accedere, quam spiritus ille nescio quis, qui modo vestrum moderatus est concilium. JUL. Quin tu quid loquaris etiam atque etiam vide. Nam omnibus bullis meis execratus sum omnes, quicunque illi conciliabulo quoque modo faverint. PET. Miser, ut adhuc veterem illum spiras Julium! sed quis tandem hujus exitus negotii? JUL. Hoc equidem in statu reliqui; quorsum evasurum, viderit fortuna. PET. Nimurum schisma manet. JUL. Manet, et quidem periculosissimum. PET. Et tu quidem Christi vicarius schisma maluisti, quam verum concilium? JUL. Vel trecenta schismata potius quam me velim in ordinem cogi, et ad totius vitae reddendam rationem adigi. PET. Ita tibi conscient? JUL. Quid id tua? PET. Intelligo. Non expediebat eam commoveri Camarinam. Sed penes utros erit victoria? JUL. Istud fortunæ est in manu. Quanquam a nobis plus est pecuniarum. Gallus exhaustus est diutinis jam bellis, Anglus auri montes habet intactos adhuc. Illud indubitate possum vaticinari: si Gallus vicerit, id quod abominor, vertentur rerum nomina: sacrosanctum illud concilium, Satanæ conciliabulum erit: ego idolum pontificis, non pontifex: penes illos Spiritus Sanctus erit: nos spiritu Satanæ fecerimus omnia. Verum mihi ingens fiducia est in relictis pecuniis, ne hæc fiant. PET. At quid rei tandem incidit adversus Gallos, et horum regem? quem vestri majores Christianissimi titulo decorarunt: præsertim cum illorum præsidiis fatearis et vixisse te, et ad istam plusquam imperiale coronam evectum: denique Bononiam et reliquias urbes recepisse, domuisse Venetos, omnibus invictos. Quomodo tot tam recentium meritorum abolita memoria? Quomodo tot discessa fœdera? JUL. Istam explicare fabulam perlongum fuerit. Verum, ut summatis dicam, nihil a me novatum est: sed quod jam olim animo parturieram, tum parere cœpi; quod antea rebus ita poscentibus dissimilans.

⁹ Read *ipsos*.

mularam, tunc aperi. Gallis nunquam ex animo bene volui. Hoc tibi de tripode dictum pnta. Nec ullus Italus ex animo bene vult Barbaris: non hercule magis, quam lupus agnis. Sed ego non Italus modo, verum etiam Januensis, tantisper illis utebar amicis, dum opus esset illorum ministerio. Quandoquidem haec tenus utendum est opera barbarorum. Interea multa tuli, multa dissimulavi, multa fixi: denique nihil non et feci et passus sum. Verum ubi iam res in eum proptermodum locum deductae sunt, in quem volebam, supererat ut vere Juliani agerem, totamque illam Barbarorum faciem Italia submoverem. PET. Cujusmodi belluae sunt isti quos vocas Barbaros? JUL. Homines sunt. PET. Homines igitur, at non Christiani? JUL. Et Christiani, sed quid hoc ad rem pertinet? PET. Ergo Christiani quidem, sed absque literis, agrestem degentes vitam? JUL. Imo rebus istis maxime florent illi; quid insuper, id quod illis in primis invidemus, opibus. PET. Quid igitur sibi vult Barbari cognomen? Quid mussas? GEN. Dicam hujus vice. Itali cum sint ex omni barbarissimam nationum colluvie confici, confusique, nec aliter quam sentina quedam, tamen e gentilium literis hanc imbiberunt insuam, ut extra Italiam ritos, Barbaros appellant. Quod quidem cognominis, apud illos contumeliosius est, quam si parviciam dicas, aut sacrilegum. PET. Ita videtur. Atqui cum pro omnibus hominibus mortuus sit Christus, nec apud illum sit ullius personae respectus; cumque tu Christi vicarium profiteris*, cur non omnes complectebaris eodem animo, quos non discrevit ipse Christus? JUL. Evidem et Indos, et Afros, et Aethiopes, et Graecos complecti cupiam, si modo numerent, et principem agnoscant vesticibus. Verum hos omnes recidimus, et proxime Graecos, quod homines nimium tenaces, parum agnoscerent Romani pontificis majestatem. PET. Ergo Romana Sedes totius orbis veluti horreum est? JUL. Magnum vero, si omnium metamus carnalia, cum omnibus nostra spiritualia seminemus? PET. Quae narras spiritualia? Nam adhuc quidem praeter mundana nihil audio. Fortasse doctrina sacra trahis ad Christum. JUL. Sunt qui concionent, si velint: nec eos prohibemus, modo ne quid dicant adversus majestatem nostram. PET. Quid igitur? JUL. Quid igitur? Cur regibus datur quicquid exegerint: nisi quia his acceptum ferunt singuli quicquid possident, etiam si nihil ab illis acceperint. Ita quicquid est sacri usquam, nobis imputandum est, etsi totam stertamus vitam. Quanquam praeter ista largissime donamus indulgentias exigua pecuniola, dispensamus in rebus gravissimis non maxima summa, passim omnibus obviis benedicimus, idque gratis. PET. Evidem nihil horum intelligo. Sed redi ad id quod institutum erat: Quamobrem tua sanctissima majestas tantopere Barbaros horreat, ut ccelum terrae miscendum duxeris, quo illos ab Italia depelleres? JUL. Dicam. Superstitiosius est cum omne Barbarorum genus, tum praeципue Gallorum*. Nam cum Hispanis non pessime nobis couenit, sive linguam spectes, sive mores. Quanquam hos quoque submotos volebam, quo prorsus nobis liceret more nostro agere. PET. Colunt praeter Christum et alios Deos? JUL.

* Read *quin.*

* Read *profitereris.*

* Gallorum tamen religiosam mentem vehementer approbare, si quantum nunc propendet ad superstitionem, tantum valeret judicio spirituali. Erasmus, Ep. 1060.

Imo Christum ipsum nimis anxie colunt. Antiquis quibusdam et jam pridem obsoletis vocabulis, mirum est quam adhuc homines stultissimi permovereantur. PET. Forte magicis. JUL. Nugaris: imo Simonia, blasphemia, sodomia, veneficio, sortilegio. PET. Bona verba. JUL. Itidem, ut tu nunc abominaris, et isti. PET. Omitto nomina: res sunt apud vos, ne dicam apud ullos Christianos? JUL. Sane Barbari non ipsi vacant vitiis, sed cum diversis laborent, nostra exsecrantur, suis blandiuntur. Nos contra nostris blandimur, illorum abominamur. Nos abominandum probrum ducimus, ac per fas nefasque fugiendum, paupertatem: illi vix Christianum esse existimant opibus frui, vel sine fraude quæsitus. Nos ebrietatem nec nominare audemus (quanquam hac quidem in parte non ita vehementer ab illis dissentiam, si cætera convenient) at Germani leve putant erratum, et festivum magis quam sceleratum. Usuram vehementer exsecrantur illi; at apud nos nullum hominum genus æque necessarium ecclesiæ Christi. Venerem præpostoram usque adeo spurcam ducunt illi, ut si quis vel nominet modo, et aërem et solem existimant pollui: nobis longe diversa sententia. Item Simonia, jam ol'me rerum natura sublatum vocabulum velut umbram adhuc formidant illi: et antiquas jam veterum leges mordicus tenent. Nos alio spectamus. Atque hujusmodi permulta sunt alia, in quibus nobis non convenient cum Barbaris. Proinde cum iam simus tam dissimili vitæ instituto, procul arcendi sunt a nostris mysteriis, magis suspecturi si nesciant. Nam si semel intellexerint arcana curia nostræ, protinus evulgant: et nescio quo pacto ad vitia reprehendenda sunt oculatissimi: scribunt maledicentissimas ad suos literas. Clamitant passim apud nos non esse sedem Christi, sed sentinam Satanæ. De me disputant, num sic assecutus pontificium, sic vivens, pro pontifice sim habendus. Atque ita primum minuant nostram apud ignotos sanctitatis opinionem, simul et autoritatem, qui ante nihil de nobis audierant, nisi quod Christi vicem gereremus, et proximam atque adeo parem Deo potestatem teneremus. Atque his e rebus intolerabilis ecclesiæ Christianæ jactura nascitur. Dispersiones et pauciores, et minoris vendimus. Minor census reddit ex episcopatibus, et sacerdotiis et abbatiis. Vulgus, si quid exigitur, malignus dat. Ereviter undecunque parcior quæstus, et steriliores nundinæ. Pestrem fulmina quoque nostra minus ac minus horrent. Quod si semel eo processerint ^{*} audacie ut dicant sceleratum pontificem nihil agere, ac fulmen minasque contemserint, nobis ad famam plane redierit res. Quod si prœcul absurint (ita ingenium est Barbarorum) in pensius venerabuntur, nosque literis commode scriptis ex animi sententia rem geremus. PET. Non optime vobiscum agitur, si hinc pendet autoritas apostolica, ut vita ignoretur, nesciantur technæ. Nos nihil aliud optabamus, nisi ut universis esset cognitum, quicquid vel in cubiculis ageremus. Atque ita denum plurimi fiebamus, si vere innotuissemus. Verum illud expedi. Adeo religiosos principes nunc habet[†], tantaque est apud illos sacerdotum reverentia, ut ad unius, atque adeo talis nutum, ad arma descendenter universi? Nam meis quidem temporibus, hos infestissimos hostes patiebanur. JUL. Quantum ad vitam attinet, non sunt admodum superstitionis[‡] Christiani. Nos plane con-

* Perhaps processerint.   [†] Perhaps habetis; or, habet orbis, or, mundus.
  [‡] Perhaps superstitione.

temnunt, ac pro nugamentis habent: nisi quod aliquot ex his infirmiores nonnihil metuunt terrificum illud fulmen excommunicationis. Nec hi tamen perinde re atque opinione commoventur. Sunt qui nostræ opes vel sperant vel metuunt; eoque nonnihil nostræ deferunt autoritati. Quibusdam persuasum, ingens aliquod infortium manere hos, qui sacerdotibus qualibuscumque negotium facessunt. Omnes ferme, ut sunt civiliter educati, nonnihil tribuunt ceremoniis, præsertim a nobis provocati. Nam ceremoniæ ceu fabulæ quædam vulgo dantur. Cæterum res interim serio agitur. Nos illos magnificis titulis decoramus, etiam si sint sceleratissimi. Hunc Catholicum appellantes, illum Serenissimum, alium Augustum, omnes dilectos filios nominamus: illi vicissim nos sanctissimos patres in suis literis vocant; et aliquoties ad oscula pedum se subiungunt; et ubi non multum negotii vertitur, cedunt nonnunquam authoritati nostræ, quo sibi pietatis opinionem apud vulgus parent. Nos illis rosas mittimus consecratas, tiaras, gladios, et illorum dignitatem maximis bullis confirmamus. Illi vicissim mittunt equos, milites, pecuniam et pueros: atque ita mutuum, quod aiunt, muli scabunt. PET. Si tales sunt, nondum intelligo quo pacto potueris summos reges ad gravissima bella concitare, præsertim ruptis tot foederibus. JUL. Atque^x si nunc assequi possis ea quæ dicam, intelliges ingenium plusquam apostolicum. PET. Adnitam equidem quoad potero. JUL. Illud in primis mihi studio fuit, omnium gentium ac præcipue principum ingenia, mores, affectus, opes, et conatus pernosse, cui cum quo conveniat, cui cum quo dissidium sit: deinde his omnibus ad nostram commoditatem uti. Principio Gallos facile concitatavimus in Venetos, quod inter hos intercederet vetus atque antiqua simultas. Deinde sciebamus eam gentem avidam imperii prorogandi. Et Veneti illorum quoque nonnullas urbes occuparant. Itaque meum negotium cum illorum negotio miscui. Tum imperator, quanquam aliqui non admodum amicus Gallo, tamen, quia non erat alia spes a Venetis recipiendi quæ tenebant (tenebant autem urbes aliquot egregias) pro tempore se huic bello adjunxit. Deinde quum non placeret Gallos supra modum crescere (res enim successerat felicius quam volebam) primum Hispaniarum regem in eos exstimalvi, primum hominem non fidei adamantinæ, deinde cuius magnopere referebat, utcunque premi Gallorum potentiam, cum ob alia multa, tamen præcipue, ne quando ditione Neapolitana excluderetur. Ad hæc, Venetos tametsi non probarem, fice tamen in gratianis recepi, ut hos quoque recentis clavis dolore exacerbatos in Gallos immitterem. Rursum imperatorem, quem paulo ante cum Gallis conjunxeram, ab illis distraxi: idque partim pecuniis, quæ apud hominem egentem semper valent plurimum, partim literis et nunciis, renovato veteri in Gallos odio, quo vir ille mirum quam semper flagravit, etiamsi decret ulciscendi facultas. Jam Anglos sciebam genuino odio esse in Gallorum gentem: et in^y iis conjunctissimos Scotos. Ad hæc intelligebam nationem præferocem, et belli cupidam, idque potissimum prædandi spe: tum etiam superstitionem aliquantulum, quod longissime absit a Roma. Postremo id temporis nova libertate (quæ tandem illis morte regis omnium severissimi contigerat) insolentes ac pene tumultuantes: ut facile jam possent ad quamvis insaniam extimulari.

^x Read *Atqui.*

^y *Per ipsos, et iis.*

Quodque maxime volebam, accessit ad opportunitatem rerum nistarum, rex admodum adolescens, vel puer potius, et nuper regno potitus, ingenio acri vividoque, ac vere juvenili, hoc est, inquieto et bellicoso, nec seitate tantum ambitiosus et ad res non mediocrem eructus. Qui jam tum a primis annis huc spectasse dicebatur, ut Gallos adoriretur armis Super omnia affinis erat Hispano regi, quem jam ad arma traxeram. Hisce rebus omnibus usus sum ad ecclesiæ commoditatem. Ac sexcentis literis non absque ingenio scriptis, tandem involvi principes bello omnium gravissimo. Neque vero quenquam cæterorum intentatum reliqui, neque regem Hungarorum, neque Lusitaniæ, neque Burgundionum regibus parem ducem. Verum quia ad hos nihil harum rerum attinebat, perpellere non quivi: et sciebam his tumultuantibus neminem cæterorum quieturum. Hi igitur quum suo morem gererent animo, tamen honestissimum titulum acceperunt a nobis, ut quo majorem cladem inferrent populo Christiano, hoc religiosius viderentur ecclesiam Dei protegere. Atque uti magis admireris vel ingenium meum, vel felicitatem, belligerabatur id temporis Hispaniæ rex cum Turcis incredibili rerum successu, maximoque suo quæstu: et tamen illis omnibus omissis, in Gallum universas vires convertit. Ad hæc imperator non fœderibus modo multis, verum etiam beneficiis et immensis devinctus erat Gallis, vel hoc nomine, quod horum sumtu operaque suas in Italia civitates recepisset. Et hic erat quod ageret, nempe ut sua tueretur; jam enim Patavium desciverat: et in Burgundia; nempe ut Geldrios hostes gravissimos (in quos bellum suscipiendo fuerat autor) a nepote suo Burgundionum principe depelleret. Et sic feci, ut suis omissis meum agerent negotium. Tum nulla gens est, apud quam minus valeat summi pontificis authoritas, quam Anglorum (id quod protinus liquebit, si quis divi Thome Cantuariensis episcopi vitam, ac veterum regum constitutiones evolverit) et sic gens^z alioqui exactiōnum impatientissima, passa est proptermodum se deglubi. Mirum^a autem quam sacerdotes quoque, qui nobis conuerterant quicquid possunt subtrahere, iis^b quantumvis muletas admiserint: haud perpendentes cuiusmodi fenestram regibus in posterum aperuerint. Quanquam nec ipsi reges satis animadveſtebant, quod exemplum induxerint adversus seipso: nempe ut licet postea Romano sacrificio, regno movere, quem oderit principeni. Et rex adolescens majori etiam motu remi aggressus est quam volebam, aut quam jusseram: tametsi malebam in hanc peccari partem. Jamvero longum fuerit explicare sigillatim, quibus artibus eos principes ad tam periculosum bellum excitari in Christianos, quos nullus unquam pontifex vel in Turcas potuit excitare. PET. At fieri potest, ut bellorum incendium per te suscitatum, universum denique mundum corripiat. JUL. Corripiat sane, modo Romana Sedes dignitatem et possessiones tueatur suas. Tametsi conatus sum omnem belli molem ab Italis in Barbaros rejcere: demicent illi quantum libet, nos spectabimus, et fortassis illorum fruemur insanis. PET. Pertinet hoc ad

^z Oxf. ed. *Ea tamen gens.*

^a Oxf. ed. *Mirum autem quomodo sacerdotes quoque, qui nolis conuerterant quicquid possunt subtrahere, eo adduxerim, ut regi tributum numerarent, haud perpendentes, &c.* which makes good sense.

^b This must be wrong.

tem^c, et Patrem sanctissimum, et Christi vicarium? JUL. Cur excitant schisma? PET. Atqui peccata nonnunquam ferenda sunt, si plus malorum a medela. Deinde si tu concilium admisisses, non erat locus schismati. JUL. Bona verba. Ego sexenta bella malum, quam concilium. Quid si me submovissent a pontificio, veluti Simoniacum, et negotiato rem pontifici, non pontificem? Quid si omnem vitam meam perdidicissent, prodidissentque in vulgus? PET. Etiamsi verus pontifex esses, tamen satius erat honori cedere, quam tantis orbis Christiani malis tuam dignitatem tueri. Si modo dignitas est, episcopatus indigno commissus, ac ne commissus quidem, sed emitus et arreptus. Unde illud mihi obiter venit in mentem, te consilio quodam divino Gallis exstisisse pestem, qui prius ecclesiae te pestem invexerunt. JUL. Per triplicem coronam meam juro, perque meos clarissimos triumphos, si mihi bilem moveris, senties et tu vim Julii. PET. O phreneticum^d, sed mundanum! ne^e mundanum quidem, sed Ethnicum, imo Ethnici sceleratiorem. Gloriaris te plurimum potuisse ad discindenda fœdera, ad inflammanda bella, ad strages hominum excitaandas. Ista Satanæ potestas est, non pontificis. Qui Christi vicarium se facit, eum oportet ad illius exemplar quam proxime accedere. Est in illo summa potestas, sed cum summa bonitate conjuncta: est summa sapientia, sed simplicissima. In te potestatis imaginem video, cum summa malitia, summaque stultitia copulatam. Quod si malorum princeps Diabolus vicarium sibi cupiat subrogare, quem potius asciscat, quam tui similem? Dic ubi virum apostolicum egeris? JUL. Quid magis apostolicum, quam augere Christi ecclesiam? PET. Atqui si ecclesia est populus Christianus, Christi spiritu conglutinatus, subvertisse mihi videris ecclesiam; qui orbem universum ad teterima bella concitaris, quo tu impune malus et pestilens esses. JUL. Nos ecclesiam vocamus **sacras aedes**, sacerdotes, et præcipue curiam Romanam; me imprimis, qui caput sum ecclesiae. PET. At Christus nos ministros fecit, se caput: nisi nunc secundum caput accreverit. Sed quibus tandem aucta est ecclesia? JUL. Nunc ad rem accedis: itaque dicam. Illa olim famelica et pauper ecclesia, nunc adeo floret ornamenti omnibus. PET. Quibus? ardore fidei? JUL. Rursus magaris. PET. Sacra doctrina? JUL. Obtundis. PET. Contemptu mundi? JUL. Sine me dicere, veris, irquam, ornamenti: nam ishæc verba sunt. PET. Quibus igitur? JUL. Palatii regalibus, equis et mulis pulcherrimis, famulitio frequentissimo, copiis instructissimis, satellitiis exquisitis, GEN. Scortis formosissimis, lenonibus obsequentissimis. JUL. Auro, purpura, vesticibus: ut nullus regum non humili ac pauper videatur, si cum Romani pontificis opibus strepituque conseratur: nemo tam ambitiosus, quin se victim agnoscat: nemo tam laetus, quin suam condemnat frugalitatem: nemo tam numatus, nec fænerator, quin nostris invideat opibus. Hæc, inquam, ornamenti et tutatus sum et auxi. PET. Sed dicio mihi, quis omnium primus istis ornamenti et inquiravit et oneravit ecclesiam, quam

^c Ill expressed: he might have said: *Pertinet hoc ad te? &c.* In the Oxf. ed. *Pertinent hæc ad Pastorem et Patrem? &c.*

^d Oxf. ed. *O phreneticum!* Verum hactenus nihil audio, nisi ducem, non ecclesiasticum, sed mundanum, nec, &c.

^e Read nec.

Christus purissimam pariter et expeditissimam esse voluit? **JUL.** Quid istud ad rem attinet? Certe, quod est caput, tenemus, possidemus, fruimur: quanquam aiunt Constantiū quendam universam imperii sui majestatem in Silvestrum Romanum pontificem transfusisse, phaleras, equos currus, galeam, balteum, paludamentum satellitum^f, enses, coronas aureas, et auri quidem purissimi, exercitus, machinas bellicas, urbes, regna. **PET.** Et exstant istius munificentiae certa monumenta? **JUL.** Nulla praeter paleam^g unam Decretis admixtam. **PET.** Fabula fortassis est. **JUL.** Id vel ex meipso conjicio. Quis enim sanus tam magnificum imperium cederet vel patri? Sed tamen valde libet credere, et curiosis hæc refellere conantibus silentium magnum minis indicimus. **PET.** Atqui nihil adhuc audio, nisi mundum. **JUL.** Tu fortasse veterem illam ecclesiam adhuc somnias, in qua tu cum famelicis aliquot episcopis frigidum sane pontificem agebas, paupertati, sudori, periculis, ac mille obnoxius incommodis. Jam ætas in melius commutavit omnia. Alia longe res nunc e Romanus pontifex: tu nomine titulique duntaxat eras pontifex. Cuid si nunc videres tot sacras ædes regiis exstructas opibus, tot ubique sacerdotum millia, plerosque censu amplissimo, tot episcopos armis et opibus summis pares regibus, tot splendidissima sacerdotum palatia; præcipue vero, si Romæ videoas tot purpuratos cardinales, legionibus famulorum stipatos, tot equos plusquam regios, tot mulas byssō, auro, gemmis ornatas, aliquot soleis etiam aureis et argenteis calceatas*. Jam si sumnum pontificem conspiceres, sublimem in aurea sella inilitum humeris vehi, ad manum motam passim omnes adorantes; si strepitum audires bombardarum, si clangorem tubarum, si bombos classicorum, si fulmina machinarum videres, si populi applausus, si acclamations, si omnia tædis collucentia, si summos etiam principes ad beatorum oscula pedum vix admitti; si spectasses Romanum illum sacerdotem pede coronam auream imponentem imperatori Romano, qui rex est regum omnium (si quid modo valerent jura scripta) quanquam nihil obtinet, nisi magni nominis umbram: Hæc, inquam, si vidisses audissesque, quid tandem dices? **PET.** Tyrannum plusquam mundanum videre me, Christi hostem, ecclesiæ pestem. **JUL.** Secus loquereris, si vel unum meorum triumphorum spectasses, vel cum quo Bononiā sum invectus, vel quem egi Romæ, subactis Venetis; vel quo Bononia fugiens, Romā sum revectus; vel quem hic egi postremum, Gallis præter omnem spem fusis apud Ravennam: si maunos, si caballos, si militum armatorum aciem, si ducum ornamenta, si delectorum spectacula puerorum, si faces undique lucentes, si ferculorum apparatus, si pompam episcoporum, si cardinalium fastum, si tropæa, si manubias, si in cœlum reboantes plebis ac militum acclamations, si plausu perstrepentia omnia, si litorum cantum, tubarum tonitrua, bombardarum fulmina, si sparsos in populum numos, si me veluti numen quoddam sublimem ferri spectasses, totius pompæ caput et authorem, tum Scipiones, Æmilios, Augustos, sordidos ac frugales

^f Read *paludamentum, satellitum*.

^g *Palea* notat Commentum quodvis addititium ad *Decreta Gratiani*, *Ed. Oxon.*

* Perhaps *calceatas*,

duxisses præ me. PET. Ohe, satis triumphorum, glorioissime miles ! Imo illos licet Ethnicos, odio tui complecterer, qui cæsis tua causa tot Christianorum milibus, triumphos agebas, sanctissimus in Christo pater, tot legionibus interitus autor exstitisti, qui ne unam animulam, neque verbo neque vita Christi^h lucrificeris. O paterna viscera ! O dignum Christo vicarium, qui semet ipsum impendit, ut omnes servaret ! Tu, ut unum pestilens defenderes caput, totius orbis exitium accersisti. JUL. Esta loquarisⁱ, quod invidenter gloriae nostræ, dum perspicis quam humilis fuerit tuus episcopatus cum nostro collatus. PET. Audes, impudens, tuam glorianam cum mea conferre ? tanetsi mea gloria, Christi gloria est, non mea. Primum omnium si mihi das Christum optimum esse, verumque principem ecclesiae, ipse mihi claves regni dedit, ipse paſcendas oves commisit, ipse meam fidem suo præconio approbavit : Te pecunia, te studia mortalium, te fraudes fecere pontificem, si modo pontifex is appellandus est. Ego tot animarum milia Christo lucrifici : tu tot in exitium traxisti. Ego Roman antea Gentilem, primus Christum docui : tu Christianæ jam Gentilitatis exstitisti magister. Ego vel umbra corporis sanabam ægrotos, liberabam a dæmonio vexatos, ad vitam revocavi defunctos, et quacunque incederem, beneficiis implebam omnia. Quid simile tui habuere triumphi ? Poteram verbo quem voluissem tradere Satanæ ; et quantum poteram, experta est Saphira cum suo marito : tamen quicquid habebam potestatis, in utilitatem omnium consumsi. Tu omnibus inutilis, si quid poteras, imo et quod non poteras, ad publicam orbis perniciem vertisti. JUL. Demiror, cur in catalogo gloriarum tuarum non hæc etiam addis, pauperiem, vigilias, sudores, tribunalia, carceres, vincula, probra, plagas, crux denique. PET. Recte admones. Nam istis de rebus justius gloriabor, quam de miraculis. Horum nomine Christus nos jussit gaudere et exsultare : horum nomine nos beatos vocavit. Ita Paulus collega quondam meus, cum sua jactat facinora, non commemorat urbes armis expugnatas, non legiones ferro cæsas, non orbis principes ad bella concitatos, non fastus tyrannicos ; sed naufragia, vincula, flagra, pericula, insidias. Hic est triumphus vere apostolicus, hæc est gloria Christiani ducis. Jactat ille quos genuerit Christo, quos ab impietate retraxerit, non quot ducatorum millia congesserit. Denique nos cum Christo perpetuum jam agentes triumphum laudibus prosequuntur et mali. Te nemo non execrabitur, nisi vel tui similis, vel adulator. JUL. Rem inauditam audio. PET. Credo. Nam qui tibi fuisse otium evangelicas evolvere literas, Pauli, measque Epistolas lectitare, tot legationibus, tot fœderibus, tot rationibus, tot exercitibus, tot triumphis occupato ? At cætræ quidem artes omnes animum desiderant sordidis vacuum curis : Christi vero disciplina pectus requirit ab omni contagio terrenæ sollicitudinis purgatiſſimum. Nec enim tantus magister e cœlo descendit in terras, ut facilem aliquem aut vulgarem philosophiam traderet mortalibus. Non otiosa neque secura professio est, esse Christianum, voluptates omnes ceu venenum aspernari, divitias, perinde ut lutum, calcare, vitam pro nihilo ducere : hæc est Christiani hominis professio. Hæc quoniam intoleranda videntur iis qui non Christi spiritu aguntur, ad inania quædam vocabula, merasque ceremonias deflectunt, et factitio capitii Christi factitium addunt corpus. JUL.

^h Read Christo.ⁱ Read loqueris.

Quid tandem mihi boni reliquum facis, si me numis exuis, si regno spolias, si nudas fœnore, si voluptatibus abdicas, si vita denique privas? PET. Quin tu igitur ipsum Christum infelicem pronuncias, qui cum esset omnium summus, ludibrium factus est omnium? in paupertate, sudoribus, jejunis, in fame vitam omnem peregit; denique morte omnium probrosissima defunctus est. JUL. Inveniet fortasse qui laudet: qui ^k imitetur neminem, his sane temporibus. PET. Atqui hoc ipsum denique laudare est, imitari. Quanquam Christus non orbat suos bonis, sed pro falsis bonis, veris et æternis locupletat. At non locupletat, nisi prius omnibus hujus mundi bonis, abdicatos ac repurgatos. Ut ipse totus erat cœlestis, ita corpus suum, hoc est Ecclesiam sui simillimam esse voluit, id est, a mundi contagis alienissimam. Alioqui qui posset esse idem cum illo qui sedet in cœlis, si terrenis adhuc frœcibus immergatur? Verum ubi fuerit excussum ab omnibus hujus mundi commodis, atque etiam quod anxius¹ est, affectibus, tum denique Christus suas explicat opes: pro relicitis mellitis, imo multo aloe tinctis voluptatibus, cœlestium gaudiorum gustum impertit: pro relicitis opibus, longe præstantiores impertit. JUL. Quas, obsecro? PET. Ni tu vulgares opes putas, prophetæ donum, donum scientiæ, donum miraculorum: nisi vileni putas Christum ipsum, quem quisquis habet, in ipso possidet omnia: postremo, nisi nos hic pauperem agere vitam putas. Ita quo quisque in mundo est afflictior, hoc uberiorius deliciatur in Christo: quo in mundo pauperior, hoc in Christo locupletior: quo in mundo dejectior, hoc in illo sublimior et honoratior: quo minus vivit in mundo, hoc magis vivit in Christo. Verum cum totum corpus suum purissimum esse voluit, tum præcipue ministros, hoc est, episcopos: ut inter hos quisque major est, hoc sit Christo similior, et ab omnibus mundi commodis expeditior et honoratior. Nunc contra video, eum qui Christo proximus, atque adeo par haberi vult, omnium maxime rebus sordidissimis immersum, pecuniis, ditionibus, copiis, bellis, fœderibus, ut ne quid interim de vitiis dicam. Et postea cum sis alienissimus a Christo, Christi tamen titulo ad tuam abuteris superbiam; et illius prætextu, qui regnum mundi despexit, mundanum tyrannum agis; et verus Christi hostis, agis honorem Christo debitum. Bene licet aliis, ipse maledictus: aperis aliis cœlum, unde ipse procul exclusus es: consecras, excommunicatus: excommunicas, cui nihil est cum sanctis commune. Quid enim inter te et Turcarum ducem, nisi quod tu Christi vocabulum practexis? Certe mens eadem, consimiles vitæ sordes, tu major orbis pestis. JUL. At ego cupiebam ecclesiam omnibus bonis exornatam. Sed Aristotelem aiunt tres bonorum ordines constituere: quorum quædam sunt fortunæ, quædam corporis, quædam animi. Itaque nolebam bonorum ordinem invertere. A fortunæ bonis cœpi: fortasse paulatim ad animi bona venturus, nisi præmatura mors terris me eripuisse. PET. Præmatura sane, nempe septuagenarium. Quanquam quid

^k Jerom, adjuring pope Damasus to give him instruction in some point, says – *Ita te alius senem cingat*: So may another gird thee; &c. alluding to Johu xxi. 18. That is: *So mayst thou have the honour to die a martyr!* ad Dumasum, tom. ii. p. 135. Where Erasmus notes: *Optat Hieronymus Damaso martyrium. Quid si quis ad eundem modum obtestatus fuisset Julium secundum? Quid impetrasset? crucem, opinor.*

¹ Real amplius.

opus erat aquam igni miscere? JUL. Atqui si desunt ista commoda, vulgus nos non pili faciet. Quin nunc quoque metuunt et oderunt. Atque ita tota respublica Christiana collaboraret, ni contra viam inimicorum sese tueri queat. PET. Imo si Christianorum vulgus conspiceret in te veras Christi dotes, nempe vitæ sanctimoniam, sacram doctrinam, charitatem flagrantem, prophetiam, virtutes, hoc te magis suspiceret, quo a mundi commodis intelligeret mundiorem. Et Christiana respublica latius floreret, si puritate vitæ, si contentu voluptatum, divitiarum, imperii, mortis, Gentilibus esset admiranda. Nunc non solum contracta est in angustissima, verum etiam, si diligentius executias, plerosque nomine duntaxat invenies Christianos. Quæso te, non reputabas tecum, cum essem summus ecclesiæ pastor, quibus modis nata esset ecclesia, quibus aucta, quibus constabilita? Num bellis, num opibus, num equis? Imo, patientia, sanguine martyrum et nostro, carceribus, flagris. Tu ecclesiam dicens auctam, cum humana ditione onerati sunt illius ministri. Ornataam vocas, cum mundi muneribus ac deliciis inquinatur. Defensam appellas, cum pro sacerdotum peculio mundus universus bellis perniciössimis conflictatur. Florentem dicens, cum mundi voluptatibus ebria est. Tranquillam, cum, nemine reclamante, divitiis, imo vitiis fruatur. Atque his bracteatis titulis principibus imposuisti; qui te preceptorē docti, magna sua latrocinia ac furiosos conflitunt, Christi defensionem vocant. JUL. Atqui ista nunquam antehac audivi. PET. Quid igitur docebant te concionatores? JUL. Ab illis quidem nihil nisi meras laudes audiebam: phaleratis verbis mea præconia detonabant; me Jovem fulmine concutientem omnia, me verum quoddam numen esse prædicabant; publicam orbis salutem; aliaque id genus permulta. PET. Nec mirum sane, nullum extitisse qui te condiret: cum tu sal essem insulsas et fatus. Nam id proprium apostolici viri munus, alios docere Christum, idque purissime. JUL. Non aperis igitur? PET. Cuivis potius quam tali pesti. Nam tibi quidem omnes excommunicati sumus. Sed vis consilium non malum? habes manum hominum strenuorum: habes pecuniam immensam: es ipse bonus ædificator: exstine tibi novum aliquem paradisum, sed probe munitum^m, ne possit a cacodæmonibus expagnari. JUL. Imo, faciam quod me dignum est: operiar menses aliquot, et auctis copiis meis, vi deturbabo vos istinc, nisi in deditioñem venietis. Neque enim dubito, quin brevi sint ad me e bellorum stragibas sexaginta hominum milia perventura. PET. O pestem! O miseram Ecclesiam! Sed heus, Genieⁿ, nam tecum magis libet confabulari, quam cum isto deterroño monstro. GEN. Quid est? PET. Sunt istiusmodi cræteri quoque episcopi? GEN. Bona pars hujus est farinæ: verum hinc omnium antesignanus. PET. Tu videlicet hominem ad tot excitasti flagitia. GEN. Ego minime: imo adeo præcurrebat, ut ipse vix alis adjutus assequi possem. PET. Sane non miror, si huc tam pauci adveniunt, cum hujusmodi pestes ecclesiæ gubernaculis assideant: quandoquidem vulgum utcunque sanabilem esse vel hinc conjicio, quod ob solum pontificis titulum, tam spurcæ cloacæ defert honorem. GEN. Rem ipsam dicens. Sed jamdudum nuit^o mihi meus imperator, et baculum movet, itaque, vale.

^m Read *munitum*.

ⁿ He should have said *Geni*.

^o Read *inuit*.

Nº LXIII.

Some Latin Epistles of Sir Thomas More.

IN the Leyden edition of Erasmus, there are one-and-twenty Letters of More. I have made a collection of seventeen, which are not to be found there. They are not letters of mere compliments; they are upon learned subjects; some of them are very scarce; and defences of Erasmus against his adversaries make up a great part of their contents. As they are valuable on several accounts; so, in my opinion, they have one small blemish, which is, that they are more in the style of orations than of epistles, and that the periods are rather too long, and embarrassed.

I.

Thom. Morus Coletu suo S. D.

AMBULANTI * mihi dudum in foro, et, intra aliena negotia otianti obtulit se puer tuus; quem cum primum intuerer, vehenenter sum gavisus, tum quod hic ipse mihi semper charus exstitit, tum præcipue quod arbitrabar eum sine te non venisse. At ubi ab illo didici te modo non ^p rediisse, sed nec diu adhuc redditum; dici non potest ex quanta lætitia, in quantam mœsitiani rejectus sum. Quid enim mihi potest esse molestius, quam suavissima tua consuetudine privari? cuius prudenter con illo frui, cuius jucundissimo convictu recreari, cuius gravissiniis concionibus excitari, cuius exemplo et vita promoveri, in cuius denique vultu ipso ac nutu solebam conquiescere. Itaque ut his præsidiis vallatus aliquando me sensi roborari, ita eisdem destitutus languore ^q mihi ferme videor absolvi: et quia tua semper vestigia secutus jam pene ex ipsis Orci fauibus emersem, nunc rursum tanquam Euridice^r (contraria tamen lege; Euridice^r quidem, quod illam respexit Orpheus; ego vero, quod me non respicis) in obscuras retro caligines nescio qua vi ac necessitate relabor. Nam in urbe quid est quod quenquam ad bene vivendum moveat, ac non potius suopte ingenio nitentem in arduum virtutis callem evadere mille machinamentis revocet, illecebribus mille resorbeat? Quocumque te conferas, quid aliud quam hinc fictus amor et blande adulatorum mellita venena circumsonant? hinc odia sæva et querulæ lites ac forenses strepitus obmurmurant? Quocumque tuleris oculos, quid aliud videas, quam cupedenarios, cetarios, lanios, coquos, fartores, piscatores, aucupes, qui materiam ventri ministrant, ac mundo et principi ejus diabolo? Tecta quinetiani ipsa nescio quomodo bonam partem lucis eripiunt, nec cælum liberè sinunt intueri. Aërem itaque non *ἰσίξωνος*^s ille circulus, sed domorum culmen determi-

* From Knight's Life of Colet, p. 157. who took it from Stapleton, *De titibus Themis.*

^p I suppose, *non modo non*—

^q Read: *languere—ac solvi.* From Stapleton.
^r *Eurydice.*

nat. Quo æquior tibi sum, si minime te adhuc ruris pœniteat; quippe ubi simplicem turbam vides, et urbicæ fraudis expertem; ubi quoquoever sus oculos intendas, blanda telluris facies juvat, aëris grata reficit tempes ries, ipse te cœli delectat aspectus. Nihil ibi vides nisi benigna naturæ munera, et sancta quedam innocentiae vestigia. Nolo tamen his oblectationibus adeo capiaris, quin quam primum possis, ad nos revoles. Nam si tibi displicent urbis incommoda, at Stephani rus (eujus etiam non minus debes esse sollicitus) haud minora tibi commoda suppeditabit, quam quod nunc incolis: unde etiam in urbem, ubi magna tibi merendi materia est, potes interdum tanquam in hospitium divertere. Nam ruri, quum sint homines ipi per se aut fere innocui, aut certe non adeo magnis sceleribus irretiti, cuiusque medici manus utilis esse potest: at in urbe tam propter ingentem magnitudinem, tam ^t ob inveteratam morborum consuetudinem, medicus omnis frustra nisi peritissimus accesse rit. Veniunt certe in D. Pauli suggestum aliquando, qui sanitatem pollicentur; sed quum speciose perorasse videntur, adeo vita cum verbis litigat, ut irritent, potius quam mitigent; non enim persuadere possent* hominibus, ut quum ipsi sint omnium ægrotissimi, idonei credantur quibus, alienarum ægitudinum cura merito committatur. Itaque morbos suos quum ab his tractari sentiant, quos exulceratos vident, vident indignanter illicet, atque recalcitrant. At si, ut naturarum indagatores affirmant, is denuo medicus ad sanitatem appositus est, in quo ægrotus maximam habet spem, quis dubitet quin te uno ad curandam universam urbe nemo possit esse salubrior? a quo quam æquo animo vulnera sua tractari patientur, quantum confidant, quantum pareant, et tute antehæc satis expertus es, et nunc apud omnes tui desiderium atque incredibilis quædam expectatio declarat. Venias ergo tandem, mi Colete, vel Stephani tui gratia, qui haud secus diuturnam tui gemit absentiam quam infantili matris; vel patriæ tuæ causa, eujus haud minor tibi cura esse debet, quam parentum. Postremo (quamquam hoc minimum sit reducendi tui momentum) mei te respectus commoveat, qui me tibi totum dedidi, et in adventum tuum sollicitus pendo. Interea cum Grocino, Linacro, et Lilio nostro tempus transigam; altero, ut tu scis, solo dum tu abes vitæ meæ magistro, altero studiorum præceptore, tertio charissimo rerum mearum socio. Vale, et nos, ut facis, ama. Londini, x Cal. Novembris ^{v.}.

II.

* Thomas Morus Petro AEGidio S. D.

PUDET^y me proponendum, charissime Petre AEGIDI, libellum hunc de Utopiana Republica post annum ferme ad te mittere, quem te, non dubito, intra sesquimensem exspectasse: quippe quum scires mihi deinde in hoc opere inveniendi laborem, neque de dispositione quicquam

^s ὅπικοντος.

^t Perhaps *quam*.

* Perhaps *possunt*.

^v This letter seems to have been written in 1509 or 1510. G.

*^{**} Ep. I. IX, X, and XI. are from transcripts given me by Dr. Green, dean of Lincoln.

* Life of Erasm. vol. i. p. 169.

^y Prefixed to the *Utopia*.

fuisse cogitandum, cui tantum erant ea recitanda, quæ tecum una pariter audivi narrantem Raphaëlem. Quare nec erat quod in eloquendo laboraretur; quoniam nec illius sermo potuit exquisitus esse, quum esset primum subitarius atque extemporalis, deinde hominis, ut scis, non perinde Latine docti, quam Græce; et mea oratio quanto accederet potius ad illius neglectam simplicitatem, tanto futura sit propior veritati, cui in hac re soli curam et deboeo et habeo. Fateor, mi Petre, mihi adeo multum laboris his rebus paratis detractum, ut nihil fuerit relictum: alioquin hujus rei vel excogitatio vel œconomia potuisset ab ingenio neque infimo neque prorsus indocto postulare tum temporis nonnihil, tum studii. Quod si exigeretur, ut diserte etiam res, non tantum vere, scriberentur, id vero a me præstari nullo tempore, nullo studio potuisset. Nunc vero quum ablatis curis his, in quibus tantum fuit sudoris exhauiendum, restiterit tantum hoc, uti sic simpliciter scriberentur audita, nihil erat negotii. Sed huic tamen tam nihilo negotii peragendo cætera negotia mea minus fere quam nihil temporis reliquerunt; dum causas forenses assidue alias ago, alias audio, alias arbiter finio, alias judex dirimo; dum hic offici causa visitur, ille negotii; dum foris totum ferme diem aliis impertior, reliquum meis; relinquo mihi, hoc est, literis, nihil. Nempe reverso domum cum uxore fabulandum est, garriendum cum liberis, colloquendum cum ministris. Quæ ego omnia inter negotia numero, quando fieri necesse est (necesse est autem nisi velis esse domi tuæ peregrinus) et danda omnino opera est, ut quos vitæ tuæ comites aut natura providit, aut fecit casus, aut ipse delegisti, his ut te quam jucundissimum compares, modo ut ne comitate corrumpas, aut indulgentia ex ministris dominos reddas. Inter hæc quæ dixi, elabitor dies, mensis, annus. Quando ergo scribimus? Nec interim de somno quicquam sum locutus, ut nec de cibo quidem, qui multis non minus absunit temporis quam somnus ipse, qui vitæ absunit ferme dimidium. At mihi hoc solum temporis acquiro, quod somno ciboque suffur: quod quoniam parcum est, lente, quia tamen aliquid, aliquando perfeci, atque ad te, mi Petre, transmisi Utopiam, ut legeres, et si quid effugisset nos, uti tu admoneres. Quamquam enim non hac parte penitus diffido mihi, qui utinam sic ingenio atque doctrina aliquid essem, ut memoria non usquequaque destitutor, non usque adeo tamen confido, ut credam nihil mihi potuisse excidere. Nam et Johannes Clemens puer meus, qui adfuit, ut scis, una, ut quem a nullo patior sermone abesse, in quo aliquid esse fructus potest, quoniam ab hac herba, qua et Latinis literis et Græcis cœpit evirescere, egregiam aliquando frugem spero, in magnam me conjectit dubitationem. Siquidem quum, quantum ego recordor, Hythlodæus narraverit Amauroticum illum pontem, quo fluvius Anydrus insternitur, quingentos habere passus in longum, Joannes meus ait detrahendos esse ducentos, latitudinem fluminis haud supra trecentos ibi contingere. Ego te rogo, rem ut revokes in memoriam. Nam si tu cum illo sentis, ego quoque adsentiar, et me lapsum credam: sin ipse non recolis, scribam ut feci, quod ipse recordari videor mihi: nam ut maxime curabo ne quid sit in libro falso; ita si quid sit in ambiguo, potius mendaciuni dicam, quam mentiar. quod malum bonus esse, quam prudens. Quanquam facile fuerit huic mederi morbo, si ex Raphaële ipso aut præsens scisciteris, aut per literas: quod necesse est facias, vel ob aliud scrupulum, qui nobis incidit, nescio meane culpa magis, an tua, an Raphaëlis ipsius. Nam neque nobis in mentem venit quærere, neque

illi dicere, qua in parte novi illius orbis Utopia sita sit. Quod non fuisse prætermissum sic, vellem profecto mediocri pecunia mea redemptum; vel quod subpudet me nescire, quo in mari sit insula, de qua tam multa recensem; vel quod sunt apud nos unus et alter, sed unus maxime vir pius et professione theologus, qui miro flagrat desiderio adeundæ Utopiæ, non inani et curiosa libidine collustrandi nova, sed ut religione nostram feliciter ibi cœptam foveat atque adaugeat. Quod quo faciat rite, decrevit ante curare ut mittatur a Pontifice, atque adeo ut creetur Utopiensibus episcopus, nihil eo scrupulo retardatus, quod hoc antistitium sit illi præcibus impetrandum. Quippe sanctum dicit ambitum, quem non honoris aut quæstus ratio, sed pietatis respectus pepererit. Quamobrem te oro, mi Petre, uti aut præsens, si potes commode, aut absens per epistolam, compelles Hythlodæum, atque efficias ne quicquam huic operi meo aut insit falsi, aut veri desideretur: atque haud scio, an præstet ipsum ei librum ostendi. Nam neque alius æque sufficit, si quid est erratum, corrigere; neque is ipse aliter hoc præstare potest, quam si quæ sunt a me scripta perlegerit. Ad hæc fiet ut hoc pacto intelligas, accipiatne libenter, an gravatum ferat hoc operis a me conscribi. Nempe si suos labores decrevit ipse mandare literis, nolit fortasse me, neque ego certe velim Utopiensium per me vulgata republiça, florem illi gratiamque novitatis historiæ sue præripere. Quanquam, ut vere dicam, nec ipse mecum satis adhuc constitui, an sim omnino editurus. Etenim tam varia sunt palata mortalium, tam morosa quorundam ingenia, tam ingratianimi, tam absurdæ judicia, ut cum his, haud paulo felicius agi videatur, qui jucundi atque hilares genio indulgent suo, quam qui semet macerant curis, ut edant aliiquid quod aliis aut fastidientibus aut ingratis vel utilitati possit esse vel voluptati. Plurimi literas nesciunt, multi contemnunt: barbarus ut durum rejicit, quicquid non est plane barbarum: scioli aspernantur ut triviale, quicquid obsoletis verbis non scatet: quibusdam solum placent vetera; plerisque tantum sua. Hic tam tetricus est, ut non admittat jocos: hic tam insulsus, ut non ferat sales. Tam simi quidam sunt, ut nasum omnem, velut aquam ab rabido morsus cane, reformident: adeo mobiles alii sunt, ut aliud sedentes probent, aliud stantes. Hi sedent in tabernis, et inter pocula de scriptorum judicant ingeniis, magnaue cum auctoritate condemnant utcunque lubitum est, suis quemque scriptis, veluti capillito vellicantes, ipsi interim tuti, et, quod dici solet, *ξω βέλας*, quippe tam leves et abrasi undique, ut ne pilum quidem habeant boni viri, quo possint apprehendi. Sunt præterea quidam tam ingrati, ut quum impense delectentur opere, nihilo tamen magis ament auctorem; non absimiles inhumanis hospitibus, qui quum opiparo convivio prolixe sint excepti, saturi demum discedunt domum, nullis habitis gratiis ei, a quo sunt invitati. I nunc et hominibus tam delicati palati, tam varii gustus, animi præterea tam memoris et grati, tuis impensis epulum instrue. Sed tamen, mi Petre, tu illud age quod dixi cum Hythlodæo: postea tamen integrum erit hac de re consultare de-nuo. Quanquam si id ipsius voluntate fiat: quandoquidem scribendi labore defunctus, nunc sero sapio. Quod reliquum est, de edendo, se-quear amicorum consilium, atque imprimis tuum. Vale, dulcissime Petre Aegidi, cum optima conjugè; ac me, ut soles, ama, quando ego te amo etiam plus quam soleo.

III.

² Thomas Morus Germano Brixio S.

NON ^a adeo tenere mihi met, Brixii, faveo, ut quod nemini unquam contigit mortalium, id dedigner ac doleam non contigisse mihi. Quis enim ullo seculo tam inoffense transegit vitam, ut ei nullus aliquando inimicus exorietur ^b, quem haberet amicos? Quamobrem, quando illud mihi video communi mortalitatis sorte negatum, ut penitus inimico caream; gaudeo saltem fortunae beneficio, amicos mihi perquam egregios, inimicum vero contigisse talem, quem neque amicum quisquam velit, neque inimicum curet; ut qui neque juvare benevolens, neque nocere possit iratus. Et tamen mihi certe succenserem, si vel talis merito me odiasses meo. Nunc vero eo æquiore animo fero, quod non dubito quin omnibus inclarescat facile ineptum istud ac plusquam muliebre jurgium, non aliudque quam ex animi tui morbo natum. Quin eo quoque minus mihi displicet hoc certamen, quod ut nihil inde boni potest accidere, ita præter chartæ jacturam et temporis, quorum ego neutrum statui multum perdere, nihil alioqui queat alterutri nostrum magni evenire mali; quando tales uterque sumus, ut neque mihi quicquam tu nocere possis, neque tibi quisquam; quum sis ejusmodi, in quo nihil fieri detrimenti queat. Qua una fiducia te impulsum video, ut quaqua-versus apud literatos omnes (si qui tamen tam nugaces nugas dignabuntur legere) libello illo tam elegante, tam egregio indolis tuae specimine, morumque tuorum tam gravi teste temet ipse traduceres; ut qui ante satis docuisses eujusmodi poëta sis, nunc demum edito in id libello, qualis etiam vir sies ostenderes. Ostendisti vero tam insigniter, ac temet ita depinxisti graphicè, ut ego tot tantaque in te probra spargere, quam quibus tute temet totum oblinis, neque, si velim, queam; neque, si queam, velim. Et tamen ut ejusmodi laudibus te gestire doces, ea videatur una atque unica via placandi propitiandique tui, si quis in te fœdis velit probris debacchari. Verum ego non usque adeo tuam amicitiam ~~ambio~~, ut non ea potius mihi dicta cupiam, quæ vel uni placeant bono atque honesto viro, quam quæ trecentis Brixii; eoque præclaram illam ac divitè probrorum tuorum supellectilem, qua te sic ostentas ac jactitas, haud contrectabo; neque, quoad abstinere licebit, attingam: tantum, si quid in ea fuerit juvundioris insaniae, quod qui perpenderit ^c ridere possint, odisse non debeant, eo non gravabor lectoris levare fastidium; quod necesse est multum subeat in legendis ejusmodi rixis, ac nihil unquam profuturis jurgiis. Cætera vero, quibus te conspurcas fœdius, aut prorsus valere sinam, aut sicubi cogar attingere, sic attingam leviter, ut omnibus faciam perspicuum, nou minus libenter me tua probra contegere, quam tute, Bixi, detegas, ac, velut insigne, præte feras. Nam quæ vitio vertis mihi, tam insulsa sunt calumniæ, ut non fuisse dignatus describere, si non hoc unum duntaxat diluere visum esset, quod tu tam frequenter inculcas, quam nunquam

² From the London edition of the Epistles of Erasmus.

^a Life of Erasm. vol. i. p. 220.

^b Read exoriretur.

^c Read perpendirent.

probas, hujus tui jurgii auctorem esse me. At istud non dicere, Bixi, verum docere debueras. Quam^d si eam rem satis declarare videbantur Epigrammata mea, ea saltem abs te tuo libello conveniebat adscribi; ne vel illis videreris impudens, quibus meum carmen non esset in manibus. Et fecisses, haud dubie, nisi sensisses e re non esse tua, meos versus legi. Qui si cominus conferantur tuis, etiam si cui videantur alii, quod videntur tibi, tuorum scilicet splendorem carminum reverituri; hactenus tamen adversariorum luce fruenterunt, ut res redderetur illustris, et ipsos magis objurgatos esse quam victos, et tibi non satis commodam ansam nunc demum debacchandi rursus arreptam. Quae res quo fiat dilucidior, quando te libenter oblivisci video, praelari istius duelli caput tibi redigam in memoriam. Sed ita redigam, ut potius omittam quædam, quæ ad rem meam faciant, quam ut ob causæ commodum attingam quicquam, quod absque gentis cuiusquam contumelia tangi non possit.

Quum ergo tumultus esset olim Lodovico regi vestro, cum Romano pontifice, ac princeps noster invictus Henricus, ejus nominis octavus, ab illa sacrosancta sede rogatus, labantibus ecclesiæ rebus statuisse auxilium, naves aliquot emisit in mare, quæ classem perquam potentem, quam Lodovicus adornarat, arcerent atque compescerent. Quæ quum sibi mutuo occurrisserent, reliquis omnibus utrinque bona fortuna servatis, duæ tantum, quæ primo congressu protinus, injectis harpagonibus ita sunt colligatae, ut tabulatis igne correptis dirimi non potuerint, triste belli præludium, perierunt. Hanc navalem pugnam quum tu ita descripssisses versibus, non ut vera falsis involveres, sed ut rem ferme totam meritis mendaciis fingeres, atque ex arbitrio tuo concinnares novam; quum regis nostri pietatem nomine depravares invidiæ, Angliamque totam, velut fœdifragam atque perjuram, maledictis falsis perquam petulanter incesseres; quum Herveum plusquam Herculeum mendaciis plusquam poëticis in mare deduceres; quum nostras naves, quibus æquor instraveras, una tu inventus *Chordigera*, parva comitante caterva, fretus Herveo bellipotente disjiceres, ac, velut muscas quo-cunque tibi libebat abigeres, plerasque vero fluctibus, homo crudelis, immerges, quas paulo tamen postea Neptunus misericors incolumes dimisit domum; quum *Regentem* nostram, lepusculi more fugientem tu generosus canis insequereris *Chordigeram*; quum *Chordigeram*, cui remigii nullus usus erat, validis remigum lacertis impelleres, ne tibi periret operosum illud hemistichium, *Validis impulsa lacertis*; quum Hervei clamoso flatu proflares vela; quum navis adverse ducem, virum magni nominis et loci præterires tacitum, idque ex arte videlicet; quum Herveum ferme factitium caneres non fortiter modo, verum etiam prodigiose pugnantem; quum eum in *Regentem*, in qua nunquam pedem posuit, in medios hostes imperterritum intruderet; quum *Regentem*, occupatis ejus speculis, horrenda edita strage, vietam vincentaque traheres; quum e victa nave non satis observatus in vetricem jaceres ardenti flammæ bolidem, quæ res fuissest viciis vincentisque difficilis; quum Herveum adhuc in *Regente* relictum memoria lapsus, quæ res mentientibus facile solet obrepere, subito, velut bicorporem, in conflagrante *Chordigera*, mediis in flammis, faceres longis logis concionantem, non in aliud, opinor, mortem differens, quam ut interea te videlicet alumi-

num Phœbi suis aliquando fatis vatem vaticinaretur futurum ; quum herœs universos in cinerem decoqueres, qui maluerunt exuri quam in *Regentem* sese transferre quam ceperant, quam victam vinctamque trahebant, passisque ad sidera palmis ; quum Herveum describeres suis superstitem sociis, jam jamque evolaturum ad superos, nimirum quicquid mortale gerebat excocto flammis, maximeque mortalium perniciosis affectibus, cuiusmodi sunt ira cum primis et odium, tum demum ita purgatum, divi, opinor, Laurentii, ad cuius exemplar fortissimi viri pectus effinxeras, exemplo provocatum, captam navem fingeres et tot egregia deditorum corpora, per invidiam atque vindictæ libidinem, nullo suo fructu concremantem secum ; quum demum non homines tantum ac naves usque adeo devorares ignibus, ut ne Deus quispiam e machina, quod fieri solet in tragediis, unum saltem servarit incolumem, qui te rei quam decantas ordinem doceret, verum etiam flammis illis corripes

‘ Sidera cum cœlo, cumque ipsis piscibus æquor ;’

nec illud brevi hyperbole, sed pluribus versiculis accuratissime stolidis, pulchre videlicet æmulatus Ovidium, hoc etiam vincens, quod quum ille ab solis equis absque rectore deerrantibus orbis fixerit incendium, tu perquam scite scilicet, cœlum, terras, ac mare comburas a conflagrante navicula ; quum sic victo Nasone ferox, Maronem quoque lassesseres ; et quoniam is effinxerat demissam a Jove pluviam, quæ flagrantem Aeneæ classem respergeret atque servaret, tu perditis jam atque consuuntis incendio navibus, imbre e cœlo copiose deplueres, ne, velut aqua perennis e pumice scaturit, sic ignis ex aqua jugiter eructatus flammæ ejacularetur in cœlum : Hæc ita cum tractares, ipse casu tuum nactus librum, haud scio an etiam tum excusum typis, quum tam immania portenta viderem, tam fœda, tam pudenda mendacia, fictiones tam absurdas, purpureos aliorum pannos hinc atque inde insutos illi tuo crassissimo bardocucullo, quibus ne locus non esset, habitum totum in eam compositum formam, quam

‘ Non sani esse hominis non sanus juret Orestes,’

uno atque altero epigrammate me significavi in narratione tua fidem rerum, in poëmate desiderare consilium, tum plures abs te congestos, quam pro horreui tui modulo alieni farris acervos. Eodem tempore epigramma luseram in nostratem quendam, qui ut parum tempestive, sic non admodum feliciter affectabat Gallicitatem. Quo in epigrammate, si quid est mordacius, id in ridiculum incidit affectatorem, non in Gallos ; de quibus, ut maxime torqueas epigramma, non aliud excuties dictum, quam quod heri sitis in ministros paulo duriusculi. Quod nec vos, opinor, admodum diffitemini, et ego sicut non insector in vobis, ita quum sui cuique genti sint mores, in illo nostrate displicuit, quod apud nos, præter consuetudineni nostram, durius tractaret vestratem. Hæc ego quum illa tempestate scriberem, qua belli fremitu flagrabant omnia, etiamsi quid asperius mihi venisset in mentem, non credidisse certe, nec tam iniquum quenquam, nec ipsum te tam improbe faventem tibi, ut libris in nos debacchat, tamen exigeretis a nobis uti ne versiculo quidem vicissim tangeremini. Quamobrem si ego prior in te scripsi, provocasse convincar ; sin tu prius in nos, quid habes quod isti tam in honesto facto possis honeste prætexere, cum ipse librum epigrammate rependerim, tu rursus epigramma jocosum retaliaris mirum quam viru-

lento volumine? Ad haec, cum ego statim illa mea rebus nondum pacatis luserim, tu nunc tot annis postea, in summa pace, aretissima necessitate conjunctis regibus, mira concordia conglutinatis populi, post sanctam sanctissimis utrinque cœri moniis saluberrimam * * * * * nunc exoriris denique qui sopitas atque obliteratas simultates renoves, coalescentia divellas vulnera, et obductas cicatrices refrices, qui nobis in os ingeras fœdas nostrorum fugas, dispersas et obvatas classes, invidiam, fœdifraga perjuria, quas res ipse fœde configis. Atqui haec abs te omnia videri vis concinne fieri, quod me strenuus videlicet nunc aggrederis, qui tecum sim olim aliquando luctatus. At cui noui perspicuum est, quam ridicule sit facturus athleta, qui prodiens in palæstram, semelque universos provocans, quum forte sit dejectus a quopiam, tandem soluto cœtu, dimissoque ludo, aliquot post annis redeat denique, atque rebus animisque omnium immutatis, et in quidlibet potius quam ejusmodi certamina versis, inopinus assiliens, antagonistam, eum quo olim luctatus est, derepente corripiat medium, provocatum etiamnum sese clamitans quasi vel provocet qui provocanti respondeat, vel initum semel certamen duraret æternum? Quam ridicule sit, inquam, ejusmodi facturus athleta, cui non est perspicuum, etiamsi fors congressu fuerit superior? Quod si sic insiliens, cum hoc atque illuc verterit scse, brachia que jactans ac tibias, alios ejectis pugnis, alios calcibus ferri, atque in his fortassis etiam prioris ludi agonothetas, denique ubi diu fustra se torserit, quum prosternere non possit adversarium, ne frustra processisse videatur, in vultum consputat, crapulaque ac sanie totum ebrio ejecta stomacho convomat, itaque gestiens, tanquam re præclare gesta discedat, egregium scilicet triumphum in ganeis ac populis acerbus; hiccine palæstrita coronandus? An dignus potius fuerit, cui talos aliquis et crura perfringat? Jam quis non videt, Brixi, quam tu sis huic athletæ similis? Quamquam hoc fortasse dissimiliis, quod non athleticè certamine totam gentem nostram, sed hostilibus provocasti conviciis; nisi forte contendas perjurium non habendum pro centumelia, quod simile est, ac si disputes, asinum non habendum pro quadrupede. Quia in provocatione, quum ego tecum uno atque altero telo, sed exarmato, non tam dimicarem quam luderem, nam is videbare quem non esset opere pretium lædere, tamen nescio quo pacto, ut facile penetratur pustula, tanto cum dolore ictum recepisti, ut nunc demum tot elapsis annis, toties facta firmataque pace, tam multis modis constabiliata concordia, tam necessaria junctis affinitate principibus, quæ res una debuit inter utriusque populos pristinas omnes simultates tollere, tu tamen, tanquam neque prior provocasses, et adhuc duraret bellum, in me repente rursus insurgas, et omnibus in amorem, amicitiam, societatem, ac jam quoque hospitalitatem mutuam intentis, hostilibus armis invadas; et telis non acutis admodum, sed, quod amplius est quam inter homines non omnino barbaros ac silvestres belli jura permiserint, impetas venenatis; non stupide minus quam improbe clamitans interim, te prodire provocatum, tanquam responsurus esses ad ea, quæ nos in te dum tibi responderemus injecimus; quæ certe fuerunt ejusmodi, ut ea respondendo non possis, quantumlibet sudaris, effugere. Quod quum verum esse sensisses, sic instituisti libellum tuum, ut tuam defensionem timide, ac velut obiter attingens, totus in me con-

sodiendum convertereris; qua in re quam quicquid tibi virium fuerit intenderis, quid aliud effecisti denique quam ut effutitis infacetis facetiis, evomito furiali veneno, me tandem, quem non potuisti laedere, ne nihil egeris, peispuisti, atque ita demum discessisti victor ac triumphator egregius? Verum in me quam lepide dicax fueris mox videbimus. Interea pensitemus isto tam opero o libello, in quo elaborando plures perdidisti dies, quam liber habet versiculos, quanto cum artificio quae sunt objecta dilueris. Fgo igitur quem in te taxassem alia furto subrepta veteribus, alia perabsurde tractata, omnia denique sic abs te narrata, ut neque in iesibus veritas e-set, neque in verbis fides, ad primum sic respondes, tanquam ego sim criminatus quod tui versiculi nimis redoleant antiquitatem, a quo ego criminis, ne quid excusando te torqueas, facile te absolvo. Nam quod idem crimen alibi rurus attingens obiter, rurus dissimulas objectum furtum, rurus velut objectam æmulationem defendis, ac non contentus si reprehensione careas, laudem etiam ab re tam illaudata vendices, quod ita videlicet veteres æmulatus sis, quod eorum assidue vestigiis inhæseris, quod Herculi denique clavam e manibus eripueris, non potui, hercle, sine risu legere, e facto tam pudendo tam magnifice vindicatam gloriam. Nam quem omnia pessime sis imitatus, quem aliorum vel hemistichia vel integros versus, uno interdum verbulo male commutato, interdum ne commutato quidem, passim usurpes protuis, hoc non est, opinor, æmulari, Brixii, sed contaminare, fœdere, polluere; hoc non est Herculi clavam vi eripere, sed repositam furto subripere: quoniam negare non possum quin hoc sit veterum inhære vestigiis. Verum enimvero, Brixii, nimis inhæres importunæ^f, quem sic inhæres vestigiis, ut eorum decutias calceos, quibus tuos pedes haud quaquam æquales obvestias. Nec tibi satis patrocinii fuerit, si quid tale de se dixit Virgilius, quale tu de temet jactas, neque enim cujusque est Corinthum petere: ille de se dixit, quod abunde præstit; tu de te gloriaris in eo quod præstare non sufficis, nisi simile putas esse pereunte Ennii versiculos Virgilii poëmatis æternum victuris inserere, et æternos Virgilii versus tuis insulcire pereuntibus; illum aliorum carmina interclusisse melioribus, te splendidissima quæque vetustiorum sordibus immiscuisse tuis; illum sic certare cum Græcis ut ubique sese parem probet, plerumque etiam supereret, te cum Latinis congressum non hoc agere, ut æmuleris aut certes, sed ut ex insidiis aliquid auferas, quod in tuam supellectilem conferas integrum, si clam fore furtum speres, alioqui, velut equi furtivi caudam atque auriculas amputes, ut vel deformato possis uti potius quam caret. Quia in re adeo te industrium præbes ac plane frugi furem, ut frequenter ne vel hemistichio alieno contineas manum, si quod tibi videatur eximie bellum, nire absurdæ commenta, fictiones ineptissimas, quas locus aut res neque petit neque patitur, a cœlo ad terras usque, sed quæ neque cœlum, quod aiunt, neque terram attingant, accersas. Quam si in explicanda pugra, in tempestate representanda, vel si quid aliud erit ejusmodi, veterum quicquam proponas æmulandum tibi, sic illius verba pteraque, sic versus pleunque totos in versus inculcas tuos, sic quicquid variaris in mutas in de te ius, ut si quis partes conferat seorsum, hinc nihil illi similis, hinc ille ipse videatis. Si inquinque simul completerur totum, tum vero videri possit, ira quicquam superorum, mira

^f Read importune.

^g Read Quod.

metamorphosi pulcherrimus heros quispiam in ridiculum commutatus simum.

Ergo quum objecta tibi tua farta, ratione tam elegante, nempe disimulatione, diluisses, ad tam pudenda mendacia, quibus *Chorligeria* tua non aliter scatet quam cadaver vernibus, velut Ajacis elypeum aut Palladis *Ægida*, poëties opponis privilegium, quo videlicet historica lege tradendæ veritatis eximitur. At ego projecto, Brixii, ut poëtice, augustam sane et perquam liberam divam, non adeo angustis limitibus obsepsere, quin ut verborum, ita rerum quoque fingendarum detur licentia, modo sumta pudenter; ita plane non patiar, ut quidlibet impudenter ementiens, idemque tractans absurde, totam rerum seriem, atque adeo summam invertat atque demutet. Quam si alioqui statueris, omnibus prorsus historiæ legibus tam absolute liberam, ut et debellasse cantitet, qui non confixerint, ut vicisse pronunciet, qui victi sint, hostesque fugasse, qui fugerint; jam non Didonis tantum miseranda fata, quæ tu pro fictis affers, irriserimus, quæ nescio an satis confutata, certe trahuntur in dubium non sat indubitatae fidis ^h autoribus, verum etiam falsa esse bella omnia, falsa fictaque conjugia, aut *Æneam* certe a Turno Turnum a Pallante superatum, omnia denique contra gesta, quam sunt a Marone tradita, crediderimus; de Virgilio videlicet accedentes tibi; de Homero vero Dioni, homini tam infenso poëticæ, ut totum Trojanum bellum contenderit, atque ipsam propemodum Trojam figmentum esse Homericum, idque obstinate contenderit, infinitis victus argumentis. Quod non alio consilio fecisse videtur, quam ut id ipsum infensus ageret, quod agis nunc ipse propitius; hoc tantum diversus, quod quam rem ille studio conabatur, ut nemo poëtas haberet in pietio hoc tu procures imprudens, non faber fabro invidens, sed arti prorsus ipsi suam inv'dens gloriam, ipsique adeo tibi tuam, si quantus habereⁱ postulas, tantus vere vates essem, cui annon præcipuum gratiam decussaris, si nemo sua facta dignabitur poëticis versibus commendar memorie^j. Nemo certe dignabitur, qui mentem habeat, qui quidem habeat persuasum habenda pro fictis omnia, quæcunque poëta cecinerit; idque eo fatente ipso cecinit^k.

Cæterum hac in parte, ut vere tecum loquar ac libere, non unus es, qui res nobiscum gestas a vobis, si non falso recenseas, nam id dicere apud tam teneras aures religio est, at certe nimirum^l recens-as libere. Prodiit opusculum *Pillei Taronensis* satis canoris versibus. Nam reliqua libens prætero, ne is quoque se provocatum clamet; cuius in libello tamquam quisquis adverterit in re narranda quam passim utatur Brixiana poëtice, quam honorati titulis nostram exoruet Angliam, quam venerandis epithetis inclytas honestet Hispanias, is, opinor certe judicabit, si quis *Pilleum* aut *Hispanus* aut *Anglus* non tantum epigrammate remorderet, nihil habiturum causæ *Pilleum*, cur se queratur iacessitum esse, quam prior læserit. Quod si quis tam iniquus esset usquam, ut contra sentiat, non dubitassem vel ipse eam subiisse caluniam, si libr' olim mili' venisset in manus. Nunc vero non est consilium antiquatis amicis nova simultibus tumultuari de integro. Quamobrem omisso libro, titulum tantum proponam; cum ut ex ungue liceat æstimare leonem, tunc ut si cui

^h *fidei*

^k Read *ipso qui cecinit*.

ⁱ Read *haberi*.

^j Read *nimium*.

libeat legere, nomen habeat saltem, quo vestiget librum. Is ita inscriptus est: *De Anglorum e Galliis fuga, et Hispanorum e Navarra expulsione.* Quis non vel absque cribro divinet facile, cuius farinæ reliquus set liber, quem istiusmodi surfuris legat titulum, qui cum reliquo libro tam concinne concinuit, quam ab historia tota discordat? Nam quis non rideat, quod Anglos prælio jactat e Galliis esse fugatos? Quos, opinor, satis constat, ut nihil amplius dicam, certe non fugatos e Galliis; quod si fugatos sentit ab Aquitanis, quomodo fugari poterat^m ab iis cum quibus nec eo ventum est, ut liceret congregari? At istud multo adhuc magis insigniter est ridiculum, quod Hispanos buccinet Navarræ possessione depulso qui Navarram tum ingressi, perpetuo post possederint, hodieque possideant. Sed donentur ista poëtice, qua Pillei Musa, quod ad fictiones attinet, ita belle refert tuam, ut nusquam terrarum sit simia simiae similius. Quin et is, opinor, hanc obtundet poëticem, per quem hand ita pridem Parisiis excusus est fasciculus temporum, vere comburendus fasciculus, ut in quem congesta sint ligna quædam, quæ nisi noster princeps tam bene sibi conscius esset, ut se snaque facta non dubitet clarius latiusque testata, quam ut sint obnoxia latratibus invidorum, potuissent aliquem fortassis ignem inter duos populos accendere. Nam ei libello cum alia quædam nuper indita sunt seditiosa mendacia, tum coronis adjecta multo seditiosissima, qua legitur princeps vester jam abhinc biennio fuisse moturus adversus Turcas, nisi ei fuisse infidelitas regis Angli suspecta. Quis hæc ferat, qui norit neque de tali expeditione tum fuisse cogitatum vobis, neque quenquam aut minus fuisse suspectum principi vestro quam nostrum, aut qui minus commiserit quare suspectari debuerit? Jam quid illo scriptore vel dici vel fingi potuit impudentius, qui vestra lingua perscripsit Jacobum Scotorum regem, interea dum rex noster in armis esset in Gallia, Britanniam ingressum, rebus feliciter gestis, ingente cum gloria sese recepisse domum? Nec reveritus est scriptor improbus totius orbis conscientiam, qua satis superque cognitum omnibus sciret esse mortalibus, fusos fugatosque Scotos, ipsum regem cum tota fere nobilitate pererunt, corpusque ejus quod moretetur Christianæ communionis expers, insepultum, jubente pontifice, tot annos adservatum.

Hæc atque alia quædam ejusmodi, quum hoc subinde profiscantur istinc, tamen postquam tam alta pax coaluit, maluimus conticescere, patique potius ingestas indies coutumelias, quam cum aliqua animorum offensione regerere; simul sperantes fore, ut Paulus Æmilius, tam sanctus et incorruptus enarrator historiae, ut jurejurando putes obstrictum, tam elegans, ut nisi recentiora rescriberetⁿ, videri possit haud infimus antiquorum, res utriusque populi, quas quidem inter se gessere, sincera fide sit aliquando tradituros posteris. At tuus liber, quando mihi jam tum in ipso rerum tumultu fuit oblatus, haudquaque existimavi majoribus victimis expiandum piaculum, si librum eum, qui et tam acerbus esset et impudenter mendax, epigrammate saltem per ludum jocumque perstringerem. Et tu tamen, qui, ut es undique mire facetus, ludis in dominationem meam, nisi qui te attigerim me vicissim tangi paterer, quum totam gentem meam et conviciis improbis et mendacibus impudentibus prior exagitasses, tam indigne tulisti vel joco contra tangi

^m Read poterant.

ⁿ Perhaps describeret.

sacrosanctam majestatem tuam, ut annos aliquot in hoc unum totus perdius ac pernox incubueris, ut aliquando posses accurato volumine enim epigrammate plusquam extemporali configere. Qua in re quam duo tibi proposueris, primum ut tua defenderes, deinde ut inverchereris in mea; alterum tam preclare praestitisti, ut ex his quae tibi objecta sunt, alia dissimularis, alia non intellexeris; illud vero quod magis erat, quam ut praeterire; notius, quam ut dissimulare; verius, quam ut evitare potueris; tamen definitione declinasti commode; ut quicquid ego te mentitum argueram, tu non mentitum quidem te, sed fixisse contenderes. Quamobrem quam hoc congressu sentiam tam acutum esse te, ut tenedia bipenni fictum a falso disseces, hoc est, ita temet erronco mendacio explices, ut implices ultronco, haud amplius tibi molestus fuero, quin hac sane parte perviceris; modo hoc unum inter nos conveniat, quod alioqui juratis evincam testibus, qui abs te exusti, adhuc supersunt tamen, tuasque fictiones arguant, atque derident; conveniat, inquam, excepto duntaxat hoc uno, quod unum poteras uno clausisse versiculo, nempe quod duae naves incensae sunt; cetera quae volumen tuum tanto decantat hiatu, abs te esse ficta omnia. Nunc igitur a tuis castris ita rejectus atque depulsus, impellor ad mea tutanda refugere. In quibus horreo, ne tam acrem hostem, tam indigne provocatum, tam capitaliter offendum, tam recente victoria ferocientem, ab suis usque munitionibus a me tam ignaviter oppugnatis, ab illo defensis tam fortiter, ad mea usque castra me persequenter, quae ego tam effusa fuga repetiverim, nequeam sustinere. Quod quo magis exhorream, machinæ illæ tuæ me commovent, quibus in me tam valide non ista torques mihi tula, quae, quam conjicerentur in te, ne declinare quidein ferme dignatus es, veterum compilatos versus canoris nugis insertos, ingenii stuporem tenuibus verborum bracteis, per quas pellucet totus, obductum, et, quod laudi quoque ducis tibi, modo vocetur fictio, mendacissimam petulantiam; sed barbarismos ac solœcismos, et non satis consistentes syllabas, res, bone Deus! quam atroces! quam impias! quam, si cun illis conferantur, inanes^o! Nam quae re objectas ista sunt, ceterum verbis et conviciis meris, stultum, insanum, furentem vocas, idque plusquam centies; sed ea convicia sunt Mopsopii sales tui, in hoc adhibiti, ut insulsum per se libellum tali condimento reddas insulsiorem. At syllabis illis et solœcis omnino me fortiter oppugnas ac stringis. Sed est adhuc, Bixi, quiddam, quo me constringis durius: verum tu profecto praeter æquum ac bonum durior, qui non oppugnasse contentus, postules præterea, quo me armorum genere defendam, ipse præscribere; ita pro impeio jubes, ne quid ex iis quae tu impingis mihi, rejiciam in Frobenium. Qua in re vide quam sis incivilis, atque adeo injustus etiam, qui quam scires opus impressum esse Basileæ, quem ipse morarer in Anglia, nec dubitare possis, quin eo tempore fuerim occupator, quam ut mihi liceret e Londino Basileam quotidie bis transcurrere, quicquid errati tamen inveneris in opusculo, potius quam excusori quicquam imputes, omnia improferare malis aucteri.

Enimvero si legem, quam in me tulisti, ferre debes et ipse, futurum non dubito, quin si quid tuorum posthac excudatur uspiam, ubi tibi non sit accessus ad impressorum prælum, satis in te nobis hujusmodi minis-

^o Perhaps, *inimanes*.

trabis telorum, qualia nunc in nos tanquam unoquoque plane transfixus intorques. Cujus rei satis insigne documentum hic ipse quoque libellus exhibit, quo mihi tam ferociter aliena impingis errata, ut interdum etiam impingas tua, qui quum excluderetur adsistente te, et subiude raptas e prælo formas reformante, tamen absoluto volumine, si non aut tute librarii lapsus emendasses, aut alins quispiam tuos, futurum fuerat, ut errores neque pauciores, neque minus ferendos tuus haberet liber, quam quibus nunc insultas in meo. Quanquam ne nunc quidem ita repurgasti tuum, quin hinc atque inde nævos aliquot quovis fœdiores polypo reliqueris.

At ego hac in re sic causam meam tutari possum, ut nec in Frobenium quidem ullam culpam derivem, etiamsi ipse literis ad me datis, a suis cessatum operis fatetur, ac pollicetur sese diligentius excusurum denuo. At ego certe quicquid esset, etiamsi corrupta quædam sine mea culpa videbam, illi tamen protinus imputare non poteram, conscius exemplar a me nullum quod sequeretur accepisse Frobenium: neque enim eorum ego carminum, præter ea quibus regis auspicia veneratus sum, eaque quibus in te luseram, vel edidi fere quicquam, vel edere adhuc decreveram. Quid si vel amici mei, vel pueri sibi descriptere libellum, aut apud me servatum negligentius, aut apud quempiam fortasse, eui non in hoc credideram, atque ita contigerit, ut quibus liber adviserit, putarint evulgandum; neque miri quicquam est, si aliquid mendarum substruxerit scriptor, aliquid adstruxerit typographus, exemplari videlicet usus et corrupto non nihil, et fortasse perplexo; neque æquum ipse feceris, si vitio vertas mihi quicquid alienus uspiam vel error vel incuria perverterit, atque ex aliena imperitia me condemnes in scitiae; nisi protinus pronuncies illiteratum, et doctis prorsus omnibus explodendum si quis indiligentius occluserit literarum suarum capsules.

Quod si dubitari non potest, quin alienis mendis infectus sit liber, utpote et excusus typis, et ante non ab uno transcriptus, haud facile adducor, ut credam, quin ^P et ipse me tacitus absolvias apud te, de quibus apud alios tam aperta calumnia traducis: sin tibi penitus insederit fixa atque affirmata sententia, quicquid inemendatum reperisti, vitio prorsus id contigisse meo, quid aliud quam laterem lavem, si tibi me purgare contendero. Vide ergo quam civiliter agam tecum. Etenim quanquam, ut vides, possim apud æquos obtinere judices, ut quæ mihi impingis, eorum pleraque deriventur in alios (nisi quæ res nulli unquam libro contigit, nusquam ut typographius, nusquam scriptor erraverit, id nunc demum contigisse videatur meo) tu quanquam in quibus ut certissimis exsultas maxime, in his te vel calumniari maxime, vel certe maxime falli, certissimis mili liceat argumentis evincere, partim productis auctorum testimoniis, quibus erit perspicuum recta esse plurima quæ reprehendis, partim prolatis illis ipsis chartulis, quibus olim edidimus pauca illa quæ diximus, quibus liquido constitérat, aliter a me composita quædam: et edita, aliter post excusa Frobenio; sive id exemplaris cuiusdam perplexitate contigit, sive evenit incuria, sive a meo describenti libro placuit scriptori quidpiam quod ipse interlito versu mutaveram: quis enim satis divinare possit quam multis casibus irrepatur mendum, aut quia fortuna propemodum omnibus obtingat authoribus.

^P Ill expressed.

ut vetustis etiam collatis exemplaribus lectio nonnunquam variet? Quanquam h.ec, ut dixi, possum; ego tamen, Bixi, quandoquidem tu jam^q civiliter temet in te tuendo gessisti, ut in eam rem nihil fere prorsus attuleris, quod quidem ad rem pertineat, seu te ingenuus quidam sic obstupecit pudor, ut non posses cogitata proloqui; seu festinatione præpeditus es objurgandi mei, statui tecum simili contra civilitate contendere, et quod ad errata pertinet, hujusmodi defensionem meam in præsente prætermittere, utpote cum erga te inutilis, cui nullo posset unquam pacto satisfieri, tum erga caeteros omnes minime necessariam, quorum ego neminem fore suspicor, cui tu persuaseris ea mihi prorsus imputanda quæ taxas: sed lector æquus haud dubito quin quidvis potius comminiscatur ex sese, quam ut me præsumat tam insigniter inscius, ut neque positionem in carmine, neque solœcismum in sermone cognoscam. Quod si mei lapsus esse vincerentur maxime, tamen quando ipse librum non edidi, quæ res manifestior est, quam ut licet tergiversari vel tibi, quo jure possis objicere, si quid adhuc meditanti subductum est atque vulgatum ei, qui dicere possit illud Ovidii:

‘Emendaturus, si licuisset, eram?’

Quo mihi versu, si cuiquam alii, meritissime licet uti: nam ego totum librum, præter ea quæ jam olim edideram, pressurus eram perpetuo; ut qui nec illa ipsa fueram editurus, nisi literatoribus quam ipse sum, magis adrisissent quam mihi, cui nihil meorum unquam salsum visum est admodum, nisi quod nunc ex tua bile sentio aliquid habuisse salis, quo frictus es. Quod si librum aliquando publicare statuisseni, certe quædam immutasse, non quod erroren syllabæ tam valde magni penderem, quod^r essent aliqua minus aliquanto severa quam velle. In syllabis vero si quid hallucinatus essem, quænam non fuisse gravatus emendare; tamen in una fortassis et altera non nimis anxiæ me torrissem, præsertim sicubi commode mutare sine sententiæ damno non possem; quandoquidem non eos duntaxat auctores, qui tanto te doctrina superant, quanto tu illos superbe despicias; verum vetustissimos quoque non usquequaque servasse reperio eodem tenore semper easdem syllabas, qua ex re natus est nimirum acervus ille communium. Postremo vel eo minus hæc me remordet cura, ne quis ea putet mea esse omnia, quæ tu carpsisti, quod in his ipsis videam nonnihil ejusmodi, ut quanquam non sit meum, tamen pro meo me non puderet agnoscere. Neque quicquam dubito quin cuique inter legendum succurrant exempla, quibus eorum pleraque quæ tu pro solœcismis in nos adnotasti, reperiantur pure puteque Latina. Porro futurum denique, ut si quid reprehendisti rectius, id in me tamen certe non possis impingere, qui nec aderam castigationi, nec exemplar unde excuderetur exhibui, nec librum prorsus edidi. Contra vero in quibus ipse aut deciperis aut calumniaris ulro, quæ sunt haud dubie supra dimidium, temet ipse traduxeris vel ignorantia, vel sycophantia, utrobique certe insignis impudentia, qui tam superbe, tam nulla causa, tam longo tibi expensa tempore, ad eum scribens, quem jam secundo provocas, atque ad inquirendum in te quoque arrogans ac securus excites; tamen tam multa quæ recta sunt, vel imprudens per insciatiam, vel per invidiam prudens reprehendas. At tu quum hunc ad mo-

^q Read *tam*.

^r Read *quam quod: or, sed quod.*

dum strenue mea omnia velut uno deflavisti spiritu, de te securus, et meras efflans glorias; jubes ut excutiam vicissim tua, nimurum certus ita tibi pulchre instructa omnia, ut ne Momus quidem vel syllabam possit invenire quam vellicet.

Ego profecto, Bixi, multo velim libentius eos libros excutere, e quibus aliquid excuti possit boni. Quanquam et hunc tuum, etiamsi nihil inde frugis vel exspectavi vel reperi, tamen quoniam in me scriptus est, eo legi studiosius, quod quæ mutari conveniat, quæ vel amicis interdum commendat amor, vel ne quod offendat, obticent, ea plerumque solet inimicus iratus effundere. Itaque sic attentus legi, ut quo tu me vocas (nempe uti in syllabis excutiendis essem curiosus) eo nusquam respexerim; si quid vero inesset rerum, id certe non indiligerent expenderim. Et tamen quantumvis abhorream ab eo, ut otiosus occuper auctus sylabarum, certe monosyllaba illa *mens*, quam in *Chordigera* desideraveram, in *Antimoro* quoque sedulo quæsita, nec mihi tantum quæsita, sed multis, adeo nusquam inventa est, ut libelli titulus, etiamsi brevis, tamen videatur omnibus dimidio longior esse quam debet; opusque tuum non *Antimorom* appellandum, sed *Moron*; eoque justius, quo tu insulsius in meum nomen affectas haberi salsus, quasi non in *Hermolaum Barbarum* fortuna dederit hoc securandi genus, vel impense barbarus^s, et in *Thomæ Mori* nomen *Germano Brixio*, qui vere germaneque Moro sit vere germaneque germanus. Eum ego librum quum perquam attentus inspicrem, nihil aliud vidi quam delira convicia; quæ vel recte scripta reprehenderent, vel mihi alienos lapsus objicerent, vel tuum caput recta repeterent. Porro multa tam belle competit in me, ut potius quadrare videantur in quælibet. Latratus audio plusquam caninos, sed elatratos inaniter; morsus plusquam rabidos, sed qui temet unum mordent; virus plusquam vipereum, sed uni tibi noxiū. Quæ quum sint ejusmodi, non miror admodum vereri te, ne forte non sustineam legere, quæ nemo certe durare queat ut perlegat, nisi hæc omnia (qui Brixii leporem¹) amœnis condulcarentur deliriis. Quæ mihi tam vehementer in *Morico* isto adrident *Antimoro*, ut quum primum mihi dabitur otium, sim curaturus, ut accuratius aliquanto quam nunc excusus est, excudatur denuo fortassis et illustretur commentariis; tantum abest ut isti gloriæ tuæ invideam, qua tibi factus videre Deus, si *Mori* dispubile^u tibi nomen exsibiles, ac venerabile nomen *Brixii* libro isto tam elimato, tam eruditio, tam lepido, tam festivo, tam sacro denique æternæ consecraris infamia. Cujus libri dotes admirandæ ne quid oscitantem forte lectorem lateant, nos exempli causa quasdam indicabimus, ut bis, veluti stimulis excitatus, penitus in librunt penetret; atque advertat attentius quam lepidi joci, sales, deliciæ, mel et saccharum, ac plane lacteum suadelæ flumen ex amne Gallo scaturiat. Exordiar igitur unde tu exorsus es, ab hendecasyllabis illis quos scripsisti Macrino. In quibus tanquam in operis frontispicio insignem stuporis tui titulum præscripsisti. Nam quum initio *Macrinum Stentorem* tibi fecisses Homericum, eundem etiam *Nestorem*, olim poëtam optimum, jam vero et oratorem drepente prodeuntem, tam venustum, tam vehementem, ut sua suada, cui tot charites, tot lepores *Venus* afflaverat, ita quolibet tuum propelleret animum, ut illi reluctari

¹ Perhaps *barbaro*.

^u Read *lepores*.

^u A word of his own coining, from *dispuo*.

non possis flagitanti uti quam primum exiret *Antimorus*, eoque ipsis auspicis volumen emiseris, cuius hortatibus non valuisti resistere; paulo post oblitus tui, negas eum unquam flagitando atque orando extorquere potuisse, ut elephantis ille praeclarus partis ederetur ante completum novennium. Verum ne Venus inventi tui deperiret tibi, libellum tam venustum supprimenti diutile^x, quando scommata, nisi statim retorta, noui habent gratiam, coactus es properare, et quo libellus adversus epigramma posset subito paucis annis exire, necesse tibi fuit, singulis fere biduis singulos versus absolvere. In quibus quum ne tantulum quidem tibi suffragetur ingenium ut vel primam paginam potueris eo tenore pro-gredi, quin tibi statim tam insigniter excideres, ac memoria lapsus, ipse sic pugnare tecum, ut quem tam potentem oratorem feceras, qui te in suam sententiam impulerit, eundem proximo fere versu dices nihil persuasisse; cuius impulsu librum te scripseras edere, quando videlicet non potuisti tam mellitae suadelae resistere, eum protinus affirmares, nunquam tam commode potuisse dicere, ut librum tibi possit elicere. Quum igitur, quod dicebam, Bixi, in ipsis offendas foribus, et tam diu limatis ac relimatis versibus, tam longo labore non alia scribas deliria, quam quæ subito solent effutire moriones; quis non assentiat illis versiculis, quibus lectorem tibi velut voluptatis illecebra concilians, promittis ei parvo e carmine sedulo legenti magnam deum voluntatem fore? Erit haud dubie, nisi quis adeo sit agelastos, ut ne ad id quidem rideat, quo uno fere movent risum hi, quibus natura negavit ingenium; nempe nihil ut dicant quod consistat secum, sed diversa omnia atque pugnantia, tanquam vigilantes somnient. Quamquam non dissimulabo esse quidem, qui putent non esse stultum istud, sed nasutum, tanquam lepide volueris irridere Macrinum, quem tam dulcem oratorem, tam vehementem facias, ita denique tibi vim adferentem sua suaviloquentia, ut quod unum tibi venusta illa Suada suadeat, persuadere non possit. Ego certe non ita suspicor: nam et is videtur Macrinus esse, qui tuo sit amore dignior, quam quem ridere debeas; et reliquus liber ad diversam longe virtutem proprius, quam ad ejusmodi vafricies accedit, eoque causa non erat cur arte sic laborares tegere, quamdui tibi tuus liber haesit in manibus; nam ut scommatibus gratiam deterit mora, sic istius generis omnia, tempus et labor commendant admodum: nam si quid dicas insigniter stolide, id quo majore conatu parturieris, eo pepereris gratius.

Quin inire facetum et illud, quod veritatem quoque tuis mendaciis assersis iterato mendacio, dum rursus Herveum servantem facis patriam, rursus victorem tua tuba buccinas, rursus nostras rates agitantem vexantem decantas, quæ tam vera sunt omnia quam tu. Jam vero probatio quam aduersa mirifica est: ais enim ea quæ narras Anglorum testata funeribus. Si aliorum funera loqueris, quam qui in *Regente* perierunt, tam vera sunt illa funera, quam vera fuit illa victoria: sin eos exprobras peremtos, quos *Regentis* incendium absumsit, non adeo stultus sum (quantumvis tu me stultum voces) quin tuum istud acumen sentiam pistillo quovis obtusius, quo sic nobis exprobras exustam navem, quasi dum arderet nostra, vestra interim alserit: aut quasi eo victorem probes Herveum, quod etiam prior arserit. Hoc Brixianum acumen est: hæc est, Brixiana victoria! Sed operæ pretium est videre, quanto cum artificio

^x Read *diutile*.

^y Perhaps posset.

tractes eum locum, in quo^d ego inter principis nostri laudes commemo^ro restitutam ab illo reformatamque rempublicam quorundam ante sceleribus, avaritia, rapinis, delatione, calumniis deformatam. Ergo quum statuisses nihil meorum relinquere ab ineptis intactum calumniis, in hunc locum præcipue tumultuaris ineptissime. Hunc miris merisque sycophantiis exagitas. In hunc præclaras omnes atque admirabiles effundis ingenii tui virulentias. Hic temerarius tibi visus sum, qui rem tantam meis viribus tam longe imparem sim ausus aggredi. Quasi mihi principis enarrandas laudes omnes desumserim, at* non potius, quod erga superos quoque, citra culpam pro suo quisque facit affectu, id ipse fecerim in venerandis principibus, ut tam felicia principatus auspicia, primo statim die tam salutaria, quum idem certatim facerent omnes, ego quoque pro mea virili qualicunque poteram carmine c^onceleb^rarem. Qua in re, ut nihil dubito quin et uberior laudari potuissent a peritioribus, et dignius a præstantioribus; ita neque meo satisfecisset officio, quod fecissent alii; neque mea carmina cuiquam obstiterunt, quo minus et alii fecerint, et quibus facere libuisset, licuerit. Denique quisquis jusserit a nullo nostrum laudari principem, nisi qui parem præstare sese tantæ rerum moli possit, is admirationis prætextu, regis virtutibus invidet; quas quin omnes prædicare debent, omnes semel jubet conticescere. At hic Apellem nobis, si superis placet, revocas ab inferis, quod quidem tibi facile est, si quemadmodum scribis, tam familiares habeas infernales furias; ipse tam egregius pictor interim, ut quum istud in primis ei sit curandum, quisquis os cujusquam pingendo velit exprimere, uti eas partes, eum respiciat situm, qui ita sit cuique proprius, ut is represeⁿtatus faciem reddat maxime cognibilem; tu sic depingi regem postules, ut amabile decus reverendi vultus, idque adeo tam rarum, ipsique suum, quoque uno maxime possit agnoscⁱ, delere prorsus e pictura jubeas. Num tibi cæco prorsus pictori videor vel stipite plane stupidior, qui non præviderim, eas fuisse laudes omittendas, quas fere solas, vel publica causa, vel suâ principem referebat audire; utpote tales, quas ut fateor nou fuisse Brixiano more poëticas, qui nihil poëticum censem nisi factum; ita nemo fuit Anglorum, qui non suo bono senserit esse veras; nec quisquam adeo sine sensu vivit, ut non sentiat esse vere regias, nisi tu nobis aliud invenias magis regium, quam regnum ab omni parte satiscens reficere, prosperumque rursus ac felix reddere. At nec præsentis honor principis quicquam decessori detrahit, cuius adversa valetudo fuit in causa, ne annis aliquot ante mortem proximis, vel publicis rebus posset, vel domesticis sufficere: eoque nec mirandum, nec ipsi certe imputandum, si quorundam perfidia, quibus ille nimis credidit, sit labefactata res publica, quam filius ejus fere collabentem feliciter exortus erexit, idque tam celeriter, ut correptis coercitisque repente maleficiis, quorum scelere calamitas illata fuerat, omnia reformatⁱ illico, priusquam se pateretur insigniri diademate. Nec sibi visus est neque sano certe cuiquam contumeliosus in patrem, quod illius valetudine, aliorum malitia labentem erigeret patriam, aut quod severe animadverteret in eos, quorum perfidia in patriæ perniciem fefellerat patrem; aut quum quædam etiam patris instituta quanquam non incommoda populo, majore tamen commido rescinderet, bonumque mutaret in melius. Et tibi videtur immanis im-

---

* Rather *as.*

pietas, si quod patris felicitati negavit morbus, hoc filii statim regia virtus effecit, si patriæ compilatores, deceptores patris, eversores legum, in patriæ bonum, in legum robur, in patris honorem coörcuit; aut si quid denique prudentissimo patre pridentior filius, in administranda república vedit acutius? Quæ quum princeps ageret non ad præsentem tantum rerum statum feliciter, verum in futurum quoque tam salutare sanciret exemplum; ut facile declararet sese principalium esse artium omnium principem, non fuisse profecto deteritus, quominus ea laudasse, etiam si culpa quæpiam recidisset in patrem; nec a nobis unquam tantum patris impetrasset pudor, ut ejus facti laudem subriperet filio, quo facto nullo unquam seculo princeps ullus quicquam fecit laudatus, aut quod magis publicæ interesset rei, commendari meinoræ. Nec fortunæ unquam tribuisse tam, ac ne naturæ quidem, uti vanum alterutrius fulgorem tam inclytæ virtutis veræ præferrem gloriæ. Quibus enim parentibus nascamur, illis in manu est: virtus una vere commendat bonos.

‘Nam genus, et proavos, et quæ non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco.’

Qua Nasonis sententia neque Maro quicquam, neque Homerus, quos opponis mihi, aut verius unquam dixit, aut salubrius. Quorum etiam si utrumque valde suspicio, nunquam tamen hactenus apud me valebunt, ut ambobus hac in parte tribuam, quantum uni tribuam Platoni; qui optabile quidem censem, quantaque potest cautione curandum, ut filii nascantur honestis parentibus, quod velut seminarium quoddam indolis atque virtutis indatur occulte nascentibus: et tamen, ut fortunatores aliquanto censem bonos prognatos bonis; ita multo laudatiorem judicat mali patris bonum filium, idque adeo merito. Nam si sit eo turpior quo magis claro patre degeneret, an non vicissim convenit, eo plus cuique laudis esse, quo magis in diversum tractus improbi parentis exemplio, sua ipse virtute benefactisque claruerit? Hæc igitur quum senserit, haud dubie non alium poëtam exturbare sua debuit urbe Plato, quam tui palponem similem, qui vel a fortunæ jubes, vel a naturæ cominodis adulari principibus, a virtute laudare^z non sustines; quæ, vel cum dispendio popularis auræ laudanda sit, et contra vulgi receptos sensus, cui fere placent pessima, mellitis numeris essent opiniones bonæ sensim inferendæ^a pectoribus.

Quamobrem, ego quod dixi, etiam siqua culpæ pars hæsisset in patre, non reticuisseñ tamen filii laudes, quæ tum fuisseñ eo certe ipso cumulatores, quod paternum errorem emendare potius quam imitari delegisset: atque id ita fecissem, rationi uni parens atque obtemperans, etiam si poëtas omnes, si vulgus universum sentirem longe sentire diversa; tantum abest ut nunc ea non obticuisse pœnitentia, quorum reprehensio ad eos pertinet, qui patris fide ad suum quæstum, et malum publicum sunt abusi; gloria vero et immensa et æterna pertinet ad filium, qui tam celeriter affectis pœna nocentibus, ac restituta república, patrem simul et patriam pius in utrumque vindicavit. At tu laudator egregius, quæ potissima regiæ laudis portio sit, quam et privatim et publice, velut omnium laudum principem, et ei principi in primis propriam totus agnoscit

^z Perhaps *laudari*.

^a Perhaps *inserendæ*.

populus, quæ adeo patri nihil detrahit, ut præcipuum ei decus adjiciat, quod pater sit ejus principis, qui regnum vere regiis administret artibus, eam censoria virgula jubes expungi, non ob aliud, opinor, quam quod vera sit: adeo nihil tibi placet, nisi poëticum tuum, ex facto falsoque conflatum totum. Nam poësis tua, testante temet, *Id si sustuleris, nulla poësis erit.* At princeps quum ea faceret, non in tenebris occulte, quasi benefacti puderet, sed in clarissima luce, in oculis tractaret omnium, in privatis, publicis^b judiciis, in comitiis, in amplissimo totius regni conventu, cum plebe, cum proceribus, quum omnis ætas, ordo, sexus, rem tam illustrem videret, tam salubrem sentiret, tam egregiam laudibus in cœlum veheret; ego videlicet, quod potissimum prædicare debebam, solum solus omitterem; ut quod nunc dictum incessit Brixius, id indicatum rident^c etiam pueri, quibus ipsis vel stupidissimus, si non sensissem; vel improbissimus, si non probassem; vel invidissimus, si non laudassem, merito videri poteram. Et tamen hunc locum tu nescio ineptius exagites, an invidiosius; adeo cæco præceps impetu, ut te non sentias inscitiae propemodum notare principem nostrum; atque adeo, quum ei parem facias, paris inscitiae notare etiam tuum. Nec interea tamen, quod tibi certe perpetuum est, quicquam consistis tecum. Nam primum ita curam ei tribuis Camœnæ Latiae, ut tamen leges ignoret carminis; mox adeo facis inscium, ut ne quid verba quidem sibi velint, sciat: et tamen tuum regem cum eo copulas, ut ex aquo sint, *Ambo Cecropiae numine plena deæ.* Numnam hæc pulchre cohærent? Sed non est istud novum ut altero quoque versu excidas tibi. At me condum laudatorem vocas, et parcuin, ipse laudator adeo non profusus, ut eam laudem quam Virgilius tribuit pastoribus, tu quum velles applicare principibus, aliquid tamen tanquam nimis sumtuosa foret abraseris, atque in deterius, quod semper iritando soles, immutaris. Nam quum illius versus sic habeat in pastores duos, *ambo florentes ætatis*, tuus habet in duos reges, *ambo pares ætate*: atque ita Virgilius in illis exprimet ætatis florem, tua laudatio quum lis aptetur principibus, qui vere florent ætate, tamen sic est anceps, ut duobus possit convenire decrepitis ac silicernis^d senibus. Porro, quam de virtute quoque subjungis, non admodum prodiga laus; quandoquidem ita virtutem utrique tribuis, ut tibi relinquas liberum, utrique simul ac libebat^e adimere. Nam quum pronuncias *pares virtutibus ambos*, neutri tamen affirmas inesse: sunt enim pares, si nescis, tam qui pariter parent, quam qui pariter habent. Nec tamen istud eo dico, quod in eam partem te sensisse censeam; sed ut ostendam, si quis ad eum modum tuas excutiat laudationes, quo tu calumniaris meas, quam facile locus reperiatur obnoxius. Nec egq tamen huc Apelles atque Alexandros evoco, non Chœrilos, pugnos, exsilia, neque tales tibi moveo tragœdias, quales tu mihi cies. Quod si et res minus esset illustris, et princeps noster tam esset inscivus, quam tu eum facis, in quantum fors periculi conjectisses me, quum yix fieri possit, ut qui versatur in publicis negotiis non aliquem habeat aliquando, qui libenter optet calumniari, si vel res patetur, vel ignorantie principis liceret abuti; præsertim si qui sint, qui rursum cupiant rerum statum in deterius trahi; ut quem nunc ægre ferant magis in sumiam prosperare publice,

^b Perhaps in publicis.

^d Read silicerniis.

^c Read rideant, or riderent.

^e Read libeat.

quam seorsum sibi. Verum hi, si qui sint hujusmodi, sic rem viderunt ipsi non clanculariis machinis, sed actam et tractatam publicitus, sic in suis artibus sentiunt præstare principem, qui iterum atque iterum protépentes viperas, ac velut post hiemem novo sole aperientes sese, et calumniæ vetus virus denuo tentantes effundere, denao retudit, compressit, elisit, ut facile sentiant noxiis votis suis nullam reliquam spem. At tu quum istiusmodi scribas, Brixii, quæ sint non absurdæ modo atque inepta, verum scelestæ quoque, et, quoad per te fieri potest, perniciosa; tamen Deloinum, Budæum, Lascareum, viros literarum et virtutis gratia toti commendatos orbi, quorum nominibus major debebatur honor, quam ut libello contaminares istiusmodi, tanquam genuinas collocares in luto, nominas, eosque tecum velut in partes attrahis: quos et castigatores prædicas et consultores adhibitos inconsultissimis consiliis. At ego, quanquam de syllabis illis ac solœcismis, quos objectas mihi, non possum spondere quod * sentiant, quorum, ubi me audierint, nec in illis quidem detrectabo judicium; certe tales esse eos persuastum habeo, et philosophice rei scientia, et rerum prudentia publicarum, ut si tu eujusquam eorum calculum hac sane parte possis extundere, quo se, quod ad regias laudes attinet, sentire testetur tecum, ego tibi et in reliquis concedam omnibus, et laudem ultro deferam, qui nunc aliud suspicari non possum, quam quod videtur omnibus, illas inferni furias, quas scribenti tibi fateris adfuisse, tale tibi inspirasse consilium, quod seu furorem spectes seu virulentiam, haud obscure Tartaream refert originem. At aliquando tandem, velut per antrum Trophonium emergens ab inferis, exhilaratus, in jocum solveris, et risu canis irritati meum subsannas epistolam, qua libelli delationem † confero in pictorem, cuius podagra fecerat, ut serius aliquanto, quam statueram, veniret ad regem. Hæc tibi causa non placet: homo superstitione poëticus ferre non potest, ut dicantur vera; et civilitate plusquam aulica deridet, si quis apud principem de re nihil obsecna, verbis utatur iisdem quibus utitur populus. Quis ita ridentem non rideat?

Porro quid illud sibi scomma velit, non intelligo; videtur enim sapere nescio quid salis reconditi, quo significas meis officiis studiis curam rei domesticæ; quo dicto nescio an tuis arte vendices prærogativam, quasi tibi nulla sit doinum, sed liber et expers curarum alienas paropsides velut parasitus obambules; eoque necesse sit tuum poënum præcellere, quod otium et cibus excolat alienus. Ego certe de te sentiebam honestius, hodieque sentio; quanquam libellus tuus, ut vere dicam, et *Pyrgopolynicen* refert et *Artotrogon*. Neque video quid ad rem pertineat exprobare mihi quod habeam doinum, nisi tu doinum non habeas: nam alioqui jecus ille festivus, et, ut *Plantinus* ait parasitus, dictum de dictis melioribus in te recideret. Certe quemadmodum te persuadeo mihi non esse plæce parasitum, quantumvis istud liber præ se ferat tuus, ita vere te suspicor *Cynicæ sectæ philosophum*, non a latratu tantum, verum etiam quod ubique te video ad divitias luctare, ubique ad mendicitatem, ubique ad famem applaudere. Nam ita ludis in liberos meos, ut eorum describas miseriam, si tantum versus meos hæreditate, ac non etiam nummos es-sent habituri; quasi tui sint futuri solis paternis versibus felices. At ego liberis tuis, si quos aut habes aut habiturus es unquam, longe laqueos,

* Perhaps *quid*.

† Read *dilationem*.

longe mendicitatem deprecor, quæ mala tu facete scilicet ominaris meis; atque ex animo precor, ut uberior eis affulgeat alicunde fortuna, quam ex versiculis tuis, quorum ego neminem esse usquam tam insanum censeo, qui trecenta millia redimat teruncio; quæ quidem hujus generis sint, cuius effutivisti hactenus.

Eiusdem salis et illud est, quod lupo temet assimilas famelico, tanquam nisi meo bono reges duo sanxissent pacem, me miserum agnellum semel devorasses integrum: nunc vero nefas ducis facta pace litigare, eoque libelum istum nunc demum edidisti blandulum. Sed illud deum divinum fuit inventum, quod diras omnes, ac bellas illas Charites inferorum Furias, tam formosulas amicas adfixisti tibi, quibuscum lusites atque otium oblectes tuum, imitatus videlicet quosdam non imperite ridiculos, qui quum esse sibi quædam vel corpore deformia, vel moribus foeda sentiant, quæ vel obnoxia dicteris sint vel criminationibus, homines scurrandi solentes in sua vita ludunt ipsis, ut quando evitare non possint opprobrium, ansam saltem carpendi præripiant æmulis, ipsique potius de se triumphum ducant. Ita quum tu videres *Antimoron* tuam non *Moriam* modo, sed *Moniam* quoque spirare, quando nemini futurum videbas ambiguum, unde sit ille furor emissus, maluisti in tuas furias ipse præludere, quasi eas ulro sese offerentes tibi amico videlicet tam necessario et juratissimo mystæ fueris emissurus in me.

Illud, opiaor, nemo leget unquam, qui non insignem ingenii tui notam judicabit, et plane Brixianam facetiam, quod quum te dignis versibus, ad tuam ipsius me pinxit effigiem, veritus ne nondum satis expressisses te, *rabulam* adnotasti in margine, quod talem me dices esse in patria. Ego, Bixi, qualis domi sim non dico, ne similis tibi sim; cuius gloriam, sive quam ipse tibi tribuis, non mereor, sive quam tribunnt alii, non affecto. Tu vero qualis domi sis, effecisti tandem foris ut cognosci possis: quem, quum te videri velis a secretis esse reginæ, non pudet ejusmodi rabia rabire in consiliarium regis, qua nec in rabulam quidem quisquam rabit nisi rabula.

Et tu quum hunc in modum toto te libello gesseris, operæ pretium est videre quomodo sumita scilicet auguriis* persona, divines fore, ut me pro hoc tam amico in me officio, sis habiturus inimicum, cuius tu pendos lapsus pia cura tollas in auctoris honorem, relatus ab ingrato malam gratiam; atque ita tractas istud admirabile atque ex intimis rhetorices penetralibus de promtum schema, ut fere concionantis quoque personam induas, et injecta frequentius mentione Christiani, atque identidem peccatoris nomen inculcaus, tanquam animæ res agatur, propemodum solcæcismorum velis agam pœnitentiam, quod appropiuquet, credo, regnum cœlorum: Ego certe, Bixi, tūtum illud augurium de me non dubitabo fallere; qui nunquam tibi statui inimicus esse. Neque usque adeo sum inhumanus, ut tam amicum in me officium non agnoscam, hominis tam officiosi in famam meam, ut editis atque excusis in me famosis libellis, aliena errata pro meis nulli insurget in aurem; tam indulgentis in honorem meum, ut potius quam me non impetat falsis calumniis, suum ipse nemen veris in honestet opprobriis; tam propensi in salutem meam, ut principem meum vel impietatis insinuet vel inscitiae, ni me piorsus exterminet. Nec usque adeo sum stupidus, ut non sentiam quanto

* Read *auguris*.

pretio redimendus sit ejus viri favor, qui sit tam prudens, ut altero quoque versu obliviscatur sui, tanquam Leithænum poculum interbiberit; tam generosa palma, ut non erigat modo se adversus maledicta aliorum, verum ipse quoque sese oneret suis; tam fortis et invictus pugil, ut Herculi surrepta clava, perpetuo pugnet secum; tam oculatus ac Lynceus, ut non videat sua in se redire seominata; tam urbanus, ut insannum, stultum, furiosum, canem, ratabalam, habeat in facetiis; tam placabilis ac tranquillæ indolis, ut fidefragos^f, perfidos, et perjuros inclamans, tamen abstineat conviciis; tantus adsertor poëtices, ut eam contemni postulet, præmonens, ne quis ambiat ab ea laudari, quæ sibi vetat credi; tam vehemens orator, ut defendat eum provocare, qui responderit; provocatum vero, qui prior læserit; tam pulchre olivam mediis gerens in armis, ut in media pace de bello litiget; tam æquus, ut insaniat, quod ipsius liber vere sit taxatus mendaci ab illo, enijs totam gentem eodem libro falsus insimularat ante perjurii; tam fructuosus encomiastes, ut principes a corporis dotibus laudari postulet, a fortunæ munneribus ferat; a virtute non sinat, nisi si quid dicatur in genere, sic ut dici possit in quenlibet: si quid vero factum sit ejusmodi, ut id viri, mulieres, pueri, lapides prope collaudent, ejus rei Pythagoræcum indicat silentium; tantus Apelles, ut, nisi tabula ejus cum favore spectetur, duos videatur principes ex eadem propemodum denigrare fidelia; tam anxie Christianus, ut nisi mihi duo reges ab illo, precibus, opinor, impetrassent veniam, nunquam potuisset obtainere Christus, quin acerbe olim debacchatus in nos, quoniam uno sit percussus verbalo, me missellum agnicolum homo plus ullo lupo famelicus totum deglitiret; tam lepidus denique, tam festivus, tam solers, et undique tam consummatae sapientiæ, ut sibi ipse familiares esse fateatur infernales Furias. Eas ergo quim habeas, Bixi, domesticas, ut sis fortassis ambiens aliis, sicuti ubi sint, quibus cum ejusmodi sodalibus libeat ludere, ego te profecto nec inimicum horreo, nec amicuni expeto. Nam hostem tuum nihil timendum est, ne, quod tu minaris, unquam invadant Furiæ, nempe trahibus clavis arctius ferruminatae tibi, quam ut a tam charo capite queant avelli quoquam. Amicis vero ac familiaribus ejusmodi pestis possit nocere contagium. Contra, inimicus ipse tibi non ero: neque enim eum odisse possum, cuius sic obsessi misereor; imo adamarem certe, ni vererer ne me redanieres mutuo, ut qui frequenter audierim, quam sit molestus ac noxius amor ejusmodi spectromini. Proinde quoad licet, erga te sic neutro memet affectu geram, ut nec dignaturus unquam sim albusne sis an ater inquirere. Quanquam nec opus est istud inquirere; tam atrum enim tuum te atramentum reddidit, quam carbo est. Tantum ne tam grati officii prorsus oblitus videar, quo meorum versum mendas adnotasti sedalo, nec eas cuiusquam pateris errores haberi quam meos, diris interim tute ac turris, si vera fateris, obnoxius, utrique nostrum supplex quod sit salubre comprecor; uti Superi mihi tibiique tam propitiæ sint, amborum vitia ut corrigant, ac mihi solœcam orationem castigent, tibi perpurgent solœcismos ingenii; mihi barbara verba velint e sermone tollere, tibi barbaros istos mores e pectore; denique benigni largiantur et mihi sanos pedes in carmine, et tibi sanum caput in corpore.

^f Perhaps *fædifragos*; because *perfidos* follows.

IV.

Thomas Morus D. Erasmo Rot. Viro optimo atque doctissimo S. P.

ECQUID ^s vidisti unquam, Erasme optime atque doctissime, suaviorem quenquam quam sit hic noster Brixius? qui simulatque ipsi quicquam disimulare libet, reliquos idem mortales omnes satis *elatum*^h putat. Nam quando homo quantumvis stupidus non sentire non potuit, quam esset absurdum, odiosum, infame, sine causa quenquam jurgiis et conviciis impetere; iterum atque iterum narrat, insigit, inculcat, epigrammatibus meis provocatum se defendantis tantum partes obtinere, ut diris et execrationibus impetitus, non nisi jocis contra, salibus et facetiis repeatat adversarium, Cæterum de petulantia, mendaciis, probris, quibus omnem prius provocarat Angliam, verbum interim nullum, ut nec de eo quidem, quod quæ simultas inter nos olim agitata fuit in mediis belli tumultibus, eam ille jam olim mortuam, nunc denum in summa pace redintegrat. Et sic agit Phormiana confidentia, ut quum suam causam facile sentire possit nulli non esse damnatam, qui quidem rem pernorit, tamen velut eam bene ac dilucide quibus oportuit judicibus approbasset, jani suo jure scilicet quidvis debacchetur in me, et totam pectoris sui sentinam lepidus et facetus exhauriat: qui postquam unum atque alterum epigrama scriptum joco, statuit habendum esse pro diris, tanquam dixisse modo, foret omnibus prorsus persuasissime; simul persuasit sibi rem se plausibilem facturum, si paucos versus et adversus petulantissimum ejus libellum, et in bellico tumultu ludentes olim, nunc denique tot annis post factam ac firmatam pacem, in quanta nunquam fuit ullorum populorum concordia, libro virulentissimo rependeret: sperans videlicet neque tam oculatum fore quenquam, ut id posset cernere ad quod ipsi libet connivere, neque tam importune severum judicem, ut aliud exigat probamentum quam narrantem Brixium, praesertim suæ causæ æquitatem tanta cum fiducia jactantem. At nisi certe visus esset aliquanto minus impudens, si has ad populum tantum phaleras exposuisset; in quo reperire potuisset aliquos quibus res adhuc esset incognita, multos quibus alteruter nostrum, quosdam quibus vel iniqueⁱ placent rixæ; ac non hoc pacto bos ejusmodi se jactaret ephippiis apud te, qui non tantum proram puppimque certaminis (nisi non legisti *chordigrum*; nam cætera legisse te scio) verum etiam certatores ipsos intus, quod aiunt, et in cœte nosti: tum cui sciat ejusmodi rixas, etiamsi quæ justa sint exortæ causa, tamen pro tui ingenii candore atque humanitate ociosas invisasque esse, nedum hanc illius inceptissimam, injustissimam, inhumanissimam, et quam abs te vidisset epistola ad se missa, velut præjudicio damnatam, adjectis etiam tuæ sententiae causis, altera in honorem utriusque civiliter magis excogitata quam vere, quasi nos essemus hi quos literarum intersit concordes esse: altera certe justissima, quod quæ olim flagrante lusimus bello, ea nunc, facta pace, conveniat obliterari. Ex his causis illam quæ civilior erat quam verior, quanquam de me contemptius admittit, de se tamen candidus atque modestus agnoscit: alteram illam, quæ tam vera fuit ut negari non posset, dissimulanter præteriit, ac rursus ob oculos fundit provocationis pulverem, qua se laccatum a nobis et prius

^s Life of Erasm. vol. i. p. 218. ^h Read *celatum*. ⁱ Perhaps *inique*.

prædicat, et hostiliter. Et profecto si Brixius, ut totus est in metaphoris comicis, ab epigrammate meo velut ab epitasi jubeat hanc auspicari fabulam, negare non possum *quem*^k ipse provocaverim. Sin communis more patietur addi suo loco protasis, non erit, opinor, ambiguum, quod nihil habeat comicum illius turbulentia catastrophe. Nam primum quis non admiretur insignem impudentiam toties occlamantis prius lacessitum se; quum sciat interim suam passim prostare *Chordigeram*, quam non fuisse sequutus epigrammate, nisi nostram gentem totam mendacibus impetisset conviciis? Quia in re quid communiisci potest, quod isti prætendat calumniae? An quod epigrammata mea præcesserint ejus libellum, quum non ad aliud quam ad ejus libelli ludant insecitiam, furtam, mendaciam? Aut ut est acutus rhetoreculus, contendet in *Chordigeræ* nihil esse convitii? At idem quantumvis impudens, non negabit in primo limine *Chordigeræ* omnes^l fœdifragos vocare se, et petulanter appellare perjurios. Et tamen audet præfari, olivam sese mediis in armis gessisse, homo nimurum sic affectus erga mendacia, ut perjurium quoque et fœdifragium habeat in blanditiis. An nihil ad me pertinuisse censet, mendaciis et calumnias ab illo lacessitam patriam, quod ipse non attingar nominatum? Nam id videtur innuere, quasi non hac ratione, atque adeo eadem præclara oratione latroni liceat in jus vocare viatorem, a quo sit fortasse repulsius inclemens, quum non illum impeteret, sed insidias tentaret pecuniae. At fortassis etiam si non in illum prius, saltem scripsi acerbis. Est enim et in ulciscendo modus. At ego Polyphemi barbariem imitatus præ stomachi rabie Brixium, alterum videlicet Ulyssem, diris et execrationibus insectatus sum. Ita sane disputat, nihil habens pensi quam falso. Nam eo solatur se, quod sperat fore multos quibus cum totam rei nos didicerint, ista facile persuaserit, atque ita sine pugna vicerit: apud te vero et si qui sint consciit, satis habet si consequatur id laudis genus: Ni causam nossem, putarem vera hunc loqui. At ego aut veritate me tuebor, aut vinci potius volo, quam judicis ignoratione vincere. Quamobrem non imitabor hac sane parte Brixium, qui versus meos in Abyngdonium (quos per jocum effutiveram, ut ejusdam asininas auriculas deimulcerem, quod ei nihil placeret absque consonantias rhythmicis) in extremo limite insanæ Sylvæ suæ collocavit, ademtis duobus epigrammatis meis in idem argumentum, quibus illorum jocus versuum aperiebatur. Qua re nihil efficere potuit magis sycophanticum. At ego certe contra faciam. Nam et *Chordigeram* curabimus excudendum, et Epigrammata nostra subjungemus. Quin adjiciemus et Sylvain ejus, ne quid causetur ademtum: atque hoc pacto spero me facturum, ne sit tam arduum atque acclive literatis omnibus judicare, an tam bonam habeat causam quam habere se jactat atque gloriatur Brixius. Nam cum nos perjurios appellasset ac fœdifragos, cum totam rei seriem in suorum gratiam ac nostrum probrum, ut ipse vocat, fictionibus, ut res vere habet, impudentibus invertisset mendaciis, eademque omnia tam absurde tractasset, ut nihil unquam quisquam tractarit absurdius, ita versibus obvestivisset alienis, ut Valeriae Probæ te putares legere Centones, nisi quod eas^m illa concinne coaptavit, Brixius ita consarcinat inepte, ut commissuræⁿ tanquam cicatricosum vulnus exstet in mo-

^k Read *quin*.

^l Perhaps *omnes nos*.

^m Perhaps he wrote *eos*.

ⁿ This is perplexed, and hardly intelligible.

dum, aut velut arida siti tellus hiulcet; ego non aliud illis epigrammatiis quibus se queritur tam capitaliter offendum, quam in ea quae dixi vitia lusi, et certe nihil opinor acceibe: eoque vehementer admiror in quo meorum epigrammatum reperiat illas diras atque execrations, quas homo lepidus, ut jactat, convertit in jocos. An illud execrations appellat ac diras, quod in uno meorum epigrammatum per jocum excusans ejus mendacia, quasi nemo redierit e *Chordigera* domum, qui rem uterat gesta doceret, eum adjeci dignum fuisse Brixium qui fuisse in ipsa nave, ut suis oculis rem videret quam esset scripturus, ne ad eum modum tam turpiter mentiri cogeretur, et falsa pro veris commendare memoriae? Extra hoc unum certus sum nihil unquam repertum Brixium, in quod possit tendere ullam vel dirarum vel execrations calumniam. Quanquam in hoc ipso aut calumniatur egregie, aut certe quid execratio, quid dirae significant, egregie sese declarat inscius. Erit fortasse qui mordaculum putet (et tamen idem si Brixii expenderit parum *Chordigeram*, spero non difficulter ignoscet) execrations aut diras haud sane quisquam erit qui vocet, qui quidem Latine sciet: utpote ad quas nec illud quidem Martialis, nostro tam longe mordacius, accedit in Theodorum vatem, Brixio vati fortasse non absimilem, de quo poëta magnum fuisse facinus ac deorum crimen exclamat, quum Theodori penates ignis absumeret,

‘ Non arsere simul quod domus et dominus.’

Ego vero, etiamsi dignum duxi Brixium, qui, quo vitare tam impudenter mentiendi necessitatem posset, in media fuisse *Chordigera*; non optavi tamen istud ei, nec ignem imprecatus sum, quem effugerunt etiam multi qui fuerunt in nave. Neque enim quisque statim imprecatur ea cuilibet, quibus illum censem ac pronuntiat dignum. Nam et Brixius, opinor, fures dignos ducit suspendio, dignos ducit adulteros, dignos, haud dubie, perjuros, a quibus haud ita multis absunt parasangis mendaces; nec tamen, reor, usque adeo immitis est, ut iis omnibus, tantæ nimirum parti mortalium, semel imprecetur interitum. Quod voti genus ut inclementissimum fuerit, ita nec ipsi fortasse Brixio satis tutum. At præter illud epigramma supersunt novem, quorum in primo (id quod etiam verum est) admoneo simpliciter, adentum iri scriptoribus omnibus fidem, si assuescant ipsius exemplo non ex fide sed ex affectu scribere. Duobus in id ludo, quod Herveum fecerit tam prodigiose pugnantem. Uno jocatus sum in Brixii et jactantiam simul et incogitantiam, qui præter alia multa perquam vehementer absurdia, fixerit Herveum de ipso vaticinantem, velut alumno Phœbi, et ut id fieri posset, fecerit illum in mediis flammis diu concionantem tanquam in summo otio. Porro quod cum servati sint ex utraque nave multi, succurrentibus nostrorum navelculis aliquot, ille maluerit universos prorsus exurere, quam relictum esse quemquam a quo videri potuisset audivisse quæ scriberet. Uno allusi ad eos versus, quos Brixius effinxit in cenotaphium Hervei. Duobus ad id lusi, quod Brixius *Chordigeram* suam veterum poëtarum furto surreptis versibus exornasset. Duobus ostendi, me mentis et ingenii plusculum in *Chordigera*, cum in inventione rerum, tunc in dispositione requirere. Hæc cuni scripserim et lacessitus, et turbulentis temporibus, et vere tamen, nunquam vel edidi vel ostendi sola, sed ita conjuncta cum aliis, ut lectoris cogitatio vel plurimum averteretur ab illis, vel non tota certe detineretur in illis: cum ejus *Antimorus* contra nihil profiteatur aliud,

quam in meum nomen non minus delira quam contumeliosa convicia. Postremo cum accepisset id agi ut excederentur Epigrammata mea Basileæ, scis ipse quid egerim, ut ea quæ in Brixium scripseram, una cum nonnullis emitterentur *: quod quædam milii non satis severa videbantur, etiam si procul absit ab ea obscenitate, qua ferme sola quorundam Epigrammata video commendari quibusdam: et simul neminem volebam, quantumvis justa de causa, tantillum a me perstringi nominatim. Qua in re, quod ad Brixium attinet, meum conatum frustratum esse vehementer gaudeo: adeo se declarat dignum, in quem longe alia scriberentur. Nam in illis quibus non minus crebro inculcat quam falso, se provocatum prius, et tot probris, tot conviciis, tot maledictis, tot diris, tot execrationibus offendit capitaliter, si ea quæ recenset invenerit, quamquam, ut tum res erant et illius merita, meum factum potuisse omnium gentium jure defendere; tamen agnoscam profecto Cyclopis illam Polyphemii barbariem, quam mihi Brixius impingit. Quod si contra non invenerit illuc ea quæ causatur, tunc æquum censeo ut agnoscat Brixius, eum locum quo de diris objicit atque execrationibus, ab ipso factum totum, ut esset sedes in quam Polyphemum vastum sane gigantem posset admittere: quando adeo illi tam lepida blandiebatur inventio, ut potius quam cogeretur excludere, fingendum quippam duxerit, in quod posset aliquid facete dicere. Verum ni cæcior esset ipso Polyphemo Brixius, facile profecto cerneret, eam rem non admodum multum illi parituran gloriæ, si dissimulanter præteriens quod in eum dicitur, alia contra se subornet ipse, quæ commode possit vincere. Scripseram epigramma in quendam nostratem, qui ridicule cum nobis bellum esset cum Gallis, in Gallicos mores totus abierat. Alio loco quoniam Brixius nos appellarat fūlifragos atque perjuros, tetigeram obiter nostram causam in Gallico bello fuisse piam et officiosam in Ecclesiam Christi, cuius vicario sumus opitulati: Gallorum contra, quod foverent schisma, et oppugnarent pontificem. Quod ipsum neque nunc disputo rursus, neque olim me volente prodiit. Et tamen si finxisset Brixius (cui tam impense placet fingere) commotum illis locis fuisse sese, potuisse homini fortassis ignosci facilius: ut cui videretur imposuisse falsa quædam honesti species, nempe amor importunus in patriam quo videretur vel vere in eam dicta non perpeti, vel certe fœderibus condonata vindicare. Nunc vero stupidissime de legit eam causam, in qua et eosdem habet obices quos haberet illuc, nempe ipsum scripsisse prius, præbuisse occasionem, impigisse falsa, item esse judicatam, in eo perentiam atque abolitam fœderibus publicis. Sed et hoc præterea turpissimum, quod quum publice prior læserit, privatum sese sic offendit queritur, quomodo non potest docere: sed diras et execrationes in se ingestas a me, ipse a se finxisse convincitur. Quamobrem cum prior scripserit in nos, eaque etiam falsa, cum ego tantum epigrammata contra, in quibus ea scripserem, quæ si neget esse vera, nihil assequetur aliud, quam ut eum intelligent omnes, bis fuisse mentitum; non solum potuit honeste desistere, verum debebat etiam. Atque adeo fecisset scio, nisi maluisset omnibus declarare quam insigniter esset impudens: qui quæ peccasset ante, quum donari vel juventæ ejus potuissent, vel imputari temporibus, nunc tot annis elapsis in tanta pace, in tanta concordia, atque in ipso ferme duorum princi-

* Rather, *omitterentur*.

pum hospitio (nam id nunc adornant) de integro renovet omnia, et epigrammata pauca quæ in illius librum lusimus, virulentissimo libello retaliat; in quo cum nihil inveniret quod respondere posset pro se, totus in me conversus, nihil effundit aliud præter meras calumnias, et plusquam furiosa convicia. Primum quicquid usquam fere vel cessatum est ab operis Frobenii, vel ab ipso quisquis exscripsit exemplar, id omne objicit mihi, quum videat nullum unquam librum tam feliciter excusum esse ut nihil insit errati, et illic nullum legit erratorum indicem. Et tamen in illis ipsis plerumque felicius errarunt illi, quam castigat Brixius. Quam seditiose calumniatur me lacerare parentem principis; quum ipse **tantum** commemorem, quæ mala princeps, dum auspicaretur imperium, incomparabili gloria correxerit; quibus aliquot ante annos afflictabatur respublica, nonnullorum perfidia, quibus hujus regis parens nimium credidisset; impar aliquamdiu ipse rebus administrandis per adversam valetudinem, alioqui vir omnium regnandi prudentissimus. Et tamen Brixius quum ea mala quæ aliorum contigere malitia, ipse improbe veritat in regem, mirum quam virulenter ibi debacchatur in me: ut pinguis, ut colaphos, ut exsilia congerit; ut tanquam, velut carcere, stringeretur metro, ne tam libere quam libebat liceret excurrere, addidit vipereas glossas in marginem, quibus in ea loca duceretur lector, si quis fortassis parum esset attentus ad carmina. Atque hoc pacto cum demonstret insigniter, nihil sibi ad nocendum defuisse præter vires pares virulentæ, tamen homo lepidus gloriatur se dixisse facete, dum risum ridet Ajacis. Nam ut is abjudicatis armis insaniens, cum appensa verberaret pecudes, effuse risit interim, et earum gemitu mire plausit sibi, ut cui furor persuaserat, eas Agamemnonem esse atque **Ulyssem**, in quos cupiebat ulcisci: sic Brixius improbum interpretamentum suum insectans, et ad perniciem usque exagitans, suaviter arridet sibi, dum præ mentis inopia non advertit omnes, imo omnes prorsus homines quibus ulla scintilla aut boni pectoris, aut sensus insit communis, in hoc Brixiano risu non minus animum gladiatorium detestari, quam deridere dementiam. Atque hæc quum ita se habeant, tamen tanquam ista Corœbo cuiquam scriberet aut Margitæ, non Erasmo; tanquam ipso connivente ad suam petulantiam, qua prior debacchatus est in nos, omnium simul sic eruisse oculos, ut quod ipsi cernere non liberet, idem nemini prorsus liceret aspicere, tanquam adhuc hostilia durarent tempora, ut ei liceret olim jactata verbula, eademque prorsus innocua, nunc demum venenatis vindicare calumniis, quum uterque princeps, quum totus utrinque populus ita coaluit in concordiam, ut milites obliviouscunt etiam vulnerum, quorum cicatrices adhuc gestant in corpore; tanquam ipse acerbiter essem inventus, ac diras omnes **imprefatus** in illum, tanquam ille vicissim meros jocos, meras facetias, meros sales effudisset, ac non insanæ convicia debilaterasset in me, ac plus quam virulenta deliria; opera pretium est videre, ut securus ac certus spondeat sibi, non veniam tantum velut necessariæ **responsionis**, sed laudem etiam clementiæ, qui videlicet impetus diris et **exsecrationibus** (quæ nusquam extant) quum illi fas esset paribus armis in certamen descendere, mira tamen indolis benignitate, atque admirabili dexteritate ingenii mordere se jactat absque dente, jocari sine calumnia, ridere circa convicium, ludere citra maledictum, commonefacere sine objurgatione, erudire sine ferula; imo adeo **mea maledicta** in lusus, convicia in risus, probra in jocos, **exsecrations in ironias**, diras

denique in scommata convertisse. An non videatur belle perorasse Brixius, si quis hæc forte legat, qui nihil omnino cognoscat de causa? Nam si quis lector inciderit, qui *Chordigeram* ejus, qui mea Epigrammata, qui moricum ejus *Antimorus* inspicerit (si quis forte sic abundet otio, ut ei vacet bonas horas tam male perdere) quum in illis Epigrammatis meis neque maledicta, neque probra, neque convicia, neque execrationes, neque diras inveniet; quum apud illam contra nihil inventiet aliud, præter meras sycophantias, maledicentiam, et virulenta jurgia; quum dentes videbit, sed fractos in coticula; ferulam videbit, sed absque literis; quum videbit hominem sic admonere, ut stultissime carpat quod non intelligit; sic erudire, ut calumnietur improbe si quid intelligat, is quanto risu ridebit eos risus Brixii, qui Brixium reddant ridiculum? quibus scommata, quæ multo scommate redeant in auctorem? Quos ei jocos exhibebit ita jocans Brixius, ut se videre putet saltantem camelum? quantam præbebit ludendi materiam tam inepite ludens Germanus^o, ut germanus videatur *Æsopici aselli*, qui non multo minus absurde imitatus lascivientem caniculam, quam Brixius æmulatur poëtas, lutosos et corneos pedes impegit in heriles humeros, fustibus inde retrusus in stabulum? Denique quam lepidis ironiis eludet ironias Brixii? quippe tam illepidas ut lectorem admonet pectoris cuiusdam omnino talis, qualis Brixius est poëta, qui cum leporeni atque canem depinxisset ita similes ut internosci non possent tandem uter canis esset, uter lepus, subscriptione solers indicavit. Ita Brixius ejusmodi ferme ludit ironiis, ut misere metuat sibi ne quas velit accipi per jocum dictas laudes, earum plerasque multi agnoscant pro veris: cuius periculi non aliud vidit effluuium, quam ut εἰπενεύει se protestaretur marginali glossemate. Nimirum homo cautus ita cavit sibi ne sua teneretur syngrapha, quasi me laudasset ex animo. Uno loco tantum putavit non necesse esse ut marginali nota nos admoneret ironiæ suæ, adeo fidebat ejus loci elegantia; quum in indice (ut ille vult videri) meorum erratorum, ut res indicat, calumniæ atque inscitiæ sua mantinuit. Ridet in Utopia mea dialogum, in quo fraterculus cum morione disceptat; in quo, inquit Brixius, dialogo enarrando exornandoque Morus ingenii sui acumen, phraseos vim, ac judicij integritatem facile explicat. Evidem, Erasme doctissime, non usque adeo contemno Brixium, aut mihi tam impense placebo, quin facile fatear, neque elegantem fraterculorum phrasin, neque acutas morionis argutias tam belè unquam me potuisse exprimere, quam ad verum ac vivum potuerit expressisse Brixius. Adeo efficax res est talibus orationis deliciis a-suescere, et ad morionem non nomine (quod jam civiliter tam sæpe Brixius concedit mihi) sed natura (quo illum suo sibi jure vendicat *Antimorus*) accedere. Porro quod de judicio dicit, quo nimirum significat absurdum esse, barbaram Fratrum phrasin ei libello inserere, quem cupias esse Latinum (ut omittam interim et Græcos Latinis barbaros esse, et Latinos Græcis, quorum sermonem cum laude quoque Romano sermoni scriptores omnes tam frequenter interseruerunt) non exspecto ut, non dico mea oratio (in qua Brixius undique tam manifestarios solœcismos ac barbarismos, sed manifestariâ sycophantiâ, manifestariâ deprehendit inscitiâ) sed nec ipsius

^o Perhaps *Germanos*.

* Read *tam*.

Brixii (cui Veneres omnes atque omnes prorsus Gratias putat affusa⁸ Brixius) ad Latinitatem aliquando sit perversa Plautinam: qui nec absurde tamen sibi facere visus est, nec Romanum sermonem dehonestare, quam in comedie Latina Fænum interdum ficeret loquenter Punice. A quo exemplo non multum, opinor, abest, si quis in eo scripti genere quod prope accedit ad comicum, Fratrem id genus producat in proscenium lingua loquenter sua, hoc est, Latino-barbara. Et tamen scis ipse, mi Erasme, quam non valde mihi placuerit ille dialogus, quamque libenter fuerim omissurus, nisi supra quam dico placuisset illis, quos neque literis neque judicio quisquam, qui quidem literas habeat ac judicium, non tam longe anteponat Brixio,

‘Quantus ad æthereum patet hinc suspectus olympum.’

Quorum aliquos hic quoque commemorarein, nisi quod et frustra commemorarem conscio, et non est animus viros cum honestos tum etiam honorabiles objicere invidisimi viri latratibus; qui aliena laude sic intabescit, ut pluie pereundum homini fuerit, nisi aliquid rabiei suæ ablatterasset^p in Beatum Rhenanum, æmulatus Æschinis odium, a cuius eruditione non minus abest, quam ego absum a Demosthenis, cuius gloriae invidet Æschines, ut Ctesiphontem quoque, quia laudaverat, accusaret publice, et ei machinaretur exilium, quod merito mox in ipsum recidit. Ita quoniā Epigrammata mea Rhenanus Bilbaldo, doctissimus doctissimo atque optimus optimo, laudatione sua commendavit, mirum quam insanit Brixius, quam virulento animo, quam infirmis viribus hebetem plumbei gladii cuspidem strigit in Rhenanum. Adulatorei vocat, aut si hoc non agnoscat, insciū, indoctū, ac plane cæcum, qui non viderit meos versus tales esse, quales visi sunt per invidiæ conspicilia^q pervidenti Brixio. Sed frustra involat in elephantem culex. Nam Brixius cujusmodi sit, declarat ipse. Rhenanum laudare, ego nec, ut nunc res habet, volo, ne illud audiam: *Mutuo muli scabunt*: nec certe si velle, satis possem, ut quo (quod omnes norunt, fatentur, ac prædicant) tot felicium ingeniorum ferax Germania nihil habeat, si linguam species, elegantius; si disciplinas, eruditius; si mores, melius. Verum demiror hercle, cur in unum fuit Rhenanum Brixius. An ejus unius judicium de meis studiis dissentit a Brixio? Quasi nihil honorifice de me scripsissent (ut omittam te ac Petrum Ægidium, quibus videri possit amor nonnihil imponere) Buslidius, Huttenus, Paludanus, Noviomagus, Vives, Grapheus, Zasius, ac Budæus; quibuscum eo tempore adeo non amicitia contracta est ulla, ut nec litera quidem ulla intercesserit; at neque cum ipso Rhenano: ut omittam plurimos eruditione non incelebres. Quasi^r Brixius fingat hos omnes adulari mihi, multum ei debedo, qui tam magnum virum me facit: sin cæcos, inscios, atque indoctos omnes pronuntiet, quoniā sic ab eo dissentiant, ut quem ille toties stultum vocat, toties appellat insanum, ei (ut nihil recenseam amplius) aliquanto certe plusculum tribuant prudentiæ, quan adhuc audio, præter Brixium, quemquam tribuisse Brixio; nemo ei tam absoluta potestate dictaturam detulit, ut ejus unius sententiam ita ratam esse oporteat, quin ad populum saltem supersit provocatio.

^p Read *ollatrasset*.   ^q *Conspicilla*.   ^r Perhaps *Quod si*.

Nam quod hoc ita moleste fert, quod Rhenanus epigrammata mea Marulli et Pontani prætulerit, debebat aliquanto pressius Rhenani laudationes expendere: qui etsi multo mihi tribuit amplius quam meus pudor possit agnoscere, tamen ea parte qua potissimum Brixius offenditur, non adeo effusus est in laudes meas, ut Brixius invidere debuerit. Neque enim me Pontano aut Marullo undecimque præfert Rhenanus, aut confert. Natura tantum comparat, non Græcarum literarum peritia, ne sit opus ut ita stomachetur Brixius Græco conferri Britannum. Etenim natura quid impedit etiam parem quempiam

‘Vervecum in patria crassoque sub aëre nasci?’

Quamquam ipse neque tam superbus sum, neque tam nescius mei, ut quæ mihi tribuit Beatus Rhenanus agnoscam; qui me, quod dixi, talibus viris natura confert, utilitate vero præfert hactenus, ut censeat plus frugis adferre lectoribus, si quid affero salubrium sententiarum, quam quicquid illi chartis illinat obscenitatis ac nequitiae, ac plus juvare putat quæ simpliciter ac aperte cano, quam Marulli delectant ænigmata: qua in re quid aliud Rhenanus, quam siquid est virtutis in me, id illorum præfert vitiis? quod laudis genus quum nihil obstet, quo minus eorum virtutes meis possint (ut certe faciunt) lounge antecellere, non debuit, ad invidiam usque videri benignum: quum interim (ut præteream reliquos) Budæus unus, vir non minus publicæ rei peritus quam literaræ (in qua plane principatum quendam obtinet) quæ de me scripsit ejusmodi sint, quæ sicuti nunc hominis candidissimi civilitati tribuo, non aliter quæ in Brixii *Chordigeram* præfatur eruditissimus Aliander^s, ita longe magis optem esse vera, quam Pontanum aut Marullum superare carmine, aut utrumque simil utraque lingua vincere. Et tamen mirum est, quam subito mutatus Brixius incumbit in famæ meæ curam etiam ipse, utpote ejus non nisi favore ac studio tot errorum meorum me tot nullum, tam pudendorum, amice, benevole, fideliter commonefecerit, videlicet ut ipsius opera subducantur clanculum, quæ circumferri diutius absque insigni traductione mea ac perpetua quadam ignorantiae nota non poterant: quo nomine censet tantum etiam debere me tam amicæ ejus industriæ, quantum alteri quisquam debere possit. Hoc tam elegans ac bellum schema tam vehementer arrisit Brixio, ut quod nemo non irrisit quum legeretur in Antimoro, nunc velut repetit; serio oblitus interim illorum versuum, quibus miro ingenio comminiscitur, qua arte nunc verisimile sit me tantæ mederi infamia, nempe hac, ut omnes libros qui jam excusi sunt usquam, curem undique reportatos ad me, atque ita repurgatos post emittam danno. Et tamen hoc ipsum ita veretur Brixius, ne videlicet emissis in omnes undique terias plus quingentis legatis, omnia exemplaria recipiam, ut minetur se facturum, ut apud se atque aliquot etiam alios (quod nisi emissis in id vicissim legatis difficile, opinor, fuerit) corrupta exemplaria extent, quæ meos errores (quorum nunc id me admonet ut tollantur clanculum, ne quis posthac possit exprobare) sic omnibus essent exhibitura, ut nec Oceani fluctus omnes sordes mihi possint abluere. Ejusdem vel memoriae vel constantiae etiam illud est, quod cum in illa epistola ad te neget *Antimorum* suam dentatam esse, ut in qua mordet

^s Aleander, I suppose,

sine dente, tamen in hendecasyllabis (quos ita belle concinnat, ut in unum versum interdum syllabas intrudat tredecim) ait suos elegos se meo cruro oblinere. Et plane quemadmodum non minus ridicule poëtas imitatur, quam hominem simia, nec minus inepti dissimulat, quam aut mugil, aut cuniculus, qui simulatque caput in glebam considerit, totum corpus satis occultatum putat: ita nullus lupus[†] unquam fuit deteriore memoria, nulla pluma, nullus ventus magis constanter inconstans. Jam quod ait, se tuo consilio fuisse paritum, nisi liber jam tum fuisse in manibus typographi, demiror admodum, quem tantam vim obtineat apud illum vel solus nutus Erasmus, tam leve pondus habuisse monitoriam epistolam, ut potius suam famam pergeret infamare tam furioso libello, præsertim siticulosus gloriæ, quam perdebet pauxillum pecuniæ; homo cui (ut ipsius verbis utar) non victus aut vestitus modo, sed famulitum quoque atque equitatus insuper, et crumenæ denique semper ære gravis abundet; cui domus sint et hortnli, in quos Apollon ac Musæ omnes (nisi Brixius pessulum obdat ostio) cupiant relicto Parnaso prorsus immigrare. Et tamen miror, si tibi fuisse pariturus, qui re adhuc integra, toties admonitus, neque Budæo, neque Beraldo, neque Lascari, neque Deloino parere voluit, neque reverendissimo cardinali, qui nuper obiit in Gallia. Cæterum ut bouitatis fuisse judicat quod *Antimori* dehortareris editionem, ita nisi probaris editam, plane jam te censem injustum, qui aliud jus illi nunc dicas in me, aliud in Fabrum olim statueris tibi. Nec dubito quin sibi videatur acutus admodum Brixius, et peritus judiciorum, qui te tam gravi stringat præjudicio, ut ni videri velis injustus, adversus eum pronunciare non possis. Ego, mi Erasme (quod sicuti apud omnes profiteor, sic apud neminem libentius profiteor, quam apud te, cuius animum hac sane parte comperi penitus conspirare cum meo), Jacobum Fabrum sic observo, suspicio, veneror, quomodo virum debeo, quo non aliquot ante oculis existit quisquam literis ac virtute venerabilior: qui an plus annis sit, ut, præter sacrarum literarum studium, in quibus illustran-

[†] What doth he mean?

[*Editor. In the 1st edition the following note upon this passage was printed at the end of the volume.*]

EDITOR.]

—nullus lupus unquam fuit deteriore memoria.

Pliny lib. viii. c. 22. p. 451. ed. Hard. Huic [Lupo cervario] quamvis in fame mandenti, si respexerit, oblivionem cibi subrepere aiunt, digressumque querere aliud.

Pliny prudently gives us the story with an *aiunt*. Solinus is positive:

At hi, quos cervarios dicimus, quamvis post longa jejunia repertas ægre carnes mandere corporint, ubi quid casu respiciunt, obliviscuntur, et immemores præsentis copiæ, eunt quæsitioni quam reliquerant satietatem. c. 2. p. 15.

Hence More took the hint, and applied it to Brixius, and made a proverb of it, which might be added to the Adages of Erasmus: *Lupo obliuionis*; and which may be applied to myself; for I had forgotten this passage of Pliny, at the time when I should have cited it.

dis utiliter est versatus, scholas aliquando ab inepta ista garrulitate atque absurdis argutiis ad sobriam ac severam philosophiam atque ad neglectas jamdiu disciplinas traduceret, ambigo. Quæ res adeo in confessu est, ut ii quoque perquam honorificis calculis illi attestentur in summa, qui ab eo longissime in uno atque altero interdum dicto dissentunt, nec alia re provocati tamen, quam quod Faber quædam, ut videtur multis, quæ dicta ac disputata moderatius offendissent neminem, nimis aliquanto fortiter asseveret, ac majore quam par sit contentione definit: ita bonos viros plerumque longius pius quidam fervor abducit. Verum quam nihil habeat simile tua defensio cum istac absurdissima querela Brixii, nemini potest esse dubium, nisi cui res prorsus erit ignota. Quamobrem consilium non est, hunc explicare locum, et causam cum causa, libellos cum libellis conferre, quasi non aliter patere possit, neque in initio quicquam, neque in toto rei progressu, Brixii vesaniam cum tuo facto congruere: ne vel rem charissimam^v facere controversam puter, vel sotpum atque obrutum ignem importune videar suis eruisse cineribus, vel Fabrum, quem toto colo pectore, aliqua cogar offendere, vel tuum judicium apud quem nunc causam dico, tentare credar, et favorem conciliare blanditiis. Hoc unum certe (nisi quod ludere se posuit pro furere) alioqui dicit non omnino falsum, te videlicet cominus pugnasse, quum ipse rem egerit eminus. Nam ut tu rem non gladio quidem, ut ait Brixius, qui te videtur gladiatorem fingere, sed acu prorsus attigisti, ita ille deliriis tantum velitatus eminus, et ejaculatus convicia, quæ vel anus ebria effutire potuisset in quenlibet, et quæ in ipsum commode competebant plurima; ad rem, inquam^x, prefecto quivit accedere, aut si fors attinget^y aliquando breviter, tum quemadmodum solet in duriore solo infirmis viribus emissum telum, protinus aut prætervolavit, aut excidit. Itaque eminus sic commissa pugna hactenus plane profecit, ut ediderit specimen, posse quidem sagittam sese non incommode prorsus emittere, si quis tantum, quem in locum ejus sagitta ceciderit, eo scopum semper officiose transferat, et belle posse jurgari, si quem nactus esset in quem illa competenter, quæ ipse ex inexhausto probrorum suorum puteo posset haurire: quibus quando deest in quem hæreant, quid aliud interim quam ipse perfundit sese? Verum aliquando tandem velut tuis literis permotus incipit esse placatior, ac si mihi videatur posteaquam uterque in proscenium prodiit, ut ait, personatus (sic enim prodire solebant pugnaturi) ac suas pro virili partes egisse visus est, ego vide-licet epigrammatis aliquot, Brixius integris voluminibus, ego provocantis, ille respondentis (nam hoc, ne quis alioqui non credit, accurate repetit) non recusat tandem quo minus dextris invicem juncitis, Erasmo patre patrato (qui mos olim fuit peculiaris histrionibus) feriamus fœdus; præsertim cum tu me sentias illius amore dignissimum. Cæterum ne pax tam facile impetrata fieret aliquanto contemtior aut mili inde surgerent cristæ, ita rem temperavit, nusquam suæ majestatis immemor, ut si tragœdia ipsius exitum spectare malim, nihil item moretur quo minus ea ad postremum usque actum deducatur: utpote cui mea hypocrisis non sit tam admirabilis, ut illum a proscenio deterreat; nec vires item usque adeo formidabiles, ut, si manus conferre voluerim,

* Read *clarissimam*.* Perhaps *nunquam*.y Perhaps *attingat*,

drectrectare debeat, modo meis, non, ut Patroclus Achillis, armis concertaturus in palæstram descendam, et ante conflictum insonet tuba. Ut miris artibus istam conflictatiunculam (qua ferme duntaxat ipse pugnat secum) *exornet*^z Brixius atque ἀποτελεύται! Nam velut histriones nos committit, comicos, tragicos, palæstritas, bellatores; et mirum est quanto cum artificio hæc inter se tam diversa commisceat; quam concinne pugnantibus aptat personas, mimis scenicis arma, et adhibito patre patrato inter imperatores histriones feriat federa: ut dimicantes producit in proscenium, bellatores in palæstram: denique scita ἐπιμονή tam bello persistit in metaphora, ut in tribus fere versibus conficiat nobis comicotragicopolemon! Quod ad hoc fœdus attinet, Erasme charissime, noli laborare: neque enim tam ingens instat rei literariae periculum, si congregantur hinc Morus homuncio perpusillus, hinc generosa illa palma, palma non^a aliter una Brixius, ut Erasmo sit opus patre patrato qui faciat pacem: nisi literarum proceres similiter affectos reddat hujus duelli cura, quomodo apud Homerum sollicitos habet superos giganteo bello formidabilior illa βατραχομονομαχία. Nam quod me scribis esse illius amore dignissimum, tuam bonitatem agnosco, qui undique studes paci. Verum ego, mi Erasme, me tam^b dignor honore ut inter amicos satrapis tam potentis adnumerer, cuius nunc uteunque respondi *Antimoro*, non sat fortasse reverenter pro tanta viri dignatione; sed pro re certe, ut censem alii, nimis aliquanto modeste: tu vero, mi Erasme, quid sentias, cupio scire. Nam quod tam propere curavi excudenda quæ scripsi, quæ tutius fortasse fuerat per otium polire, præsertim objicienda tam oculato ænulo, ut et ibi cernat mendum ubi mendum non est, malui ei ossa multa relinquare in quibus exerceat dentes, fatiget, aut frangat denique, quam mihi diu talibus nugis occupare pectus. Et profecto non fuisse tam insanum libellum responso dignaturus ullo, ni mihi visum esset amicorum quorundam obsecundare consiliis, suadentium ut me tuerer adversus hominis absurdissimas calumnias. Quæ res una mihi scopus fuit: non continuare convicia, ac paria vicissim in illum spargere: alioqui si statusem non respiciendum potius quid me deceret dicere, quam quid illum conveniebat audire, quantunvis magnifice meum contemnat stylum Brixius, tanquam imbelleni, enervem, nihilque masculum, effecissem saltem ut intelligeret quam verus sit ille Nasonis versus:

‘In causa facili cuivis licet esse disertum.’

Nunc vero quam ille non in ingenium tantum ac mores meos debacchatus sit, verum etiam in perniciem meam, quoad ejus fieri potuit, sit gratus, in literis vero, in eum^c nihil intactum reliquerit, quod non arroserit; ego contra nihil illius attigi, præter illa ipsa volumina, quibus aut ipse petor, aut patria. In universo vero quid præstare possit, neque pronuncio neque executio. Scio enim quam leve pondus habiturum sit de illo judicium meum, quod tamen etiamnum magis benignum est in illum, quam sit multorum quos ille minus offendit. Verum enim vero neminem adhuc audio tam candido calculo suffragantem Brixio, ut non

^z Perhaps *exornat*. ^a This is obscure.

^b Perhaps *me tali non dignor honore*.

^c Perhaps in *enm* should be left out.

idem sentiat, nihil haec tenus ab eo prodiisse tam magnificum, quod respondere possit hominis jactabundi gloriolis, dum nunc jactat, idem esse poëticen sibi, quod πεδίον ἵππων, hoc est, equo suum campum; nunc se gloriatum cum antiquitate certare, nunc ipsam clavam vi eripere Herculi, dum fulmen denique satis impudenter sese minatur efflaturum. Has hominis glorias alii quoties cum ejus conferunt poëmatiis, ingenium carent non insanum tantum, sed etiam insanabile. Ego vero quanquam Brixius in me tam atrocem non modo judicem, sed et augurem quoque præbeat sese, ut non solum quicquid haec tenus unquam scripsi damnet, verum etiam pronunciet nihil posthaec scripturum quod possit esse dignum lectu: tamen mitius aliquanto de illo sentio, conjecturam potissimum cum ex *Chordigera* faciens, tum ex *Antimoro* quam in me scripsit iratus, quando vel hoc ipsum mihi spem adhuc aliquam facit, austeram illam indolem posse aliquando mitescere, quod cum tam inepta scribat nunc id ætatis habens, hominem esse video, non tam præcocis ingenii, quin adhuc durare possit ac maturescere alioqui. Plane si sentirem, ad statum jam ac robur pervenissem, atque, ut Græci vocant, ἀνυγγή, aliud exspectare non possem quam ut ejus ver lethargus est, æstas ira tam impotens, ejus autumnus sit omnino furor. Jam quod mean hypoeris negat esse tam admirabilem, ut eum e proscenio deterreat, fateor certe nihil nec habere me, nec præ me ferre quod absterreat quemquam: neque negare possum, quin hypocrisis Brixii tantum terroris invehat secum, ut non modo me homuncionem pavidulum, et quem facile terruerit personæ pallentis imago, sed spectatores omnes prorsus e theatro possit spectris expavefactos abigere; si modo veri sint ii versus Brixii, quos in *Antimorū Mæpīχε μωρότερος* inseruit:

‘ Hæc mihi dictanti adstabant Diræ auribus omnes,
Et Furiæ, infernis concita turba vadis,
Alecto, et sacris caput irretita colubris
Tisiphone, et terrens ore Megæra truci.’

Quod si personas istas plus satis tragicas deponat Brixius, certe reliqua hominis hypocrisis non habet quicquam tam admirabile, ut velut Medusæ caput, quenquam reddat attonituin: neque vires ejus experior tam formidolosas, ut aut Patroclo aut Thersitæ certe præsidium petenduni sit ab Achillis armis adversus Hectorem talem. Sin Brixio penitus decretum est, factitias illas Furias, verum fuorem suum, proferre in proscenium secum, si certum est illi totis intonare tonitribus, si fulmen illud terrificum vibrare statuit, quod sibi ab ore jactat eadere quoties, secundi videlicet offensus gravius, dignas Jove concipit iras; histrionicam suam solus per me licebit exerceat, ego adversus tam ominosa spectra silentio nemet velut amuleto lustrabo. Existet tamen fortassis Hercules aliquis ἀλεξικαντας, qui suetus ejusmodi portenta subigere, clavam quam ei Brixius vi eripuit, vicissim eripiat Brixio, ferula nimurum armatus aut flagro. Nam adversus τὴν τὰς Βριξία βροντὴν non dubitavit^d vel σφεύγαδης^e εἰνταποκαρδεῖν. Porro fluminis^f præstigium belle compescat Cæcus,

^d Perhaps *dubitalit*, or *dulitaverit*.

^e Read σφεύγαδης. He alludes to Aristophanes, *Nuk.* 292.
καὶ βέλομαι ἀπταποκαρδεῖν

Πέδος τὰς βροντας.

^f Read *fulminis*.

taliū terriculamentorum peritus artifex: qui si minus calleret artēm, tamen quibus armis utendum Caco fuerat adversus tale fulmen, ipsius Caci* nomen admoneret. Etenim potius quam fulminis afflatu miseri mortales perierint, in os illud patulam trisulco hiulcans fulmine, non tantum me ire † fas est. Spero, mi Erasme, fore, ut te in regum conventu simus visuri Caleti, qui venturus haud dubie sis utrique regum gratissimus: alioqui fuerit impudens, si nos amiculi tui vel exigamus vel exspectemus ut nostra causa subeas laborem tanti itineris, quorum potius officium fuerit ad te venire: id quod, ni te illuc regum cura pertraxerit, a principe impetrata in dies aliquot venia faciemus. Tu interea, mi Erasme, vale, ac nihilominus quam soles amicus Brixio, Morum simul qua soles charitate completere: cui tu tam charus es, ut nec ipse sibi sit charior. Lupsetus noster magno auditorio summa cum laude sua, nec minore scholasticorum fruge bonas literas in utraque lingua profitetur Oxoniæ. Successit enim Joanni Clementi meo: nam is se totum addixit rei medicæ, nemini aliquando cessurus, nisi hominem (quod abominor) hominibus inviderint Parcae. Iterum vale: ac meo nomine Dorpio, Neseno, Viveti, viris in re literaria primariis, salutem plurimam nuncia.

Mori Luculrat. p. 429. *Easil.* 1563. Erasmus did not think fit to publish this letter against his friend Brixius ‡.

V.

Thomas Morus Edvardo Leo S. P. D.

ACCEPI§, mi charissime Lee, binas e fratre tuo Golfrido§, et optimo simul et humanissimo adolescente literas, utrasque Lovanii scriptas, alteras quidem decimo, alteras vero vicesimo Aprilis die. In superioribus tria potissimum hæc continentur. Primum videlicet tibi esse allatum, ac jam etiam per Erasmicos quosdam passim esse sparsum, me non parum iniquo animo tulisse, te contra Erasmus nonnihil esse molitum, atque ob id usque adeo me abs te alienatum, ut non modo ex amicorum numero exemerim, sed quipiam etiam adversus te mali machiner. Quam rem si exploratam haberes, aut tecum libere, si quidem posset animus ferre, decerneret ut ne flocci quidem talem amicum faceres, aut si tibi imperare id non posses, quippe qui nihil æque dolenter atque ingratitudinem feras, habenas dolori permitteres, ut cui ipsa mors, quam tanti amici jactura foret optatior, quem non vulgariter amaveris, ac pro virili semper in astra laudibus vixeris. Quo minus mirum sit, si tibi jam videatur non ferenda molestia, si ipse contra tam ingratus atque adeo iniquus sim, ut contra amicum velim, necdum auditum, præpostera-

* *Caci nomen.* That is to say, *Cacus a cacando.*

† *me ire.* Read *non tantum mejere fas est.* From Juvenal, i. 131.

‡ Above, in p. 335. l. 10. instead of *ludens Germanus*, it should be, I think, *laudans Germanos.*

§ Ep. V, VI, VII. from the Letters against Lee. See Appendix, N° XXII.

§ *Golfrido.*

ferre sententiam. Quare id a me esse factum nec posse te scribis, nec velle credere, quantumvis id constanter Erasmici confirmant, antequam ejus rei ex meis ipsis literis fias certior. Secundo loco conatus apud me probare, nihil in toto isto negotio tua culpa commissum, sed totam istam tragœdiam Erasmo deberi, fuis explicatiusque rem omnem ab origine repetens, totius līis et ortae simul et aucte semina declaras. Primum quod istam annotandi operam nunquam fueras obiterus, nisi et amore et precibus ejus pertinacibus superatus. Deinde quod ille tuas annotationes ut minutias ac nugamenta rejecerit, ac nibilio minus a scriba tuo elanculum sibi curaverit excreibendas, in leque excerpti se, si quid forte in secunda editione mutavit in melius. Nec tamen his contentus, tuum nomen per Europā totam infame reddiderit, quasi minuta collegeris, quasique eadem neotericorum decretis munieris, negaverisque ipsi facere videndi copiam, quo vel errata corrigat, vel defendat sese. Tertio subjcicis, quod cum annotationes tuas in ejus dederis emittere licuisset, eas tamen hactenus suppresseris, nihil adhuc in eo negotio ultra progredi decernens, nisi prius eas ad reverendum in Christo patrem episcopum Roffensem expendendas excutiendasque dedisses, qui, si id cuperem, mihi quoque videndi ficeret potestatem. Hic oras ut rem aqua lance examinem, perspecturus, si id fecero, quam simpliciter cum eo agas, quam citra fūcum, citra lenocinium, citra morsum, tantum annotans, quid ille scribat, quidque ipse contra sentias. Quod si qua tamen eum acrius liberiusque taxas, rogas ut aequo id quoque perpendam, vide-licet an sic ille mereatur. Jam fore asseris, nisi longe te tua fallat opinio, ut et graviter eum et fidele lapsum esse comperiam. Hæc, ut arbitror, superioris epistolæ tuæ summa est. Jam ad secundas literas, quæ decimo post priores die scriptæ, te totum subito mutatum indicant. In his enim scribis jam adesse tempus quo me declarem, quem tu semper apud animum tuum præsumseris, hoc est, aequum, et cui nullus unquam affectus, ut tuis verbis utar, imposuerit. Nam cum male ab Erasmo habitus, communibus tamen amicis rem integrum componendam, donec famæ tuæ consultum esse posset permisisses, libellumque jam tum reverendo patri Roffensi, cuius tu judicio standum censueras transmisisses, cui rei etiam Erasmus ipse, cum id 'ei significasses, subscripserat, is tamen longe aliter quam præ se ferebat, cogitans, intra paucos quibus hæc pactus esset dies, repente in sua contra Latomum Apologia temere et loco alieno, tum nec abs te Iesus, plusquam insana vomuerit, cuius etsi nomine abstinebat, non ita tamen id tece, quin statim clamarent omnes illud telum in tuum caput esse contortum. Itaque etsi nec tuum nomen ibi legebatur, neque res quicquam in tuos mores competenter, tamen cum tota Europa sic interpretaretur, perinde ac palam te nominatimque designatum accipis, maxime quod is tuo ro-gatu apologia quapiam hac te suspicione liberare noluerit. Quare cum ille hoc pacto se gesserit, atque negotium ipsum tam longe jam evectum sit, injuriam mihi te facturum putas, nisi me tam aequum existinare, ut non modo sinam, veruni etiam suadeam id, ut agas sedulo, quo fama tua in tuto collocetur, cui cum nullo alio modo quam editis annotationibus consulere possis, hac tibi necessario esse grassandum. Denique hoc tam infixum animo tuo, persuasumque esse, ut neque bonum quemquam neque prudentem putas dissuasurum. Qua in re me ut amicus perstem, quemadmodum tu mihi semper fueris, semperque futurus sis, etiam aque etiam oras. Tametsi, mi Lee, tuarum literarum materia

jam* varia sit ac multiplex, ut brevibus respondere non possim, respondebo tamen quam brevissime possum, quando neque tui temporis multum libet occupare, nec mei tantum superest, ut inde multum liceat decerpere, quod in scribendas hujusmodi literas impartiar. Quod ipsu[m] alioquin, ut nunc res habet, videri possim nullo cum fructu facturus, quandoquidem tute tecum quid sequi velis, tanquam jurata Styge, sanxisti, neque moratus quicquam redditum fratris, et præcisis omnibus omnium amicorum consiliis. Qui quid nunc dicturi sint, haud scio. Sequentur fortasse quidam vetus illud consilium :

‘ Feras, non culpes, quod mutari non potest.’

Verum istud ausim affirmare maxime, si eos ante consulere maluisses quam ipse constituere, perquam, hercle, paucos reperisses hic, qui non annotationes istas tibi abdendas potius perpetuo, quam edendas esse unquam censuissent, quos ipsos tamen dejerare liquet, quod te quoque, mi Lee, certe credo credere, non minus ex animo vereque esse tuos, aliquot item, quod spero, non minus sapientes, qui te ab isto satagant proposito retinere, quani sit istorum quisquis est istic prudentissimus, qui te in editionem istam tam importune protrudunt atque præcipitant. Certe, quod ad me attinet, quemadmodum literis ac prudentia cuique fere tuorum cesserim; sic benevolentia et fide nullum non fidenter provocaverim, ne tu me putas ea parte superari, qua sic amari me abs te atque honorifice scribis prædicari. Qua in re vicem retulisse me, cum summatas aliquot viros testes habeo, tum quos neque potes rejicere, neque ab iisdem potes jam sæpe non audisse, fratrem utrumque charissimum. Quanquam ne fratribus quidem tuis tametsi fratres sint, istud concesserim, tibi ut magis ex animo bene velint, quam ipse cupiam. Erasmus, fateor, vehementer diligo, nec id ob aliam ferme causam, quam eam de qua totus eum Christianus orbis amplectitur: nempe, quod inexhaustis ejus unius laboribus omnes undique bonarum studiosi literarum, quantum non alterius fere cuiusquam aliquot ante seculis eruditione, cum profanatum etiam sacra promoverint. Qua de re non mihi tamen tam charus debet esse quam tibi, qui, quod tuae luculenter ostendunt literæ, haud quaquam paulo plus fructus ab illo retulisti. Contra non unam esse causam video quæ seorsum tibi, mi Lee, me studio non vulgari devinciat, vel ipsius, ut reliquas omittam, patriæ communis gratia, vel parentum inter se nostrorum tam amica tam diuturna conjunctio, quæ res effe- runt ut ego te olim puerulum certe scitissimum annis ipse decem pro- vectior exosculatus, jam illam inde perpetuo deamarim indolem. Sed amicus magis interim quani familiaris, futurus profecto quoad per me li- ceret familiarissimus, nisi nos diversa vitæ conditio atque institutum longe disjunxisset; nec tam longe tamen disjunxit unquam, ut non ob oculos interim versaretur meos exinium illud tam probe eductum atque educatum ad literas ingenium, doctrinæ sitis inextincta, tam fervens in disciplinas impetus, tam instans et indefessa contentio. Quæ me res in se libenter intentum magis indies magisque in anorem tui rapiebant, vel ea spe maxime, quod magno cum gaudio polliciebar mihi tempus aliquando fore, quum nostra hæc Britannia totum per orbem reliquum tua cele- braretur industria. Ego quidem hactenus erga te non aliter ac dixi sum

---

* Perhaps *tam.*

affectus, qui ne nunc quidem aut amorem retraho, aut spem abjicio; tantum abest ut machiner aut minor male. Sed tamen profecto, mi Lee, quo te vehementius adamavi, quo majorem de te nobis promisi glorian, eo nunc uror impensis, quum ea te videam animo tam obfirmato moliri, unde non solus animo præsagiam, neque tibi commodum, neque patriæ nostræ decus accessurum, quando res invidiosa videbitur, unum te potissimum opus illud tam hostiliter oppugnare, quod alius haud absque magno fortunæ salutisque suæ dispendio communibus mortalium omnium commodis elaboravit. Quin periculum est, si quo cœpisti perrexeris, ne animo te omnes communiter in se hostili esse potius quam in Erasmus judicent, quorum commoda studeas corrumpere, quum hujus avertere commoda non possis, quippe qui suo nequit præmio fraudari apud benefactorum remuneratorem Deum, etiansi apud mortales opus ejus vel rejiceretur, vel penitus interiret, quorum vel invidia vel incuria jam ante numerosa perierunt, et perquam fructuosa volumina, quorum nihilo minus auctores fractum quem in terris affirre studuerunt, ipsi retulerunt in cælo. Verum hic mihi video respondendum esse ad eam epistolæ tuæ particulam, qua tibi cum ingratus esse videar, tum injurius, si de labore tuo quem nondum perlegi, tam præceps ac maligne præjudicem. Ego profecto, mi Lee, dejectoris animi sum, quam ut mihi de cujusquam operibus judicium arrogem, satis esse semper ratus ad arcendum temeritatis calumniam, si aliorum accessissem calculis, præsertim talium quorum nec virtus obscura sit, nec indubitate^b doctrina. Quam apud classem, quam velut uno celecumateⁱ sensissem plus huic uni, cui tu reclamas operi suclamatum, quam reliquis ejus ipsius operibus omnibus, cuius nulli mirifice non applauditur, mihi certe videbar nec præcipitis accusandus judicii, nec ingrat erga te animi censendus, si ne lecto quidem ullo tui libelli versiculo tamen illis putarem omnibus magis fidendum esse quam tibi. Cui si tam æquus esse debuisse, ut te versionem Erasmi damnasse non nisi exacto et irrefragabili judicio præsumerem, in illos necesse est omnes gravissimam atque iniquissimam censuram exercuisse, quos aut tam socordes existimassem, ut rem tantam quantam tu hanc vis videri neglexerint, aut tam stupidos, ut quod tibi fuit tam obvium non intellexerint, aut denique, tam impios, ut pro Christo recusarint ei resistere, cui tu, velut David, contra Goliath pro Israël opposuisti temet, in ea demum re quam recta scirent in magnam Ecclesiae perniciem, sic enim scribis, tendere. Dabis hauc mihi, mi Lee, veniam, si tuo malui judicio timidius aliquanto credere, quam apud animum meum cogerer acerbe condemnare tam multos eosdemque tantos, ut tibi sat scio, videretur abunde magnum consecutus honorem, quisquis viros ejusmodi virtute putetur ac literis aliquanto propius, quanquam ad aliquot adhuc parasangas distet, accedere. Quod si contra doctos esse dicas, qui tecum sentiant, ea res mihi fraudi esse non debet, quum ipse vix unum audiam aut alterum, qui non sit indoctissimus, quos si tu hic audires suas oblatrantes ineptias, puderet te certe, mi Lee, scio, talibus te lixis potius quam militibus ducem deligi, nisi te, quod non spero, Cæsareus ille spiritus asflaverit, ut malis primus esse Mutinæ, nisi nomen excidit, quam secundus Romæ. Quanquam ut est eruditorum civilitas, et indoctorum superbia, primi tibi locum, opinor, citius cedant illi, quam hi vel secundum vel tertium.

^b He meant to say *dubitata*.

ⁱ *celcusmate*.

Quod si tibi forte quidam animum faciunt istic, sunt nimurum hī propter quos minus audeo hac in re credere tibi, cui haud paulo plus credidissem soli, si non hujusmodi testes accessissent. Non quod illis eruditionem aut auferam magnopere vel tribuam (nam sūt, opinor, ex his qui adhuc albi sint an atri nescimus) sed quod in Erasmum nimis quam feruntur iniqui, sive eos, ut homines sumus omnes, humana titillat æmulatio, sive, quod opinor verius, dæmon aliquis ejus pestis parens excitavit, ut quem nullis ipse rerum damnis, nullis corporis vel morbis vel periculis potuit a bonis unquam studiis et toti terrarum profuturis orbi revellere, eum nunc submissis ac subornatis suis istis satellitibus abducat, qui personati^k sanctimonia Christi negotium prætexentes, Christi negotium prædicant^l, dum ei qui Christi negotium vere agit, suis sycophantis moleste negotium exhibent, atque a Sacrarum tractatu Literarum (unde velut inexhausto promtuario profectui studiosorum quotidie fere deproiebat aliquid) nunc ad Apologias non perinde nobis utilis atque ipsi necessarias in transversum agunt. Hi semper, ut fertur, adornant aliquos, qui inter te atque Erasmum cursitent, et consutis utrinque mendaciis dum tibi ab illo falsa, atque illi vicissim abs te referunt, vos scelerate committant, ut tuo periculo suis obsequantur affectibus, ipsi multo dignissimi qui illud potius odicem subeant, quod perquam ægre vitaverit quisquis id instituet quod illi jam suadent tibi, non ut unum atque alterum decerpas locum, in quibus aut illum labi, quod fieri potest, ostendas, aut hallucinari te, quod et ipsum possit accidere, sed in totum opus adeo contorqueas machinam, ut verti potius non debuisse contendas; neque si quid a Latinis Græci discrepant codices, ejus nos admoneri; vel si maxime deceat id fieri, tamen illum minime idoneum esse qui faceret; contra vel hic vel ibi sentientibus non omnibus tantum undecunque doctis, sed ipso quoque doctorum omnium calculis anteponendo pontifice non maximo solum, sed etiam optimo, cuius ad pium suastum Erasmus eum laborem obedienter aggessus rem bis jam feliciter, adjuvante Deo, perfecit, bis a pontifice, quod ejus declarant veneranda diplomata, gratiam laudemque non vulgarem promeruit. Quam obrem si de libro, qui Christi continet doctrinam, Christi vicario credidi, qui eum librum bis jam pronunciavit utilem, huic, inquam, si, te reclamante, credidi, qui librum scribis esse perniciosum, neque temere me fecisse, neque te injuria affecisse judico, etiamsi mihi liber tuus omnino esset ignotus. At nec is tam prorsus est ignotus mihi, ut non aliquid inde saltem degustarim, ex quo reliqua liceat conjicere. Nam etsi ad me non pervenerat, pervenit tamen ad quosdam, amica tuorum sollicitudine, aliorum iudicia, ne nimium tibi fideres, explorantium; qui cum legissent ac perpendissent secum, tum de re tota sic judicassent, ut his a quibus acceperant librum, suaderent uti ad te scriberent, si tuo vellent honori consultum, huic labori supersederes. Quam rem non dubito, quin iidem amici tui pro sua in te fide significarint. Mihi quoque velut speciūinis loco indicarunt quædam, sed non nisi præcipua, quibus potissimum videbaris tibi spondere victoriā. Non mihi, mi Lee, quod dixi, tantum sumo, ut in theologicarum rerum controversiis feram sententiam, ne quis illud mihi merito possit ingere, Ne sutor ultra crepidam: sed tamen profecto quas mihi communicebant, quas certe tanquam primarias communicabant, pleræque omnes erant ejusmodi, quas ipse quoque videat mihi sine magno posse negotio dissolvere. Quamobrem ex præcipuis quum plerasque reperissem tales,

^k Rather personata.

^l Read, *præpediant*, as in the other edition.

merito videbar ex illis reliquas quoque velut ex ungue, quod aiunt, leonem posse existimare. Nam cuius ungues non leserint, ejus non est quod pilos valde pertimescas. Certe illa contentio de vocabulo *proprii*, quam literis tuis ad nos inseruisti, quæ tam firma videtur tibi, ut non unis literis mirari testeris Erasmi impudentiam, quem non pudeat in re tam aperta suam tueri partem, non mihi modo, sed reliquis quoque ad quos eadem de re scripsisti, tam tenuis videtur argutia, ut contra valde miremur sustinuisse te ut eam rem ei vitio verteres. Nam si mortales omnes tam adamantinis vinculis ad Porphyrii constringas εἰσαγγεῖλην, ut quando ille proprium id definiat, quod ita sit meum, ut nulli sit mecum commune, fas idcirco non sit eodem vocabulo sic uti, quomodo publicitus omnes ubique gentes utuntur, piaculum profecto sit si quis posthac propriam dicat patriam in qua natus est, aut propriam vocet parochiam in qua versatur, aut denique patrem a quo genitus est appellat proprium, si modo fratres habeat quibus sit pater cum illo communis. Quanquam nec Porphyrius tam difficilis est lac in parte quam tu, qui plures tradit modos citra vitium ejus usurpandi vocabuli. De quo vocabulo nihil ego in præsentiarum fueram dicturus omnino, nisi quod in epistolis istud tuis ipse commemorasti, quandoquidem de re tota quid haberem animi cum fratribus tuis, tum amicorum tuorum penitissimis olim judicavi, per quos jamdiu ad te, id quod volebam, pervenisse scio, ne nunc primum esset opus id rumore denium te per Erasmeos disperso didicisse. Venio nunc ad expositionem tuam, qua rem a principio repetis, id videlicet agens ut ostendas Erasmi tandem culpa totam hanc et natam et alitam esse tragœdiam. Quanquam hac in parte profecto operæ pretium est videre ut id quod unum sic Erasmo tribuis, ut præterea nihil ipse tibi desumas, et rhetoris hic agas partes, res videlicet per se exiles cumulatim verbis exaggerans. Quorum tamen si quis detracta mole nudas in unum res collegerit, opinor, non inveniet cur tibi videri debeas ab illo tam capitaliter offensus, ut dum illum contingat lædere, ne communibus quidem omnium bonis evertendis abstineas manum. Etenim si quis omnia congerat, quæ in tuis literis vel ad me vel ad alium quempiam memorasti, quibus illius in te contumelias amplificas, summa tamen hoc rerum reddit tandem, quod tuas annotationes neglexerit. Quæ, ut tibi verum fatear, non satis vehemens causa multis visa est, cur homo Christiana modestia tam hostiliter opus illud impeteres, quod alioqui te fateris fuisse promotorum, si laus videlicet, nam sic accipiunt, exspectationi respondisset tuæ, quæ nunc maligna videbatur, quod se tam paucis in locis a te fatebatur edoctum; quum tamen contra videri debuerat honorificum, si vel unum quippiam sese vir omnibus in literis tantus a te didicisse fateretur, sive illud vere, sive civilitatis causa fassus, cui tu tamen parum civiliter, mirum est quod ad sacras attinet literas, quam nihil omnino tribuas, quum tibi tamen sumas tantum, ut aperte prædictes in secunda quoque editione (in qua denuo tantum studii ac laboris, collatis etiam tot codicibus, evolutis tot autoribus, tot præterea consultis literatissimis viris exhausit) errores tamen eum multos magnisque reliquise; si non ad tuas annotationes correxerit, quasi quæ tu deprehenderis, ille neque sua videbit, neque alterius cuiusquam opera pervestigare potuerit, quam solius tua. Ego, mi Lee, ingenium ac doctrinam tuam tam valde probo, quam quisquis probat maxime, nec de te raro glorior. Cæterum quando non dubito, quin satis tuo tributum ingenio censeas, si quis illud Erasmico tantum conferat, nec exspectes, opinor, ut præferat: industria ver-

atque assiduitate studendi Erasmus a puerō semper fuisse constat insuperabili, magnifice profecto de te sentire videor mihi, si te posthac aliquando talem, qualis nunc est Erasmus, non desperem futurum, sed tum videlicet demum, quum ad annos hos, quos nunc habet ille, per veneris; nec jure tibi videbor injurius, si te interim ab illo censem eruditioe tantum a tergo relinqu, quantum te annis ille præcesserit, quos in unam theologiam profecto non pauciores insumsit, quantum omnes^m pene quas a puerō didicisti literas. Nec tamen qui quam longius ab ea distat arrogantia quam objicis. Quis enim aut parcus definit, aut affirms timidius? Quod plerique nimis faciunt fortiter. Ille tantum quid habeant libri commonet, suo quemque judicio relinquens, non ut sibi stetur postulat; qui sibi dum animum aperit suum, attingat eos a quibus ipse dissentiat, quid facit aliud quam quod omnibus æstatum omnium scriptoribus et usitatum est et concessum? Et se tamen ubique submittit Ecclesiæ judicio, subinde fassus hominem esse se, quem in eo possint opere multa subterfugere; quo in opere tu tamen, qui desideras in illo modestiam, magna cum autoritate profiteris perfecisse te, quod quidem ad theologiam attinet (nam ea est, opinor, quam vocas arenam tuam) ne quis illuc possit quicquam invenire postea jure quod queat impetrere, modo correxerit Erasmus quicquid tu annotasti. Quia professione plus uni sumsistit tibi, quam aut Erasmi pudor ultiro delatum admisserit, aut ego ambobus certe vobis etiam conjunetis tribuerim, quum tibi tamen tribuam plurimum, illi omnes propemodum tribuant omnia. Qui quum is sit qui omnium minimie egeat admonitu, nemo tamen magis gaudet admoneri, quæ res liquet ex ipsis epistolis quas ille tum in Angliam, tum alio quaquaversus emisit ad eos, quorum judicio potissimum confidebat, quorum nonnulli quid sibi videretur ostenderunt. Omnibus egit gratias, quorundam admisit monitus, quidam errasse se ipso rescribente senserunt, ejusque rei gratia, et ipsi egerunt gratias, quod cum docere conarentur, didicissent. Certe nullius recordor, qui tragœdias moverit quod non emnia consilia sua vel evangeliorum vice suscepta sint. Nam quid illud sibi velit non intelligo, quod eum scribis ne Morum quidem monitorem ferre. Neque enim unquam me pro tanto viro gessi, a quo vel in aliquo literarum genere, vel in rerum persensione communium Erasmus adnitionem esse videretur. Jam quod Dorpium scribis ab illo male dum admoneret acceptum, ego num quid occultæ simulatæ intercesserit haud intelligo: certe in ea Apologia qua Dorpion respondit, palam quamquam ab eo provocatus ac propemodum objurgatus aspere, tamen adeo modeste respondit, imo reverenter potius, ut non aliud unquam quicquid tantundem honoris conciliarit Dorpion, quam quod tantum autoritatis Erasmus ei præsertim lacesitus attribuit. Quæ res una facit ne facile adducar ut credam ejus beneficij oblitum Dorpium amicum in se tam candidum denuo velle lacesere. Quia in sententia vel eo confirmor, quod illam epistolam quam calore quodam dictarat acerbius, defervescente impetu, consilio censuit consultiore supprimendam; qua de re ego quoque vicissim pressi meam, qui contentiones hujusmodi quibus ut nihil fructus, ita multum damni possit oriri, sopire atque obruere libentius quam fovere studeam: qui ab eo tempore sic amavi Dorpium, ac magni semper feci, ut tibi quoque Lovanium peti-

^m Read *quam tu in omnes.*

tero susserim eum præcipue ex Lovaniensibus omnibus esse adjungendum, quod nunquam certe fecissem, nisi eum plane apud animum meum præsumissem talem, a quo tu, quem, ut vere, mi Lee, dicam, etiam olim non admodum æquum in Erasmus cognovimus, in Erasini pelliceris amorem, quam sit Erasmus illius amantissimus, natura certe tam placabilis, ut nescio an unquam possis invenire quenquam, qui tam multas ac tam insignes in se contumelias tam patienter tulerit, qui quidem potens sit tam valide retorquere, nec dolori suo morem interim regestis in maledicos maledictis gesserit. Nempe qui nec eosⁿ, qui locis aliquot ex opusculis ejus ad calumniam delectis, ne dubitari possit quem impeterent, quidlibet in famam ejus impudenter evomuerint, convicia ipsis digna regesserit, sed eorum dissimulata malitia satis habuit si sua tueretur scripta, eorum honori adeo indulgenter parens, ut non modo nihil inde detriverit, verum etiam non nihil adstruxerit. Quanquam hæc illius tam immodesta^o modestia maxime prosector fuit in causa, eur tot amputatis hujus hydræ capitibus nova subiude repullulent: alioqui non dubito quin aliquot eum minus petulanter incessissent, si tui similes vidissent durius aliquanto rejectos. Venio nunc ad prioris epistolæ calcem, quo te significas, Erasmo quoque vel adsentiente vel simulante, litem hanc totam reverendi patris episcopi Roffensis permisisse judicio, atque ad eum tuarum annotationum transmisso volumen. Quod factum certe sive utriusque vestrum, sive unius tuum, mirifice laudant omnes, cum quod animos adjecteritis ad pacem, tum quod eum delegeritis pacificatorem, qui non modo propter eruditionem singularē, cuius nunc mundum testem habet, maxime sit idoneus qui judicet, verum etiam propter eximiam pietatem non sit passurus quicquid in alterutro boni sit interire: porro qui sic amet utrumque, ut toto pectore sit ad concordiam incubitus, homo tam solers et dexter, ut viam inveniat facile, qua sibi censeat uterque satisfactum. Verum enim vero, ut posteriores tandem literas attingam, hoc tam salubre propositum, seu vestrum fuit, sive, quod scribis, tuum, quo sanctius excogitatum est, eo nimurum, magis est incusandus, utriuscunque culpa contigit, ut deficeretur effectu. Ego hanc in culpam neutrum vel impingo, vel eximo. Cæterum quid alii videatur exponam, qui primum id considerant, quod ut solus videri vis episcopi delegisse judicium, ita primus videris denuo declinasse, atque ita primus, ut propeinodum etiam solus. Nam Erasmus ne adhuc quidem constat rejecisse, ut qui prior miserit librum, et nullis literis appellari a judice: quem nec potuit judicem refugere, qui edito libro omnes fecerat judices. Tu contra, cum librum huc ad alios jam olim transniiseris clanculum, episcopum rem celasti maxime, nunc vero de mun paterno quodam affectu consulentem tibi, ne huic te operi immisceas, videlicet statuis iudicem. Sed ita statuis, ut non ante sibi tributum hunc magistratum, quam rursus ademtum cognoverit. Nam neque liber tuus ad eum venit, neque literæ quæ judicem illum facerent, nisi simul traditis alteris, qui^p judicandi munus eriperent, ac denunciarent editionem tecum te nullius exspectato judicio decrevisse. Hæc atque alia conferentibus, oboritur certe suspicio nunquam istud sincere tibi de ju-

ⁿ Read *nec in eos, &c.*

^o *immodesta*, that is, *immodica*.

^p Read *que*.

dice diligendo cogitatum. Quam suspicionem præter alia confirmat tua certe, quæ mulis videtur perquam infirma defensio, qua te videri vis eo loco ex Apologia notatum, quem locum non quisquam censet quicquam ad te pertinere. Nam neque nomen tuum ibi legis, neque mores qui describuntur agnoscis, et alii sunt qui de illo male sunt meriti, idemque magis Latomo familiares. Porro quidam non multo melioribus ab his depicti coloribus, qui istine hue indies commigrant, quam eo loco, quisquis est ille, describitur. Quamobrem ut nulla præbetur ansa, qua locus hæreat in te, sic non desunt fortasse vestigia, quibus ad eorum quempiam perveniat, qui callide rem dissimulant, et tua credulitate freti, quo longius ab sese vertant, ea te persona volentem ornant, atque ita producunt in proscenium, suoque plausu traducunt publice, miserantibus amicis tuis, inimicis ridentibus, maxime sibi placentibus his, qui te circumventum suis versutiis vicarium sibi histrionem gaudent supposuisse. Sed teneo, inquis, manifestarium. Nam cum per fratrem expostulasse de injurya, atque is negasset ea scripsisse de me, tamen recusavit, me petente, aliqua saltem ilium apologia testari. Rem profecto, mi Lee, neque illi facilem, neque tibi utilem flagitasti. Nam ad hunc modum, alio super alium idem postulante, aut illi necesse fuisset aliquem negando prodere, atque ex occulta simultate aperte bellum in se recipere, aut cum suæ causæ præjudicio quempiam laudare publice, quem paulo fortasse post palam cogeretur incessere. Tibi vero censes honeste consulturum, si scripto testetur se non illorum quæ scripsit, quicquam scripsisse de te, quasi ea videri possint aliqui in te competere. Annon belle te purgasset, scilicet, si protinus ei loco subjunxisset, Monitos omnes volo, ne quis nimium suspicax hæc me suspectetur vel dicere, vel cogitare de Leo? Quanto tibi fuisset consultius, eam rem quæ nihil ad te attinebat, in te non admittere, et si quis in te torquere niteretur, vel malum atque invidum interpretetur rejecere, quam sic rem tibi sumere, ut vel quæ scripta sunt, videaris agnoscere, vel quod possis expostulare non habeas. Ego profecto, mi Lee, quanquam te viam video sententiæ meæ præcludere, quum aut famæ tuæ parum faventem censeas, aut certe non satis providentem, quisquis tibi non suaserit annotationes istas protinus emittendas, tamen non dubitabo committere, ut utrobique apud te existimationis meæ pericliter, potius quam, ut quæ tuæ putem conductura non consulam, id est, in primis, ut ab hujus editione voluminis abstineas, quod tibi nihil boni, multum conciliabit invidiæ. Nam quod nunc tute tecum reputas fore, ut omnes cognoscant, vel tibi deberi gratiam, si quid errati correxerit, vel suæ dandum pertinaciae, si nec monitus quidem correxerit, id ut video pro confessu sumis, cuius fidem ægre fortassis obtineas, ut tuis videlicet corruptis scribis^q, ex te quicquid est erratum credatur didicisse. Nam ejus ipsius quod affers fidem, ipse nimirum vel hoc argumento minuis, quod nec visa adhuc secunda ejus editione, librum tuum tamen statuas edere. Quod multi credant nunquam te fuisse facturum, nisi spem concepisses aliquam fieri, ut ignorantie tuarum annotationum aliquot adhuc errata sua non deprehenderit. Nam si cogitares tuas annotationes omnes ei factas esse palam, non posses profecto dubitare quin aut omnes ille locos emendaverit, aut certe

viderit quo pacto queat defendere, qui si hoc videat, non est quod magnam posses exspectare gloriam; sin illud fecerit, appetitæ perperam gloriæ vix declinares infamiam, quasi præpostero laudis auctoratio, nullo jam fructu sis admonitus, non quid nunc vitiosum sit, sed quid olim fuerit. At famam, inquis, purgare debeo, quam ille depopulatus est, qui non minuta modo me amissus est, sed et neotericorum decretis ea communire. Hic interim non video, mi Lee, qui tecum constes, qui tanquam facinus capitale objicis Erasmo, quod parum neotericis tribuit, quibus ille certe tribuit satis, quum nescio an iisdem quisquam plus ademerit, quam tute, qui tibi ducis infamiae, si neotericorum decretis tua dicaris annotationa munire. Verum si fama tibi sic esset aspersa maculis, ut necessario purganda sit, nec alia via possit perlui, quam si confessim liber ille tuus edatur, quanquam vel nominis potius aliquam jacturam sustinere deceat quam ut dum nostro bono nimium studemus, multorum bonis cogamus officere, tamen, ut nunc sunt mores, ignoscam facile, si tibi bene malis esse, quam alteri. Sed mihi neque famæ tuæ tam valde detractum videtur, et si maxime detractum sit, hac editione tamen minime posse restitui. Nam locus ille ex Apologia nihil ad te quicquam prorsus pertinet; tum si quas hec scripsit epistolæ, nihil minus vel egisse videtur, vel cogitasse, quam ut tuo noceret nominis, contra vero annum hic fere totum de tuis in eum scriptis susurratum est: quum nec interim bonorum quenquam viderim tuo gaudere proposito, nec animi erga te offensi ullum ab illo signum deprehenderim, nisi quod modo visus est aliquid de tuo contra se facto conqueri, de te tamen ipso scribens multo certe, quam tu de illo temperantius. Quorum si quis utriusque narrationem perpendat, vereor profecto, ne te potius condemnet injuriaæ, nisi quis ea credit esse mendacia quæ sunt ad illum delata de te, quod ego certe tam libenter credo, quam tu quoque debes libenter vana credere, quæ iudicis rumigeruli de illo detulerunt ad te, quos si mendaces esse credes, ut si vis absolviri credes, illum pariter ab hac injuria, cuius nunc accusas, absolves. Sed nescio quas literas loqueris, quibus ille te sit graviter insectatus, quales an proferre possis haud scio. Verum hoc unum scio exstare, mi Lee, tuas, et quo minus inficiari possis, *αὐτογάρφες*, e quibus conjici potest ad istas annotationes longe alio animo et accessisse te et processisse, quam nunc toties in testem citata conscientia præ te feras, tum sic accessisse ut præjudicium domo, quod aiunt, attuleris tecum, quo sementein totam, cuius adhuc nec herbam videras, damnandam esse præsumeres, quum inde passim omnes boni, qui quidem nossent agricolam, optimam et pulcherrimam sibi messem promitterent. Verum quod cœpi dicere, si maxime famam tuam purgari oporteat hac editione, tamen censeo minime posse procedere, qua dum eam depurgare laboras, vereor ne limo densius lutoque permisceas. Nam primum in quibusdam video te plane falli, nec absinile veri est idem tibi in aliquot æque locis, quos ipse non vidi, contingere. Jam quædam sunt, quod nec ipse diffiteris, non adinodum magni momenti; quædam certe^r, ut non aperte contra te militent, ita pro te non valde multum faciunt: jam pars bona diu controversa, de quibus adhuc sub judice lis, quæ si de summa subduxeris, reliquum rationis erit pauxillulum, nec sane satis

^r Perhaps *quæ certe*, or *quædam certe*, *quæ*,

dignum, unde tu novas conficias tabulas. Ut præteream interim, quod alii non prætereunt, qui perquam intempestivum censem de mendis admonere jam emendatis. Atque is quidem tuæ rei status fuerit, etiamsi mutum nactus esses adversarium, qualem non esse tuum tute probe pernisti. Nunc vero cum contra te rem tractabit cuiusvis tractandæ rei mirificus artifex, tum qui hanc in rem unam plus propemodum laboris ac studii, quam in reliquias quas unquam egit onnes impenderit; certe, mihi Lee, non credas quam multa sis quæ nunquam credidisses auditurus, quæ si posses animo jam ante concipere, dubio procul abstinendum duceres ab inauspicatis istis laboribus, quos utinam tantum possis perdere. Nam ille quicquid annotasti minutulum, prorsus in nihil comminuet; quicquid te nunc parum juvat, sic tractabit ut etiam noceat; quod hactenus videbatur ambiguum, id contra te reddet dilucidum; tum si quid mutavit in melius, ejus non modo nullam tibi habebit gratiam, sed reum etiam aget insolentiae, ejusque rei valde ridiculæ, tanquam non glorieris modo, velut *Ἐπιμένεις μετὰ τὰ ἀράγματα*, eorum nos admonere quorum tempus præterit, dum salebras mones ac lacunas esse vitandas, quæ jam sint complanatae, sed alienæ præterea laudem captes industriæ, qui quicquid aut ipsum notavisse comperies, aut alios, id in tuas totum annotationes referens, aliorum partus edas pro tuis, quorum adhuc quidam belli videntur tibi, quos qui genuerant, velut informes ac monstruosos fœtus abjecerint. Jam quum ad ea venerit, quibus errare te manifeste coärguat, non est quod exspectes illam, qua semper hactenus pepercit aliis humanitatem; qua quia multorum in se audaciam videt provocasse sese, vertet haud dubie vela, atque ita, vereor, tractabit te, alii ut sis exemplo, ne quis ei negotium denuo solitæ spe civilitatis exhibeat. Qua in re veniam, vel temet judice, debet obtinere. Qui si tibi putas causam esse cur illum invadas acriter, vel quod tacere nefas ducis, si quid adhuc reliquit incorrectum, vel si nihil reliquit, tamen ut tuam repares ac sarcias famam, quæ tibi tota funditus interierit, si toti credaris Europæ, nam id populus curat scilicet, annotasse minutias; quanto æquius illi debes ignoscere, si tuam in se libertatem pari libertate retaliet? Sive ut nunc est ejus opus recognitum, nihil eorum retineat, quæ tu reprehenderis, sive tu velut errata redarguas, quæ sua sibi conscientia dicit esse rectissima, qui sibi non minus certo quam tibi citra ullam potest arrogantiae culpam fidere; ut non illud addam interim, quod totus iste tumultus tuus hoc tendit denique, ne per illum putareris reculas quaspiam vel parum recte vel paulo minus magnas annotasse: quum illi contra te sit entitendum, ne si tu recte magna notaveris, ipse magna carere nota non possit, quasi, quod nefas nemo non dicit, sancta parum sancte tractaverit. Hæc quum ita sese habeant, non est, mili crede, quod spares, quin si illum editis istis annotationibus attingas, suetæ sibi suæ lenitatis oblitus, suum jus summa vi persecutatur. Itaque vehementer innoto, ne famam tuam, quantum ego video adhuc per illum integrum, tute videri possis importuna purgatione polluire, quod quibusdam ante video contigisse, qui an minus tuti fuerint quam tu, id quidem necesse est eventus judicet, certe non minus fuerant securi quam tu, quoad ille quid respondisset audivissent. Tum vero denuo senserunt suæ cœnæ sumptus absque hospite, quod aiunt, frustra sese secum deputasse, quod qui faciunt denuo oportet computent, quum hospes plerumque in rationem adferat, quod illi vel non recordabantur, vel sibi parcentes omi-

serant. Quam ob rem, mi charissime Lee, etiam te atque etiam rogo, ne tecum statuas nimium tuæ spei fidere: qui quum me sis obtestatus per sanctissimum mihi nomen amicitiae, ut me hac in re tibi æquum præbeam; sic mihi, mi Lee, contingat te ut perpetuum amicum habeam, ut ego nullo mihi pacto videor in te futurus æquior, quam si te contra, quod obnoxie facio, per si quid est in amicitia sanctius obtester, ut odiosis hujusmodi excusis jurgiis, in amicitiam eam Erasmo redeas, quod illum non recusaturum ausim profecto meam tibi fidem obstringere; neu velis eam provinciam suscipere, quam semel ingressus nunquam possis deponere, in qua perpetuo tumultu, rixa, contentione, molestiis tunica molesta molestioribus, ætatem reliquam, cuius adhuc spero tibi multum supra medianam superest, arsurus, mi Lee, sis verius quam victurus. Quin tu Christiane te charitati restituens, animo serenato, laetus hanc vitam et tranquillus exige, contentaque unius inauspicati libelli jactura, qui futuris etiam foeturis tuis nonnullis offendit invidiae, feliciorum aliquam materiam tibi circumspice quam eleganter expolias; quæ cum prodierit aliquando, prosit et probetur omnibus; quæ tuam famam et præsentibus reddat amabilem, et magno cum favore transmittat posteris; quæ denique sit ejusmodi ut ejus præmium potissimum sperare possis a Deo, quod genus mercedis multo est omnibus mortalium bonis uberior. In qua ego materia non veto, si quid fors inciderit, in quo vel Erasmus aliquid, vel quisquis alius quicquam scripsit unquam, sit ita lapsus insigniter, ut admonendus magnopere videatur orbis, ad eundem ne quis rursus impingat lapidem, non, inquam, veto quo minus tu quoque denuncies quæ declinari profuerint^s offendicula. Nec id abs te fieri æquus quisquam potest inique ferre, modo res tractetur ea modestia, quæ fidem faciat oblatam potius monendi necessitatem, quam carpendi ansam esse quæsitatam; a quo limite quis non videt sulcus iste quam longe deliret, quum ex professo liber cum libro velut hostis cum hoste committitur. Quod ne tu velis committere, rursus, mi Lee, te per tuam famam, mea mihi propemodum chariorem; per meas de te spes, qui de nullo nostratrum unquam concepi grandiores; et per charitatem patriæ, cui debitum ex te splendorem nubecula pergis obducere; per amicorum tuorum solitudinem, qui mecum trepidi suas quisque preces adjungunt, obsecro te atque obtistor quam possum maxime, ut et tibi parcas et patriæ, ne vel Leus dicatur vel Anglus augescentibus orbis Christiani commodis invidere. Sin tibi penitus insederit tam generosus ardor gloriae, ut potius quam cum illo non dimices, malis genuinum frangere, tuam quidem vicem amplius quam dolere non possum; patriæ certe pro mea virili connitar ut hoc tuum factum, quod tantis bonorum doctorumque omnium odiis exponi video, Britanni potius esse quam Britanniæ censeatur, salva mihi tecum semper, quoad per te licebit, amicitia. Vale. 20 die Maii, Anno MDXIX.

---

* Read *profuerit*.

VI.

Thomas Morus Eduardo Leo S. D.

NEMINEM esse mortalium, arbitror, charissime Lee, cui sua consilia perpetuo constant; mihi certe (neque enim vel constantior affecto, vel prudentior videri quam sum) saepe sic usu venit, ut quod alias impense placet, alias impense displiceat. Nec istud unquam tamen verius validiusve mihi contigisse niemini, quam in hoc tuo negotio, in quo minime omnium putassem eam animi mei mutationem accidere potuisse, non ideo tantum quod mihi videbar ipse pulchris rationibus esse confirmatus, nam mea mihi semper suspecta sunt; sed quod tam multos habere me videbam, eosque ex prima classe prudentiam qui meæ sententiae non modo suffragarentur atque subscriberent, verum auctores quoque profiterentur sese. Quos quum nunc videam universos sui pœnitere suffragii, quod meum una calculum, quem revocare non possum, testari cogor, in urnam etsi fideliter, parum tamen caute conjectum, vel tantorum certe virorum societate memet, vel communi sorte mortalium, quibus nihil satis pro visum est undique, consolabor. Nam quis non putasset id quod tam multi, tam docti, tam amici tibi putaverunt utiliter me suasurum, ut inter te atque Erasmus rediretur in gratiam, libellusque quem nunc edidisti premeretur perpetuo? At nunc res indicat id ipsum consilium non satis consulte consultum. Fuisset enim, quandoquidem premi non potuit, quod quo minus potuerit neque judico neque dispuo per utrum steterit, fuisset, inquam, etiamsi non satis commodum, at certe minus incommodum, si liber esset olim, priusquam^t ad cætera mala, tantus iste rixarum cumulus, et conviciorum immensa moles accessisset, quorum nescio an vos adhuc pigeat, cæteros certe omnes jamdudum pudet. Uter in causa fuerit in præsente non excutio. Literis meis olim declaravi tibi quid mihi partim, partim aliis ad eum usque diem de utriusque facto videretur. Post eum vero diem quo pacto res tractata sit inter vos, nec satis certe comperio, nec de re parum comperta pronuncio. Verum postquam tu significaras, meo te suasu perpetuo pressurum librum, quievistis paululum. Cæterum haud nulto post Erasmus huc scripsit ad nos, te quum aperte præ te ferres concordiam, occultis quotidie cuniculis plusquam hostilia moliri. Tu contra negabas, et contendebas illum falsis duci opinionibus. Iterum ergo illum, iterum te admonuimus utriusque cavendum esse, ne pravis aliorum dolis inter vos committeremini. Ille postea saepe velut novis ac novis abs te læsus technis querebatur, cui ego semper eadem respondebam, aliorum malitiam vestræ invidere quieti, quibus studium fuerit ex duello vestro voluptatem capere. Te vero, a quo nihil accipiebam literarum, nolui nostris obtundere, præsertim quæ non aliam cantilenam possent, quam toties ante cantatam occinere. Nunc tandem libellus annotationum tuarum (qui jam ante quoque cœperat a quibusdam apud nos adservari negligentius, et permitti pluribus) offertur excusus typis: sed non nisi unum volumen aut alterum. Hic et a frontispicio conspicor, et a postico magis virulenta convicia, quam quæ modestiorum ferant aures. Quorum omnium initia causasque cum in Erasmus' conjicias, ut te non refello, ita nec illum adhuc inauditum condonno. Hoc unum, mi Lee, scio, quod quum idoneis argumentis

^t Perhaps, *olim* editus *priusquam*. See the next letter.

docere possim, dissimulare non debeo, literas illas quibus te commonebat ab impotentibus Germanorum animis tibi cavendum esse, quas literas velut minaces videris in odium trahere, ab animo in te sincero et de tua salute sollicito profectas. Cætera quo pacto gesta sunt, tum demum expendam, quum illum quoque audiero. Quæ tamen seu vera sunt, ut dicas, omnia, seu te nonnunquam imago quædam veri deceperit, seu tua conjectura, ut est animus in sua cuique re suspicax, longius interdum sese quam quo ducebatur evexerit, non adeo immemor sum humanæ sortis, ut non connivendum putem, si quis interdum dolori suo, seu veris e causis orto, seu creditis indulget. Sed optassem tamen, mi Lee charissime, pro meo in te amore, quo non est in te cujusquam sincerior, optassem, inquam, ita tibi temperatum esse, ut modestiæ potius laudem, quam acerbitatis veniam consequerere. Verum hæc sera querela est. Nunc quod reliquum est, oro te, mi Lee, ut redire properes ad nos, a quibus utinam nunquam fuisse digressus. Etenim sive tu vera narras, ab ipso te impulsum Erasmo, sive ille recte suspicatur incitatum te a suis æmulis, nunquam hic tumultus inter vos exortus esset, si tu perpetuo mansisses in patria, in qua ut brevi te reducem videam salvum atque in columem precor. Interea vale^v, Grennici, 27 die Februarii.

VII.

Thomas Morus Eduardo Leo S. D.

NUDIUSTERTIUS ad te, mi Lee charissime, literas dedi statim ab allatis hue paucissimis annotationum tuaram voluminibus, quæ nescio quis e Parisiis scholasticus huc festinarat mittere, ut amicis quibusdam primo flore gratificaretur. Heri mihi redditus est abs te libellus una cum literis, quibus auguraris me non boni consulturum, quod librum ad me mittas excusum typis. Ego certe quod mihi donas, habeo gratian; quod nunc excusum curasti, quanquam perpetuo maluisse in premi, tamen ut res habet, non tam tuum' factum, qui nunc edideris, quam meum damno consilium, per quem effectum est, ne tum esset editus, quum minore utriusque damno potuisset, dum adhuc minus aceribus odiis utrinque laborabatur. Sed quoniam scripsi tam nuper hac de re, non erit opus eadem repetere. Unum præterire non debeo, quod ais longa me et prope minaci epistola tecum egisse ut premeres. Profecto, mi Lee, ut fateor esse longiusculam, ita quantum recordor, minarum nihil habebat epistola. Certe nihil habebat animus, aut habebit unquam, neque enim natura sum torvus. Memini scripsisse me pro mea virili conaturum, ut ista fixatio translationis Erasmicæ, tuum potius factum quam patriæ nostræ videretur, salva mihi semper tecum, quoad per te liceret, amicitia: quæ verba nolim te, qui mihi videris interdum plus æquo suspicax, ad minas trahere, quibus ego nihil aliud sensi, quam quoad possem effecturu in me, ut innotesceret exteris, factum illud tuum apud nos, ut quibusdam fortasse placeat, certe non omnibus placere. Si nihil aliud possem, illa ipsa epistola saltem testaturum, non placere mihi, ut labores Erasmi in communem studiorum usum tanto cum studio collocati, tuo libello traducerentur, atque hæc

^v sic.

me vel ideo facturum obnixius, quod verebar si ab Anglo impeteretur opus omnibus tam charuni gentibus, ne nostra patria traheretur apud eruditos omnes undique in invidiam. Nec uno pilo minus hanc invidiam per timescebam, quod illic sentiebam opus a nonnullis, vel invidis, vel imperitis infamari. Quum augurer atque præsagiam, aut evictis hostibus aut desistentibus, Erasmi labores æternum esse victuros. Nec tamen omnes vel invidiae damno, vel imperitiæ, quibus fortassis opus displicebit; liberum erit per me suum cuique judicium, et poterit interdum zeli fervor etiam peritis imponere: hoc certe fidenter pronuncio, neque sanctiores adhuc, neque doctiores, ab adversa parte quam ab Erasmo perstitisse, ut nihil interim dicam de summo pontifice, cuius in hanc partem suffragium idemque bis jam honorifice præbitum, quamvis mihi videatur irrefragabile, nescio tamen quanti ponderis sit istic apud quosdam, quos ego, si modo vera audio, sane vehementer admiror tam levem ipsos eam autoritatem ducere, pro qua adversus alios ferro flammique depugnant. Certe si potestatem illam tam rigide ab se defensam, tam facile cum libet negligunt, cui non fidem faciant, non pro pontifice sese, sed pro suis potius affectibus dimicare? Nam quod audio jactare quosdam, propediem se facturos, ut pontifex revocet calculum, dispeream ni cupiam suavium hominum miram illam audire facundiam, qua sic pontifici demulcent aures, ut persuadeant ei ex honore esse pontificiæ majestatis, ut in malorum gratiam, bonorum detrahant commodis, et opus jam tandem reprobet, quod bis jam ex intervallo probavit, et toti se declareret orbi, cuius curam habet, Christi negotium, cuius vicem gerit, tam negligenter agere, ut dominicum gregem pro quo rationem redditurus est, semel atque iterum pastorali voce dimiserit in perniciosa pascua. Certe Lutherus ipse præ istis videri potest pius in sacrosanctam Romanam sedem, ut cui aliquo saltem modo tribuit universam potestatem, quam isti ut verbis sublevant, ita te videntur tollere, si judicium ejus in approbandis scriptorum operibus adeo ducunt leve. Atque ut illud ad sedem pertinet, sic istud pertinet ad pontificem, de quo scelerate sentiunt, si censem eum per incuriam id operis bis jam accurate commendasse fidelibus, quod haberi legique sine fidei detrimento non potest. Jam quod tu ait nescire te an pontifex approbaverit, ut ad Græcam fidem excutiantur Latini codices, certe non probasse saltem exemplar Erasmicum, quod ipsum probetur esse mendosum, ut primam partem prorsus abjicio, ita secunda delector, ut belle atque acute excoigitata per te; neque enim illorum quenquam audivi hactenus, qui tantum sibi invenerit suffugii, qua totum opus impune liceret impetrere, quod approbasset pontifex. Itaque non conabor tibi hoc jumentum tollere. Cupio profecto aliquod tibi effugium patere, quo quod facis, fecisse possis inoffenso pontifice. Verum misere metuo, ne ex hoc asylo quoque te deturbet Erasmus, qui etiamsi per se tanto bonorum consensu satis in tuto sit, non feret tamen unquam tantam ignominiam, ut clypeus ei pontificius, velut ancile de celo datum, excuti videatur e manibus. Quod si censem agrum in summa frugiferum, aliquot adhuc tamen continere frutices, qui manum desiderent agricolæ, nec autoritati pontificis obsistis, non me modo, sed ipsum etiam Erasmum habebis ad stipulatorem, qui non eam ambit laudem, ut quod nemini unquam contigit, nempe ut nusquam in longo dormitet opere, id illi deferatur uni: atque utinam sic aperte modereris tuam, mi Lee, sententiam,

quod videri potes alicubi sensisse, utpote cum fateris non omnia damnare te in quibus ab Erasmo dissentis. Id si quo forte loco, nam totum librum non legi, abs te sit aperte factum, nihil erit tibi negotii cum quoquam, nisi ut de solis annotationibus disputentur^x, e quibus ut rejicientur, haud dubie, muliae, ita quædam fortasse consisterent, quibus utilis videretur liber, quæ nunc alioquin in idem recident periculum, quod intentant; nempe quoniam malæ sunt quædani, damnari ut debeant omnes, vel eo justius id subituræ disculminis, quod legem ferant ipsæ qua pereant. At cum dicis periculum esse, ne quis in posterum lædatur ab his quæ tu reprehendis in illo, divinatio quidem est ista. Atque in diem est, quem tibi fungis timor, etiamsi vera metueres, et cui multis modis possit occurri. Etenim qui malam ab illo stabilierit opinionem, hactenus nullum vidi: at quotidie video passim studiosos, qui se laboribus ejus mire jani nunc fatentur adjutos in campo Scripturarum. Nec hac in parte dubito, quin mecum, mi Lee, sentias, et sis aliquando fassurus. Habes hominem doctissimum atque integrissimum, florem ipsum theologicæ scholæ Dorpium, utriusque vice prævium tibi ducem, ut qui et tuam sententiam diu tenuerit, et post excusam^y diligentius reliquerit; qua veritatis agnitione inmane quanto plus vera peperit gloriae, quam ulla unquam Victoria potuisset. Et mihi plane polliceor. quemadmodum literis illum refers, et eidem succidis in certamen, ita non ullo pudore cunctaturum quin aliquando quod verum videris, quod visurum non dubito ingenue sis agnitus. Cujus bonitatis mihi spem facit, quod idem jam nunc uno atque altero loco fecisse te, non sine laude video; idemque ut Erasmus faciat, ex animo certe consulam. Quod vero me, mi Lee, rogas, ne quid amoris erga te mei minuam, confide, mi Lee, mihi, etiamsi in hac causa æquior in eam partem sum quæ oppugnatur, at sic ut optem ab urbe salva salvas abduci copias, te tamen amabo semper, et amorem abs te meum tanti fieri gaudeo, nec in tuam rem sicuti causa postulet incumbam segnus, quam in hanc inclino, usque adeo ut cum quid edideris aliquando tuum, nam editurum certe multa, non dubito, si vel Erasmus in alienum opus curiosos injecerit oculos, atque opus totum opposito conetur opusculo demoliri, quanquam aliquanto meliore loco videretur, quod non nisi retaliaret injuriam; ipse tamen tecum, quantumvis infirmis viribus, firmissima voluntate perstabo. Vale, mi Lee charissime, ac, si nos amas, ad nos advola. Grennici, ultima Februarii, Anno MDII^z.

^x Read *disputetur*.

^y Read *excussam*.

^z It should be MDXX.

VIII.

Epistola Domini Thomae Mori, Equitis Aurati, ad Academiam Oxoniensem, contra Scholasticos illos Academie dictos, qui se Trojanos appellantes, omnes Artes liberales, præcipue Græcas Literas, odio habendas, earumque Cultores conculcandos Dicteriusque proscindendos esse palam prædicabant.

* Thomas Morus Reverendissimis Patribus, Commissario, Procuratoribus, ac reliquo Senatu Scholasticorum Oxon. Salutem.

DUBITAVI nonnihil, eruditissimi viri, liceretne mihi de quibus nunc decrevi rebus ad vos scribere; nec usque adeo styli respectu mei dubitavi (quanquam eum ipsum quoque pudet in cætum prodire virorum tam eloquentium) quam ne videri nimium superbus possim, si homuncio non magna prudentia, minore rerum usu, doctrina vero minus quam mediocri, tantum mihi arrogem, ut ulla in re, sed præcipue in literaria consilium dare unus audeam vobis omnibus, quorum quivis ob eximiam eruditionem prudentiamque sit idoneus, qui multis hominum millibus consulat. Verum contra, venerandi patres, singularis ista sapientia vestra quantum me primo conspectu deterruit, tantum me penitus inspectu recreavit, quum subiit animum, sicuti stulta atque arrogans inscrita neminem dignatur audire, ita quo quisque est sapientior doctiorque, eo minus sibi ipse confidere, aut cujusquam aspernari solet consilium. Sed et hoc me vehementer animavit, quod nemini unquam fraudi fuit apud æquos judices, quales vos imprimis estis, etsi si quis in consulendo non satis prospexit videatur; sed laudem semper gratiamque meruisse consilium, quod quanquam non prudentissimum, fidum tamen fuerit, et amico profectum pectore. Postremo, cum apud me considero, quod hanc quantulamcumque doctrinam meam, secundum Deum, vestræ isti academie acceptam ferre debo, unde ejus initia retuli, videtur a me officium meum fidesque in vos exigere, ne quidquam silentio transeam, quod vos audire utile esse censeam. Quamobrem quum in scribendo totum periculum in eo viderem situm, si me quidam nimis arrogantem dicerent, contraque intelligerem silentium meum a multis damnari ingratitudinis posse, malui omnes ut me mortales audaculum prædicarent, quam quisquam judicaret ingratum, in vestram præsertim scholam, cujus honori tuendo vehementer ipse me devinctum sentiam; maxime quum res sit tanta quanta profecto, ut mea fert opinio, nulla multis jam annis obtigit, quæ, si honori commodoque gymnasii vestri bene consultum vultis, exactius fuerit vestræ gravitati animadvertisca. Ea res cujusmodi sit accipite. Ego cum Londini essem, audivi jam nuper saepius quosdam scholasticos academie vestræ, sive Græcarum odio literarum, seu pravo quopiam aliarum studio, seu, quod opinor verius, inproba ludendi nugandique

---

* From the edition printed at Oxford by John Lichfield, Anno 1633. 4to.

libidine, de composito conspirasse inter sese ut se *Trojanos* appellant. Eorum quidam, senior, ut ferunt, quam sapientior, Priami sibi nomen adoptavit, Hectoris alius, alias item Paridis, aut aliorum eujusquam veterum Trojanorum, cæterique ad eundem modum, non alio consilio, quam uti per ludum jocumque, veluti factio Græcis adversa, Græcarum literarum studiosis illudcerent. Itaque hac ratione factum aiunt, ne quisquam ejus linguae quidquam qui degustasset aut domi suæ aut in publico possit consistere, quin digito notetur, cachinnis rideatur, et appetatur scommatibus, ab aliquo Trojanorum illorum ridiculorum, qui nihil rident aliud nisi quod solas * nesciunt omnes bonas literas: usque adeo in Trojanos istos aptissime quadrare videatur vetus illud adagium: Sero sapiunt Phryges. Hac de re quum assidue multos audirem multa referentes, quanquam et displiceret omnibus, et mihi imprimis esset acerbum scholasticos esse aliquos apud vos, qui talibus ineptiis et otio abuterentur suo, et bonis aliorum studiis essent molesti, tamen quoniam videbam nunquam undique sic posse prospici, ut e tanta hominum turba omnes et saperent, et frugi modestique essent, cœperam apud me rem pro levi ducere. Cæterum posteaquam huc Abingdoniam invictissimum regem sum comitatus, accepi rursus ineptias illas in rabiem demum cœpisse procedere; nempe nescio quem e Trojanis illis hominem, ut ipse sentit, sapientem, ut fautores ejus excusant, hilarem atque dicaculum, ut alii judicant, qui facta ejus considerant, insanum, hoc sacro jejunii tempore concionibus publicis non modo contra Græcas literas, et Latinam politiem, sed valde liberaliter adversus omnes liberales artes blaterasse. Tum quo sive tota res congrueret, neu tam stolidum sermonis corpus uteretur sano capite, neque integrum ullum scripturæ caput tractavit, quæ res in usu fuit veteribus, neque dictum aliquod brevius e sacris literis, qui mos apud nuperos inolevit, sed thematum loco delegit Britannica quædam anilia proverbia. Itaque non dubito sermonem illum tam nugacem vehementer offendisse eos qui intererant, quum videam omnes tam inquis auribus rem accipere, qui vel frustatim inde quidquam audiant. Quorum quotusquisque est, qui modo vel scintillam habet Christianæ mentis in pectore, qui non lamentatur majestatem sacrosancti concionatoris officii, quod mundum Christo lucrificet, nunc ab his violari potissimum, quorum officio potissimum incumbit ejus munerauctoritate^b tueri? In quod concionandi officium quæ potuit excogitari contumelia insignior, quam sic qui concionatoris nomen profitetur, in sacra-tissimo totius anni tempore, magna Christianorum frequentia, in ipso Dei templo, in altissimo pulpito, velut ipsius Christi solio, in venerabilis Christi corporis conspectu, quadragesimalem sermonem in Bacchanales convertisse nænias? Quo vultu credimus auditores ejus stetisse, quum illum a quo spiritualern sapientiam venerant audituri, gesticulantem et ridentem, cachinnosque edentem e pulpito simii in morem cernerent, et quum pia mente verba vitæ exspectassent, abeuntes nihil audisse recordarentur præter oppugnatas literas, et prædicandi officium ineptia prædictoris infamatum? Atque quod seculares disciplinas omnes insectatur, si bonus ille vir mundo se procul subducens diu vitam traduxisset in eremo, atque inde repente prodiens isthac

* Perhaps *soli*.

^b Read *auctoritatem*.

oratione uteretur, insistendum esse vigiliis, orationi, jejunii, hac via gradiendum, si, qui cœlum petant, cætera nugas esse; quin ipsarum etiam studium literarum compedium vice esse, rusticos atque indoctos expeditius ad cœlum provolare, ferri utcunque fortassis hæc oratio a tali persona posset, et veniam mereretur simplicitas, quam qui audirent benigne, interpretarentur sanctimoniam, qui vero gravissime, piam saltem atque devoutam justitiam. At nunc quum vident in suggestum scandere hominem penulatum, humeros instratum velleribus, habitu qui profiteatur literatum, atque inde in medio academiæ, quo nemo nisi literarum causa venit, palam contra omnes fere literas debacchari, istud profecto nemo videt, qui non cæcam putet atque insignem malitiam, superbamque adversus meliores artes invidiam. Quin demirantur multi vehementer, quid homini in mentem venerit, cur putaret sibi prædicandum aut de Latina lingua, de qua non multum intelligit, aut de scientiis liberalibus, e quibus adhuc minus intelligit, aut postremo de Græca lingua, cuius $\delta\delta\epsilon\gamma\mu$ intelligit; quum ei tam uberem suppeditare potuissent materiam septem peccata mortalia, res nimirum concionibus idonea, tum cuius creditur ipse neutquam imperitus; qui quum sic institutus sit, uti quicquid nescit id reprehendere malit quam discere, quid est, si hæc inertia non est? Ad hæc quum palam infamat quoscumque scire quidquam deprehenderit, quod ipse quo minus addiscat, seguities aut ingenii desperatio prohibet, annon hæc invidia est? Denique quum nullum scientiæ genus in pretio vellet esse, nisi quod ipse scire falso sibi persuaserit, atque ab ignorantia majorem sibi laudem arrogat quam ab scientia, sicut quorundam fert modestia, nonne hæc suprema est superbia? Itaque quod ad seculares literas pertinet, quanquam nemo negat salvum esse quenquam sine literis, non illis modo, sed prorsus ulla posse, doctrina tamen etiam secularis, ut ille vocat, animum ad virtutem præparat. Quæ res ut ut sese habeat, nemo saltem dubitat literas unam prope unicam esse rem propter quam frequentatur Oxonia; quandoquidem rudem illam et illiteratam virtutem quævis bona mulier liberos suos ipsa docere non pessime posset domi. Præterea quisquis ad vos venit, non protinus ad perdiscendum theologiam venit: oportet sint qui et leges perdiscant; noscenda est et rerum humanarum prudentia, res adeo non inutilis theologo, ut absque hac sibi fortassis intus non insuaviter posset canere, at certe ad populum inepit sit cantaturus. Quæ peritia haud scio an aliunde uberior quam a poëtis, oratoribus, atque historicis hauriatur. Quin sunt nonnulli, qui cognitionem rerum naturalium velut viam sibi qua transcendent in supernam contemplationem præstruant, iterque per philosophiam et liberales artes, quas omnes iste secularis nomine literaturæ damnat, faciunt ad theologiam, spoliatis videlicet Ægypti mulieribus in reginæ cultum; quam theologiam, quoniam hanc solam videatur admittere, si vel hanc adimitat, non video tamen quo pacto possit attingere citra linguae peritiam vel Hebrææ, vel Græcæ, vel Latinæ, nisi forte sibi persuaserit homo suavis satis in id librorum scriptum esse Britannice, aut totam prorsus theologian putat intra septum illum claudi quæstionum de quibus tam assidue disputant, in quas pernoscendas pars exigua fateor linguae Latinæ suffecerit. Verum enimvero, intra has angustias Augustam illam coeli reginam theologiam sic coerceri pernego, ut non præterea sacras incolat atque inhabitet Scripturas, indeque per omnes sanctissimorum

patrum cellas peregrinetur, Augustini dico, Hieronymi, Ambrosii, Cypriani, Chrysostomi, Gregorii, Basilii, atque id genus aliorum, quibus ut nunc contentim vocant, positiva scribentibus theologiæ studium stetit a Christo passo plus annis mille, priusquam argutæ istæ nascerentur, quæ jam prope sole ventilantur, quæstiunculæ. Quorum opera primum quisquis a se jactat intelligi sine suæ cujusque eorum linguae non vulgari peritia, dum id jactabit imperitus priusquam ei perit credant. At si nunc velamen ineptiæ concionator ille prætexat, non seculares ab se damnatas literas, sed immolerata earum studia, non video in eam partem tam passim peccari ut opus fuerit publica concione corrigi, ac revocari velut in præceps ruentem populum. Neque enim valde maltos audio in hoc literarum genere eo usque pervasi-se, quin paulo adhuc progressi longius, aliquanto tamen citra medium subsisterent. Cæterum bonus ille vir ut facile declararet quam longe ab ea sermonis moderatione abesset, quicunque Græcas adpeterent literas aperte vocavit hæreticos, ad hæc lectores earum diabulos maximos denotavit, auditores vero diabulos etiam illos, sed modestius, et, ut ipsi videbatur facete, minutulos. Itaque hoc impetu, imo ista furia sanctus iste vir diaboli vocabulo notavit virum quendam, quem omnes talem esse sciunt qualem is qui vere diabolus est perquam ægre ferret concionatorem fieri. Quanquam haud nominatim citavit hominem, verum tam aperte tamen hominem designavit, ut omnes tam intelligerent quem notaret, quam ipsum qui sic notasset notarent amentie. Haud ita, viri literatissimi, desipio, ut in me sumam Græcarum literarum patrocinium apud prudentias vestras, quibus facile intelligo eam^y utilitatem perspectam esse prorsus et cognitam. Etenim cui non perspicuum est cum in cæteris artibus omnibus, tum in ipsa quoque theologia, qui vel optima quæque inventere, vel inventa tradiderunt accuratissime, fuisse Græcos? Nam in philosophia, exceptis duntaxat his quæ Cicero reliquit et Seneca, nihil habent Latinorum scholæ nisi vel Græcum, vel quod e Græca lingua traductum est. Taceo Novum Testamentum atque peritissimos sacrarum Literarum interpres suisse Græcos, Græcoque scripsisse. Hoc certe non sine eruditorum omnium consensu dicam; quanquam jam olim quædam translata sunt, et multa jam nuper melius, tamen neque dimidium Græcorum voluminum Latio adhuc donatum est, neque quicquam fere sic a quoquam versum, ut non idem adhuc in sua lingua legatur aut emendatur aut certe efficacius. Namque ob causam veterum quisque doctorum Latine ecclesiæ, Hieronymus, Augustinus, Beda, multique itidem alii sedulo se dederunt perdiscendo Græcorum sermonem, idque pluribus libris jam tum traductis, quam multi nunc, qui sibi impendio videntur eruditæ, solent legere, nec didicere solum, sed posteris consuluerunt etiam, his imprimis qui vellent esse theologi, idem ipsi ut facerent. Quamobrem non est, ut dixi, consilium apud prudentias vestras Græcae linguae studium defendere, sed pro meo in vos officio potius inhortari, ne quenquam permittatis aut publicis concionibus aut privatis ineptiis a Græcarum studio literarum deterri apud academiam vestram, quam linguam universa sanxit Ecclesia in omni schola docendam esse. Itaque pro

prudentia vestra facile videtis, non omnes prorsus esse stupidos, qui ex vestris Græcæ sese linguæ dediderunt; verum aliquot ex his esse ejusmodi, ut vestra schola non in hoc regno tantum, sed per exterias etiam gentes eorum fama doctrinæ multum veræ gloriæ sit consecuta. Præterea multos jam cœpisse videtis, quorum exempla sequentur alii, multum boni vestro conferre Gymnasio, quo et omnigenam literaturam promoveant et modo nominatim Græcam. Quorum nunc fervidus in vos affectus mirum ni frigescat, si tam pium propositum summo ludibrio isthinc haberi sentiant. Præsertim quum Cantabrigiæ, cui vos prælucere semper consuevistis, illi quoque qui non discunt Græce, tam^z communis scholæ studio ducti, in stipendum ejus qui alii Græca prælegit viritim perquam honeste contribuunt. Hæc, inquam, vos videtis, multaque item alia quibus inveniendis ingeniali mei parvitas non sufficit, cui propositum est potius eorum vos commonefacere quæ alii dicunt ac sentiunt, quam quid vos facere deceat consulere, qui multo acutius quam ego facio perspicitis, nisi tales improbe suborientes factiones mature comprimatis, fore ut pluribus paulatim contagione infectis pejor pars in majorem tandem possit excrescere, atque ita futurum alii ut cogantur in vestrum, qui boni ac sapientes estis, auxilium manus apponere. Nam ego certe neminem esse reor qui ulla tempore unquam fuit e vobis, quin acadenias vestræ statum tam ad se pertinere ducat, quam ad ipsos vos qui nunc vivitis ibi. Neque dubitandum est quin reverendissimus in Christo pater Cantuariensis antistes, qui et cleri totius nostri primas est et vester cancellarius, non erit hac in re ulla ex parte remissus, idque vel cleri causa vel vestra, quorum utriusque valde sentit interesse ne studia isthac intercidant. Intercident autem si contentiibus laborante Gymnasio, a stultis passim atque inertibus artes bonæ permittantur impune derideri. Quid autem reverendissimus in Christo pater cardinalis Eboracensis, qui et literarum promotor et ipse literatissimus antistes est? An is bonarum artium et linguarum studium impune apud vos ludibrio haberi patienter ferat, ac non potius adversus sciolos istos contemtores eorum et doctrinæ, et virtutis, et auctoritatis suæ aculeos est exserturus? Denique Christianissimus princeps noster, cuius sacra majestas bonas artes omnes tanto favore prosequitur quanto principum unquam quisquam, et qui præterea tantum habet eruditionis ac judicii quantum hactenus habuit principum nemo, nunquam haud dubie pro immensa prudentia sua tantaque in Deum pietate patietur bonarum artium studia malorum atque inertium studiis in eo dilabi loco, in quo majores ejus clarissimi clarissimum Gymnasium statuerunt, quod non solum sit ex vetustissimum, unde multi tanta eruditione exorti sint, ut noui Angliam solum sed et totam etiam illustrarint ecclesiam, verum etiam quod pluribus collegiis ornatum est, quibus perpetui proventus assignantur ad alendos studiosos, quam^z ut sit extra suum regnum academia ulla quæ cum isto Gymnasio vestro in ea una re conferri possit, quorum omnium collegiorum hic scopus est, et tantum isthic apud vos proventuum non aliam ob causam collatum est, quam ut magnus scholasticorum numerus liber a parandi victus sollicitudine bonas ibi artes perdiscret. Verum ego nihil dubito prudentias vestras facile rationem inituras, qua

^z Read *tamen*.

^a The construction is defective in this long-winded sentence.

contentiones istas et ineptissimas factiones ipsi compescatis, curaturasque ut omne genus bonarum literarum non modo vacet irrisione atque ludibrio, sed in pretio quoque et honore habeatur. Qua vestra diligentia et multum bonis studiis apud vos proderitis, et illustrissimum principem nostrum, dictosque reverendissimos in Christo patres vix dici potest quantum demerebimini. Me vero ipsum, qui haec omnia ob ingentem amorem meum erga vos hoc tempore hac manu mea scribenda esse duxi, mirabiliter profecto devincietis: cuius studium et operam in vestram utilitatem paratissima non universi modo sed singuli quoque vestrum praesto sibi fore intelligent. Deus clarissimam istam academiam vestram servet incolumem, reddatque indies magis magisque bonis literis omnibus et virtute florentem.

Thomas Morus.

Abingdoniae 4to Kal. Aprilis.

THIS epistle is called by the editor, Richard James: 'Epistola post-huma.' He hath added to it: 'Poëmata in mortem Roberti Cottoni, et Thomæ Alleni.' See Wood, vol. 1. c. 616. who says that More's epistle was written Anno 1519.

ANGLIA duas habet academias.—In utraque traduntur Græcæ literæ, sed Cantabrigiæ tranquille, quod ejus scholæ princeps sit Johannes Fischerus, episcopus Roffensis, non eruditione tantum sed et vita theologia. Verum Oxoniæ cumi juvenis quidam, non vulgariter doctus, satis feliciter Græce profiteretur, barbarus quispiam in populari concione, magnis et atrocibus conviciis debacchari cœpit in Græcas literas. At rex, ut non indoctus ipse, ita bonis literis favens, qui tum forte in propinquo erat, re per Morum et Pacæum cognita, denunciavit ut volentes ac lubentes Græcanicam literaturam amplectenterentur. Ita rabulis impositum est silentium. *Erasmus, Epist. 380.*

IX.

Morus Dorpio suo S. D.

PRÆDIVINABAM^b facile aliter aliquando sensurum te quam sentiebas. Verum enimvero ut non resipisceres modo, sed edita quoque in id ornatissima oratione mutatum esse temet testareris; idque tam ingenue, tam citra fucum ullum, tam nullis prorsus ambagibus, hoc vero quem expectationem meam, tum omnem omnium spem ac ferme vota superavit; adeo res videbatur et incredibilis esse probitatis et absolutæ modestiae. Nam ut nihil est tritus quam ut iisdem de rebus aliis aliter sententiis, ita nihil est unquam rarius, quam ubi sententiam semel declararis, deinde asseveratione firmaris, postremo contentione defenderis, tum vela rursus agnita veritate vertere, atque in portum unde solvisti, velut frustra navigasses, remigrare denuo. Crede, mi Dorpi, mibi, quod tu modestissime fecisti, id ab ipsis frusta, quos hodie mundus pro modestissimis habet, exegisses. Ita sunt plerique omnes præpostero quodam pudore stupidi, ut esse potius sese stultos indicem, quam frisse unquam olim fateantur. Quanto tu, mi Dorpi, sanctius, cui quum i lud acumen

^b He commends Dorpius, for retracting, and yielding to Erasmus.

ingenii fuerit, ea doctrinæ copia, ea dicendi vis, ut siquid tueri liberet tibi, quod vel parum probabile videretur, vel omnino paradoxum, potens esses tamen approbare lectoribus; maluisti certe veritatis quam fuci cupidior omnibus declarare mortalibus falsum aliquando fuisse te potius quam perpetuo falleres. Quid quod eximiam hanc modestiam alia rursum molestia superasti, qui quod ingenii tui felicitate contigit, ut verum quod esset ipse perspiceres, id aliorum tribus rationibus, etiam meis. Ita quum primus tibi sapientiae gradus et debeatur et omnium deferatur calculis, ipse temet solus in secundum detrudis; eruditorum certe vel cubitis retrudendus in primum. Etenim quum meam illam epistolam, verbis magis quam rebus uberem, cum oratione tua tam eloquenti, tam densis, tam efficacibus argumentis referta confero, satis, mi Dorpi, satis meo cum rubore video, quam nihil illa momenti ad te mutandum attulerit, cui nunc vel civilitatis causa vel modestiae tuam laudem cedis; sed quæ te rursum quo magis fugitur, magis, haud dubie, sequitur.

Itaque, mi charissime Dorpi, hoc tuum factum quo rarioris exempli est, eo plus tibi cogites veræ peperisse gloriæ, nec ullo unquam sæculo intermorituræ ..... Certe si qua cœperunt^e gnaviter intendant via bonas ut literas opprimant atque extrudant e scholis, miram exspecto mutationem brevi, nempe ut ubilibet potius emergant eruditi, tum ut qui versantur in Gymnasiis publicis, quemadmodum actus indifferentes esse decernunt, sic ipsi tandem decernantur inter doctos et indoctos mediis. Piget me, mi Dorpi, de rebus istis illorum quadam miseratione cogitare, qui paucorum factione pertinacium in partem invidiæ nihil merentes veniunt. De tua vero laude quanii illorum opprobrio multo magis libenter cogito .....

X.

Morus Budæo S. D.

NESCIO, mi Budæe, quæ valde cordi charaque sunt, an præstet unquam possidere, nisi possis retinere. Nam ego me putavi plane felicem fore, si Budæum contingeret, cuius effigiem pulcherrima* lectio mihi delinearat, coram aliquando cernere; et postquam voti sum factus compos, visus sum mihi ipsa felicitate felicior. Verum quum neque per utriusque negotia licuerit tam sæpe congregari, ut meum illud desiderium colloquendi tecum posset expleri, et intra paucos dies, avocantibus regis ditionum negotiis, nostra illa consuetudo vix jam cœpta simul abrupta sit, nos quos necesse erat suum quemque principem comitari, in diversa distracti sumus, haud scio an unquam revisuri mutuo; quanto lætior occursus fuerat, tanto nimirum mihi ex hoc digressu major est obortus mœror. Quem ita demum nonnihil potes levare, si te digneris interim literis præsentem reddere, quas tamen, nisi vehementior me cupiditas urgeret, non auderem petere .....

• Lovanienses, nempe.

* Perhaps *pulcherrimam*.

XI.

Morus Budæo.

CUM omnium tuorum nihil obiter legam, sed inter solida et primaria collocem studia; *Assem* vero tuum sic atiente perdisco, quomodo non quenlibet veterum. Nam ne transeunter intelligi possit, ipse delectis verbis, exquisitis sententiis, elaborata sermonis gravitate, postremo pondere et difficultate rerum tam alte petitarum peneque jam evanidarum vetustate, providisti; quibus tamen si quis intendat oculos, contineatque atque infigat pressius, eam adfudisti lucem, sic prope modum deleta refecisti, ut tua verba dum versat, omnibus interim præteritis seculis interversari videatur, et omnium regum, tyrañorum, gentium collustrare, numerare, velutque manu contrectare divitias; quod fere majus est quam quibuslibet avaris contingat in suis. Vix profecto numerare possum quam multis te nominibus, mi Budæe, complectar, vel quod mihi tam impense faves, vel quod nemo mihi valde diligitur, quin bona sit fortuna factum idem quoque ut vehementer ametur abs te; vel quod tam multas, tam egregias tibi virtutes inesse conspicio, vel quod auium tuum auguror prorsus hand abhorrentem a meo, vel quod hic tam utilis labor in literis omnes tibi mortales obstringit, vel quod tam incomparabilis eruditio, quæ peculiari olim cleri gloria fuerat, tibi feliciter obtigit uxorato. Nam λαζίκον appellare non sustineo, tam multis, tam egregiis dotibus, tam alte subiectum supra λαζίν . . . . .

XII.

* *Epistola clarissimi Viri Thomæ Mori, qua refellit raliosam Maledictionem Monachi cuiusdam juxta indocti atque arrogantis.*

PERLATÆ sunt ad me literæ tuæ, frater in Christo charissime, longæ quidem illæ, et mira quædam signa præ se ferentes amoris erga me tui. Quis enim possit affectus esse vehementior quam qui te tam impense reddit de mea salute sollicitum, ut etiam tuta pertimeas? Times enim ne sic Erasmus diligam, ut ejus contagio corrumpar, ne sic hominis adamem literas, ne^c nova ejus peregrinaque doctrina, sic enim scribis, inficiar. Quod ne accidat, postquam aliquot paginis in hominis eruditio et mores totis, quod aiunt, habenis invictus es, oras tandem atque obsecras perquam sancte scilicet, ac per Dei misericordiam tantum nou adjuras ut diligenter ab illo caveam. Nam primum juxta apostolum inquis: 'Corrumput bonos mores consortia prava.' Deinde citas ex illius proverbii, quod 'Qui juxta claudum habitat, discedet subclandicare.' Denique adfers e poëta quoque testimonium, ut facias, opinor, triadem:

'Dum spectant oculi læsos, læduntur et ipsi.'

His atque aliis hujusmodi, quanquam nihil est ejus periculi quod tu per-

* From the Letters against Læc. See Appendix, N° XXII.

^c Perhaps *ut*.

timescis, sedulo tamen abs te curatum est, ut ego ab eo loco in quo tu periculum esse putas, si modo putas, averterer. Quam ob rem nisi tam grati erga me animi gratia gratias immensas agerem, merito viderer ingratus, ingratiior adhuc futurus, si poste aquam tu me gradientem videns in planicie, fervido quodam amoris æstu pertimuisti ne caderem, ego te per præcipitia currentem intrepidus ac securus aspiciam, neque ad te clamitem, ut tibi caute prospicias, sensimque inde ac circumspecte referas pedem, unde sit periculum ne corruas. Itaque primo collustrabo locum, in quo versor ipse, in quo quum tuta omnia esse docuero, tum denique conimonstrabo tibi arcem istam tuam, e qua Erasmus nostrum, velut e sublimi tutoque despicias, periculose nutare. Nam primum quid mihi periculi est, si Erasmus credam in Novo Testamento multa rectius vertisse quam interpretem veterem, si credam Græcis et Latinis literis Erasmus illo peritiorem? Id quod non credo tantum, sed etiam plane video scioque. Nec potest id cuiquam esse ambiguum, cui vel exigua fuerit utriusque linguae notitia. Quid periculi est si eorum librorum lectione delecter, quos doctissimi quique maximeque pii velut una voce collaudant? Quos pontifex maximus pariter et optimus bis jam pronunciavit utiles esse studiosis? Quomodo tam periculosa possim illo docente discere, qui nihil ipse definit, qui vel aliena vel sua sic proponit in medium, ut judicium reservet integrum lectori? Qui si maxime falsa assereret, non tamen usque adeo sum stupidus, ut non olfaciam quid veræ fidei, quid morum probitati congruat, nec sic in eujusquam verba juratus, ut non libere ab illo, sicubi subsit causa dissentiam. Quamobrem ab illo, quod dixi, nihil discriminis imminet mihi, etiam si, quod tu scribis, quædam forent parum sana quæ scriberet. At tibi contra, quod doleo, nescio qua mala sorte contigisse video, ut cum illa tam numerosa volmina, tam plena non eruditio modo, sed veræ quoque pietatis ediderit, quam non aliis quisquam multis jam retro seculis, tu nobis in periculum venias, ut quod aliis salubre sit remedium, id tibi præstigiator aliquis verterit in venenum. Non potui, mihi crede, pro meo in te amore, sine gravi dolore legere quæ nescio quo tu calore scripsisti, quum in hominem nihil male meritum de te, publice vero de omnibus meritum bene, convicia velut e plaustro tam intemperanter evomeres. Dum eruditio detrahis, debaccharis in vitam, vagabundum dicis et pseudotheologum, sycophantum clamitas, hæreseos crimen impingis ac schismatis, eo usque progressus petulantiae, ut præconem etiam voces Antichristi, etiamsi eam rem videlicet perbelle permollias, quod quum id improbissime dixeris, dicas te nolle dicere. Quis versipellis et callidus dæmon, amice jamdiu charissime, strophas hujusmodi veterotoriasque versutias in tuum pectus tam simplex olim vereque candidum, quum adhuc profanus esses, nunc tandem tot annos monachi, quodque multo sanctius esse debet, etiam sacerdotis invexit? Ut dicas: 'Hæreticum non voco; sed ea facit, quæ qui fecerit est hæreticus: non appello schismaticum; sed ea facit, quæ qui fecerit schismaticus est: Antichristi præconem ego non nomino; sed quid, si Deus hoc ipsum de Erasmo assuerit? Parco tamen, ne forte existimes aliquid de me supra id quod vides aut audis in me.' Proh Deum atque hominum fidem! quid ego de te audio? Testor hoc in loco tuam conscientiam, non erubescis, non totus intremiscis, dum rem tam impiam talibus adornas prodigiis, dum quod homuncio quispiam scelerate mentitur, id tu tam sancte nobis velut e cœlesti vaticinio decantas, dum alienæ fauæ detractionem, opus plane diaboli,

ad Deum refers auctorem? Nam quod tanquam modestiae causa parcere te dicas, ne magni aliquid de te existimem, ita Deum precor, uterque nostrum de se sentiat humiliiter, ut ego de te nihil existimassem sublimius, etiam si id aperte narrasses tibi revelatum ipsi, etiam si nomen expressisses angelii vel dæmonis, qui hoc ad te detulisset. Quippe quam rem ne jurato quidem credidisse, sed suasissem potius ne omni spiritui crederes, præser-tim ei qui quantumvis falsa luce præfulserit, angelum tamen tenebrarum sese, detractionis, et calumniæ, susurro peculiari Satanae signo prodidisset. Maluissem tibi occinere illud Pauli: 'In novissimis temporibus dis-
cendent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmonum in hypocrisi loquentium mendacium, et cauteriatam habentium conscientiam.' Idem^f illud ejusdem: 'Nemo vos seducat, volens in humilitate et religione angelorum, quæ non vident ambulans, frustra inflatus sensu suæ carnis.' Hæc nimurum magis congruebant, quam illud quod tu tibi stulte applicas ex apostolo. Nunc vero quando significas non revelatum tibi, sed alii nescio cui, multo etiam minus commoveor. Etenim quamquam non dubitem Deum interdum quædam revelare mortalibus, non tanen usque adeo stulte sum credulus, ut trepidus expavescam quicquid aut delirus quispiam somniet, aut confingat impostor, aut energumeno malus inspiret genius. Non dubito quin similibus afflatus sit orgiis is etiam quem scribis his verbis admonuisse te: 'Noveris pro certo quod Erasmus iste, quem tanta sequitur pompa verborum, non recte sentit de fide catholica aut sacra Scriptura; hoc multoties ostendit, ubi secretam possit habere audientiam: expertus sum quod dico, et hoc sæpius.' Hactenus illius boni viri de Erasmo apud te præconium, quem dicas etiam quisquis est, egregiam excogitasse adversus Erasmus Apologiam, quem tamen admones ne suspicere esse Leum. Noli vereri, non suspicor; nam de Leo satis persuasum habeo, quanquam nescio quo impetu eo sit in-
gressus unde nunc pudet regredi, ea tamen virtutis indole prædictum, his artibus adformatum ingenium esse, ut etiam si de literis obstrepat, non sit prorupturus in convicia; tuum vero hunc prædicant quidam longe Leo dissimilem. Nam quem tu fide dignum dicas virum, plene^g gravi-
mem, atque, ut tuis utar flosculis, 'morigeratum secundum seculi dignitatem honorabilem, nec minus integratæ vitæ quam præclara erudi-
tionem conspicuum,' eum qui novere penitus, longe depingunt aliter, non dignum fide, non valde moratis moribus, vere morosum, honoratum ta-
men alicubi magis quam honorabilem. Eruditionem vero Apologia quam laudas ostendit, quam qui videre quidam et non indocti, et qui bene consultum cupiunt homini, eoque suaserunt, ut vel exureret, vel abderet perpetuo, constanter asserunt hominem ferme ad insaniam usque delirum, nisi quod quibusdam gaudet lucidis intervallis. Quem quum talem delinearent, impetrare non potui ut quis esset edicenter, ne per ipso nominatim traduci posset, priusquam egregium ingenii ac doctrinæ specimen in lucem prodiens præclara illa Apologia prodidisset. Sed ex-
cutiamus, obsecro, paululum, quam fide dignus sit iste perfidus, cui tu fidem habes Erasmus non recte sentire de fide; qua de re ne fidem infido non habeas, ait Erasmus id sæpius ostendere ubi secretam possit habere audientiam: seque ipsum id non expertum tantum, sed etiam sæpius expertum, ut non ab aliis sed ab ipso Erasmo istud eum frequenter

^f Perhaps *Item.*

^g Perhaps *place.*

audisse intelligeres. Ut semper veritas exserit sese, ut concinnantes mendacia vel casus aliquis arguit, vel rei natura destituit, vel ipsi sese tanquam sorices produnt! Quid enim veri possit esse similius, quam si de fide perperam sentiebat Erasmus, homo tam stupidus, ut non sentiret simul quid ex ea re discriminis esset futurum, quid, inquam, veri fuerit similius, quam aliquos ambire semper solitum, ac precibus impetrare, ut sibi liceret apud eos narrare secreto sese esse hæreticum? Nec enim requirebat aliud, ut ait iste tuus fide dignus testis, quam secretam audientiam. At quamdiu vixit apud Coletum, quamdiu apud reverendum patrem Roffensem episcopum, quamdiu apud reverendissimum Cantuariensis ecclesie pontificem, ut omittam interim Montjoium, Tunstallum, Pacænum, Grocimum, quibuscum sæpe diuque versatus est, de quorum virorum laudibus si quid conarer exponere, merito viderer ineptus, quum horum nemo sit quem non omnes intelligent a nemis satis laudari posse? Quis istorum non centies cum illo collocutus est secretissime? Quis eorum vel semel audivit aliquid unde vel suspicio possit oboriri non illum rectissime sentire de fide? Nam si quid tale fuissent vel subodorati, meliores certe sunt quam ut rem tam atrocem dissimulare potuerint. At quis est eorum omnium, qui non ita perpetuo dilexit illum, ut, quo diutius eum novet, ac pernoverit intius, eo semper magis magisque deamarit? Sed illis, opinor, non ausus est credere, talium virorum veritus pietatem. Recte sane, quærebat ergo aliquem, cuius neque conscientiam vereretur, neque proditionem metueret. Nempe quem ex vultu, verbis, vita probe perpendisset ejusdem sacri mysterii*. Talis igitur necesse est fuerit ille tibi tam impense laudatus, ille, inquam, fide dignus, gravis, morigeratus, honorabilis, eruditus, integer: cui, ut vides, nunquam illud secretum toties commisisset Erasmus, nisi, præter tot egregias abs te commemoratas dotes, etiam fuisset hæreticus. Si quæramus ab illo, quum se tam sæpe dicat expertum, quomodo se probet expertum vel semel, fatebitur, opinor, probare non posse, nam rem sibi negat nisi secreto creditam. At quisquis ejus arguit criminis quemquam, quod ipse fatetur se docere non posse, certe si sycophanta non est, perquam affinis est sycophantæ^b. Sed age quæramus quum tam sæpe sit expertus, ubinam de hæresibus collocuti sunt, aut quando tractarunt invicem. Necesse est olim fuerit. Nam Erasmus jam diu absuit. Cur igitur illo præsente conticuit? quando non paulo magis ad rem pertinebat ut proderet, quo vitaretur noxious, quam nunc ubi eo absente non tantundem imminet periculi, nam in libris nihil potest latere secretum, quod non oculi perspicaces eruerint. Sed longior sum quam par est in rejiciendis ἀποκαλύψεως illius præstigiaturis, et argendo singulari isto non teste modo, sed accusatore quoque atque etiam suopte indicio reo, qui factus est, ut vides, et scelerate mendax, et nisi mentiretur sceleratior, nempe diu conscius ac serus proditor. Denique seu vera seu falsa referat, utrobique perfidus. Certe neque Erasmi fides obscura esse potest, quam tot labores, tot vigilæ, tot pericula, tot rerum, tot salutis incommoda ob sacras suscepta literas, ipsum fidei promtuarium, illustrant; nec nova est ista adversus optimos quosque hæreseos excogitata calumnia, sed in sanctissimos jam olim viros a Satanæ satellitio jam valide contorta machina, ut quorum laboribus undique fides effloruit, ipsi coacti sint editis in id symbolis fidei suæ rationem reddeat.

* Read *mysten esse*, from the other copy.

^b Perhaps *sycophantæ*.

Nunc ad ea veniam quibus, praeter illius fide digni testimonium, præter que per corneamⁱ illam Homeri portam cælitus emissæ somnia, ansam ex ipsis libellis arripiuisti qua teneres hominem, manifestæ videlicet impietatis rerum. E quibus illud gravissimum caput est, quod non veritus est, ut ais, audaculur iste Erasmus pluries inter scribendum adserere, id quod nefas est, ipsis sanctissimis pariter atque doctissimos patres, illa, inquam præclarissima Spiritus Sancti organa, Hieronymum, Ambrosium, Hilarium, Augustinum, et alios hujusmodi qui universam Dei ecclesiam ita suo illustrarunt lumine, ut nihil jam indigeat i-tiusmodi obscuri hominis tenebrositate noviter colorar, lapsos esse alicubi. Obseero, nefas libi videatur esse si quis dicat illos ipsis quos commemorasti lapsos alicubi? Quid si illi ipsi, quibus defendendis advocatus non vocatus advenis, attestentur Erasmo? An non tum ridicule eorum causam tu qui tuum recusant patrocinium peroraveris? Age ergo negas unquam eorum quemquam esse lapsum? Rogo te quum Augustinus Hieronymum censem male vertisse quædam scripturæ loca, Hieronymus suum tuerit factum, neuter labitur? quum Augustinus adferat indubitatam habendam esse fidem translationi septuaginta interpretum, Hieronymus neget, et eos errasse contendat, neuter labitur? Quum Augustinus consensum illum ex Spiritu Sancto ex diversis cellulis eadem proferentium adstruat, Hieronymus contra ineptum illud commentum derideat, neuter labitur? Quum sentiant ex diametro diversa, quum Hieronymus epistolam ad Galatas sic interpretetur ut dicat Petrum simulate reprehensum a Paulo, Augustinus neget, neuter labitur? Quum Hieronymo displiceant Augustini labores in Psalmos, Augustino placeant, neuter labitur? Quum Augustino quocunque mendacium peccatum sit, Hieronymus mendacium in loco laudet, neuter labitur? Quum Augustinus uxore ob fornicationem dimissa, neget illa viva alteram duci posse, Ambrosius licere confirmat, neuter labitur? Hieronymus censuit uxorem ante baptismum habitam, alteram item post baptismum non imputari ad digamiam, ecclesia nunc censem errasse. Augustinus dæmones asserit atque angelos item omnes substantias esse corporeas: non dubito quin tu neges. Aserit infantes sine baptismo defunctos æterna sensus pœna torquendos, quod nunc quotus est quisque qui credat? nisi quod Lutherus fertur Augustini doctrinam mordicus tenens antiquatam sententiam rursus instaurare. Quotus est quisque sancctorum veterum qui non crediderit divam virginem in originali peccato conceptam; at nuper exorsi sunt qui negent, ad quos prope modum Christianus orbis a veteribus omnibus descivit. Nullus erit finis, si cuncta concer prosequi in quibus doctissimos illos, et sanctissimos viros liquido constet errasse, quorum libros si legas, errata nescire non potes, nisi quæ legis non intelligas, ergo qui illi vocas audaculum, ipse multo deprehenderis audacior, qui aedes illos affirmare nunquam lapsos esse; quod si velis tueri, necesse est illorum libros vel non legisse te vel non intellexisse fatearis. Imo qua fronte potes eum reprehendere, qui idem dicat quod tu? Nam lapsum Augustinum in asserendis dæmonum corporibus, in damnatis infantibus, Hieronymum in digamia, omnes prope veteres in conceptu Virginis, non dubito quin tute dicas, et tamen hæc cum ita sint, et cum in sacrarum interpretatione literarum sancti illi patres inter se tam sæpe disenserint, idque magis perspicuum sit quam ut possit

ⁱ Ironically for *elurneam*.

negari, mirum est tamen ut tu pueriliter exclamas, et cœlum terræ permisces, sicubi quis vel Carrensem convincat errasse, vel delirasse Lyranum. Augustinus non veritus est dicere nemini se post Apostolos tantum auctoritatis tribuere, ut ejus dictis indubitatam habeat fidem, nisi quatenus aut ex scripturis aut ratione aliquando possit docere. Tu divos omnes putas tibi demereris perpetuo, si vocifereris eos nunquam esse lapsos. At illi vel inscitiam tuam derident, vel importunum istud studium tuum detestantur. Neque talem expetunt patronum, quorum charitas magis eorum favet industiæ, qui si quid illi lapsi sint admoneant alios, quam eorum superstitione pietati, qui inutili patrocinio eorum lapsus in aliorum ruinam propagent. Jam vero cum etiam in stylum ejus stylum intendas tuum, dabis mihi hanc veniam, non possum profecto me continuere quin rideam; nam cum desideres in eo illam sermonis facilitatem, quam quivis lector intelligat, dum in illo damnas ac rides quod Latinis interdum Græca permisces, tam circumspectus es, ut non videas eadem opera te taxare Hieronymum, in quem etiam, velis nolis, præclara illa tua recidunt scommata, qui et sæpe Latinis interserit Græca, et quædam scripserit eruditiora virginibus, quam quæ nunc theologiae plerique professores intelligant. Quid si aliquem tractatum integrum Græce perscripisset Erasmus, an non tum eum multo magis cum ratione posses irridere, quod ^k nunc quum non nisi quædam interspergat? Atqui eadem ratione nostræ mulieres eos irriserint omnes, quicumque scripsere Latine. Quid quod nec magis aperte, nec stylo magis facilis quisquam scripsit unquam, qui quidem Latine scripserit, usque adeo ut nimiam styli facilitatem Budæus in illo, vir alioqui doctissimus, non sit veritus reprehendere. Nemo diligentius vitat, quod tu illi vitium objicis, insuetiora vocabula, cum isti tamen quos tu ait uti modestiore stylo fere tertium quodque verbum effingant novum, ex quibus te quoque puto sermonis istas delibasse delicias, ‘morigeratus,’ et ‘vagabunda conversatio, tenebrositas, identitas,’ aliasque id genus geminulas. Verum quum præter affectatam eloquentiam multa sint alia eaque indigna, quæ objectas Erasmo, age fatebimur omnia, si is in integro aliquo volumine tantum affectaverit eloquentiæ, quantum tute interdum in uno affectas versiculæ, velut, exempli causa, quum queritas, ‘Quid ergo dicent ad hæc qui toto auno in hujusmodi expendunt perituris et illico marcessuris rhetorum depictis flosculis?’ Profer ex omnibus quæ te significas in Erasmo legisse, si quid unquam legisti tam turgidum, quum sit hic unus versiculus tuus, quum tamen sit male grammaticus. Nec istuc tamen eo dico quod solœcismum in te vituperandum putem, a quo sermonis puritatem nec exspecto, nec exigo, quum non ignorem neque tibi vacasse unquam ut posses discere, nec, si vacasset maxime, præceptores contingere qui tradereunt. Sed hæc eo dico, ut quum tibi decorum putes tam anxiæ eloquentiam affectare, cum nec grammaticam quidem possis consequi, ne vitio vertas Erasmo quod olim partam et nunc ultro offerentem sese non aspernatur elegantiam. Quum adversus Linguarum studium disseris, illud jucundum est quod doles dum Græca lingua discitur et Hebraïca, aliquid interim de Latinæ linguæ puritate deperire, in cuius venustatem paulo ante tam atrociter exclamaveras, quasi tantum terrarum inter puritatem sermonis intersit ac venustatem; quum tamen Hie-

^k Read *quam*, as in the other edition.

ronymus eo loco quem citas queratur defloratam esse venustatem, nec id ob aliud, quam ut vehementius suum commendet studium, quod in Hebraeas literas insumserat, quas dignas censuit quæ vel cum Latinæ linguae detimento discerentur; quum Græce sint adhuc magis utiles, vel ob Novum Testamentum, quod tam longe præstat Veteri, quam corpus umbram, aut veritas figuram antecellit, vel propter sacrarum literarum interpres, quorum optimus quisque ac sanctissimus ferme scripsit Græce; vel denique propter artes quas liberales vocant, ac philosophiam, quibus de rebus Latini scripsere propemodum nihil. Quid quod negare non potes ut quisque Latinorum maxime scivit Græce, ita eundem in sua quoque lingua fuisse disertissimum, idque non olim tantum, sed nunc quoque passim usu venire? Nec Hieronymus ipse post imbibitas Hebraicas literas minus venuste scripsit quam prius, id quod opera ejus posteriora declarant, quamquam illi placuit excusare stylum suum, vel qua de causa commemoravi, vel quod ubique id agit ut eloquentia quam afferit comes accessisse videatur inaccessita. Illud certe pulcherrimum est, quod eo rem deducis tandem ut mediocrem notitiam linguarum laudes, nimium tantum studium damnes, quasi longe ultra mediocritatem jam promotum sit, citra quam adhuc longo intervallo subsistitur. Sermonis puritatem obviis, quod aiunt, ulnis fateris amplectendam, at in lepidæ orationis venustatem tragicis claimoribus intonas, deflesque admodum lamentabiliter, quod in ejus sinum, qui olim tantum patebat ethnicis, nunc tandem bona Christianismi pars deflexerit miserabiliter. Quasi vetustissimi quique sacrorum patrum non venustate claruerint, quum qui hodie sacras tractant literas augustam illam tantæ rei majestatem impuro sermone fere contaminent. At hac in parte tam belle videris tibi dicere, ut postea quoque quum pro eadem sententia depugnasti fortiter, tandem velut victor insultas, et quæreris¹, quorsum igitur attinet divinarum veritatem scripturarum flosculis adornare sermonum, quod et apostoli cæterique sancti doctores ut rem absurdissimam prorsum evitabant, maxime quod exiguitati parum eruditorum penitus adversari videbantur? Denique ad hunc modum mirifice rhetoriciatus epilogum totum facete scilicet, sumto ex evangeliis epiphonemate concludis: 'Vetus melius est.' Quibus in verbis istud perpulchrum est, quod apostolos et sanctos illos nascentis ecclesiæ patres ita copulas, tanquam eodem stylo sint usi. Augustinus etiam apostolis eloquentiam tribuere non dubitat, ita illis propriam, ut nec alios illa decere possit, nec illos alia; sed quæ rhetorum tamen figuris omnibus abundet etiam. Certe sancti illi patres, Hieronymum dico, Cyprianum, Ambrosium, et cæteros, ejus ætatis disertissimos oratores æquabant. Eloquentia adeo non officit orationis luci, ut etiam non sit eloquens quisquis est obscurus, quum sit hoc in primis oratorum præceptis, ut sermo sit dilucidus. Si apostoli sermonis elegantiam ideo declinabant maxime, quod, ut tu ais, exiguitati parum eruditorum maxime adversari videbatur, cur adhuc adeo sunt obscuri, ut neque parum erudit, neque multum, sine multo labore intelligent, sed ne sic quidem ubilibet. Vetustissimi patres, iidemque sanctissimi, sicuti scripserunt eloquenter, ita scripserunt etiam luculenter, et tamen hodie plerisque theologiæ professoribus illucescere non possunt. Quid ita? Nempe quod nulla lux tam potest esse lucida, ut luceat etiam cœcis.

¹ Rather *insultes et quæras.*

Sunt enim isti, non ut dicis, parum erudit, sed prorsus inerudit. Nam quod sanctos patres non intelligunt, suam cæcitatem in causa esse, non illorum tenebras, vel hinc evidenter liquet, quod quæ nunc isti magistri nostri non intelligunt, olim intelligebant virginulæ. Scribebant illi, quod dixi, disertissime; sed quidem etiam apertissime, si quis linguam Latinam calleat. Etenim rati sunt fore ut quisquis eos cuperet intelligere, is aut Latine disceret, aut curaret vertendos in linguam vernacula, neque enim divinare poterant talia unquam portenta consensura cathedras, quæ in suæ segnitiæ patrocinium cuncta velut obscura condemnarent, quæcunque scripta non essent lingua Latinogothica. Quamobrem cum evangeliæ illa *centona*, nam hoc tuum est verbum, concludas vetus melius esse, confiteor meliorem esse priscorum patrum eloquentiam quam neotericorum balbutiem; ita vides hanc centonam tuam, qua te mire video placuisse tibi, pro Erasmo facere maxime, et in tuum caput esse retortam. Ejusdem farinæ est quod tibi videre facetulus, quum labores ejus in Hieronymum perstringis, inquiens: 'Perdidisti nobis vinum infusa aqua.' Quum tot mendis ejus libros purgat, tot locis veram lectionem restituit, perdidit tibi vinum infusa aqua? Cur igitur dilutum bibis, quando vetus illud acetum tuum, quod febrienti palato merum sapit, adhuc sit integrum? Verum de discernendis ejus auctoris operibus, quando res nonnihil a phrasi dependet, ignosco tibi certe, si digito quoque monstratas ejus censuræ causas tamen videre non potes. Jam vero quum tibi visum esset ostendere Græcam linguam non tam necessariam esse ad veram scripturarum intelligentiam quam quidam censem, et supervacaneos esse labores Erasmi Novum Testamentum rursus vertentis e Græco, tanquam firmam subjicis basim quod 'sancti illi patres' (nam tua verba recensebo) 'Hilarius et Augustinus satis nobis fuisse asserebant interpretationem septuaginta interpretum ad omnem sacræ scripturæ veritatem. Habemus nempe,' inquis, 'si id sat non esset, Hieronymianam editionem quoque omnium linguis merito prædicandam. Habemus et alias tum præclaras, tum etiam juxta eruditas, et tamen nescio quo pacto hæc omnia nihil conferre videntur, nisi istiusmodi novi interpretis addatur translatio.' Jam vide^m ab initio quum te viderem hanc suscepisse provinciam, neque nescius essem vix potuisse fieri ut quæ ad causam facerent unquam didicisses, nihil dubitabam etiamsi quædam effutire posses in genere, tamen si quando specialiter ad ea descensurus esses ex quibus vel constabilire tua deberes vel aliena revellere, tum demum proditurum te quam tenuiter venires instructus ad negotium. Obsecro te per tuam fidem, tu qui tot habes editiones, tot translationes in Novum Testamentum, tumⁿ præclaras, tumⁿ eruditas, ut nunc non sit opus Erasmica, cur inæstimabilem thesaurum uni servas tibi? Ego certe quanquam non sum nescius olim fuisse multas, eamque rem fateatur Augustinus multum fuisse utilem, tamen hodie non reperio quenquam qui præter hanc vulgatam sese fateatur unquam vidiisse aliam. Adnotavit Valla utiliter quædam, non transtulit: eas annotationes Erasmus edidit. Alius fortasse non fecisset, qui quidem statuisset idem tractare argumentum. Faber Stapulensis Paulinas vertit epistolas, non totum Testamentum. Tibi igitur

^m Perhaps *Jam vide*. *Ab initio quum*, &c.

ⁿ Perhaps *tam*: but it may be that he chooseth to repeat the monk's own words.

ostendendæ sunt, præter translationem septuaginta interpretum, ac præter Hieronymianam quoque, aliæ que tam præclaræ sunt atque eruditæ, ut prolati his abjecere oporteat Erasmianam. Jam Hieronymus ejus translationem habere te dicas, si credas ipsi, non transtulit, sed quan tum præcipue receptam vidit, eam ad Græcorum codicem fidem emendavit, id quod illa satis declarat epistola: ' Novum opus me facere cogis ex vetere,' si quis eam epistolam satis intelligat. Hieronymi labores perdidérunt eadem pestes que nunc invadunt Erasmicos, inscitia atque invidia eorum quibus ille prodesse studuerat. Certum est in hac editione quæ nunc in templis canitur, nullum extare propemodum Hieronymiani laboris vestigium: ino illas ipsas adhuc extare mendas quas ille censuerat emendandas, ex quibus aliquot Erasmus obiter annotavit. Quam rem deniror non advertisse te, nam alioqui potuisses hac de re aliquanto judicare sanius. Ne clamites totam ecclesiam tot ætates hanc probasse translationem. Legit enim ut vel optimam quam habuit, vel, quod ego verius opinor, primam, quamque semel receptam atque imbibitam non erat facile vel oblata meliore communicare^o, approbavit vero nunquam^p; neque enim idem est legere quod approbare. Quum contra constet numquam fuisse quenquam sacrarum literarum studiosum, qui quidem aliquam sibi comparavit utriusque linguae facultatem, quin is in illo interprete multa desiderarit. At is quod non præstítit quæ non potuit, dignus est venia; quod vero quæ potuit præstítit, dignus est etiam gratia, quam et hi merentur, qui vel quod illi defuerat adferunt, vel quod ab aliis depravatum est sarcíunt. Sed interim vides editionem Hieronymianam, quam habere te dicas omnium linguis merito prædicandam, nulla jam lingua legi. At interpretatio septuaginta interpretum, ea saltem sufficit, sic enim scribis, ad omnem scripturæ veritatem; quod ne quis audeat oppugnare, propugnatries objicis sanctorum patrum Hilarii atque Augustini sententias. Quid hic faciam? Quo me vertam? Negare non audeo quod sancti illi patres affirmant. At si concessero quicquid nunc vertit Erasmus, id jam olim ab interpretibus illis septuaginta sufficenter esse versum, necesse est fatear simul multo minore cum fructu idem hunc vertisse denuo. Quid si sic interea tempus differam ut negem sanctos illos patres istud asserere quod tu ab his adserum asseris? Et certe sic faciam quoad tu ostenderis. Vide igitur ut locum proferas in quo dicunt illi septuaginta interpretes Testamentum Novum sufficenter in lingua vertisse Latinam. Interea vero dum tu illum locum quæris, mihi licebit, quod ad hanc rem attinet, per te quietum esse. At eum haudquaque inventu facilem credo, cum eos omnes audiam non nisi Græce vertisse. Quod si verum est, quomodo potest eorum versio Latinis esse sufficiens? Quin et illud tibi simul quærendum est, quo pacto potuerint septuaginta interpretes sufficenter vertere Testamentum Novum, cum eos omnes mortuos esse constet annis plus minus ducentis ante Christum natum. Non dubito quin, quum hæc ita habere comperias, pariter etiam comperies eos quibus hactenus his de rebus credidisti, nihil ipsos hactenus comperisse veri. Venio nunc ad ea quæ tu minutula vocas ac nihil, quæ velut eximie nugacia speciminiis loco descriptsisti, quibus facias omnibus perspicuum meritis ineptiis illum macerare sese, et toto-

^o Read *commutare*, as in the other copy.

^p More did not live to see the authenticity of the Vulgate established by the Council of Trent: if he had, he would have changed his note.

quaternos, ut tuis verbis utar, implere. Primum reprehendis quod displiceat ei *sagena* vocabulum, Mat. xiii. ac *verriculum* legi velit quum tamen, ut ait, eandem rem significant *sagena* et *verriculum*. Non dubito quin videare tibi dixisse præclare. Sed primum doce displicuisse ei *sagena* vocabulum, quod ille vocabulum non reprehendit, quanquam præfert alterum, tantum dicit interpretem reliquise vocem Græcam. At idem significat, inquis, *verriculum* et *sagena*. Quis hoc aut negat aut nescit? Sed tamen, ut ejus annotatio te docere potuit, *sagena* vox est Græca, cum *verriculum* Latina sit, quemadmodum *decretum* ac *psephisma*. Et tibi continuo nugari videtur, quisquis e Græca lingua transferens in Latinam, Latinis vocabulis malit uti quam Græcis? At fortasse asseres *sagena* vocabulum apud Latinos etiam auctores haberi. Quid tum postea? Si Latinus quispiam vocabulum Græcum mediis Latinis interserat, neque desinit tamen esse Græcum, neque protinus efficitur Latinum, neque enim cuiquam in manu est omnia vocabula Romana civitate donare, nihilo herele magis quam omnes homines. Neque enim *psephisma* Latinum verbum est, quanquam Cicero quoque semel atque iterum usus est; neque *energia* Græcum esse desinit, etiamsi Hieronymus Latine scribens usus est interdum, vel apud eos quos Græce doctos intelligebat, vel non reperiens fortasse Latinam vocem quæ commode satis explicaret, ut ita dicam, τὴν τῆς ἐπείκειας ἐνέργειαν. At tu parum feli-citer imitatus Hieronymum eo verbo passim aliter quam significat abuteris. Vides ergo, dum emissa *sagena* conaris expiscari quod reprehendas, attracto *verriculo* nihil neque verris neque prændis. Rursum carpis quod parum Latine dici putat, 'nuptiæ impletæ sunt discubentium,' sed asserat dici oportere *discubentibus*. Et tu, si superis placet, Erasmus docebis grammaticam. Tum *Calepinum* ingeris, quasi in sermone Latino non sit amplius uni Erasmo fidendum quam *Calepini* decem. Tum id egregie ridiculum, quod, *Calepino* citato, nihil aliud adfers tamen quam quod ab ipso mutuaris Erasmo. Unum tantum reliquisti, quo uno didicisse debueras omnina nihil esse quæ dixeris. Nam cum breviter ostendisset *impletor* et genitivo copulari et ablativo, eademque protulisset exempla quæ tu, sic rem concludit, ut dicat, quanquam Latine dici possit, *implentur vini*, tamen hanc orationem non esse Latinam, 'domus impletur hominum.' Nunc⁹ et quaras exempla quibus istud convincas. Jam quod Matth. vi. in Oratione Dominica potius vertendum censuit 'remitte nobis debita nostra' quam 'dimitte,' tu censes illum tam manifeste nugari, ut id nemo negare queat; atque id videris tibi ex ipsis verbis colligere. Nam si ἀρεσ, inquis, πολὺστρον est, ut Erasmus annotavit ipse, quis negare potest eum manifestissime nugari, qui *remitte* potius verti velit quam *dimitte*, cum vox illa Græca utrisque deserviat, cum *dimitto* etiam quod secundum priscos illos auctores significat *dare* vel *dono*, satis bene quadret eidem sensu? Hie tu proferas oportet priscos illos auctores, apud quos reperisti *dimittere* idem significat *dare*; nam ni hos proferas, quos, opinor, non proferes, tute manifeste nugaris. Ego certe non puto Latine dici, 'dimitte mihi vestem,' pro eo quod est, 'da milii vestem.' Praeterea si *dimittere* idem significat *dare*, non concedam tamen hanc orationem Latinam esse, 'dimitte nobis debita nostra:' sicuti nec hanc ipsam, cuius exemplo tueris eam, 'da nobis debita nostra.' Si tuis auribus idem sonat 'dare debita' et 'remittere debita,' non possum tuo

⁹ Read *In nunc*, as in the other copy.

morbo mederi. At quid refert, inquis? nam sensus ex illius *dimitte* non minus liquet, quam ex hujus *remitte*. Quis negat divinari posse quid ille sentiat? nec sequitur tamen orationem ejus satis Latinam esse. Nec si quis admoneat quid erret ille, nugatur; sed qui vera monitionem redarguit, ille nugatur. Et si nugatur Erasmus, certe hoc honestius nugatur, quod socium habet Cyprianum, tam ¹ ecclesiae doctorem, qui maluit dicere 'remitte nobis debita,' quam *dimitte*.

Ingens, inquis, a: periculosa temeritas hominis, quod contra omnium antiquorum patrum judicium in primo capite Joannis tam solenne mutarit vocabulum, *Sermo pro Verbum* apponens. Jam id pro confessio sumis, quod est falsissimum, veterum neminem ausum pro *Verbo Sermonem* dicere. At tu interim fateris Hieronymum testari quod Λόγος alia significet praeter *Verbum*, quæ satis apte competant in Filium Dei; id quod adeo confirmat divus Gregorius Nazianzenus, ut Filium Dei Λόγον appellatum sentiat, non solum quod *sermo* sit, aut *verbum*, sed quod ratio quoque sit ac *sapientia*, praeter alia quoque significata τὸς Λόγος, tanquam Evangelista divino prorsus consilio id diligente vocabulum, quod multa complectetur, quorum quoðvis idoneum sit ad significandum omnipotentis Dei Filium, adeo ut mihi certo, si ulli vocabulo id reverentiae debebatur, ut integrum atque immutabile servaretur, quod in Κύριε ἐλέησον, *Alleluia*, *Amen*, et *Osanna* servatum est, id meritissimo jure videatur huic dictioni Λόγος oportuisse tribui, quæ quum sanctarum significationum mire secunda sit, a quibus quam cui præferas haud proclive sit statuere, fuisse non incautum eadem servata voce nullum fecisse præjudicium; imo unico verbo eoque disyllabo multa pariter Christi vocabula complecti. Nunc vero quoniam aliter visum est vertentibus, mihi certe videtur proximus esse fructus ut vertant varie, quo nulla significatio τὸς Λόγος, quæ quidem in Christum competit, aut ignoretur aut obsolescat. At Hieronymus *Verbum* mutare non ausus est. Mirum certe quod non mutavit, quum non esset occasio! Nam quæso cur mutaret, cum non verteret denuo, sed id quod versum est recenseret? At si vertendum sibi de integro sumisset Evangelium, non adeo se putasset veteris interpretis obstrictum præjudicio, quin sibi liberum arbitraretur aliter vertere, modo verteret bene, etiam si prior interpres non vertit male: neque enim alia de causa almonuit Λόγον alia quoque significare quam *Verbum*, quæ recte de Filio Dei dicerentur, quam ut id quod tu negas ostenderet, Λόγον aliter quoque quam *Verbum* recte verti potuisse. Nam *Sermo* et *Verbum* ubique fere promiscue vertitur in Scripturis, ubique τὸς Λόγος habet codex Græcus, quanquam nemo est qui nesciat, qui quidem vel tantillum sciatur Græce, *Sermonem* multo tritius Λόγος significatum esse quam *Verbum*. At tu rationem adfers, Deus bone, qualem! quare Filius Dei *Verbum* rectius dicatur quam *Sermo*. Nam *Sermo*, inquis, proprie loquendo, illud est magis quod voce profertur, *verbum* vero quod intus mente concipitur, videlicet cogitatio quæ intra animi silentium adhuc conscientiæ secreto retinetur, et si quando foris exierit, sic tamen prodit in publicum, ut intus etiam jugiter teneatur clausum. Rogo te, quis hoc discrimen te docuit inter *sermonem* et *verbum*? Nam is e cuius verbis ista quæ de *verbo* adfers

¹ Read *sacrum*, as in the other edition.

excerpsisti, non negat idem etiam posse de *sermone* dici; neque quisquam est qui non videat eadem ratione interiorem esse mentis *sermonem* qua *verbum*, et *verbum* proprie significare quod voce profertur, sicut et *sermonem*; quum sentiant, qui verborum scrutantur origines, ab aëre *verberando verbum* esse deductum. Quod si tam *sermo* quam *verbum* significet animi conceptum tantum, rursusque tam *verbum* quam *sermo* conceptus expressos voce, vides ut egregia illa ratio qua mire fultus tibi videbare collabitur. Quanquam ego non multum certe his in rebus rationi tribuo, quæ cognosci nisi Deo revelante non possunt. Certus sum Dei Filium recte *λόγον* dici, seu *verbum* intelligatur, seu *sermo*, seu *ratio*, seuque *causa*, seuque aliud eorum quippiam quæ significat *λόγος*, seuque omnia, certus sum, inquam, recte *λόγον* dici, nam id me decet ille, qui supra pectus Domini in cœna recubuit. Scioque quod Filius Dei *sermo* recte dicitur, ac *verbum*, nam his nominibus tota illuni appellat ecclesia catholica, docti aliquot ac sancti patres etiam *rationem*, sed tota ecclesia Romana *verbum*, et sine ulla exceptione *sermonem*. Etenim dum Christi natale hoc solemni cantu concelebrat: ‘Quum medium silentium tenerent omnia, et nox in suo cursu medium iter perageret, omnipotens sermo tuus, Domine, exsiliens de cœlo a regalibus sedibus venit;’ non est ambiguum *sermonem* dici Filius Dei. Quum ubi nos legimus in psalmo, ‘Verbo Dei cœli firmati sunt;’ alii legunt, atque in his Augustinus; ‘Sermone Dei cœli solidati sunt:’ dubium non est utrobique significari Filius Dei. Num tibi contradicit Ambro-ius cum dicit: ‘Non enim dixit Evangelista, *In principio factum est verbum*, sed *In principio*, inquit, *erat verbum*.’ Quicunque principium verbi assignare volueris, præjudicatum habebis, quia *in principio*, inquit, *erat*: non quod duo principia ex rerum diversitate dicamus, sed quod sermo Filius semper cum Patre est, et de Patre natus est? At idem facit Hilarius quum dicit: ‘Hoc verbum in principio apud Deum erat, quia sermo cogitationis æternus est, quum qui cogitat sit æternus.’ At idem facit Lactantius, cuius hæc verba sunt: ‘Quomodo igitur procreavit? Primum nec sciri a quoquam possunt, nec enarrari opera divina; sed tamen sanctæ literæ docent, in quibus cautum est ilum Dei Filium, Dei esse Sermonem.’ Item alibi: ‘Sed melius Græci *λόγον* dicunt, quam nos *verbum* sive *sermonem*: *λόγος* enim et *sermonem* significat et *rationem*.’ At idem facit Cyprianus, cuius hæc verba sunt in eo capite cuius titulum fecit, ‘Quod Christus idem sit sermo Dei:’ quod sequentibus verbis probat, in Psalm. xlv. ‘Eructavit cor meum sermonem bonum: dico ego opera mea regi.’ Item in Psalmo: ‘Sermone Dei cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.’ Item apud Esaiam: ‘Verbum consummans et brevians in justitia, quoniām sermonem breviatum facit Deus in toto orbe terræ.’ Item in Psalmo: ‘Misit sermonem suum et curavit illos.’ Item in Evangelio secundum Joannem: ‘In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum; hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso,’ &c. Item in Apocalypsi: ‘Et vidi cœlum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat supra eum vocabatur fidelis et verus, et qui justamque judicans, et præliatus, eratque cooperatus ueste conspersa sanguine, et dicitur nomen ejus, Sermo Dei.’ At idem facit Augustinus, cum eam sibi sumat Psalterii translationem commentandam potissimum, qua legitur, ‘Sermone Dei cœli solidati sunt:’ quam actionem non improbat, sed asserit idem valere quod nostra valet, qua le-

gitur, 'Verbo Dei cœli firmati sunt :' quum et hic *verbū* et illic *sermonem* apertissime censeat esse Filium Dei. Præterea ad Hebraeos iv. 'Vivus est enim Sermo Dei :' quo in loco glossa non interlinearis modo, sed ordinaria quoque *sermonem* aperte declarat esse Filium Dei. Quin Lyranus quoque cui studium fuit literalem scripturæ censem explicare, docet evidenter *sermonem* idem significare quod *verbū*, atque hoc loco *sermonem* non aliud esse quam Filium Dei ; atque ad eum modum locum ipsum non ad allegoriam ullam, sed plane literaliter, ut vocant, exponit. At operæ pretium est videre, quum ista fateri cogaris, solvere vero non possis, quam pulchre coneris elabi. Nam plurimum, inquis, interest inter locorum congruentias, ut quod ibi apte positum est, hic minus conveniat. Sed nolo hac in re longius demorari, ne codicem potius quam epistolam excudere videar. Belle profecto subducis te, cum brevitatis prætextu recuses dicti tui sensum reddere, ejus præsertim dicti unde totius causæ summa dependet, idque cum nec ibi finias epistolam, sed tam multum chartæ consumas postea in his quæ nihil ad rem attinent. Hoc certe scio, si te torseris annum, aliam causam non invenies unquam præter eam quam et commemorasti, et velut inefficacem timide tetigisti, nempe quod *sermo* potius significat id quod profertur voce quam tacitum mentis conceptum ; quam causam, si satis sapuisses, penitus non debebas attingere, ut quæ tam contra *verbū* militat quam *sermonem*, nam et *verbū* proprie conceptum significat prolatum voce. At alia causa nulla potest esse: nam si tam *sermo* quam *verbū* significet Filium Dei, non modo qualis erat postquam ex matre natus est, sed etiam qualis erat in sinu Patris ante susceptam carnem, antequam creatus est orbis, quid comminisci potest^s cur ob ullam ut tu vocas locorum convenientiam, non possit Filius Dei tam in illo loco *sermo* dici, quam in aliis dicitur. Quum Cyprianus probet adversus Judæos Filium Dei esse *sermonem* Dei non solum ex aliis locis, verum ex illo ipso quoque, *In principio erat Verbum* : annon vides nihil eum probare prorsus, nisi etiam illo ipso loco idem esset *sermo* quod *verbū*? At ut tibi penitus os obstrueret, non solum ita citat locum Cyprianus, verum paulo post his citat verbis : 'In principio erat Sermo, et Sermo erat apud Deum, et Deus erat Sermo.' I nunc et Erasmus clama novatorem esse verborum, cum audias doctissimum patrem et sanctissimum athletam Christi, Verbum Dei, pro quo fudit sanguinem, et legisse et appellasse *sermonem* plus annis mille priusquam nasceretur Erasmus. Qua in re beato Cypriano divus Augustinus in commentariis suis supra Joannem apertissime subscritbit. Jam quod ais ad causæ tuæ stabilimentum sufficere, quod sancta mater Ecclesia ex omnium sanctorum consensu per tot secula tam sacrato sit usa vocabulo *verbi*, istud quomodo tuas partes stabiliat ipse videris. Erasmo certe non modo non nocet, verum etiam factum ejus in primis tuetur atque defendit. Nam cum ille *sermonem* vertit, *verbū* non reprehendit, nec vetus interpres cum *verbū* vertit, *sermonem* rejicit atque refellit. Sed ne Ecclesia quidem cum *verbū* haberet in usu, rejicit *sermonem*, quem itidem habebat et habet in usu. Erasmus igitur quum *sermonem* vertit, neque contradicit Ecclesiæ, nec veterem taxat interpretem. Rursus cum *sermonem* vertit pro Christo, cur non illi quoque debet ad stabilimentum suæ causæ suf-

* Read *potes*, with the other edition : or else *communisci* will be used *passively*, which, I think, is not allowable.

ficere, quod ut ipse scripsisti de *verbo*, ita quoque sancta mater Ecclesia ex omni doctorum et sanctorum consensu per tot secula tam sacratu sit *usa vocabulo sermonis*? Quis vetabit interpretem e duobus ejusdem rei vocabulis sumere quod sibi libet? Quis jure in jus vocabit translatorem novum quod *uxorem* verterit, quam prior appellari *conjugem*? Imo vero, inquis; nam turbat insuetiore vocabulo simplicem plebeculam. Itaque cernis quorsum Erasmi istius tendit labor, nempe ut schisma oriarur, vanitas introducatur. Ille, obsecro, turbat simplicem plebeculam, quæ quid ille scribat nunquam sit cogitatura, nisi quosdam instigaret invidia, qui velut alter Cain, quandoquidem e fraterno sacrificio sumum vident ascendere, suum vero deorsum ferri, concidente vultu, quod in ipsis est, innocentem conantur occidere impiis obtrectationibus, oppugnantes agnитam veritatem, populumque simplicem seditiosis excitantes clamoribus, quos vel tacendo quiescere permisissent, vel quos falsa narrando commoverant, eosdem debuerant rursus vera monendo compescere. Alioqui si quod Erasmus elaborat doctis, id isti quum tueri se suas partes non posse apud sapientes intelligent, apud indoctum vulgus oblatrent, et importune res literarias auriculis ingerant illiteratis, ac stultum vulgi plausum captent, quia prudentibus placere non possunt, ipsi nimium^t schisma movent. Alioqui si vel his de rebus tacerent apud vulgus, vel saltem vera loquerentur, nihil esset schismatis. Nam cur orietur ex eo schisma, quod diversi diversa verba transtulerint, cum significata sint eadem, qua in re tuum tibi dictum licebit opponere, quod tute nuper Erasmo objeceras ex Ambrosio, qui dicit: 'Mihi non distat in verbo, quicquid non distat in sensu.' At vereris ne hoc pacto accidat ut brevi innumerabiles habeamus editiones, cum haud paucos, ut aīs, habeat mundus, qui in Græcanicæ linguae scientia Erasmo aut pares sint, aut certe superiores. Nescio qui numerus apud te superet paucitatem, sed si numerare nominatim cooperis, non dubito quin pares illos infra paucitatem reperias, superiores fortasse infra unitatem, si sacrarum literarum studium adjunxeris, sine qua quantilibet etiam linguae peritia impar huic provinciæ futura sit. Ego certe non dubito Erasmi labores facile effecturos ne posthac existant multi, qui eadem vertant denuo: nam ut poterunt exoriri facile, qui fortassis uno atque altero loco confisuri sint aliquid sese pervidisse certius, ita neque tam doctum exspecto neque tam andacem quenquam, qui speret aliquando sese rursus vertendo opere quod Erasmus ante transtulerit se^v facturum operæ pretium. Quanquam si plurimæ forent editiones, quid id nocuerit? Divus Augustinus id quod tu times censem in primis esse utile, dum etiamsi pares omnes esse non possent, alias tamen alibi vertit commodius. At interim lector, inquis, reddetur incertus e tam multis cui potissimum possit credere. Istud quidem verum est, si lector plane sit stipes, qui nec ingenium adferat secum nec judicium. Alioqui si mentem habeat, e variis transferentium versionibus facilius multo possit, ut Augustinus ait, verum quid sit elicere. Quæso te, cur tantum periculi metuis e diversis, atque inter se variis translatorum versionibus, qui nihil offenditis quum tam multiplices legas enarrationes interpretum, qui nihil variante litera, nihil ipsi inter sese de literæ sensu consentiunt, et tam sæpe dissentient utiliter, quod studiosis et cogitandi et judicandi præbent oc

^t Read *nimirum*, as the other edition.

^v *se* is omitted in the other edition, as it ought to be.

casionem? Denique quantum prosint editiones variæ, neque quicquam confundant ecclesiam, Psalmi saltem tam variæ versi lectique declarant; neque enim alia res magis adjuverit eum qui in eos pernoscendos operam navare decreverit, nisi quis adeo desipiat uti satis esse putet Viennensis legisse commenta.

Omiseram pene quiddam, quod tibi videtur fortissimum, mihi vero tam imbecille atque infirmum, ut vel uno flatu possit everti. Sed quoniam id perspicio, velut omnium munitissimum, in tuis haberi præsidiis, tua ipsius verba statui recensere, ne me queri possis rationes tuas depravare narrando. Ais igitur: 'Plane mirari non desino multorum cæcitatem, qui bene actum fuisse putant, quicquid ad Græca vel Hebraïca adducitur exemplaria, quum omnibus perspicuum sit, ex Judæorum perfidia Græcorumque variis erroribus, ipsa eorum exemplaria mirum in modum fore depravata, ac multiplicium erratum fæcibus plena. Adde quod ex nimia diuturnitate necesse est eadem exemplaria depravationia esse quam nostra. Ut taceam interim quod divus Hieronymus etiam suo ævo testatus sit Latina exemplaria emendationa fuisse quam Græca, Græca quam Hebraïca.' Quod tu hæc mirari non desinis, ego plane deniror, cum facile possis intelligere divo Hieronymo hæc olim omnia et objecta esse et confutata plenissime. Nam primum stultum esse censem si quis credit gentem totam conspirare in omnes omnium corruptos libros. Qua in re, ut alia prætereantur incommoda, neque spem ullam poterant concipere fore ut celaretur perpetuo quod facherent, neque dubitare quin revelata re suis ipsis indiciis cecidisse causa viderentur, cum constaret eos eam fuisse litem quam faterentur aliter non posse sese quam codicum depravatione defendere. Ciam vero non potuisse fieri quod publicitus a toto fieret populo, tu quoque, opinor, vides. Quin et illud, opinor, vides, quum quoque die descicerent ab Hebræis ad Christianos aliqui nec seguius ad Latinos a Græcis, falsatio ista librorum illico venisset in lucem. Præterea quum utriusque linguæ volumina non solum apud iniudeles essent, sed in manibus etiam versarentur orthodoxorum, aut hos etiam in illorum gratiani necesse est suos depravasse codices, aut ex veris horum exemplaribus illorum redargutam esse falsitatem. Quid quod bis in rebus, de quibus nobis est vel cum Græcis vel cum Hebræis controversia, illorum libri cum Latinis consentiunt, nec de litera ferme quæstio fuit unquam, sed de sensu semper atque sententia. Qua ex re facile potes judicare noluisse eos aliis in locis mutare libros, ubi nihil attinebat, quos ibi reliquerunt integros ubi maxime in rem suam fuerat esse mutatos. At nostra exemplaria veriora sunt, inquis, quam Græca. Cur igitur suadet Augustinus ut sicuti dubites de Latinis codicibus, recurras ad Græcos? Sed tu libentius adhæres Hieronymo, qui scribit, ut ais, etiam suo tempore Græca exemplaria veriora fuisse quam Hebraïca, et Latina quam Græca. Reliqua quæ concesseras omnia visa sunt certe facilima: at istud legens fateor non nihil percussum. Nam Hieronymus apud me nusquam non gravis auctor in hac re merito gravissimus est, qui si fateretur Græcorum libros emendatores esse quam Hebræorum, et Latinos quoque quam Græcos, alii fortassis invenerint aliquam rinnam, tamen mihi certe nullum patebat effugium. Cæterum cœpi profecto mecum demirari, si quid hujusmodi sentiret Hieronymus; nam hoc sciebam nihil illum potuisse dicere quod magis adversaretur ipsius instituto. Locus non occurrebat mihi ubi diceret quod nusquam po-

tius videretur esse dicturus. Dum pressius ea de re cogito, cœpi tandem velut per nebulam recordari ejusmodi olim quipiam me legisse in codice Decretorum Pontificiorum. Corripio librum sperans ut ibi errasse te deprehenderem, nam propemodum divinabam ex illo desumisse te, quod perperam accepisse sperabam. Ubi locum reperi, animo plane concidi, atque omuem propemodum abjeci spem, ita ejus operis glossema dicere compario eadem ipsa quæ te. Etenim quanquam non usque adeo ejus viri quisquis fuit, qui prodidit hoc commentum, doctrinam timui, quin spes esset posse interdum fieri ut in Hieronymo falleretur, territus sum tamen diligentia, quam nihil ipsi persuaseram tantam esse adhibitam, ut in sacram decretorum volumen quod plusquam adamantinas leges toti præscribit orbi, nihil omnino congereret non intellectum. Verum enim vero Hieronymi prudentiam respiciens trahebar alio, quem plane sciebam nequaquam esse tam stupidum ut cum Græcorum codicum vitia causatus, instrumentum vetus decrevisset ad Hebraicam repurgare veritatem, ac Latinorum sordes, quas in Novo Testamento contraxerant, ad Græcorum fontes emendare, idem tamen fateretur exemplaria Græca veriora esse quam Hebraica, et Latina quam Græca; quo quid ejus proposito dici potuit aut magis configi contrarium? Hæc reputanti nihil cœpit animus eo tandem vergere, ut glossematis potius diligentiam quam Hieronymi prudentiam suspectam haberem. Itaque verti me ad locum: est enim in fine illius Epistolæ, quæ incipit: 'Desiderii mei.' Deus bone! quam fœde lapsum glossematis auctorem video! Nam locus apud Hieronymum sic habet: 'Alied est si contra se postea ab Apostolis usurpata testimonia probaverunt, et emendatoria sunt exemplaria Latina quam Græca, Græca quam Hebraica.' Quum enim aliis respondisset objectionibus, quas æmulos objecturos putabat, ostendit tandem indignos esse responso, si qui tam insigniter essent stulti, ut exemplaria Græca veriora crederent, quam Hebraica, et Latina quam Græca. Quam loquendi figuram non intelligens iste, amputatis aliquot verbis a quibus tota sententiæ pendet vis, reliquum sic adducit, ut quod Hieronymus existimavit neminem esse tam stultum qui dicat, id iste illum ipsum dicat dixisse Hieronymum. Nunc* atque istis crede summulariis, quibus nunc adeo creditur, ut ferme pro supervacaneis habeantur illi e quorum spoliis suas isti summas confiaverunt. Ubi versionem ejus atque annotationes velut acropolim debellasti, strenue jam minora quælibet oppidula veluti prædabundus invadis. Atque in primis nisi lis^y in *Moriam*, amplam quidem illam, et populo frequentem urbem, quam tamen quoniam muliebri imperio regitur, quæ et ipsa non consilio militum, sed temere atque ex libidine rem consuevit gerere, nullo negotio speras expugnari posse. Verum heus tu, hac in re prædicto tibi non esse tam facilem expugnatu quam putas. Nam primi, ut Salomon ait, stultorum infinitus est numerus. Deinde quod ingenio deest supplet audacia. Certe ut in civem haud gravatim admiserint, si ambias adscribi, ita ut victorem nunquam patientur, parati vel morti devovere sese citius quam cuiquam pareant. Verum, omisso joco, illa ipsa Moria minus habet moriæ, plus etiam pietatis, quam habent eorum pleraque, quæ vestri quidam. — Sed reprimam me, quamquam illud interim non verebor dicere, quam habent ora-

* Read *In nunc.*

y Read *insilis* from the other copy.

tiones rhythmicæ, quibus vestri quidam sese sibi putant omnes devincire Divos, ut ² quoties eorum landes tam stultis celebrant nœniis, ut stultioribus non possint, si quis nebulo maxime studeret illudere. Et tamen harum nugarum hodie nonnihil irrepsit in templo, tantamque accipit indies auctoratem, præsertim ab adjuneta musica, ut jani multo minus erga sobrias ac serias a sanctis olim patribus ordinatas preces adficiamur, quum nonnihil intersit rei Christianæ ut pontifices, quod eos aliquando facturos non dubito, omnibus istiusmodi prorsus interdicantineptis, ne calidus hostis efficiat ut Christi grex, quem ille ut simplicem esse voluit, ita voluit esse prudentem, paulatim assuescat amplecti pietatis loco stultitiam. Moria patrocinium non suscipiam, quippe quum non sit opus. Nam et liber jamdiu probatus est optimi cuiusque judicio, et adversus invidorum calumnias Erasmi jam olim apologia defensus, cum eorum nomine Dori-pius, vir et profanis literis et sacris eruditissimus, quicquid ab illis exco-gitari poterat coicervasset, et ne prævaricari videretur, eloquenter exco-luisset etiam, ut tibi jam difficile fuerit objicere quod non sit ante rejectum, nisi quod unum prorsus invenisti novum quod ingeras, quum Erasmus dicis in Moria *Moscum* quendam agere. Quod ego convicium, fateor, non possum refellere; quippe qui quid sibi velit, aut quis is fuerit *Moscus* prorsus nou intelligo: neque enim tamen stulte sum arrogans ut doctior affectem vi-deri quam sum. De *Momo* quodam audivi sæpe, cui an cognomen forte *Moscus* fuerit, ego certe non compri. De 'Julii Dialogo'³, neque cuius sit, neque cuiusmodi sit, mihi nunquam valde libuit quærere, quum de utra-que re varias audiani sententias: hoc certe scio, protinus defuncto Julio, rem Parisiis ludis actam publicis. Multi sciunt reverendum patrem Pon-cherium Parisiensis urbis antistitem, qui huc legatus venerat, librum vendicasse Fausto, quod ut verum fuerit, nihil impedit Erasmus, cui Faus-tus non ignotus erat, librum apud se quoque priusquam excuderetur ha-buisse. Nam quod ex stylo rem convincis, quem Erasmi suum atque ipsissimum esse confirmas, non possuni mihi temperare quin rideam, re-putans mecum, quod quum non permittis Erasmo ut ex stylo quicquam judiceat in Hieronymianis operibus, is cui, quod omnibus in confessu est, omnes orationis virtutes sunt exploratissimæ, tu qui quid sit stylus aut phrasis explicare non possis, arroges tamen tibi ut ex stylo discernas Eras-mica, in tanta literatorum turba, quorum quisque quoad potest Erasmicam dictionem conatur imitari. Jam pone librum illius esse, pone hominem infensum bellis, iratum turbulentis temporibus, aliquo animi impetu pro-fectum latius quam, pacatis post illa rebus, tranquillatis affectibus op-tavisset, primum magis hoc erat imputandum his, qui librum suo tem-pore scriptum tempore non suo vulgaverunt. Deinde, quæso, hoccine monachi fuerat, errorem fratris eruere, cuius officium postulet potius ac solitarius sedeat, ac sua peccata defleat, quam ut aliena coärguat? Quod si quem liber offenderit, apud hos, opinor, malam inibis gratiam libel-lum asserens illi, quando magis eorum e re fuerit opus ut sit adespoton, quam ab auctoris aestimatione commendetur. Lutherus qualia scripserit viderint quibus vacat. Erasmus certe, si quid ille scripsit, non dubito quin ita scripsit, ut virum bonum decet, neque tu aliquid habere te certi signicas, nec tamen interim quoad habeas, potes abstineare conviciis,

² ut is left out, as it should be, in the other edition.

³ See above, App. LXII. p. 280.

'credo ne tantisper voluptate careas illius belli Dicterii : 'Dignum patella cooperulum,' cuius unius illecebra videris in Erasni ac Lutheri mentionem esse pertractus. Nam mirum est ut ubique affectas esse facetulus. At ego inmodicum istud oium demiror, quod in schismaticos haereticosque libros tibi liceat, si modo vera dicis, impendere, nisi tanta bonorum inopia est, ut tempus breve insumere cogaris in pessimos. Nam si boni sunt libelli, cur damnas ? Si mali, cur legis ? cui quum non ea facultas possit obtinere, ut sis idoneus qui de refellendis erroribus admonetas mundum, cuius et curam abdicasti cum temet in claustrum abderes, quid aliud facis perversa legendo quam discis ? Nec satis esse video quod in malos codices bonas horas colloces, nisi plurimum temporis etiam in sermones et contabulationes etiam adhuc deteriores codicibus malis absumas, ita nihil usquam gentium esse video rumoris, obtrectationis, infamiae, quod non in cellam recta proferatur ad te. Atque ^b legimus olim fuisse monachos, ita penitus mundo subducentes sese, ut ne literas quidem ab amicis missas legere sustinuerint, ne vel respicere cogerentur Sodomam quam reliquerant. Nunc vero et haereticos, ut video, libellos perlegunt et schismaticos, et immensa meris nugis referta volumina. Nunc quicquid audire verebantur in seculo, et ne audire cogerentur, in claustra fuderunt, callidus hostis ingerit fugientibus, arteque pertrudit in celas. Nec aliud illis praestat cultus ille eximius, nisi ut facilius imponant incautis, nec aliud praestat otium, nisi ut magis vacet maledicentiam adornare, nec aliud secessus, nisi ut nihil pudeat ab hominum oculis semotos, nec aliud occlusae cellulae, nisi ut liberius obtrectent alienae famae. In quas quisque ingreditur, primum Oratione Dominica propitiat Deum, ut colloquium illud sanctum esse ac salutare jubeat. At quid prodest ab Oratione Dominica infamaticem ac detractatoriam auspicari fabulam ? Quid est, si hoc non est in vanum sumere nomen Dei ? Hic multo nimis maxime locum habet, quod ex Evangelio citas in Erasmus : Nam certe non omnis qui sic Deo dicit, Domine, Domine, intrabit in regnum celorum. Itaque quum literas istas tuas intueor, tam plenas objurgationis, conviciai, detractationis ac scommatum, menteque rursus mecum reputo candorem illum vereque amabilem indolem adolescentiae tuae, quae tam longe tibi ab hujusmodi vitiis aberat, quam adesse per etatem tum ac vitae statum poterat excusatius, certe si reliquos mores tuos ab ista spectarem Epistola, admonerer, haud dubie, illius Ovidiani carminis, quo Deianira perstringit Herculem :

‘ Cœpisti melius, quam desinis : ultima primis
Cedunt ; dissimiles, hic vir, et ille puer.’

Verum enim vero non sum tam iniquus, ut totum te ab unis existimem literis, imo libentius inclinor ut credam, quo tu reliquis morum tuorum partibus melior es ac sanior, eo dæmonem quempiam infestius tuis invidere virtutibus, atque ex insidiis emicantem vehementer eniti, alias ejus pedicas evitantem te una saltem eaque insidiosissima comprehendere, atque ad se pertrahere, dum se transformans in angelum lucis nobis perstringit aciein, ut videntes non videamus, sed hallucinantibus oculis atra candescant, et nigrescant candida, virtus aliena sordeat, nostra nobis niteant ac blandiantur vitia, dum alienam famam incessere vocatur fra-

---

^b Read *Atqui* with the other edition.

terna monitio; *ira* atque invidia dicitur fervor ac zelus in Deum; *in-
scitia* vero, simplex et sancta rusticitas appellatur; arrogans ac pertinax
animus, fortis et infracta constantia; denique dum aliquo semper præ-
textu profectus alieni, nostris obsecundamus affectibus, iisdemque fere
deterrimus.

Quemadmodum in his ipsis quas scripsisti literis, quasi dum me ad-
mones, Erasmo detrahis. Neque tamen eorum quæ in illum tam acerbe
conjicis quicquam in illum competit, pleraque vero in tuum caput recta
recidunt. Nam stylum carpis ut affectatum, quum tui solecismi plus
oleant olei, quam illius elegantiæ. Illius incessis mordacitatem, et omnia
clamas illum canino dente corrodere, cum tute his unis literis plus arrodas
eum, quam ille unquam quenquam. Imo si quis libros ejus omnes, si
quis omnes percurrat epistolas, si quodcumque unquam scripti genus
emanavit ab illo, a quo manarunt tam numerosa volumina, atque ex his
undecunque in unum congerat cumulum quicquid unquam mali scripsit
in quenquam, idque etiam tacitis eorum quos attingebat nominibus, quum
non deessent quoque qui multa essent acerbiora commeriti, tamen is ipse
cumulus multo erit humilior hac tua mole coacervandis^c in illum convi-
ciis, idque etiam nominatim, videris exsuperare pyramides, cum his^d te
nihil unquam quicquam offenditer, quum tua studia suis etiam scriptis
adjuverit, teque incompensabili beneficio adfecerit. Illum vociferaris ar-
rogantem, quod ausus est aliorum errata taxare, tu tibi nimirum videris
esse modestus, dum in illo carpis quæ recta sunt, dum ea reprehendis
quæ laudant hi quorum judicio reclamare non vulgaris est immodestia, e
quibus tibi commemorare multos possem, eosque virtutis et doctrinæ
gratia celeberrimos, qui certatim illi undique gratias agunt, quod tan-
tum ejus labore profecerint. Verum exteros prætermittam omnes quo-
rum, quod tibi sunt ignoti, fortassis auctoritatem effugies; unum atque
alterum ex nostris nominabo, tales ut his dissentire sit impudens. No-
mino, atque adeo honoris causa nomino reverendum in Christo patrem
Joannem ecclesiae Roffensis antistitem, virum non literis magis quam
virtute nobilem, quibus hodie nemo vivit illustrior. Coletum nomino,
quo uno viro neque doctior neque sanctior apud nos aliquot retro seculis
quisquam fuit. Horum exstant literæ, nec ad Erasmus modo scriptæ,
in quibus aliquid gratiæ datum videri possit, ni tales essent illi, qui nulli
prorsus mortalium suo mendacio in aliorum præsertim damnum vellent
gratificari, sed ad eos datae quos omnibus inhortantur modis, ut Erasmi
versionem diligenter perlegant magnum ab ea fructum reportaturi. Do-
minus Joannes Landland^e, decanus Salisberiensis, alter, ut ejus laudes uno
verbo complectar, Coletus, seu concionantem audias, seu vitæ speces puri-
tatem, fateri non cessat ex Erasmicis operibus in Testamentum Novum plus
sibi lucis accessisse, quam ex reliquis fere quos habet commentariis omnibus.
Non est cur alios commemorem, si credas istis; minus etiam si non credis
istis. Quibus enim credas hac de re, si non credas talibus? Certe multum
tibi sumis, quum quam rem isti tantopere laudant, tu magnifice vituperas.
Quid quod summus pontifex, quod tu vituperas, bis jam accurate proba-
vit. Quod Christi vicarius velut divinæ vocis oraculo pronunciavit utile,
id tu puer propheta Altissimi vaticinaris esse damnosum. Quod ex arce

^c Read *mole*, *qua coacervandis*.

^d Read *is*, with the other edition.

^e Should it not be *Longland*?

religionis summus ille Christiani orbis princeps suo testimonio coherens, id tu monachulus et indoctus et obscurus ex antro cellulæ tuæ purulenta lingua conspurcas. Hic tibi nimurum curandum est, ut facias ipse quod Erasmo consulis, nempe ne plus sapias quam oportet sapere, sed sapias ad sobrietatem. Annon hoc quod facis, istuc ipsum est quod illi rursum objicis, justitiam Dei ignorare, ac tuam velle constituere: quem quod summus pontifex studiosis omnibus pio toties affectu commendavit, id operis ipse non dubitas improbe condemnare? Quam in rem velut fundamentum substernis Erasmum prorsus esse scripturarum insciun, tu videlicet omniscius, in quas ille pernoscendas haud multo pauciores insumsit annos quam tu vixisti: quem an tu ingenio superas aut diligentia, non excutio: hoc certe scio, quod mihi fas est etiam salvo honore tuo dicere, non usque adeo superas, ut tam longe minore tempore possis efficere, quod ille tam longe majore non possit. Et tamen illum iam in scripturarum studio senescentem mirum est quod ^f immodeste tu juvenis *αὐτοδιδάκτος*, imo cui nunquam vacavit discere, γεφορταγωγεῖς, mirum est quam tibi videre sciolus, quoties talibus agis argumentis, quæ te manifeste produnt rem non intelligere. Sed tum demum præcipue rem te fecisse magnam putas, quoties e *sacris* voluminibus corrasis hinc inde centonibus, in illum lusitas: et non aliter verbis *sacræ* scripturæ scurraris, quam in comedii parasiti solent ludere dictariis. Qua re ut nihil est improbus, ita nihil est usquam facilius. Usque adeo ut quidam nebulo minicus, cum nuper imitaretur habitu, voce, vultu, gesticulatione concionantem fratrem, atque in medio sermone, quem totum concinnarat ex *sacris* literis obscenum atque ridiculum, narrationem quoque, de more quibusdam solenni fratribus, insereret, sed impudicam, nempe de fraterculo procante et vitiante mulierculam. Is nebulo illam ipsam tam fœdam spurcamque fabulam tamen adeo infarsit centonibus scripturarum, ut neque dum procatur fraterculus, neque dum conspurcatur adultera, neque dum res superveniente marito deprehenditur, neque dum deprehensus comprehenditur, neque dum comprehenso uterque testis exsecatur, interim aliud verbum ullum quam e mediis scripturæ *sacræ* codicibus depromeretur. Atque ea omnia quanquam ad rem ex diametro diversam, tamen applicata tam commode, ut nemo tam severus esset, qui risum continere posset; quum nemo contra tam esset ridiculus, qui non indignaretur ad illiusmodi nequitias *sacris* illudi literis. Nec deerant tamen, qui dicerent *occulta* quadam Dei dispensatione contingere ut quando Fratres plerique jam diu verbum Dei adulterare converint, existerent aliquando Fratromimi, qui contra fratres et fratrissarent, quoque ipsos exemplo confunderent, et velut suo, quod aiunt, gladio jugularent. Verum si nefas est, ut certe est, abuti *Sacris* Literis ad lasciviam, aliquanto adhuc magis nefas est si quis, quod tu facis, in alterius abutatur infamiam. Quod nihilo facis excusatus, quia mihi scribis, quem illi scis amicum esse. Imo tanto peccas impensius. Etenim si ista prædicasses apud quempiam cui Erasmus esset odio, alienasses duntaxat eum qui jam ante fuisse alienus. Nunc vero quoad per te fieri potest, avulsisti conjunctissimum. Quamobrem quod ante dicebam, quum adolescentiae tuæ nitem illam ac mo-

^f Read *quam*. The old vile abbreviations are the cause for which *quod*, and *quam*, and *quando*, and *quoniam* are so often confounded.

destam indolem animo mecum revolverem, non potui profecto ut non dolere satis, ita nec satis usque admirari nascentem istam tibi maturioribus annis in eo vitae statu, quae tota non humilitatem modo, sed et despectum sui profitetur, ut ne quid dicam gravius, immodestiam. Cujus ego rei causas dum tacitus atque mirabundus inquito, praeter hostem illum communem, cuius occulto suggestu prope universa vita, velut ab impuro fonte permaneant^s, praeterque satellites ejus quosdam, quorum invidiam video simplicitatem tuam suis infecisse virulentiss, sentio certe nonnullam hujus veneni partem ex affectu quodam suboriri tibi, non novo quidem illo nec inusitato mortalibus; ceterum quo non alias humanas res gravioribus malis afflixerit. Is est affectus ille quo quisque fere occulto quodam favore sui sic in sumum propendet ordinem, ut ejus vita nec ipse cernere, nec ferre possit indicantem. Hoc ipso affectu hallucinatum te zelo quodam video, sed imperito stimulati, ut religionum studio de illo dicas male, qui de religiosis omnibus impendio meretur bene, nec usquam tamen impensis, quam quum id ipsum agit, quod tu calumniando conaris in odium atque invidiam trahere. 'Nam quoties oblatrat,' inquis, 'contra sacra religionis instituta, contra devotas religiosorum ceremonias, contra vitre asperitatem, contra sanctam solitudinem, denuo contra omnia quae suae vagabundae minime correspondent vitae et conversationi?' Haec tua verba quuni legerem, facile certe deprehendi, quod te calcar exstimumlet, nempe zelus in religionem tuam. Evidem haud dubito neminem esse virum usquam bonum, cui non religiosorum omnium ordines omnes eximie chari cordique sint, quos et ipse certe non amavi modo semper, verum etiam perquam reverenter colui, utpote suetus præhonorare pauperium commendatione virtutis, quam si quem nobilitent divitiae, vel natalium splendor illustret. Verum enim vero quemadmodum cupiam reliquos mortales omnes vos ac vestros Ordines eximia quadam charitate prosequi, exigentibus id meritis nimirum vestris, quorum ego suffragiis hujus orbis miseriam nonnihil levari crediderim; (nam si multum valet oratio Justi assidua, quantum necesse est valet oratio tam indefessa tot millium?) sic e diverso optaverim ne vos quidem ipsos tam pravo studio vobis indulgere, ut si quis res attingat vestras, laboretis aut benedicta narrando depravare, aut perperam interpretando bene cogitata corrumpere. Nescio quid ejus verba tuo palato sapient sic affecto, verum hoc certe scio neminem hactenus reperisse me, qui quæ scripsit ille sic acciperet tanquam religiosorum reprehendat ceremonias, sed eos potius, qui vel superstitionis abutuntur, vel innittuntur periculosius, ac rem ex sese non malam sua freti stultitia vertunt in perniciem. Quia ex sorte plus satis esse multos, tu quoque, opinor, quantumvis in tuos propensus, non inficiabere; neque enim quicquam est usquam tam sanctum, quod callidus hostis non satagat aliqua semper techna vitiare, qui ut est Deo omnibus in rebus oppositus, conatur haud aliter ex nostris bonis operari mala, quam ex malis nostris bona peragit Deus. Quam multos invenies, qui suæ sectæ ceremoniis haud paulo plus quam ipsis Dei præceptionibus incubunt? An non integros reperias ordines, qui propter suos ritus cum aliis digladiantur Ordinibus? Dum semet invicem student non esse quidem, sed haberi sanc-

^s Read permanant, with the other edition.

tiores, idque *depravatis*^b utrinque ceremoniis, iisdemque crebro non usquequaquam necessariis, quum de *sociis* interim magisque ad rem pertinentibus, tam omnes in communione consentiant, quam non admodum anxie quidam curant observare. In quas factiones, in quo sectas idem se scindit ordo? Tum qui tumultus, quæ consurgunt tragediæ, vel ob aliun colorem, vel ob aliter cinctam vestem, aut aliud quippiam ceremoniale^c, si non omnino despueri, at certe non satis dignæ propter quam exsulet charitas? Quam multi sunt, quod multo certe deterrimum est, qui religionis freti fiducia, sic intus cristas erigunt, ut spatiari sibi videantur in cœlis, ac solaribus insidentes radiis humi repente populum tanquam formicas e sublimi despicere, nec id profanos modo, verum sacerdotum quoque quicquid est extra septa illa claustrorum? ita plerisque nihil est sanctum, nisi quod faciunt ipsi. Multum providit Deus, cum omnia institueret communia, multum Christus cum in communione conatus est rursus a privato revocare mortales. Sensit nimis corruptam mortalitatis nostræ naturam non sine communilitatis damno deamare privatum; id quod res omnibus in rebus docet. Nec enim tantum suum quisque prædium amat, aut suam quisque pecuniariam, nec suo deutaxat generi studet, aut suo quisque collegio, sed ut quicque est quod aliquo modo vocamus nostrum, ita in se illud affectus nostros a communium cultu rerum sevocat. Sic nostra quoque jejunia publicis anteponimus. Sic ubi Divum quempiam sele-gimus nobis, pluris illum saepe quam decem potiores facimus, nempe quod ille sit noster, quum reliqui Divi sint omnium. Jam si quis^k taxet hujusmodi, non is plebeculæ damuat pietatem, sed admonet potius ne pietatis praetextu surrepat impietas. Nam ut nemo gentem aliquam reprehenderit, quæ Divum quempiam nominatiq; idonea de causa coluerit, ita nonnullis fortasse videbuntur suæ pietati plus satis obsequiti quidam, qui in sui Divi peculiarem gratiam divini hosticæ gentis præsidem detractum templo projecterint in cœnum. Atqui ritus hujusmodi privatæque ceremoniæ, ut interdum male cedunt apud nos, ita non semper, opinor, apud vos cedunt bene. Sed apud plerosque, ut quicquid magis est proprium, ita plurimum habetur in pretio. Hinc pluris multi ceremonias aestimant suas quam cœnobii; cœnobii quam ordinis; tum quicquid est ordini proprium quam quæ sunt omni religione communia, sed ea tamen quæ sint religiosorum pluris aliquanto faciunt, quam vilia illa atque humilia, quæ non sint illis ullo modo privata, sed cum omni prorsus populo Christiano communia, cujusmodi sunt virtutes istæ plebeiae, fides, spes, charitas, Dei timor, humilitas, atque id genus aliae. Nec enim novum est istud: ino jamdiu est quod Christus populo exprobravit electo: ‘Quare et vos transgredimini mandata Dei propter traditiones vestras?’ Negabunt ista, non dubito, etiam ii qui faciunt. Quis enim tam vecors est, ut fateatur pluris se facere ceremonias suas quam præcepta Dei, quibus nisi paruerit, illas ipsas novit inutiles? Verbis, haud dubie, si rogentur recte responderint, factis fidem dictis abrogabunt. Mentiri credar ni sint religiosi quidam certis in locis tam obstinati silentii, ut in quadris ambulacris illis magno

^b The other copy has *de privatis*—*de seriis interim*, which is right.

^c The other copy has *ceremoniæ*, as it should be.

^k Perhaps *quis quid*.

conduci non possint, ut vel submissi mussitent, qui pedem latum in alterutrum subducti latus, haud vereantur atrocibus intonare conviciis. Non desunt qui metuerent superventurum dæmonem, qui vivos in orcum auferat, si quipiam consuetarum demutarent vestium, quos nihil movet, quum pecuniam congerunt, adversantur abbati, ac subinde supplantant. An paucos esse putas quibus habeatur multis lacrymis expiandum piaculum, si versiculum omitterent in precibus horariis, quibus ne scrupulus quidem timoris ullus oritur, quum sese pessimis atque infamaticibus impiant fabulis, iisdemque longissimis etiam precibus longioribus? Ita nimurum culicem comminuunt, elephantem deglutientes integrum. Sane multo sunt plures quam vellem, qui vel ipso religiosi titulo longe supra mortaliuum sortem sibi videntur ascendere. Sed horum bona pars deliri magis quam mali, qui tanu suaviter insanunt, ut quicquid illis armens dictat animus, id protinus sic accipiant* velut inspiretur a Deo, et sese credunt* interim in tertium rapi cœlum, quum verias arrepti sint in tertium gradum phrenesis. At illi multo furiunt† periculosis, qui usque adeo superbiunt, ac sibi videntur sanctuli, ut non contemnant modo, verum condemnent etiam reliquos mortales omnes præ se, nec alia fere de causa quam quod superstitiose nimium suis inhaerent ritibus, suis gloriatur observantiolis, quibus nonnulli sibi tum quoque videntur tuti, quum talibus falti patrocinis quodlibet armantur ad facinus. Evidem novi quendam instituto vitae religiosum, idque ex eo genere quod hodie ducitur, et vere ducitur, ut ego certe sentio, religiosissimum. Is quum non jam novicius, sed qui multos annos in regularibus, ut vocant, observantios insumisset, eoque promovisset in illis, ut etiam præficeretur cœnobio, Dei tamen præceptorum quam monastici ritus indiligentior, e vitio in vitium prolabitur, eo tandem progressus, ut scelus omnium atrocissimum et supra quam credi possit exsecrandum destinaret animo, imo non simplex scelus, sed multiplici facundum scelere, ut qui decreverit addere cædibus et parricidio sacrilegium. Qui quum tot patrandis facinoribus impar sibi solus videretur, aliquot ad se sicarios ac sectores asciscit. Conficiunt facinus omnium, quæ quidem ego audierim immanissimum. Comprehensi conjiciuntur in vincula. Neque rem tamen explicare decrevi, et nominibus abstinebo noxiorum, ne quid obsolescentis invidiae ordini renovetur innoxio. Verum, ut quam ob rem institui narrare persequar, ab illis ego sceleratis audivi sicariis, cum ad religiosulum illum ventitarent in cubiculum, nunquam ante tractasse de flagitio, quam in privatum ejus introducti sacrarium divam Virginem flexis de more poplitibus angelica salutatione propitiassent. Ea re rite peracta, tum demum pure pieque consurgunt ad infandum facinus. Atque ut illud quod dixi facinus multo fuit atrocissimum, ita quod nunc dicam longe quidem in speciem initius, ipsa re fortasse nec multo minus nocuit, certe multo nocuit latius. Erat conventriæ fraterculus quidam ex eo Franciscanorum numero, qui nondum ad Francisci regulam sunt reformati. Is in urbe, in suburbis, in finitimiis, in circumiectis oppidulis prædicavit: quicumque Psalterium beatæ Virginis oraret quotidie, nunquam posse damnari. Pionis auribus audita res est, et libenter credita, quæ viam tam proclivem apertisset in cœlum. Ibi pastor quidam homo probus et doctus, etsi stulte dictum esse ceaserat, tamen aliquan-

* It should be *accipiant*—*credant*. E.

† *furunt.*

tisper dissimulat, ratus ex ea re nihil etiam oriturum mali; populum enim quo effusus in beatæ Virginis cultum sese daret, eo plus hausturum pietatis. At ubi tandem recognoscens ovile, deprehendit ea scabie vehementer infectum gregem, pessimum quemque in illo Psalterio maxime religiosum esse, non alia mente quam quod sponderent sibi quidvis audiendi licentiam, neque enim fas habebant quicquam dubitare de cœlo, quod tam gravis auctor fraterculus e cœlo lapsus tanta cum fide promiserat. Tum vero tandem cœpit admonere populum non minus* esse fidendum, si Psalterium psallerent, etiam si uno die decies, bene certe facturos, qui bene dicerent, modo non ea dicerent fiducia, quia jam nonnulli coeperauit; alioqui satius esse uti et preces ipsas omitterent, modo et facinora quædam, quæ sub earum patrocinio fidentius committebantur, omitterentur simul. Hæc quum e suggestu diceret, mirum quam indignantur aditur¹, exsibilatur, exploditur, passimque, velut hostis Mariæ, traducitur. Frater alio die condescendit pulpitu, orditur ab eo themate, quo maxime perstringat pastorem: 'Dignare me laudare te, Virgo sacra, da nihil virtutem contra hostes tuos.' Nam eodem theinatæ Scotum quendam disputaturum Parisiis de Virginis immaculata conceptione ferunt usum, qui Lutetiam in momento delatum, periclitante scilicet alioqui beata Virgine, millia passuum plusquam trecenta mentiuntur. Quid multis opus est verbis? facile persuadet volentibus frater et fatuum et impium esse pastorem. Cum res flagrabat maxime, fors accidit ipse ut conventriam peterem, visurus ibi sororem. Vix equo descenderam, quum proponitur et mihi quæstio: an qui quotidie precaretur Psalterium beatae Virginis, damnari possit. Irrisi problema ridiculum. Admoneor illico periculose factum, quod sic responderim. Sanctissimum quendam patrem eundemque doctissimum contra prædicasse. Contemsi rem totam, ut quæ nihil attinaret ad me. Protinus invitor ad convivium; promitto, venio. Ecce intrat frater senex, silicernum, gravis, tetricus, puer a tergo sequitur cum codicibus. Illico sensi mihi paratas lites. Accumbimus, et nequid periret temporis, exemplo res proponitur ab hospite. Frater quod ante prædicarat, idem respondit. Ipse tacebam. Neque enim libenter memet disceptationibus et odiosis et infiuctuosis immisceo. Tandem rogarunt, et quid mihi videretur. Qui quum tacere noui licuit, respondi quod sentiebam; sed paucis, et neglectim. Ibi infit frater oratione meditata longaque, et quæ binis ferme concionibus essent satis, eblaterabat in cœna. Summa rationum tota pendebat a miraculis, quorum nobis effutiebat e *Mariali* multa: tum quædam ex aliis ejusdem farinæ libellis, quos afferri jubet in mensam, quo narrationi major accedit auctoritas. Quum aliquando tandem perorasset, ego modeste respondi, primum nihil esse toto illo sermone dictum, quo res persuadetur illis, si qui forte quæ recensnerat miracula non admitterent, quod fors accidere salva Christi fide possit. Quæ tamen ut maxime vera sint, ad rem haudquam satis habere momenti. Nam ut facile reperias principem, qui coudonet interdum vel hostibus aliquid ad preces matris: ita nullus est usquam tam stultus, qui prouulget legem qua suorum audaciam in semet provocet impunitate promissa proditoribus, quicunque genetricem ejus certo demefeat obsequio. Multis ultiro citroque dictis, effeci tandem ut ille tolleretur laudibus, ipse pro stulto rideret. Quin eo

* Read *nimir*, from the other copy.

¹ Perhaps *auditur*.

res evasit denique pravo hominum studio suis vitiis persona pietatis faventium, ut vix aliquando cohibita sit, admittente, quantis maxime posset, viribus episcopo. Non hæc eo commemoro, quod vel religionem vel religiosorum quorundam degravare sceleribus, quum et salutares herbas et pestiferas eadem terra progerminet, neque quod eorum ritum improbum, qui subinde divam salutant Virginem, quo nihil potest esse salubrius, sed quod usque adeo quidam sibi fidunt in talibus, ut ab his potissimum securitatem sibi sumant ad flagitia. Hæc sunt atque hujusmodi, quæ taxanda censet Erasmus, cui quisque irascitur cur non divo succenset Hieronymo? cur non aliis item sanctissimis patribus? qui religiosorum vitia et uberiori multo commemorant, et malo insectantur acerbior. Ut callidus est antiquus serpens? Ut aconita semper oblinuit melle, ne quis reformidet toxicum? Ut gustum nobis inficit, ac citat nauseam, quoties offertur antidotum? Qui nos admirantur, et nostra facta collaudant, qui beatos appellant et sanctos, hoc est, qui nos sedueunt, et ex stultis reddunt insanos, hi niniurum candidi sunt atque benevoli, hi vicissim boni piique vocantur a nobis. At qui multo magis utilem nobis impendunt operam, qui ut quales vere sumus, tales vere nos nobis indicent, canes illi sunt latratores, arrosores, malevolentæ, invidi; et hæc audiunt qui nullius vitiæ perstringunt nominatim, et audiunt ab iis qui suis ipsorum sordibus aperte conspergunt alios. Itaque nunc non alibi in modo locum esse video, sed ne claustrum quidem dicto clausum esse comicò: 'Obsequium amicos, veritas odium parit.' Hieronymo quondam veritas opprobriata est a calumniatore Ruffino, quum eam omnes æqui bonique lectores æqui bonique consulerent. Quod Erasmus vero non vere tantum, verum etiam tanta scripsit cum gratia, ut ei per literas undique magnæ sint actæ gratiæ ab ordinis eujusque religiosis, et præsertim tui; id nunc tandem satis insulse superbeque columnis et conviciis oppugnatnr abs te, eujus professio tota fundamentis humilitatis innititur, qua videlicet humilitate tu non tuam tantum sectam magnificis effers laudibus, nempe sacris institutis, sancta solitudine, devotis ceremoniis, vigiliis, asperitate vitiæ, jejuniis; sed illum quoque pedibus tanquam canem calcas, dum intrantem facis, et vagabundæ conversationis. Quæ verba cum lego tam religioso perscripta calamo, videor mihi propemodum humilem illas sancti Pharisæi preces audire: 'Gratias tibi ag', Domine, quia non sum sicut cæteri hom'num, sicut et publicanus iste.' Tametsi paulo sanctiins esse putem in bonorum laude virorum quam criminatione versari, non est tamen in præsenti consilium ut Erasmi scribim encionem. Nam et nostræ vires tanto suat operi impares, et ubique gentium optimi atque doctissimi pro sua quisque virili certatim facient, quibus alioqui tacentibus, sua illum benefacta cunctis fructuosa mortalibus ut vivum commendant bonis, ita sublata eum fatis invidia, quod sero preeor obtingit, vita functum commendabunt omnibus, facientque ut aliquando desideretur etiam his, quorum nunc livore lippientes oculi velut illustri fulgore perstricti, contra tueri non sustinent. Ego certe quandoquidem apud bonos laudatione non indiget, ita temperabo mihi, ne vel eorum per me turgescat invidia, quorum tam improbum est ingenium, ut et quibuslibet alantur obtrectionibus, et bonorum laudibus intabescant. Quibus ipsis inoffensis puto fas est hoc saltem dicere, si quis diligenter expanderit quam assidue, quam magna, quam multa, quam bona voluntina unus edat Erasmus, quibus vel exscribendis tantum non unus satis fuisse videatur, is, opinor, parpendet facile, ejusmi non totus esset in virtutibus,

non multum certe superesse temporis quod impendatur in vita. Jam si quis æquos oculos admoveat proprius, atque operum pensitet fructum, ad hæc eorum attestationes æstimet, quorum vel studiis lux est addita, vel fervor accessit affectibus, huic ego certe reor non admodum fore probabile pectus illud, unde, velut ignis quidam pietatis exsiliens aliorum animos inflammat, ipsum in semet usquequa frigescere. Has, opinor, laudes non ad invidiam usque benignas nemo est adeo malignus ut abnuat, quibus ego tanièn ipsis abstinuisse, nisi quod tua me petulantia ne sic quidem sinit sistere, verum necessario tecum longius aliquanto provehit. Nam quis tam patientes aures habet, ut te tam petulanter insultantem ferat, quum vagabundi nomine insectaris, quod aliquando sedem, quod nunquam fere facit nisi quum publici boni poscit ratio, demutet. Perinde quasi desidere perpetuo, atque ostreorum in morem, aut spongæ, eidem semper affigi saxo, ea demum sit absoluta sanctitas. Quod si verum est, hanc satis recte institutus est ordo Minoritarum, quo, nisi me fallit opinio, nullus est ordo sanctior, quorum plerique tamen, idoneis de causis, totum pervalet orbe. Non recte fecit Hieronymus, qui quod Romani atque Hierusalem interjacet viæ permensus. Multo intra vestram sanctitatem sanctissimi fuerunt apostoli, qui sedentibus vobis, imo nondum sedentibus, totam undique terram pergrarunt. Nec istud eo dico, quod eis Erasmus comparem, ne quis id cavillet ad calumniam, sed ut ostendam tibi quemadmodum loci mutatione sæpe sine vitio contingit, ita non esse præcipuam in sedendo semper sitam sanctimoniam. Etenim ut ad Erasmum veniam, quoquo pacto sese habeant cætera, quæ sese habent optime, vagationem interim quam tu tam procaciter invadis in illo, profecto non dubitaverim cuiquam vestrarum parti virtutum, quacunque vobis maxime placetis, anteferre. Neque enim hodie esse usquam puto, qui quidem suum curat * genium, ac laborem borreat, quin is vobiscum sessitare malit, quam vagari cum illo. Qui seu spectetur labor, plus nonnunquam in uno labore die, quam vos in multis mensibus: seu laboris æstimetur utilitas, plus in uno meuse nonnunquam ecclesiæ toti profuit, quam vos in annis plurimis, nisi cujuspam vel jejunia putes vel preculas tantum et tam late conducere, quam tot egregia volumina, e quibus totus eruditus orbis ad iustitiam, aut nisi delicari videtur is qui maris hyemes, sævitiam cœli, labores omnes in terra, dum præsit in commune, contemnit. An non delicata quædam res est e navigatione nausea, e jactatione cruciatus, e tempestate periculum, morsque ac naufragium semper obversans oculis? Quum toties per silvas horridas, per inculta nemora, per crepidines asperas, per montes perreptaret præcipites, et vias obsecas latronibus, quum quassus ventis, conspersus luto, complutus ac madidus, a via fessus, a labore lassus, malo subinde acceptus hospitio, vestrum cibum, vestrum cubile desiderat, an non voluptuari videtur? præsertim cum hæc tot mala, quæ virentem quoque ac robustum juvenem facile detatigent, obeat atque sustineat, senescente jam et studiis ac laboribus fai-cente corpusculo, ut sit pene perspicuum jam olim necessario fuisse tot malis succubitum, ni Deus eum, qui solem suum facit oriri super bonos et malos, etiam in ingratorum commoda conservasset. Nam undecumque revertitur, cæteris omnibus egregios affert secum itinerum suorum fructus, sibi vero nihil usquam quicquam nisi detritam valetudinem, et suis bene-

* Read *curet*. E.

ficiis excitata maledicta pessimorum. Quamobrem tales ille profectiones tam gratas habet, ut nisi studiorum causa postularet, hoc est, publicum omnium coniunctum, quod ille privato toties inconveniō redimit, per quam libenter omittet. Interim vero non nisi cum his versatur quos et doctrina commendet et vita, semper aliquid parturiens, quod post in illis quae tu sic incessis itineribus, non absque publico studiorum fructu pariat, quem si posthabuisset ille suis ipsius commodis, cum corpus haberet hodie minus aliquanto fractum, tum vero multo magis uberem locupletemque fortunam, principibus omnibus, omnibus fere magnatibus eximia conditione certatim illum ad sese pellicientibus. Quanquam certe par ac justum fuerat, ut quemadmodum ab illo, ubi ubi vivat, eximius fructus in omnes orbis partes, velut e sole radii diffunduntur, sic ab omni parte vicissim commoda refunderentur ad illum. Quamobrem quando ille sese totum alienis utilitatibus impartitur, nec emolumenti quicquam sibi deposit in terris, dubitare certe non debeo quin ei Deus illic benignissimus ubi satius erit accepisse retribuet: eoque quium illum abs te contentum tecum comparo, et utriusque merita compono simul, quantum videlicet humana fas est conjectura consequi, spes indubitate suboritur, quum utrique tandem illa dies affulserit, qua vestris virtutibus suum reddetur praeium, quanquam ut tuum per magnum fore spero, sic opto fore quam maximum, tamen expensor aequus utriusque Deus, quod sine tuo damno, atque ut tum affectus eris, etiam te libente^m fecerit, non vagationes ejus tantum praeferat sessationi tuae, sed quoiam bonis omnia cooperantur in bonum, loquentiam ejus anteferet tuo silentio, silentium ejus tuis preponet precibus, cibos ejus tuis jejuniis, et somnum tuis vigiliis, ac denique quicquid in illo tam superbe despicias pluris omnino faciet illis omnibus, quaecumque vita in tua tibi tam suaviter ad blandiuntur. Nam, haud dubie, quamquam fateri pudor impedit, numquam tamen potuisset accidere, quemquam ut tam arroganter impeteres, ni mira persuasione sanctitatis impense placeres tibi, qua una re nihil est usquam religioni periculosius, aut a qua longius abesse te pro meo in te amore cupio. Etenim mihi meique similibus, qui misero fluctuamur orbe, vos profuerit velut inferne suspicere, vestraque instituta non aliter atque angelicæ vitæ exemplar admirari, quo quasi stupore quodam virtutis alienæ nostra nobis vita vilescat impensis. At vobis contra non admodum fuerit utile aliorum viam contemnere et condemnare præ vestra, nonnumquam etiam meliorem. Verum assuescas potius in aliis vel inferiora suspicere, de tuis vero non modo sentire modestius, verum omnia suspectare quoque, trepidumque semper vivere, et quanquam in bona spe, tamen omnino sollicitum non tantum ne post hac aliquando corruas, juxta id quod dicitur, 'Qui stat videat ne cadat,' sed ne jam olim cecideris, ac tum potissimum cum tibi maxime videbaris ascendere, nempe quum religionem ingrediereris. Nec istud eo dico quod quicquam dubitem quin meliorem partem delegerit sibi Maria, sed quoniam omnis justitia mortalium velut pannus est menstruatæ, eoque etiam bona sua cuique merito debent esse suspecta, tibi fortasse non insalubre fuerit addubitare, timereque tecum, ne tu vel in Mariæ parte non sis, vel Mariæ partem perperam delegeris, dum aut ejus munus, cui Christus Martiæ postposuit offi-

^m In the other copy *libenter*, which is wrong.

ⁿ Read *examinas*.

cium, tu apostolorum officio anteponis, aut ne tibi visus, dum leviter temet exanimas ⁿ, in sanctam fugiens solitudinem, noxiis te subducere voluptatibus, in Dei secreto conspectu, qui nos multo penitus introspicit, qui corda nostra profundius quam nos ipsi rimatur, enjus oculis imperfecta nostra videntur, deprehendaris fortasse negotia detrectasse et te subtraxisse laboribus, et pietatis umbra quæsivisse voluptatem quietis, et molestiarum fugam appetisse, talentumque tibi creditum involvisse sudario, quod ne foras emitteres, intus perderes. Hujusmodi cogitationibus hoc saltem facies lucri, quod suggestetur occasio, ne, quo nihil est perniciosius, de tua tecum secta superbias, neve in privatis confidas observantiis, spemque ut in religione colloces potius Christiana quam tua, nec innitaris illis quæ per te facere potes, sed quæ, nisi per Deum, non potes. Jejunare potes ex te, vigilare potes ex te, precari potes ex te, quin potes et ex Diabolo. Cæterum vere Christiana fides, qua Christus Jesus vere dicitur in spiritu, vere Christiana spes, quæ de suis desperans meritis, in una Dei benignitate confidit, vere Christiana charitas, quæ non inflatur, non irascitur, non suam querit gloriam, nulli prorsus nisi sola Dei gratia et gratuito favore contingunt. Quo plus fiduciae posueris in communibus istis Christianismi virtutibus, eo minus assuesces fidere privatis ceremoniis, vel ordinis tui, vel tuis, in quibus quo minus fides, eo tibi magis conferent. Nam tum demum Deus te fidelem servum ducet, quum tu te duces inutilem. Quod merito certe potius, etiamsi fecerimus omnia quæcumque possumus, quod ego Deum precor, uterque ut aliquando faciamus, et Erasmus etiam, nec faciamus tantum, sed vel multo potius si multa fecisse contingat, nihil ut nos omnino fecisse censeamus. Nam ea via potissimum eo concenditur, ubi neque nos quicquam virtus aliena torquebit, neque lacrymam ullam lippientibus oculis excutiet aliena claritas ^z. Quod in calce tandem scribis mæfore modestiæ, ne tuas literas cuiquam ostendam, non video qui id pertineat admodum ad modestiam meam: fuisset ^o, haud dubio, tuæ vel modestiæ vel certæ ^p prudentiæ ostendisse paucioribus: modestiæ, si quales tibi videntur, tales essent; prudentiæ, si quales vere sunt, tales tibi viderentur. Nunc vero nova est ista modestia, exigere a me silentium, quasi vel tua tibi non placet epistola, vel declinares laudem, ac temet illico, quum te gloriolæ pruritus incenderet, querere quodam simili titillatos scabie, ut jucundo fructu pariter et scabereris et scaberes. A quibus quum audirem passim esse jactatum tuis elegantissimis et a Spiritu Sancto dictatis epistolis ita mutatum me, ut Erasmica scripta rejecerim, arbitratus sum convenire mihi meam sententiam literis ut testatam redderem, eorumque vel stultitiam, si credidere, vel malitiam, si confinxere, convincerem. Etenim judicare non possum quoniam pacto literæ tuæ assecerint illos, quando asinino palato placentes cardui locum etiam fecerunt adagio, mihi certe nihil in eis visum est usque adeo splendidum, ut nobis oculorum sic perstringeret aciem, quin quod album esset, album etiamnum videretur. Hunc itaque meum animum quum propier vanissimam sive tuam sive tuorum jactantium declarandam [§] esse censuisse, hactenus tamen statui habere semper famæ tuæ rationem, ut neque nomen tuum alioqui mihi percharum meis literis inscrerem, et e tuis ipsis, quæ quidem in mea manu essent, expungerem. Atque isthac pacto fiet ut quic-

* The other copy *charitas*, which is wrong.   ⁿ In the other copy *fuisse*, which is wrong.   ^p Read *certe*.   [§] Read *declarandum*.

quid hoc de facto tuo vel sentient homines (de quo boni doctique sentient dicentque omnes, procul dubio, pessime) nihil tanten pudoris ac ruboris attingat. Illud mihi vehementer placet, quod ubi satis debacehatus es, redditus tandem tibi, factus es in fine placatior, insinuata spe iræ in Erasmus conditione non admodum difficulti componendæ. Nam hunc in modum scribis: 'Nec tamen usque adeo inimicus sum Erasmo, quin facile cum eo in gratiam redam, si ille sua correxerit erratula.' Papæ! beasti hominem, qui alioquin peritulum erat ne mærore misere mæceraret sese, si spes omnis prorsus ademta esset fore ut aliquando te tanto videlicet viro magis uteretur propitio. Verum nunc quando quidem tam facilem pacem offers, in qua tam æqua postulas, laud dubie, parebit avide, corrigendæ protinus, simulatque tu errores ejus ostenderis. Nam haec tantum ostendisti tuos. Quamquam ea ipsa quæ tu vocas erratula, nempe *vericulum* pro *sagena*, et *remitte* pro *dimitte*, et *discumentius* pro *discubentianu*, atque ejus generis alia, sicubi Latinum vocabulum pro barbaro supposuit, aut sermonem paruum pro scœco, aut perspicuum pro ambiguo, sicubi vel interpretis errorem correxit, vel scriptoris lapsu restituit, vel Graecitatis idioma Romanæ linguae figuris enunciavit. Hæc, inquam, ipsa potius quam te inimicum habeat, immutabit omnia, ac barbarismos omnes, omnes solæcismos, quicquid usquam fuit obseurum, quicquid aut dermitanter versari aut inemendate transcriptum, Erasmus hunc thesaurum omnem, quandoquidem non furtum tantum, ut video, sed saerilegium quoque dum hæc auferret e templo commiserat, in sanctuarium rursus bona cum fide reponet. Nihil eo deterritus, quod bonos doctosque omnes ab se alienare videbitur, quos illo officio devinxerat, quando illorum vice omnium te tandem atque Apologastrum illum, hoc est, populi vice primarios quosdam principes, ac veluti literatorum omnium Dummersires conciliabit sibi. Sed, omisso joco, hoc unum certe sicuti abste probe pieque factum est, ita ego quoque vere atque ex animo laudo, quod dum erratula tantum fateris esse, quæ sint corrigenda, fateris interim verecunde quidem pro tua modestia, sed vere tamen, quo te mendacio liberes tam scelesto, confiteris, inquam, fal-a fictaque esse omnia, quæ de hæresi, de schismate, deque Antichristi præconio initio præfervidus objeceras. Neque enim usque adeo mihi deploratus es, quin melius de te sentiam, quam ut hæresim, schismata, atque Antichristi præconium, quorum atrocitatem scelerum nulla malorum moles exæquat, pro leviculis habeas erratulis. Quamobrem quam te videam quicquid erat grave recantasse, non est animus de levibus tecum contendere. Ut utrinque⁴ pariter quæ dicta sunt habentur indicta omnia, tumultusque omnis, ut de nihilo natus est, ita in nihilum viceissim desinat, atque hæc tragœdia tandem exeat in comediam. Vale, et si claustro nolis frustra claudi, quieti potius spirituali, quam istiusmodi iixis indulge.

FROM some expressions in this Letter it should seem that the anonymous Monk, to whom it is addressed, was an Englishman, who lived in England.

⁴ In the other edition *utrumque*, which is wrong.

XIII.

Fragmenta^r quarundam Thomæ Mori Epistolarum ad Joannem Cochlaem. Lipsiæ, MDXXXVI. Ex officina Melchioris Lottheri.

DICI non potest, vir ornatissime, quantum tibi me debere sentiam, qui me dignaris toties eorum, quæ istic occurrunt, [me] certiorem reddere: quæ nunc neque minus assidua, et multo magis monstrosa, parit nobis Germania, quam olim solebat Africa. Nam quid monstruosus Anabaptistis, et quantum ejusmodi pestium aliquot annis jam continuis exortum est? Ego profecto, mi Cochlae, quum hæc in hunc modum video quotidie in pejus ruere, exspecto propediem fore ut existat aliquis, qui Christum prorsus prædicet abnegandum: nec potest exoriri tam absurdus nebulo^s, ut, qui nunc populo furor est, careat sectatoribus. Bernensium edicto neque ineptius usquam quicquam vidi, neque magis improbum. Et disputationem, ut audio, sic adornarunt, ut eam reddiderint edicti sui simillimam. Utinam mihi, mi Cochlae, foret ea sacrarum literarum et theologieæ rei peritia, ut contra pestes ejusmodi possem non frustra scribere. Quæ res tibi, vir clarissime, Dei benignitate tam abunde contigit, quam vix uni aut alteri præterea. Nec vacua in te gratia fuit, qui talentum tibi creditum non cessas sic impendere, ut ad^{*} id aliquando sis multiplici cum usura redditurus. Itaque, quod valde gaudeo, Deus vicissim declarare cœpit, quam gratam habeat tam fideliter abs te impensam operam. Nam post tot adversa, post tantam secundum carnem calamitatem, respicere cœpit ærminas tuas: qui illustrissimo principi^t inspiravit in animum, ut magno religionis nostræ bono, et fortunæ tuæ subsidio, te sibi adjungeret, et viro^v olim optimo atque eruditissimo simillimum omnino sufficeret. Utrique certe gratulor, et principi tuo talentum animum, et tibi taleni patronum.

XIV.

LITERAS tuas, Cochlae doctissime, gratissimas habui, vel tuo, vel auctoris merito. Tum hoc quoque nomine, quod nuncupatos mihi Romanos consules in lucem exisse nunciarent. Quos etiam multa prorsus cum animi voluptate legi. Cujusmodi fragmenta ubicunque nactus sum, exosculari soleo, tantum abest ut fastidiam. Nec quum videam Persarum regem rustici hominis manu porrectam aquulani, ea prorsus fronte qua multi pretii munera consuevit, accepisse, ego porro infra tantum principem positus, tam sanctas vetustatis reliquias ullo possumi modo contemnere: qui gerras quoque Siculas, aut si quid istis

^r Cochlaeus published these, with some other tracts. The book is in the *Museum Britannicum*.

^s *Nil novum sub sole*, saith Solomon. ^{*} *ad* should be omitted.

^t Duci Saxonæ Georgio.

^v Emsero.

despicacius, saltem literarium, nunquam in universum aspernatus sim. Quippe amici contemplatio tantum apud probissimum quemque ponderis habet, ut rebus quamlibet minutis gratiam pretiumque conciliet. Nec vero haec eo dixerim, quo munus tuum imprimis magnificum ex istarum esse rerum classe judicem. Nec Cassiodoro, cui tu similem me amice potius quam vere opinaris, ulla in re sum conferendus. Sed quis istam voluntatem, tam ad gratificandum nobis accinctam, nullo provocato ^{*} beneficio, non plurimi faciat?

XV.

HOC mihi velim credas, pro amore nostro mutuo, charissime Cochlae, multis annis nullas venisse amicorum literas iis gratiore, quas a te proxime accepi, quum propter multa, tum ex duabus nominatim causis: priore quod in eis ingens mei studium perspexi, haud incognitum antehac mihi, sed multis partibus solito auctius: quod est eximiæ cujusdam felicitatis instar: ut enim merita tua seponam, quis non vel favorem solum taciti amici plurimi faciat? Posteriore, quod iisdem me literis de principum actis fecisti certiorem. Qao officio perinde quasi animo tuo parum satisfecisses, misisti eisdem de rebus factos commentarios, quibus ita complexus es universa, ita clare explicuisti ab ^x oculos, ut majore diligentia curaque persequi nequieris; et eos legens commentarios, cœtui universo mihi simi visus interesse. Haec et videntur mibi et sunt mire evidenter amoris in me tui documenta, quibus manifeste declarasti, quam nullum laborem recuses, unde voluptas modo aliqua ad me reditura sit. Proinde vix æque ulla re ac studii tui adversus me delector memoria. Quid hic pergam sigillatim scriptorum tuorum multiplicem referre gratiam? Quid aggrediar sermone prolixo pro eo merito tibi gratias agere, cuius nullam portionem quantumlibet numerosey gratiarum actiones assequantur? Veniam nunc ad postremam commentariorum partem, ubi eorum recenses nomina, qui sanctissimo isti negotio profuere [§]. Pars profecto mirum in modum mihi jucunda fuit, qua inter caetera Cochlae nomen reperirem. Christum obnixe precor, cuius beneficio ex pientissimo in Deum Cæsareæ majestatis mandato per vos præclare cœpia res est, ut exterminatis celeriter opinionum dissidiis, per eosdem ecclesiæ suæ tranquillitatem reddar, ut indecta, imo reducta jam diu profligata animorum consensione, gaudium nostrum nullo contaminatum meum, nulla sollicitudine vitiatum ex omni parte absolvat.

XVI.

GEORGIUS noster, optime atque amantissime Cochlae, hoc reversus, una cum literis tuis fascem quoque librorum mihi reddidit. In quo, præter alia illi etiam continebantur libri, quibus adversus gravem ecclesiæ adversarium Lutherum, fortis evangeliæ religionisque assertor, neq;

* Perhaps *provocatam*.

[†] Read *numerose*.

^x Read *ob.*

[§] Perhaps *profusere*.

minus docte pieque quam strenue pugnas. Postquam Georgius in Angliam rediit, complures diversis temporibus epistolas abs te accepi. Postrem ea fuit, quam de Zuinglio et *Œcolampadio* scriptam misisti, quorum nunciata mors lætitiam mihi attulit. Quamquam enim dolendi causas reliquere nobis heu nimium graves, propter multa quæ neque sine horrore eloqui possum, et nemini sunt ignota, neque audire homines pii sine profundo gemitu debent; sublatos tamen e medio esse tam immanes fidei Christianæ hostes, tam accinctos ad ecclesiae excidium, tam intentos ubique in omnem perimendæ pietatis occasionem, jure gaudere possumus. Valetudine aliquot superioribus mensibus non tam in speciem gravi me intuentibus, quam sentienti mihi formidolosa usus sum. Quam ne nunc quidem post impetrataam omnium innumerum vacationem satis possum excutere. Ita siebat ut Cancellarii obire officium haud satis possem, nisi valetudinis malum sinere in indies magis magisque crescere, sanitatem non aliter promittente medico, quam si in otium recederem: ac ne sic quidem satis fiderent tamen. Movit ergo animum meum recuperandæ cura sanitatis; sed multo magis publicæ utilitatis respectus, quam multis modis remoraturus videbar, si hono valetudinis impeditæ, negotia publica simul cogerer impeditæ. Otium quod illustrissimi principis in me prona benignitas precibus meis aumere dignata est, posthac studiis et Deo constitui dedicare. Quod ut mihi contingat felicius, tu me, Cochlæe charissime, precibus apud Deum tuis adjuva. Vale feliciter, ex ædibus nostris Chelcheicis, quartodecimo die Junii.

XVII.

Thomas Morus paulo ante suam condemnationem, quam arctissime carceribus inclusus, omnique sublatu instrumento scribendi, carbone hanc insequentem epistolam exaravit, atque ad intimum suum amicum Antonium Bonivisum², mercatorem Lucensem, jam tum quidem Loudini agentem, nunc Lovani sepultum, mittendam curevit. Anno M.D.XXXV.

AMICORUM^a amicissime, et merito mihi charissime, salve. Quoniam præsagit mihi animus, fortasse falso, sed tamen præsagit, haud diu superfuturam ad te scribendi facultatem; decrevi, dum licet, hoc

² Three Italians, Antony Bonvice, Benedict Bonvice, and Balthazar Guarsey, were excepted, amongst other Papists, from a general pardon granted by Edward VI. anno 1552. *Strype's Memor.* vol. ii. p. 396. Queen Elizabeth in the year 1558 exacted some money from Alexander Bonvice, and other Italian merchants, by way of fine and forfeiture. *Strype's Ann.* vol. i. p. 14.

Pole, in a speech, full of bigotry, to the citizens of London, mentions this Antony Bonvice, as then living, with great encomiums, and relates some conversation between him and his friend More. *Strype's Mem.* vol. iii. Append. p. 244. See also More's Life of Sir T. More, p. 268. 271.

^a From Rooper's Life of More, p. 142. and *Mori Luculrat.* p. 494. Basil 1563. These two copies differ in some places; and Rooper's is usually the better.

sc̄tem ep̄stolio significare, quantum in hoc fortune m̄e deliquio, amicitiae tuæ jocunditate reficiat. Nam ante quidem, vir ornatissime, tametsi mirifice certe semper amore isto in me tuo delectatus sum; tamen recordanti mihi annos jami prope quadraginta perpetuum Boniūsc̄ dēmus, non hospitem, sed alumnū fuisse me, nec amicum interm̄ ulla rependenda gratia, sed sterili tam̄ amaiorem pr̄stis̄t̄, verecundia mea prōfectio fecerat, ut sincera illa suavitas, quam alioqui ex amicitiae vestre cogitatione deglutībam, paululum quiddam pudore quedam rustico tanquam neglectæ vicissitudinē subacesceret. Verum euinvero nunc hac ego me cogitatione consolor, quod bene vicissim mihi merendi de te nunquam se pr̄abebat occasio. Ea siquidem amplitudo fortunæ tuæ fuit, ut cornuodandi tibi nullus mihi relinquetur locus. Conscius igitur mihi, non officii neglectu vicem non rependisse me, sed quia deficiebat occasio; cum jam te conspiciam etiam sublata rependendi spe, sic in me amando et demerendo persistere, imo adeo progreedi potius, ut cursu quodam indefesso procurrere, ut pauci sic amicos fortunatos ambiant, quomodo tu prostratum, abjectum, afflictum, et careeri addictum Morum tuum diligis, amas, foves, et observas, cum pristini pudoris mei qualquali me amaricie abluo, tam in hujus admirabilis amicitiae tuæ suavitate conquiesco. Et nescio quo pacto tam fidilis amicitiae prosperitas videtur mihi cum hoc improspero classis m̄e nausfragio propemodum paria facere: certe (tollatur indignatio non amati mihi minus quam metuendi principis) quod ad reliqua pertinet, propemodum plus quam paria; quippe cum illa sint inter fortunæ mala numeranda omnia. At amicitia tam constantis possessionem, quam tam adversus fortunæ casus non eripuit, sed ferruminavit fortius, amens profecto fuerit, inter caduca fortunæ bona si numerem. Sublimius, haud dubie, bonum est, atque augustius, peculiari quadam Dei benignitate proveniens, amicitiae tam fideiis, et restante fortuna constantis, raro concessa felicitas. Ego certe non aliter accipio atque interpretor quam eximia Dei miseratione curatum, ut inter tenues amicos meos, tu vir talis, amens tantus tam longo ante tempore parareris, qui magnam istius molestiae partem, quam mihi ruentis in me fortunæ moles invexit, tua consolatione lenires ac relevares. Ego igitur, mi Antoni, mortalium omnium charissime, quod solum possum, Deum opt. max. qui te mihi providit, obnixe deprecor, ut quando tibi talem debitorem dedit, qui nunquam solvendo sit futurus, beneficentiam istam quam mihi quotidie tam effusus impendis, ipse tibi pro sua benignitate dignetur rependere; tam ut nos ab hoc æruminoso et procelloso saeculo in suam requiem, pro sua miseratione perducat, ubi non erit eph̄us ep̄stolis, ubi non distinebit nos paries, ubi non arcebit a colloquio janitor; sed cum Deo Patre ingenito, et unigenito ejus Filio, Domino et Redemptore nostro Jesu Christo, atque utriusque Spiritu, ab utroque procedente Paraclete, gaudio perfruemur æterno: cujus interea gaudii desiderio faxit omnipotens Deus ut tibi, mi Antoni, milique, atque utinam mortalibus undecunque omnibus, omnes hujus orbis opes, universa mundi gloria, nec non istius quoque vitæ dulcedo vilescat. Amicorum omnium fidelissime milique dilectissime, et, quod pr̄dicare jam olim soleo, oculi mei pupilla, vale. Familiam tuam totam, herili in me affectu simillimam, Christus servet incolumem.

Thomas Morus: frustra fecero si adjiciam Tuus; nam hoc jam

nescire, non potes, quum tot beneficiis emeris: nec ego nunc talis sum, ut referat, cuius sim.

XVIII.

I HAD overlooked this Epistle of More, which is prefixed to his Poëms.

Henrico VIII. Angliæ Regi Thomas Morus S.

VEREOR^b, illustrissime Princeps, dum more virginum, quæ satis formæ suæ non fidunt, picturæ lenociuio gratiam illepidis versiculis comparare studeo, ne eos qua maxime dote placere petuisserent, id est, ipsius rei novitate, fraudarim. Nam quum illico in præsentem coronationem tuam conscriptos eos pictori exornandos deditsem, effecit certe podagra^c, qua protinus quam opus inchoavit, incommodissime tentatus est, ut eos nunc tandem, serius aliquanto quam res postulare videbatur, exhibeam. Itaque si tecum pro insita humanitate tua liberius agi sinis, haud scio majoremne gratiam versiculis nostris pictoris manus adjecerint, an pedes ademerint. Quippe quibus effectum est, ut mihi verendum sit, ne non minus sera, ac proinde intempestiva videri tibi possit hæc nostra gratulatio, quam olim Tiberio principi visa est Iliensium illa consolatio, qua eum de morte f'lii jamdiu defuncti consolabantur, quam ille faceta dicacitate delusus, respondens se eorum quoque vicem dolere, quod bonum militem amisissent Hectorem. Verum eorum officium, ad luctum non senescentem modo, sed plane præmortuum, noui potuit esse non ridiculum: meum vero ab hoc vitio vendicat immensa illa de celebri coronatione tuæ lætitia; quæ quum pectoribus omnium tam efficacem sui vim ac præsentiam impresserit, ut senescere vel integra ætate non possit, effecit nimirum ut hoc meum officium non sero re peracta atque evanida, sed præsens in rem præsentem pervenisse videatur. Vale, Princeps illustrissime, et, qui novus ac rarus Regum titulus est, amatissime.

XIX.

Ornatissimo^d doctissimoque Viro Thomæ^e Ruthalo, Regio apud Anglos Secretario, Thomas Morus S. P. D.

SI^f quisquam fuit unquam, vir doctissime, qui Horatianum præceptum impleverit, voluptatemque cum utilitate conjunxerit, hoc ego certe Lucianum in primis puto præstisisse: qui et superciliosis abstinentiis philosophorum præceptis, et solitoribus poëtarum lusibus, honestissimis simul et facetissimis salibus vitia ubique notat atque insectatur

^b Edit. Bas. p. 180.

^c Above, p. 327.

^d This epistle is prefixed to his translation of some Dialogues of Lucian.

^e See Life of Erasm. vol. i. 21, 425.

^f Edit. Bas. p. 273.

mortalium; idque facit tam scite, tantaque cum fruge, ut quum nemo altius pungat, nemo tamen sit, qui non aequo animo illius aculeos admittat. Quod quam nunquam non egregie faciat, fecisse tamen mihi singulari quodam modo videtur in tribus his dialogis, quos ob id ipsum e tanto festivissimorum numero potissimum delegi, quos verterem, aliis tamen alios fortasse longe prælaturis. Nam ut e virginibus non eandem omnes, sed alius aliam, pro suo cujusque animo præfert deamatque, non quam præcipuum tuto possit asserere, sed quæ sibi videatur: ita e lepidissimis Luciani dialogis alius alium præoptat. Mihi certe isti præcipue placuerunt, neque temere tamen, uti spero, neque soli. Nam ut a brevissimo incipiam, qui *Cynicus* inscribitur, quique posse videatur ipsa brevitate contemni, nisi nos Horatius admoneret, sæpe etiam in exiguo corpore vires esse præstantiores, ipsique minimas etiam gemmas esse videremus in pretio; in ejus ergo delectu honorifico calculo mecum suffragatus est divus Joannes Chrysostomus, vir acer-ri-*mi* judicii, doctorum ferme omnium Christianissimus et Christianorum, ut ego certe puto, doctissimus, quem usque adeo dialogus hic delectabat, ut bonam ejus partem in homiliam quandam quam in Icannis Evangelium commentatus est, inseruerit. Neque id immerito: quid enim placere magis, viro gravi vereque Christiano debuit, quam is dialogus, in quo dum aspera parvoque contenta Cynicorum vita defenditur, mellis atque enervata deliciorum hominum luxuria reprehenditur; nec non eadem opera, Christianæ vitæ simplicitas, temperantia, frugalitas, denique arcta illa atque angusta via, quæ ducit ad vitam, laudatur? Jam *Necromantia*⁴, nam hic secundo dialogo titulus est, non satis auspicato vocabulo, sed materia tamen felicissima, quæ salse taxat vel Magorum præstigias vol inania poëtarum figmenta, vel incertas quavis de re philosophorum inter se digladiationes? Superest *Philopseudes*, qui non sine Socratica ironia totus versatur, id quod titulus ipse declarat, in ridenda coiurguendaque mentiendi libidine; dialogus nescio certe lepidiorne, an utilior: in quo non valde me movet, quod ejus animi fuisse videatur, ut non satis immortalitati suæ confideret, atque in eo fuisse errore, quo Democritus, Lucretius, Plinius, plurimique itidem alii. Quid enim mea refert quid sentiat his de rebus Ethnicus, quæ in præcipuis habent fidei Christianæ mysteriis? Hunc certe fructum nobis afferet iste dialogus, ut neque Magicis habeamus præstigiis fidem, et superstitione careamus, quæ passim sub specie religionis obrepit, tum vitam ut agamus minus anxiam, minus videlicet expavescentes tristia quæpiam ac superstitiosa mendacia, quæ plerumque tanta cum fide atque autoritate narrantur, ut beatissimo etiam patri Augustino, viro gravissimo, hostique mendaciorum acerri-*mo*, nescio quisnam veterator persuaserit, ut fabulam illam de duobus Spuriniis, altero in vitam redeunte, altero deceidente, tanquam rem suo ipsius tempore gestam pro vera narraret, quam Lucianus in hoc dialogo, mutatis tantum nominibus, tot annis antequam Augustinus nascetur, irriguit. Quo minus mireris, si pinguioris vulgi mentes suis figmentis afficiant ii, qui se tunc demum rem magnam confecisse putant, Christumque sibi devinxisse perpetuo, si commenti fuerint aut de sancto aliquo viro fabulam, aut de inferis tragediam, ad quam vetula quæpiam aut delita lacry-

⁴ *Necyomantia*.

metur, aut pavida inhorrescat. Itaque nullam fere martyris, nullam virginis vitam prætermiserunt, in quam non aliquid hujusmodi mendaciorum inseruerint, pie scilicet: alioqui enim periculum erat, ne veritas non posset sibi ipsa sufficere, nisi fulciretur mendaciis. Nec veriti sunt eam religionem contaminare figmentis, quam ipsa Veritas instituit, et in nuda voluit veritate consistere; nec viderunt usque adeo nihil istiusmodi fabulas conducere, ut nihil perniciosius officiat. Nempe ut memoratus pater Augustinus testatur, ubi admixtum suboleat mendacium, veritatis illico minuitur ac labefactatur autoritas. Unde saepè mibi suspicio suboritur magnam hujusmodi fabularum partem a vafis ac pessimis quibusdam nebulonibus hæreticisque confictam, quibus stndium fuit partim ex incauta simplicium potius quam prudentium credulitate voluptatem capere, partini fabularum fictarum commercio fidem veris Christianorum historiis adimere: quippe qui frequenter quædam, his quæ in sacra scriptura continentur, tam vicina configunt, ut facile se declarent ad ludendo lusisse. Quam obrem quas scriptura nobis historias divinitus inspirata commendat, eis indubitate fides habenda est. Cæteras vero ad Christi doctrinam, tanquam ad Critolai regulam, applicantes caute et cum judicio, aut recipiamus, aut respniamus, si carere volumus et inani fiducia, et superstitionis formidine. Sed quo progedior? Epistola fere jama librum superat: nec interim tamen verbum de tuis laudibus ullum, in quas alius fortasse totus incubuissebat, quarumque citra ullam adulandi suspicionem uberrimam milii materiam præbuissebat (ut cæteras virtutes tuas omittam) vel egregia doctrina tua, summaque in rebus agendis prudentia, quam tot in diversis nationibus, in tam arduis negotiis, tam feliciter actæ legationes declarant; vel singularis fides, gravitasque, quam nisi satis perspectam exploratamque habuissebat, nunquam te prudentissimus princeps sibi a secretis esse voluissebat. Sed cæterarum virtutum tuarum prædicationi unica modestia tua reluctatur, quæ facit ut quum laudanda tam libenter facias, fecisse te tamen non libenter audias. Parco igitur pudori tuo: hoc unum duntaxat abs te precatus, ut has in Græcis literis studii mei primitias æquo animo suscipias, sinasque ut qualemque apud te sint amoris officiique in te mei monumentum; quas tibi sint ausus eo majori fiducia committere, quod etsi tam acre tibi judicium sit, ut quicquid erratum fuerit nemo penetrantius videat, is tamen est ingenii tui candor, ut nemo libentius conniveat. Vale^e.

---

^e It is remarkable that this epistle of More is ascribed to Erasmus, in the Leyden edit. Ep. 475. c. 1802. I have here restored it to its owner.

Ad hoc habebitur nos pro numeris ad introitum
 Unus paucus marginis obtur / importul / mona.
 Burch. Matuta dum Martham An 1527
 Erasing Ros monachum

Vale vir integrumne & mecento futura hebdomade expecta
Lambetæ postridie Joannis bap.^{tae} Anno 1550. f. o. a' Lasco
nam propria

¶ & formæ in chrys. R. sp. hædum. M. B. m. r.
hædum n. hædum. g. n. S. m. h. n. d. d. h. g. h. h. h.
m.
m.
m. m. m. m. m. m. m. m. m. m. m. m. m. m. m. m. m. m. m. m.

T. Parkinson Empson

S. D. Puerende vir & cariss. Fratr. S. Ippolitico
in familiä usc aliquid, hoc quod nesciit, ut puer-
e ipsi. Bini & pueri viri & Angustia
prohpeus malafru.

5. Calvi in Chirico. Mi frater Coronatus obfiguratus, moe ut
redire puerum, consilie nuptio obvici. Enguid in causa
agendu consilie, Porro Iungo vnu app vnu serpente h.

(Restapaduo)

Centrum a proxim in deo p̄ce & dominante p̄fsumus chm. S. nigrissimum
cum his videlicet p̄colixiosus h̄as, & Brasilian occupatum. Cum
in ex parte erat in the 2 October ad 14 deinceps ex parte
nisi addicatur. Cum nunc autem illa in his una
sup̄p̄tis de Bemidji & Endero &c.

15 October 1537.

H. Blumgarten

forfeng vñlity p̄on nñgñr to spart & confortis more & good
monys & p̄fsumes & more be nñpñed nñgñr under yñ p̄sumple
Talles p̄fsumes & oñ lñnde pñd yñ good p̄plic
C. for lobingit pñndas.

C. Parcis Rose

S. D. ppnit mbi illa ad tr. ex mun D. Doctor.
Iram bula uio. narrat m no huius et communis
voluntas si omni pueris m hui. In ro m m dphyw m
noscere Colloqui. et an ipso huius constitutus dicitur et si
modestus mris
M: Buerus
lomo uno

Adolescens
ipsa ingens et spora eius ante: et qd adscripta
adiuuare toller iam finger apices, ut iam defundendo.
magno possit usui yst. Nobis ergo innivis id
omnis impone ut cum

-Adolescence

Precebat nos. sic uehementer rafus Proktonis. quem si innocens
 patitur. dolens: / in minis. dolens etiam. et quidem acerobs.
 Adversarii nostri sic. ea fama primo exultabant: nunc etiam
 poluentur sed. nostri honorum suar superstitiosis etiam in
 istis lons:

Joan. Skinner-

Ita post expheta p̄ntipū vespere m̄data post alio-
 lita in totū negotia vespere si nō praeambim in nos
 iūs p̄re vespere ad nos ait / us admodū gratus erit
 Meūmīs Cūsberū Cūmīfali

Drinder vornhin abseh. "Hägeln" genannt von den
Mens. offens. der wege wehren. hier wohnt
aber no. Viperngr.

Val 17 Kgl. Natur. an. 1531

Vipern
drinnen no
nicht mehr.

Junitt ^{ur} ~~g~~ I car. Canipen
Tunr a. saddeus

St. Wmton

Ego putabam partē diuiniorum quā mis-
nata pūblio erādū, id quod Traca in armis
offī regnōs, qui non pōpōpūm multas
pībā cōdū in dīcō fīngūtōs cogit, &c. fīnū mātē

— To Poly. May.

Magniss & prestanssīo vīc D
Thomop Cromwelllo Seremiss & potontiss
Regis anglor Cōphiaris, amico &
patrōno Venerando .S. &c. M D XXXVI

Justus Jonas doctor
p Vittorbeq

Bene natac tua maias clementissime est, & boni consulat hanc
meam andaciam. Basilea apud Helvetos occana Maxij,
anno salutis 1537.

The mans Ratio Clientilis
Sebastianus Mynterius, viuis &
Hebraicni publici professor Basiliensis.

And thus Jesu prefuc yō' grace n'longe helts the
cōtinua^t prospērē. From wyndesore this xv
off o're. By yō' grace most humble & paybfull
frant

Ri. Parc.

I would also like to give you a copy of said letter written to me by myself
for signature to my estate bond and in the writing found that
you were more careful than he could desire you
let always the day of payment

John H. Umble orato^r wood Compton Redman
Thomas Mozo

ir, romberg quo in locis randoe dimicatur. *vis Manu*
et quis posse *est* *autem* *no* *magis* *de* *vol* *et* *scire* *pe* *solent*
longis *ips* *pruis* *mediorat* *et* *hodi* *de* *vol* *annos* *autem*
nos *cas* *omni* *enim* *expressi* *que* *ips* *sa* *ne* *ca*
prankus *8.* —

De Nonius m. 4. de Trichst. 1552.

Prolegyubus obituarium — *say* *Catull*

Quamobrem si dignetur tua summa bonitas vel nervo, et oratori significare
huc *omni* *hbi* *grata* *accepta* *esse*, — ad similia posthac officia magis
accidentur? Quod in facias a tua benignitate oīg precibis peto atq
obsecro Dm. opt Max. et felicem reddat. paterni pride cat. sexiles

Tua summa benignitas a huius

Raynoldus polus

Commodum ad me reverat equidus permissus petens my omni-
crys cum hoc ep̄is tolum Sc̄ip̄i, quid is a my expressio-
nem maxime occupato, non posse ep̄is hunc in anla profectu,

L3 uelut nib̄ am̄
n̄t m̄nus, ut es me
cyp̄ento

f 1524 om̄ Monday hof forbare zw Hornberg

Q̄em dom̄ my first ep̄is hoc for m̄dace erat ffuerit, das zw
zufammen

S. the

Affwalt Sinner

SPECIMENS
OF
THE HAND-WRITING
OF
ERASMUS &c.

No. I. to No. XII.

From the Library of Corpus Christi College, Cambridge.

No XIII. to No. XXIII.

These are taken from manuscripts in the *Museum Britannicum*.

No. XVII. is of Polydore Virgil to Lee. No. XIX. of Munster to Henry VIII. No. XX. of Pace to Wolsey. No. XXI. of More to Wolsey. No. XXII. of Calvin to Edward VI. and No. XXIII. of Pole to Henry VIII.

No. XXIV. Budæus. No. XXV. Albert Durer.

These two are transcribed from a curious and valuable collection of manuscript Letters, amongst which are the heads of many learned men. It belongs to the Dutch Church in Austin Fryars.

The title page runs thus :

Abrahami Ortelii Ant. et Cl. Virorum ad eum Epistolæ, paucæ e plurimis. In ordinem Alphabeticum reductæ a Jacobo Colio Orteliano. Londini, CLO IOC III.

The letter of Budæus is to Morillionus, with whom Erasmus corresponded. It is directed *Ductissimo viro Guidoni Morilliono a Secretis Imperatoris.*

From the contents in this letter, which is not dated, I find that Budæus was more than seventy years old, and that Charles V. had paid a visit in France to Francis I. and had been received with great respect and joy. This happened A. 1540, the year in which Budæus died.

I.

Ad hoc habebitis me pro viribus adjutorem. Nunc tametsi machinis omnibus impetunt monachorum — Basil. Natali divi Martini, An. 1527.

Erasmus Rot. mea manu.

Erasmi Gemma*, Annulus aureus, Sigillum argenteum, Manubrium osseum.

* See above, APP. NO. xlvi. p. 174.

Plain enough.

II.

III.

G(ratiam) et pacem in Christo. Respondi tandem, mi Bucere, Helvetiorum literis: quas Smal-
caldi reddidisti. Excusabis moram meam. Ut qui scias mihi cadaveri præter morbos et senec-
tutem (impositas esse curas ecclesiæ nostræ.) Ipso die S. Nicolai, 1537.

T. Martinus Luther.

IV.

S. D. Reverende vir et carissime frater. Sæpe cogitavi futurum esse aliquando hoc quod accidit, ut principes, (politica sapientia controversias ita tollerent).

Bene et feliciter vale die 4 Augusti.

Philippus Melanthon.

V.

Salve in Christo, mi frater. Coronatos obsignatos, mox ut redditii fuerunt, consuli nostro obtuli, et quid in causa agendum consului; Porro Zuinglio iterum atque iterum scripsi, &c.

QEcolampadius.

VI.

Gratiam et pacem a Deo Patre per Dominum Jesum Christum. Scripseram quas hic vides prolixiores literas, priusquam tuas a Basilea accepisssem. Cum enim scriptæ essent a te 2 Octobris, ad 14 demum ejusdem mensis reddebantur. Cernens autem illa in his quæ scriptisti de Benedicto Evandro, &c.

15 Octobris, 1537.

H. Bullingerus tuus.

VII.

The king willeth you neither to spare his authoritie nor his good money or substance: ye may be assured whatsoever ye promise shal be performed. And our Lorde send you good spede,

Your loving frende,

T. Carlis Ebor. [Wolsey.]

VIII.

S. D. Profuit mihi illa ad te, eximie D. Doctor, deambulatio, tametsi te non licuerit convenire. Volebam, si otium fuisset tibi, de communi Professione nostra colloqui, et audire tuum consilium de rite moderandis meis.

M. Bucerus
totus tuus.

IX.

Adolescen^s ipse ingenuus est specie atque animo: & quod ad scripturam attinet belle jam fingit apices, ut jam describendo magno possit usui esse. Vobis ergo invitius id oneris impono ut eum, &c.
[Zuinglius.]

X.

Perculit nos hic vehementer casus Protectoris: quem si innocens patitur, dolemus: sin minus, dolemus etiam, & quidem acerbius. Adversarii nostri hic, ea fama primo exultabant: nunc etiam policentur sibi restitutionem suæ superstitionis etiam in istis locis.

Joan. Sturmius.

XI.

Itaque post expleta principum vestrorum manda, post absoluta in totum negotia vestra, si non gravabimini nos inviserem, vester ad nos accessus admodum gratus erit.

Manus Cuthberti Tunstalli.

XII.

Proinde vicissim abs te efflagito, quacumque via dabitur, efficias, ut regio responso, hoc nostrum studium non displicuisse, &c.

Vale, 17. Kal. Martii, an. 1531.

V. Capito

Argentinensis
Ecclesiae Minister,

XIII.

humill. S^{tor}. J. Car. Campegius.

XIV.

Tuus Ja. Sadoletus.

XV.

Joannes Lincoln. (Longland.)

XVI.

Ste. Winton. (Gardiner.)

XVII.

Ego putabam pacem diuturniorem, quæ vix nata subito cecidit, id quod Turca in rem suam
esse cognoscit, qui nos possessione multarum rerum sibi cedere in dies singulos cogit, &c.
Iterum vale.

Tuus Poly. Virg.

XVIII.

Magnifico & præstantissimo viro D. Thomæ Cromwelllo sereniss. & potentiss. Regis Anglicæ
Consiliario, amico & patrono venerando S. &c. MDXXXVI.

Justus Jonas Doctor P. Vittenbergensis.

XIX.

Bene valeat tua majestas, clementissime rex, & boni consulat hanc mean aulaciam. Basileas
apud Helvetios octava Martii, Anno Sicutis 1637.

Tuae majestatis Clientulus Sebastianus
Munsterus, civis & Hebraismi
publicus professor Basiliensis.

XX.

And thus Jesu preserve your Grace in long helth and continual prosperite. from Wyndesore
thys xv off Octo. By your Graces most humble & faythfull servant

Ri. Pace.

XXI.

I redde also to his Higlnes your said letters wrytten to me which his Higlnes very gladly herd
and in the reding said that your grace was worthy more thanks than he could yeve you, &c.

At Oking the 3d day of Septembre

Your humble orator and moost bounden bedeman

Thomas More.

XXII.

Sire, combien que je dois craindre d'importuner vostre Majesté, et que pour cela aussi je m'abs-
tiens de vous escrire plus souvent ; toutefois j'ay pris maintenant la hardiesse de vous envoyer avec
mes lettres une briesve exposition, que j'ay faiste sur le Pseaulme 78. —————

De Genesve le 4 de Julliet 1552.

Vostre tres humble & obeissant Serviteur Jehan Calvin.

XXIII.

Quamobrem si dignetur tua summa bonitas vel verbo eorum oratori significare, haec omnia tibi
grata acceptaque esse, ————— ad similia posthac officia magis accendentur. Quod ut facias a tua
benignitate omnibus precibus peto atque obsecro. Deus opt. max. te felicem reddat. Patavii, pri-
die Cal. sextiles.

Tuæ summæ benignitatis alumnus

Raynoldus Polus.

XXIV.

Commodum ad me venerat Egidius Perrinus vetus tuus amicus cum hoc epistolium scripsi, quod
is mihi expressit tum maxime occupato, utpote postridie in aulam profecturo.

Budaeus tibi ami-
cissimus, idque tuo merito.

XXV.

f. 1524, am Mandag noch barbare zw. Nornberg.

Mein gantz willig dinst zwfor libr. her Nicolae ewer schreiben das mir zwcummen

E. w.

Albrecht Dürer.

INDEX OF NAMES

IN

THE THREE VOLUMES.

ABUNDANTIUS ii. 430
Accursius (N. riang.) i. 409
Acta (Lovaniensia.) i. 231
Adages i. 12. 16. 18. 25. 29. 63.
ii. 34. 117. 135. 136. 145. 208—
210. 226. 227. 283—294. iii. 115.
Adam (Melch.) ii. 2. *et passim*
Adolphus marquis of Vere i. 13.
42. ii. 314. iii. 117
Adrain VI. i. 2. 63. 247. 269. 276.
278. 281. 285—287. 292. 295.
296. ii. 29. 114. 176. iii. 114.
131. 184.
Ægidius (Petr.) i. 17. 241. 242.
iii. 115. 309—311
Æmilius (Papius) i. 6. 86. iii. 318
Affinius i. 103
Agricola (Rod.) i. 69. 76. 145. ii.
120. 284. 430. iii. 105
Agricola (Isleb.) i. 325
Agricola (Georg.) i. 427. ii. 20
Agrippa (Corn.) ii. 23. 38. 69. iii.
150—160
Alardus i. 86
Albertus cardin. of Mentz i. 130.
210. ii. 6. iii. 71. 72. 123
Albertus Pius i. 358. 370. 417. ii.
6. 15. 16. 26. 52. 120. 248. 271.
277. 412. 413
Albigenses, &c. their confession of
faith, ii. 106. 107
Alciat i. 247. 249. 259. 260. ii. 6.
285
Alcmar i. 279
Alcyonius i. 182
Aldington the rector of Erasmus
i. 52
Aldrige i. 356. 357
Aleander i. 26. 199. 215. 221—
229. 236. 243. 249. 255. 260.
261. 268. 279. 297. 308. 309.
311. 337. 370. 373. 418. ii. 6.
24. 35. 40. 44. 65. 66. 120. 344.
iii. 71. 85. 86. 101. 127
Alexander the Great i. 95
Alexander VI. i. 17. 18. 106. ii.
120. iii. 17
Alexander archbishop of St. An-
drews i. 26. 397. 422. 423. ii.
288. iii. 116
Alexander ab Alexandro ii. 46.
Algerus ii. 1
Allegor'sts ii. 423
Almeloveen ii. 87
Alstedius ii. 156
Alvarus i. 127
Ambrose St. i. 380. 381. ii. 116.
iii. 140. 141. 248
The Amerbachii i. 58. 59
Amerbachius (Bonif.) i. 346. 413.
ii. 77. 94. 118. 121. 265. 430.
iii. 76. 77. 175
Amerbachius (Eas.) ii. 95
Amlingus i. 236
Ammonius (Andr.) i. 10. 26. 31.
32. 35. 43. 69. 102. iii. 97
Ammonius (Livinius) i. 428
Anabaptists i. 324—334. 429. 430.
ii. 71. 420. 421. iii. 104. 394
Andreas (Bernard) i. 7. 42
Andreas Neapolit. i. 410
Andreas (Valent.) i. 2. *et passim*
Andrelinus (Faustus) i. 14. 257.
258. ii. 120. iii. 106. 245
Andronicus (Tranquillus) i. 180
Anonymous (i. e. Tournemine) his
judgment of Erasmus ii. 180.—
184
Anonymous (i. e. Courayer) defends
Erasmus ii. 185
Anonymous (i. e. Gabriel de Toulon)
his judgment of Erasm. ii. 185. 187

Anonymus his judgment of Erasmus ii. 195, 196

Antibarbari ii. 249. 425. iii. 116. 127

Anti-Morus i. 218—220

Antinomians i. 325

Antonius (Joan. Cassov.) ii. 282. iii. 133.

Apocalypse ii. 367. 372—374. 412. iii. 117

Apologies written by Erasmus ii. 238—248

Apology for Erasmus i. 251—253

Apophthegmata ii. 35. 300—302

Appollonius Tyanensis ii. 100

Apuleius i. 29

Aquinas (Thom.) i. 222. 229. 306. 307. ii. 351. iii. 22

Aretinus (Francisc.) ii. 7

Aretinus (Leonard.) i. 417

Argo the ship ii. 283

Argyropylus i. 36. 129

Arianism and Arians i. 204. ii. 105. 106. 316. 352. 399—404. iii. 88—90. 225

Aristotle i. 114. 205. ii. 10, 11.

Arius ii. 410

Arnauld ii. 174. 367

Arnobius ii. 348

Arnobius Junior i. 276. iii. 114

Arthur prince i. 7, 8. 42. iii. 108

Asaph St. formerly called St. Asse ii. 288, 289

Ascham i. 91. 387. ii. 80—82. 425, 426

Astrology i. 146. 335. ii. 288

Asulanus i. 104. ii. 27. 271

Atensis (Joan.) i. 191. 253. ii. 398. iii. 119. 189—191

Athanasian creed ii. 402, 403

Athanasius ii. 236, 237

Attellano i. 117

Atterbury Bp. iii. 33, 34

Aventinus i. 90

His judgment of Erasmus ii. 130

Averroës i. 116. 182

Augustin St. i. 22. 86. 120. 133. 274. 306. 307. 365. 417. 420. 434. ii. 13. 213. 414. 416. 432. iii. 248. 273, 274

Augustin i. 15

Augustin a fryar i. 215

Augustinian monks put to death i. 297. 432. iii. 178

Auricular confession ii. 316. 350. 399, 400

Authors published by Erasm. iii. 133, 134.

B

BABELUS i. 283

Babylas i. 381

Badius i. 415, 416

Baillet i. 4. 219

His judgment of Erasmus ii. 153—162

Bainham i. 168

Baker i. 23. ii. 53. 324

Baldus ii. 16

Bale (John) i. 91

Baluzius i. 85. ii. 68

Bandel i. 117

Banisius i. 160

Baptista (Joan.) i. 24. 41.

Barbarus (Hermol.) i. 9. 74. 403. ii. 293. iii. 95. 99. 100. 113, 114

Barbiriis i. 258. 279. 337. ii. 2. iii. 104

Barlaeus's judgment of Erasm. ii. 150

Barlandus i. 367. ii. 405

Barton (Eliz.) the holy maid of Kent i. 52. 173, 174

Basil the Bp. of i. 59. 138

Basil the city i. 59. 138. 283. 345. 367. 374. 428. ii. 70. 94. 114

Answer given by Erasmus to the magistrates of Basil iii. 134, 135

Basil St. ii. 30. 391, 392. 426.

Batenburg i. 332

Battus i. 12, 13. 15. iii. 117

Baudius's judgment of Erasmus ii. 131. 141

Bayfius (Laz.) ii. 99

Bayle i. 64, 65. *et passim*

Bebelius ii. 11

Beck ii. 198

Becket (Thom.) i. 32, 33. ii. 310. 317

Bedda i. 337. 340—342. 345. 400. ii. 27. 40. 62. 100. 120. 244—246. 406. iii. 162, 183

Bedell i. 204. ii. 197

Bellarmin i. 111. ii. 105. 146, 147. 156

Bellay ii. 65

Bembus i. 106. 149. 252. 420—422. ii. 17. 61. 65. 277. 279, 280

Benedictins i. 262—266. iii. 291
 Benno (St.) i. 297, 298
 Beraldus i. 76, 120
 Berckman ii. 270
 Bere (Rich.) i. 305
 Bergis (Anton. a) i. 15, 16
 Bergis (Henry a) i. 4. 17. ii. 111
 Bernard Bp. of Trent i. 372. ii. 6.
 30, 31
 Bernard the Carmelite i. 362
 Bernard (Dr.) ii. 167
 Berooldus iii. 96. 235. 277
 Berquin i. 120. 340. 343. 379. 400.
 431—433 ii. 314. iii. 159, 160
 Bersala (Anna) i. 5. 12, 13. 15, 16.
 ii. 120. 314
 Berus (Lud.) i. 346. ii. 64. 414. 431.
 iii. 135—138
 Bessarion ii. 3
 Beyslagius i. 90
 Beza i. 132, 133. 253. *et passim*
 Eilli's judgment of Erasmus ii.
 139
 Bishoprick in Sicily intended for
 Erasmus i. 60
 Eizardiere's account of Erasmus ii.
 179
 Elauer (Margaret) i. 272
 Blondel ii. 175
 Blunt ii. 36, 37
 Beccace i. 116
 Boethius ii. 206. 265. iii. 133,
 134.
 Boissard i. 283. ii. 115. *et passim*
 Boleyn (Anne) ii. 72
 Boleyn (sir T.) ii. 42, 43. 49, 50
 Bonabasius i. 102. 129. ii. 280. 427
 Bonerota (Mich. Ang.) i. 275
 Bonerus (Joann. and Stanisl.) ii. 37
 Bonvalot ii. 75
 Bonvice (Ant.)
 Borbonius (Nic.) ii. 70
 Bore (Catharine) i. 113. 118. 347
 Borreman's judgment of Erasm. ii.
 154
 Bossuet i. 109. 390
 Botzem i. 67. 93. iii. 105—134
 Brand (Sebast.) i. 233. iii. 146
 Brandt's judgment of Erasm. ii. 151
 Brassicanus ii. 9, 10. 24
 Brian i. 40, 41
 Brixius i. 79. 178. 218—220. 416.
 iii. 71. 312—342

Brooks i. 355
 Brugnarius i. 314.
 Brunsfeld i. 312, 313. 321. 357.
 ii. 114
 Brutus (Mich.) i. 408, 409
 Bruyere ii. 102
 Bucer i. 80. 146. 389—391
 Buchanan ii. 70
 Budæus i. 23, 24. 71—77. 80. 93
 —96. 192. 257. 373. 415, 416.
 ii. 6. 16. 54, 55. iii. 49. 68—
 71. 99. 364, 365
 Budæus and Erasmus compared i.
 149—153
 Bullart ii. 89
 Bullinger i. 61. 86. 380, 381. ii. 78.
 His judgment of Erasmus ii. 127
 Bullock i. 81, 82
 Bunnellus ii. 138
 Burbank i. 140. 221
 Burcard ii. 95. 121. iii. 174
 Burekhard i. 60. *et passim*
 Burigni ii. 110—121. 339
 Burnet Bp. i. 440—442. ii. 50. 57
et passim
 Burton William ii. 270
 Buslidius i. 95. 257

C.

CÆSAR (Julius) i. 15
 Caesar (Leonardus) i. 398
 Caius i. 22. ii. 315
 Cambridge i. 31. 45, 46. 103. 258
 Camerarius i. 60. 144, 145. 319.
 401. 435
 His judgment of Erasm. ii. 128,
 129
 Caminga i. 417
 Canouy of Courtray i. 65. 336,
 337
 Cantel i. 3. iii. 6, 7
 Capito i. 60. 77. 255. 256. 272. 301,
 302. 312. 346. 391. ii. 143. 370.
 iii. 48. 73. 203. 110
 Caraffa i. 61. Vid. Paul IV.
 Caranza (Barth.) i. 241, 242
 Carmelian i. 10. 70
 Carolostadius i. 145. 147. 345. iii.
 56—61
 Carterounachus i. 25. ii. 120. 427.
 iii. 90
 Castelianus i. 79, 80. ii. 12. 14.
 67, 68

Cæsar (Leonard) 398
 Cajetan i. 225. 260, 261. 359.
     ii. 32
 Calcagninus i. 339. 342
 Calixtus's judgment of Erasmus
     ii. 142
 Calliergus i. 300
 Calvin i. 253. 391. ii. 58. 177, 178
 Camden i. 143
 Camillus (Jukius) ii. 40. 427
 Campanus ii. 293
 Campadius i. 159—161. 197—
     199. 213. 304. 364. ii. 17. 23.
     42. iii. 124
 Campestris (Lambert) i. 367.
     ii. 39. 115, 116. 120. iii. 110—
     112
 Canalis (Paul) iii. 96
 Canimius i. 284
 Canisius's judgment of Erasmus
     ii. 149, 150
 Cannius i. 380. ii. 161
 Canonry of Tournay i. 81
 Canossa i. 80, 81. iii. 45, 46
 Cantiuncula i. 346. 374
 Canus (Melch.) i. 96
 Caranza (Sanctius) i. 248. 276.
     ii. 244. 405, 406. 413. iii. 119,
     120
 Cardan ii. 28
 Cardinals ii. 64, 65
 Carinus iii. 154
 Carlevitz i. 396
 Carmelian i. 10. 70
 Carondelet i. 302. 340. ii. 59
 Carracciola (Marinus) i. 223. 225.
     236. 269
 Carvajalus ii. 10. 424
 Casal (Augustin) i. 241.
 Casalius iii. 99, 100
 Casas (Barth. de las) ii. 173
 Casaubon (Is.) ii. 164. 175
 Castellio i. 327
 Castilione i. 410
 Catalogue of the works of Erasmus
     iii. 105—134
 Catherine (Queen) i. 30. 38. 321.
     372. 419. 436. iii. 227
 Cave's judgment of Erasmus ii. 153
 Celtes ii. 24
 Cenalis ii. 67
 Ceratinus i. 322. 337—339

Chalcondyles i. 122
 Chaloner ii. 306
 Chapuzeau i. 272
 Charles V. i. 43. 54. 65. 109. 113.
     226. 228. 236—243. 278. 288,
     289. 392. 423—435. ii. 6. 14.
     21, 22. 77. 83, 84. iii. 132.
     162. 231
 Charles (Prince of Spain) i. 241
 Charles VIII. (K. of France) i. 44
 Cheke i. 146. 386. ii. 273
 Chicotius ii. 83
 Chiregatus i. 210
 Cholerus ii. 8. 39. 51. 64. 161.
     427. iii. 101
 Chrysoloras i. 35
 Chrysostom i. 348. 362. 374. 381.
     427. ii. 1. 5. 139, 140. 213. 388
     —391. iii. 138—140
 Cicero i. 73. 114. 181. 229. 373.
     383. 396, 397. 402—413. 419,
     420. ii. 17. 39. 53. 55, 56. 66.
     67. 123. 426. iii. 235. 240, 241.
     250
     His epistle to Octavius ii. 267.
     416
 Ciceronians i. 83. 153, 154. 305.
     322. 370. 373. 383. 402—413.
     419. 437. ii. 17. 61. 135. iii. 274
     —277
 Ciceronianus i. 305. 401—403.
     410. 415. 417. 420. 424. ii. 53.
     68. 153. 207. 225. 274—282
 Clarmundus ii. 150
 Claymond i. 9. 161, 162. 374
 Clemens (St.) ii. 352. iii. 237. 250
 Clemens VII. i. 63. 295, 296. 300.
     378. ii. 18. 57. iii. 131, 132
 Clement (John) i. 41. 81. 140.
     189. iii. 342
 Clement's Bibliotheque iii. 281
 Clenard i. 272. 378
 Clerai ii. 187
 Le Clerc i. Preface, *et passim*
 Clerk (John) i. 180
 Cleves (Wm. duke of) ii. 6
 Clichthovæus i. 249
 Cnipperdolting ii. 327. 329. 332
 Cnoph i. 221
 Coelaeus i. 360. 422, 423. ii. 700
 Cognatus ii. 73
 Cole i. 355

Colet i. 6. 12. 18. 23. 32. 34. 35. 42. 46. 47. 81. 136. 137. 157—159. 189. 296. ii. 29. 189. 338. 365. iii. 18—25. 73. 92. 93. 97. 118. 132. 213. 308
 Colicius iii. 99
 Colin (Jac.) i. 79
 Colin (Peter) i. 331
 Collegium Trilingue i. 95. 257. 302. 303. iii. 59
 Collier i. 159
 Colloquies i. 270—274. 367. 375. 376. 381. ii. 29. 75. 115. 116. 161. 207. 269—271. iii. 90. 109. 110
 Colomesius's judgment of Erasmus ii. 120
 Colster ii. 38
 Comes (Primus) i. 283
 Complutensian Bible i. 285
 Confession of Faith i. 183. 184
 Congress at Cologn i. 221, &c.
 Cono ii. 431
 Conrad (bishop of Wircenb.) ii. 4, 5
 Conrad (Francis) i. 279
 Constantine i. 98
 Constantius (the Emperor) ii. 73
 Contarenus i. 356. ii. 17. 65
 Contarenus (Vincent) i. 422
 De Contemtu mundi ii. 338
 Contraremonstrants ii. 91, 92
 Controversial works of Erasmus ii. 238—252. 394—429
 De Copia Verborum, &c. i. 13. 34. 42 ii. 266. iii. 278
 Coppus (Gregorius) iii. 72
 Copus (Guil.) i. 12. 24. 61. 71. 73. ii. 409. iii. 245
 Copus (Nicol.) i. 71
 Coracopetræus ii. 272
 Corasius i. 75
 Cordus (Euricius) i. 155
 Coricius i. 289
 Cornarius i. 436
 Coronellus (Lud.) i. 19
 Cortesius i. 402, 403
 Corvinus iii. 171
 Costar ii. 101. 139
 Costerus ii. 87
 Coton ii. 164
 Cotta (Petr.) iii. 96
 Council, General, i. 396. ii. 23
 Council of Lateran i. 116. 296
 Council of Trent i. 120. ii. 119
     Its judgment of Erasmus ii. 146
 Courayer ii. 146
 Courtemburn (Prince of) i. 16
 Coverdale ii. 370
 Cox i. 380
 Cranachius i. 106. 237; 238
 Craneveld i. 340
 Cranmer i. 38. 99. 163. 353. 356. 385. ii. 45. 73. 80. 82. 235. 236. iii. 161
 Crechting i. 332
 Crenius's judgment of Erasmus i. 96. ii. 153
 Critius ii. 5. 7. 61
 Croius i. 134. 188
 Cromwell (Thom.) ii. 73
 Crooke (Crocus) i. 22. 23. 34. iii. 60
 Cujacius i. 270. ii. 99
 Cursius ii. 59—61. 250. 427, 428
 Curtius (Quint.) i. 95. 143. ii. 163. iii. 101. 116. 130. 134
 Cyprian i. 160. 180 ii. 316. iii. 101. 114. 130, 131
 Cyran (de Saint) i. 19

D.

DÆMONIACS ii. 74. 431
 Daillé's judgment of Erasmus ii. 145
 Dante i. 116. iii. 19
 David of Delft i. 333
 De Dominis (Abp.) i. 64
 Deloin i. 76. ii. 410. iii. 338
 Demetrius (the painter) i. 275
 Demetrius (the silversmith) i. 274
 Demosthenes i. 120. ii. 32, 33
 Deperius ii. 69
 Dialogus Bilinguium et Trilinguium iii. 199
 Diet of Augsburg ii. 10
 Diet of Worms i. 222 &c. 236
 Dilfus ii. 298
 Diodorus Siculus iii. 114
 Dionysius the Areopagite ii. 350
 Doletus ii. 27. 61. 66—70. 265. 266. 723, 724
 Dominicans i. 19. 51. 105. 121. 148. 187. 213. ii. 193, 194
 Dominicans, four burnt, i. 29

Donatus (Hieron.) i. 300. iii. 96
 Dorpius i. 66, 67. 125. 348. ii. 99—
 185. 240. 305. 397. iii. 39—
 43. 77. 118
 Draco i. 129. 233
 Dresserus i. 53
 Dreyden ii. 195
 Driedo (or Turenholz) i. 215
 Dudithius i. 349. 720
 Durandus i. 127. ii. 163
 Durer (Albert) i. 274—276. iii.
 138, 139

E.

ECCLESIASTES ii. 35. 62, 63.
 71. 213—216. 324, 325. 331—
 334
 Eckius (Joannes) i. 119, 120. 133.
 147. ii. 8. iii. 56—61
 Eckius (Leonardus) i. 90
 Edict of Passaw i. 240
 Edict of Worms 243
 Edward VI. i. 144, 145
 Egihart i. 121
 Egmond i. 190; 191. 211. 217,
 218. 269. 279. 297—299. 303
 —305. 323. 379. ii. 244. 406.
 iii. 35. 80—85. 120, 121. 210
 Egnatius ii. 53—55. 427. iii. 48,
 49
 Egranus iii. 48.
 Eisemburg (Count of) ii. 31
 Elector of Cologn i. 415
 Elizabeth (Queen) i. 99—101.
 140. 144. 385
 Emser i. 298. 396 iii. 58
 Emstediis ii. 40
 Enchiridion i. 18. 20. 138. 359.
 374. 378. 397. ii. 193, 194. 212.
 312—314. iii. 117
 Preface to it i. 126—129
 Engentinus iii. 79, 80
 Epicureans i. 187
 Epigrams of Erasmus i. 42. ii. 283.
 iii. 279
 Episcopius ii. 76, 77. 83. iii. 175,
 176
 His judgment of Erasmus ii. 141
 Epistles of Erasmus i. 201, 202.
 ii. 72. 144, 145. 294—297.
 iii. 115

F.

FABER (Jac. Stap.) i. 23. 73. 88.
 —90. 95, 96. 104. 233. 358.
 361. 365. 379. 391. ii. 240.
 iii. 118. 252. 338, 339
 Faber (Joann.) the Dominican i.
 229. 231, 232
 Faber (Joann.) Bp. of Vienna i.
 232, 233. ii. 397, 398
 Faber (Jac. of Daventer) i. 104
 Fabricius (J. A.) his judgment of
 Erasmus ii. 187
 Fagius (Paul) i. 158
 Farellus i. 312—316. ii. 82. 421.
 Fasciculus Temporum iii. 317, 318
 Faust (John) i. 143. iii. 54
 Feithius ii. 28
 Ferdinand i. 289. 310. 323. 399.
 418. 430. 434. 435. ii. 6. 31. 384
 Ferus (Joann.) i. 43
 Fettichius ii. 40
 Feuardentius i. 148
 Fiddes i. 49. 105. 236. ii. 116. 191.
 iii. 30—35
 Fisher (Piscator) i. 11
 Fisher (Bp.) i. 33. 36. 40. 46. 52.
 54. 69. 163. 166, 167. 173. 257.
 309. 416. 440. 442. ii. 7. 63,
 64. 71, 72. 407, 408. iii. 184
 Flacius i. 301
 Flaminius i. 351
 Fleury ii. 34

Florimond de Remond ii. 58. 177,
     178
 Fonseca Archbp. of Toledo i. 378
     382. 415. 430. ii. 6
 Forerius ii. 147
 Fox (Bp.) i. 10. 21. 24. 142. 162.
     174. 175. 191
 Fox (John) i. 180
 Francis (St.) i. 343. 428. ii. 33. 34.
     172. 173
 Francis I. i. 71. 79. 80. 160. 273.
     278. 298. 302. 303. 344. 374.
     435. ii. 6. 13. 14. 40. 41. 43.
     115. 407. iii. 117
 Francis, Wolsey's physician, i. 69.
     140. iii. 44
 Franciscans ii. 57. 271. iii. 291
 Fratres Bohemi i. 182
 Frederic of Saxony i. 124. 146.
     192. 221. 222. 225—229. 244.
     357. ii. 117. 177
 Fregosus ii. 65
 French language ii. 268. 269
 Friburg, the city, i. 277. ii. 63. 114
 Frisius (Hermannus) iii. 99—102
 Frith i. 167. 168
 Froben (Jo.) i. 58. 59. 393—396.
     420. iii. 132. 133. 278—280
 Froben (Jo. Erasm.) i. 3. 270. iii.
     175
 Froben (Hieron.) ii. 76. 77. 83.
     iii. 175—177
 Fronsberg i. 243
 Fugger i. 433. 434. ii. 5. 6. 64.
     iii. 161
 Fulgentius i. 271
 Fuller ii. 197

G.

GABRIEL i. 127
 Gacchus i. 397
 Gaguinus i. 15. ii. 120
 Gale ii. 167
 Galen i. 6. 7. ii. 207
 Gallandius ii. 67. 68. 120
 Gardiner i. 40. 92. 353. 354. 384
     —387. ii. 103. 104. 235
 Gattinarius i. 418
 Gauricus i. 161
 Gaverus (Jod.) i. 300. iii. 92—99
 Gaza i. 35. 74. 87. 122. 300.
     ii. 266. iii. 96. 100. 274

Gelenius (John) i. 330. 331.
 Gelenius (Sigism.) i. 426. ii. 64.
     iii. 175. 176
 Genevieve (St.) i. 12
 George (Cardinal of St.) i. 26. 28
 George of Anhalt i. 118
 George of Saxony i. 124. 221. 277.
     304. 337. 359. 382. 413—415.
     428. 435. ii. 3. 6. iii. 143
 Gerard the father of Erasmus i. 1. 2
 Gerard (Peter) the brother of Eras-
     mus i. 3. 4. 395
 Gerardus (or Garret) i. 356
 Gerbelius i. 59. 70. 290. 291
 Gerdesius i. 24. *et passim*
 Gerontodidascalus ii. 247
 Gerson ii. 29. 321. 406. 407. 417.
     iii. 39
 Gesner i. 121. 145
 Gibertus ii. 7
 Giglis i. 65. 70. 108
 Gilbert (Thom.) iii. 286
 Girac's judgment of Erasm. ii. 139
 Glapio i. 245. 284
 Glareanus i. 88. 145. 347. ii. 43.
     272. iii. 136. 137
 Goclenius i. 60. 221. 338. 339. ii.
     76. iii. 73. 175. 176
 Goes (Damian a) ii. 42. 74
 Gonellus i. 70. 140
 Goudanus (Herman.) i. 11. 17.
     ii. 409
 Goveanus ii. 69
 Grammarians i. 120. 121. ii. 98—
     100. 202
 Grammatical antiquaries i. 409
 Grapheus ii. 58. 59
 Gratianus iii. 250
 Gratius (Ortuinus) i. 86
 Greeks and Trojans at Oxford i.
     178
 Green (Dr.) i. 178
 Gregory XIII. ii. 293
 Gretzer ii. 167. 185
 Grey i. 12
 Grimani (Cardinal) i. 26—28. 61.
     ii. 112. 380. iii. 131
 Grimbergius i. 195
 Grineus ii. 76
 Grocius i. 6. 29. 30. 62. 210. 322.
     323. ii. 278. 350. 411. iii. 97.
     705

Grolierus ii. 54, 55
 Gropperus iii. 136
 Grotius ii. 2. 175. 221. 263
   His judgment of Erasmus ii.
   142. 151
 Grunii Corocottæ Testamentum
   ii. 306
 Grunnius i. 4. 65, 66. 395. iii. 1
   —14
 Gruter ii. 67
 Gynaëns (Sim.) i. 162. 232, 233.
   ii. 10, 11. 46. 76
 Gualterus i. 272
 Gualterus (Phil.) ii. 285
 Gualther (Bern.) ii. 153
 Gueudeville i. 179. ii. 304
 Guildford i. 161. 194, 195
 Guindano i. 278
 Gyraldus's judgment of Erasmus
   ii. 127

H.

HADRIANUS (Cardinal) ii. 266
 Hadrianus (Matt.) iii. 59
 Haimon ii. 40, 41
 Halesius ii. 160
 Halsey i. 10. 34
 Hanyball, i. 278
 Harlequin Preacher ii. 332
 Hasæus ii. 121. iii. 175
 D'Hasselt i. 379
 Heath i. 99
 Hedio i. 301. 312. 321. 391
 Hegius (Alex.) i. 2. ii. 120
 Heinsius (Dan.) i. 85. iii. 281
   His judgment of Erasmus ii.
   133—135. 141
 Helyar ii. 198. 263
 Henckel i. 304. 397
 Henry VII. i. 22. 29. 32. 174.
   177. iii. 19. 107
 Henry VIII. i. 26. 28, 29, 30—
   32. 48, 49. 64. 94. 97. 122.
   174, 175. 177. 192. 252. 254.
   277. 284. 359. 399. 415. 435.
   439—442. ii. 6. 42, 43. 48. 72,
   73. 177. 180. 191. 297, 298.
   iii. 53, 54. 66—68. 108, 109.
   132. 143. 313
 Hentenius ii. 158

Herbert (Lord) i. 40
 Heresbachius i. 277. ii. 120. 268
 Herman, Count of New-eagle,
   i. 121. iii. 73. 74
 Hermannus (Haio) iii. 99
 Hermas ii. 352
 Hermonymus i. 23, 24. iii. 109
 Herodotus iii. 114. 253, 254
 Heroldus ii. 224. 238. 393, 394
 Herring (Archbp.) i. 38
 Hervagius ii. 9. 30
 Hesse (Landgrave of) i. 118
 Hessus (Eoban) i. 123. 195. ii.
   13. 24
 De Heyen (Berta) ii. 238
 Hilary (St.) i. 264—267. 315.
   iii. 88—90. 114
 Hochstrat i. 121. 180. 279. 297,
   298. 379
 Hody i. 34. *et passim*
 Hofman (Melchior) i. 327
 Holbein i. 442, 443. ii. 302, 303
 Holonius ii. 161
 Homer ii. 137. 333. iii. 108. 254
 De Hondt i. 336
 De l'Hospital i. 390
 Hottinger i. 29
 Huetius i. 36. ii. 118
   His judgment of Erasmus ii.
   138, 139
 Hugo Carrensis ii. 364
 Hugo (Cardinalis) ii. 380, 381
 Hulst i. 299. 305. ii. 59
 Humphrey (Laur.) ii. 132
 Hutten i. 84. 123. 155—157. 202.
   224. 238. 276. 279, 280. 284.
   289—291. 294. 300. 310—312.
   321. 338. ii. 24. 249. 270. 322,
   323. 421—424. iii. 62. 71—73.
   97. 121—123. 180. 280, 281
 Hyperaspistes i. 358—362. 365.
   381. ii. 249. 415—417.

I.

JACOBINS i. 127
 Icaromenippus i. 42
 Jerom i. 15. 58. 63. 77—79. 87.
   114. 120. 197. 309. ii. 13. 47.
   131. 148. 230—233. 241—244.
   429—434. iii. 113. 216—278

Jesuits i. 184. 255. 353
 The first order of Jesuits, ii.
 346, 347
 Jewel (Bp.) his judgment of Erasmus ii. 132
 Jews i. 187
 Ignatius Loyola i. 19. 255
 Index Expurgatorius i. 59. ii. 147,
 148. 158. 428, 429
 Insulanus ii. 251. 429
 The Interim ii. 19
 Job i. 334, 335
 John, Elector of Saxony, i. 115:
 225. ii. 38, 39. 117
 John of Leyden. See Bucold
 John's (St.) Gospel i. 381. ii. 241.
 348. 384. 398
 John's (St.) Epistles i. 315. ii. 229
 —233, 234. 315. 366, 367.
 369. 378. 404, 405
 Joli ii. 89. 188. 297
 Jonas (Jodocus) i. 236, 237. 244.
 360, 361. 391. ii. 48, 49
 Jonas (Justus jun.) ii. 45
 Jovius (Paul) i. 26. *et passim*
 His judgment of Erasmus ii.
 126. 130
 Irenæus i. 372
 Isocrates ad Nicoclem ii. 339
 Juana (Donna) i. 241
 Julian i. 318
 Julian the Pelagian ii. 417
 Julius II. i. 28. 63. 66. 106. ii. 113.
 119. 290, 291. 349. 432. iii. 129
 Julius Exclusus, a dialogue, i. 85.
 369. iii. 86. 280—307
 Julius III. i. 352. ii. 62
 Justiniani i. 144
 Juvenal ii. 332

K.

KEY (Thom.) ii. 384
 Kirchmaier i. 105. *et passim*
 Knight (Will.) ii. 47
 Knight (Sam.) i. 1. *et passim*
 His judgment of Erasmus ii.
 188—191

L.

LABBE ii. 266
 Laberius i. 377
 Lactantius i. 427
 Our Lady of Walsingham i. 36
 Lætus (Pompon.) iii. 275
 Landavus. See Zeigler
 Lando (Hortens.) ii. 393
 Langhton (Bp.) i. 136. iii. 53
 Langius (Paul) ii. 380
 Lascaris (Constant.) i. 408
 Lascaris (Joann.) i. 23. 300. ii. 26,
 27. iii. 96
 a Lasco i. 344. 365. 379. 381. ii. 77.
 79. 118. iii. 175
 Latimer (Will.) i. 6. 9. 38. 122.
 136
 Latimer (Bp.) i. 49. 158. ii. 45
 Latomus (Barth.) i. 147. ii. 62
 Latomus (Jac.) i. 147. 155. 191.
 376. ii. 240. 398. 407. iii. 118,
 119. 207
 Laurentius (Bp. of Wurzburg) i.
 228
 Laurinus i. 288. ii. 344
 Lauro (Pietro) i. 272
 Lazius i. 361
 Lee i. 90—93. 162. 183. 210. 220.
 378. ii. 35. 113, 114. 241. 379.
 398—404. 407. 423. iii. 46, 47.
 73—80. 118. 185—216. 342—
 357
 Leland i. 137. 380
 Leo X. i. 63—66. 105, 106. 117.
 129, 130. 141. 181. 215, 216.
 237. 247. 261, 262. 269. ii. 84.
 87. 119. 430
 Leo (Ambros.) i. 181. ii. 284
 Leo Judæ i. 368, 369. ii. 104.
 iii. 285
 Leonicenus i. 129. 342
 Leonicus iii. 102
 Leopardus ii. 134. 200. 224
 De Libero Arbitrio i. 306. 350,
 375—377. ii. 116. 414, 415.
 iii. 166
 Liciensis ii. 214, 215
 Liege (Bp. of) i. 88
 Lily i. 158
 Linacer i. 6—9. 41. 47. 182. 219.
 322, 323. ii. 278. iii. 139

Lingua i. 343. 374. ii. 228. 309—311
 Lipsius i. 422
 Lipsius (Martin) i. 417. 419
 Listrius ii. 302—304. iii. 146
 Lives of the Saints i. 294
 Livinus i. 258
 Livy i. 143. ii. 10. 11. 71. iii. 54, 55
 Lollard; i. 170
 Lombard i. 2
 Longland i. 367, 368. ii. 6. 320. iii. 383
 Longolius (Christoph.) i. 135. 149—154. 195. 370. 372, 373. 405, 407. 437. ii. 16. 21. 62. 279. iii. 97
 Longolius (Gybertus) ii. 282
 Longueruë i. 50. ii. 28. 118. 367
 Lords of the Council in England, their judgment of Erasmus, ii. 132
 Lorraine (Cardinal of) ii. 6. 67
 Lovel i. 140. 322
 Lucan i. 191
 Lucas i. 149
 Lucian i. 20. 22. 24. 39. 177. ii. 267. iii. 208
 Luke (St.) i. 93. 337. ii. 347, 348. 384. iii. 51, 52
 Acts ii. 348—351. 385
 Lupset i. 41. 188—190. ii. 23. iii. 73. 342.
 Luscinius ii. 39
 Luther (Martin) i. 18. 59. 64. 80. 82. 86. 102. 105—119. 122—125. 132. 145—147. 154—156. 164, 165. 168. 174. 192, 193. 197. 200. 202. 206—218. 220—239. 243—245. 249—251. 254. 257. 268—270. 275. 288—295. 297—301. 303. 305—309. 311—314. 316—321. 323—325. 334. 335. 337. 339. 341, 342. 347. 359—362. 364—367. 375—377. 381. 390. 396. 401. 418. 422. 434. 439—441. ii. 3. 9. 21. 22. 28. 29. 39. 48. 49. 56, 57. 66. 74. 84. 117. 142—144. 147. 149. 150. 174—178. 190—192. 248. 249. 415—417. iii. 48. 56—61. 85, 86. 125—128. 166. 171—173. 177—181
 Luther (John) i. 106
 Lydius i. 345. ii. 250
 M.
 MACHIAVEL i. 18
 Macrinus (Salmon) ii. 70
 Matthei i. 19. 408
 Maimbourg i. 106. 109. ii. 142—144
 Maittaire i. 6. *et passim*
 Majoragius i. 283. 407
 Majus i. 61
 Maldonatus i. 374
 Maiincrot ii. 111. 188
 Mallarius ii. 20
 Mallet ii. 384
 Manardus i. 342
 Mantuan i. 17. 425
 Manutius (Aldus) i. 26. 182. 224. 358. ii. 11. 26, 27. 293, 294. iii. 96. 112
 Manutius (Paul) i. 149. 407. 409. ii. 141. 148. 293
 His judgment of Erasmus ii. 137, 138
 Marcella iii. 263
 Maresius's judgment of Erasmus ii. 144
 Margaret the mother of Erasmus i. 1, 2
 Margaret Countess of Richmond i. 5. 23. 34. 40
 Margaret of Austria i. 231. 298, 299. 302. 319. 341. 344. 439
 Margaret of Navarre i. 344
 Marius (Augustin) i. 421
 Mark (St.) ii. 41. 346, 347
 Marlianus (Aloisius) i. 199
 Marot i. 273. ii. 16
 Marsollier's judgment of Erasmus i. 374. ii. 179, 180. *et passim*
 Marsus (Pet.) i. 300
 Martinus (Theod.) i. 103
 Martyr (Pet.) i. 349, 350. ii. 17. 45
 Marville (Vigneul) i. 271. *et passim*
 Marullus i. 425. iii. 101
 Mary Queen of England, i. 97. 100. 121. 140. 145. 169. 192. 241. 349. 351. 353, 354. 379. 385. ii. 2. iii. 47, 48
 Mary of Hungary i. 304. ii. 3, 4. 44. 75. 89. 92. 184. 323
 Masius i. 272

Massey i. 50
 Massuet i. 372
 Master (Rich.) i. 52
 Matrimonii Christiani Institutio
 i. 372. ii. 148. 313. 321—323
 Matrimonii Laus ii. 398. 410
 Matthæus (Cardinal) ii. 59
 Matthew (St.) i. 119. 278. 288.
 ii. 241—243. 343—346
 Matthias (John) i. 327. 328
 Mattius (Bernard) i. 259
 Maurice of Saxony i. 239
 Maurice Count Spiegelberg i. 121
 Maussac ii. 25. 153
 Maximilian i. 111. 143. 228. 237.
 ii. 22
 Mead (Dr.) i. 442
 De Medicis (Cardinal) i. 16
 Melanchthon i. 60. 71. 75. 77. 88.
 91. 114. 119. 132. 135. 144—
 147. 156. 161. 227. 232. 233.
 238. 242. 251. 275. 276. 285.
 290. 291. 305. 308. 310—315.
 320. 325. 356. 357. 360—362.
 382. 401. 418. 421. 435. 438.
 ii. 3, 4. 9. 17—19. 21. 22. 32.
 45. 58. 68. 74. 96. 98. 414. 416.
 iii. 48. 61. 280
 Melton ii. 407
 Memoires de Litterature i. 49
 Menage i. 74. *et passim*
 Menander ii. 284
 Mendoza ii. 14
 Menkenius i. 25. 75. *et passim*
 Menno i. 333. 334
 Mentz (Elector of) i. 187. 188
 Mercier ii. 159. 161
 Merula ii. 141. 206
 Mezeray i. 242
 Meziriac ii. 100
 Milichius ii. 98
 Miltitius i. 225. 260. 261
 Minorites i. 127. 320. 321
 Miræus i. 66 *et passim*
 Miræus (Aubert) his judgment of
 Erasmus ii. 132. 156
 Molendinus i. 68
 Moliere i. 121
 Monconis ii. 89
 La Monnoye i. 20. *et passim*
 Montaigne ii. 34
 Montanus (Phil.) ii. 47
 Montanus (B. Arias) ii. 148
 Montausier (Duke of) i. 75
 Montesquieu i. 120
 Montfaucon ii. 75. 237. *et passim*
 Montigny ii. 51
 Montinus i. 339
 Montjoy (Lord) i. 5. 11. 13. 21.
 26. 28—31. 42. 47. 54. 68.
 135. 141. 195. 257. 292. 436.
 440. ii. 10. 63
 More Sir T. i. 9. 21. 31. 33. 50—
 52. 67. 68. 70. 81—83. 92.
 93. 100. 101. 103. 110. 134—
 136. 138. 140. 141. 162—180.
 190. 203. 204. 207. 217—221.
 260. 358. 377. 399. 440—442.
 ii. 9. 35. 46. 63. 64. 71. 120.
 278. 279. iii. 62—71. 80—85.
 330—398
 His defence of Erasmus against
 an anonymous Monk iii. 365—
 392
 His dispute with a Franciscan iii.
 367. 388
 His daughters i. 260. 271
 More (John) i. 176. ii. 10
 More (Thom.) i. 50. *et passim*
 His judgment of Erasmus i. 164.
 Moreri ii. 82
 Morhof's judgment of Erasmus
 ii. 144. 145
 Moriae Encomium i. 31. 66. 96.
 274. 426. ii. 2. 148. 153. 161.
 162. 194. 302—306. iii. 116.
 380. 381
 Morillonus iii. 102—104
 Morlas ii. 166
 Morrius ii. 37
 Morton's Jester i. 171
 Mosellanus i. 147. 148. 304. iii. 56
 —60
 Motthe (La) i. 71. 243
 Mudæus i. 233. ii. 92
 Muncer i. 324. 326. 327
 Munster (Sebast.) ii. 89. 90
 Munster (Bp. of) i. 328
 Muretus i. 402—405. 408. ii. 276
 His judgment of Erasm. ii. 135
 —137
 Remarks on Muretus ii. 135—
 137
 Musculus i. 391. ii. 48. iii. 171
 Musurus (Marc.) i. 25. 182. ii. 26.
 iii. 96

Myconius ii. 39
Mylius i. 361

N.

NACHTGALLUS i. 224
Nævius (Joann.) i. 300. 379.
iii. 92
Nannius (Pet.) his judgment of
Erasmus ii. 134, 135. 224. 238.
390, 391

Nassau (Count of) i. 231

Nangerius i. 407. 410

Nebrissensis i. 257, 258

Nesenus i. 258. 320. 360, 361.
iii. 73. 278

New Testament i. 45. 58. 63. 65.
67. 70. 73. 76. 94. 103. 105.
120. 125. 129—133. 135. 144.
145. 148. 159. 162. 167. 178.
181. 246. 247. 249. 285. 288.
321. 337. 381. 436. ii. 32. 103.
104. 113. 216—223. 229—236.
&c.

Nicolaitans i. 187

Nilus (St.) i. 271

Nizolius i. 407

Nolanus ii. 284

Nominalists i. 116. 127

Norfolk (Duke of) i. 180. ii. 49

Noviomagus (Gerard) i. 76. 101.
206. 435. ii. 249. 418—420

Nuns of Deny-Abby ii. 321

O.

OCCAM i. 127. 233. 307. iii. 218
Ochinus ii. 45
Ocricularius ii. 302
Œcolampadius i. 60. 88. 110. 135.
201, 202. 212. 244, 245, 246.
251. 312—314. 320. 335. 345.
346. 362, 363. 370, 371. 387.
390, 391. 418. 423. 431. ii. 1.
15. 28, 29. 46. 78. 94. 368.
399. 417, 418. iii. 60. 135. 180.
203

Olahus ii. 5

Olivarius i. 410

Omphalius ii. 27

Opmerus ii. 389

Oporinus ii. 63. 135

VOL. III.

Origen i. 133. ii. 75. 139. 152.
224

Ormanet i. 352. 355

Orosius (Paul) iii. 270

Osiander iii. 285

Ossuna (Duke of) i. 271

Ovid ii. 282

Oxford i. 23. 142, 143. 178, 179.
257

P.

PACE i. 93. 103. 135—137. 142.
157. 180. 190. 203. 249. 305.
322. 357. ii. 8. 197. iii. 50—54.
79

Packington i. 98

Pæan Virgini Matri ii. 333

Palença (Archdeacon of) i. 19

Pallavicini i. 109. 223—225. 229.
242, 243. 296

Paludanus (Joann.) ii. 307. iii. 101.
107

Panegyricus ad Philippum i. 94.
ii. 306

Pannonius iii. 100

Par, (Queen Catherine) i. 145.
ii. 385

Paracelsus i. 285. iii. 90, 91

Paris (Bp. of) i. 88. 302

Parker (Archbp.) i. 97. 99. 390

Parrhasius i. 275

Pascal i. 287

Passeratius i. 409

Passionei (Cardinal) ii. 112. 118

Patenson, Harry i. 175

Patin (Charles) ii. 93. 162. 302—
304

Patin (Gui) ii. 65. 145. 163.
164

Patrick (Bp.) ii. 197

Patrick's (St.) Den ii. 286, 287

Paul (Father) i. 105. 242. 307.
ii. 164

Paul III. i. 273. 349. 351. ii. 44.
59. 62. 64, 65, 66. 117. 119. 147

Paul IV. i. 353. ii. 147. 149. 293

Paul (St.) i. 12. 22. 28. 113. 120.
197. 307. 315. 380. 421. ii. 7.

13. 197. 247. 333. 352—365

Paungartner ii. 33. 41. 45, 46. 64.
265. iii. 160—164

Paynel ii. 338
 Peasants, their rebellion, i. 251.
     323—334. 341. 347. 349
 Pelagianism i. 205. 307. 388
 Pelagius ii. 414
 Pelisson ii. 164
 Pellicanus i. 272. 279. 314. 346.
     362—365. 368, 369. ii. 78, 79.
     iii. 135
 Peripatetics i. 134
 Perizonius i. 118. *et passim*
 Perron i. 90. 115. ii. 162—168
     His judgment of Erasmus ii. 162
 Peter, the grandfather of Erasmus
     i. 1
 Petit (John) i. 272
 Petit (Wm.) i. 71
 Petrarch i. 74
 Petreius i. 341
 Pentinger i. 229. 233
 Pfeffercorn i. 84. 94. 370
 Pflug i. 147. 231. ii. 17. 19, 20—
     22. iii. 56—60
 Phædrus (Pet.) ii. 427. iii. 96
 Phalaris's Epistles ii. 266
 Philelphus i. 133. iii. 107. 113.
     271. 274. 275
 Philerenus ii. 116
 Philip (Archbp. of Utrecht) i. 95.
     ii. 6. 303
 Philip II. i. 241, 242. ii. 89. 148.
     173
 Philips i. 140
 Picus Mirand. i. 74. 233. 358. 420.
     iii. 95
 Pierius i. 102
 Pilgrimage for Religion, (Collo-
     quy of) i. 33
 Du Pin i. 59. *et passim*
     His judgment of Erasmus
     ii. 168. 169. iii. 138—140
 Pinus (Joann.) i. 159
 Pirckheimer (Bilibald.) i. 60. 83.
     94. 147. 177. 200, 201. 220.
     267. 271, 272—275. 284. 295.
     299. 340. 343. 348. 362. 370.
     387. 413. 436. ii. 22
     His sisters i. 271, 272
 Piso i. 374
 Pistor (Simon) i. 244
 Pius (Pope) i. 184
 Plato i. 9. 25. 198. ii. 55. 149
 Plautus ii. 37
 Du Plessis i. 75. ii. 163. 165. 167.
 Pliny i. 81. 336
 Pliny's Epistles ii. 140. 268
 Plutarch i. 49. 52. 86. 94. 271.
     ii. 137. 228. 297—300
 Poëm on the death of More,
     ii. 433
 Poëms of Erasmus i. 339, 340.
     393. ii. 97. 229
 Pogianus i. 408
 Poinet i. 386. ii. 82
 Pole (Cardinal) i. 9. 97. 100.
     139. 190. 349—356. 372. 385.
     421. ii. 2. 23
 Politian i. 74—76. 201. 402, 403.
     ii. 140. iii. 95
 Poly ii. 39
 Polyphemus ii. 31, 32
 Pomponius Mela i. 258
 Poncherius (Steph.) i. 76. 79
 Pontanus i. 384. 410. ii. 153. 280,
     281
 Pontius (Constant.) i. 241, 242
 Pope—Blount i. 4. *et passim*
 Portius ii. 54
 Possevin ii. 105. 156. 158
 Postellus ii. 14
 Du Prat i. 116. 426
 Prieras (Silvest.) i. 117. 215. 294,
     295
 Priuli i. 352
 Proclus i. 7, 8
 Pronunciatione de i. 401, 402.
     ii. 116
 Prudentius ii. 216
 Psalms i. 139. 155. ii. 48, 49. 72.
     316—320
 Psalter i. 90
 Ptolemy ii. 40
 Publius Syrus ii. 292
 Fucci (Cardinal of Four Saints)
     i. 180
 Pyghards i. 182—186

 Q.
 QUENSTEDT ii. 88. 157
 Querela Pacis i. 43. 95. 335.
     ii. 113. 308. iii. 116

 R.
 RABELAIS i. 220. ii. 69. 162

Raida ii. 48
 Ramus ii. 96
 Rantzaw i. 112
 Rastall i. 175
 Ratio Studii i. 300
 Ratio Veræ Theologiae i. 155. 293.
 ii. 312. 315
 Ravenstein i. 231
 Raynaldus ii. 18
 Realists i. 116. 127
 De Reformatione Christi i. 17
 Regius (Raphaël) iii. 96
 Regius (Urban.) i. 81. 87. ii. 26
 Rescius i. 103. 258. ii. 272
 Retz (Cardinal) his judgment of
 Erasmus ii. 179
 Reuchlin (or Capnio) i. 23. 60, 61.
 84. 86. 94. 96. 116. 121. 122.
 135. 180. 205. 212. 279. 300.
 ii. 9. 83. 372. iii. 35—38. 72
 Rhenanus (Beat.) i. 59. 123. 130.
 143. 177. 201. 202. 204. 342.
 413. 433. ii. 71. 75. 79. 155. 157.
 159. 206. 264. 593, 594. 708
 His Life of Erasm. i. 1. *et passim*
 Rhodiginus i. 342. ii. 145. 287
 Ribadeneira ii. 8
 Richard (or de Saint Amour) i. 111
 His remarks on Erasmus ii. 169
 —179. 184
 K. Richard III. i. 44
 Ridley i. 82. 385
 Rigaltius ii. 2
 Rinckius ii. 4. 23
 Ritius i. 340
 Rittershusius i. 271
 Riviis i. 341
 Robortellus ii. 134, 135. 224. 238.
 390, 391
 Rochford (Lord) ii. 72
 Roper i. 21. *et passim*
 Roper (Margaret) i. 175. 436.
 442. ii. 216
 Rosemundus i. 190. 211. 217
 Rotan ii. 166
 Roterdam, the city ii. 85—92
 Rotman i. 327, 328. 332
 Rubus (Petrus) ii. 116
 Ruellius i. 41
 Ruffinus of Aquileia i. 71. 248.
 366. iii. 265—278
 Rufus i. 391
 Rustics. See Peasants.
 Ruterius (Nich.) ii. 307
 Ruthall i. 21, 22. 36. 177. 425—
 427
 Ruzeus i. 152. 154. 159
 Rychardus (Wolf.) i. 285

S.

SABINUS ii. 54. 58
 Sadolet i. 71. 83. 146. 149. 270.
 323. 346. 356. 421. 487. ii. 1.
 6. 7. 17—19. 28. 30. 41. 160.
 277. 279, 280
 Sallust i. 150. ii. 10
 Salmasius i. 271. ii. 144
 Salmero ii. 156. 217, 218
 Sammarthanus i. 71. 73. 149. 218
 Sampson i. 139. 350, 351. ii. 432
 Sancta Cruce (Cardinal of) i. 279
 Sanders i. 49, 50. 161. 440, 441.
 ii. 177. 186
 Sandoval i. 243. ii. 6. 148
 Sannazarius ii. 98. 280, 281
 Santeranus iii. 244, 245
 Sapidus i. 87
 Saulius i. 149
 Scaliger (J. Cæs.) i. 75. 412. ii. 24
 —28. 37. 40. 61. 66—69. 153
 —156. 265
 His judgment of Erasm. ii. 129,
 130. 149, 150
 Scaliger (Jos.) i. 345. 413. ii. 25
 96. 102, 103. 141. 145. 154.
 160. 276
 His judgment of Erasm. ii. 130,
 131. 135. 140
 Schiligerana i. 20. *et passim*
 Schelhornius (in the Amœnitates
 Literar.) his judgment of Erasm.
 ii. 147—149
 His remarks on the New Test.
 of Erasmus ii. 376—381
 Schenk i. 330
 Schlusselburg i. 361. ii. 19
 Schottus i. 413
 His judgment of Erasm. ii. 128
 Schurerius i. 103. iii. 145
 Schwebelius iii. 177, 178
 Schydlovietz i. 102. 343. 374. 379.
 ii. 121. iii. 161
 Scipio pius i. 405. 412, 413. ii. 154

Scotists i. 147. 231. 307
 Scotti, the Irish ii. 431, 432
 Scottus (the Bookseller) i. 290.
     300. 312. 321, 322
 Scotus i. 127
 Scrivenerius ii. 206. 389
 Scultetus i. 201
 Scylla and Charybdis i. 245. ii. 183
 Seckendorf i. 105. *et passim*
     His judgment of Erasm. ii. 142
     —144
     His remarks on Erasmus iii. 165
     —173
 Secundus (Joann.) ii. 120. 434,
     435
 Sepulveda i. 243. ii. 6. 51—53
 Seneca i. 46. 62. 70. 95. 356. 425
     iii. 100, 101. 112
 Seraphinus ii. 26
 Servatius i. 30. 35. 54, 55. 66.
     iii. 26—30
 Servetus i. 146. ii. 48
 Siberch (John and Nicholas) i. 7.
     356
 Sibert i. 22
 Sickingius iii. 72
 Sidonius (Mich.) ii. 19
 Sigismond (King of Poland) i. 379.
     399. ii. 6. 95
 Siganus i. 160. iii. 390
 Silver i. 162
 Silvius i. 129, 130
 Simon i. 20. *et passim*
     His judgment of Erasmus ii. 151,
     152. 234
 Simler i. 86
 Sion (Cardinal of) i. 288. 298. 322.
     ii. 41
 Sixtinus i. 10. 135. iii. 97
 Sixtus IV. i. 44, 45
 Sladus ii. 150
 Slechta i. 182, 183. ii. 182
 Sleidan i. 71. *et passim*
 Smith i. 386
 Snider i. 330
 Snodus ii. 86
 Socinus ii. 157
 Socrates i. 46
 Sorbiere i. 179
 Sorbonne i. 82. 96. 272. 340. 358.
     386. 392. ii. 14. 115. 117. 246,
     247. 314. 410. iii. 181—183
 Sotomayor ii. 158
 Spalatinus i. 98. 102. 192. 220.
     223. 226—228. 232. 244. 261.
     297. 362. ii. 143
 Spongia 85. 232. 284. 290, 291.
     310. 317. 319. ii. 143. 421—
     424. iii. 122
 Stadius (Bp. of Augsburg) i. 421.
     ii. 5—8. 63. 324. iii. 161
 Stafford (Lord) ii. 48. 50, 51
 Standish i. 203, 204. ii. 288, 289
 Stanley (Bp. of Ely) i. 5
 Stapleton i. 92. 100
 States of Holland ii. 41
 Stephanus (Henry) i. 75. ii. 13.
     136. 145. 226
 Stephanus (Rob.) i. 273
 Steuchius (Augustin) ii. 15. 29,
     30. 52
 Stibarus i. 437. ii. 5
 Stigelius ii. 66
 Sillingfleet's judgment of Erasmus
     ii. 190, 191
 Stockeslie i. 141, 142
 Stoics i. 134
 Storch (Nich.) i. 326
 Stromerus i. 319
 Strype i. 22. *et passim*
 Stubner i. 326
 Stunica i. 246—248. 269. 276.
     279. 282. 294. 298. 300. 305.
     436. ii. 52. 152. 241—244. 249.
     379. 404, 405. iii. 119, 120
 Sturmius i. 148. 424, 425
     His judgment of Erasm. ii. 127.
     141
 Suetonius i. 124, 125. ii. 54.
     iii. 48, 49. 101. 114
 Sulger ii. 147
 Sunia and Frotela ii. 324
 Sutor i. 337. 341. ii. 117. 246.
     407—410. iii. 180, 181
 Swiss i. 131
 Sylvagius i. 60. 138. iii. 116

T.

DE TÆDIO et Pavore Christi
     ii. 338
 Talesius i. 399. ii. 34. 37
 Talmud i. 122
 Tanner i. 8. 143

Tapper ii. 93
 Taverner ii. 319
 Taylor (Dr.) i. 385
 Temple of Diana in London ii. 328,
     329
 Tenison (Abp.) i. 40
 Terence i. 2. ii. 37
 Terenumus ii. 150, 151
 Terminists i. 307
 Tergou ii. 86, 87
 Tertullian ii. 204
 Tetzel i. 110, 111
 Theocritus ii. 12
 Theodoric ii. 34. iii. 94
 Theophrastus's Characters ii. 266
 Thevet ii. 14
 Thirlby (Bp.) i. 99
 Thomasius i. 404
 Thomists i. 218. 306, 307
 Thuanus i. 70. *et passim*
     His judgment of Erasm. ii. 129
 Thucydides i. 150
 Thurnius i. 115
 Thysius's judgment of Erasm. ii. 4
 Tielmann ii. 32
 Tifernas i. 96
 Tillemont i. 366. ii. 8. 113
 Tindall i. 164. ii. 314
 Tindall's New Testament i. 98. 142
 Titelman i. 427, 428
 Tomicius (Bp. of Cracow) i. 399.
     ii. 7. 61. 72
 Tones i. 140. ii. 1, 2. 6. 46. 140
 Tonstall i. 11. 24. 54. 96—101.
     103, 104. 136. 138, 139. 142.
     173. 197. 294. ii. 1, 2. 6. 46. 140
 Tossanus i. 362. 373
 Tournay (Prebend of) i. 49. 139
 Tracy i. 33
 Trapezuntius ii. 3. iii. 102
 Tremellius i. 351, 352
 Treves (Elector of) i. 225
 Trojans and Greeks at Oxford
     i. 178, 179. iii. 358—363
 Trypemaker i. 327
 Tuiscofschurer i. 328
 Turenholz (John) i. 215
 Turinge (University of) i. 116
 Turks i. 126—128. 141. 259.
     ii. 318
 Turnebus i. 271. ii. 96
 Turzo (Joann.) i. 196, 197. ii. 7.
     121. 127
 Turzo (Stanisl.) i. 256. 259. 260.
     336
 Tutor i. 181
 Twyne i. 142, 143
 V.
 VADIANUS i. 145
 Valla (George) iii. 113
 Valdenses ii. 106, 107
 Valesius (Henr.) i. 25
 Valla (Laurent.) i. 20. 233. ii. 46.
     145, 146. iii. 95. 100. 113. 270.
     271
 Vanden Vondel ii. 91
 Van Meel i. 249
 Varillas i. 109. 261. 271
 Varus (Quint.) i. 249
 Vatican (the) i. 9
 Vau Privas (Verdier) ii. 90
 Velius (Ursinus) ii. 17
 Verdier du i. 220. ii. 145. 160.
     iii. 100
 Vergara (John and Francis) i. 382,
     383. iii. 100
 Verheiden i. 60. *et passim*
 Viandulus i. 338
 Victorius (Marianus) i. 80. ii. 160.
     et passim
 Vida (Hier.) ii. 70. 98
 Vidua Christiana ii. 3, 4. 60, 61
 Vigilantius i. 309. ii. 432
 Villanovanus ii. 69
 Vincentius i. 190. 218. 341. 379
 Vincentius (Lirinensis) i. 271
 Vinchel ii. 117
 Vinum Theologicum ii. 289
 Virgil (Polydore) i. 10. 49. 256.
     295, 296. 349. 374. 378. ii. 117.
     iii. 46—48
 Virgil i. 2. 191. ii. 53
 Vitrarius i. 157. iii. 14—18
 Vives i. 75. 116. 134. 191. 192.
     194. 233. 257. 269. 272. 274.
     375—378. 380. 397. 423. 434.
     ii. 135. 154. iii. 71
 Volaterranus ii. 392
 Volzius i. 126. 319. 360. ii. 313
 Vonder Hardt i. 105. 311. *et pas-*
     sim
 Vossius (G. J.) his remarks on
     Scaliger's judgment of Erasmus
     ii. 132—134

Vossius (Isaac) i. 117
 Vulcanius (Pet.) ii. 51
 Vulgarius i. e. Theophylactus ii. 371, 372, 376. 404
 Vulgate i. 120. 132. 246. ii. 151, 152. 216, 217. 233
 Ubo i. 333
 Udal i. 145. ii. 302. 384
 Umphrey i. 82
 Ursewick i. 43—45
 Utenheim (Christ. ab) i. 424
 Utenhovius ii. 38
 Utrecht (Bp. of) i. 4

W.

WAKEFIELD ii. 50
 Walden i. 82
 Waldenses. See Pyghards
 Warbeck (Perkin) ii. 36
 Warburton (Bp.) i. 107
 Warham i. 28—30. 36—40. 51—54. 62, 63. 71. 77—79. 81. 87. 134. 137, 138. 141. 204. 245, 246. 309, 310. 427. ii. 2. 6—9. 35—37. 45. 47. 63. 107—109. 292. 300, 301. iii. 92, 93. 100. 528—544
 Watson i. 63. 62
 Wechel ii. 413
 Wells (Dr.) i. 204
 Wentford i. 61
 Wessel i. 44, 45. 104. 233
 Wetstenius (J. R.) ii. 273, 274
 Wetstenius (J. J.) his remarks on the New Testament of Erasmus ii. 367—376
 Wharton (Henry) i. 50. 108
 Whitford i. 20, 21. 175
 Wicelius ii. 48
 Wicklevites i. 170
 Wiclfie ii. 113. 414
 Wida de (Archbp. of Cologn) ii. 73
 Wilson (Dr.) i. 139

Wimphelingus i. 424, 425. iii. 144—146
 Wimpia i. 110
 Winckel, guardian to Erasmus i. 2
 Winckel (Joannes) i. 191
 Wolsey i. 6. 9. 11. 31. 39. 49—51. 53, 54. 68—70. 82. 94. 101. 103. 105. 122. 124. 135—142. 166, 167. 175. 189. 191. 194. 195. 198. 221. 265. 278. 295. 309. 336. 367. 426, 427. 441. ii. 8. 161. 297. 321. 325. 387, 388. iii. 30—35
 Wood i. 6. *et passim*
 Wren (Sir Christ.) ii. 329
 Wyer ii. 299

X.

XENOPHON ii. 5. 308. 392. iii. 253
 Ximenes (Cardinal) i. 247

Y.

YOUNG i. 6. 52, 53. ii. 298

Z.

ZASIUS i. 59. ii. 9. 72. iii. 76, 77. 161
 Zeigler i. 279. 282
 Zisca i. 182
 Zinthius i. 2
 Zuichemus (Viglius) i. 438, 439. ii. 46
 Zuingler ii. 95. 121
 Zuinglius i. 60. 70. 110. 190. 251. 310. 312. 320. 326, 327. 345, 346. 363. 391. 423. ii. 1. 28, 29. 78. 190
 Zuinglians i. 117. 251. 330. 338, 334. ii. 57. iii. 178. 181

FINIS.

